

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 28

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 28.
Publications of the Museums of the County Békés 28.
Mitteilungen der Museen des Komitates Békés 28.

Sorozatszerkesztő:
SZATMÁRI IMRE

A borító előlapján:

Munkácsy Mihály: Krisztusfej (1895–1896);
arcos edény Battonyáról (i. e. VI. évezred második fele);
faragott, virágmotívumokkal díszített „gondolkodószek” Tótkomlósról (1826);
emberfejes párkánytöredék a csolti monostorból (XII. század)

A borító hátoldalán:

Csabai Tanya és Gabonatermesztés-történeti Kiállítóhely (Békéscsaba);
Szabó Pál Irodalmi Emlékház (Biharugra);
Csolt Monostor – Romkert és Kiállítóhely (Vésztfő-Mágor);
Erkel Ferenc Múzeum (Gyula); Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

28

Békéscsaba
2006

Szerkesztette:
N. Varga Éva, Szatmári Imre

Technikai szerkesztő:
Molnárné Balázs Zsuzsanna

A tanulmányok lektorai:

Bánkúti Imre	Domokos Tamás	Istvánovits Eszter	Németh Csaba
Berényi Mária	Fazekasné Majoros Judit	Lőrinczy Gábor	Szatmári Imre
Dám László	Havassy Péter	Molnár Zsolt	Tisovszky Zsuzsanna
Dankó Imre	Héjja Julianna Erika	Nátyi Róbert	

Angol nyelvű fordítás:
Béres Ágnes

Német nyelvű fordítás:
Vereckei Katalin

A kiadvány megjelenését támogatta:
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

ISSN 0139-0090

Kiadja a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2006
H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9. • Telefon/Fax: 00 36 66 323-377
Honlap: www.bmmi.hu, www.munkacsy.hu • E-mail: mmm@bmmi.hu
Felelős kiadó: dr. Szatmári Imre megyei múzeumigazgató

Nyomta a KAPITÁLIS Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

TARTALOM – INHALT – CONTENTS

Grin Igor Mazán Máttyás. 1938–2005	7
Makkay János Andrew Sherratt. 1946–2006	11
Kertész Éva A szabadkígyósi Kígyósi-puszta növényzete	17
Vegetation of the „Kígyós-puszta”	33
Váncsa Klára A Magyar Természettudományi Múzeum Mollusca-gyűjteményében található Kovács Gyula-féle kollekciónak romániai vonatkozásai	41
The Romanian aspects of the Mollusca collection of Gyula Kovács (part of the Mollusca collection of The Hungarian Natural History Museum)	58
Medgyesi Pál – Pintye Gábor A Békéscsaba-Felvégi-legelő lelőhelyről származó késő szarmata kori csontfésű és kapcsolatai	61
Aus dem Fundort Felvégi-Weide (Weide am oberen Ende) stammender Beinkamm aus der spätsarmatischen Zeit und die Zusammenhänge	71
Juhász Irén A gyomaendrőd-kecskészugi későavar temető részlete	99
Detail eines spätawarischen Friedhofs in Gyomaendrőd-Kecsksézug	103
Gábor Gabriella Középkori pártáövek Békés megyében	111
„Párta”-bels (ornamented belts) in Békés county from the Middle Ages	130
B. Szűcs Irén A kommandálás szokása a Békés megyei magyarok körében	143
The habit of „kommendálás” among the Hungarians of Békés county	158
Martyin Emília A népi gyógyítás emlékei a magyarországi románoknál	161
Survivals of the popular curing traditions of the Romanians living in Hungary ..	186

Kávássy Sándor

- István templom-törvényéről (Egy forráshely értelmezéséhez) 191
St. Stephen's law concerning the churches – in addition to the interpretation
of a source 198

Seres István

- Békés megyei katonák az erdélyi és tiszántúli kuruc hadsereg összeírásaiban
(1704, 1706, 1708) 199
Soldaten aus dem Komitat Békés in den Registrierungen des Kurutzenheers
von Siebenbürgen/Transsylvanien und der Großen Tiefebene
(1704, 1706, 1708) 256

Csobai Lászlóné

- Bedő és Méhkerék román népessége az utóbbi két évtized történeti
kutásainak tükrében 259
The Romanian population in Bedő and Méhkerék, attested by the historical
researches of the last two decades 278

Novák László Ferenc

- Két mezőberényi építőmester, Maász Ádám és Maász [Mérai] József 279
Zwei Mezőberényer Baumeister: Ádám Maász und József Maász [Mérai] .. 309

Hochhauser Ronald

- Fejezetek a Nagyvárad-Szöllősi Sörgyár történelméből 315
The „Beer factori Nagyvárad-Szöllős” 325

Kocsor János

- Békéscsabai képes levelezőlapok a Munkácsy Mihály Múzeumban. 1899–1920 327
Picture postcards about Békéscsaba in the Munkácsy Mihály Museum 1899–1920 343

Merényi-Metzger Gábor

- A gyulai vármegyeháza egykori arcképcsarnoka 355
The formal portrait gallery of the County Hall in Gyula 389

Gyarmati Gabriella

- Elemzési kísérlet Nyisztor János/NEStor *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* című
sorozatára vonatkozóan két egységben 393
Attempt to analyse János Nyisztor/NEStor's set of paintings entitled
„*deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK*” in two sections 408

- Rövidítések – List of Abbreviations – Abkürzungen** 413

MAZÁN MÁTYÁS 1938–2005

Életének hatvanhatodik évében váratlanul hunyt el kitűnő történész kollégánk, a Munkácsy Mihály Múzeum történeti osztályának vezetője, Mazán Mátyás. A tanár úr személyében egyszerre mind a városunk iránt mélyen elkötelezett, egész életében a köz javára fáradozó, kiváló személyiséget tisztelhattuk mi, múzeumiak, akárcsak sok-sok békéscsabai ismerőse, tanítványa és barátja.

Jóllehet, a muzeológia iránti erőteljes vonzódása városszerte ismert volt, a múzeumnál a kilencvenes évek elejétől kamatoztathatta helytörténeti felkészültségét. Helyismeretét, amelyet egész életén át gyarapított, utolsó aktív évtizedének bizonyult múzeumi pályaszakaszában váltotta tettek-

ké, a város történeti távlatú eseményeit karnyújtásnyira hozó hiteles múzeumi tárlatok sorává. Kevesen ismerték az övéhez fogható alaposággal Békéscsaba múltját és jelenét.

Békéscsabán született feltörekvő szlovák iparoscsalád egyetlen sarjaként. Általános és középiskolai tanulmányait szülőhelyén, Békéscsabán végezte. A békéscsabai fiúgimnázium diákjaként érzékeny tehetsége korán megmutatkozott. Az iskola falai között nemzetiségi származását büszkén vállaló ifjúvá serdülve, 1956 nyarán érettségizett.

Középiskolai éveiben gyakori látogatója és szorgos olvasója volt a békéscsabai könyvtárnak. Olthatatlan tudáshozmálga, nyitottságával, az eseményekre reagáló, szókimondó bátorságával felkeltette az ott szolgáló kiváló író-könyvtáros, Féja Géza figyelmét. Az író az élénk észjárású, műveltségét módszeresen gyarapító, intelligens ifjút barátságába fogadta, és tanácsaival segítette. A Viharsarok írója műveinek a társadalmi igazságosságért harcra hívó üzenete és Féja személyes hatása kétségkívül hozzájárultak a bölcsésznek készülő fiatalember társadalomszemléletének elmélyüléséhez, szociális érzékenységének kialakulásához.

Bizonyos, hogy ez a fontos találkozás pályaválasztását is megkönnyítette. Az érettségi évében nyert felvételt a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára. Amint arra rövid Önéletrajzában visszaemlékezik, '56 októberének eseményei mélyen megérintették. Mégis, a személyét egész életében olyanmilyra jellemző kritikai attitűd és tisztánlátásra törekvés megóvta a sodró események közvetlen megtapasztalásától.

1961-ben szerezte meg magyar-történelem szakos középiskolai tanári oklevelét. Évekkel később – immáron békéscsabai gyakorló pedagógusként – levelező hallgatóként az orosz nyelv és irodalom szakot is elvégezte, amiben szlovák származása, szláv anyanyelve is nagyban segítette. A magyar és a szlovák kultúrában egyaránt alapos tájékozottsággal bíró, tudós középiskolai tanárként nagy hatással volt tanítványaira.

Jóllehet szakdolgozatát irodalomból írta, vonzalma egész életében erősebb volt másik szakága, a történelem iránt. A diplomázó hallgató választása valószínűleg Gyóni Géza békéscsabai kötődései okán esett a költő munkásságára.

Szülővárosába kerülvén fontos törekvésévé vált a város helytörténetének és néprajzának kutatása, a feltáró munka tanítványaival való megszerettetése. Nem utolsó sorban professzora, Bálint Sándor hatásának köszönhető, hogy a csabai népiélet számos fontos tárgyi dokumentumát magában foglaló, jelentős gyűjteményt hozott létre önmaga örömeire és az utókor számára. A város múzeumához való kötődését jól érzékelteti, hogy folyamatosan számon tartotta annak történeti-néprajzi vonatkozású rendezvényeit, kiállításait. Nem felejthető, hogy – a szlovák városalapítók előtt tisztelegve – dr. Tábori György megyei múzeumigazgatóval karöltve társszerzőséget vállalt a példamutatón gazdag berendezésű szlovák tájház létrehozásában.

Szavát nem csak kulturális ügyek szolgálatában emelte fel. Fontos közéleti szerepvállalását jelzi, hogy 1975 és 1990 között Békéscsaba népe által megválasztott képviselőként, a Városi Tanács tagjaként tizenöt éven át szolgálta szeretett városát.

Aki közvetlen közletről figyelhette Mazán tanár úr tanácstag munkáját, őszintén csodálhatta bátor felszólalásait, amelyekkel választói érdekeinek és bizalmának kívánt megfelelni. Magas mércét állított fel önmaga számára: nyelviileg csiszolt, kristályos tisztaságú érvekkel alátámasztott állásfoglalásait, döntéseit szigorú etikai értékrendjének, elveinek megfelelően hozta meg, nem nagyon törődve a személyéhez intézett időnkénti rosszallásokkal.

Ez jellemezte magatartását akkor is, amikor – a rendszerváltozást közvetlenül megelőzően – élete legnagyobb kihívásával kellett szembenéznie, amikor Békéscsaba Város Tanácsa tanácselnökké választotta meg. A város érdekében tett vállalása megbízatási idejét, az átmenet komoly nehézségekkel, súlyos gondokkal terhes tizennégy hónapját elkötelezett helytállással, kemény munkával fordította szeretett szülővárosa javára. Vezetőként empátiával és szeretettel bánt munkatársaival, az ügyszökhöz illő céltudatossággal és alázattal szolgált. Sok-sok megyeszékhelyi tanár

számára marad emlékezetes az 1989. évi pedagógusnapon hozzájuk intézett köszönő és a hűséges szolgálatot megköszönő, mélyen emberi, személyes hangvételű tanácselnöki levél.

Korlátlanak tűnő, méretlenül áradó energiájából nem csak közigazgatási, gazdasági ügyekre futotta: figyelmét nem kerülte el a békéscsabai múzeumnak a vállalt feladatrendszerrel nagyobb összehangoltságot kívánó költségvetési helyzete sem. Kultúrapártoló tanácselnökként több alkalommal soron kívüli pénzzel segítette egy-egy jelentősebb szerzemény közgyűjteménybe kerülését. Pontosan érzekelte azt is, hogy milyen fontos hozadéka van a tudományosan megalapozott, hiteles tárgyegyüttesekre épülő múzeumi tárlatnak: hogy erősítheti a városhoz való tartozás érzését, a csabaiság tudatát, ezáltal az elszakadást csökkentő erővé válhat. Amikor a városban számba jöhető épületek csekély száma ellenére találtatott egy alkalmasnak tetsző helyszínen, habozás nélkül felkarolta a múzeumiak idevágó kezdeményezését, sőt gazdag személyes tapasztalatain alapuló tanácsaival is segítette az új múzeum épületét tervező építészek munkáját.

Az igazságnak tartozunk azzal, ha leírjuk: a rendszerváltók jobbító szándéka és városszépítő hevülete nem minden esetben társult a türelem erényével. Ezzel is magyarázható, hogy – nem ismervén pontosan az elődök szándékát – a szerény léptékű, de nemes ügy szolgálatába állítani kívánt épületet – kevéssel annak múzeum-má alakítását követően – az új városvezetés banki hasznosításúvá tette.

Bátran kijelenthető: az embert próbáló időkben Mazán Mátyás tanácselnök úr felnőtt önként vállalt feladatához, és emelt fővel adhatta át hivatalát az őt követő polgármesternek.

Jó sorsa ezután a Munkácsy Mihály Múzeumba vezette őt, ahol tehetségével, a pályamódosulását jellemző derűs és szorgalmas munkával jelentős szakmai sikereket ért el. Először történész muzeológusként, majd 1996-tól az intézmény Történeti Osztályának vezetőjeként kamatoztatta kapcsolati tőkéjét, szakmai műveltségét, kreativitását, s adta számos tanújelét kutatói és muzeológusi vénájának. Fontos és megkerülhetetlen feladatának tartotta a történeti gyűjtemény mielőbbi, alapos megismerését, mert világosan látta, hogy a nyilvántartott muzeális tárgyakban rejlő ismeretanyag megszerzése szilárd alapot ad muzeológusi pályájához, és iránytűként szolgálja majd szenvedéllyel végzett gyűjteményfejlesztő munkáját.

A kilencvenes években kifejtett mindennapi gyűjtői tevékenysége híven tükrözi a Békéscsabai Múzeum-Egyesület évszázaddal korábban lefektetett, több vonatkozásban máig érvényes alapszabályának alapos ismeretét, betűjének és szellemének tiszteletben tartását. Mély hittel és korszerű szemlélettel munkálkodott a történeti gyűjtemény hiátusainak felszámolásáért, a Békéscsaba múltjának, néphagyományainak, művelődéstörténetének hiteles foglalatát adó várostörténeti tárlat feltételeinek megteremtéséért, mert hitt abban, hogy megvalósulhat ez a nagy fontosságú állandó kiállítás.

A város történetét tettekkel író ősök előtt tisztelegve, egymásra épülő, emlékezetes történeti tárlatok sorával mutatta be Békés megye és Békéscsaba múltjának egy-egy fontos fejezetét, a magyar történelemben, kultúrában is nyomot hagyó személyiségeit.

A rendszerváltás éveiben Mazán kolléga urat a múzeumi kollektíva a Közal-kalmazotti Tanács elnökének választotta meg. Ebbéli minőségében elévülhetetlen érdemeket szerzett a múzeum belső rendjének megszilárdítása érdekében vállalt tetteivel. Nagy személyes bátorságot tanúsítván, a legméltóbb módon bizonyította múzeumőri elhivatottságát.

Klasszikus példákon nevelkedett, eredetiséget fel-felcsillantó, komplex szemlélete, szakmai igényessége, nem utolsó sorban emberi kvalitása, szilárd jelleme és bátorsága példaképpül szolgálhat aktív életének utolsó állomáshelye, a Munkácsy Mihály Múzeum valamennyi munkatársa számára.

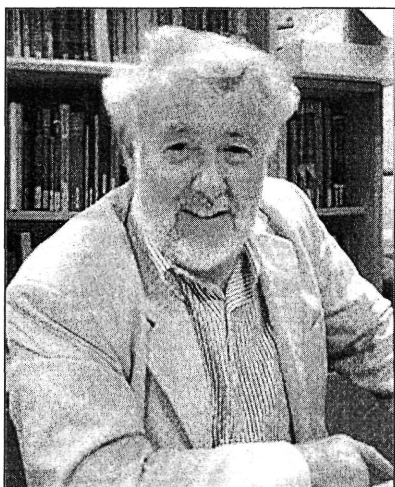
Korai, váratlan halálára visszatekintve fájdalom tölti el a derűs, kedves alakjára emlékezők szívét. Távoztával komoly veszteség érte Békéscsaba közéletét, kulturális szféráját.

Mazán Mátyás kollégánk és barátunk emlékét hálával és szeretettel őrizzük meg!

Grin Igor

ANDREW SHERRATT

1946. május 8. – 2006. február 24.

Hatvanadik születésnapja előtt néhány héttel váratlanul elhunyt a kitűnő régész, Andrew Sherratt, 32 évig az oxfordi Ashmolean Museum kutatója, és mindössze néhány rövid hónapig a sheffieldi egyetemen szinte személyére szabva létrehozott új tanszék (Az Óvilág őstörténete = Chair in Old World Prehistory) vezetője. A Békés Megyei Múzeumok Közleményeinek nem feladata megemlékezni sheffieldi régészek haláláról. Itt azonban egy olyan kutatóról van szó, aki jelentős szerepet játszott a Békés megyei régészkedésben is.

Ehhez a kiindulópontot a Magyarország Régészeti Topográfiajának, egy hatalmas munkával járó tudományos sorozatnak az első kötetei jelentették. 19 megyénk közül eddig

mindössze három vette komolyan a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének kezdeményezését: Veszprém, Békés és Pest. Máig (több mint negyven év alatt) összesen kilenc, egységesen szerkesztett kötet jelent meg. Négy a teljes Veszprémről, három Békés megye feléről, mégpedig a (hajdani) szeghalmi, szarvasi és központi járásokról, kettő pedig Pestből (egyik a budai-szentendrei, a másik a váci-szobi). Tudománypolitikánk nagyobb dicsőségére, a régészeti topográfiai programok központi (akadémiai vagy állami) támogatása és szervezése, valamint automatikus akadémiai kiadása számomra ismeretlen – de bizonyára obskúrus – okokból megszűnt, és a munkák folytatását (és súlyos milliókat igénylő kiadását) a megyei múzeumi szervezetekre hárították (már amennyiben azoknak szándékukban van folytatni). Oktalan tudománypolitikai döntés gyakran előfordul hazánkban, de ennél oktanabb azért ritkán. Kíváncsi lettem volna Andrew Sherratt véleményére erről, sajnos, nem kérdeztem meg tőle időben. Ráadásul manapság az autópályaépítésekkel kapcsolatos ásatások szinte teljesen lekötik az érintett megyék munkarejét, így a topográfiai esetleges folytatásai az országnak legalább a felén olyan időkre napolódnak el, amikor – objektív okokból – talán már nem is lehet magas fokon elvégezni az ilyesféle kutatásokat.

Sherratt a hatvanas években megjelent veszprémi topográfiai kötetekre figyelt fel, legelsőként a külföldi szakemberek sorából. Ebben segítette az, hogy haj-

dani munkahelyének, az Ashmolean Museumnak, ennek a 17. század végén alapított nagyszerű intézménynek csodálatos könyvtára van. Mikor fiatal kezdőként először látogatott hazánkba (emlékezetem szerint 1973 nyarán), akkor a veszprémi munkák már befejeződtek, sőt meg is jelentek. Így a békési terepjárásokkal ismerkedett meg Torma István kalauzolásával. Jelesen a szeghalmi járás régészeti topográfijával, amelynek munkálatai akkor éppen a tetőpontjukon voltak,¹ míg a második békési kötetnek, a szarvasinak a terepmunkái csak a következő évben kezdődtek el.² A magyarországi kutatásairól beszámoló három vagy négy tanulmányában világosan megírta, hogy a topográfiai munkák (hazánkban mindmáig alábecsült) jelentősége, páratlan volta és rendkívüli fontossága miatt döntött végül a Békés megyei kutatások mellett.³ Az mindenesetre sokat mondó tény, hogy ősrégészetünk itthon végzett jelentős nemzetközi ásatásai egy kivétellel a Körös tágabb völgyében kerültek és kerülnek sorra, és az eddigi komoly ötből⁴ három a szeghalmi járás területén. Az sem lehet a véletlen eredménye, hogy kerek húsz évvel ezelőtt az MTA Régészeti Intézetének hajdani igazgatója, Bökönyi Sándor a békési 2. kötet területének egy részét – Gyomaendrőd határának a délnyugati részét – választotta ki (egy dunántúli és egy borsodi térséggel szemben) mikrorégiós régészeti ásatások és más kutatások számára.⁵

Sherratt néhány pontban összefoglalta, miért volt annyira alkalmas intenzív felszíni (és azt követően ásatásokkal történő) régészeti kutatások számára éppen az Alföldnek ez a része, tehát a Körösök völgyei és különösen Békés megye:⁶

¹ Ecsedy István – Kovács László – Maráz Borbála – Torma István: Békés megye régészeti topográfiaja. A Szeghalmi járás. IV/1. Szerkesztette Torma István. Budapest, 1982.

² Jankovich B. Dénes – Makkay János – Szőke Béla Miklós: Békés megye régészeti topográfiaja. A Szarvasi járás. IV/2. Szerkesztette Makkay János. Budapest, 1989.

³ Külföldi kollégáink általában nem fukarkodnak dicsérettel régészeti topográfiaink célkitűzéseit és eredményeit illetően. Ez azonban nem minden esetben jelenik meg írásaikban is. W. Parkinson nekem szóban közölt elragadtatott véleményének („nem is tudjuk, milyen fontos és jelentős munkáról van szó”) például nyoma sincs disszertációjában: William A. Parkinson: The social organization of Early Copper Age tribes on the Great Hungarian Plain. A dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the University of Michigan. 1999. 17–18. Jelentősebb visszhangot kapott Krisztina Kosse disszertációja (Settlement ecology of the Körös and Linear Pottery cultures in Hungary. BAR Int. Ser. 64. Oxford, 1979; például Sherratt ismertetése in: Proceedings of the Prehistoric Society, 46. 1980. 382–383), amelynek adatai kizárólag (és számos megfigyelése nagyrészt) Kalicz Nándor és Makkay János akkor még közöletlen munkáiból ered. K. Kosse mindössze annyit tett, hogy az – akkori – nyugati tudomány éppen időszerű (mára jórészt mulandó és elfeledett) szemléletét korrekten vegyítette össze maradandó terepadatokkal és megfigyeléseinkkel.

⁴ Magyar–szovjet ásatások Herpályon, Berettyóújfalu mellett a hetvenes években, Százhalombattán jelenleg magyar–svéd együttműködés, Andrew Sherratt és Torma István Dévaványa környékén, A. Whittle és Zalai Gaál István ugyanott, és legújabban William Parkinson ásatásai Vésztőn a Mágori domb közelében, két rézkori lelőhelyen.

⁵ A munkálatokról beszámoló első kötet: Cultural and landscape changes in South-East Hungary. Vol. I. Reports on the Gyomaendrőd Project. Szerkesztette Bökönyi Sándor. Budapest, 1992.

⁶ Elsősorban SHERRATT 1984. 155–156; továbbá SHERRATT 1982a. 287–288. Lásd még SHERRATT 1982; SHERRATT 1983; SHERRATT 1987. Sherratt négy, kimondottan Békés megyével kapcsolatos tanulmánya (1982a, 1983, 1984 és 1987) annak idején hazánkban semmiféle visszhangot nem váltott ki. Ez a rövid ismertetés megkésve bár, de ezt is szándékozik némileg pótolni.

a) Közép-Európának éppen ama vidéke ez, ahol hajdanában nagyon jelentős korai földművelő telepek jöttek létre.

b) Nem volt nagy erőzió, és ez, társulva a földművelés sokáig egyszerű technológiájával, fölöttébb sikeressé tehet felszíni kutatásokat (terepjárásokat). Másutt, Közép- és Nyugat-Európában az újkőkori és későbbi települések maradványait a földművelő technológiák évezredek-évszázadok során (már a római kortól és a keltáktól kezdve) sokkal inkább megtizedelték.⁷

c) Kevés a csapadék mennyisége, és így a felszínre került edénycserepek egy ideig viszonylag jól megőrződnek. Ráadásul a vonatkozó újkőkori és későbbi művelődések egyébként is nagyon bőséges edényanyagot hagytak hátra, és változatosak a díszítéseik. Ez nem minden régi kultúrában van így, amit a legjobban talán a vonaldíszes kerámia alföldi és dunántúli anyaga közötti jelentős különbség mutat. Az eltérés okait nem ismerjük ugyan, de tény.

d) A lelőhelyek felderítését nagyban megkönnyíti a hajdani házépítési technika: egyes korszakokban nem (vagy nem csak) kizárólag cölöpös szerkezetű faházakat emeltek, hanem tapasztott falú építményeket, amelyeknek a kiégett maradványai (a paticskok) helyenként szinte fedik a szántott barázdákat.

e) Már a 19. század vége óta jelentős ásatások folytak a terület legnyugatibb részén (elsősorban Banner János vezetésével), és így a térség kulturális fejlődése az újkőkorból, a rézkorból és a bronzkorból alapjaiban ismert volt. Ez pedig nagyban megkönnyíti a terepjáráson található felszíni edénytöredékek kulturális besorolását, tehát a terepjárási leletek értékelését.

f) Az Alföldön nincs könyersanyag-előfordulás, így a máshonnan beszerzett (viszonylag kevés) kőszeköz is igen jó támpontokat ad más térségekkel való kapcsolatok felismeréséhez.⁸

g) A terepjárásokra alkalmas terület jelentős része nagyon hosszú ideig háborítatlan legelő volt. Az ilyen földek nagyon jól megőrizték a felszínhez közel fekvő régiségeket, bár legelő voltak azért hátráltatja is a terepjárásokat. Másrészt, amikor a 18. században Tessedik Sámuel révén elkezdődött a digózás, a talajjavítás egy sajátos módja,⁹ a felszínre került edénytöredékek hatalmas információs mennyiséget képviseltek, és esetenként jelentenek máig. (Jóllehet a digógödrök falainak jelentős részét azóta – újabb régészeti emlékek elpusztításával – bedöntötték, mint például Szarvas északkeleti részén az 56. számú hatalmas lelőhelyen is.)

h) A lelőhelyek általában megbízhatóan vannak a térképen rögzítve.

---

⁷ Meg kell mondani, hogy Sherratt tapasztalatai a hetvenes években helytállóak voltak. Azóta – mint saját Szarvas-környéki megismételt terepjárásainkon tapasztaltuk – a mélyszántások már jelentős mértékben megtizedelték a lelőhelyeket, és a felszínre került edénytöredékeket szó szerint porrá őrölték. Újabb töredékek pedig, mivel a szántások mélységét nem érdemes vagy nem lehet növelni, egyre kisebb számban kerülnek a felszínre. A terepjárások virágkora tehát elmúlt, anélkül, hogy az ország nagy részében a topográfiai munkákat elvégezték volna. Hatalmas kár, mulasztás vagy bűn!

⁸ SHERRATT 1982.

⁹ Lásd Makkay János in: A Szarvasi járás régészeti topográfiája. 1989. 16–17.

i) Magyar kutatók tollából megjelent összefoglaló munkák (monográfiák) sora foglalkozik a területen elterjedt kultúrákkal, amelyek megkönnyítik a terepjárási információk rendszerezését.

Nos, a békési topográfia korábbi és következő eredményeire építve,¹⁰ a brit-magyar kutatási program az MTA Régészeti Intézete és az oxfordi egyetem Ashmolean Museuma között hivatalosan 1979-ben kezdődött meg, és 1980-ban folytatódott.¹¹ Éppen úgy jelentett megismételt terepjárásokat, egyes lelőhelyek még alaposabb felszíni kutatását, geofizikai méréseket (pl. az ún. fluxgate survey, tehát a mágneses eltérések műszeres mérése¹²), valamint kisebb szondázó vagy leletmentő ásatást (sampling, tehát mintavétel) Dévaványa határában, elsősorban a Sártó és a Réhelyi gát nevű határrészekén. A kronológiai, társadalmi és egyéb következtetések elemzésének – főleg ilyen időtávoból – nem itt van a helye.

Annyi biztos, hogy csak sajnálhatjuk: Sherratt 1980 után félbeszakította a békési, és ezzel magyarországi kutatásait. Ennek oka egyszerű: az Ashmolean Museummal fennálló alkalmazotti viszonya nem tett lehetővé tartós terepmunkát, és bizonyára ezért kellett beszüntetnie a békési kutatásokat is.¹³ Figyelme – kényszerűségből? – fokozottan az általános jellegű kérdések felé fordult, és roppant széles területen folytatódott: az ekés szántástól az ősi fejésen át az alkohol és a kábítószeres legkorábbi használatának vizsgálatáig, és még sok más jelenségig: a kocsi, a megalitok, Trója dolgai, az indoeurópaiak, különösen C. Renfrew 1987-es elmélete. Ezekkel kapcsolatos tanulmányai hozzáférhetőek a már említett gyűjteményes kötetében (SHERRATT 1997/2004).

---

¹⁰ Sherratt a Szarvasi járás topográfiai kutatásaira vonatkozó ismereteit nem a kötet szerkesztőjétől vagy munkatársaitól szerezte be, hanem érthető módon a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága és a közös kutatások akkori munkatársától, G. Gy.-tól, aki az illegálisan kezébe került szarvasi kézirat alapján számos hamis és helytelen adatot szolgáltatott számára. Ezekre azonban ebben a nekrológban nem lenne ildomos kitérni. Csak egyetlen példát: SHERRATT 1984. 156 szerint a Szarvasi járás topográfiai munkái 1975-ben kezdődtek meg. Valójában 1974. április 8-án, vagy ha ide számítjuk Bakay Kornél kezdeti kísérleteit, akkor még hamarabb. G. Gy. azonban csak 1975-től volt hajlandó részt venni a terepjárásokban (holott 1974 őszétől az MTA RI keretéből éppen terepjárások céljára kapta a fizetését), és ezért adott hamis adatot A. Sherrattnak. Szintén nem felelt meg a valóságnak az az információja, hogy a Régészeti Topográfia magyarországi munkálatait Gazdapusztai Gyula szegedi egyetemi tanár öntötte volna végleges formába (SHERRATT 1983. 156). Gazdapusztai pusztán Banner Jánosnak még a második világháború idején megfogalmazott és éppen hogy elkezdett topográfiai tervét ismételte meg (Banner János: Régészeti feladatok a Délvidéken. Délvidéki Szemle, 1942. 45–51). A topográfiai kutatások szempontjait Balás Vilmos közreműködésével Patek Erzsébet körvonalazta akkor, amikor az urnamezős kultúráról írott monográfiájának lelőhelyeit gyűjtötte össze.

¹¹ SHERRATT 1983. 157.

¹² SHERRATT 1983. 156–157.

¹³ SHERRATT 1982. 250. My conditions of employment at Oxford do not permit fieldwork other than in periods of annual leave. Így amikor a növekvő család ragaszkodott az évi rendszeres nyaraláshoz, akkor a család együtt töltött nyári heteit össze kellett kapcsolni a régészkedéssel. Megérthetjük, hogy nem a békési mezők, hanem Bretagne megalitikus emlékei mellett döntöttek, amelyekről egyébként az Ashmolean Museumban találtak addig közöletlen, még a franciák számára is ismeretlen 19. századi rajzokat és feljegyzéseket.

Kiemelem közülük a G. Childe életével és tudományos pályafutásával, valamint elméleteivel foglalkozó két fontos cikkét,¹⁴ amelyek nemcsak Childe életművének megértéséhez segítenek hozzá, hanem egyúttal az európai ősrégészet kialakulásának és másfél évszázados fejlődésének kiváló vázlatát is adják. Elmélyült elméleti munkássága alapján aligha véletlen, hogy Sherratt mindkét rendelkezésemre álló nekrológja¹⁵ Gordon Childe-éhoz hasonlítja széles látókörét, érzékenységét a történeti folyamatok iránt, nyelvtörténettel kapcsolatos érdeklődését. Különösen kiemelik a korai termelőgazdálkodás eredetével és terjedésével kapcsolatos munkásságát, és több mint valószínű, hogy ez irányú érdeklődése hozta el hazánkba is. Meglepő, hogy egyik nekrológ sem említi magyarországi terepmunkáját. Viszont jegyzi azt a mondását, hogy az ősrégészet ma is – és még sokáig – lényegében nem más, mint Childe árnyával – fogatkozó tanítványaival és követőivel – folytatandó párbeszéd. Nagyon röviden néhány sor pályafutásának állomásairól.

Vidéki iskolák után egyetemi tanulmányait egyből Cambridge-ben kezdte el, 1965-ben a Peterhouse kollégium ösztöndíjasaként, két olyan nevezetes professzor irányításával, mint Grahame Clark (könyve jelent meg magyar fordításban) és a fiatalon (1976-ban) elhunyt David Clarke. Kettejük közül az utóbbi gyakorolt nagy hatást a fiatal kutató szellemi pályafutására,¹⁶ az előbbi inkább a sikeres pályakezdésre. Doktori értekezését 1976-ban védte meg, címe: *A délkelet-európai bronzkor kezdetei*. Ekkor már (1973 óta) az Ashmolean Museum segédőre (assistant keeper) volt, és ott is dolgozott 32 évig. Mindenki számára meglepő – így utólag –, hogy tudományos munkásságát csak 1997-ben ismerték el azzal, hogy egyetemi előadó lett, majd csupán 2002-ben tüntették ki professzori címmel. Pedig már Cambridgeben ismert volt, milyen gondot fordít tanítványaira. Oxfordban pedig évtizedekig zajlottak a kora reggel Sherratték lakásán kávé mellett kezdődő, ebéd mellett és ebéd után folytatódó oktatások, amelyek valamelyik sörözőben vacsoránál zárultak. Jómagam 1979-ben vettem részt egy ilyen egész napos tudományos ülésszakon, amelyen természetesen a Békés megyei régiségek is szóba kerültek.

2005-ben tette át székhelyét Sheffieldbe feleségével, Susannal együtt, aki a műkénéi régészet kiváló szakértője. Ennek a váltásnak az okáról a nekrológok nem írnak. Arról van szó, hogy a Susan személyére és ismereteire szabott, S. Hood és felesége által alapított oxfordi egyetemi állásra a tanári bizottság egy másik – szőke – pályázót jelölt ki. Ez bőven elegendő volt, hogy a pályafutásukból még hátralévő 5-6 évre az európai régészet központjából mindketten egy olyan „vidéki” egyetemre távozzanak, ahol majd jobban megbecsülik őket. És ahol hatalmas lelkesedéssel kezdtek munkához. A Halál azonban közbeszólt. Sherratt három gyermeket hagyott hátra: Alister, Matthew, Clare.

---

¹⁴ SHERRATT 1997/2004. 38–66 (először megjelent 1989-ben), illetve 490–505 (először megjelent 1995-ben).

¹⁵ C. Broodbank in: *The Guardian*, 2006. március 10., 32., valamint név nélkül in: *Times*, 2006. március 9., 68. Mindkettőt Helen Hughes-Brock (Oxford) szívességéből ismerem.

¹⁶ SHERRATT 1997/2004. 158.

Andrew Sherrattról – és Békés megyei kutatásairól – itt most röviden összefoglalva azt írhatom: nemcsak a magyar Régészeti Topográfia módszerét és eredményeit ismertette meg okosan és elismerően az egész világ tudományosságával, hanem magát a vidéket, a Körösök völgyét is csábító célponttá tette külföldi kutatók számára. Gordon Childe Hódmezővásárhely ásatásait propagáló könyvei és cikkei után elsősorban ennek tulajdonítható az *aránytalan külföldi* ásatási és tudományos érdeklődés a megye és a Körösök vidéke iránt. Magyarország és a magyar régészet jó hírré és jó barátta tett szert Sherratt és kollégái révén és személyében. Bármilyen kérdéssel is foglalkoztak tanulmányai, soha nem mulasztott el *pontosan és részletesen* utalni az oda kíváncszó magyarországi régészeti leletekre. Ez bizony – éppen Gordon Childe kivételével – nagyon ritkán fordul elő a velünk foglalkozó külföldi irodalomban.

Makkay János

IRODALOM

SHERRATT 1982

Sherratt, A.: Mobile resources: settlement and exchange in Early Agricultural Europe. In: Renfrew, A. C. – Shennan, S. J. (eds): *Ranking Resources and Exchange*. Cambridge, 1982. 13–26. Részben újra közölve in: SHERRATT 1997/2004. 252–269.

SHERRATT 1982a

Sherratt, A.: The development of Neolithic and Copper Age settlement in the Great Hungarian Plain. I. The regional setting. *Oxford Journal of Archaeology*, 1:3. 1982. 287–316. Részben újra közölve in: SHERRATT 1997/2004. 270–293.

SHERRATT 1983

Sherratt, A.: The development of Neolithic and Copper Age settlement in the Great Hungarian Plain. II. Site survey and settlement dynamics. *Oxford Journal of Archaeology*, 2:1. 1983. 13–40. Újra közölve in: SHERRATT 1997/2004. 293–319.

SHERRATT 1984

Sherratt, A.: Early agrarian settlement in the Körös region of the Great Hungarian Plain. *Acta Archaeologica Hungarica*, 35:1–2. 1984. 155–169.

SHERRATT 1987

Sherratt, A.: Neolithic exchange systems in Central Europe, 5000–3000 b. c. In: Sieveking, G. – Newcomer, M. (eds): *The human uses of flint and chert*. Cambridge, 1987. 193–204. Részben, és a címben megváltozott keltezéssel (6000–3500 BC) újra közölve in: SHERRATT 1997/2004. 320–332.

SHERRATT 1997/2004

Sherratt, A.: *Economy and society in prehistoric Europe: changing perspectives*. Edinburgh, 1997. Transferred to digital print 2004.

A SZABADKÍGYÓSI KÍGYÓSI-PUSZTA NÖVÉNYZETE

– Kertész Éva –

A szabadkígyósi Kígyósi-pusztta védett terület általános jellemzése

Bevezetés

A vizsgált terület a Tiszántúl déli részén található, Szabadkígyós és Kétegyháza határában. A szabadkígyósi-, kétegyházi-puszták a Dél-Tiszántúl utolsó vizes pusztáinak sorába tartoznak.

A pusztta területén jelenleg is élő természetes vízfolyással már nem találkozunk, de jellemzőek és hosszán követhetők azok a folyómedrek, amelyeknek vizei a vidék feltöltődését a pleisztocén végén és az óholocénben végezték. A Maros elhagyott folyómedreihez kapcsolódó folyóhátakat az egykori élő vízfolyások akkumulációs tevékenysége építette. A jelenlegi szikes mikroformák főként a víz utólagos felületi eróziójára vezethetők vissza.

A Kígyósi-pusztán és környékén 550–570 mm csapadék hullik. Az átlaghőmérséklet 10–11 °C, a napsütéses órák száma 2100 óra. A területre tavaszi vízborításos időszak és aszályos nyár jellemző. A pusztán jelentős magassági különbségek vannak. A pusztta északi, mélyebb laposainál néhány méterrel magasabban fekszik a pusztta déli része. A tájvédelmi körzet területén szikes, réti és csernozjom talaj több típusa fordul elő. A pusztán található kunhalmok jelentős része a pusztta déli, magasabb területén, az elhagyott folyóágak közelében magasodnak. A folyómedrekhez kapcsolódó folyóhátak mentén löszpusztagepek, sztyepprétek húzódnak. A mocsarakat, nádasokat szikes rétek övezik. A pusztta jellegzetességét azonban a szikes formakincs adja.

Tájtörténeti vázlat

A szabadkígyósi pusztta a Kárpát-medence egyik legmélyebb süllyedékterületének déli részén helyezkedik el.

A pleisztocén folyamán a Dél-Alföldön térben és időben változó folyófutási viszonyok alakultak ki. A felső-pleisztocénben bekövetkező változások során a Bánáti-árok olyan mértékben feltöltődtek, hogy a Maros-ágak északi irányba csapódtak át, és a Maros hordalékának túlnyomó részét a Körösök vízébe szállította. A pleisztocént követő holocénben alakult ki a folyók mai vonalhálózata. Ezek a medrek az eltelt kilenc-tízezer év alatt részben feltöltődtek, a hozzájuk kapcsolódó folyóhátakkal együtt még ma is jól kivehető felszíni formát adnak.

A pusztán található harminchat kunhalom túlnyomó része a déli, magasabb területén, az elhagyott folyóágak mentén található, sőt több olyan kunhalom is van,

amelyik a folyóhátra települt (Török-halom). Valószínű, hogy a rézkorban a puszta területén megletelepülő állattenyésztő csoportok számára is kedvező volt, hogy a folyóágakban víz folyt.

A felszínfejlődés utolsó néhány ezer éves időszakában jött létre a területen az a szikes puszta, amely a táj arculatának jellegzetességét adja. Képződésükben a természetes talajképző folyamatok mellett jelentős szerepet kapott a folyószabályozások utáni talajvízszint-csökkenés, majd a vízrendezések következtében alkalmanként jelentkező talajvízszint-növekedés is. A szikesek két nagyobb összefüggő területet képeznek a puszta északi, ill. a déli részén.

A területen három nagyobb, kilométerekre követhető, folyóhátakkal kísért egykori folyómeder található. A pusztát nyugaton határoló folyómeder (Vizes-völgy) a legidősebb, míg a területet két részre osztó (Apáti-ér) a legfiatalabb.¹

A 17–18. századtól azonban ezek a medrek is csak időnként, főleg nagyobb áradások nyomán szállítottak vizet.

Az ember tájátalakító tevékenységének kezdete

A mai Újkígyós és Szabadkígyós (Ókígyós) községet befogadó hatalmas pusztaságon a középkor folyamán több kis falu is élt, erre a határnevek utalnak (Apáti, Fövényes). Apáti a gyulai plébánia birtoka volt 1561-ben.²

Az 1783-as I. Katonai Felmérés térképe fás növényzetet nem jelöl, nedves vízállásos helyekben azonban bővelkedett a terület. A II. Katonai Felmérés (1856–1883) alapján (1. ábra) a nagy kiterjedésű rétek, mocsarak, tekervényes vízfolyások uralkodtak. Jellegzetes és szélesen elterülő szikes réteket, nádasokat találhatóunk Ókígyóstól Hegyes-halom vonaláig, ill. a vizsgált terület nyugati peremén, a Fekete-halom környékén. A folyóvölgyek és vízállásos mocsarak helye ma is jól azonosítható (1. kép). Nem sokkal később, a 18. század végétől, a 19. század elejétől a folyóhátakat művelés alá fogták, és az első belvízlevezető csatornákat is ebben az időben készítették. A III. Katonai Felmérés 1883-as térképén a tanyás településhálózat kialakulásának erőteljes vonásai mutatkoznak.

A Wenckheim uradalmi gazdálkodásról – mezőségek, erdők

A török kiűzése után a Kígyósi-puszta gróf Wenckheim József Antal birtokába jutott. Életének legfőbb tere a gazdálkodás volt. Hatalmas birtokát bérbeadással műveltette meg. Apátitól délre a grófi család által bérbé adott földek húzódtak. Jelentős volt az uradalmi állattartás és a legelőhasznosítás is. Híres ménese, gulyája és juhászata volt. Birtokain a méhészetet, a komló- és bortermelést is meghonosította (11. kép), és az Alföldön először ő kezdeményezte a dohánytermesztést is.³ A

---

¹ RAKONCZAI 1986.

² JANKOVICH 1983.

³ JÁROLI 1998.

gazdálkodás színterei, az uradalmi birtok tagolódása látható a volt majorok elhelyezkedéséből (Belső-major, Anna-major, József-major, Apáti-major).

A grófi család 1875–79 között építtette az Ybl Miklós által tervezett kastélyát Ókígyóson. A kert növényanyagát feltehetően egy régi erdőfolt alkothatta, erre utalnak az évszázados tölgyek, gyertyánok és fehéرنyáarak. A védett kastélykertben a francia barokk kert és az angol tájképi kert elemeit találhatjuk meg (12. kép).

Wenckheim József birtokán erdőket telepített, és a kultúrtáj elemei is ekkor jelentek meg a pusztában. 1810-től minden uradalmában az utak mentén akácfákat, tölgyfákat és nyárfákat ültetett. A haszonbéres földektől nyugatra, a falu földjéig a Wenckheim József által telepített Kis-erdő (Vincellér-erdő) húzódott, tőle nyugatra az urasági szőlőt találjuk.⁴

A múlt század végén még a pusztá több száz holdnyi területét tavasszal víz borította. 1871–1896 között a Kígyós-Gyula-Csabai Víztársulat kiépítette a sűrű belvízcsatorna-hálózatot, amely részben mentesítette a területet a belvizektől, és a rétek egy része is szántóterületté alakult. A vízrendezések következtében a tavaszi vízborítás erősen visszaszorult. A csatornához kapcsolódó töltések is ebben az időben készültek.

A Wenckheim uradalom megszűnte után a rideg állattartás fokozatosan megszűnt, nyomait sok helyen csak a régi gulyakutak jelzik a Kígyósi-legelőn, az Apáti-legelőn és Szabadka-pusztá Peres-rétjein. 1945-től a területet katonai gyakorlótérként használták, 1960-tól a nagyüzemi termelésre hivatkozva a Kígyóshoz tartozó pusztákon, határrészekén megkezdődött a tanyavilág felszámolása. A 1970-es években a pusztá északi részén belvíztározót alakítottak ki⁵ (2. kép).

A területet 1977-ben nyilvánították védetté. A belvíztározói funkciója továbbra is fennmaradt.

A mai időszakosan vizes és száraz területeket összehasonlítva a száz évvel ezelőttivel, érdekes eredményre jutunk. A vizes legelők, pusztai mocsarak kiterjedése nem sok eltérést mutat, a változás inkább a vízborítás időtartamában keresendő. A mocsarak, szikes rétek nyár elejére kiszáradnak, északi nádas, gyékényes foltjai azonban egész évben vízborítottak maradnak. A belvíztározó funkció és a természetvédelem érdekeinek összehangolása ma is folyik. A terület vízháztartásának újragondolása és szabályozása nélkül a terület veszíthet a meglévő értékeiből.

Az utóbbi száraz évek kedvezőtlenül befolyásolták a nyílt gyepársulások fajösszetételét. A löszpusztagyeppek gyomosodnak, a sztyepprétek maradványaiban a réti és nedvességkedvelő fajok visszaszorulnak, a száraz sztyepprét maradványfajai is veszélybe kerülhetnek. A védett területen található szántó területek közül néhány a természetvédelem kezelésébe került, visszagyepesítésük folyamatban van. A gye-

---

⁴ JANKOVICH 1983.

⁵ BARANYÓ 1986.

pek legelőként való hasznosítása ma csak igen kis mértékű a Kígyósi-legelőn és Kétegyháza határában (10. kép).

A pusztai táj az emberi beavatkozás következtében sokat változott, ennek ellenére valós értékeiből sokat megőrzött. A védett terület mai növényzete is sejteti, milyen gazdag volt az ősi, egykori vegetáció (2. ábra).

A szabadkígyósi Kígyósi-pusztai mai növényzetének jellemzése

Mocsarak, magassásosok

A pusztai mélyebben fekvő északi részén, a Kígyósi-legelőn a vízborítás állandó. Itt alakultak ki a nagy kiterjedésű pusztai nádasok (*Scirpo-Phragmitetum*) (3. kép), és zsiókás-nádas (*Bolboschoeno-Phragmitetum*) élőhelyek. Összefüggő nádasokkal az elhagyott folyómedrek mélyebb pontjain is találkozhatunk. A Vizes-völgy néhány foltjában, a meder teljes szélességét kitöltő nedves vízállásos laposaiban nagy kiterjedésű nádasok és gyékényesek találhatók.

Apáti-pusztai szakaszának (20 x 10 m-es) fajösszetétele a következő:

Phragmites australis 80	Bolboschoenus maritimus 2
Typha latifolia 10	Lythrum virgatum 2
Schoenoplectus tabernaemontani 5	Symphytum officinale +

Az állandó vízborítás hatására kialakult zsiókás (*Bolboschoenetum maritimi*), sziki kákás (*Schoenoplectetum tabernaemontani*), sziki csetkákás (*Eleocharis uniglumis*) mocsarak legnagyobb kiterjedésű élőhelyei szintén a Kígyósi-legelőn találhatóak (4. kép). Mozaikosan ez az élőhely a Hegyes-halom környéki nedves laposokban, ill. az elhagyott folyómedrek egy-egy részletében is jellemző. Ezenkívül a pusztai mélyebb részein máshol is előfordulnak árkokban, szikes mocsarak szélén.

A mocsarak, magassásosok jellemző fajai: a *Bolboschoenus maritimus*, *Schoenoplectus tabernaemontani*, *Eleocharis palustris*, *Typha angustifolia*, *Typha latifolia*, *Phragmites australis*, *Iris pseudacorus*, *Atriplex litoralis*, *Plantago maritima*, *Aster tripolium* subsp. *pannonicum*, *Symphytum officinale*, *Oenanthe aquatica*, *Cirsium brachycephalum*, *Inula britannica*, *Carex vulpina*, *Carex gracilis*, *Carex riparia*, *Carex melanostachya*, *Butomus umbellatus*, *Lythrum virgatum*, *Epilobium tetragonum*, *Chenopodium urbici*.

A Kígyósi-legelő egy zsiókás, sziki kákás élőhelyének borítási adatai (10 x 10 m):

Bolboschoenus maritimus 75	Carex gracilis 1
Schoenoplectus tabernaemontani 20	Cirsium brachycephalum +
Rorippa sylvestris subsp. <i>kernerii</i> +	Typha latifolia +
Alisma plantago-aquatica +	

A magassásrétek foltjainak állományalkotó fajai: *Carex riparia*, *Carex gracilis*, *Carex melanostachya*. A védett terület időszakos állóvízes élőhelyei időnként száradók, pl. a Nagyerdő déli részén található nagy kiterjedésű magassásrét. A Kígyósi-legelőn található foltok egészségesebbek, nyár végéig is nedvesen maradók.

Fajgazdag magassásrét található az Apáti-érben, ahol él a védett *Cirsium brachycephalum* is (20 x 20 m borítási %-a):

<i>Carex vulpina</i> 45	<i>Lythrum virgatum</i> 5
<i>Carex riparia</i> 20	<i>Oenanthe aquatica</i> +
<i>Typha latifolia</i> 5	<i>Cirsium brachycephalum</i> +
<i>Phragmites australis</i> 5	<i>Cirsium arvense</i> +
<i>Schoenoplectus tabernaemontani</i> 10	<i>Alopecurus pratensis</i> +
<i>Rumex stenophyllus</i> 7	<i>Symphytum officinale</i> +

A Kígyósi-puszta tartósan nedves részein jellegzetesek a sziki csetkákás nedves erek. A felvétel mérete 20 x 5 m, fajösszetétele a következő:

<i>Eleocharis palustris</i> 80	<i>Plantago schwarzenbergiana</i> 5
<i>Rorippa sylvestris</i> subsp. <i>kernerii</i> 5	<i>Myosurus minimus</i> +
<i>Alopecurus pratensis</i> 2	<i>Bolboschoenus maritimus</i> +
<i>Cerastium dubium</i> 2	<i>Taraxacum officinale</i> +
<i>Matricaria recutita</i> +	<i>Oenanthe silaifolia</i> +

Szikes gyeppek

A szikes rét (*Agrostio-Alopecuretum pratensis*) Kígyós-pusztán, Apáti-pusztán és Szabadka-pusztán a legnagyobb területet borító növénytársulás. Előforduló alegységei az ecsetpázsitos kaszáló (*Agrostio-Alopecuretum pratensis*) (5. kép) és a hernyópázsitos szikes rét (*Agrostio-Beckmannietum*). Ezek az időszakosan vízborította rétek a szikes mocsarak szélén jelennek meg. Beckmanniás szikes rétek szép foltjai Kígyós-puszta (6. kép), Szabadka-puszta és az Ökörjárás nevű határrészekben jellegzetesek. A volt folyómedrek jelentős részét is az előbbi élőhelyek uralják.

A szikes rétek jellemző fajai: *Agrostis stolonifera*, *Alopecurus pratensis*, *Rorippa sylvestris* subsp. *kernerii*, *Beckmannia eruciformis*, *Eleocharis palustris*, *Cerastium dubium*, *Oenanthe silaifolia*, *Carex vulpina*, *Rumex crispus*, *Rumex stenophyllus*, *Juncus atratus*, *Plantago schwarzenbergiana*, *Plantago tenuiflora*, *Pholiurus pannonicus*, *Podospermum canum*, *Carex melanostachya*, *Taraxacum officinale*, *Festuca pseudovina*, *Trifolium fragiferum*, *Potentilla reptans*, *Inula britannica*, *Aster tripolium* subsp. *pannicum*.

A terület egyik karakteres és tipikus szikes rékje a Kígyósi-legelőn található, amelynek 10 x 10 m-es borítási adatai és fajösszetétele a következő:

Alopecurus pratensis 80	Oenanthe silaifolia +
Cerastium dubium 7	Bolboschoenus maritimus +
Plantago schwarzenbergiana 3	Juncus gerardi +
Rumex stenophyllus 2	Carex vulpina 1
Rorippa sylvestris subsp. kernerii 1	Juncus atratus +
Taraxacum officinale +	

Jól reprezentálja ezt a cönózist az Ökörjárás nevű határrészben található szikes rét, amely időszakosan kiszáradó állapotban is fajgazdag volt 2001-ben (10 x 10 m-es terület borítási %-a):

Alopecurus pratensis 60	Cirsium arvense 5
Agrostis stolonifera 3	Rorippa sylvestris subsp. kernerii 2
Beckmannia eruciformis 5	Eleocharis palustris 1
Cirsium brachycephalum +	Erigeron canadensis 1
Plantago schwarzenbergiana 5	Taraxacum officinale +
Aster tripolium subsp. pannonicum 5	Cerastium dubium +
Lythrum virgatum +	Juncus atratus +
Rumex crispus 2	Atriplex litoralis +
Oenanthe silaifolia 3	Phragmites australis 3

Szikkok, szikér (*Puccinellietum limosae*)

A vegetációs időszak jelentős részében vízzel borított szikes laposokban, padkaaljak szikes zónáiban kialakult mézpzásitos gyepek védett terület egyik jellegzetes élőhelye. A Dél-Tiszántúlon a legnagyobb kiterjedésűek közé tartozik. Az egykori folyómedrek kiöntései nyomán, a lepusztító folyamat előrehaladásáról tanúskodnak.

Az Apáti-ér mentén Kígyós-pusztán, Apáti-pusztán négy-öt, időnként húsz-harminc méter széles sziki mézpzásittal borított szikkalposokkal találkozhatunk. Az elszikkedő, kiszáradó folyómedrek egy-egy részletében is jellegzetes a *Puccinellia* élőhely (8. kép).

A mézpzásitos szikkok jellemző fajai: a *Puccinellia limosa*, *Camphorosma annua*, *Hordeum hystris*, *Plantago tenuiflora*, *Cerastium dubium*, *Matricaria recutita*, *Eleocharis palustris*, *Rorippa sylvestris* subsp. *kernerii*, *Trifolium fragiferum*, *Puccinellia distans*, *Plantago schwarzenbergiana*, *Podospermum canum*, *Aster punctatus*, *Artemisia santonicum*, *Aster tripolium* subsp. *pannonicum*, *Myosurus minimus*, *Juncus atratus*.

Vakszik (*Camphorosmetum annuae*)

Néhány szép, karakteres előfordulás található Kígyós-pusztán (7. kép), Apáti-pusztán és Ökörjárás foltjaiban. Jellemző fajai: a *Camphorosma annua* és a *Matricaria recutita*.

Ökörjárás egy vakszikes területének 10 x 10 m-es borítási adatai. A kifejtett padkák 10–20–50 cm-esek, a vaksziken 2001-ben még júliusban is víz állt. A padkaton száradó *Cynodonos* löszpusztagyepék és ürmöspusztagyepék vannak.

Csupasz talajfelszín 40	<i>Cerastium dubium</i> 1
<i>Puccinellia distans</i> 5	<i>Lepidium draba</i> +
<i>Matricaria recutita</i> 2	<i>Hordeum histrix</i> +
<i>Camphorosma annua</i> 7	<i>Festuca pseudovina</i> 5
<i>Trifolium fragiferum</i> 2	<i>Artemisia santonicum</i> +

Ürmöspuszták (*Artemisio-Festucetum pseudovinae*)

Sztyeppesedett réti szolonyec talajon a kiszáradt folyómedrek árterein, lefolyástalan területeken alakultak ki. A sziksalátás változatú ürmöspusztá (*Artemisio-Festucetum limonietosum*) a terület növénytakarójának egyik jellegzetességét adja. Az élőhelye előfordul a Kígyósi-legelőn, Szabadka-pusztán, Peresen, Apáti-pusztán és Hegyesen.

Az ürmöspuszták jellemző fajai: *Festuca pseudovina*, *Limonium gmelini*, *Plantago schwarzenbergiana*, *Artemisia santonicum*, *Artemisia pontica*, *Ranunculus pedatus*, *Podospermum canum*.

Peres ürmöspusztája, néhány cickórós gyepp és löszpusztagyep jellemű fajjal (10 x 10 m-es folt borítási %-a):

<i>Festuca pseudovina</i> 70	<i>Euphorbia cyparissias</i> +
<i>Artemisia santonicum</i> 5	<i>Medicago lupulina</i> +
<i>Limonium gmelini</i> 10	<i>Carduus nutans</i> +
<i>Achillea collina</i> 3	<i>Ononis spinosa</i> +
<i>Myosotis stricta</i> +	<i>Salvia nemorosa</i> 1
<i>Potentilla argentea</i> 1	<i>Verbena officinalis</i> +
<i>Poa angustifolia</i> 3	<i>Galium mollugo</i> +

Löszpusztagyepék, sztyepprétek

A szabadkígyósi Kígyósi-pusztá védett terület löszpusztagyepeinek (*Salvio-Festucetum rupicolae*) állapota változó. Apáti-pusztá és Hegyes északi részein degradált, száradó mozaikjait találjuk. Fajgazdag, nedvesebb löszpusztagyepék található az Apáti út környékén, Peres és Ökörjárás gyepeiben.

Sztyepprétek (rétsztyepp) maradványait találhatjuk Hegyes déli részén és a Vizes-völgy mentén.

A tisztántúli löszpusztagyep és erdőssztyepp fajok közül néhány a kígyósi védett területen előforduló gyakori faj: *Salvia austriaca*, *Salvia nemorosa*, *Fragaria viridis*, *Filipendula vulgaris*, *Thymus glabrescens*, *Bromus inermis*, *Coronilla varia*, *Centaurea jacea*, *Verbascum blattaria*. Szórványosan fordul elő: *Achillea pan-*

nonica, Asperula cynanchica, Anchusa barrelieri, Artemisia pontica, Astragalus austriacus, Carduus hamulosus, Centaurea scabiosa, Salvia pratensis, Salvia verticillata, Senecio jacobaea, Fragaria viridis, Hieracium bauhinii, Hieracium cymosum, Inula salicina, Lavathera thuringiaca, Plantago media, Potentilla recta, Ranunculus polyanthemus, Stachys recta, Ornithogalum pyramidale, Nepeta cataria, Nonea pulla, Thalictrum minus.

Ritkán előforduló fajok: *Agropyron pectinatum, Anthoxanthum odoratum, Adonis vernalis, Aster linosyris, Asparagus officinalis, Astragalus cicer, Dianthus giganteiformis, Dianthus pontederæ, Betonica officinalis, Chrysopogon gryllus, Centurea spinulosa, Hypericum elegans, Linaria genistifolia, Linum austriacum, Lotus angustissimus, Prunella laciniata, Ranunculus illyricus, Sideritis montana, Senecio doria, Sternbergia colchiciflora, Phlomis tuberosa, Rosa inodora, Rosa gallica, Rhinanthus rumelicus, Taraxacum bessarabicum, Teucrium chamaedrys, Trifolium ochroleucon, Vicia narbonensis subsp. serratifolia, Viola hirta, Viola ambigua, Veronica austriaca subsp. austriaca, Veronica spicata, Thesium linophyllum.*

Sztyepprétek

Nagyon valószínű, hogy a védett terület mai sztyeppréte jellegű gyepeinek nagy része üde rét-sztyepp kiszáradása során képződött. Az érzékenyebb löszsztyepprétek jelenlétét bizonyítja a sztyeppréte fajkészlet a területen.

A biharugrai védett terület (Kis-Sárrét) értékes társulása a fajgazdag sztyeppréte. A határszéli magasabb hátakon szinte mindenhol megtaláljuk kisebb-nagyobb foltjait. Így Biharugrán Rózsás-halomban, Székelyháti-táblán, Nagy-sziken, Szőr-réten. A védett területen kívül a Csárda-dűlőben és a Béni-gáton. Az asszociáció nagy fajgazdagsága az ökológiai viszonyok olyan állapotát jelzik, ahol az altalaj jó vízellátottságú. A kora tavaszi aspektusban az *Anthoxanthum odoratum*, a *Festuca rupicola*, a *Festuca pseudovina* és helyenként a *Chrysopogon gryllus* az uralkodó. A *Rhinanthus rumelicus* tömeges megjelenése a kaszálórét felé mutat átmenetet. Mivel a biharugrai védett területen élőhelyeik kevésbé degradáltak, mint a kígyósi élőhelyein, összehasonlításként egy Biharugra Béni-gáton készült sztyeppréte 20 x 20 m-es borítási %-a:

<i>Festuca rupicola</i> 3	<i>Fragaria viridis</i> +
<i>Achillea pannonica</i> +	<i>Salvia pratensis</i> 1
<i>Galium verum</i> +	<i>Rhinanthus rumelicus</i> 2
<i>Betonica officinalis</i> +	<i>Ranunculus strigosus</i> +
<i>Serratula tinctoria</i> +	<i>Veronica austriaca</i> subsp. <i>austriaca</i> +
<i>Senecio erraticus</i> +	<i>Chrysopogon gryllus</i> +
<i>Filipendula vulgaris</i> +	<i>Stachys recta</i> +
<i>Inula salicina</i> +	<i>Anthoxanthum odoratum</i> 1
<i>Seseli annuum</i> +	<i>Briza media</i> +

A szabadkígyósi Kígyósi-puszta növényzete

Knautia arvensis +	Carex vesicaria +
Festuca pratensis +	Alopecurus pratensis 1
Luzula campestris +	Prunus spinosa +
Colchicum autumnale +	Crataegus monogyna +
Galium rubioides +	Ranunculus polyanthemos +
Cirsium furiens +	Cirsium canum +
Centaurea pannonica +	Mentha aquatica +
Achillea ochroleuca +	

A szabadkígyósi Kígyósi-puszta sztyeppréteinek részletesebb leírása

A lecsapolások előtti gazdag sztyepprétek fajkészlete néhány részletben maradt fenn a védett területen. A legfajgazdagabb sztyepprét a Szabadkai-dűlő *Chrysopogon gryllusos* sztyeppréteje, azonban a védett közvetlen határában, területen kívül található, és Peres déli szélével határos – 20 x 20 m-es borítási %-a:

Festuca rupicola 40	Ranunculus polyanthemos +
Cynodon dactylon 10	Allium scorodoprasum +
Alopecurus pratensis 10	Salvia austriaca +
Filipendula vulgaris 10	Salvia pratensis 1
Galium verum 5	Prunella laciniata +
Chrysopogon gryllus 3	Prunus spinosa 2
Carduus nutans +	Festuca arundinacea 1
Poa angustifolia 5	Hieracium piloselloides +
Stellaria graminea +	Cirsium eriophorum +
Fragaria collina +	Bromus inermis +
Thalictrum minus +	Prunus spinosa +

Az egykori folyómedreket folyóhátak szegélyezik. Degradált, sok helyen gyomosodó, töredezett sztyepprétek a Vizes-völgy menti hátakon is őriznek jó sztyepprét-fajokat.

Egy jellegzetes sztyepprétfolt 20 x 20 m-es borítási %-a:

Festuca rupicola 50	Salvia nemorosa 1	Cirsium eriophorum +
Festuca pseudovina 10	Salvia austriaca 1	Betonica officinalis +
Galium verum 10	Salvia pratensis 1	Thymus glabrescens +
Filipendula vulgaris 5	Ononis spinosa 1	Fragaria collina +
Valerianella locusta +	Alopecurus pratensis 1	Fragaria vesca +
Eryngium campestre 3	Bromus inermis +	Prunus spinosa 3
Centaurea scabiosa +	Nepeta cataria +	Carex vesicaria +
Dianthus pontederacae +	Thalictrum minus +	

Szintén a Vizes-ér mentén, a Török-halom északi lejtője folytatásában található sztyepprétfolt 20 x 20 m-es borítási %-a:

Festuca rupicola 60	Plantago media +
Potentilla argentea +	Ranunculus illyricus +
Dianthus giganteiformis +	Carduus hamulosus +
Convolvulus arvensis +	Thymus glabrescens +
Salvia austriaca 1	Thesium arvense +
Salvia pratensis 1	Coronilla varia +
Thalictrum minus 1	Ononis spinosa +
Filipendula vulgaris 5	Orobanche purpurea +
Stellaria graminea +	Galium verum 10
Knautia arvensis 3	Ajuga genevensis +
Stachys recta +	Scabiosa ochroleuca +
Cynoglossum officinale +	Stachys germanica +

Hegyes Rhinanthus rumelicusos gyepének 20 x 20 m-es borítási %-a:

Festuca rupicola 20	Achillea collina +
Filipendula vulgaris 20	Verbascum lychnitis +
Alopecurus pratensis 30	Verbascum blattaria +
Festuca arundinacea 5	Ranunculus acris +
Agrostis stolonifera 2	Euphorbia cyparissias +
Knautia arvensis +	Thymus glabrescens +
Fragaria vesca +	Rhinanthus rumelicus 10
Senecio jacobaea +	Daucus carota +
Consolida regalis +	Carex distans +
Rubus caesius +	Cirsium canum +

A jó, fajgazdag száraz löszgyepek (*Salvio-Festucetum rupicolae*) Kígyósi-legelőn található (9. kép) foltjának 20 x 20 m-es borítási %-a:

Festuca rupicola 2-3	Asperula cynanchica +
Filipendula vulgaris 1	Potentilla argentea +
Thalictrum minus +	Knautia arvensis +
Salvia nemorosa 1	Valerianella locusta +
Plantago media +	Melandrium viscosum +
Hieracium pilosella +	Fragaria collina +
Alopecurus pratensis +	Convolvulus arvensis +
Senecio jacobaea +	Galium verum +
Lathyrus nissolia +	Ononis spinosa +
Centaurea scabiosa +	Stellaria graminea +
Eryngium campestre +	Ornithogalum pyramidale +
Lavatera thuringiaca +	

Cickórós lőszlegelő (*Achilleo-Festucetum pseudovinae*)

2001-ben, a nedves nyárelő hatására jellemző volt a cickórós gyepekben az erőteljes ecsetpázsit borítás. Ez a gyeptársulás megtalálható Kígyós-pusztán, Hegyes, Peres és Ökörjárás legelőin. Jellemző fajai: *Festuca pseudovina*, *Alopecurus pratensis*, *Achillea collina*, *Galium verum*, *Stachys germanica*, *Eryngium campestre*, *Podospermum canum*, *Cerastium dubium*, *Plantago schwarzengbergiana*, *Euphorbia cyparissias*.

Hegyes egy jellegzetes, száraz, legeltetett és gyomosodó foltjának 20 x 20 m-es borítási %-a:

<i>Festuca pseudovina</i> 70	<i>Ornithogalum orthophyllum</i> +
<i>Achillea collina</i> 7	<i>Galium verum</i> 5
<i>Alopecurus pratensis</i> 10	<i>Bromus mollis</i> +
<i>Salvia nemorosa</i> +	<i>Eryngium campestre</i> 1
<i>Salvia austriaca</i> +	<i>Lepidium perfoliatum</i> +
<i>Carduus nutans</i> +	

Kedvezőtlen változások

Degradált, száradó, gyomosodó lőszpuszták foltjaiban gyakori a védett területen a száraz gyeplőszlegelő (*Cynodonto-Poetum angustifoliae*). Ilyen Peres egy *Cynodonos* részlete (5 x 5 m borítási %-a):

<i>Festuca pseudovina</i> 40	<i>Fragaria collina</i> +
<i>Poa angustifolia</i> 20	<i>Thymus glabrescens</i> +
<i>Achillea collina</i> 5	<i>Verbena officinalis</i> +
<i>Cynodon dactylon</i> 20	<i>Potentilla argentea</i> +
<i>Euphorbia cyparissias</i> 2	<i>Eryngium campestre</i> +
<i>Ranunculus pedatus</i> 5	<i>Stachys germanica</i> +
<i>Coronilla varia</i> 1	<i>Inula britannica</i> +
<i>Lotus corniculatus</i> +	<i>Galium verum</i> +
<i>Plantago media</i> +	<i>Cirsium eriophorum</i> +
<i>Ononis spinosa</i> +	

Felhagyott szántók

Természetközeli gyepek felhagyott szántókon – főleg megszűnt tanyahelyek és majorok környékén található, egy részük az Apáti-ér mentén. Koruk három-öt év, amelyekben a nedvességekkedvelő és a gyomfajok dominálnak.

A tájvédelmi körzet területén találkozhatunk a zárványszántók felhagyásával. A Vizes-völgy mentén egy négy-öt éve felszántatlan gyepekben még a gyomfajok dominálnak – *Cirsium arvense*, *Consolida regalis*, *Vicia tetrasperma*, *Stenactis annua*, *Matricaria inodora* –, de már jelen vannak a potenciális vegetáció fajai is –

Alopecurus pratensis, *Rubus caesius*, *Verbascum phoeniceum*, *Mentha longifolia*,
Poa palustris, *Lycopus europaeus*, *Hypericum perforatum*.

Sziki erdőssztyepprétek – sziki őszirózsás-kocsordosok

A szabadkígyósi Kígyósi-puszta védett területen sziki őszirózsás – sziki kocsordos található a szabadkígyósi Nagy-erdő déli részén, az Apáti-ér menti nedves magassásos mentén, a sztyeppesedő erdőtisztásokon és erdőszéleken.

A védett terület közelében fajgazdag állományait találjuk Szabadkígyós Makos-háton és Kétegyháza délnyugati határában, Kakucs-puszta Farkas-halom nevű részében. A kakucs-pusztai sziki őszirózsás-kocsordos mélyben sós réti csernozjom talajú, szántókkal körülvett élőhely egy kiszáradt meander mentén. A kocsordosok minden állományát érintette a lecsapolás, belvízrendezés, fajkészletük is erőteljes átalakuláson mehetett át az utóbbi százötven évben.

A sziki kocsordos-őszirózsás (*Peucedano-Asteretum*) sziki, réti és sztyeppfajok keveredéséből jön létre. Jellemző fajai: *Peucedanum officinale*, *Aster punctatus*, *Artemisia pontica*. A löszsztyepprétekkel közös fajai: a *Filipendula vulgaris*, *Fragaria viridis*, *Trifolium ochroleucon*, *Veronica spicata* és a *Vicia narbonensis subsp. serratifolia*.

A védett területen belül, a kígyósi Nagy-erdő tisztásán fennmaradt sziki őszirózsás, amely az erdőszegély délnyugati részén félnedves, egészséges, a széle felől nádasodik. 20 x 20 m-es borítási %-a:

<i>Festuca rupicola</i> 2	<i>Artemisia pontica</i> +
<i>Aster punctatus</i> 3	<i>Agrimonia eupatoria</i> +
<i>Alopecurus pratensis</i> 1	<i>Prunus spinosa</i> +
<i>Galium verum</i> +	<i>Rosa canina</i> +
<i>Ranunculus strigosus</i> +	<i>Salvia austriaca</i> +
<i>Fragaria collina</i> +	<i>Vincetoxicum hirundinaria</i> +
<i>Centaurea spinulosa</i> +	<i>Pyrus achras</i> +
<i>Limonium gmelini</i> +	<i>Phragmites australis</i> +.

Szintén igen értékes a Nagy-erdő déli tisztása folytatásában, a Kígyósi-legelő nyugati oldalán található *Aster linosyris* sziki őszirózsás fajgazdag gyep. Fajösszetétele a következő:

<i>Festuca rupicola</i> 3	<i>Aster linosyris</i> 2
<i>Salvia nemorosa</i> +	<i>Stellaria graminea</i> +
<i>Alopecurus pratensis</i> +	<i>Koeleria cristata</i> +
<i>Carduus hamulosus</i> +	<i>Fragaria viridis</i> +
<i>Galium verum</i> 1	<i>Festuca pseudovina</i> 1
<i>Aster punctatus</i> 1	<i>Centurea pannonica</i> +
<i>Thalictrum minus</i> +	<i>Rubus caesius</i> +
<i>Filipendula vulgaris</i> 1	<i>Agropyron caninum</i> +

A Nagy-erdő déli szélén a magassásos mentén ecsetpázsitos jellegű sziki őszirózsás – sziki kocsordos található (sziki kocsordot csak itt találtam a védett területen belül, itt is csak néhány tövet). Az élőhely felvétele (20 x 10 m borítási %-a):

Alopecurus pratensis 50	Peucedanum officinale +
Festuca pseudovina 15	Galium verum +
Limonium gmelini 7	Myosotis hispida +
Artemisia santonicum 5	Fragaria collina +
Aster punctatus 15	Filipendula vulgaris +
Agrostis stolonifera 1	Cerastium dubium +

A kétegyházi kakucs-pusztai állományban a *Peucedanum officinale* és az *Aster punctatus* minden részletben tömegesen (több százezer!) van jelen. A kocsordos északi részén egy mély meliorációs árok húzódik, amelynek szerepe a szomszédos szántóterületek vízmentesítése. Az erős száradás következtében a szikesedés fokozott, a sztyeppréti fajok nehezen telepednek meg. A lefűződött medret magassásrétfoltok (*Carex melanostachya*) és ecsetpázsitos foglalta el.

A jelzett terület déli szegélyén fásszárú vegetációjú erdőssztyeppfoltokkal határolt, félnedves állapotú gyeptalálható, amelynek fajösszetétele a következő:

Ulmus laevis +	Aster punctatus 25
Peucedanum officinale 60	Limonium gmelini 3
Poa angustifolia 5	Achillea collina +
Carex praecox 3	Lavatera thuringiaca +
Fragaria collina +	Allium vineale +
Ranunculus pedatus +	Datura stramonium +
Artemisia pontica +	Cynoglossum officinale +
Myosotis hispida +	Descurainia sophia +
Festuca pseudovina +	

A terület nagy részére jellemző ecsetpázsitos, szikesedő kocsordos fajösszetétele, 10 x 10 m-es borítási %-a:

Peucedanum officinale 75	Ornithogalum orthophyllum +
Aster punctatus 10	Ranunculus pedatus +
Alopecurus pratensis 5	Galium verum +
Festuca pseudovina 5	Ajuga genevensis +
Myosotis hispida +	Lotus angustissimus +
Limonium gmelini +	Artemisia pontica +
Valerianella locusta +	

Tölgy-kőris-szil ligetek

A vízrendezés hatása, de leginkább a szántókká lett magasártéri tölgyes, sziki tölgyes erdők utolsó nyomai már a 18. századra eltűnhettek. Fragmentumait a Nagy-erdőben, a kastélykertben, a Vizes-völgy és az Apáti-ér menti hátakon találjuk. Idős tölgyek, vadkörtek és néhány lágyszárú növény előfordulása vezethet nyomra.

A kigyósi Nagy-erdő százötven hektáros erdőfoltja a védett terület északnyugati oldalán húzódik. Az erdő jelenlegi állapotában teljes egészében telepített. Jelentős része elegyes keményfajátípusú erdő, ill. akácos. Foltjaiban a sziki tölgyes elemeivel találkozhatunk. Ősi állapotukra utaló fajok: *Quercus robur*, *Ulmus laevis*, *Pyrus achras*, *Rhamnus catharticus*, *Viburnum opulus*, *Euonymus europaeus*, *Ligustrum vulgare*. A lágyszárú fajok közül a *Melica altissima*, *Ficaria verna*, *Pulmonaria officinalis*, *Polygonatum latifolium* és a *Viola silvestris* a jellemző.

Jellemző fajok: *Acer campestre*, *Celtis occidentalis*, *Fraxinus angustifolia* subsp. *pannonica*, *Fraxinus excelsior*, *Juglans nigra*, *Juglans regia*, *Pyrus achras*, *Quercus cerris*, *Quercus robur*, *Quercus rubra*, *Robinia pseudo-acacia*, *Ulmus laevis*, *Ulmus minor*. A cserjeszintben a következő fajokat találjuk: veresgyűrű som (*Cornus sanguinea*), csíkos kecskerágó (*Euonymus europaeus*), kutyabenge (*Frangula alnus*), fagyal (*Ligustrum vulgare*), kökény (*Prunus spinosa*), varjútövis (*Rhamnus catharticus*), gyepúrózsa (*Rosa canina*), galagonya (*Crataegus monogyna*), bodza (*Sambucus nigra*) és sok parkerdő jellegű telepített faj – orgona, gyöngy vessző, narancsper, ostorfa, gleditsia, amerikai származású juharfélék. A cserjefajok közül a leggyakoribb a széles ökológiai tűrőképességű kökény. Lágyszárú növények: *Aristolochia clematitis*, *Brachypodium sylvaticum*, *Chaerophyllum temulum*, *Circaea lutetiana*, *Clinopodium vulgare*, *Ficaria verna*, *Lapsana communis*, *Viola cyanea*, *Viola odorata*.

Érdekesebb fajok: *Carex divulsa*, *Carex pairae*, *Festuca gigantea*, *Gagea lutea*, *Hedera helix*, *Humulus lupulus*, *Inula salicina*, *Melica altissima*, *Muscari comosum*, *Oxalis europaea*, *Physalis alkekengi*, *Polygonatum latifolium*, *Pulmonaria officinalis* (kastélykert), *Rosa gallica*, *Rumex sanguineus*, *Viburnum opulus* (a kastélykertben), *Viola silvestris*.

A facsoportok, erdősávok és fasorok nagy része idős akácfasor, de vegyes fasorok, facsoportok is előfordulnak. Telepített erdők vagy remízek, állapotuk változó. Dominál a szilfa, ezek azonban szinte mindenhol száradók, betegek.

A gyomfajok terjedéséről

A bálványfa (*Ailanthus altissima*) a kétegyházi vasút mentén terjed, de szerencsére a védett területen még nem gyakori faj. Degradált területeken azonban veszélyes gyomfává válhat. Parlagfüvet (*Ambrosia artemisifolia*) szintén a kétegyházi vasút mentén láttam. A parlagokon, szántókon gyakran előfordul a betyárkóró (*Eriogon canadensis*). A selyemkóró (*Asclepias syriaca*) csak egy helyen, az Apáti-ér melletti telepített tölgyes tisztásán van jelen.

IRODALOM

BARANYÓ 1986

Baranyó G.: Hidrológia és vízgazdálkodás a kígyósi védett terület térségében. KTÉ, 6. (1986) 99–125.

BODROGKÖZI 1965

Bodrogközi, Gy.: Ecology of the Halophylic Vegetation of the Pannonicum IV. Investigations on the Solonetz Meadow Soil of Orosháza. Acta Biologica, 1965. 11. sz. 207–227.

BODROGKÖZI 1980

Bodrogközi Gy.: Szikes puszták és növénytakarójuk. BMMK, 6. (1980) 29–49.

CSATHÓ 1986

Csathó A.: A Battonya Kistompapusztai löszpusztarét növényvilága. KTÉ, 7. (1986) 103–115.

DOMOKOS 2000

Domokos T.: Elek természetföldrajzáról. In: Havassy P. (szerk.): Tanulmányok Elek történetéhez. Elek, 2000. 9–17.

DOMOKOS-KERTÉSZ 2001

Domokos T.–Kertész É.: A kunhalmok földjén. In: Erdmann Gy. (szerk.): Kétegyháza, 2001. 7–15. (Száz magyar falu könyvesháza.)

DÖVÉNYI-MOSOLYGÓ-RAKONCZAI-TÓTH 1977

Dövényi Z. – Mosolygó L. – Rakonczi J. – Tóth J.: Természeti és atropogén folyamatok földrajzi vizsgálata a kígyósi pusztá területén. BMTÉ, 2. (1977) 43–72.

FEKETE-MOLNÁR-HORVÁTH 1997

Fekete G. – Molnár Zs. – Horváth F. (szerk.): A magyarországi élőhelyek leírása és a Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer. Vácrátót, 1997. 1–374.

GÁL 1977

Gál I.: Békés megyei kastélyparkok. BMTÉ, 2. (1977) 27–43.

GÁL-VÁRVÖLGYI 1986

Gál I. – Várvölgyi P.: Növénytársulás vizsgálatok a szabadkígyósi Nagyerdőben. KTÉ, 6. (1986) 201–219.

JANKOVICH 1983

Jankovich B. D.: Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében. Békéscsaba, 1983. 5–227.

JÁROLI 1998

Járol J.: Gr. Wenckheim József Antalról szóló emlékbeszéde a régész-művelődéstörténeti egyesület orosházi vándorgyűlésén. In: Járol J. (szerk.): Göndöcs Benedek munkássága. Gyula, 1998. 122–127.

KERTÉSZ 1996

Kertész É.: Védetség adatok a Dél-Tiszántúl botanikai szempontból jelentős területeiről. BMMK, 16. (1996) 5–15.

KERTÉSZ 1997

Kertész É.: A Biharugrai Tájvédelmi Körzet botanikai, természetvédelmi értékelése. Békéscsaba, 1997. 1–65. MMM Természettudományi Adattára, ltsz.: 2107-1997.

KERTÉSZ 2000a

Kertész É.: Adatok a Dél-Tiszántúl flórájához. BMMK, 21. (2000) 5–48.

KERTÉSZ 2000b

Kertész É.: Elek növényvilága. In: Havassy P. (szerk.): Tanulmányok Elek történetéhez. Elek, 2000. 19–32.

KERTÉSZ 2000c

Kertész É.: Sziki tölgyes és sziki magaskórós maradványok a Dél-Tiszántúlon. Crisicum, 2000. 3. sz. 57–63.

KERTÉSZ 2001

Kertész É.: A szabadkígyósi mintaterület élőhelyterképezése és leírása. Békéscsaba, 2001. 1–44. MMM Adattára.

KISS 1960

Kiss I.: A tályog-gyökér előfordulása Orosháza határában. SzKJMÉ, 2. (1960) 307–323.

KOVÁCS–MOLNÁR 1981

Kovács A. – Molnár Z.: Békés megye magasabbrendű növényeinek áttekintése. Natura. KTÉ, IV. (1981) 45–76.

KOVÁCS–MOLNÁR 1986

Kovács A. – Molnár Z.: A Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet fontosabb növénytársulásai. KTÉ, 6. (1986) 165–199.

MOLNÁR 1992

Molnár Zs.: A pitvarosi puszták növénytakarója, különös tekintettel a löszpusztagepepekre. Botanikai Közlemények, 79. (1992) 1. sz. 19–27.

MOLNÁR 1996

Molnár Zs.: A pitvarosi puszták és környékük vegetáció- és tájtörténete a középkortól napjainkig. Natura Bekesiensis, 2. (1996) 65–97.

OBERT 1986

Obert F.: Vízi környezetvédelmi kutatások a Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet területén. KTÉ, 6. (1986) 127–163.

RAKONCZAI 1986

Rakonczai J.: A szabadkígyósi puszták földtani viszonyai és geomorfológiája. KTÉ, 6. (1986) 7–17.

RÉTHY 1976

Réthy Zs.: A szabadkígyósi puszta és környékének értékei. BMTÉ, 1. (1976) 131–145.

TÓTH 1985

Tóth A.: Degradálódó hortobágyi löszgyepek reliktum foltjainak szünökológiai viszonyai. Tudományos Kutatások a Hortobágyi Nemzeti Parkban. Debrecen, 1985. 76–85.

Vegetation of the „Kígyós-puszta”

– Éva Kertész –

Resume

The „Kígyós puszta”– landscape protection area – is located in the Southern Trans-Tisza region between two cities: Szabadkígyós and Kétegyháza. The steppes in Szabadkígyós and Kétegyháza are home to one of the last watery pusztas in the Southern Trans-Tisza region.

Several types of salty (alkaline)-, meadow- and chernozem soils can be found around this area.

The riverbanks connected to the deserted riverbeds of Maros are created by the accumulating activity of the formal water content.

The present alkaline microforms mostly originated from the superficial erosion of the water. Loess steppes, alkali steppes extend along the riverbanks that are connected to the riverbeds. Marshlands and reeds are surrounded by alkali clearings. Though the characteristics of the steppes are the alkali appearances.

The present study describes the habitats of „Kígyós puszta” in detail, including: marshlands, large sedge communities, alkaline lawns, loess steppes, steppe fields, alkali woodland clearings, oak-, ash- and elm-parks.

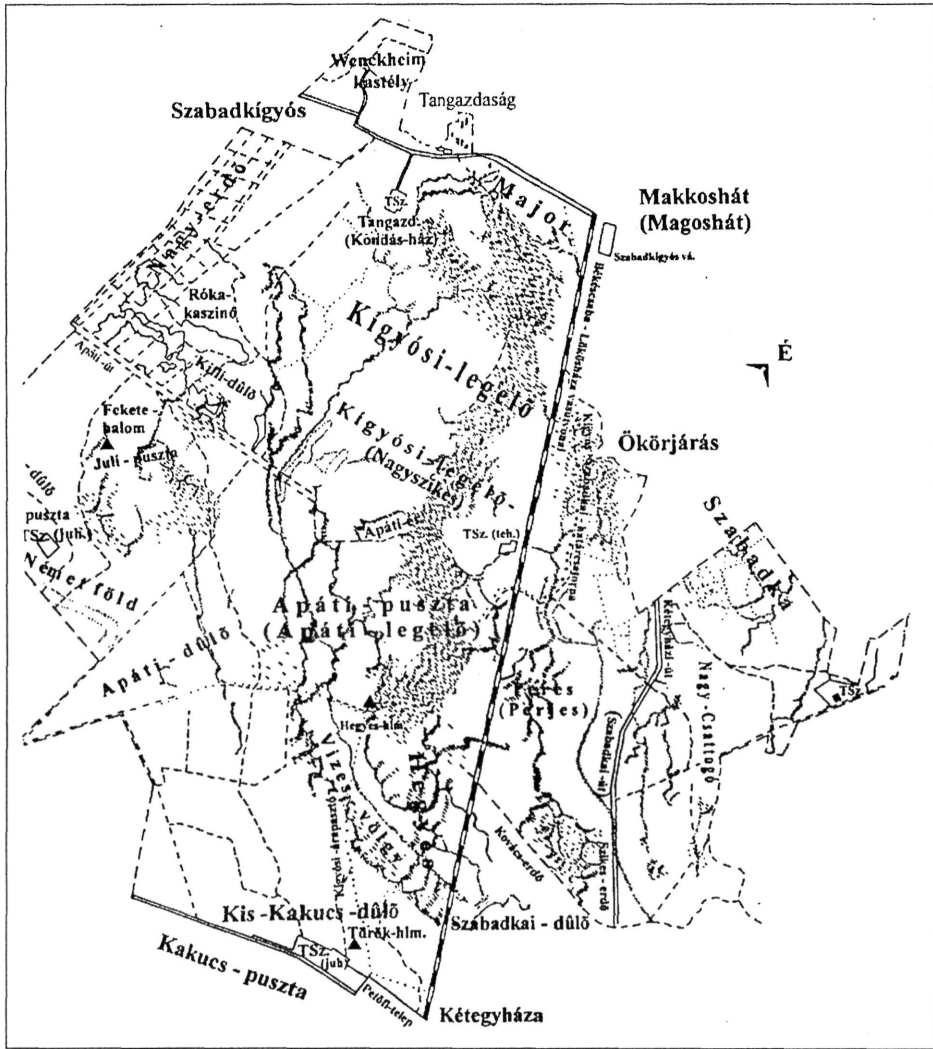
The habitat map of the forests and lawns of the landscape protection area highlights the present natural conditions.

Kertész Éva

Munkácsy Mihály Múzeum

H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

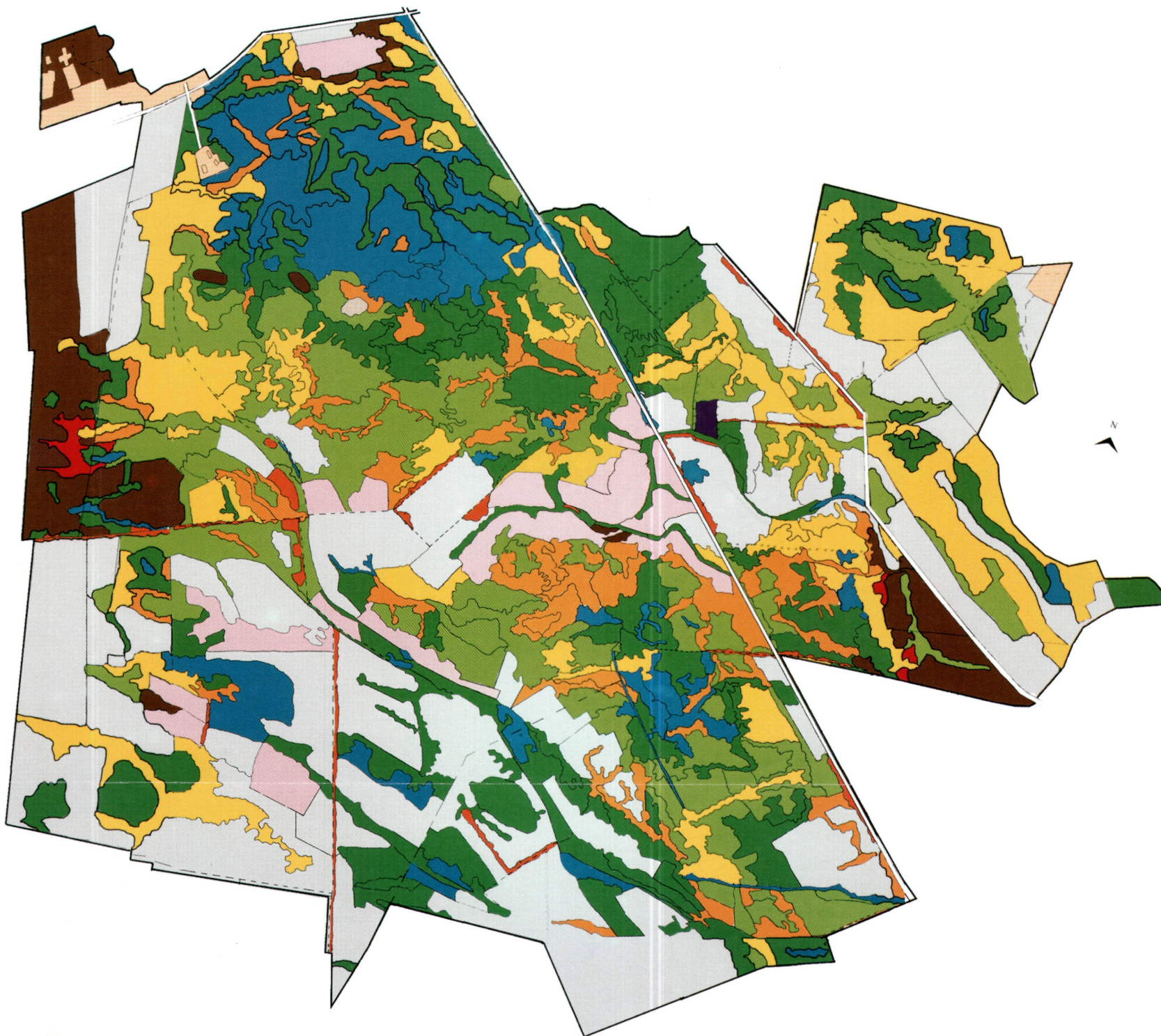
E-mail: kertesz@bmmi.hu

1. ábra.

A Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet helyneveinek térképe.

Készült a ma használatos helynevek és a II. Katonai Felmérés alapján (1856–1883)

Jelmagyarázat:

	erdőssztyepp mozaikok (össztyepprétekkel, ecsetpázsitosokkal, sziki őszirózsás tisztásokkal)		tölgy-kőris-szil ligetek
	épületek (kastélykert) és zavart gyomos területek		természetközeli gyepek felhagyott szántókon
	nádasok, gyékényesek		jellegtelen, telepített erdők
	nem zsombékoló magassárrétek		fasorok, facsoportok
	zsiókás, sziki kákás mocsarak		egyéves szántóföldi kultúrák
	ürmőpuszták		tanyák, volt tanyahelyek
	szikes rétek		dűlőút
	mézpázsitos szikfoltok		csatorna
	alföldi sztyepprétek		műút és vasút

Az alaptérkép készítésénél felhasznált források:

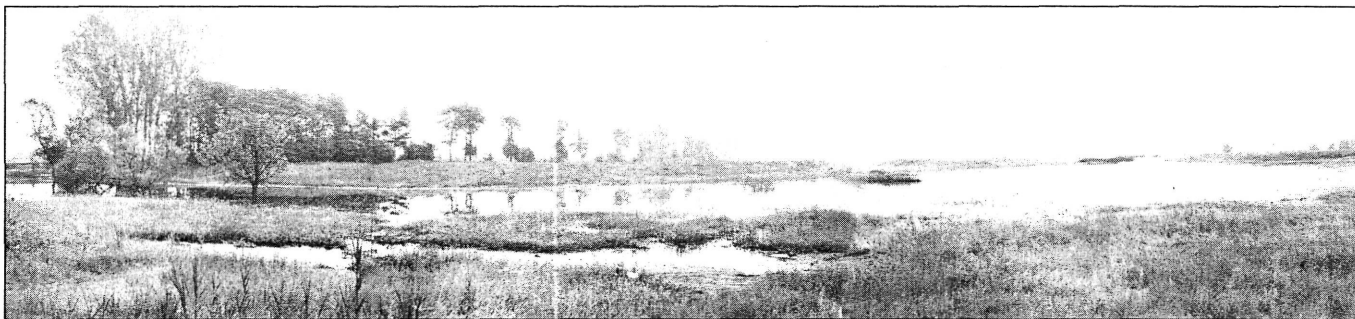
1950- és 1994-es 1:10 000-es méretarányú légifelvétel, az 1:10 000-EOV topográfiai térkép 1972 OFTH és az 1:25 000-es EOVS 1985 topográfiai térképe alapján

készítette: Kertész Éva, 2002
 technikai kivitelező: Kékegyi Dorottya

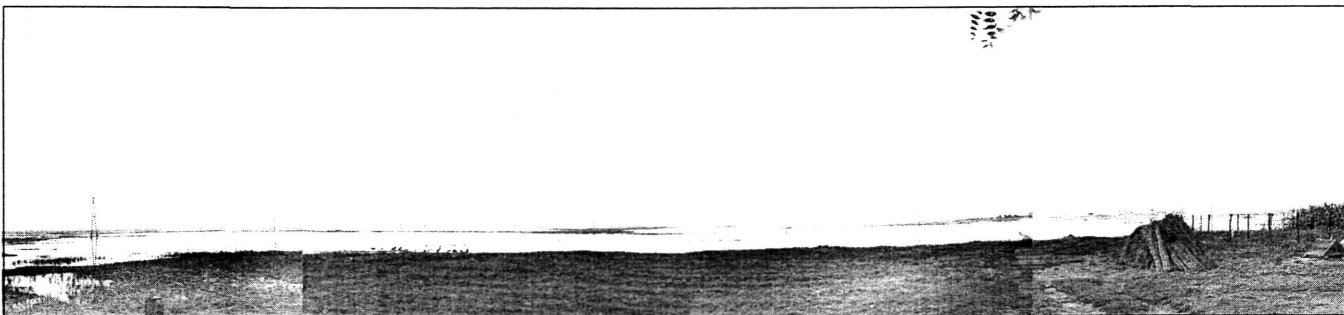
2. ábra

A szabadkígyósi Kígyósi-puszta erdő- és gyepterületeinek áttekintő élőhelytérképe

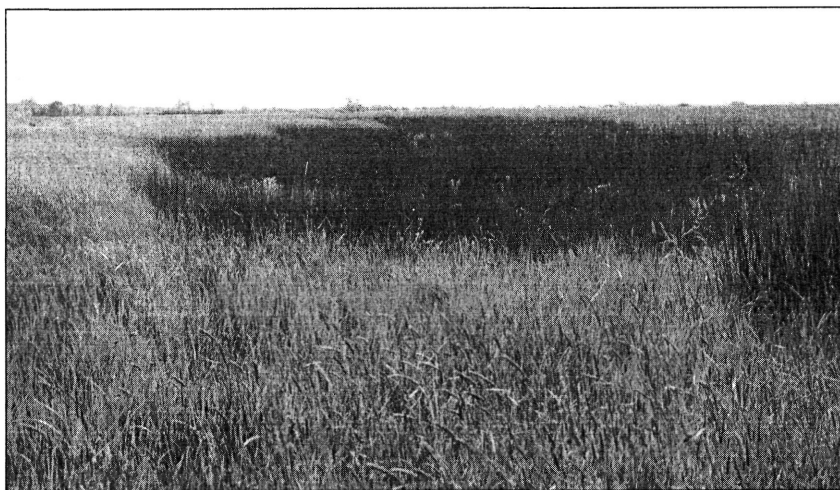
1. kép. A pusztát átszelő egykori folyómeder (Apáti-ér) belvízzel telt részlete 1975 tavaszán
(Fotó: Dövényi-Mosolygó-Rakonczai-Tóth 1977 földrajzi dokumentációja nyomán)

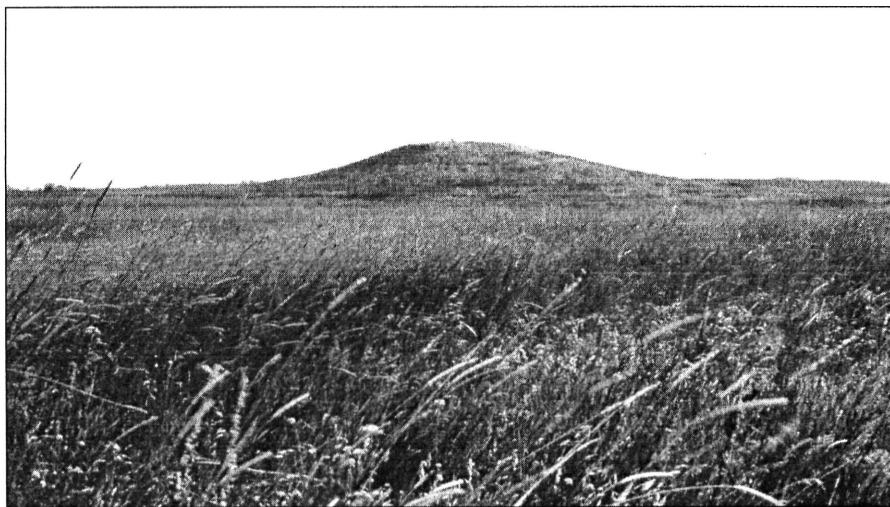
2. kép. A Kígyósi-pusztá belvízzel borított északnyugati része 1977 tavaszán
(Fotó: Dövényi–Mosolygó–Rakonczai–Tóth 1977 földrajzi dokumentációja nyomán)

3. kép. A nádasok, gyékényesek összefüggő nagyobb foltjait a Kígyósi-legelőn, a Hegyes-halom környékén és a Vizes-ér, Apáti-ér egy-egy nedves laposában találhatjuk meg

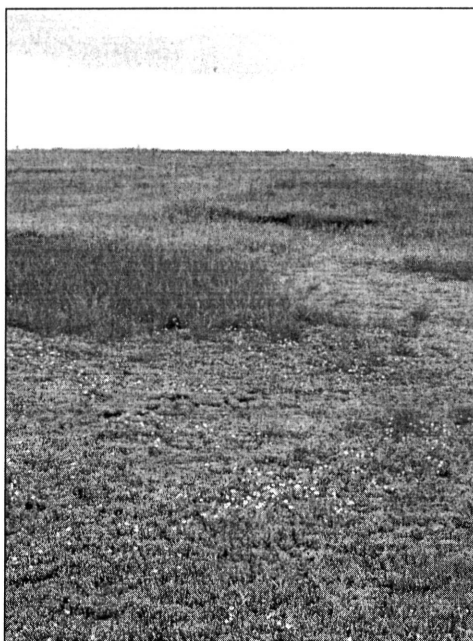
4. kép. A Kígyósi-legelő sziki kákás, zsiókás mocsarai a védett terület jellegzetes élőhelyei

5. kép. A Hegyes-halom környékén ecsetpázsitosok és fajgazdag szikes rétek találhatóak

6. kép. Szikes réteken, sziki kákás mocsarak szélén a védett területen gyakori növény a hernyópázsit

7. kép. Szikpadkás terület a Kígyósi-legelőn

8. kép. Az egykori folyómedrek jelentős részben kiszáradtak, elszikesedtek.
A Vizes-völgy sziki mézpázsitos részlete, „folyómenti” löszháttal

9. kép. A Kígyósi-legelő kissé száradó löszpusztagyepe

10. kép. Génbankként kezelt szürkemarha gulya a Kígyósi-legelőn

11. kép. A Kígyós-pusztai értékeinek megőrzéséhez tartoznak a terület kultúrtájmozaikjai is. Felhagyott szőlő a Vincellér-ház mellett

12. kép. Mocsárciprusok a kígyósi Wenckheim-kastély kertjében

(Fotók – 3–12. kép: Kertész Éva)

**A MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM
MOLLUSCA-GYŰJTEMÉNYÉBEN TALÁLHATÓ
KOVÁCS GYULA-FÉLE KOLLEKCIÓ ROMÁNIAI VONATKOZÁSAI**

– Váncsa Klára –

1. Előzmények

Egy szerencsés véletlen folytán került kezembe Kovács Gyula „gyűjtési naplójának” (amely valójában csak az általa bejárt gyűjtőhelyek faunalistájának gyűjteménye)¹ másolata. Örömmel láttam, hogy milyen sok helyen gyűjtött malakológiai anyagot Erdély- és Románia-szerte. Különösen érdekelt, mert annak ellenére, hogy nagyon sok kiváló malakológus és természetbúvár végzett malakológiai gyűjtéseket Romániában (leginkább Erdélyben), mégis nagyon sok az olyan terület, amelynek malakofaunájáról kevés adat áll rendelkezésünkre. Azért is tartom fontosnak ezen adatok külön publikációban való közlését, mert Kovács Gyula élete során kevés adatot publikált a romániai anyagából. Reményeim szerint sok szakember hasznosíthatja az adatait.

Kovács Gyula célirányos gyűjtőútjain kívül erdélyi, ill. romániai kirándulásait mindig összekötötte kisebb-nagyobb gyűjtéssel (1. kép). Mint megtudtam, nemcsak véletlenszerűen gyűjtött egy adott helyen, hanem a szakirodalom alapján előre kiválasztotta a környék fontosabb lelőhelyeit. Ugyanakkor sokszor olyan helyre is elment gyűjteni, ahonnan addig kevés adat volt ismert. Erre példa a Bihar-hegység nyugati oldala és a Zarándi-hegység. Néhány érdekes fajjal vagy populációval kecsgető lelőhelyre többször is visszatért. Így figyelemmel kísérte az adott terület egyes fajainak jelenlétét vagy eltűnését. Többször megfordult a Paladilhia transsylvania gyűjtőhelyén, a Révi-szurdokban.² Ezenkívül többször visszajárt a Tordai-hasadékhoz, a Békás-szorosba és a Vöröstoronyi-szorosba is.

Mivel nem volt saját gépkocsija, ezért mindig körülményes volt számára az utazások megszervezése. Így több gyűjtőútjára vonattal jutott el. Máskor a tantestületi kirándulások során vagy az ODK (Országjáró Diákok Köre) túrái alkalmával kerített sort gyűjtésre. Voltak kimondottan gyűjtési célú útjai, melyekre más malakológussal együtt ment el, mint például: Richnovszky Andorral, Bába Károllyal, Domokos Tamással.³

---

¹ Az egyszerűség kedvéért neveztem gyűjtési naplónak. Valójában azonban a gyűjtőhelyek faunalistájának gyűjteményéről van szó, mely ugyan nem meríti ki a gyűjtési napló fogalmát, de az érthetőség kedvéért a továbbiakban ezt a definíciót használom.

² KOVÁCS 1977. 59–61.

³ BÁBA–KOVÁCS 1975. 27–34; DOMOKOS 2003. 41–48.

A 30 évet átölelő időszak során, Románia-szerte, több mint 802 tételnyi anyagot gyűjtött össze. Ez a 17 000 tételes magángyűjteményének megközelítőleg 5%-át teszi ki.

A „gyűjtési napló” adatait összevettem a Magyar Természettudományi Múzeumban szereplő adatokkal, és a kettő alapján születtek meg az alábbi regiszterek. A tájékozódás segítésére a gyűjtőhelyeknél általában az a helységnév vagy földrajzi név szerepel, amely alapján a legkönnyebben azonosítható a lelőhely. A gyűjtőhely megadása alapvetően a magyar (román) helységnévvel történik, de ahol a természeti földrajzi tárgy ismertebb (pl. Békás-szoros, Révi-szurdok stb.), ott az utóbbi megnevezést használom. Az évszámokat követően a gyűjtőhelyek nevei ábécérendben követik egymást. Tekintettel a terjedelemre, a pontos gyűjtési helyeket (gyűjtési pontokat) nem tüntettem fel.

A fajok minden esetben ábécérendben követik egymást. A fajok neveit úgy használom, ahogy a múzeumi adattárban és a „gyűjtési naplóban” szerepelnek, vagyis ahogy Kovács Gyula használta őket (1. ábra). Nem foglalkozom tehát sem nevezéktani, sem pedig szubgenerikus problémákkal. Az olvasó számára a szükséges eligazodást néhány fontosabb, az irodalomban jelzett forrás biztosítja.⁴

Ahhoz, hogy könnyebben át lehessen látni a 802 tételes adathalmazt, két szempont szerinti csoportosításban: a gyűjtés időrendjében (2. alpont) és a fajok ábécérendjében (3. alpont) is felsorolom az adatokat. Az egyszerűsítés végett a második esetben csak a magyar földrajzi nevek szerepelnek. Itt a Gastropodák (Csigák) és a Bivalviák (Kagylók) osztályát természetesen különválasztottam.

2. Adatok a gyűjtés időrendjében

1960: Püspökfürdő – Nagyvárad (Băile 1. Mai – Oradea): *Theodoxus prevostianus* (C. Pfeiffer), *Melanopsis parreyssi* Philippi.

1972: Herkulesfürdő (Băile Herculane): *Ena obscura* (O.F. Müller).

1973: Békás-szoros (Cheile Bicazului): *Acicula parcelineata* (Clessin), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Alinda biplicata* (Montagu), *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Clausilia dubia* Draparnaud, *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlodina cerata* (Rossmässler), *Cochlodina ortostoma* (Menke), *Ena montana* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Helix pomatia* Linné, *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Oxychilus draparnaudi* (Beck), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Platyla polita* (W. Hartmann), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pupilla triplicata bibaca* M. Kimakowicz, *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Truncatellina cylindri-*

⁴ SOÓS 1945; RICHOVSZKY-PINTÉR 1979; GROSSU 1981, 1983, 1987; PELBÁRT 2000; FEHÉR-GUBÁNYI 2001. 9–20.

ca (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vertigo alpestris* Alder, *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vestia elata* (Rossmässler), *Vitrea crystallina* (O.F. Müller), *Vitrea transsylvanica* (Clessin), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Brassó (Braşov):** *Aegopinella nitens* (Michaud), *Cochlodina cerata* (Rossmässler), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Oxychilus draparnaudi* (Beck), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Perforatella vicina* (Rossmässler). **Csernabesenyő (Pecinişca):** *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Bulgarica rugicollis* (Rossmässler), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chilostoma trizona* Rossmässler, *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Macedonica marginata* (Rossmässler), *Oxychilus inopinatus* (Uličný), *Pomatias rivulare* (Eichwald), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Spelaeodiscus triarius* (Rossmässler), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller). **Déva (Deva):** *Aegopinella minor* (Stabile), *Alinda biplicata* (Montagu), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlicopa lubricella* (Porro), *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Pupilla muscorum* (Linné), *Succinea oblonga* Draparnaud, *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Herkulesfürdő (Băile Herculane):** *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella minor* (Stabile), *Alinda biplicata* (Montagu), *Bulgarica rugicollis* (Rossmässler), *Bulgarica rugicollis carissima* (Rossmässler), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carpathica langi* (L. Pfeiffer), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chilostoma trizona* Rossmässler, *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicella obvia* (Ménke), *Helix pomatia* Linné, *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Macedonica marginata* (Rossmässler), *Oxychilus draparnaudi* (Beck), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Perforatella incarnata* (O.F. Müller), *Phenacolimax annularis* (G. Studer), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Pomatias rivulare* (Eichwald), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pupilla muscorum* (Linné), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Spelaeodiscus triarius* (Rossmässler), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vitrea crystallina* (O.F. Müller), *Vitrea jetschini* (Kimakowicz), *Vitrea subrimata* (Reinhardt). **Királyhágó – Bucsa (Bucea):** *Alinda biplicata* (Montagu), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Kolozsvár (Cluj-Napoca):** *Aegopinella minor* (Stabile), *Balea fallax* (Rossmässler), *Clausilia dubia gratiosa* Sajó, *Cochlodina laminata* (Montagu), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Perforatella vicina* (Rossmässler). **Mehádia (Mehadia):** *Achantinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Bulgarica vetusta* (Ross-

mässler), *Carychium minimum* O.F. Müller, *Carychium tridentatum* (Risso), *Cecilioides aciculata* (O.F. Müller), *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Monacha cartusiana* (O.F. Müller), *Oxychilus draparnaudi* (Beck), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pupilla muscorum* (Linné), *Succinea oblonga* Draparnaud, *Trichia hispida* (Linné), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia enniensis* (Gredler), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vertigo angustior* Jeffreys, *Vertigo antivertigo* (Draparnaud), *Zonitoides nitidus* (O.F. Müller). **Nagyapold (Apoldu de Sus):** *Aegopinella minor* (Stabile), *Cecilioides aciculata* (O.F. Müller), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlicopa lubricella* (Porro), *Helix pomatia* Linné, *Monacha cartusiana* (O.F. Müller), *Pupilla muscorum* (Linné), *Succinea oblonga* Draparnaud, *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului):** *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Euomphalia strigella* (Draparnaud). **Tordai-hasadék (Cheile Turzii):** *Aegopinella nitens* (Michaud), *Alinda biplicata* (Montagu), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Clausilia dubia* Draparnaud, *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euconulus fulvus* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Phenacolimax annularis* (G. Studer), *Platyla perpusilla* (Reinhardt), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pupilla triplicata* (G. Studer), *Pupilla triplicata bibaca* M. Kimakowicz, *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Spelaediscus triarius* (Rossmässler), *Spelaediscus triaria trinodis* M. Kimakowicz, *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Truncatellina claustralis* (Gredler), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vestia elata* (Rossmässler), *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Vajdahunyad (Hunedoara):** *Alopiopsis bielzii* (L. Pfeiffer), *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helix lutescens* Rossmässler, *Oxychilus draparnaudi* (Beck), *Perforatella incarnata* (O.F. Müller), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller). **Vöröstoronyi-szoros (Turnu Roşu):** *Euomphalia strigella* (Draparnaud).

1974: Békás-szoros (Cheile Bicazului): *Alopiopsis glauca* (Bielz), *Alopiopsis glauca latens* (L. Pfeiffer). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului):** *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Alinda biplicata* (Montagu), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carychium tridentatum* (Risso), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Coch-*

Iodina laminata (Montagu), *Daudebardia kimakowiczi* (A.J. Wagner), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Helix pomatia* Linné, *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Lymnaea truncatula* (O.F. Müller), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus depressus* (Sterki), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Platyla microspira* (Pini), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Ruthenica filograna transsylvanica* A. Schmidt, *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielzi), *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vitrea transsylvanica* (Clessin), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului) – Peştera cu apă: Paladilhia transsylvanica** Rotarides. **Rézbánya (Băița):** *Aegopinella pura* (Alder), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carychium tridentatum* (Risso), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Orcula jetschini* Kimakowicz, *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Vitrea crystallina orientalis* M. Kimakowicz, *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller).

1975: Alsólunkoj – a Hanul Cerbei turistaház környéke (Luncoiu de Jos): *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea transsylvanica* (Clessin). **Déva (Deva):** *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Alinda biplicata* (Montagu), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller), *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicella obvia* (Menke), *Helix lutescens* Rossmässler, *Helix pomatia* Linné, *Laciniaria plicata grandis* (Rossmässler), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Pupilla muscorum* (Linné), *Succinea oblonga* Draparnaud, *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller). **Gyulafehérvár (Alba Iulia):** *Helicopsis cereoflava* (M. Bielz). **Körösbánlaka (Bălnaca):** *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Lotru folyó völgye (Valea Lotrului – Brezoi):** *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Vitrea transsylvanica* (Clessin). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului):** *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella minor* (Stabile), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Daudebardia kimakowiczi* (A.J. Wagner), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica*

(Westerlund), *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Platyla microspira* (Pini), *Platyla polita* (W. Hartmann), *Punctum pygmaeum* (Férussac), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vertigo alpestris* Alder, *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului) – Peştera cu apă:** *Paladilhia transsylvanica* Rotarides. **Tótfalud (Tăuţi – Munţii Metaliferi):** *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicopsis striata* (O.F. Müller), *Monacha cartusiana* (O.F. Müller). **Valisora (Vălişoara – Munţii Metaliferi):** *Alinda biplicata* (Montagu), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Spelaeodiscus triarius triadis* (M. Kimakowicz). **Vöröstoronyi-szoros (Turnu Roşu):** *Alinda biplicata* (Montagu), *Clausilia dubia* Draparnaud, *Macedonica marginata minor* (Westerlund), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund).

1977: Csucsă (Ciucea): *Alinda biplicata* (Montagu), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Phenacolimax annularis* (G. Studer), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Királyhágó – Bucsa (Bucea):** *Cochlodina laminata* (Montagu), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Vitrea diaphana* (G. Studer). **Körösbarlang (Peştera de la Vadu Crişului):** *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella minor* (Stabile), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Daudebardia kimakowiczi* (A.J. Wagner), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Platyla microspira* (Pini), *Platyla polita* (W. Hartmann), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Ruthenica filograna transsylvanica* (A. Schmidt), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vertigo alpestris* Alder, *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrea transsylvanica* (Clessin), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului) – Peştera cu apă:** *Paladilhia transsylvanica* Rotarides. **Tordai-hasadék**

(Cheile Turzii): *Aegopinella nitens* (Michaud), *Alinda biplicata* (Montagu), *Alopiabielzii tenuis* (E.A. Bielz), *Alopiabielzii clathrata* (E.A. Bielz), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Clausilia dubia* Draparnaud, *Clausilia dubia graciosa* Sajó, *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Daudebardia kimakowiczii* (A.J. Wagner), *Euconulus fulvus* (O.F. Müller), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Helix lutescens* Rossmässler, *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Phenacolimax annularis* (G. Studer), *Platyla perpusilla* (Reinhardt), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pupilla triplicata* (G. Studer), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Spelaeodiscus triaria trinodis* M. Kimakowicz, *Succinea oblonga* Draparnaud, *Truncatellina claustralis* (Gredler), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vestia elata* (Rossmässler), *Vitrea contracta* (Westerlund), *Vitrea diaphana* (G. Studer).

1978: Békás-szoros (Cheile Bicazului): *Alopiabielzii tenuis* (E.A. Bielz).

1979: Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului): *Oxychilus glaber* (Rossmässler). **Tótfalud (Tăuţi – Munţii Metaliferi):** *Chondrula tridens* (O.F. Müller).

1982: Kolozsvár (Cluj-Napoca): *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Helicella obvia* (Menke), *Helix pomatia* Linné. **Püspökfürdő (Băile 1 Mai):** *Aegopinella minor* (Stabile), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Ferrissia wautieri* (Mirolli), *Helicigona bantica* (Rossmässler), *Helix lutescens* Rossmässler, *Melanopsis parreyssi* Philippi, *Monacha cartusiana* (O.F. Müller), *Oxyloma elegans* (Risso), *Physella acuta* (Draparnaud), *Planorbis planorbis* (Linné), *Theodoxus prevostianus* (C. Pfeiffer). **Révi-szurdok (Defileul Vadu Crişului):** *Acanthinula aculeata* (O.F. Müller), *Aegopinella minor* (Stabile), *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Carychium minimum* O.F. Müller, *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Daudebardia kimakowiczii* (A.J. Wagner), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter), *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Paladilhia transsylvanica* Rota-rides, *Pisidium casertanum* (Poli), *Platyla microspira* (Pini), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Ruthenica filograna transsylvanica* (A. Schmidt), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vertigo alpestris* Alder, *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Tordai-hasadék (Cheile Tur-**

zii): *Aegopinella nitens* (Michaud), *Alinda biplicata* (Montagu), *Alopija bielzii clathrata* (E.A. Bielz), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Chondrula tridens* (O.F. Müller), *Clausilia dubia* Draparnaud, *Cochlodina marisi* (A. Schmidt), *Euomphalia strigella* (Draparnaud), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Helix lutescens* Rossmässler, *Helix pomatia* Linné, *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus glaber* (Rossmässler), *Phenacolimax annularis* (G. Studer), *Platyla perpusilla* (Reinhardt), *Platyla polita* (W. Hartmann), *Pupilla triplicata* (G. Studer), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica filograna* (Rossmässler), *Spelaediscus triaria trinodis* M. Kimakowicz, *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Truncatellina claustralis* (Gredler), *Truncatellina cylindrica* (Férussac), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vallonia pulchella* (O.F. Müller), *Vertigo pusilla* O.F. Müller, *Vertigo pygmaea* (Draparnaud), *Vestia elata* (Rossmässler), *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller).

1984: Biharkristyor (Criștiorul de Jos): *Cochlodina laminata* (Montagu), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Perforatella bidentata* (Gmelin), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer). **Dézna-patak völgye (Dezna):** *Anisus spirorbis* (Linné), *Anodonta cygnea* (Linné), *Lymnaea auricularia* (Linné), *Lymnaea truncatula* (O.F. Müller), *Oxyloma elegans* (Risso), *Perforatella rubiginosa* (A. Schmidt), *Physella acuta* (Draparnaud), *Pisidium casertanum* (Poli), *Zonitoides nitidus* (O.F. Müller). **Felsőgirda (Gârda de Sus):** *Aegopinella pura* (Alder), *Alopija livida* (Menke), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Bulgarica cana* (Held), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Bulgarica vetusta striolata* (E.A. Bielz), *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Cochlodina orthostoma* (Menke), *Columella edentula* (Draparnaud), *Daudebardia kimakowiczi* (A.J. Wagner), *Ena obscura* (O.F. Müller), *Euconulus fulvus* (O.F. Müller), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter), *Orcula doliolum* (Bruguière), *Oxychilus depressus* (Sterki), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Perforatella bidentata* (Gmelin), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Platyla microspira* (Pini), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Spelaediscus triarius trinodis* M. Kimakowicz, *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Vertigo alpestris* Alder, *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Menyháza (Moneasa):** *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Bulgarica vetusta* (Rossmässler), *Cepaea vindobonensis* (Férussac), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Helix pomatia* Linné, *Laciniaria plicata* (Draparnaud), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Perforatella dibothrion* (M. Kimakowicz), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer). **Robogány (Răbăgeni):** *Fagotia acicularis* (Férussac), *Lymnaea peregra* (O.F. Müller), *Theodoxus prevostianus* (C. Pfeiffer).

1985: Felsőgirda (Gârda de Sus): *Aegopinella pura* (Alder), *Alopiopsis livida* (Menke), *Arianta arbustorum* (Linné), *Bradybaena fruticum* (O.F. Müller), *Bulgarica cana* (Held), *Bulgarica vetusta striolata* (E.A. Bielz), *Carychium tridentatum* (Risso), *Chondrina clienta* (Westerlund), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Cochlodina orthostoma* (Menke), *Euconulus fulvus* (O.F. Müller), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Helicigona faustina* (Rossmässler), *Hygromia transsylvanica* (Westerlund), *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter), *Orcula doliolum* (Bruguère), *Orcula jetschini* Kimakowicz, *Oxychilus depressus* (Sterki), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Perforatella dibothrion* (M. Kimakowicz), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Platyla microspira* (Pini), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Pyramidula rupestris* (Draparnaud), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Spelaeodiscus triaria trinodis* M. Kimakowicz, *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Vertigo alpestris* Alder, *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Pádis (Padiş):** *Bulgarica cana* (Held), *Cochlodina laminata* (Montagu), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Trichia bielzi* (A. Schmidt).

1990⁵: Mézged (Meziad): *Cochlodina laminata* (Montagu), *Granaria frumentum* (Draparnaud), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Orcula doliolum* (Bruguère), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Szamosbázár (Izvoarele Someşului) – Căpița környéke:** *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Bulgarica vetusta striolata* (E.A. Bielz), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Vitrea diaphana* (G. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida* (O.F. Müller). **Vasaskőfalva – Boga-patak völgye (Pietroasa – Valea pârâului Boga):** *Aegopinella nitens* (Michaud), *Aegopinella pura* (Alder), *Bulgarica cana* (Held), *Bulgarica vetusta striolata* (E.A. Bielz), *Bythinella* sp., *Carychium tridentatum* (Risso), *Columella edentula* (Draparnaud), *Helicigona banatica* (Rossmässler), *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter), *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz), *Platyla banatica* (Rossmässler), *Platyla microspira* (Pini), *Platyla polita* (W. Hartmann), *Punctum pygmaeum* (Draparnaud), *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz), *Trichia bielzi* (A. Schmidt), *Vallonia costata* (O.F. Müller), *Vitrea crystallina orientalis* M. Kimakowicz, *Vitrea diaphana* (S. Studer), *Vitrea subrimata* (Reinhardt), *Vitrina pellucida*

⁵ Kiegészítem a sort még néhány 1990-es adattal, melyeket Kovács Gyula „gyűjtési naplójában” találtam. Ezt az anyagot Sarkadi László, mezőkovácsházi biológia tanár gyűjtötte, aki elsősorban lepkékkel foglalkozik, de ha jó gyűjtőhelyen járt, ismerte Kovács Gyulát, csigákat is gyűjtött számára. Ezt a gyűjtést elmondása szerint „...egy kis figyelmességnek szánta tanárkollegája számára”. Igaz, hogy ezek az adatok csak a „gyűjtési naplóban” szerepelnek, és nem tudom, hogy a begyűjtött anyag hol van jelenleg. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy az adatok helyesek és hasznosak.

(O.F. Müller). **Vasaskőfalva – Csodavár (Pietroasa – Cetățile Ponorului):** *Vitrea crystallina* (O.F. Müller), *Vitrea subrimata* (Reinhardt).

3. Adatok a fajok betűrendjében

Gastropoda

***Acanthinula aculeata* (O.F. Müller):** Déva (1975), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Révi-szurdok (1975, 1982). ***Acicula parcellinata* (Clessin):** Békás-szoros (1973). ***Aegopinella minor* (Stabile):** Déva (1973), Herkulesfürdő (1973), Kolozsvár (1973), Körösbarlang (1977), Nagypold (1973), Püspökfürdő (1982), Révi-szurdok (1975, 1982). ***Aegopinella nitens* (Michaud):** Békás-szoros (1973), Brassó (1973), Déva (1975), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Szamosbázár (1990), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vasaskőfalva (1990). ***Aegopinella pura* (Alder):** Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1984, 1985), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Szamosbázár (1990), Vasaskőfalva (1990). ***Alinda biplata* (Montagu):** Békás-szoros (1973), Csucs (1977), Déva (1973, 1975), Herkulesfürdő (1973), Királyhágó – Bucsa (1973), Révi-szurdok (1974), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Valisora (1975), Vöröstoronyi-szoros (1975). ***Alopiabielzia* (L. Pfeiffer):** Vajdahunyad (1973). ***Alopiabielzia tenuis* (E.A. Bielz):** Tordai-hasadék (1977). ***Alopiabielzia clathrata* (E.A. Bielz):** Tordai-hasadék (1977, 1982). ***Alopiabielzia glauca* (E.A. Bielz):** Békás-szoros (1974, 1978). ***Alopiabielzia glauca latens* (L. Pfeiffer):** Békás-szoros (1974). ***Alopiabielzia livida* (Menke):** Felsőgirda (1984, 1985). ***Anisus spirorbis* (Linné):** Dézna-patak völgye (1984). ***Arianta arbustorum* (Linné):** Felsőgirda (1985). ***Balea fallax* (Rossmässler):** Kolozsvár (1973). ***Bradybaena fruticum* (O.F. Müller):** Felsőgirda (1984, 1985), Menyháza (1984), Püspökfürdő (1982), Révi-szurdok (1973, 1974, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). ***Bulgarica cana* (Held):** Felsőgirda (1984, 1985), Pádis (1985), Vasaskőfalva (1990). ***Bulgarica rugicollis* (Rossmässler):** Csernabesenyő (1973), Herkulesfürdő (1973). ***Bulgarica rugicollis carissima* (Rossmässler):** Herkulesfürdő (1973). ***Bulgarica vetusta* (Rossmässler):** Csernabesenyő (1973), Csucs (1977), Felsőgirda (1984), Herkulesfürdő (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Menyháza (1984), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Valisora (1975). ***Bulgarica vetusta striolata* (E.A. Bielz):** Felsőgirda (1984, 1985), Szamosbázár (1990), Vasaskőfalva (1990). ***Bythinella* sp.:** Vasaskőfalva (1990). ***Carpathica langi* (L. Pfeiffer):** Herkulesfürdő (1973). ***Carychium minimum* (O.F. Müller):** Mehádia (1973), Révi-szurdok (1982). ***Carychium tridentatum* (Risso):** Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1984, 1985), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Vasaskőfalva (1990). ***Ceciloides aciculata* (O.F. Müller):** Mehádia (1973), Nagypold (1973).

Cepaea vindobonensis (Férussac): Csernabesenyő (1973), Déva (1975), Herkulesfürdő (1973), Körösbánlaka (1975), Menyháza (1984), Nagyapold (1973), Püspökfürdő (1982), Révi-szurdok (1974), Tordai-hasadék (1977, 1982), Vajdahunyad (1973). *Chilostoma trizona* Rossmässler: Csernabesenyő (1973), Herkulesfürdő (1973). *Chondrina clienta* (Westerlund): Békás-szoros (1973), Csernabesenyő (1973), Felsőgirda (1984, 1985), Herkulesfürdő (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Chondrula tridens* (O.F. Müller): Kolozsvár (1982), Mehádia (1973), Nagyapold (1973), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Tótfalud (1975, 1979). *Clausilia dubia* Draparnaud: Békás-szoros (1973), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vöröstoronyi-szoros (1975). *Clausilia dubia gratiosa* Sajó: Kolozsvár (1973), Tordai-hasadék (1977). *Cochlicopa lubrica* (O.F. Müller): Békás-szoros (1973), Déva (1973, 1975), Királyhágó – Bucsa (1973), Mehádia (1973), Nagyapold (1973), Vajdahunyad (1973). *Cochlicopa lubricella* (Porro): Déva (1973), Nagyapold (1973). *Cochlodina cerata* (Rossmässler): Békás-szoros (1973), Brassó (1973). *Cochlodina laminata* (Montagu): Biharkristyor (1984), Csernabesenyő (1973), Csucs (1977), Felsőgirda (1984, 1985), Herkulesfürdő (1973), Királyhágó – Bucsa (1973, 1977), Kolozsvár (1973), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Menyháza (1984), Mézged (1990), Pádis (1985), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Valisora (1975). *Cochlodina marisi* (A. Schmidt): Déva (1973, 1975), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vajdahunyad (1973). *Cochlodina orthostoma* (Menke): Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1984, 1985). *Columella edentula* (Draparnaud): Felsőgirda (1984), Vasaskőfalva (1990). *Daudebardia kima-kowiczi* (A.J. Wagner): Felsőgirda (1984), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1977). *Ena montana* (Draparnaud): Békás-szoros (1973). *Ena obscura* (O.F. Müller): Felsőgirda (1984), Herkulesfürdő (1972, 1973), Kolozsvár (1973), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1982), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1973), Valisora (1975). *Euconulus fulvus* (O.F. Müller): Felsőgirda (1984, 1985), Tordai-hasadék (1973, 1977). *Euomphalia strigella* (Draparnaud): Brassó (1973), Bucsa (1973), Déva (1973, 1975), Herkulesfürdő (1973), Királyhágó – Bucsa (1973), Kolozsvár (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Püspökfürdő (1982), Révi-szurdok (1973, 1974, 1975), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Tótfalud (1975), Valisora (1975), Vöröstoronyi-szoros (1973). *Fagotia acicularis* (A. Férussac): Robogány (1984). *Ferrissia wautieri* (Mirolli): Püspökfürdő (1982). *Granaria frumentum* (Draparnaud): Békás-szoros (1973), Csernabesenyő (1973), Déva (1973, 1975), Herkulesfürdő (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Mézged (1990), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Tótfalud (1975), Vajdahunyad (1973). *Helicigona banatica* (Rossmässler): Biharkristyor (1984), Csucs (1977), Felsőgirda (1985), Menyháza (1984), Mézged (1990), Pádis (1985), Püspökfürdő (1982), Révi-szurdok (1973, 1974, 1982), Réz-

bánya (1974), Szamosbázár (1990), Vasaskőfalva (1990). *Helicigona faustina* (Rossmässler): Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1984), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Helicella obvia* (Menke): Déva (1975), Herkulesfürdő (1973), Kolozsvár (1982). *Helicopsis cereoflava* (M. Bielz): Gyulafehérvár (1975). *Helicopsis striata* (O.F. Müller): Tótfalud (1975). *Helix lutescens* Rossmässler: Déva (1975), Püspökfürdő (1982), Tordai-hasadék (1977, 1982), Vajdahunyad (1973). *Helix pomatia* Linné: Békás-szoros (1973), Déva (1975), Herkulesfürdő (1973), Kolozsvár (1982), Menyháza (1984), Nagyapold (1973), Révi-szurdok (1974), Tordai-hasadék (1982). *Hygromia transsylvanica* (Westerlund): Biharkristyor (1984), Csucs (1977), Felsőgirda (1984, 1985), Királyhágó – Bucsa (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Lotru folyó völgye (1975), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Valisora (1975), Vöröstoronyi-szoros (1975). *Isognomostoma isognomostoma* (Schröter): Felsőgirda (1984, 1985), Révi-szurdok (1975, 1982), Vasaskőfalva (1990). *Laciniaria plicata* (Draparnaud): Békás-szoros (1973), Brassó (1973), Csernabesenyő (1973), Csucs (1977), Déva (1973), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Menyháza (1984), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1973, 1977), Valisora (1975). *Laciniaria plicata grandis* (Rossmässler): Déva (1975). *Lymnaea auricularia* (Linné): Déznapatak völgye (1984). *Lymnaea peregra* (O.F. Müller): Robogány (1984). *Lymnaea truncatula* (O.F. Müller): Révi-szurdok (1974), Déznapatak völgye (1984). *Macedonica marginata* (Rossmässler): Herkulesfürdő (1973), Csernabesenyő (1973). *Macedonica marginata minor* (Westerlund): Vöröstoronyi-szoros (1975). *Melanopsis parreyssi* Philippi: Püspökfürdő (1960, 1982). *Monacha cartusiana* (O.F. Müller): Mehádia (1973), Nagyapold (1973), Püspökfürdő (1982), Tótfalud (1975). *Orcula doliolum* (Bruguière): Csucs (1977), Felsőgirda (1984, 1985), Királyhágó – Bucsa (1973), Körösbarlang (1977), Mézged (1990), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Orcula jetschini* Kimakowicz: Felsőgirda (1985), Rézbánya (1974). *Oxychilus depressus* (Sterki): Felsőgirda (1984, 1985), Révi-szurdok (1974). *Oxychilus draparnaudi* (Beck): Békás-szoros (1973), Brassó (1973), Herkulesfürdő (1973), Mehádia (1973), Vajdahunyad (1973). *Oxychilus glaber* (Rossmässler): Alsólunkoj (1975), Békás-szoros (1973), Brassó (1973), Csucs (1977), Herkulesfürdő (1973), Lotru folyó völgye (1975), Révi-szurdok (1974, 1975, 1979), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1982). *Oxychilus inopinatus* (Uličný): Csernabesenyő (1973). *Oxychilus montivagus* (M. Kimakowicz): Felsőgirda (1984, 1985), Körösbarlang (1977), Menyháza (1984), Mézged (1990), Rézbánya (1974), Szamosbázár (1990), Vasaskőfalva (1990). *Oxyloma elegans* (Risso): Déznapatak völgye (1984), Püspökfürdő (1982). *Paladilhia transsylvanica* Rotarides: Révi-szurdok – Peștera cu apă (1974, 1975, 1977, 1982). *Perforatella bidentata* (Gmelin): Biharkristyor (1984), Felsőgirda (1984). *Perforatella dibothrion* (M. Kimakowicz): Felsőgirda (1985),

Menyháza (1984). *Perforatella incarnata* (O.F. Müller): Herkulesfürdő (1973), Vajdahunyad (1973). *Perforatella rubiginosa* (A. Schmidt): Dézna-patak völgye (1984). *Perforatella vicina* (Rossmässler): Brassó (1973), Kolozsvár (1973). *Phe-nacolimax annularis* (G. Studer): Csucs (1977), Herkulesfürdő (1973), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Physella acuta* (Draparnaud): Dézna-patak völgye (1984), Püspökfürdő (1982). *Planorbis planorbis* (Linné): Püspökfürdő (1982). *Platyla banatica* (Rossmässler): Déva (1975), Felsőgirda (1984, 1985), Herkulesfürdő (1973), Mehádia (1973), Valisora (1975), Vasaskőfalva (1990). *Platyla microspira* (Pini): Felsőgirda (1984, 1985), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Vasaskőfalva (1990). *Platyla perpusilla* (Reinhardt): Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Platyla polita* (W. Hartmann): Békás-szoros (1973), Révi-szurdok (1975), Körösbarlang (1977), Tordai-hasadék (1982), Vasaskőfalva (1990). *Pomatias rivulare* (Eichwald): Csernabesenyő (1973), Herkulesfürdő (1973). *Pseudalinda stabilis* (L. Pfeiffer): Békás-szoros (1973), Biharkristyor (1984), Felsőgirda (1984, 1985), Királyhágó – Bucsa (1973, 1977), Menyháza (1984), Pádis (1985). *Punctum pygmaeum* (Draparnaud): Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1985), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Révi-szurdok (1975), Tordai-hasadék (1973, 1977), Vasaskőfalva (1990). *Pupilla muscorum* (Linné): Déva (1973, 1975), Herkulesfürdő (1973), Mehádia (1973), Nagypold (1973). *Pupilla triplicata* (G. Studer): Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Pupilla triplicata bibaca* M. Kimakowicz: Békás-szoros (1973), Tordai-hasadék (1973). *Pyramidula rupestris* (Draparnaud): Békás-szoros (1973), Csernabesenyő (1973), Felsőgirda (1985), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Ruthenica filograna* (Rossmässler): Békás-szoros (1973), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Tordai-hasadék (1973, 1982), Valisora (1975). *Ruthenica filograna transsylvanica* (Rossmässler): Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974, 1982), Tordai-hasadék (1977). *Ruthenica gallinae* (E.A. Bielz): Csucs (1977), Felsőgirda (1984, 1985), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Mézged (1990), Pádis (1985), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Rézbánya (1974), Vasaskőfalva (1990). *Spelaeodiscus triarius* (Rossmässler): Csernabesenyő (1973), Herkulesfürdő (1973), Tordai-hasadék (1973). *Spelaeodiscus triaria trinodis* M. Kimakowicz: Felsőgirda (1984, 1985), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Spelaeodiscus triarius triadis* (M. Kimakowicz): Valisora (1975). *Succinea oblonga* Draparnaud: Déva (1973, 1975), Mehádia (1973), Nagypold (1973), Tordai-hasadék (1977). *Trichia bielzi* (A. Schmidt): Felsőgirda (1984, 1985), Mézged (1990), Pádis (1985), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1982), Vasaskőfalva (1990). *Trichia hispida* (Linné): Mehádia (1973). *Truncatellina claustralis* (Gredler): Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Truncatellina cylindrica* (Férussac): Békás-szoros (1973), Csernabesenyő (1973), Déva (1973, 1975), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977),

Mehádia (1973), Révi-szurdok (1974, 1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Theodoxus prevostianus* (C. Pfeiffer): Püspökfürdő (1960, 1982), Robogány (1984). *Vallonia costata* (O.F. Müller): Békás-szoros (1973), Csernabesenyő (1973), Déva (1973, 1975), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Nagypold (1973), Révi-szurdok (1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vajdahunyad (1973), Vasaskőfalva (1990). *Vallonia enniensis* (Gredler): Mehádia (1973). *Vallonia pulchella* (O.F. Müller): Déva (1973, 1975), Körösbarlang (1977), Mehádia (1973), Nagypold (1973), Révi-szurdok (1974), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vajdahunyad (1973). *Vertigo alpestris* Alder: Békás-szoros (1973), Felsőgirda (1984, 1985), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1975, 1982). *Vertigo angustior* Jeffreys: Mehádia (1973). *Vertigo antivertigo* (Draparnaud): Mehádia (1973). *Vertigo pygmaea* (Draparnaud): Tordai-hasadék (1982). *Vertigo pusilla* O.F. Müller: Békás-szoros (1973), Révi-szurdok (1975, 1982), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Vestia elata* (Rossmässler): Békás-szoros (1973), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982). *Vitrea crystallina* (O.F. Müller): Békás-szoros (1973), Csodavár (1990), Herkulesfürdő (1973), Lotru folyó völgye (1975). *Vitrea crystallina orientalis* M. Kimakowicz: Rézbánya (1974), Vasaskőfalva (1990). *Vitrea contracta* (Westerlund): Tordai-hasadék (1977). *Vitrea diaphana* (G. Studer): Alsólunkoj (1975), Felsőgirda (1984, 1985), Királyhágó – Bucsa (1973, 1977), Révi-szurdok (1975, 1982), Rézbánya (1974), Szamosbazár (1990), Tordai-hasadék (1973, 1977, 1982), Vasaskőfalva (1990). *Vitrea jetschini* (Kimakowicz): Herkulesfürdő (1973). *Vitrea subrimata* (Reinhardt): Csodavár (1990), Felsőgirda (1985), Herkulesfürdő (1973), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1975, 1982), Rézbánya (1974), Szamosbazár (1990), Vasaskőfalva (1990). *Vitrea transsylvanica* (Clessin): Alsólunkoj (1975), Békás-szoros (1973), Körösbarlang (1977), Révi-szurdok (1974). *Vitrina pellucida* (O.F. Müller): Békás-szoros (1973), Csucs (1977), Déva (1973), Felsőgirda (1984, 1985), Királyhágó – Bucsa (1973), Körösbánlaka (1975), Körösbarlang (1977), Mézged (1990), Révi-szurdok (1975, 1982), Rézbánya (1974), Szamosbazár (1990), Tordai-hasadék (1973, 1974, 1982), Vasaskőfalva (1990). *Zonitoides nitidus* (O.F. Müller): Dézna-patak völgye (1984), Mehádia (1973).

Bivalvia

Anodonta cygnea (Linné): Dézna-patak völgye (1984). *Pisidium casertanum* (Poli): Révi-szurdok – Peștera cu apă (1982), Dézna-patak völgye (1984).

4. Összefoglalás

Ezeket az adatokat találtam Kovács Gyula „gyűjtési naplója” és a Magyar Természettudományi Múzeumban levő gyűjtemény alapján. Összesen 125 taxon képviselője került elő a hozzávetőleg 30 évet átölelő, 802 tételből álló gyűjtés során.

Nincs kizárva, hogy adatgyűjtésem nem teljes. Lehet, hogy ezen kívül is volt a gyűjteményben Romániában gyűjtött faj, és az is valószínű, hogy Kovács Gyula sokat csere útján továbbadott. A két forrás egyeztetése után úgy vélem, hogy a fontosabb gyűjtések mindenképpen szerepelnek a cikkben.

5. Kovács Gyula curriculum vitae-je

Néhány mondatban összefoglalva szeretném Kovács Gyula életútját felvázolni, hogy jobban megismerhessék azok, akiknek nem volt alkalmuk erre, és ne merüljön feledésbe ennek a kiváló embernek és tudósnek a személye és munkája.

Ifj. Kovács Gyula 1932-ben született Békéscsabán, tisztviselő családban. Itt végezte el az általános és középiskolát. Orvos szeretett volna lenni, de az akkori politikai körülmények között, szülei származása miatt, erre nem volt lehetősége. Ezért a szegedi tudományegyetem Természettudományi Karán biológia–kémia tanári szakra felvételizett, és végig ösztöndíjasként végezte el az egyetemet.

1955-ben, frissen végzett tanárként Csurgóra helyezték ki a Csokonai Vitéz

Mihály Gimnáziumba, ahol három évet töltött. Közben, a tanári munka mellett, a környék malakofaunáját is kutatta. Később, 1960-ban, ebből a témából írta doktori disszertációját „Somogy-Csurgó és környéke Molluscafaunája” címmel.⁶

1958-ban hazajött Békéscsabára, nevelőtanárnak az Út- és Híd-, Vízműépítő Technikum (ma Vásárhelyi Pál Műszaki Szakközépiskola) kollégiumába. Egy tanévben, 1961–62-ben, a nagykanizsai Landler Jenő Általános Gimnáziumban is tanított, de nem maradhatott ott, mert édesapja halála miatt vissza kellett térnie egyedül maradt édesanyja mellé. Így 1962-től Békéscsabán, a Szlovák Tanítási Nyelvű Gimnáziumban foglalt el egy éppen megüresedett tanári állást. 1967-től félfüggetlenített biológiai, majd 1974-től nyugdíjazásáig kémiai szakfelügyelője és szaktanácsadója volt Békés megyének.

1968-ban a Sebes György Közgazdasági és Kereskedelmi Szakközépiskolába (ma Széchenyi István Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági Szakközépiskola) került, ahol 24 évet töltött el, egészen 1992-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig.

⁶ KOVÁCS 1960. 1–42; KOVÁCS 1972. 86–94.

Haláláig 40 publikációja jelent meg a malakológia szakterületéről. Számára azonban a publikálásnál fontosabb volt a faunisztikai munka. 17 000 tételes gyűjteménye egy részéhez csere útján jutott hozzá. Ezeket elismert hazai és külföldi malakológusokkal bonyolította le: Pintér L., Varga A., Kuiper, J. G. J., Nordsieck, H., Klemm, W., Bodon, M., Paget, O., Maassen, W., Grossu, A. (2. ábra), Riedel, A. stb. A mintegy 200–250 csere során jelentősen gyarapodott gyűjteménye.⁷ A rendkívül gazdag gyűjteményt Kovács Gyula halála után a Magyar Természettudományi Múzeum vette meg (2. kép), és jelenleg annak Mollusca-gyűjteményét gazdagítja.

Ha valaki végigolvassa Magyarország, sőt Európa védett állatfajainak listáját, találkozni fog a nevével, ugyanis róla neveztek el egy általa felfedezett új puhatestű fajt.⁸ A korábban *Hygromia kovacsi* néven szereplő, most már *Kovacsia kovacsi*⁹ nevű szárazföldi csiga megtalálása nemcsak egy új faj felfedezése volt, hanem, amint a névváltozásból is kitűnik, egy új, önálló genust talált Kovács Gyula Békés megye erdeiben. A faj jelenleg már fokozottan védett endemizmus.

Elsőként végezte el – az addig a malakológia szempontjából fehér foltnak számító – „Békés megye Mollusca-faunájának alapvetését”.¹⁰ 1996-ban bekövetkezett haláláig számos tudományos munkában vett részt a malakológia területén, melyek során malakológus körökben világszerte ismertté tette szülőföldjét. Páratlan tudománytörténeti és faunisztikai ismerete sajnos sírba szállt vele.¹¹

---

⁷ KOVÁCS 1993. 91–96.

⁸ Az 1960-as években megtalált fajt 1972-ben írta le.

⁹ A faj neve 2001-ben változott meg.

¹⁰ KOVÁCS 1980. 51–83.

¹¹ Ezúton szeretném megköszönni Domokos Tamásnak, Fehér Zoltánnak és Sarkadi Lászlónak a cikk megírásához nyújtott segítségüket.

IRODALOM

BÁBA-KOVÁCS 1975

Bába, K. – Kovács, Gy.: Adatok a Királyhágó környéke, a révi szurdokvölgy és a Tordai hasadék Mollusca-faunájához (Románia Szocialista Köztársaság). Angaben zur Molluskenfauna der Umgebund von Királyhágó, des Klammtales von Rév und der Tordaier Schlucht (Rumänische Sozialistische Republik). Soosiana, 3. (1975) 27–34.

DOMOKOS 2003

Domokos T.: Emlékezés Kovács Gyulára a Kovacsia kovacsi (Mollusca, Gastropoda) megtalálójára (Békéscsaba 1932 – Békéscsaba 1996). Natura Bekesiensis, 5. (2003) 41–48.

FEHÉR-GUBÁNYI 2001

Fehér, Z. – Gubányi, A.: A Magyarországon élő puhatestűek listája a 2001. szeptember 2-i CLECOM lista alapján. – The checklist of Molluscs occurring in Hungary (based on the CLECOM Section I. published on 2nd September 2001.). In.: Fehér, Z. – Gubányi, A. (eds.): A magyarországi puhatestűek elterjedése. Budapest, 2001. 9–20. CD-melléklet.

GROSSU 1981, 1983, 1987

Grossu, A.V.: Gastropoda Romaniae. Vol. II., III., IV. Bucureșt, 1981, 1983, 1987.

KOVÁCS 1960

Kovács Gy.: Somogy-Csurgó és környéke Molluscafaunája. Doktori disszertáció. Békéscsaba, 1976. 1–42.

KOVÁCS 1972

Kovács Gy.: Somogy-Csurgó és környéke Mollusca-faunája. Állattani Közlemények, 59. (1972) 86–94.

KOVÁCS 1976

Kovács Gy.: Az *Oxychilus* (Riedelius) *montivagus* (KIMAKOWICZ, 1890) újabb romániai lelőhelye. Soosiana, 4. (1976) 61.

KOVÁCS 1977

Kovács Gy.: Újabb adatok a Vadu Crisului-i szurdokvölgy mészkőszikláinak csigafaunájához (Román Szocialista Köztársaság). Soosiana, 5. (1977) 59–61.

KOVÁCS 1980

Kovács Gy.: Békés megye Mollusca-faunájának alapvetése. BMMK, 6. (1980) 51–83.

KOVÁCS 1993

Kovács Gy.: Mollusca-gyűjteményem anyagáról. Malakológiai Tájékoztató, 12. (1993) 91–96.

PELBÁRT 2000

Pelbárt Jenő: Magyarország recens Mollusca faunájának tudományos névszótára. Nagykovácsi, 2000.

RICHNOVSZKY-PINTÉR 1979

Richnovszky, A. – Pintér, L.: Vízicsigák és kagylók (Mollusca) kishatározója. Vízügyi Hidrológia, 6. (1979) VIZDOK.

SOÓS 1945

Soós L.: A Kárpát-medence Mollusca-faunája. Budapest, 1945.

VARGA-PINTÉR 1972

Varga A. – Pintér L.: Zur problematik der Gattung Hygromia Risso, 1826. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr., 1. (1972) 121–129.

**The Romanian aspects of the Mollusca collection of Gyula Kovács
(part of the Mollusca collection of The Hungarian Natural History
Museum)**

– Klára Váncsa –

Resume

Reading the collection diary of the malacologist with a european reputation, Gyula Kovács (1932–1996) I discovered that during his life he collected data in many parts of Romania.

Out of his entire Mollusca collection (17 000 items) the Romanian collection is 802 items, almost 5% of the entire collection. In spite of the many existing malacological collections there is only a few limited amount of data available concerning the malacofauna of the country.

Therefore I find it very important to publish the Romanian aspects of this considerable collection. In the article it's put in chronological and alphabetical order in order to be able to survey the data from either a chronological or a faunistical point of view.

I gave a brief summary on Gyula Kovács's life so that the ones that didn't know him would be able to form an idea of his personality, and the ones that knew him could commemorate this outstanding scientist with respect.

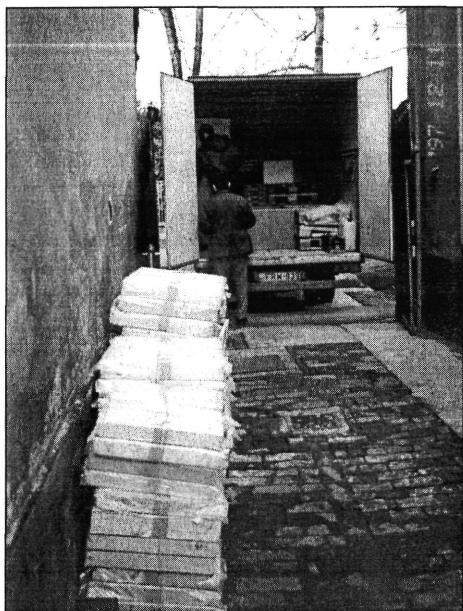
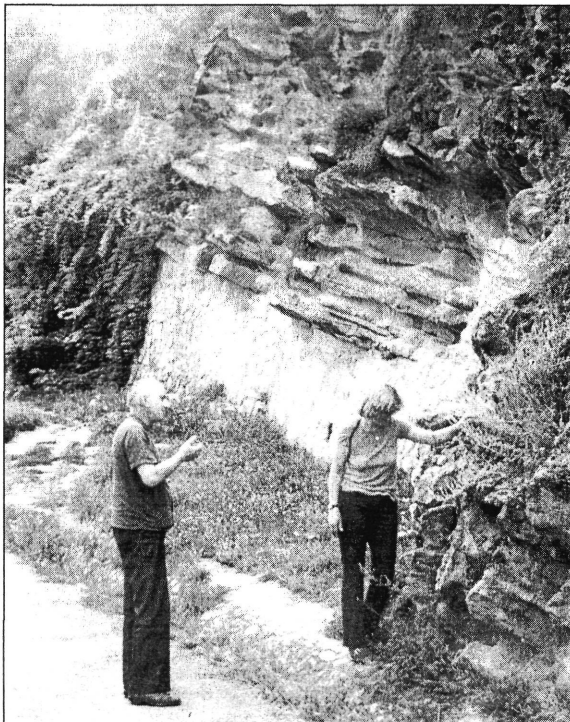
Váncsa Klára

5600 Békéscsaba

Wlassich sétány 11. 4/10.

E-mail: kaeszka@freemail.hu

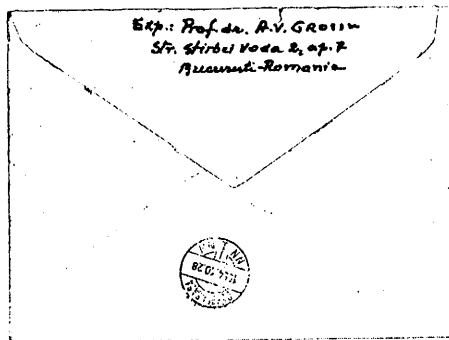
1. kép.
Az 1982-es gyűjtőút egyik
állomása: Kolozsváron,
a Fellegvár alatt
Domokosné Megyesi Évával
(Fotó: Domokos Tamás)

2. kép.
Kovács Gyula halála után
a Mollusca-gyűjtemény elszállítása
a Magyar Természettudományi Múzeumba
– 1997. 12. 11. (Fotó: Domokos Tamás)

<u>Romania, Toddy, Banat, Gornalazengy</u> <u>(Kucinsca), Kuka, leg: orionioniklar bostik</u>		
<u>1927. 07. 22.</u>		<u>leg. Kovacs Gy.</u>
1. Chenopodium album	71 db	
2. Pyramidula rugosus	23 "	
3. Sphecopterus trivialis	3 "	
4. Vallonia costata	6 "	
5. Granaria frumentum	23 "	
6. Anaxia rufipes	23 "	
7. Apea rufipes	2 "	
8. Helicigona trizona	8 "	
9. Truncatella cylindrica	9 "	
10. Cochlosoma laminata	1 " do Nordsieck	
11. Anaxia rufipes	33 "	++
12. Laciniosia marginata	1 "	--
13. Laciniosia plicata	3 "	--
14. Anaxia rufipes	4 "	--
15. Cochlosoma marginata	1 "	do Nordsieck
16. Chenopodium album	55 db	
17. Pyramidula rugosus	1 "	
18. Orula dolium	5 "	
19. Vallonia micromma	19 "	det. Nordsieck?
20. Agrippinella pusa	8 "	
21. Vallonia plicata	7 "	
22. Cochlosoma glaber	15 "	
23. Cochlosoma glaber	3 "	
24. Vallonia plicata	6 "	
25. Vallonia plicata	3 "	
26. Truncatella cylindrica	17 "	
27. Cochlosoma tridentatum	18 "	
28. Agrippinella plicata	8 "	
29. Granaria frumentum	31 "	
30. Anaxia rufipes	9 "	
31. Lymnaca truncatella	1 "	
32. Helicigona trizona	18 "	
33. Apea rufipes	2 "	
34. Anaxia rufipes	18 "	
35. Vallonia plicata	5 "	
36. Cochlosoma tridentatum	3 "	
37. Agrippinella plicata	24 "	
38. Tridina bicolor	5 "	
39. Helicigona trizona	100 "	
<u>Romania, Toddy, Rivi-aurora: Pestera</u> <u>Cu apa (1885 m)</u>		
<u>1929. 08. 22.</u>		
1. Paludicola transylvanica	5 db	
<u>Romania, Toddy, Rivi-aurora a mnt. Sicang-</u> <u>lanang Rompila, Muntia Paduca Craindai:</u>		
<u>1924. 08. 22.</u>		
<u>leg. Kovacs Gy.</u>		
1. Laciniosia plicata tricolor	5 db	
2. Cochlosoma laminata	15 "	
3. Ruzhica filigera transylvanica	50 "	
4. Anaxia rufipes (cava?)	140 "	
5. Laciniosia plicata	2 "	
<u>Romania, Toddy, Muntia Paduca, Rivi-aurora</u> <u>(Ruzhica), Paduca Craindai: Cruga Baidi</u>		
<u>1924. 08. 22.</u>		
<u>leg. Kovacs Gy.</u>		
1. Cochlosoma laminata	2 db	
2. Ruzhica filigera	25 "	
3. Ruzhica filigera transylvanica	45 "	

1. ábra. Kovács Gyula „gyűjtési naplójának” egyik oldala.
Látható, hogy a meghatározások során figyelembe vette Pintér L., Subai P.
és Nordsieck, H. segítségét is

2. ábra. Egy Grossu professzor úrtól kapott levél 1994-ből
(Grossu, Alexandru V. – 1910–2004 – a legelismertebb román malakológus)

A BÉKÉSCSABA-FELVÉGI-LEGELO LELŐHELYRŐL SZÁRMAZÓ KÉSŐ SZARMATA KORI CSONTFÉSŰ ÉS KAPCSOLATAI

– Medgyesi Pál – Pintye Gábor –

2002. március 27. és július 29. között megelőző feltárást végeztünk Békéscsabán, a Felvégi-legelő 1. sz. lelőhelyen.¹ A leletmentésre a 44-es főút Békéscsaba–Gyula közötti szakaszának négysávosítása miatt került sor, a Békés Megyei Közútkezelő Kht. közvetítésével, az Autópálya Rt.-vel kötött szerződés alapján.

A lelőhely a békéscsabai határ keleti szélén, a repülőtértől keletre, a 44-es főút Békéscsabáról Gyulára vezető szakaszának két oldalán van. Valójában a lelőhely jelentős része az út északi oldalán található, s a déli oldalra éppen csak hogy átnyúlik (1–2. kép). Itt egy, a környezetéből kiemelkedő plató található, mely a hajdani Fehér-Körös árterének nyugati magaspártja volt (3. kép). Ezen a platón, déli irányban elkeskenyedő alakban, kb. 400 x 400 méteres területen feküdt a lelőhely, melynek nyugati széle feltehetően a repülőtér alá nyúlik. A korábbi terepbejárások során bronzkori, szarmata kori és Árpád-kori telepre utaló kerámiatöredéket találtunk a területen.²

A dombot egykor víz vette körül. A mai terepviszonyok alapján megfigyelhettük, hogy a szarmata telep keleti irányban majdnem az egykori meder aljáig húzódik, vagyis egy aránylag szárazabb időszakban élhetett a település.

A lelőhelyet az autóút 270 méter hosszan, 30 méter szélesen szeli át. A munkák során összesen 200 objektumot tártunk fel. Ezek egy része (16) szkíta kori. A szarmata korra három ház, öt árok, egy kemence és 175 gödör keltezhető. Ezenkívül 17 korai avar kori sírt is megmentettünk.³

A szarmata kori objektumok – a jellegzetes korongolt, besimított anyag mellett megjelenő igen sok kavicsos, csillámos, kézikorongon készült és korongolatlan edénytöredék alapján – a késői időszakra (IV. század vége – V. század eleje) datálhatók.

---

¹ Az ásatást Medgyesi Pál vezette. A munkában Gyucha Attila, Liska András, Rózsa Zoltán régész, Havassy Péter történész, Kékegyi Dorottya rajzoló, Kollárovszky Mihályné gyűjteménykezelő, Demcsák Ildikó és Zahoránné Sajti Erzsébet technikus vett részt. A restaurálást Gábor Gabriella és Petrovszki Zoltán végezte.

² 1956-ban Kovalovszki Júlia járt a lelőhelyen. Jelentése: MMM RégAd 72/1956. Az általa gyűjtött leletek: MMM ltsz. 58.327.1, 58.328.1; KOVALOVSZKI 1964. 55. ábra; NIKOLIN 1991. 81, 86 – a kelta lelőhelyek között felsorolva; MEDGYESI 1991. 92; MRT 10 149.

³ Az ásatási dokumentáció: MMM RégAd 2444-2003. A 12. gödör leletei: MMM ltsz.: 2002.7.5-6, 2002.7.185-201.

A 12. számú objektum is ezen időszak karakteres leleteit tartalmazta. Tanulmányunkban elsősorban az itt talált csontfésűvel és datáló jelentőségű kísérőleleteivel kívánunk foglalkozni.

A 12. objektum és a leletanyag ismertetése

A 12. objektum leírása

Métkas alakú gödör. Átmérője 82 cm, illetve 74 cm, mélysége a nyesési szinttől 45 cm. Betöltése nehezen volt elkülöníthető a környező talajtól. Kerámiatöredékeket, egy agyagmécsest, csontfésű töredékét és állatcsontokat tartalmazott. (4. kép 1.)⁴

A leletanyag leírása

1. *Csontfésű töredéke.* Félkör alakú, öt részből álló, díszítetlen csontfésű töredéke. Fogainak hossza a széle felé haladva csökken. A fogazott test alsó szélét készítéskor enyhén rézsútosan vágták ki, felső részén függőlegesen elvágott körszelet alakú. Középső merevítő bordái átmenetet képeznek a körszelet és a trapezoid átmetszetű típusok között, alsó szélükön rövid, függőleges, párhuzamos bevágások sorakoznak. Felső, ívelt rögzítő tagjai a középső harmadukban enyhén kiszélesednek. Teljes nagysága kiszerezhető. Ennek megfelelően a középső oldaltagokat hét, míg az ívelt bordákat négy vasszeg erősíti össze (5–6. és 17. kép).

Rekonstruált méretei: H.: kb. 14,8–15,00 cm, V.: 1,2 cm.

Az alsó borda méretei: H.: kb. 13,00 cm, Sz.: 1,5 cm.

A felső borda méretei: H.: kb. 14,2 cm, Sz.: 1,4, illetve 2,00 cm.

2. *Agyagmécse.* Szürke és barna foltos, kézzel formált, kavicsos, csillámos anyagú. Alja egyenes, lefelé szűkül. Hátsó része karéjosan kiképzett, s a perem fölé magasodik. Itt egy égetés előtt, felerősítés céljából fúrt lyuk látható. Szemközti oldala kiöntőszerűen összeszűkül. Ezen a részen az oldalmagasság fokozatosan csökken. Több helyen kisebb repedések vannak rajta, egy kisebb szakaszon a pereme kiegészített. H.: 10,6 cm, Sz.: 9,2 cm, M.: 5,7 cm (7. és 18. kép).

3. Szürke, korongolt, jól iszapolt edény enyhén kihajló, lekerekített szélű *peremtöredéke*. Törésfelülete közepesen vöröses, kívül szürke. Szá: 24,5 cm, V: 0,7 cm (8. kép 1. és 20. kép 1.).

4. Szürke, korongolt, jól iszapolt hombár kihajló, vízszintes tetejű, lekerekített szélű *peremtöredéke*. Szá.: 29,2 cm, V.: 1,0 cm (8. kép 2. és 22. kép 1.).

5. Szürke, korongolt, jól iszapolt hombár kihajló, vízszintes tetejű, lekerekített szélű *peremtöredéke*. Szá.: 31 cm, V.: 0,9 cm (8. kép 3. és 19. kép 2.).

---

⁴ A rajzokat Kékegyi Dorottya, Medgyesi Pál és Pintye Gábor, az elterjedési térképet Varga Eszter, a fotókat Latorcai János készítette. A digitalizálást Kékegyi Dorottya és Remes János végezte el. Valamennyiük munkáját ezúton köszönjük meg.

6. Szürke, korongolt, jól iszapolt, alja felé szűkülő tál enyhén duzzadt, lekerékített szélű *peremtöredéke*. Törésfelülete barna. A perem alatt besimított vízszintes sávok láthatók. V.: 0,7 cm (9. kép 1. és 26. kép 2.).

7. Szürke, korongolt, jól iszapolt hombár *oldaltöredéke*. Felső harmadába sűrű, függőlegesen simított vonalakkal díszített. H.: 17 cm, Sz.: 9,2 cm, V.: 0,7 cm (9. kép 2. és 20. kép 2.).

8. Szürke, korongolt, jól iszapolt hombár sűrű, függőlegesen simított vonalakkal díszített *oldaltöredéke*. H.: 23,7 cm, Sz.: 19,8 cm, V.: 0,6–0,9 cm (9. kép 3. és 25. kép 2.).

9. Szürke, korongolt, jól iszapolt, gömbös testű edény *oldaltöredéke*. Két darabból ragasztott, mindegyiken egy-egy utólag fűrt lyuk van. H.: 19,4 cm, Sz.: 11,1 cm, V.: 0,9 cm (9. kép 4. és 22. kép 2.).

10. Szürke, korongolt, jól iszapolt, talpkorongos edény *aljtöredéke*. Fá.: 6,9 cm, V.: 0,7 cm (10. kép 1. és 24. kép 1.).

11. Szürke, korongolt, jól iszapolt, talpkorongos edény *aljtöredéke*. Fá.: 5,5 cm, V.: 0,6 cm (10. kép 2. és 24. kép 2.).

12. Szürke, korongolt, jól iszapolt hombár *aljtöredéke*. Alulról benyomott, közepén kis csücsökkel. Fá.: 12,5 cm, V.: 0,6 cm (10. kép 3. és 25. kép 3.).

13. Szürke, korongolt, jól iszapolt fazék *aljtöredéke*. Lefelé fokozatosan szűkül, alja vágott. Több darabból összeillesztett. Fá.: 10,3 cm, V.: 0,6 cm (13. kép 2.).

14. Szürke, korongolt, jól iszapolt, összeszűkülő aljú korsó *oldal- és aljtöredéke*. Vállán körbefutó, besimított rácsminta látható. Több darabból összeillesztett. Fá.: 9,1 cm, V.: 1,0 cm (11. kép 2. és 25. kép 1.).

15. Sötétszürke, kavicsos, csillámos, kézikorongon készített fazék kihajló, vágott *peremtöredéke*. Több darabból összeillesztett. Szá.: 19,9 cm, V.: 0,8 cm (11. kép 1. és 19. kép 1.).

16. Szürke, kavicsos, csillámos, lassú korongon készített fazék kihajló, vágott *peremtöredéke*. Szá.: 25,1 cm, V.: 0,7 cm (12. kép 1. és 26. kép 1.).

17. Szürke, kavicsos, csillámos, kézikorongon készített fazék egyenes aljú *aljtöredéke*. Több darabból összeillesztett. Fá.: 7,4 cm, V.: 0,5 cm (12. kép 2. és 23. kép 1.).

18. Sötét- és világosszürke foltos, kavicsos, csillámos, kézikorongon készített fazék lefelé szűkülő, vágott *aljtöredéke*. Több darabból összeillesztett. Fá.: 9,5 cm, V.: 0,6 cm (12. kép 3. és 23. kép 2.).

19. Agyagbogrács *fültöredéke*. Sötétszürke, kavicsos, csillámos, kézikorongon készített. A töredéken jól látszik a függesztőlyuk maradványa. H.: 4,5 cm, Sz.: 3,2 cm, V.: 0,9 cm (13. kép 1. és 21. kép 1–2.).

20. Ezenkívül 16 db szürke, korongolt, jól iszapolt és 25 db kavicsos, csillámos, kézikorongolt *oldaltöredék* volt a gödör anyagában.

A kerámiaanyag értékelése

Az objektum kései periódusra való keltezését a kézikorongon formált, kőzúzalékkal, csillámmal soványított fazekak töredékei és egy bogrács fülmaradványa egyértelműen meghatározzák.⁵

Objektumunk datálásának a kerámiaanyag többi része sem mond ellent. A gyorskorongon készített fazekastermékek között elsősorban a hombármaradványokra érdemes kitérni. Meglehetősen szokatlan felületkezelési eljárás figyelhető meg a 9. kép 3. edényén. A teljes felület függőleges irányú simítása ritkán fordul elő a tárolóedényeken. Ezt a jelenséget a Tiszavasvári-Városföldje, Jegyző-tag lelőhely késő szarmata-hun kori telepének egyik hombárján⁶, valamint az újabban feltárt nyírségi – ezen időszakra keltezhető – lelőhelyek kerámiaanyagán találtuk meg jelentős számban.⁷

Figyelmet érdemel az a hombártöredék, melyen a vágott talp omphaloszos jellegű kiképzéssel fordul elő, ami elég idegen jegynek minősül a szarmata edényművességben (10. kép 3. és 25. kép 1.). Hasonló eljárást gyakran alkalmaztak egykor a LT-korszak gölöncserei.⁸ Ezt a fajta talpkiképzést szarmata hombártöredéken szintén a Nyíregyháza környékén a közelmúltban feltárt egyik késői településrészlet anyagából ismerjük.⁹

A felsorolt példák alapján jelen pillanatban úgy tűnik, hogy a hombárok ilyen jellegű felületkezelése és talpkiképzése a korszak lokálisan jelentkező fazekas technikai vonásai, melyek a szarmata szállásterület keleti határsávjában fordulnak elő, és a késő szarmata-hun korra jellemzőek.¹⁰

Tovább erősíti a gödör leletanyagának késői időszakra való keltezését egy gömbösödő testű, vállán hálómintával díszített korsó töredéke, melynek pontos analógiáját, többek között, a Szentes-berekháti szarmata teleprészletről ismerjük (11. kép 2. és 25. kép 1.).¹¹

A gödör másik karakteres lelete egy nagyon jó állapotban megmaradt agyagmécse. A Kárpát-medencei szarmata barbaricumból a ritkán előkerülő, agyagból

---

⁵ VADAY 1984. 31; VÖRÖS 1982. 31–33.

⁶ ISTVÁNOVITS 1999. Plate XIX. 1.

⁷ Közöletlen. Bejinariu Ion – Istrate Angel – Pop Dan – Szöcs Péter Levente ásatása a Nyíregyházát elkerülő út 33. számú lelőhelyén. Az ásatók szívességéből ismerjük. A leletet a nyíregyházi Jósza András Múzeum gyűjteménye őrzi. Leltározatlan.

⁸ HUNYADY 1944. 127.

⁹ Közöletlen. Bejinariu Ion – Istrate Angel – Pop Dan – Szöcs Péter Levente ásatása a Nyíregyházát elkerülő út 33. számú lelőhelyén. Az ásatók szívességéből ismerjük. A leletet a nyíregyházi Jósza András Múzeum gyűjteménye őrzi. Leltározatlan.

¹⁰ Istvánovits Eszter lektori véleményében felhívta a figyelmünket, hogy a teljes felületen simított hombárokkal és az „omphalos”-os fenékkiképzéssel részletesen még nem foglalkozott senki, így véleménye szerint azok késői keltezése még nem egyértelmű. Segítségét ezúton köszönjük.

¹¹ KÓHEGYI 1969. 100, 2. kép.

készített római import mécseseken kívül vas- és bronzpéldányokat is ismerünk.¹² A Szentcsaba-Berekhátról származó vaspéldányokkal kapcsolatban – a valószínűbb római eredet mellett – felmerült, hogy esetleg szarmata kézműves munkái lennének.

A fémből készített mintákat a szarmaták utánozták agyagból is, melyet a Fekete-tengertől északra fekvő szarmata szállásterületről származó darabokon kívül¹³ több hazai sír- és teleplelet is bizonyít. Elég, ha csak a Deszkről,¹⁴ Hódmezővásárhelyről¹⁵ vagy a Nyíregyháza környékéről¹⁶ származó darabokat említjük. Fontos megjegyezni, hogy a kutatás mai állása szerint a Kárpát-medence szarmata településeiről származó kézzel formált mécsesek a késő szarmata-hun korra keltezhetőek. Használatukról már többen értekeztek, így erről nem kívánunk szót ejteni.¹⁷

Ezek a primitív lámpások meglehetősen kormozó füsttel égtek, melyet a belső felületükben gyakran megfigyelhető koromlerakódás bizonyít. A cserépmécses rendkívül hosszú ideig használatban volt, hiszen még a múlt században is gyakran előfordult a magyar nyelvterület bányászainak munkaeszközei között.¹⁸

A Békéscsaba-Felvégi-legelő lelőhelyről származó csontfésű kapcsolatai

A békéscsabai csontfésű e tárgycsoport egy érdekes, ritka változata. Formája és a felső rész kialakítása alapján a Thomas-féle C típus egyes képviselőihez áll a legközelebb. A kutató ezen csoportjának darabjaihoz hasonlóan „áttört”, de lényeges különbséget jelent, hogy példányunk több részből áll, ráadásul jóval nagyobb is az ide sorolt fésűknél.¹⁹ Ezek alapján tulajdonképpen átmenetet képez a félköríves fogójú, kompozit forma felé. Testének kiképzése okán tényleges fogólappal nem rendelkezik. Ennek ellenére merevítő bordái stabil, kényelmes fogást biztosítanak.

A békéscsabai fésű pontos analógiája került elő a közelmúltban a romániai Szatmár megyéből, Piskolt határából, egy késő szarmata település gödréből.²⁰

---

¹² Pl.: MRT 10. II. 33. t. 4; KÓHEGYI 1969. 100.

¹³ BRUJEKO 1993. 67. Risz. 6.

¹⁴ PÁRDUCZ 1950. XLI. t. 12.

¹⁵ PÁRDUCZ 1935. 183. XXVI. t. 3.

¹⁶ Közöletlen. Bejinaru Ion – Istrate Angel – Pop Dan – Szócs Péter Levente ásatása a Nyíregyházát elkerülő út 33. számú lelőhelyén. Az ásatók szívességéből ismerjük, melyet ezúton is köszönünk. A leletet a nyíregyházi Jósza András Múzeum gyűjteménye őrzi. Ltsz.: 2004. 477. 3.

¹⁷ Legutóbb összefoglalóan: KÓHEGYI 1969.

¹⁸ PALÁDI-KOVÁCS 1988. 41.

¹⁹ THOMAS 1960. 66.

²⁰ Közöletlen. Gindele Róbert szíves szóbeli közlése. Németi János és Gindele Róbert ásatása, a leletet a szatmárnémeti megyei múzeum gyűjteménye őrzi. Ltsz.: 40110. Fogadják köszönetünket az ásatók a lelet publikálási lehetőségéért.

A Piskolt 52. objektumból származó fésű

Félkör alakú, öt részből álló csontfésű töredéke. Középső merevítő bordái átmenetet képeznek a körszelet és a trapezoid átmetszetű típusok között. Felső, ívelt rögzítő tagjai a középső harmadukban enyhén kiszélesednek. Az alsó oldaltagokat jelenleg négy, míg az ívelt bordákat három vasszeg erősíti össze. Jelenlegi hossza: 12,5 cm. Szélessége: 5,8 cm. Vastagsága: 1,2 cm. Az alsó bordák jelenlegi hossza: 8,9 cm, illetve 7,3 cm. Szélessége: 1,6 cm. Vastagsága: 0,3 cm (14. kép 1-2.).

Ez utóbbi objektumban az ásatók kísérőleletet nem találtak, de a településen nagy számban előforduló, kézikorongon formált fazekak és egy csont íjvég alapján megállapítható, hogy a lelőhely az V. század elejét mindenképpen megérte.²¹

Ugyancsak ebbe a típusba sorolható, díszített fésű töredékét találták a Polgár 7. lelőhelyen.²² Ez a darab nemcsak reprezentatívabb, hanem kisebb is, mint a másik két példány.

A Polgár 7. lelőhely, 379. objektumból származó fésű

Félkör alakú, öt részből álló csontfésű töredéke. Középső merevítő bordái átmenetet képeznek a körszelet és a trapezoid átmetszetű típusok között, alsó szélükön rövid, függőleges, párhuzamos bevágások sorakoznak. Ezek hosszanti szegélyein, két párhuzamos sorban és közöttük, tűzdelt technikával kialakított farkasfog minta látható. Nagyjából a rögzítő lécs középvezetékében, többé-kevésbé egyenlő távolságra elhelyezett vasszegecskek erősítik össze részeit. Mostani állapotában négy szegecs látható, de összesen öt furat azonosítható. A felső merevítő borda rögzítésére egy furat nyoma utal. A fogazott rész jelenleg öt lemezből áll. Jelenlegi méretei: H.: 9,8 cm, Sz.: 4,5 cm, V.: 1 cm. Az alsó borda jelenlegi méretei: H.: 8,3 cm, Sz.: 2 cm, V.: 0,3 cm (15. kép 1-2.).

Díszítésének majdnem pontos mását egy V. századra datálható, mödlingi, keleti germán sír háromszög fogólapú fésűjén találtuk meg,²³ de nagyon hasonló motívum figyelhető meg a Dunakeszi-Alag 17. lelőhely késő szarmata teleprészletéről származó, félkör alakú, összetett fésű fogólemezén is.²⁴

Az alföldi szarmata településeken elsősorban a kétoldalas, összetett típusokon találtuk meg ezt a díszítésmódot: Jászkarajenő-Sárhalom III., ill. IV. szelvény,

---

²¹ ALFÖLDI 1932. 22.

²² Közöletlen. Márkus Gábor szíves szóbeli közlése szerint a településrészlet a késői periódusra keltezhető. Hajdú Zsigmond és Raczky Pál ásatása, a leletet a debreceni Déry Múzeum gyűjteménye őrzi. Leltározatlan. Fogadják köszönetünket az ásatók és Márkus Gábor a lelet publikálási lehetőségéért.

²³ STADLER 1988. VII. 343. 32. j.

²⁴ Kulcsár Valéria ásatása. Közöletlen. Kulcsár Valéria szívességéből ismerjük, melyet ezúton is köszönünk. A leletet a váci Tragor Ignác Múzeum gyűjteménye őrzi. Ltsz.: U. 99.155.1.

Jászkarajenő D–DNy-i rész,²⁵ Tiszaug-Kisrétpart²⁶ és Rétközberencs-Paromdomb²⁷ lelőhelyeken.

A polgári fésűn látható díszítés eredetét T. Bíró M. a fémmegmunkálás során használt, poncolásos díszítésre vezeti vissza, melyet egy speciális csontvésővel készítettek. Ezt a technikát a kutatónő a római csontműhelyektől idegennek tartja, megjelenését a provinciális termékeken egy rövid ideig fennálló barbaricum importtal magyarázza, melynek során a mesterek a megrendelő ízlése szerint készítettek el a terméket. Felveti annak lehetőségét is, hogy ez a módszer talán a hunokkal állhat kapcsolatban.²⁸ A hunkori fémművesség számos alkotásán valóban megfigyelhető ez a díszítési mód. Elég, ha a nyeregkápák, kardok frontális oldalának lemezeit, vereteit, egyes fibulák vagy karperecek felületét vesszük alapul.²⁹ Érdekes viszont, hogy a hunokhoz köthető kevés csontleletre egyáltalán nem jellemző ez a díszítőmódszer.

Mindenesetre talán nem tévedünk akkor, ha azt feltételezzük, hogy az egykor könnyen pusztuló anyagokból készített ruhaneműk, bőrtárgyak, kiegészítők stb. varrással képzett – ma már csak sejtethető – díszítőmotívumai is szerepet játszhattak ezen ékítési mód kialakulásában.

Annyi bizonyos, hogy később a gepida csontfésűkön is jelen van, és e tárgyak egyes díszítményeit a szövés, varrás, faragás mintakincséből származtatják.³⁰

Fésűnk kialakulására, származására nézve kevés biztos adattal rendelkezünk. A Thomas-féle típusok közül a vitatott eredetű C típus képviselői a korai császárkorra datálhatók, virágkorukat az Eggers B2 időszakban éltek. Kialakulásukat az Elba-vidékre teszik, és egyúttal a mai Csehország területén található legjelentősebb koncentrációjuk is.³¹

Formailag nagyon hasonló, de szintén egyrészes, vasból készített példány láttott napvilágot Moldvában, a Lețcaniban feltárt Marosszentanna-Csernyahov kultúrához tartozó temető 4. sírjából. E példánnyal kapcsolatban a szerző hangsúlyozza, hogy a fésű egyedi formájú darab, keltezését pedig a 4. század közepére, második felére teszi.³²

Többek között éppen a különlegessége miatt nem megnyugtató a típusnak a Marosszentanna-Csernyahov kultúrából való egyértelmű származtatása. A Thomas-féle C típus a közte és a fésűink között fennálló térbeli és időbeli távolság miatt

---

²⁵ DINNYÉS–TARI 1987. 99.

²⁶ CSEH 1997. 30. kép 7.

²⁷ CSALLÁNY 1961. Taf. CXC. 11; ISTVÁNOVITS 1986. LXXVII. t. 1.

²⁸ BÍRÓ 2000a. 169, 177.

²⁹ Pl.: Pécs-Üszögpusztá, Bakodpusztá, Szeged-Nagyszéksós stb. BÓNA 1993. 60 (46. kép), 177 (122. kép).

³⁰ CSALLÁNY 1961, 254; TÖRÖK 1936. 122.

³¹ THOMAS 1960. 71.

³² DIACONU 1986. 182, 185–187, Abb. 5, 3.

nem tekinthető tárgyunk genetikus elődjének, míg a Letcaniban lelt vasfésű keltezése megfelel horizontunknak, de ennek egyedisége miatt nemcsak származása problematikus, hanem előkép szerepe is.

Germán közegből nem ismerjük példányaink analógiáit, és a késő római, Duna menti provinciák (elsősorban Pannonia) csontipara sem gyártotta ezt a típust.

T. BÍRÓ M. a kétsoros összetett fésűk származásának kapcsán említi meg az alán foederatikat, mint e tárgyakra a gepidák felé való lehetséges közvetítőit.³³ Az általunk ismert leletek ugyan nem az előbb említett típusba tartoznak, de feltételezzük, hogy egy olyan szarmata/alán népcsoport karakteres leletét azonosítottuk, akik utolsók között érkezhettek a Kárpát-medencébe, így a Barbaricummal élénk kapcsolatokat ápoló provinciális termelés nem ismerhette meg és gyárthatta ezt a fésűformát. Előfordulási környezetük és analógiáik révén lehetségesnek tartjuk a szarmata csontműves(ek) által való készítésüket.³⁴

A tárgyalt fésűtípusba tartozó darabok közül egy a szarmata sáncokon kívül (Piskolt), kettő pedig annak közvetlen szomszédságában (Békéscsaba, Polgár) került elő. Elterjedésük a kutatás jelenlegi állása szerint az Alföld keleti részére, a Csörszárok közvetlen környékére korlátozódik. Ezen megállapításunk kapcsán azonban nem feledkezhetünk meg a kutatottság hiányáról, és fontos kiemelnünk, hogy elméletünket a nagyberuházások során előkerült óriási mennyiségű leletanyag feldolgozása módosíthatja. Megjegyzendő, hogy ez a fésűtípus sírleletként eddig nem fordult elő, kizárólag településekről ismert. Elterjedésük és a darabszámok alapján kijelenthetjük, hogy nem egyedi vagy lokális típusról van szó, de kis darabszáma arra utal, hogy használata nem tekinthető általánosnak.

A szarmata települések csontfésű leleteinek feldolgozása még folyamatban van, de folyamatosan növekvő számuk alapján annyi már most világosan látszik, hogy – a korábbi feltevéssel ellentétben³⁵ – használatuk nem volt idegen a szarmatáktól.

A kísérőleletek és a díszítésmód alapján úgy tűnik, hogy egy újabb, jellegzetesen az IV. század végére – V. század elejére keltezhető tárgytypust sikerült azonosítanunk.

A vasfésűkön található lyukak és különféle alakú áttörések Gh. Diaconu véleménye szerint akasztó-függesztő funkcióval bírtak.³⁶ Fésűnk fogórészének kiképzésénél nem beszélhetünk a szó szoros értelmében vett „lyukról”. A román kutató által felsorolt példányoktól eltérően itt nem utólagosan, feltétlenül a fent említett céloknak megfelelően alakították ki az áttörést, hanem sokkal inkább direkt szerkezeti megoldásról van szó. Két megfejtési lehetőség kínálkozik a rére vonatkozóan. Ér-

---

³³ BÍRÓ 2000. 177–178.

³⁴ BÍRÓ 2002. 67.

³⁵ PÁRDUCZ 1959. 366.

³⁶ DIACONU 1986. 185.

telmezhetjük egyszerű stilisztikai sajátosságként, de az is elképzelhető, hogy a békéscsabai fésűt – a lovak szőrének tisztításához használt keféhez hasonlóan – a kézfejre húzva alkalmazták. Nagy mérete, erős konstrukciója, fogainak egymástól való nagyobb sorköze miatt felmerült annak lehetősége is, hogy elsősorban talán nem is az emberi higiénia célját szolgálta, hanem lovak sörényének, farkának ápolására vagy a juhok gyapjának tisztítására (is) használhatták.

IRODALOM

ALFÖLDI 1932

Alföldi A.: Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk. ArchHung, IX. (1932) 90., XXXVI. t.

BÍRÓ 2000

Bíró, M.: Qualitative Analyse der Wechselwirkung der provinziellen und barbarischen Beinwerkstätte aufgrund der spätantiken Kämmen. In: „Gentes Reges und Rom”. Spisy Arch. ústavu AV ČR, 16. (2000) 167–182.

BÍRÓ 2002

Bíró, M. T.: Combs and comb-making in Roman Pannonia: ethnical and historical aspects. In: Probleme der frühen Merowingenzzeit im Mitteldonaunraum. Spisy Arch. ústavu AV ČR, 19. (2002) 31–71.

BÓNA 1993

Bóna I.: A hunok és nagykirályaik. Budapest, 1993.

BRUJEKO 1993

Brujeko, I. V.: Lennaja keramika greccseszkogo nikonija Drevnosztyi. Kijev, 1993.

CSALLÁNY 1961

Csallány D.: Archäologische Denkmäler der Gepiden in Mitteldonaubecken. (454–568 u. Z.) ArchHung, XXXVIII. (1961)

CSEH 1997

Cseh J.: Egy szarmata telepásatás emlékanyagából. Tiszaug–Kisrétpart, 1983. Múzeumi Krónika, IV. (1997) 1. sz. 8–10.

DIACONU 1986

Diaconu, Gh.: Über die eisernen Kämmen. Dacia, XXX. (1986) No. 1–2. 181–189.

DINNYÉS-TARI 1987

Dinnyés I. – Tari E.: Jászkarajenő–Sárhalom. RégFüz, Ser. I. (1987) No. 40. 99.

HUNYADY 1944

Hunyady I.: Kelták a Kárpát-medencében. DissPann, Ser. II. (1944) No. 18. 127.

ISTVÁNOVITS 1986

Istvánovits E.: Északkelet-Magyarország területének római kori története. Kézirat. 1986.

ISTVÁNOVITS 1999

Istvánovits, E.: Tiszavasvári-Városföldje, Jegyző tag. A settlement of the 5th century. – Hunkori település maradványai Tiszavasváriban, a Városföldjén. JAMÉ, 61. (1999) 173–254.

KOVALOVSZKI 1964

Kovalovszki J.: A dobozi és a basahalmi Árpád-kori faluásatások. FolArch, XVI. (1964) 125–141.

KŐHEGYI 1969

Kőhegyi M.: A Szentes-berekháti későszarmata telep két vasmécsese. – Zwei Eisenölichter aus der spätsarmatischen Siedlung von Szentes-Berekhát. MFMÉ, 1969/1. (1969) 97–106.

MEDGYESI 1991

Medgyesi P.: Római és népvándorlás kor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. I. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 88–121.

MRT 10

Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 10. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. D.) Budapest, 1998.

NIKOLIN 1991

Nikolin E.: Őskor. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. I. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 63–87.

PALÁDI-KOVÁCS 1988

Paládi-Kovács A.: Életmód, foglalkozás, nemzetiség. Bányászat és erdei ipar-
űzés a régi Gömörben. Debrecen, 1988.

PÁRDUCZ 1935

Párducz M.: Adatok az Alföld római kori kerámiájához. – Angaben zur Keramik des Alföld aus der Römerzeit. Dolg, XI. (1935) 175–203.

PÁRDUCZ 1950

Párducz M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon III. – Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns III. ArcHung, 30. (1950)

PÁRDUCZ 1959

Párducz, M.: Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. Acta ArchHung, 11. (1959) 309–398.

STADLER 1988

Stadler, P.: Das 5. Jahrhundert in Österreich. Ostgermanische Gröber. In: Bott, G. (Hrg.): Germanen, Hunnen, und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Nürnberg, 1988. 340–347.

THOMAS 1960

Thomas, S.: Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege, Band 8. (1960) 55–215.

TÖRÖK 1936

Török Gy.: A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. – Das germanische Gräberfeld von Kiszombor und unsere Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Dolg, XII. (1936) 101–179.

VADAY 1984

Vaday A.: Késő szarmata agyagbográcsok az Alföldön. Spätsarmatenzeitliche Tonkessel von der Tiefebene. MFMÉ, 1980–81/1. (1984) 31–42.

VÖRÖS 1982

Vörös G.: Későszarmata agyagbográcsok Sándorfalva-Eperjesen. Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 1982. 27–36.

Aus dem Fundort Felvégi-Weide (Weide am oberen Ende) stammender Beinkamm aus der spätsarmatischen Zeit und die Zusammenhänge

– Pál Medgyesi – Gábor Pintye –

Resümee

Im Jahre 2002 haben wir in Békéscsaba, auf der Felvégi-Weide, Fundort Nr.1, Ausgrabungen durchgeführt. Die Rettung der Funde war erforderlich, da die Strecke der Hauptlandstraße 44 zwischen Békéscsaba und Gyula zu einer vier-spürigen Straße verbreitert werden sollte.

Die Autostraße passiert den Fundort auf einer Strecke, die 270 m lang und 30 m breit ist. Während der Arbeiten haben wir insgesamt 200 Objekte freigelegt, von denen die Mehrheit aus der spätsarmatischen Zeit stammt.

Im Objekt Nr. 12 fand sich, zusammen mit Keramikbruchstücken und einem Tonlicht, auch ein Beinkamm, der zu einem seltenen Typ gehört. Seiner Form nach gleicht er dem Typ von Thomas am meisten. Unter den Typen von Thomas lassen sich die Vertreter des Typus C, dessen Ursprung umstritten ist, auf die Frühkaiserzeit datieren, ihre Blütezeit hatten sie in der Eggers B2 Periode. Ursprünglich stammen diese aus dem Gebiet der Elbe, ihre bedeutendste Konzentration ist im Gebiet des jetzigen Tschechien zu finden.

Dass das Objekt in der Spätperiode entstanden ist, ergibt sich eindeutig aus den gefundenen Bruchstücken von Töpfen, die auf Handdrehscheibe geformt und die mit Steinschlag, Glimmer dünner gemacht wurden, sowie auch aus dem gefundenen Griffteil eines Kessels.

Ein ganz ähnliches Stück ist jüngst im Komitat Szatmár (Rumänien), in einer Grube der Gemarkung von Piskolt, einer spätsarmatischen Ortschaft, zum Vorschein gekommen. Man hat Bruchstücke eines Kamms, der ebenfalls zu diesem Typ gehört, aber verziert ist, in Polgár, am Fundort Nr. 7, im Objekt 379 gefunden. Dieser ist nicht nur repräsentativer, aber auch kleiner als die beiden anderen Exemplare.

Ein Stück, das zu dem beschriebenen Typ gehört, wurde außerhalb der sarmatischen Schanzen (Piskolt) gefunden, und zwei in dessen unmittelbarer Nachbarschaft (Békécsaba, Polgár). Ihre Verbreitung beschränkt sich nach dem jetzigen Stand der Forschungen auf den östlichen Teil der Großen Tiefebene, auf die nächste Umgebung der Csörsz-Grube.

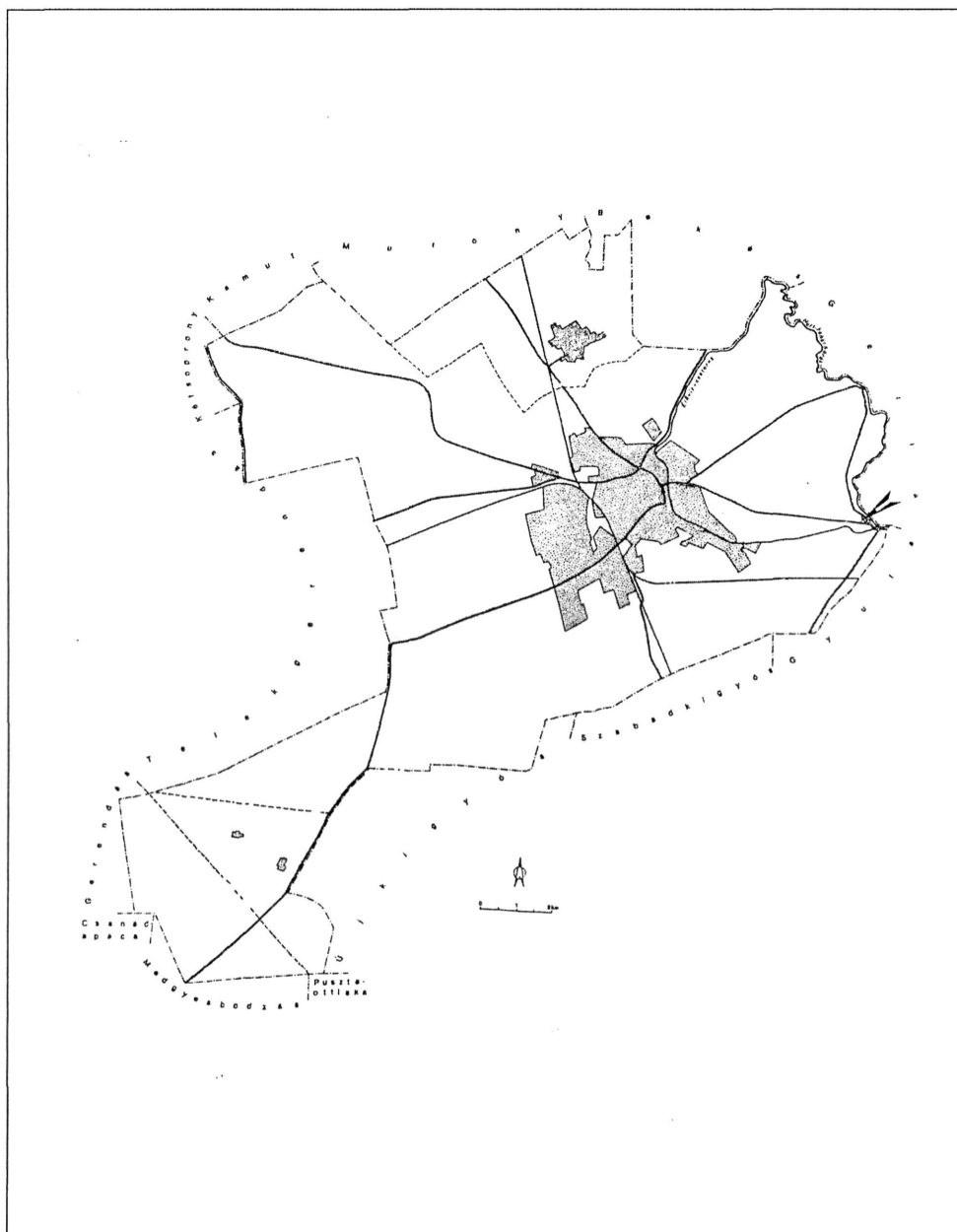
Auf Grund der Begleitfunde und der Verzierungsart ist es wahrscheinlich, dass man hier einen neuen Typ identifizieren konnte, der sich auf das Ende des 4. und den Beginn des 5. Jahrhunderts datieren lässt.

Medgyesi Pál
Munkácsy Mihály Múzeum
H-5600 Békécsaba, Széchenyi u. 9.
E-mail: medgyesi@bmmi.hu

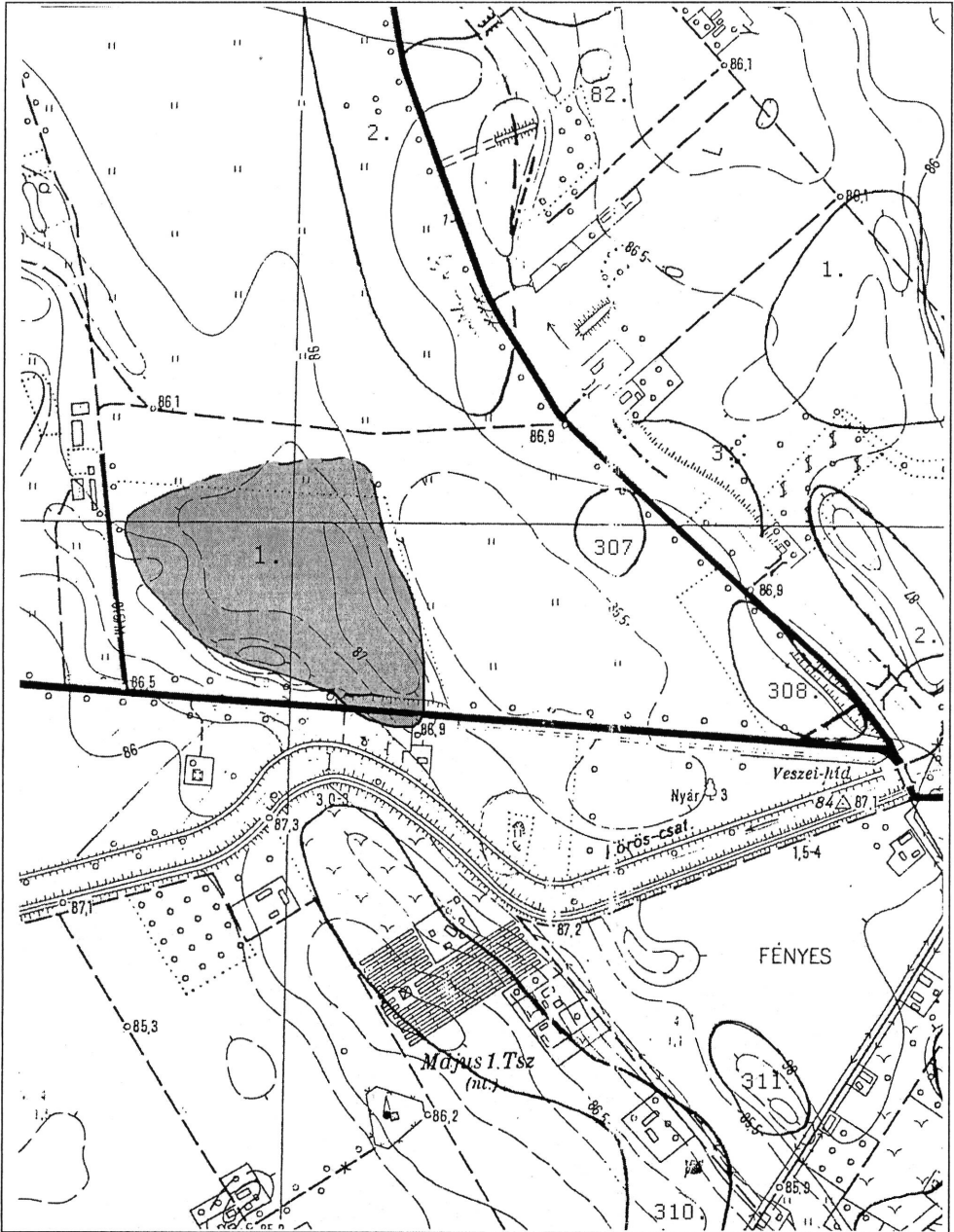
Pintye Gábor
Jósa András Múzeum
H-4400 Nyíregyháza, Benczúr tér 21.
E-mail: pintye@jame.nyirbone.hu

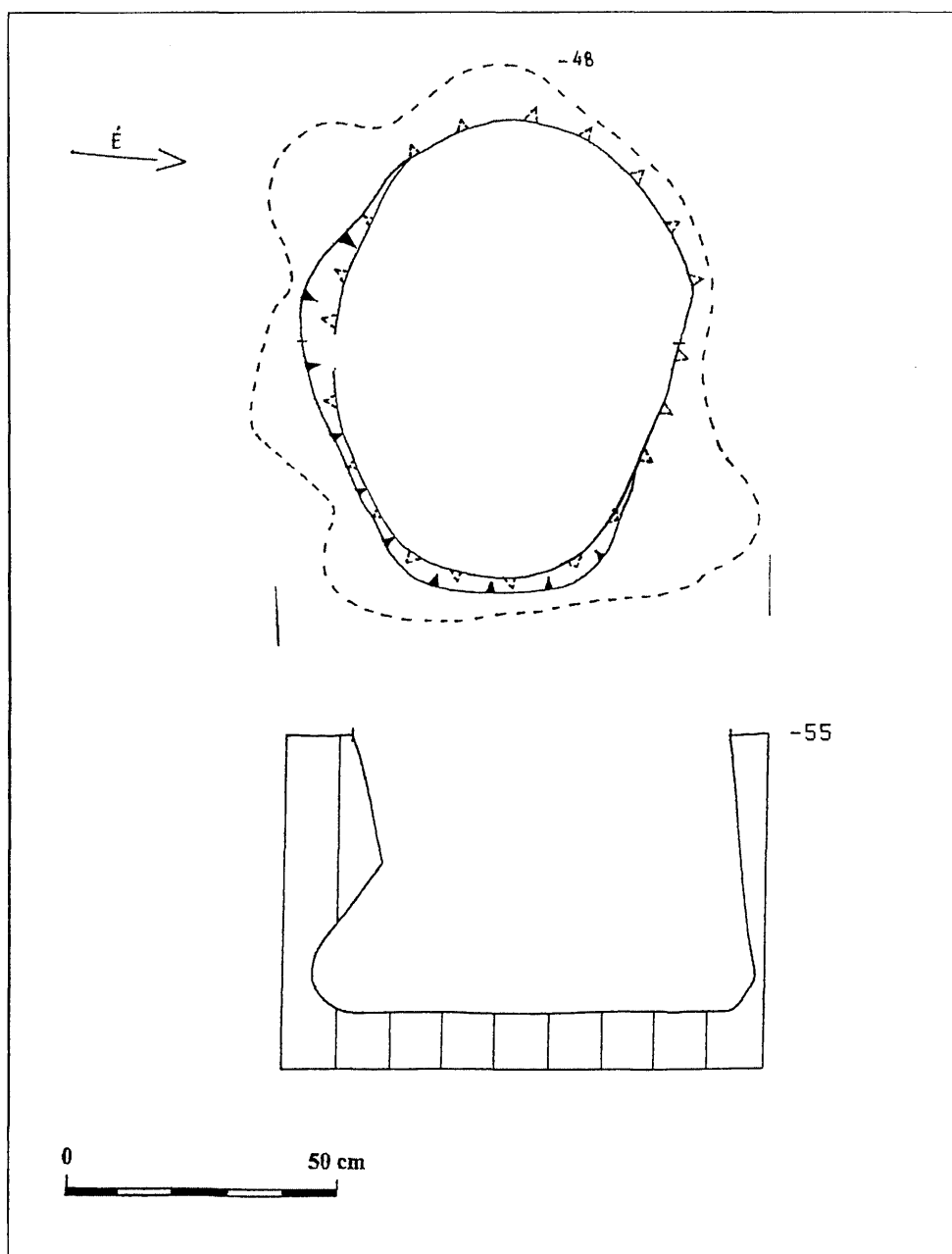
1. kép. Békés megye térképe

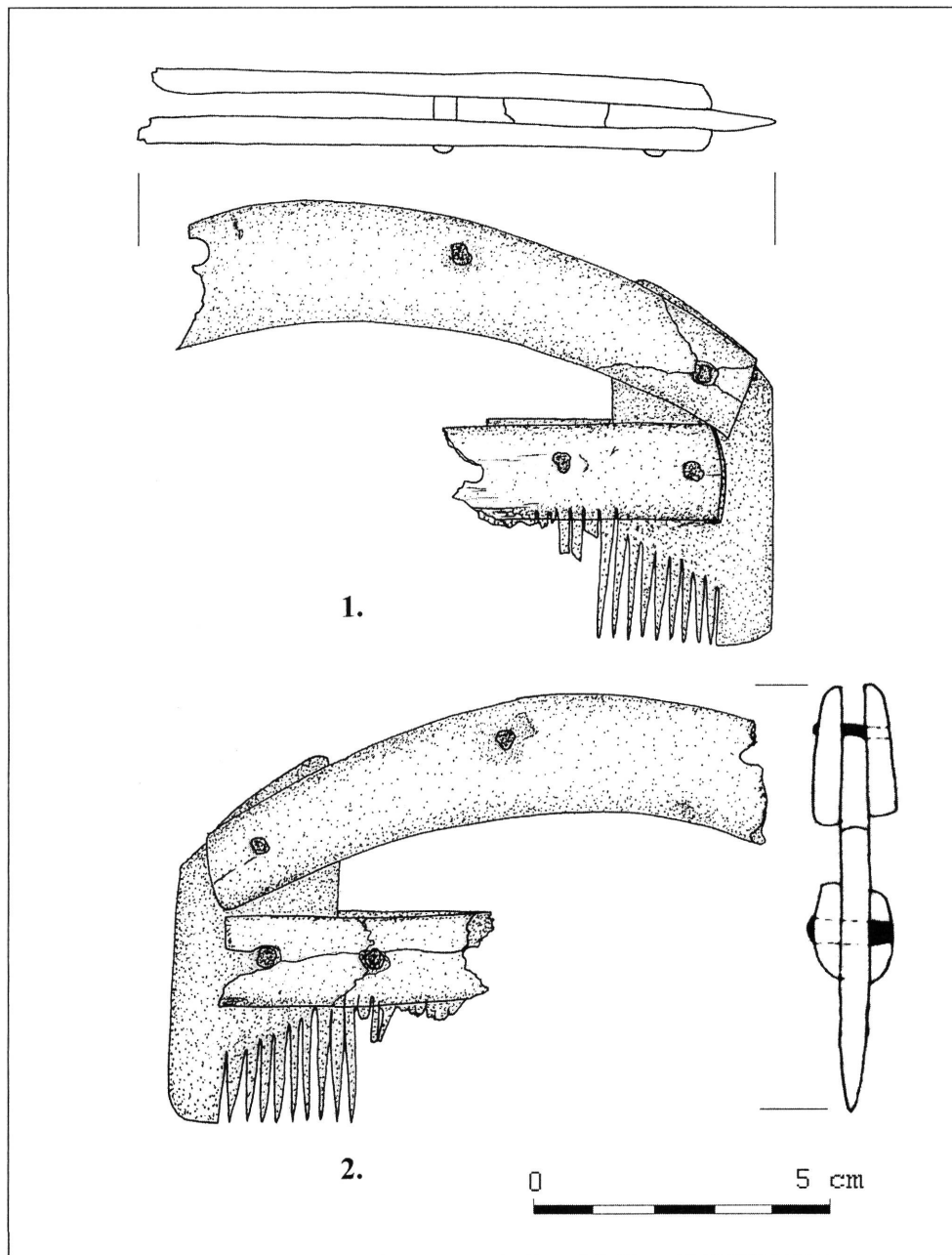
2. kép. Békéscsaba térképe. A lelőhelyet nyíl jelöli

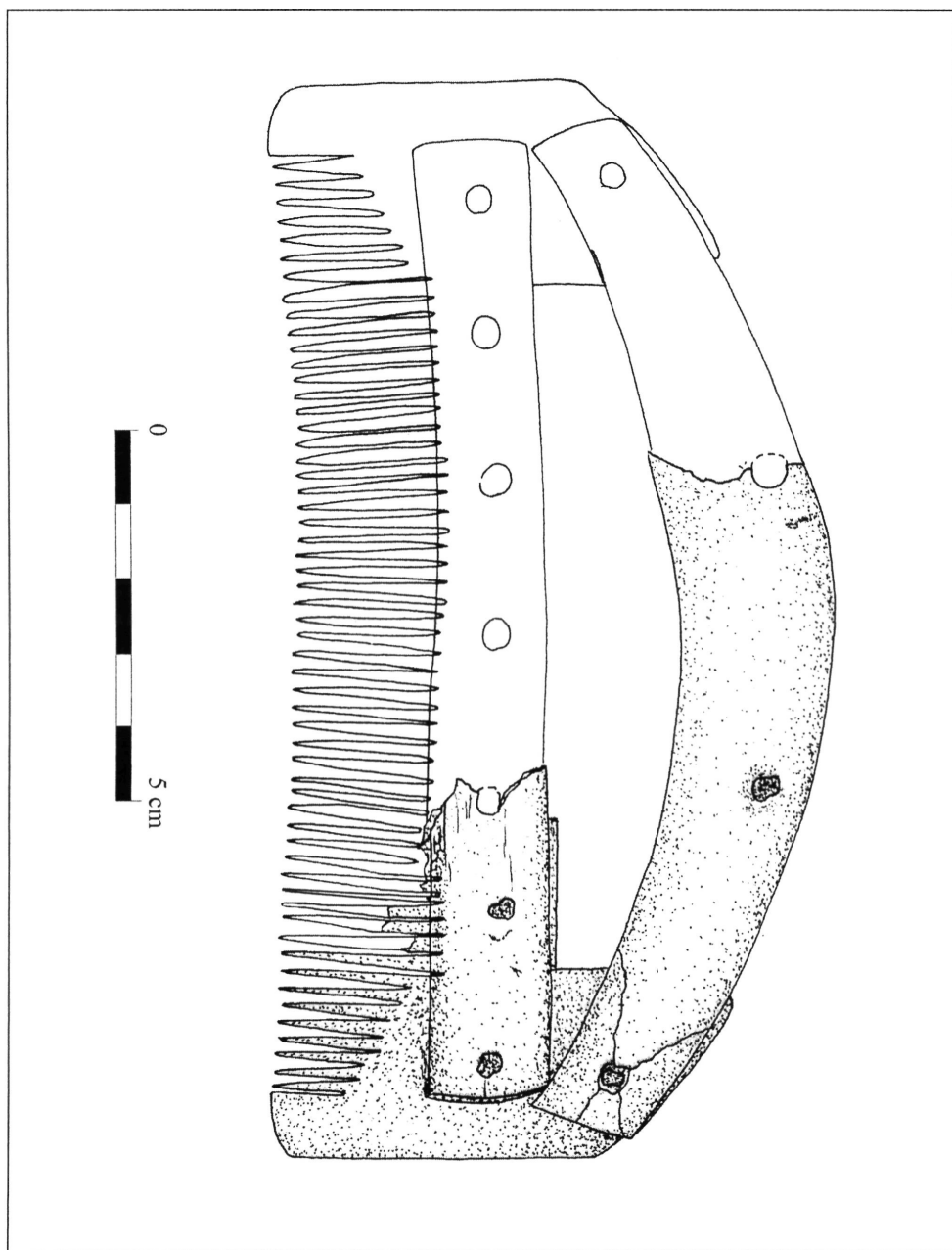
3. kép. A Békéscsaba-Felvégi-legelő, 1. számú lelőhely és környéke. M = 1:10 000

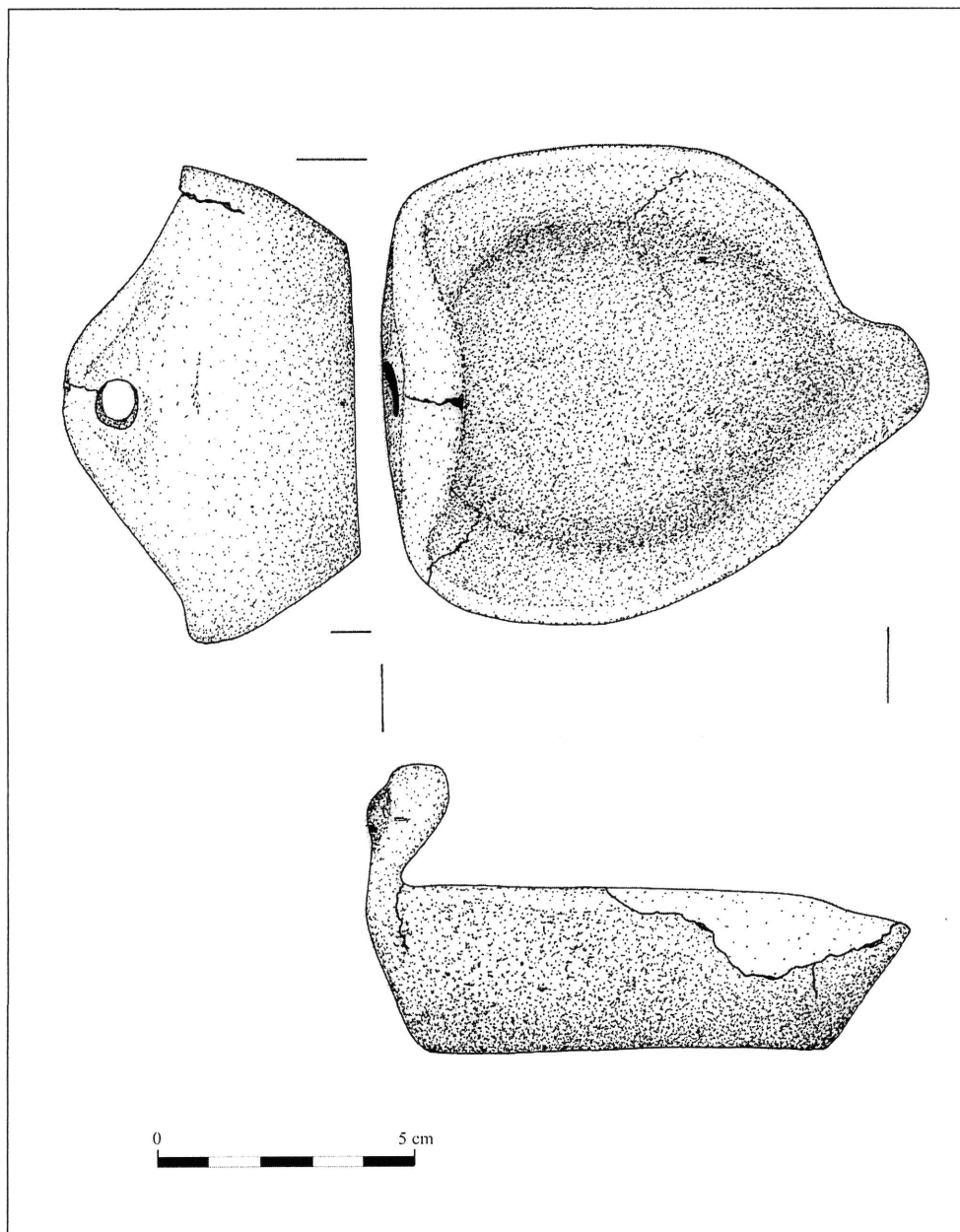
4. kép. A 12. számú objektum felülnézete és metszete

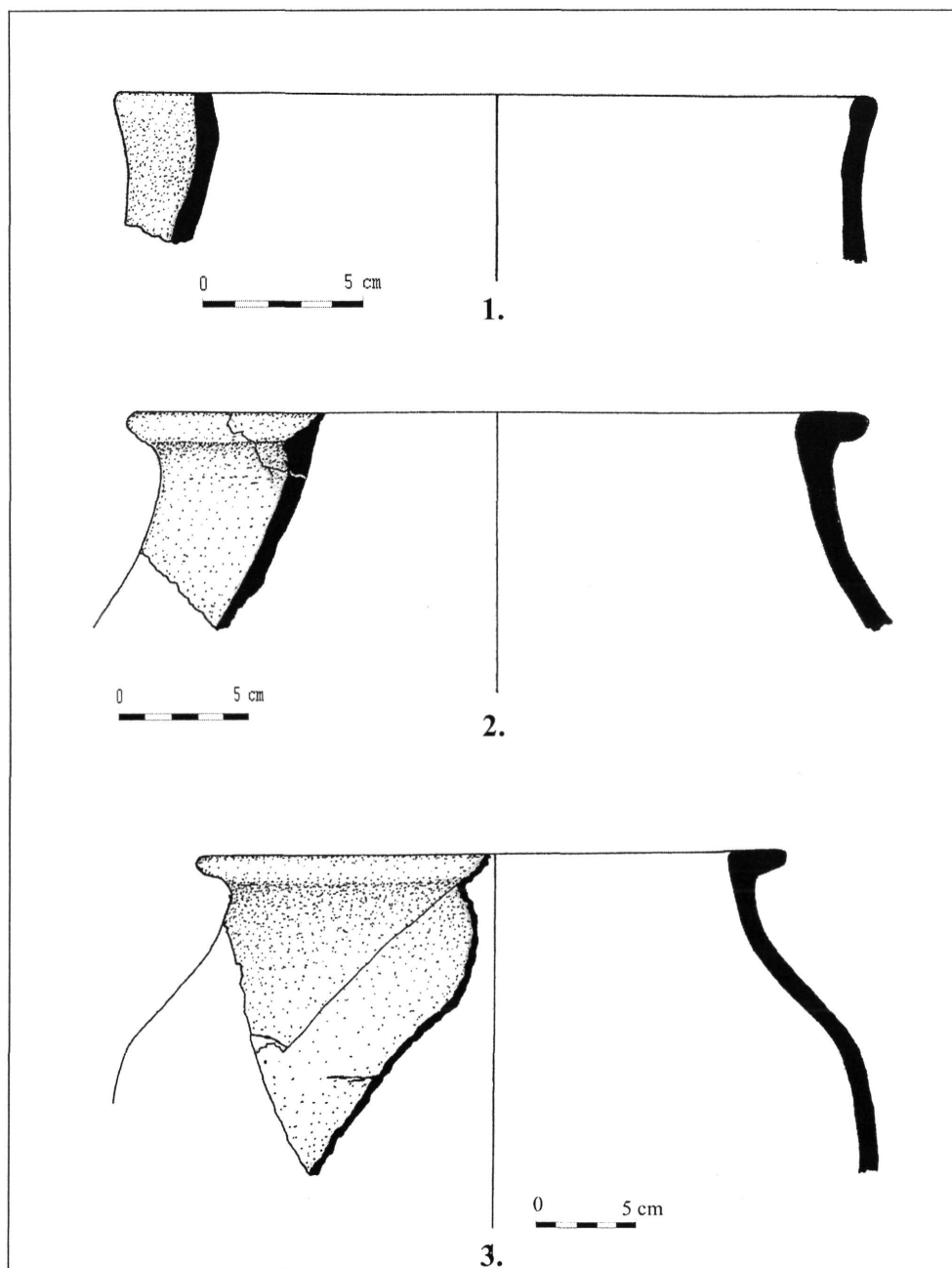
5. kép. A 12. számú objektumban előkerült csontfésű két oldala, felül- és oldalnézete

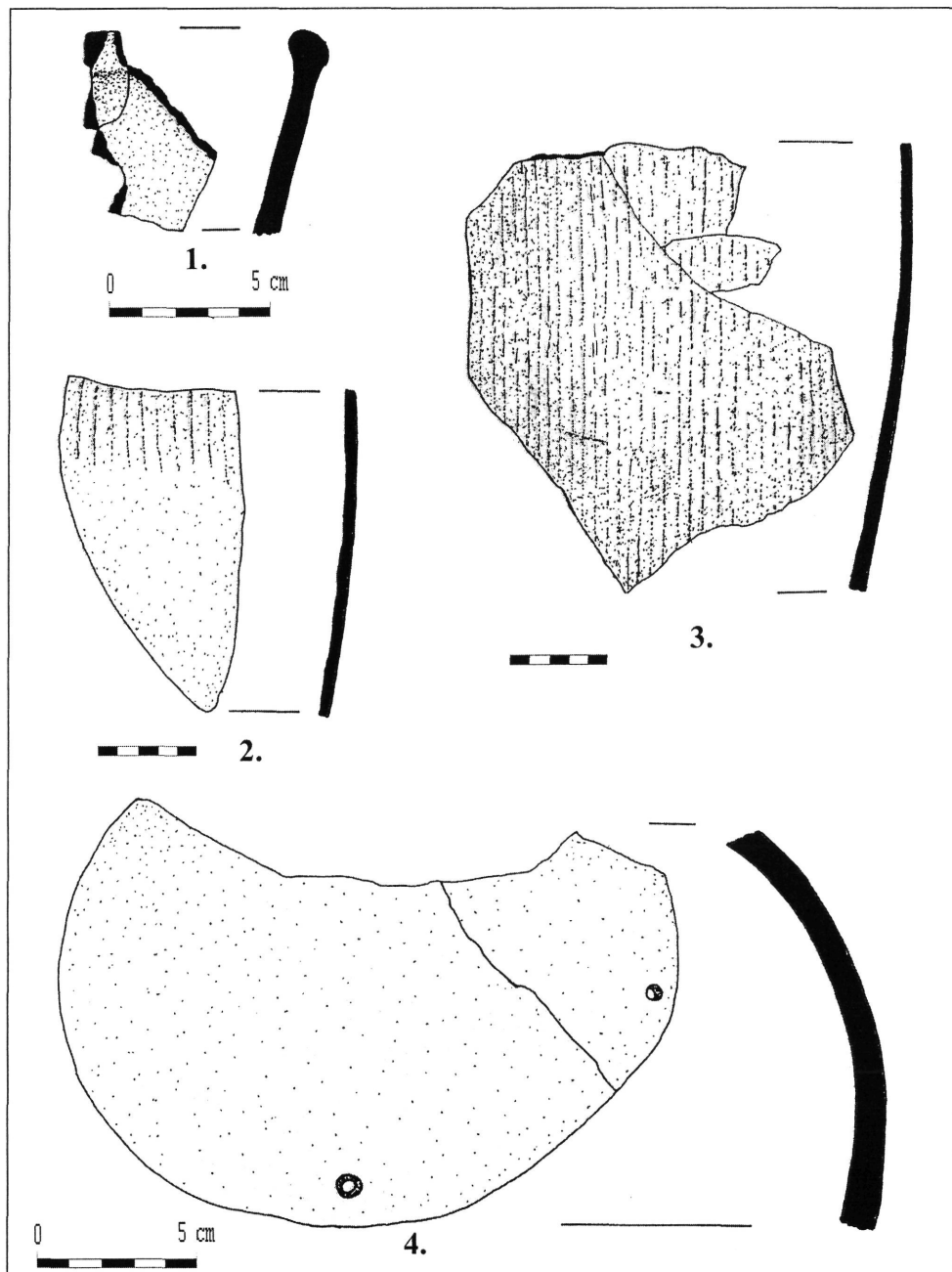
6. kép. A 12. számú objektumban előkerült csontfésű rekonstrukciós rajza

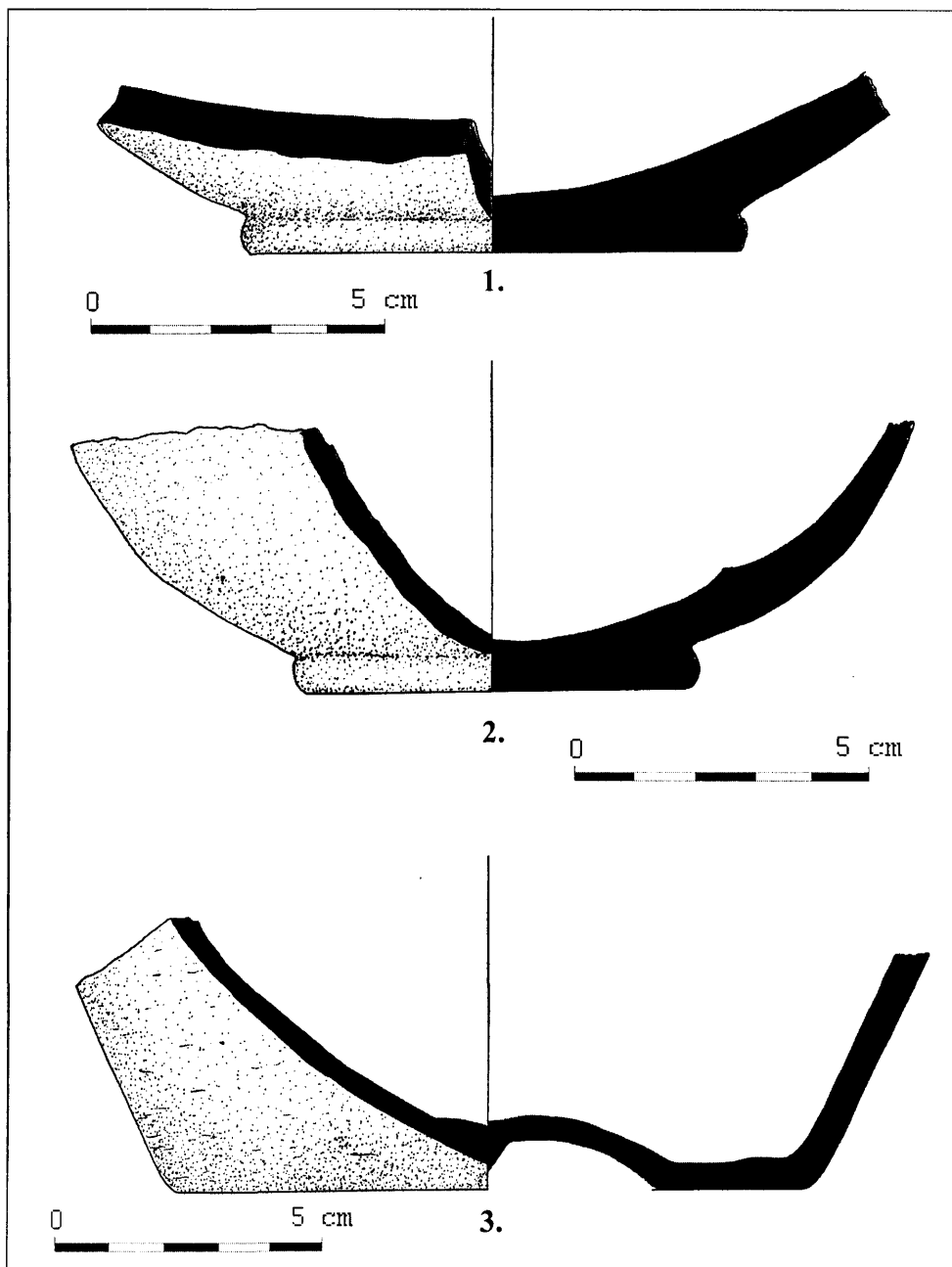
7. kép. A 12. számú objektumban előkerült agyagméces

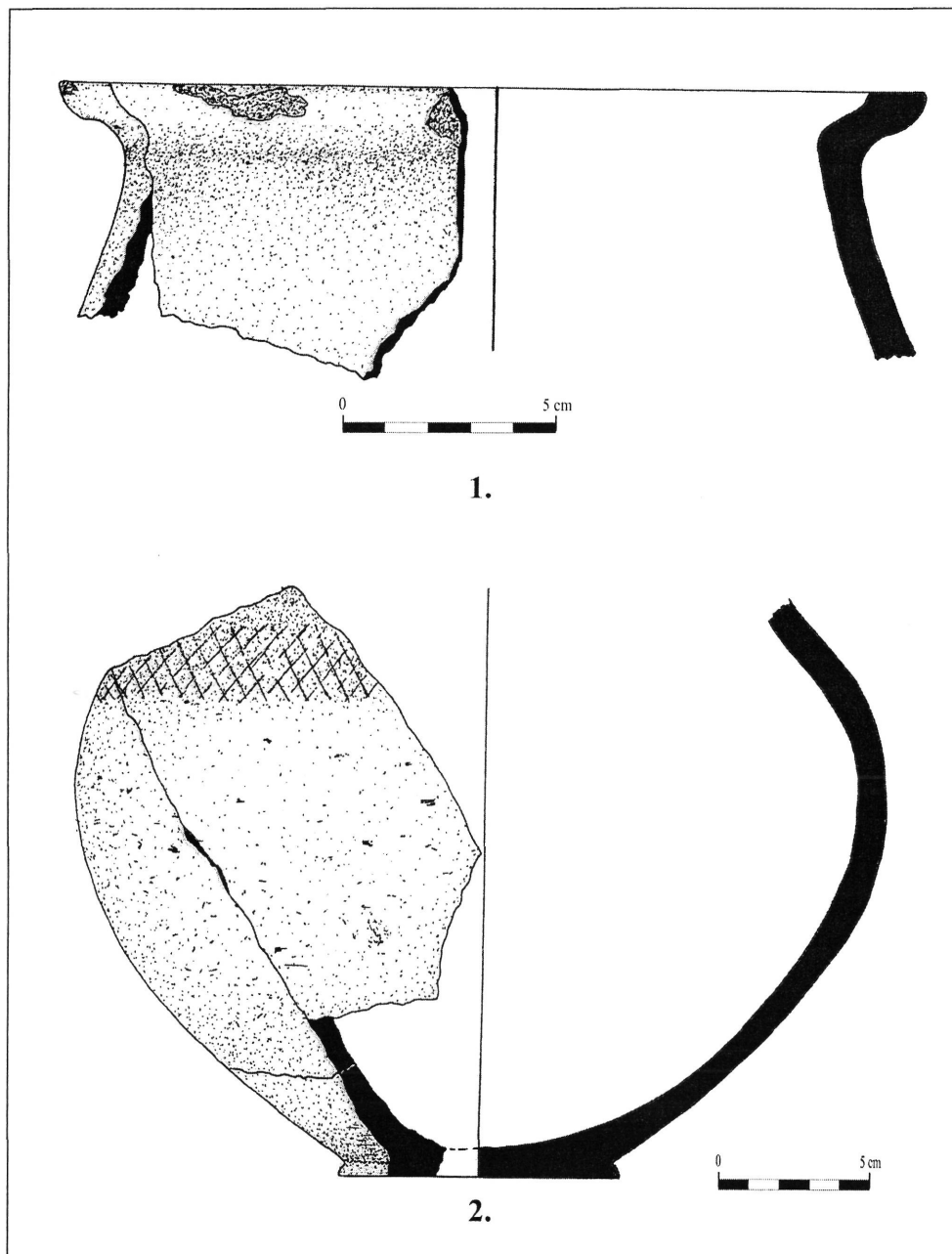
8. kép. 1-3: Szürke, korongolt edényperemek a 12. számú objektumból

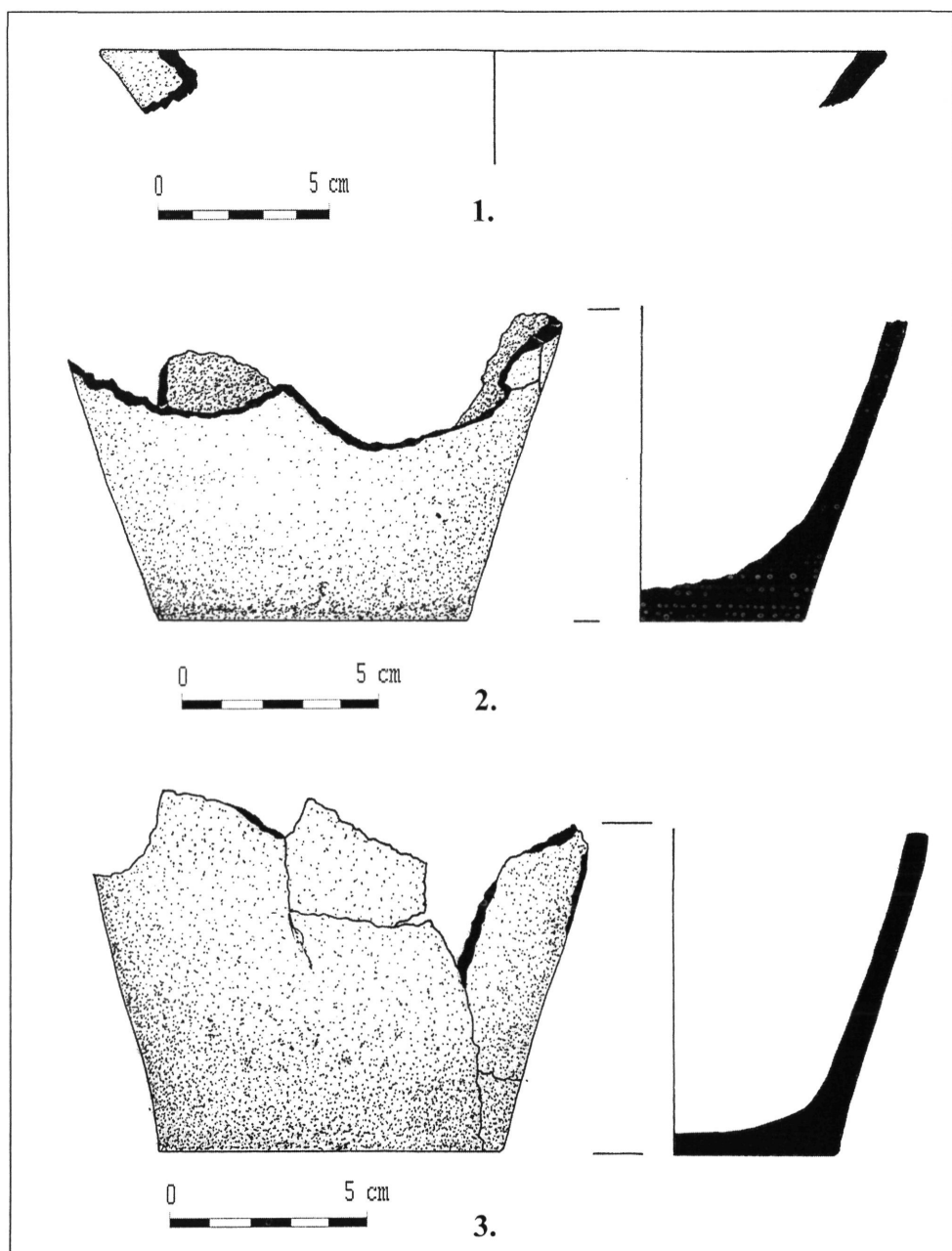
9. kép. 1-4: Szürke, korongolt oldaltöredékek a 12. számú objektumból

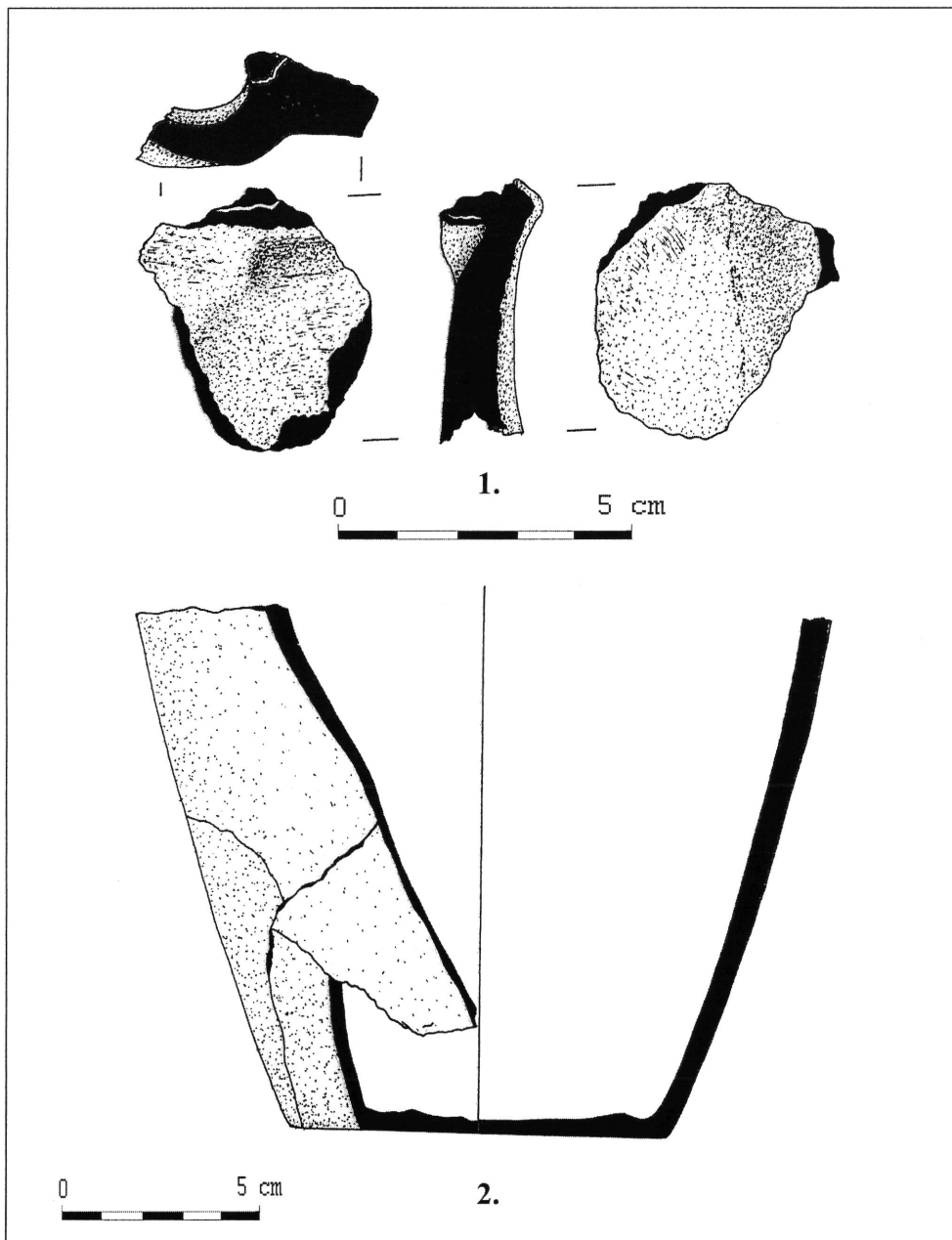
10. kép. 1-3: Szürke, korongolt aljtörödékek a 12. számú objektumból

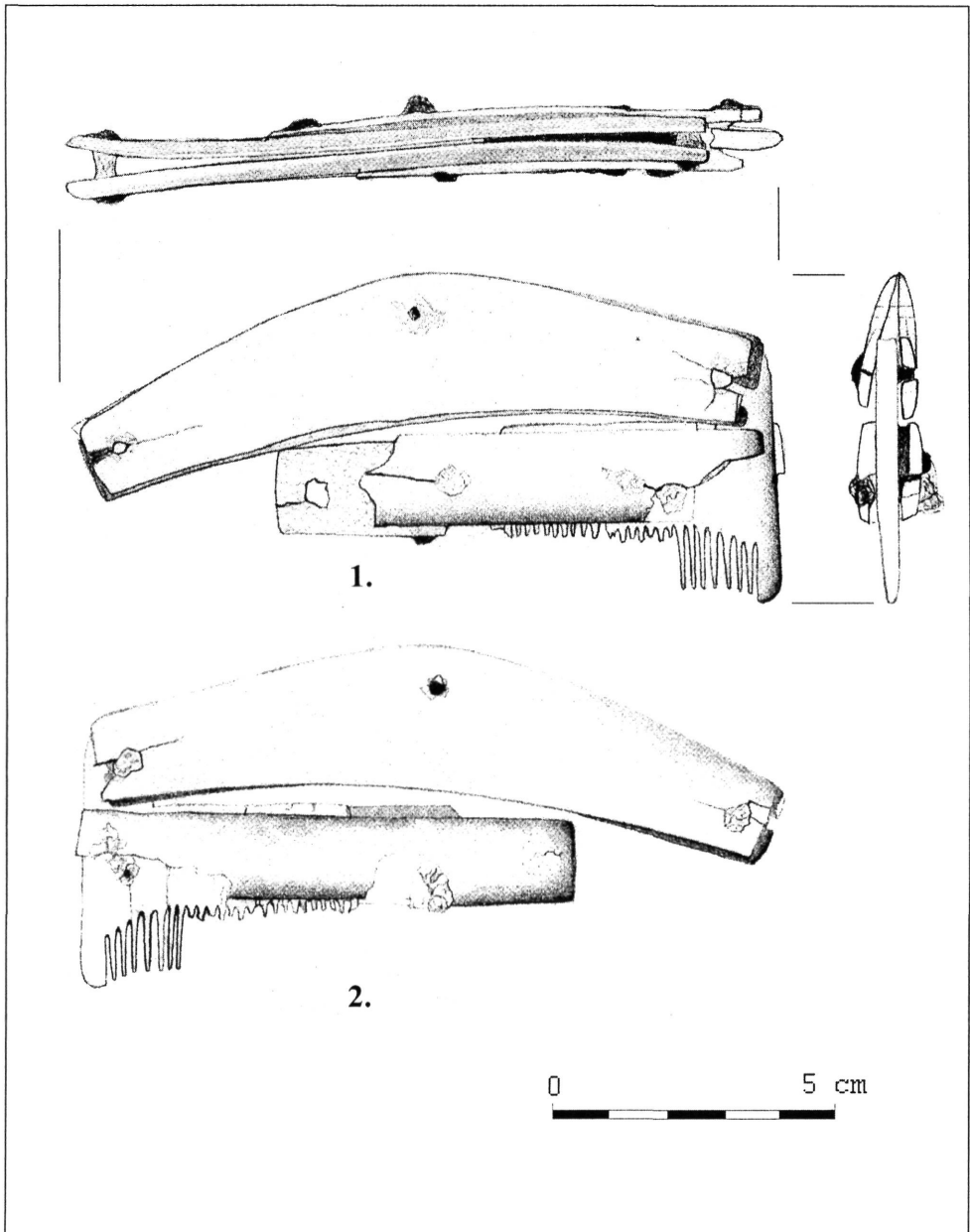
11. kép. 1: Kavicsos-csillámos, kézikorongon készült edényperem a 12. számú objektumból. 2: Szürke, korongolt edény töredéke a 12. számú objektumból

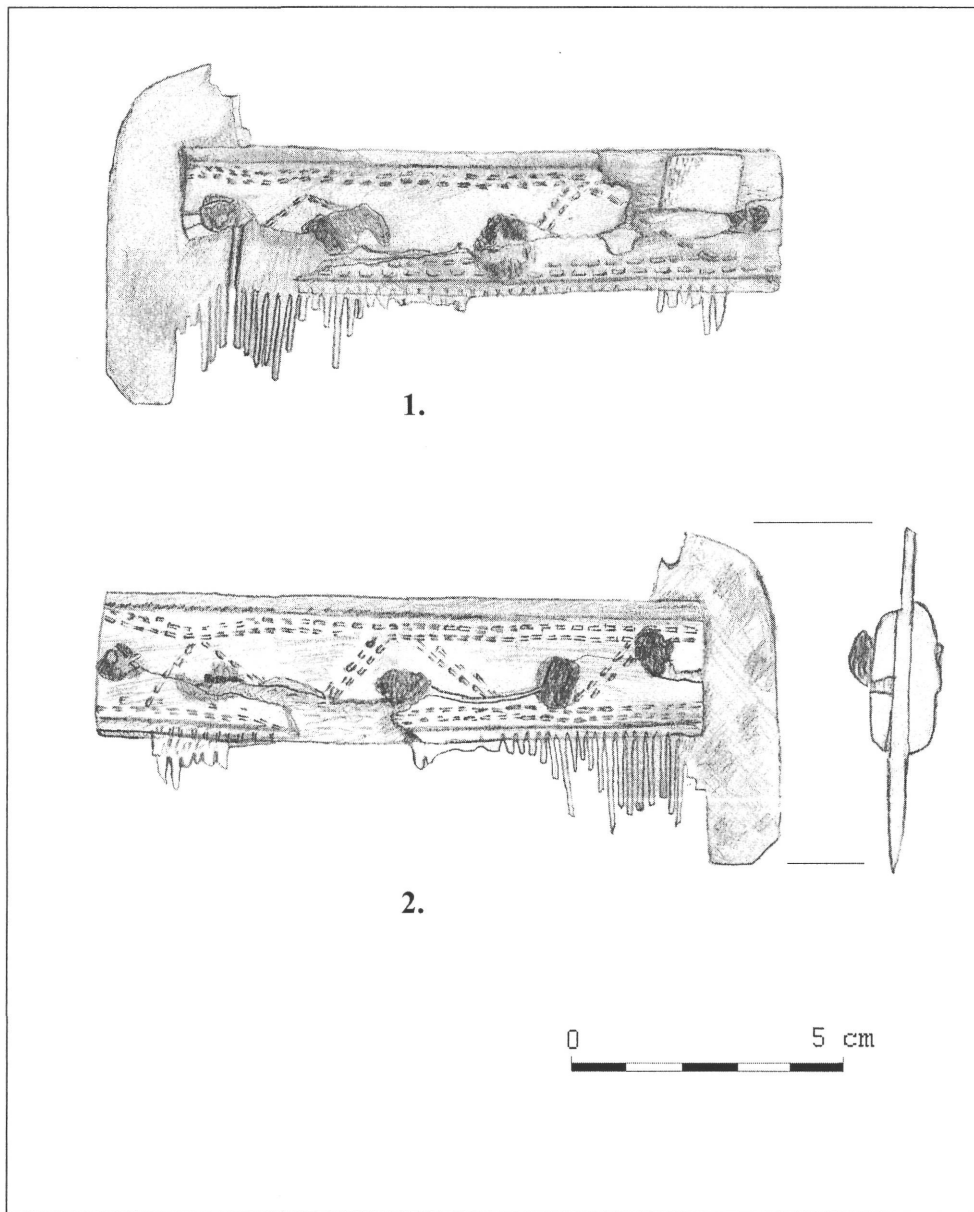
12. kép. 1–3: Kavicsos-csillámos, kézikorongon készült edényperem és fenéktörédek a 12. számú objektumból

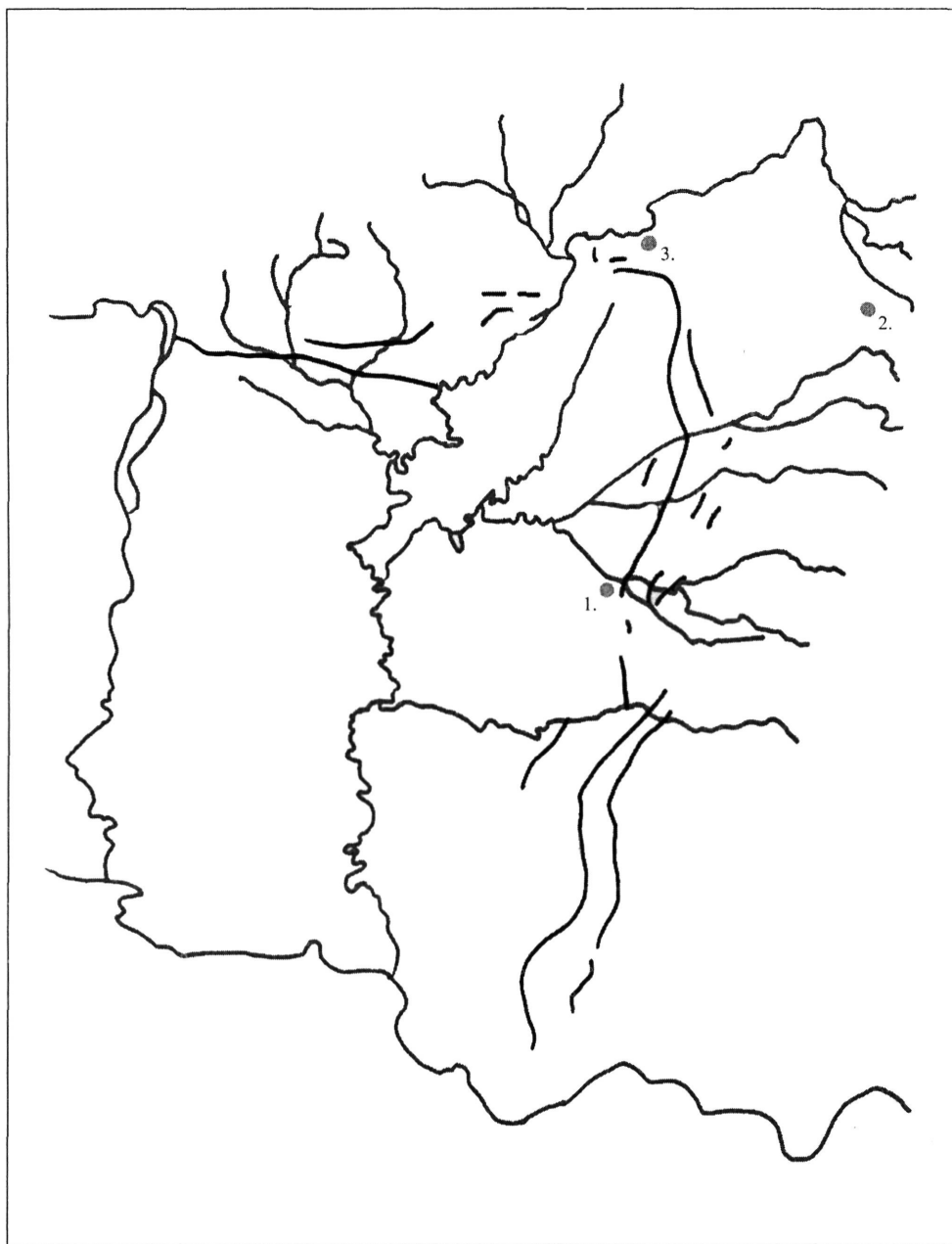
13. kép. 1: Kavicsos-csillámos anyagú bográcsfültöredék a 12. számú objektumból.
2: Szürke, korongolt edény aljtöredéke a 12. számú objektumból

14. kép. 1–2: A piskolti 52. számú objektumban előkerült csontfésű két oldala, felül- és oldalnézete

15. kép. A Polgár 7. lelőhely, 379. számú objektumban előkerült csontfésű két oldala és oldalnézete

16. kép. A cikkben tárgyalt fészűtípus lelőhelyei.
1: Békéscsaba. 2: Piskolt. 3: Polgár

17. kép. A békéscsabai csontfésű két oldala

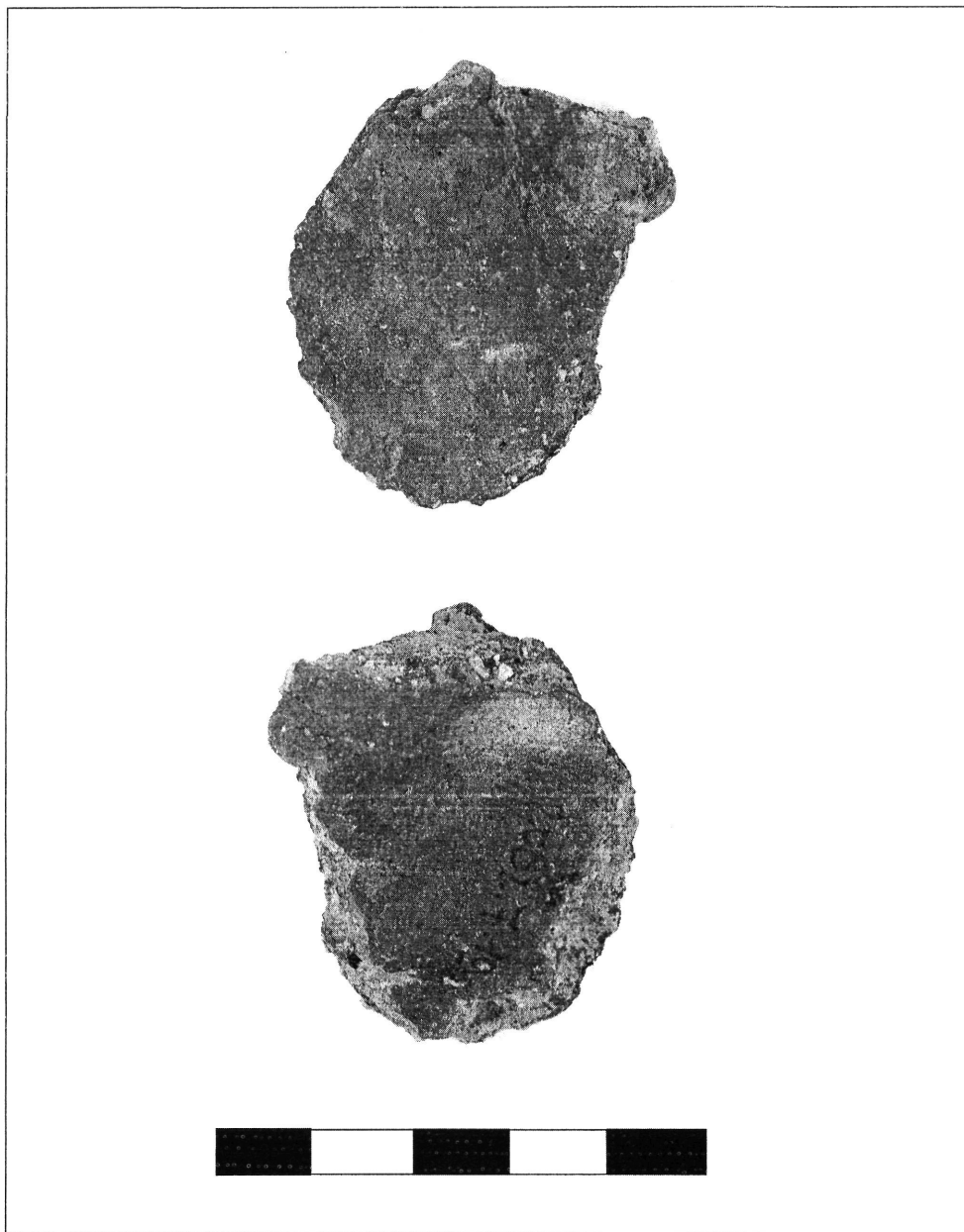
18. kép. A 12. számú objektumból előkerült agyagmécses

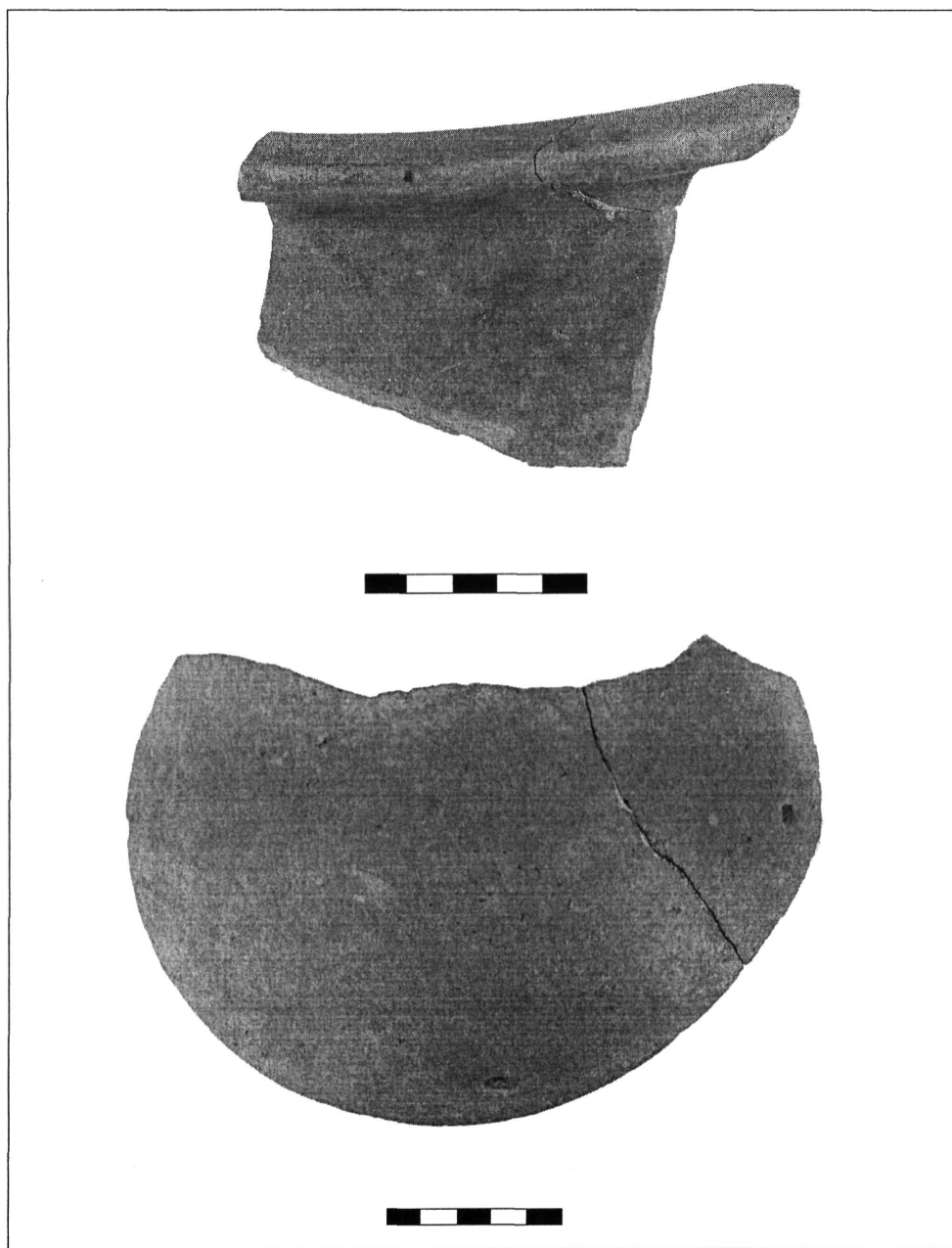
19. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

20. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

21. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

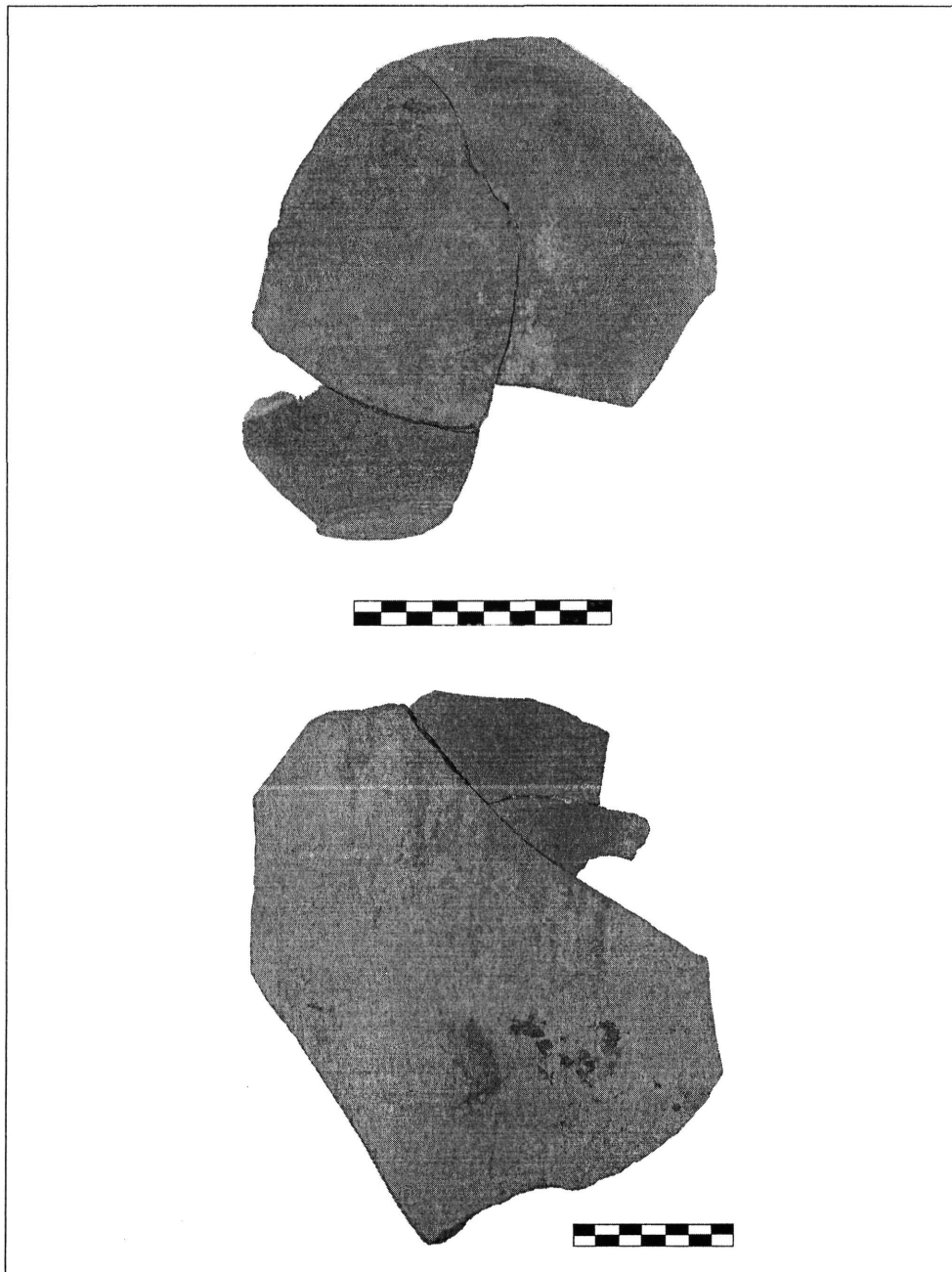
22. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

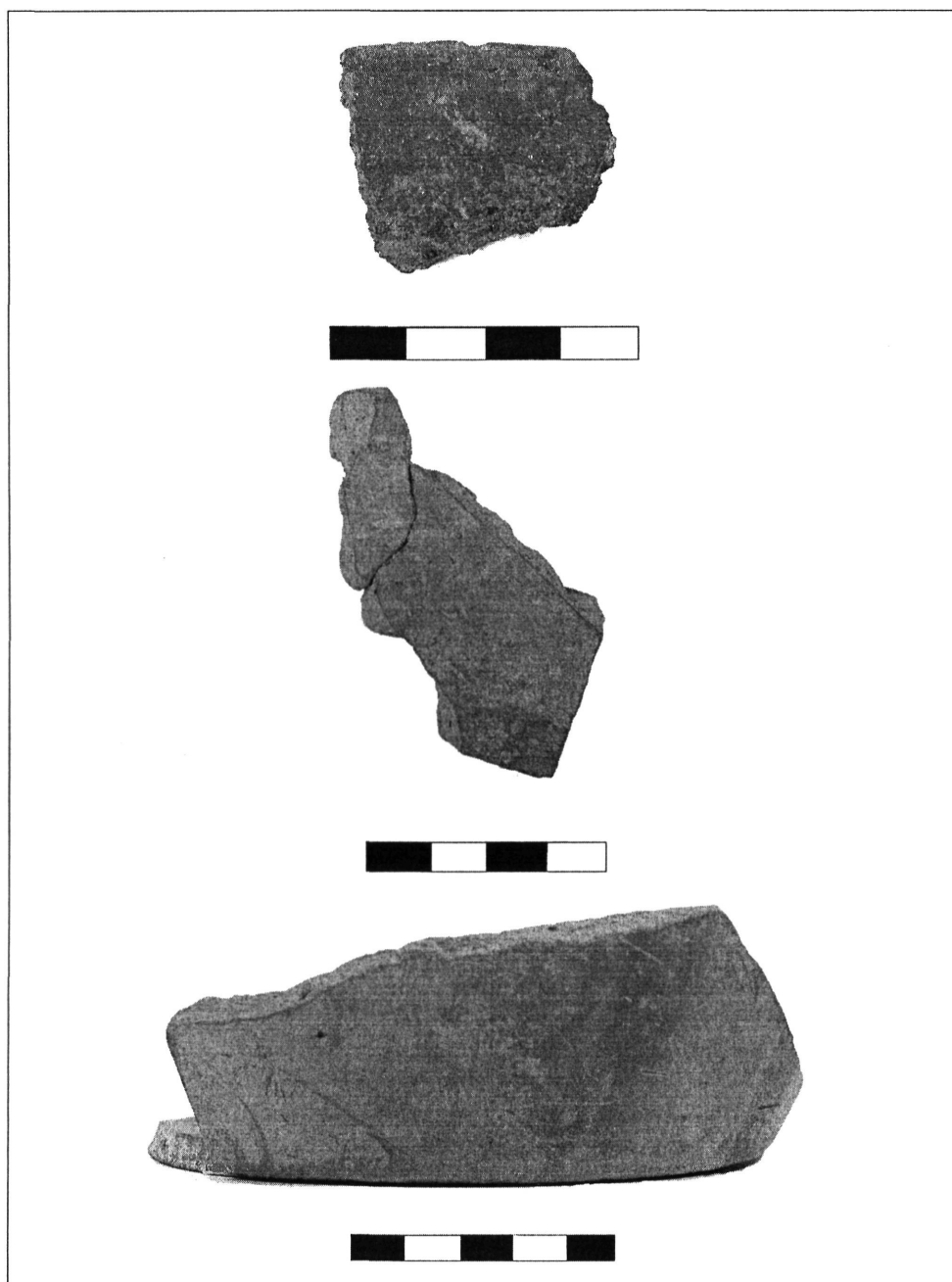
23. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

24. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

25. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

26. kép. A 12. számú objektumból előkerült edénytöredékek

A GYOMAENDRŐD-KECSKÉSZUGI KÉSOÁVAR TEMETŐ RÉSZLETE

– Juhász Irén –

A lelőhely Endrődötől északra, a Hármaskörös északi partja melletti Peresi-holtág déli szakasza mellett, a Kecskészug néven ismert területen van. A gyulai székhelyű KÖVIZIG 1989-ben elhatározta, hogy a Peresi-holtágba friss vizet vezet, s ezért a Bónumzug-Kecskészug-Peresi-holtág között új csatornát alakít ki (1. kép). A munkáról nem értesítették a múzeumot; közvetett úton jutott tudomásunkra a munka elvégzése. 1990-ben Medgyesi Pál a helyszínen összetört avar leleteket talált. 1991-ben a nagy esőzések miatt a csatorna rézsűjében kiáztak a sírfoltok, illetve megbolygatták azokat. A helyszíni vizsgálat során megállapítható volt, hogy itt egy nagyobb sírszámú avar temető van. A leletmentés elvégzésére 1992 nyarán került sor: a csatorna rézsűjétől 6 méter szélesen és 25 méter hosszán tártunk fel egy kis temetőrészt (6. kép 1–4). Az ásatás tizenöt későavar kori sírt eredményezett; köztük két övveretes és egy lovas temetkezés volt (2. kép).¹

A sírok leírása

1. sír: Férfi. ÉNy-DK 37'. A sír Sz.: 70 cm, Mé.: 100 cm. A csontokból csak szilánkok maradtak meg, 1990 őszén a csatorna nyitásakor a medencéig megsemmisült, 1991 nyarán pedig illetéktelenek teljesen kiszedték a csontokat. Feltehetően ez az övveretes sír az, melynek övveret-maradványait Bende Lajos bevitte a békéscsabai múzeumba. A leletmentés során a csatorna rézsűjében és a sírföldben rossz állapotú bronz övdíszek töredékeit tudtuk összeszedni. Az övveretek apró darabokban, a nagy szíjvég hiányosan került elő. Az utóbbi öntött bronz, két labból áll, lapos indadíszes (4. kép).² *Vastőr* darabjai is előkerültek (4. kép).³

2. sír: Férfi. ÉNy-DK 38,5'. Mé.: 125 cm. A csatorna nyitásakor megbolygatták. Háton fekvő, nyújtott, a koponya a jobb oldalára fordult. Csak a felkarcsontok maradtak eredeti helyzetben. A sírgödör koponya felőli végében egy-egy kis gödör van, a koporsóláda lábainak a helye (7. kép 1). A csatorna rézsűjére lecsú-

---

¹ Juhász Irén előzetes jelentése: JUHÁSZ 1994. 54.

² H.: 8,7 cm, Sz.: 2,3 cm, S.: 38 g.

³ H.: 5,3 cm, 4,3 és 4 cm, Sz.: 1,8 cm.

szott és megmaradt sírföldben szögletes *vascsat*⁴ (4. kép 2:1), *vaskés*⁵ (4. kép 2:3) és *vastüske*⁶ töredékei voltak (4. kép 2:2).

3. sír: Csecsemő.⁷ ÉNy-DK. Mé.: 90 cm. Teljesen elporladt. Melléklet nincs.

4. sír: Férfi. ÉNy-DK 41'. A sír Sz.: 75 cm, H.: 200 cm, Mé.: 125 cm. Csvh.: 160 cm. Háton fekvő, nyújtott. Lepellel volt betakarva, erre utalt, hogy a test körvonalát követve kívül sima volt a föld, a felette lévő réteg pedig levált róla. A mellkas és a hosszúcsontok vége teljesen elporladt. A bal bordaívén kívül ovális *vascsat*⁸ volt (4. kép 4:1). A másik, szögletes *vascsat*⁹ (4. kép 4:2) a szeméremcsonton volt, a *vaskés*¹⁰ (4. kép 4:3) a jobb combcsont felső része mellett, azon kívül helyezkedett el. A sírföldben *állatcsontok* is voltak.

5. sír: Nő (fiatal). ÉNy-DK 37'. A sír Sz.: 60 cm, H.: 180 cm, Mé.: 105 cm. Csvh.: 141 cm. Háton fekvő, nyújtott, a koponya szétnyomódott, a bal oldalán feküdt. A többi csont teljesen elporladt. A koponyacsontok nagyon vastagok, a lábszárcsontok a test arányaihoz viszonyítva rövidek. Melléklet nincs.

6. sír: Férfi (idős). ÉNy-DK 38,5'. A sír Sz.: 50 cm, H.: 200 cm, Mé.: 140 cm. Csvh.: 155 cm. Bolygatott, a koponya a jobb oldalára fordítva. A keresztcsont alatt szögletes *vascsat*¹¹ (4. kép 6:1), az alatt pedig *vaskapcsok* voltak, melyek elporladtak.

7. sír: Gyermekek (7. kép 2). ÉNy-DK 39'. A sír Sz.: 28 cm, H.: 100 cm, Mé.: 110 cm. Csvh.: 86 cm. Melléklet nincs.

8. sír: Férfi. ÉNy-DK 39'. A sír Sz.: 45 cm, H.: 180 cm, Mé.: 135 cm. Csvh.: 150 cm. Háton fekvő, nyújtott, a két lábszárcsont egymáshoz húzva, a koponya teljesen kifordítva a sírgödör vége felé. A lábszárcsontok a test arányához viszonyítva igen rövidek. A két bokacsont között apró *vaskapocs*¹² (4. kép 8:2), a bal alkarcsonton *vaskés*¹³ (4. kép 8:3) és *állatcsont*, a jobb combcsont és szeméremcsont között pedig szögletes *vascsat*¹⁴ (4. kép 8:1) volt. A bal bordaív aljánál lévő *vastárgy* elporladt.

9. sír: A csatorna nyitásakor elvágták, csak a koponya maradt meg.

10. sír: Gyermekek. ÉNy-DK 36,5'. A sír Sz.: 30 cm, H.: 140 cm, Mé.: 70 cm. Teljesen bolygatott. Melléklet nincs.

---

⁴ H.: 3 cm, Sz.: 2,7 cm.

⁵ H.: 15 cm, Sz.: 2,2 cm.

⁶ H.: 4,1 cm, Átm.: 0,5 cm.

⁷ A kor- és nemmeghatározást, illetve az állatcsontok meghatározását a szerző végezte el.

⁸ H.: 3,7 cm, Sz.: 2,8 cm.

⁹ H.: 3,2 cm, Sz.: 3 cm.

¹⁰ H.: 11,2 cm, Sz.: 1,7 cm.

¹¹ H.: 3,4 cm, Sz.: 2,6 cm.

¹² H.: 1,8 cm, Sz.: 1,2 cm.

¹³ H.: 16,8 cm, Sz.: 1,8 cm.

¹⁴ H.: 3,7 cm, Sz.: 3 cm.

11. sír: Felnőtt. ÉNy-DK 39'. Mé.: 118 cm. Csvh.: 144 cm. Bolygatott, a csontok teljesen elporladtak, a koponya hiányzik. Feltehetőleg újkori bolygatás történt. A bal medencelapát felső élén szögletes *vascsat*¹⁵ (5. kép 11:1), felette *vas-tárgy*¹⁶ (5. kép 11:3), a szeméremívnél ovális *vascsat*¹⁷ volt (5. kép 11:2).

12. sír: Férfi. ÉNy-DK 41'. A sír Sz.: 59 cm, H.: 208 cm, Mé.: 151 cm. Csvh.: 167 cm. Háton fekvő, nyújtott, a koponya a bal oldalára fordult. A váz alatt, a jobb oldalon a gerincoszlop mellett 10 cm széles deszka nyoma maradt meg a koponyától a jobb lábcsontokig (7. kép 3). Egy másik deszka a bal oldalon a felkarcsontok alatt 7 cm szélesen követhető a bal térd vonaláig. A két deszka közötti távolság a felkarcsont középvonalánál 20 cm. A deszkák között feketére színeződött, feltehetően szerves anyag maradványa volt. A jobb bokacsontoknál apró *vaskapocs* és *vasszeg* volt, amelyek elporladtak. A bal combnyaktól lefelé 12 centiméterre, s attól befelé 6 cm távolságra *vas-tárgy*¹⁸ került elő (4. kép 12:3). A jobb combcsont felső része mellett kívül *vaskés*¹⁹ feküdt (4. kép 12:1). A jobb alkarcsont belső oldalán *vaskarika* és mellette fejes szegre hasonlító *vas-tárgy* került elő (4. kép 12:2), ami tulajdonképpen a karikához tartozott.²⁰

13. sír: Férfi (fiatal). ÉNy-DK 38,5'. A sír Mé.: 96 cm. Csvh.: 136 cm. Háton fekvő, nyújtott, a koponya a jobb oldalára fordult. A lábfejcsontok, a két bokacsont, az ujjcsontok és a sípcsont végizületei a jobb lábszár belső oldalán feküdtek – levágott lábfej? – (7. kép 4). A jobb combcsont mellett belül *vaskés*²¹ (5. kép 13:2), ugyanitt a kés hegye alatt *kovapenge*²² volt (5. kép 13:1). A jobb boka környékén lévő apró *vaskapocs* elporladt.

14. sír: Férfi. ÉNy-DK 38,5'. A sír Sz.: 60 cm, H.: 200 cm, Mé.: 110 cm. Csvh.: 167 cm. Háton fekvő, nyújtott, a váz teljesen elporladt, csak a lábcsontok középrésze maradt meg szilánkokban. Koporsós temetkezés volt, az övvereteken nagyobb deszkamaradványokat, a sírgödör négy sarkában pedig a koporsóláda négy lábának gödreit figyeltük meg (7. kép 5). Derekan griffes indás veretek sorakoztak (3. kép 1). A *bronzcsat*²³ teste kettéhajlított lemez, melyen félgömbös domborítások vannak (5. kép 14:1). A medence bal oldalán vízszintesen feküdt, csatja jobbra helyezkedett el. Szögletes formájú *vascsat* töredéke volt a medencében bal oldalon (5. kép 14:2). A bronzlemezről hajlított *bújtató*²⁴ (5. kép 14:3) előlapjára volt ragaszt-

---

¹⁵ H.: 2,8 cm, Sz.: 2,7 cm.

¹⁶ H.: 2,6 és 3 cm, Sz.: 0,7 és 0,9 cm.

¹⁷ H.: 3 cm, Sz.: 2,3 cm.

¹⁸ H.: 2,9 cm, Átm.: 0,4 cm.

¹⁹ H.: 16 cm, a penge Sz.: 1,9 cm.

²⁰ A karika Átm.: 4,5 cm, a fej Átm.: 2,6 cm.

²¹ H.: 8 cm, Sz.: 1,6 cm.

²² H.: 3,6 cm, Sz.: 1,7 cm.

²³ H.: 7,8 cm, Sz.: 2,4 cm, a csat Sz.: 3,5 cm, S.: 13 g.

²⁴ H.: 2,9 cm, Sz.: 0,9 cm, a díszlap H.: 2,5 cm, Sz.: 1,1 cm, együttes S.: 5 g.

va a téglalap alakú, öntött griffes díszű bronzlap, rajta ónozás nyomával, de sajnos a fele roncsolódott. A *lyukvédő lemezek*²⁵ (5. kép 14:4) vékony bronzlemezből kivágottak, téglalap alakúak, a medencében sorban helyezkedtek el. Az *övveretek*²⁶ anyaga öntött bronz, egy kivételével csüngősek, balra néző griffel, s a csüngő részeket két gyöngyözött szélű karika alkotja, melyek alsó találkozási pontján három gömbből álló dísz van, egy csüngőt kivéve. Ezen áttört S alakban kunkorodó inda látszik (5. kép 14:5). Ónozottak, mindegyik a derékvonalon helyezkedett el. A *kis szíjvégek*²⁷ (5. kép 14:6) öntöttek, tokosak, sajnos a többi bronzhoz hasonlóan – egy kivételével – teljesen szétestek lemezekre. A viszonylag ép darab alapján az előlapon palmettás végű S alakú indával díszítették őket. A bal alkarcsont és a medence között, a kés mellett és a medencében voltak. Az *övfűggesztő*²⁸ (5. kép 14:8) propeller alakú, előlapján nyújtott S alakú indával. A jobb medencelapáton feküdt. A *nagy szíjvég*²⁹ (5. kép 14:7) tokos, az előlapján fekvő S alakú inda van palmettás végekkel, a hátlap közepén pedig függőleges gerinc, melytől két oldalra szabálytalan félhold alakú bordák sorakoznak. A bal combcsont felső vége mellett, kívül volt. A *vaskés*³⁰ (5. kép 14:9) fatokban, a bal medencelapáton és a combcsont felső végén volt.

15. sír: Ló. Tájolása: DK-ÉNy, D-től É felé keleti irányban 6°. A sír Sz.: 40 cm, H.: 136 cm, Mé.: 70–110 cm – a fejnél, illetve a hátsó lábnál – (3. kép 2). Az igen kicsi gödörbe temetett fiatal ló hason feküdt, koponyája jobbra nézett. A szájában oldalpálcás *zabla*³¹ volt (5. kép 15:2). A tomporához közel, a jobb oldalon került elő az egyik *kengyel*, a másik pedig a bal oldalon a medencecsont első végénél (4. kép 15:1–2). A kengyelek hurkos fülűek, lapos, egyenes talpúak és felemásak.³² Bal oldalon a sírgödör falába szorulva élén állott a *hevedercsat* (5. kép 15:1).³³

Jelen közleményben csak a sírok ismertetésére lehetett szorítkozni, mivel a temető igen kis részlete vált ismertté. Kiemelendő az a temetkezési szokás, hogy a lóval az embert külön sírban, ellentétes tájolással helyezték el. Ez esetben a temetkezési forma azon változatát ismertük meg, amikor a két sír egymástól nagyobb távolságra van, s övveretek is előkerültek.³⁴

²⁵ Az ép, nagyobb lemez H.: 2,2 cm, Sz.: 1,7 cm, S.: 2 g. Az ép, kisméretű lemez H.: 1,3 cm, Sz.: 1 cm, S.: 0,5 g.

²⁶ Az ép csüngős veret H.: 4,3 cm, a griffes rész Sz.: 3 cm, a csüngő Sz.: 2,3 cm, S.: 13 g.

²⁷ Az ép kis szíjvég H.: 3,5 cm, a tok Sz.: 1,3 cm, S.: 5 g.

²⁸ H.: 5,2 cm, Sz.: 1 cm, S.: 4 g.

²⁹ A két töredék H.: 2 és 4,3 cm, Sz.: 2,4 és 2,6 cm, súlyuk: 19 g, a roncsolt középrész darabjainak súlya 17 g.

³⁰ H.: 18 cm, Sz.: 2,3 cm.

³¹ A zablaszárak H.: 13 cm, az oldalpálcák H.: 14 cm.

³² Hiányosak, H.: 13–14 cm lehetett, Sz.: 9,6 és 8,8 cm.

³³ H.: 4 cm, Sz.: 3,5 cm. – A leletek: TSM ltsz.: 96.73.1. – 96.82.3. Dokumentáció: MMM RégAd ltsz.: 2611-2005; fotók: MMM ltsz.: 62485-2005, 24670-2005.

³⁴ E temetkezési forma megyei előfordulásairól: JUHÁSZ 2000. – A 14–15. sír rajzát Gábor Gabriella, a térképeket Kékegyi Dorottya, a többi rajzot és a fotókat Juhász Irén készítette.

IRODALOM

JUHÁSZ 1994

Juhász I.: Gyomaendrőd (Endrőd) – Kecskészug. RégFüz, 46. (1994) 54.

JUHÁSZ 2000

Juhász I.: Avar sírok Békés megye északi területén. BMMK, 21. (2000) 63–99.

Detail eines spätawarischen Friedhofs in Gyomaendrőd-Kecskészug

– Irén Juhász –

Resümee

Der Fundort liegt nördlich von Endrőd, am nördlichen Ufer des Dreier-Körös (Kreisch). Bei der Durchstechung von zwei toten Flussarmen kamen hier awarische Funde zum Vorschein. Die Bergung der Funde war nur an der Böschung des neuen Kanals in einer Breite von 6 m und auf einer Länge von 25 m möglich.

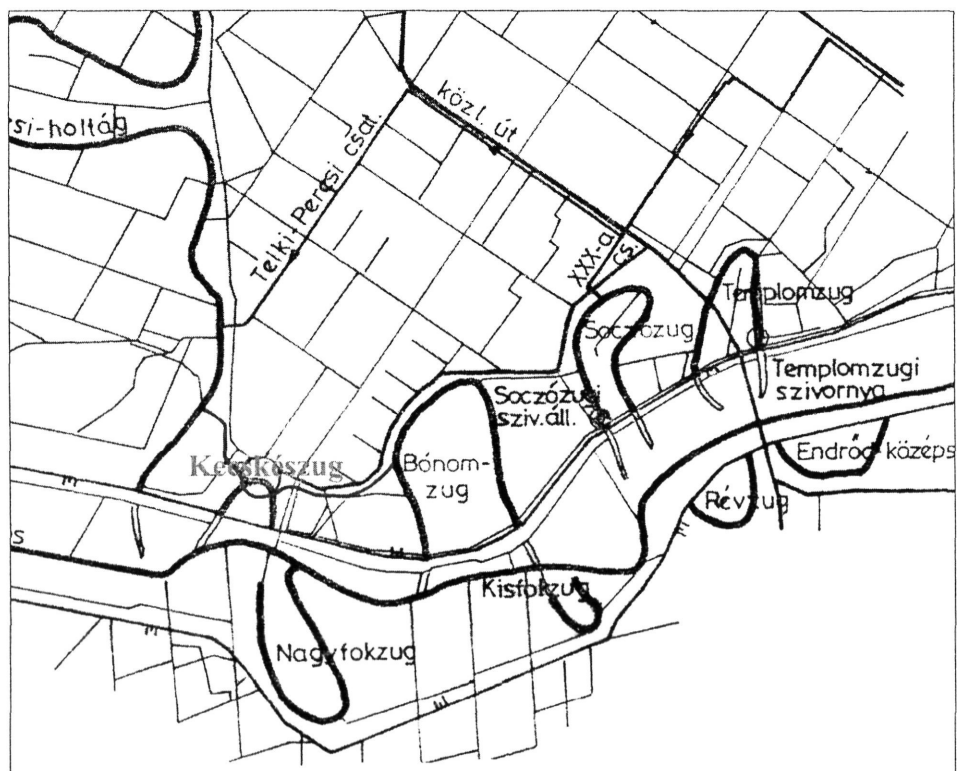
Bei den Ausgrabungen wurden 15 spätawarische Gräber gefunden, unter diesen gab es zwei Bestattungen mit Gürtelbeschlagn, eine mit Pferd. In den anderen Gräbern lagen neben den Bestatteten Gegenstände des täglichen Gebrauchs.

Hier fand man eine besondere Bestattungsform: ein vollständiges Skelett eines Pferdes und eines Menschen – diese lagen in getrennten Gräbern und in entgegengesetzter Richtung. Das ist eine Variante dieser Bestattungsform, bei der die zwei Gräber in großer Entfernung voneinander liegen.

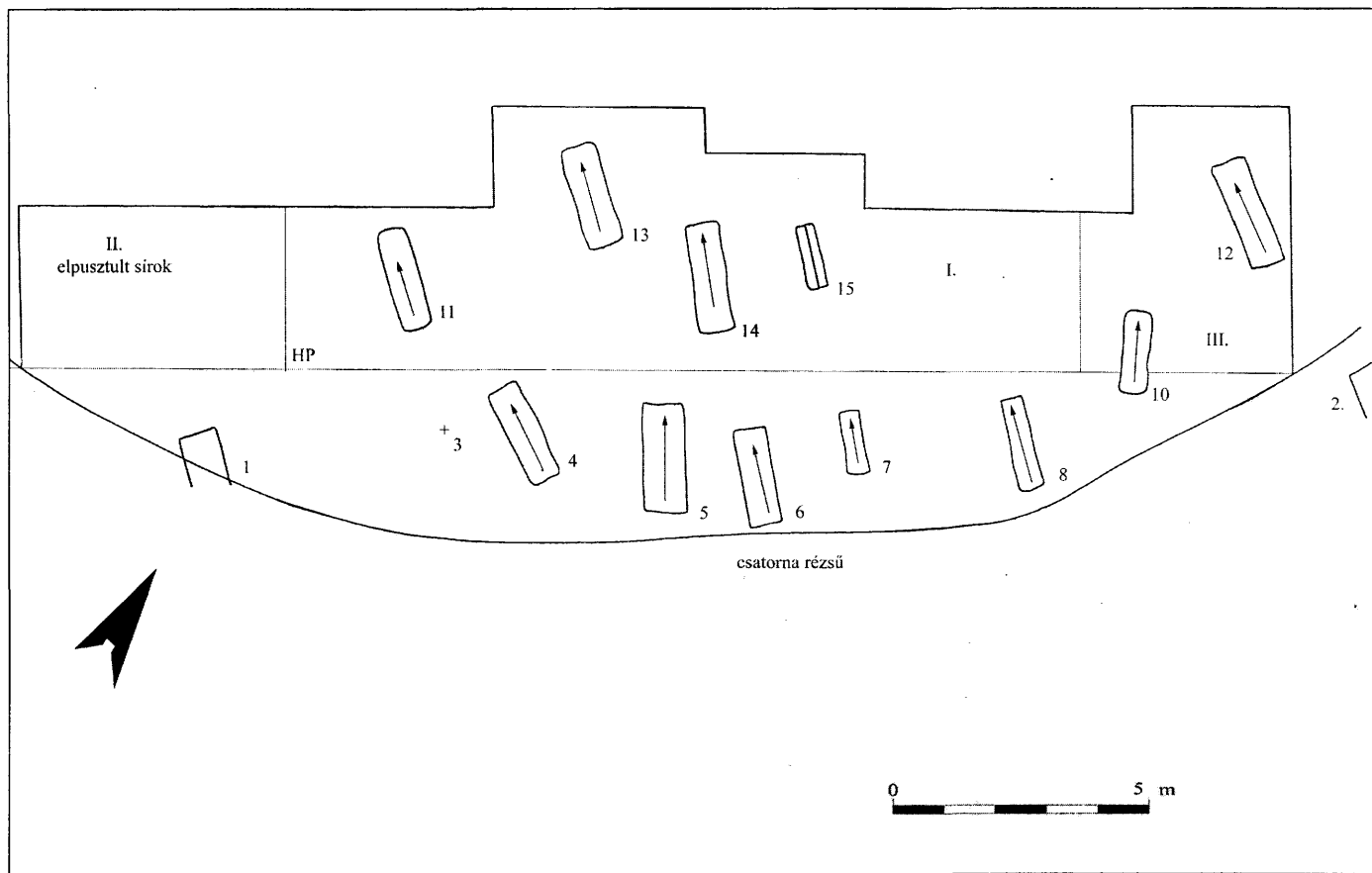
Juhász Irén

Tessedik Sámuel Múzeum

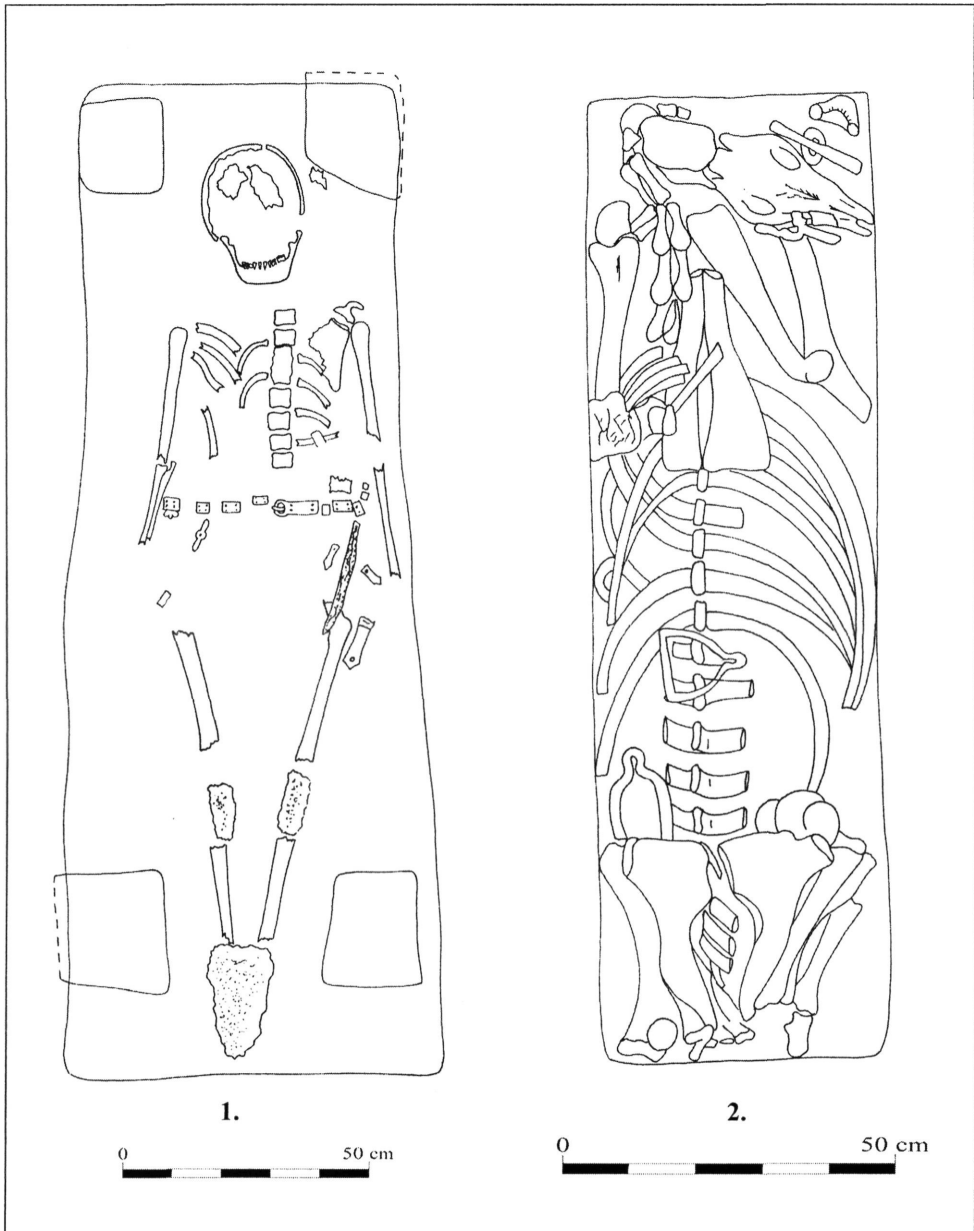
5540 Szarvas, Vajda Péter u. 1.

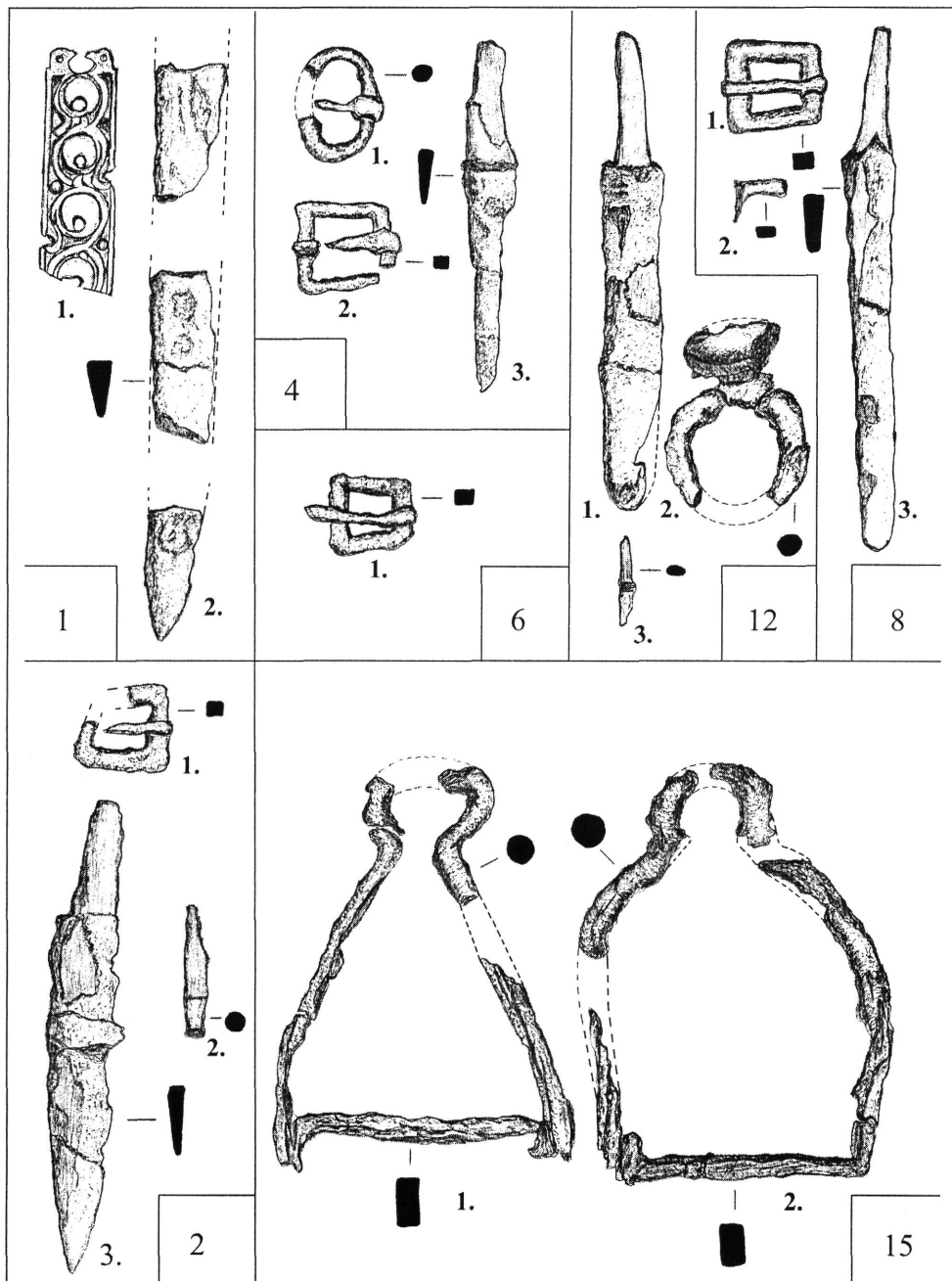
1. kép. Endrőd-Kecskészug, a Hármas-Körös endrődi holtága a lelőhellyel

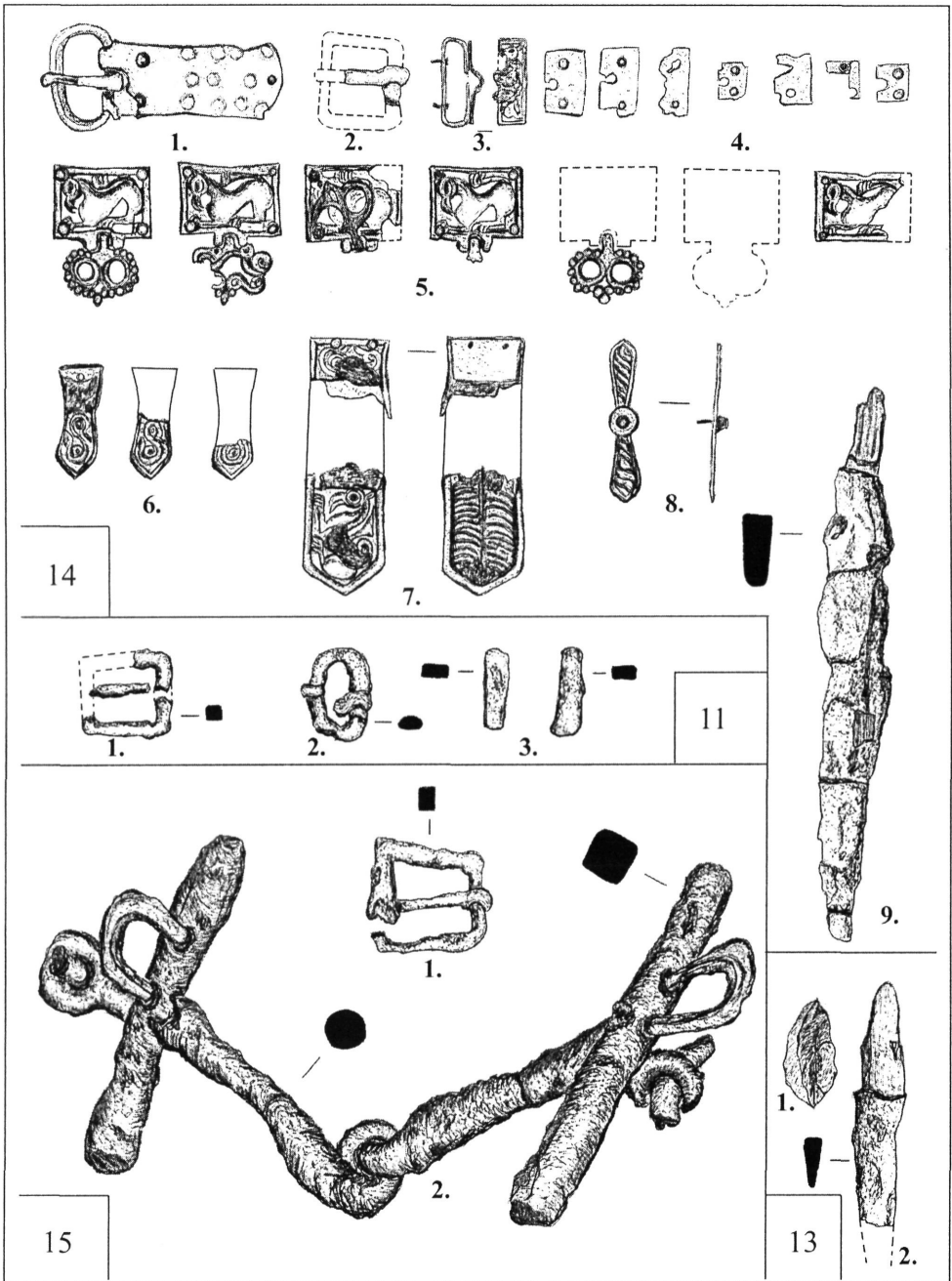
2. kép. Endrőd-Kecskészug, a feltárt temető rész sírjai

3. kép. Endrőd-Kecskészug, a 14–15. sír. 1: a 14. számú övveretes sír;
2: a 15. számú lósis

4. kép. Endrőd-Kecskeszug, az 1-2., 4., 6., 8., 12., 15. sír mellékletei

5. kép. Endrőd-Kecskészug, a 11., 13., 14., 15. sír mellékletei

1.

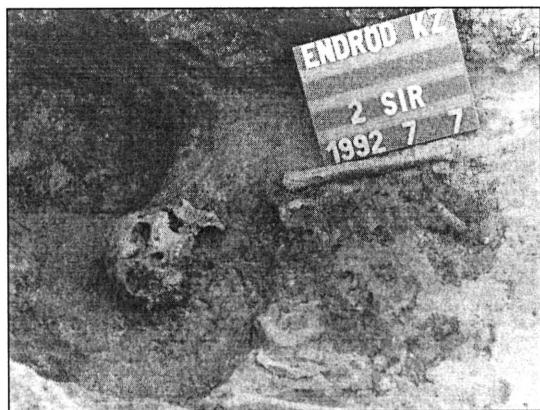

2.

3.

6. kép. Endrőd-Kecskszig, 1-3: az ásási terület fotói

1.

2.

3.

4.

5.

7. kép. Endrőd-Kecskészug, 1: a 2. sír; 2: a 7. sír; 3: a 12. sír;
4: a 13. sír; 5: a 14. sír

KÖZÉPKORI PÁRTAÖVEK BÉKÉS MEGYÉBEN

– Gábor Gabriella –

Örménykúton, a Telek-halom nevű lelőhelyen 1993-ban végeztek ásatást a középkori Décse falu templomának területén.¹ A templom körüli temető több sírjában ruhakiegészítőket, köztük gombokat, különböző alakú ruhakapsokat, övcsatokat és övdíszítményeket, két sírban pedig teljes övgarnitúrából álló pártáövet találtak. A 3. sírban lévő övet csontból készült veretek, a 150. sírban fekvő övet fémveretek díszítették. Az övek restaurálása során merült fel a gondolat, hogy a Békés megye területén előkerült pártáöveket és övtartozékokat összegyűjtsük.

A középkori viselet egyik kiegészítője volt az öv, amely változatos anyagokból, többféle formában készült. A hagyatéki leltárakban található övleírások és a köznépi temetők leletanyagából előkerült övtöredékek tanúsítják, hogy e viseleti darab a nemesek, a polgárok és a falusi lakosok ruhatárában egyaránt megtalálható volt, a férfiak, a nők és a gyermekek is hordták. A legkedveltebb övforma az úgynevezett pártáöv volt.²

Régészeti gyűjteményeinkben a fémből és csontból készült övtartozékok találhatóak meg nagyobb számban, de kevés textil és bőr övtöredék mellett három teljes pártáöv díszítményét is ismerjük a leletanyagból. Sajnos a korábban múzeumba került leletek egy része megsemmisült a háború okozta pusztítások miatt, így az 1930-as években Gyula határában (Szabadkán, Szentbenedeken és Fövényesen) feltárt templom körüli temetők anyagának jelentős része is. Ezekről a leletekről és a Kaszaperen, Mezőkopáncson, valamint Mezőkovácsházán előkerült pártáövekről csak közvetett adatokkal rendelkezünk. Az alább következő pártáöveket az övek azonos anyaga, megegyező, illetve hasonló díszítése alapján, a készítési technikákat figyelembe véve írjuk le, és lelőhelyenként soroljuk föl.

---

¹ Szatmári Imre ásatása, 1993 (SZATMÁRI 1994. 66–71; SZATMÁRI 1996b. 82–83).

² „...pártá öv alatt az oly öveket értették, melyek a szőr vagy selyemzsinórnál keményebb gyártmányból készültek, például vont ezüst-, vont-arany és majcból, esetleg ércből és a férfiak, valamint a nők által derékra szorítva viseltetett... A gyermekek derekára gyöngy- és kőekkel ékített, aranyos ezüst pártá-övet szorítottak.” RADVÁNSZKY 1986. I. 62–63, 76.

Szalagövek

A pártaövnek ez a változata szalagszövésessel készült övpántokból és az öv végeit összefogó kapcsoló elemekből állt.³ Az öv alsó pántja vászonkötéssel vagy sávolykszövésessel készült erős szalag volt, horgolással vagy varrással erősítették hozzá a díszítő szalagot. A felső szalagok díszítései között a csipkéből, hímzésekből, fliterekből és a szövött motívumokból készültek egyaránt megtalálhatók. Az öv egyik végét henger alakú merevítőpálcán áthajtva rögzítették, a másik végére fémhuzalból, bőrszíjból vagy fémszálás zsinórból kialakított hurkokat varrtak fel. Az öv összekapcsolásakor ezeket a hurkokat az övmerevítő két végén kialakított nyakrészre akasztották. Az övmerevítők között csontból és fémből készült darabok találhatóak a gyűjteményeinkben. A csont övmerevítők formáját esztergálással alakították ki, majd felületüket fényesre polírozták. A fémből való övmerevítők öntéssel készültek, az öntéshez kétoldalas öntőformát használtak.

Békésen, a Hidas nevű határrészen, a templom körüli temető 44. számú sírjában fiatal nő derekán textilöv töredéke volt, amely két egyforma szélességű, szövött szalagból állt. Az alsó szalag S sodratú lenszálakból, sávolykötéssel készült.⁴ A felső szalagon S sodratú láncfonalakból és ezüstszálás cérnákból kialakított, geometrikus minta részlete vehető ki.⁵ A sírból egyéb övtartozék nem került elő, ezért

---

³ A kézi szövőeszközzel végzett szalagszövésnek többféle változata ismert. A két legősibb technika a táblácskás és a szövőrácsos, rácsnyüstös szalagszövés. Ezeket a szövési módokat madzagszövésnek is nevezik, már az elnevezésük is jelzi, hogy táblácskákkal és szövőráccsal csupán keskeny, meghatározott hosszúságú pántok, hevederek, szalagok készíthetők (NAGY-KRALOVÁNSZKY-MÁTFÉFY-JÁRÓ 1993. 16–23).

⁴ Az elemi szálak sodrásával fonalak, több fonal összesodrásával cérnák készülnek. A sodrás iránya kétféle lehet: ha a csavarodás balról jobbra halad felfelé, Z sodratról, ha jobbról balra halad felfelé, S sodratról beszélünk. Fémszálás fonálnak nevezzük az elemi szálakra (len-, selyem-, gyapjúfonalra) Z vagy S irányban feltekercselt fémlémezzel bevont fonalat. Több egymásra merőleges fonalrendszer kereszteződéséből alakul ki a szövet. A szövés hosszában húzódo szálak a láncfonalak, az erre merőlegesen haladók a vetülékfonalak. A textil díszítése a két szál kötéspontjainak váltakozásából alakul ki. Három alapkötés ismeretes: a vászonkötés a legrégebben használt és a legerősebb kötésforma, itt a szálak merőlegesen keresztezik egymást; a sávolykötés is erős kötés, itt a kötéspontok átlós irányban sorakoznak egymás mellett, s a szövés ferde bordázottságot mutat; az alapkötések közül a leglazább szerkezetű az atlaszkötés, amely jellemzője, hogy szövéskor az egyik fonalrendszer kiemelt, a másikat pedig a szövet fonákolódására szorítják. Aszerint, hogy melyik fonalrendszer érvényesül jobban a szövet előoldalán, vetülék- vagy láncoldalú atlaszkötésről beszélünk.

⁵ Szatmári Imre ásatása, 1990. RégFüz. 44. (1992) 70; MRT 10. 74–76, 3. jegyzet; MMM ltsz.: 90.2.19, kora: XIV–XVI. század. Itt mondok köszönetet Szatmári Imrének az ásatásain előkerült övek feldolgozásához nyújtott segítségéért. – Csomorkányon a 16. sírban XVI. századra keltezett, ugyancsak kétrétegű szövött szalagból álló, geometrikus díszítésű övet találtak (BÉRES 1993. 34, 5. ábra). Hasonló díszítésű és anyagú szövött övet ismerünk még Felsőmonostor-pusztatemplom lelőhelyről, valamint Kunkerekegyházaról (SZABÓ 1938. 61–62, 332–333. kép). Szabó Kálmán e textilöveket XII–XIII. századnak határozta meg.

csupán feltételezzük azt, hogy az övet a két végére erősített pánttal vagy zsinórral fogták össze (1. kép 1a–b).

A *Békéscsaba, Megyeri-faluhely* nevű lelőhelyen két sírban találtak szalagövből származó töredéket. A 41. számú sírban a női vázon, a jobb combnyakon fekvő három apró övdarab szövessel készült. Az övből csak néhány ezüstlemezből kivágott flitter és az aranyozott ezüstlemezzel Z irányban körbecsavart fémszálak, illetve a selyemszálak kusza szövédéke maradt meg. Az 57. sírból az öv végének kifesztésére szolgáló csontból esztergált, henger alakú, gömbös végű övmerevítő került elő. A hengeres test két végét párhuzamosan futó kettős perem, a gömbformák közepét egy-egy bemélyített pont tagolja. Az öv anyagára utaló nyomot nem találtak (1. kép 2).⁶

Gyula-Szabadkán a 10. sírból került elő az a fémszálal szalagtöredékre felvarrott, 4,2 cm hosszú bronz övmerevítő, amelyet csupán Bálint Alajos leírásából és a hagyatékában található fényképről ismerünk.⁷

Gyulán a Törökzugban végzett ásatáson a 137. számú sírban, amely egy gyermek sírja volt, a deréktájon feküdt a bronzból öntött, hengeres testű, kúpos végű és kúpos gallérral tagolt övmerevítő (1. kép 4). A kúpos részek két oldalán öntővarrat nyoma figyelhető meg, amely az öntőformák pontatlan összeillesztésének eredményeként keletkezett. A 170. sírban lévő övmerevítő az előzőhöz hasonlóan öntött bronzból készült, kettős gallérját azonban korong alakúra formálták, a hengeres test végei pedig gömbös kiképzésűek (1. kép 5). Mindkettőnek a nyakrésze erősen megkopott, a kopásokat az öv használata során a nyakon áthurkolt akasztógyűrű okozhatták. A merevítőpálcák kúpos, illetve gömbös végein kör alakú bemélyítések láthatók. Szórványeleltként került elő a harmadik övmerevítő, amely csontból esztergált, hengeres teste gömbös végű, a felülete töredezett. A hengeres nyakrészen lévő, fémkorróziótól származó barna elszíneződés a vasból készített akasztógyűrű nyoma lehet (1. kép 3).⁸

⁶ Szatmári Imre ásatása, 1986. *RégFüz.* 40. (1987) 88–89; MRT 10. 175, 143. t. 14. kép; MMM ltsz.: 86.10.51 és 86.10.55, koruk a XIV–XVI. századra tehető.

⁷ Implom József ásatása, 1937. *BÁLINT* 1939. 156. Az övmerevítő fényképe megtalálható Bálint Alajos tárgykartonján (MMM RégAd 2009/1988), a fotó azonban nagyon halvány és kicsiny méretű, a minősége nem tette lehetővé a fotó-, illetve rajzreprodukció elkészítését. A kartonokon néhány Békés megyében előkerült középkori sírlelet leírása és fotója van, amelyek Implom József Gyula-Szabadkán, Szentbenedeken és Fövenyesen végzett ásatásaiból származnak. A fényképek sajnos közlésre nem alkalmasak, ezért a róluk készített felnagyított rajzokat tesszük közzé. Bálint A. hagyatékára Szatmári Imre hívta fel a figyelmemet, fogadja érte köszönetemet. A szabadkai övmerevítőhöz lásd még SZATMÁRI 1996a. 63, 288. jegyzet.

⁸ Jankovich Dénes ásatása, 1978 (JANKOVICH 1982. 421, 7. jegyzet); EFM ltsz.: 80.50.466, 80.50.475, 80.50.451, koruk: XIV–XV. század. A 170. sírban talált övmerevítőhöz hasonlót ismerünk Túrkeve-Móricról, ennek kora a XV–XVI. századra keltezhető (MÉRI 1954. 149, XXXIX. t. 8). Köszönettel tartozom Jankovich Dénesnek a közlés engedélyéért.

A *gyulai vár* feltárásából származó henger alakú, töredékes csontpálca – ép végén kis, gömbszerű kiképzéssel – minden bizonnyal középkori övmerevítő része volt.⁹ A kastélykertben végzett ásatás során szintén előkerült egy kisméretű, többszörösen tagolt, csontból való, henger alakú övmerevítő.¹⁰

Kaszaperen négy sírban találtak pártáövhez tartozó szalagtöredéket. Bálint Alajos leírása szerint a 88. sírban lévő övszalagot vékonyabb selyemszálból és vastagabb aranyozott fonalból szőtték, a test felőli oldalát selyemmel bélelték ki. Az öv teljes hosszában a középvonalon selyemzsinór, két szélén pedig tojás alakú flitterekkel díszített, aranyszálal csipke húzódott. A 343. és a 385. sír övmellékleteit erős fonalból sodrott alapszálból és ezüsthuzalból készítették, a szalagok széleit sűrűbb szövésessel dolgozták el. Az egyik töredéken sarkos S alakú minta látható. A 409. sírban az ásató szerint a szalag szövése olyan, mint a damaszté, széleit pedig gondosan, az öv anyagával azonos selyemfonállal és aranyszálalakkal varrták ki, a minták közeit pedig Bálint A. megfigyelése szerint háromszög alakú beszövészek díszítették.¹¹

A *mezőkovácsházi* temető övtartozékainak felsorolásánál ismét csak Bálint Alajos leírására hagyatkozhatunk. A 48. sírban lévő öntött bronzrudacska hengeres részén az öv selyemszalagjának részlete, a két végén pedig a kettős gallér között, a bőrből készült akasztógyűrűk töredéke került elő. A 100. sírban talált hengeres testű, korongos végű övmerevítőt csontból esztergálták.¹²

Az *Örménykút, décsi Telek-halom* nevű lelőhelyen egy nagyméretű, ólomból öntött, hengeres testű, ívelten meghajlott övmerevítő volt a 165. sírban. A merevítő két vége a nyakrész fölött szintén henger alakú, középen egy-egy kör alakú bemélyítéssel (1. kép 6).¹³

Telekgerendáson a Faragó-dűlőben végzett ásatáson késő középkorinak meghatározott, bronzból öntött, gömbölyű végei alatt kettős gallérral tagolt övmerevítő, valamint egy ovális csatkarikájú vascsat került elő. Mindkettő egy-egy pártáöv összekapcsolására szolgált (1. kép 7; 12. kép 6).¹⁴

---

⁹ Parádi Nándor ásatása, 1960. RégFüz, 14. (1961) 83; EFM ltsz.: 63.15.79.

¹⁰ Gerelyes Ibolya ásatása, 1980. RégFüz, 34. (1981) 101; EFM ltsz.: 87.5.8, kora XVI–XVII. század.

¹¹ Bálint Alajos a kaszaperi pártáöveket a Hunyadi-kori viselet részének tartotta, és a XV. századra keltezte (BÁLINT 1938. 150–152, XVIII. t. 7, 15–16. kép).

¹² BÁLINT 1939. 156, XXIX. t. 17–18.

¹³ Szatmári Imre ásatása, 1993 (SZATMÁRI 1994. 66–71; 1996b. 82–83); MMM ltsz.: 95.23.239. Kora a XIV–XVI. századra tehető.

¹⁴ Banner Benedek ásatása, 1932; MMM ltsz.: 52.1337.1 és 52.1306.1 (JANKOVICH 1991. 180, 61. jegyzet, 21. t. 11. kép; MRT 10. 663, 159. t. 7. kép). Hasonló övmerevítő volt Nagytályán a 101/a számú női sírban, amelynek kora a XV–XVI. századra keltezhető (KOVÁCS 1973. 127, III. t. 14).

Csontveretes övek

Az itt felsorolt pártaövek szövött szalagját állatsontból készült övtartozékok díszítették.¹⁵ Az övgarnitúrát csat, szíjvég és – övenként változó számú – lyukvédő veret, kör alakú és négyszögletes veret alkotta. A csatok és a szíjvégek szíjszorító részénél a csontlapot 1–1,5 cm mélyen bevésték, a résbe csúsztatott szalagvégeket pedig két-két szegeccsel rögzítették. Szegecsekkel fogták az övhöz a különböző típusú vereteket is, a csontból kifaragott csatpecket kör átmetszetű stift kapcsolta a csat testéhez. A vasból készült kötőelemek helyét a csontlapokon kifúrták, a szegecs szárát az öv hátoldalán bronzlemez alátétre, sok esetben alátét elhelyezése nélkül kalapálták el. A díszítő motívumok közül az ék alakú fogazást és a szíjvég karéjos kiképzését faragással, az egyenes vonalakból állókat véséssel, a kör alakú díszítvényeket esztergálással alakították ki a csont felületén.

A *Békés-Díter*, *Faluhely* nevű lelőhelyen szórványként került elő három, középkorinak meghatározott csontlemez. A leltárkönyvi bejegyzés szerint az egyik veret „lapos, négyzet alakú, szélén ék alakú bevágás, közepén éles törésű, kerek kiugró rész, szélén keskeny borda, sarkain szegecs”. A másik csontlap „kör alakú, domború felületét keskeny borda keretezi, közepén kerek lyuk, szélén két szegecs” – valószínűleg lyukvédő veret volt. A harmadik tárgy „lapos, közepe felé domborodó felületét párhuzamos, átlós, valamint pont közepű, kör alakú bekarcolások díszítik.”¹⁶

Gyula-Fövényesen két sírban voltak csont övdíszek.¹⁷ A 7. sírban, a csat ovális keretén a pecek támasztására szolgáló ék alakú faragás látható. A trapéz alakú csattest csatkarika felőli részén három párhuzamos vonal, közepén két kör közül induló, egymást keresztező, két ferde vonal van, a szíjszorító végét pedig háromszög alakban bevágták. A csat pecke is csontból készült (2. kép 1c). A két közepén átfúrt, szélén pedig kiemelkedő peremmel ellátott darab közül a nagyobbik korong lyukvédő (2. kép 1b), a kisebbik pedig díszveret volt (2. kép 1e). A két négyszögletes veret közepén korong, sarkain viszont kördíszek láthatók (2. kép 1a, 1d). A 66. sírból egy négyszögletes veret, egy ovális karikájú csat – melynek négyszög alakú csatlemezét vésett vonalakkal díszítették – és egy szíjvég került elő. A szíjvég két

---

¹⁵ A csonttárgyak készítéséhez szarvasmarha lábszárcsontot használtak, mivel ennek csontszövege megfelelően kemény és tömör, jól lehetett fűrészelni, reszelni, vésni és esztergálni. Megmunkálás előtt a csontot vízben áztatva kissé puhították, és nedves állapotban fűrészelték le a megfelelő méretű és vastagságú csontlapokat, majd faragással, illetve esztergálással díszítették, végül pedig a felületeket polírozták. A kész darabok felületét szárítás után méhviasszal is átfényezték (HALMÁGYI – RIEDEL 1986. 181–182).

¹⁶ Parádi Nándor ásatása, 1964–1965. RégFüz, 18. (1965) 56, RégFüz, 19. (1965) 50; EFM ltsz.: 66.12.50, 68.28.3, 68.30.1. A tárgyakat nem találtuk.

¹⁷ Implom József ásatása, 1934 (BÁLINT 1938. 153–156); A tárgyak fotóit Bálint Alajos hagyatékából ismerjük (MMM RégAd 2009/1988). A rajzokat ezekről a fotókról készítettük (lásd a 3. jegyzetet).

oldala fogazott, csúcsos vége karéjos kiképzésű. Felületét vonalból és pontokból kialakított virágminta díszíti (2. kép 2a–c).¹⁸

Kaszaperen a 123. sírból teljes övgarnitúra került elő, amely öt négyszögletes veretből, négy lyukvédőből és tizenkét kisméretű, kör alakú veretből, valamint csatból és szíjvégből állt. Az övcsat ép, formája és mintája a fővenyesi temető 7. sírjában talált csattal megegyező volt.¹⁹ A 125. sírban lévő öv díszéből két szögletes veret, egy lyukvédő és két kör alakú veret mellett egy körökkel és vonalakkal díszített csontlap töredéke maradt meg. Ez utóbbi egyaránt lehetett csatlemez vagy szíjvég darabja. A 162. sírban talált övtartozékok között a három szögletes, a négy kör alakú és a három lyukvédő vereten kívül csat és szíjvég is volt. Az utóbbi kettő formája megegyezik a 123. sírban talált övön lévő csattal és szíjvéggel.²⁰

A *mezőkovácsházi* temetőben csontveretes öv nem került elő, az egyetlen csontból készült övcsat a 95. sírban volt. Bálint Alajos leírása szerint a téglalap alakú csattest alsó és felső szélére egy, a csatlemez és a csatkarika érintkezésénél pedig három párhuzamos vonalat véstek.²¹

Az *Örménykút, décsi Telek-halmon* kibontott 3. számú sírban eltemetett fiatal nő fejét fémszalakból font szalagpárta, derekát teljes övgarnitúrából álló öv díszítette, melyet eredeti helyzetben sikerült feltárni. Az övtartozékok között öt négyszögletes és huszonnégy darab kör alakú veret, négy lyukvédő, szíjvég és csat volt (3. kép a–e). Az övtartozékok kidolgozása faragással, illetve esztergálással készült. Mindegyik darabot vasszegecsekkel erősítették fel az övszalagra. A kör alakú vereteket középen rögzítő szegecsfej alá bronlemez alátétet helyeztek (3. kép e), míg a lyukvédőket rögzítő kettő és a négyszögletes vereteket tartó négy szegecs fejét alátét nélkül kalapálták a csont felületére, illetve az övszalag hátoldalára. Az övtartozékok laza szövésű szalagot díszítettek, ennek kis töredéke az egyik négyszögletes veret hátoldalán, a rögzítőszegecs vaskorróziójába tapadva maradt meg. A szövéshez S irányban sodrott, vastag láncfonalat és Z sodratú, vékony vetülfonalat használtak. A vetülékek a szövet felületén egymást X alakban keresztezve, hálómintát alkottak (2. kép 6). A csat peckét is vasstift rögzítette a csattesthez, a pecek azonban nem maradt meg. Az ásatáson készített rajz és a fotók alapján megállapíthattuk, hogy az övet becsatolva helyezték a halott derekára, azaz a szíjvég felőli végét áthúzták a csatkarikán. A díszítőelemek sírban megfigyelt sorrendje alapján

¹⁸ A fővenyesi darabokhoz hasonló formájú és kidolgozású övtartozékokat ismerünk Ladánybenéről, a korukat Szabó Kálmán a XV. századra keltezte (SZABÓ 1938. 66, 352. kép), Nagytályáról (KOVÁCS 1973. 129, 136, V. t. 1–7, VIII. t. 1, 5) és Csútról, ez utóbbiak korát az ásatók XIV–XV. századnak határozták meg. A csúti temető 107. sírjában talált öv csatja és szíjvége csaknem pontos megfelelője a fővenyesi temető 66. sírjában előkerült daraboknak, egy apró eltérés figyelhető meg: a fővenyesi szíjvégről hiányzik a két esztergált kördísz (GEREVICH 1943. 130, 24. kép). A fővenyesi 7. sír csatjának párhuzamát pl. az orgondaszentmiklósi leletek között találjuk meg, amelynek kora: XV. század. (OBERSCHALL 1942. 8, IX. t. 1).

¹⁹ BÁLINT 1938. 154–156, XIII. t.

²⁰ BÁLINT 1938. 154–156, XIV. t.

²¹ BÁLINT 1939. 155, XXIX. t. 16.

lehetőség nyílt az öv rekonstruálására. Az övszalagot a csat szíjszorító részébe bújtatva két szegeccsel erősítették meg. Az ovális keretű, téglalap alakú csat után négyszög alakban elrendezett négy kör alakú veret, egy szögletes veret, majd ismét négyszögbe rendezett négy kör alakú veret következett. A mintarészlet ötször ismétlődött meg az övön. A díszítő veretek után a lyukvédők és végül a karéjos csúcú, téglalap alakú szíjvég következett, szíjszorítójába az övszalagot itt is két szegeccsel rögzítették (4. kép 1).²² Ugyancsak ebből a temetőből került elő a 37. sír betöltéséből egy négyszögletes veret, valamint az 5. szelvényből egy csat töredéke és egy ép szíjvég. Az utóbbi darab igényes kidolgozású, vésett vonalakkal és esztergált körökkel díszített (2. kép 3–5; 4. kép 2–4).²³

Fémveretes övek

A pártáöv különböző változatainak ide tartozó darabjain az övszerelvények fémből készültek, melyek változatos alakú és díszítésű, préselt lemezből való veretek, szíjvégek és csatok. A csatok között vannak lemezes csattestű és öntött csatkeretes, valamint teljes egészében öntéssel készült darabok. A fémlemezek mintáit préssel alakították ki, a domborított mintákat esetenként vésett és poncolt motívumokkal cizellálták.²⁴ Az övek pántja bőrből volt, a szerelvényeket a bőrön kivágott lyukakba helyezett bronzból vagy vasból készült szegecsek rögzítették, a szegecs szárát pedig a bőr hátoldalán lemez alátétre kalapálták el. A vas övcsatok és kapcsoló elemek kovácsolással készültek.

Békésen a Kastélyzugban, az ásátáson szórványleletként talált csat öntött-bronzból, a csatpecek pedig vasból készültek. Az áttört csattest ívelten kiszélesedő végén aranyozás nyoma maradt meg (9. kép 5).²⁵

²² Az örménykútihoz hasonló övgarnitúrák voltak pl. a csúti temetőben, kora: XIV–XV. század (GEREVICH 1943. 119, 130–132, 24. kép), Csengelén (HORVÁTH 1978. 13, III. t.), Tiszaujfalun (SZABÓ 1938. 66, 353. kép) és Nagylakon is (SÁNDOR 1959. 115, 118, XI. t. 1–4), az utóbbi három lelőhelyen talált övtartozékok kora: XIV. század.

²³ Szatmári Imre ásátása, 1993 (SZATMÁRI 1994. 70–71, 8. kép); MMM ltsz.: 94.2.23–26, a rekonstruált öv H.: 86,5 cm, Sz.: 3 cm, koruk a XIV. századra keltezhető. A szórványként előkerült csat tökéletes megfelelője a Tiszaujfalun talált övön látható (SZABÓ 1938. 66, 353. kép), hasonló kidolgozású a Nyársapáton szintén szórványként talált szíjvég is, ennek kora: XV. század (BENKŐ 1980. 336, 10. t. 1. kép, 21. t. 15. kép).

²⁴ A fémek egyik alakformáló művelete az olvasztás és a kovácsolás mellett az öntés. A pártáövek kapcsolására szolgáló bronzcsatok, csatkeretek egyoldalú öntőformában készült tömör öntvények. Az öntőmintát (a tárgy negatív formáját) formázószekrényben, agyaggal kevert formázó homokba, homokkőbe faragva vagy más fémből készítették el. Lemezből készült tárgyaknál alkalmazott kikészítő és díszítő művelet a préselés, a trébelés. A kisméretű, finom domborítással elkészített formákon, a mintaelemek részleteit hántolókkal, vésőkkel mélyítik ki, illetve változatos fejű és mintázatú poncolókkal beütött mintákkal alakítják ki. Ez a díszítő művelet a cizellálás, a finom vésés (HALMÁGYI–RIEDEL 1986. 55–62).

²⁵ Szatmári Imre ásátása, 1991. RégFüz, 43. (1991) 51; MRT 10. 41, 141. t. 1. kép; JMM ltsz.: 91.1.161.

Békéscsabán a Megyeri-faluhelyen a 26. sírban az övből csupán két félgömbös fejű bronzszegecs, a szalagból származó szövetszalak és néhány bronzveret apró töredéke maradt meg. A lemezdarabokon domborított pontokból álló gyöngysor mellett kör alakban ívelődő borda részlete vehető ki. A 47. sírban egy téglalap alakú, két hosszanti oldalán derékszögben lehajtott szélű bronzlemez utalt övre; a lemez ép végén a felerősítésre szolgáló két lyuk látható.²⁶

Csorvás határában a középkori falu területén, felszíni gyűjtés alkalmával találtak három, különböző méretű öntött bronzcsatot és egy ezüsből készült szíjszorító lemezt, amelyen vésett minuscula írás részlete vehető ki. A csatok közül az egyik kétosztatú csatkeret volt, rajta a csatlemez kis darabjával, a másik pedig egy kisméretű kétosztatú, míg a harmadik egy kisméretű, trapéz alakú, pengeszerű pecekkel ellátott csat volt.²⁷

Gerlamonostora lelőhelyén a 6. számú sírban a halott fején párta maradványait, a derék magasságában pedig trapéz alakú csatkeretet találtak. Egy ovális alakú, pengeszerű pecekkel ellátott csat (12. kép 1) és egy négyszögletes övcsat szórványlelet volt. Mindhárom övtartozékot vasból kovácsolták.²⁸

Gyula-Györkén a templom körüli temetőben két alkalommal végeztek feltárást.²⁹ Az 1936-os ásatás alkalmával a 11. számú sírban kisméretű bronzcsattal öszszefogott, verettel díszített keskeny bőrv darabjait találták. A csatkeret szíj felőli végén a vashuzalból hajlított csatpecek alatt megmaradt a lemezes csattest kis részlete. A trapéz alakú csat egyoldalas öntéssel készült, öntés után az egyenetlenségeket reszeléssel simították el, s jól láthatók a felületen a párhuzamosan futó reszelőnyomok. A bőrből készült övet egymás mellé helyezett csonka gúla alakú, élein levélformában kiszélesedő végű préselt veretek fedték, amelyeket a gúla közepén átütött félgömbös fejű vasszegecsekkel rögzítettek a bőrszíjhoz oly módon, hogy a szegecs szarát a bőr hátoldalára helyezték, félgömb alakú rézlemezekre kalapálták el (6. kép 4).³⁰ Az első ásatás alkalmával került elő az a kétosztatú, téglalap alakú csatkerettel ellátott csat is, amelynek lemezét a hosszanti oldalain kötélminta, középvonalában pedig egymásba érő szívek sora díszít. A szívek két oldalán egy-egy félgömb látható. A csat-

²⁶ Szatmári Imre ásatása, 1985–1986. *RégFüz.*, 40. (1987) 88–89; MRT 10. 175, 13. t. 15; MMM ltsz.: 86.10.25–27 és 86.10.54, koruk a XIV–XVI. századra keltezhető.

²⁷ SZATMÁRI 1999. 91, 14. kép 12–14, 18; 26. kép 12–14, 18.

²⁸ Jankovich Dénes ásatása, 1984 (JANKOVICH 1991. 189; MRT 10 1998. 405–418, 95. kép); MMM ltsz.: 86.1.101, 86.1.122 és 86.1.169.

²⁹ Implom József ásatása, 1936 és Szatmári Imre ásatása, 1986 (SZATMÁRI 1996a. 52–60).

³⁰ Az öv növényi cserzésű bőrből készült, az állatfajt a kopott barkaréteg miatt nem lehetett meghatározni. A Gyula-Györkén, Gyula-Törökzugban és az Örménykút, décsi Telek-halmon végzett ásatásokon előkerült pártaövek bőrtöredékeit Kissné Bendefy Márta vegyész-restaurátor határozta meg (MNM Restaurátor és Műtárgyvédelmi Főosztály). Az anyagvizsgálatok elkészítéséért ezúton is fogadja köszönetemet. EFM ltsz.: 86.1.1–2 (SZATMÁRI 1996a. 55, I. t. 21–22). Megegyező formájú veretek díszítették a Salgótarjánban talált övet is (OBERSCHALL 1942. 4, II. t. 2).

lemez mintáit préseléssel alakították ki, a csatkeret egylapos öntéssel készült, a sarkain és az oldalain kettes, illetve hármas bordák láthatók (9. kép 1).³¹

A *Gyula-Györke* lelőhelyen 1986-ban végzett ásatás anyagából két további pártaövről van adatunk.³² A 3. kutatóárokban egy keskeny bőrvő darabja került elő, amelynek a szélén bordával és gyöngsorral tagolt, közepén pedig gerezdelt szélű félgömbbel díszített szögletes veret töredéke, illetve három szegecs helye maradt meg (6. kép 5). A 16. számú sírban eltemetett gyermek derekán jó megtartású, fémveretekkel díszített öv volt. Ennek a pártaövnek minden tartozéka eredeti helyén került elő, így ismerjük az öv méretét, a díszítések elrendezését és az öv készítésének módját is. A trapéz alakú csatnak és az övbújtatónak a lemezét gótikus „I” betűsor díszítette (5. kép 2a–b), utánuk pedig hét egyforma, téglalap alakú, indadíszes veret és egy szintén indamotívumos szíjvég következett. Az övtartozékokat bronzlemezből préselték, a csatkeretet ennél az övnél is öntéssel készítették (5. kép 2c–d).³³

A *Gyula-Fővenyes* lelőhelyen az 1934-ben végzett ásatás alkalmával a 46. sírban talált övet téglalap alakú csatkeretes, lemezes szíjszorító bronzcsat fogta össze, a bőrvőn lévő csatolási lyukakat pedig két lemezből összeillesztett lyukvédők fedték (5. kép 1a, 1d). Az öv tartozékai között még indás és áttört díszű négyszögletes veret, három darab kilencszirmú virágfejet formázó rozetta és egy téglalap alakú lemezes szíjvég volt (5. kép 1b–c). A szíjvégen – Bálint Alajos leírása szerint – a lemez felső részében gótikus betűkből álló MARIA felirat olvasható, a bordával lezárt alsó részén préselt kör és félkör alakú bordák, valamint indamotívum látható. A préselt minták közötti felületet domborított pontok töltik ki (5. kép 1e).³⁴

Az 1985-ben feltárt temetőrészben a 34. gyermeksírban egy bronzcsat volt, amelynek öntött, ovális karikája a csatlemez felőli oldalon egyenes és sarkos kiképzésű. A csattest felső lemezének két szélén kötélminta halad, míg közepén, a vona-

³¹ SZATMÁRI 1996a. 55, I. t. 23. A szívörös díszítés megfelelőit pl. Nyársapátról a 42. és a 179. sírból ismerjük, koruk a XV. századra keltezhető. A 42. sírban talált csat díszítése annyiban tér el a györkeitől, hogy azon a szívek hegyükkel ellenkező irányban helyezkednek el (BENKŐ 1980. 325, 332, 10. t. 7, 16. t. 1, 19. t. 5, 20). A györkei csathoz hasonló formájút és díszítésűt találtak Nagytályán (KOVÁCS 1973. 85, 6. kép 3, 7. kép 1, 7), valamint Kiskunfélegyházán (BÁLINT 1956. 81, XI. t. 1–3). A nagytályai és a kiskunfélegyházi csat kora: XV. század.

³² Szatmári Imre ásatása, 1986 (HORVÁTH–SZATMÁRI 1989. 384, 4. ábra; SZATMÁRI 1996a. 57, 20–21. kép). EFM ltsz.: 86.34.17, 86.34.40, koruk a XIV–XV. századra tehető.

³³ GÁBOR 1996. 259–261. Az 1986-os ásatáson előkerült övtöredékek növényi cserzésű marhabőről készültek (Kissné Bendefy Márta meghatározása).

³⁴ Implom József ásatása, 1934 (SZATMÁRI 1996a. 23–41). A leleteket nem találtuk. Bálint Alajos XV. századnak határozta meg az övtartozékokat, amelyeket az általa készített tárgykartonok alapján írtunk le (MMM RégAd 2009/1988). A gyulai múzeum anyagában a 66.26.1. tételszám alatt találtunk egy ismeretlen lelőhelyű és megszerzésű, a megjegyzés rovatban régi anyagnak leírt, kilencszirmú, domború pontokkal kitöltött közepű virágot formázó rozettatöredéket, amelyek mintázata megegyezik a fővenyesi temető 46. sírjában talált rozetták leírásával. Feltételezzük, hogy az említett töredékes darab egyike a 46. sír övét díszítő rozettáknak.

lakkal határolt pontsorból álló szegélydísz között domborított szívek sora látható. A szívek közötti részt apró vonalkázással töltötték ki (9. kép 2; 12. kép 2).³⁵

Gyula-Szentbenedeken több alkalommal volt ásatás, pártaövhez tartozó leleteket azonban csak az első ásatás idején találtak.³⁶ Az 1. számú sírban az egyik melléklet egy kör átmetszetű bronzhuzalból hajlított övfüggesztő, a másik pedig egy bronzlemezről préselt, kör alakú veret volt, amelynek kör alakban kivágott közepét gyöngysor keret határolta. A felerősítéséhez használt egyik szegecs alatt bőrszíj maradványát találták meg (11. kép 1a–b).³⁷ Bálint Alajos leírása szerint az 1. sírban volt még egy övcsat, amelynek csatlemezét préseléssel kialakított gótikus „I” betűk sora díszített. A 7. sírban két bronzcsat, egy szíjbújtató és négy lemezveret volt. Az egyik csat kör alakú, a csattestet bronzhuzallal szorosan körbetekercselték, a csat pecke lapos, pengeszerűen kiképzett (6. kép 1a). A másik csat trapéz formájú csatlemezen nyolc gótikus „I” betű, a szintén trapéz alakú csatkeret hátoldalán pedig erőteljes reszelésnyomok látszanak (10. kép 1b). A kettős bronzlemezről álló, ovális szíjbújtató felső lemezén mélyített levél és félholdminta, alatta gót betűs felirat található (6. kép 1b; 10. kép 1a). A hosszúkás téglalap alakú vereteket bronzlemezről vágta ki, a két végüket díszítő félgömböket gömbös fejű poncolóval ütötték a lemezbe (11. kép 2). A 9. sírból egyetlen bronzcsatról van tudomásunk. A csatról készült fotón a téglalap alakú szíjszorító lemez két szélén kötélminta, a közepén lévő szegecslyuk mellett egy-egy bordadísz vehető ki. A csatkeret téglalap alakú, kétértelmű volt, a sarkokat és a hosszanti oldalakat kettes és hármassal bevágások tagolták (9. kép 3).

Gyulán a törökzugi templom feltárásából három fémveretes, bőrből készült övet ismerünk.³⁸ A 237. sírban az öv bőrszíjának néhány töredéke maradt meg,

³⁵ Szatmári Imre ásatása, 1985 (SZATMÁRI 1996a. 38, IX. t. 6). EFM ltsz.: 86.8.84, kora: XIV–XV. század. – A fővenyesi csattal teljesen megegyező darabot Mohácson szintén gyermek sírjában találták, ennek a kora XV. század (FEHÉR 1955. 218, XXXVI. t. 9), megegyező mintájú csatlemez, azonban szögletes keretű csatokat találtak még pl. Csepelyen (KOVALOVSKYI 1969. 249, 40. kép), Csúton (GEREVICH 1943. 141, 23. kép), az edelényi Csebi-dűlőben (GÁDOR 1973. 29, 3–4. kép) és Hajdúböszörmény-Vid lelőhelyen (FEKETE 1959. 85, 6. kép 3). E szívsordíszes csatok kora a XV. századra tehető.

³⁶ Implom József ásatása, 1936 (SZATMÁRI 1996a. 41–52).

³⁷ 1. sír, az övfüggesztő és az övveret: EFM ltsz.: 66.22.1 és 66.22.2 (SZATMÁRI 1996a. 43, I. t. 10–11. kép). A temető 7. és 9. számú sírjának mellékleteit hosszú ideig csupán Bálint Alajos tárgykartonjáról ismerhettük (MMM RégAd 2009/1988). A kartonon lévő információknak köszönhetően azonban lehetőségünk nyílt három darab – eddig ismeretlen eredetűnek hitt – középkori övtartozék azonosítására. Az Erkel Ferenc Múzeum régészeti leltárkönyvében a 66.43.14–16. számú tételknél a lelőhely- és megszerzés rovat ugyanis nem tartalmazott adatokat, s a megjegyzés sorban is csupán a „Régi kiállításból leszedett, leltározatlan anyag” bejegyzés olvasható. A fotók és a tárgyak összehasonlítása alapján viszont kétséget kizáróan megállapíthattuk, hogy a 66.43.14. számú bronzcsat, a 66.43.15. számú szíjbújtató és a 66.43.16. leltári számú övveretek az 1936-ban Szentbenedeken végzett ásatás 7. számú sírjából származnak.

³⁸ Jankovich Dénes ásatása, 1978 (JANKOVICH 1982. 415, 521).

amelynek a felületén a bronzveretektől származó zöld elszíneződések látszanak.³⁹ A 17. szelvényben szórványként talált pártáöv 4 cm széles bőrpántját négyféle, bronzlemezről kivágott, préselt mintájú veretek díszítették. Az ovális darabok „sarkain” egy-egy kerek fül, a középvonalukban a bordával határolt mezőben egymás fölött elhelyezett öt virágfej látható. A bordákkal határolt részeket apró domborított pontok töltik ki. Hét lemez épen maradt meg, ebből kettő eredeti helyén, az egyik bőrtörödéken egymástól 2 cm távolságra helyezkedett el, a szegecsket pedig a lemez alsó és felső végén lévő virágfejen ütötték át (6. kép 3; 10. kép 2c). A második típusú öt darab kör alakú, homorú felületű veret képviseli, a közepüket díszítő, szederformát utánozó domborításnál egy szegecs fogta az övhöz (10. kép 2b). A harmadik féle díszítmény nagyméretű kör alakú, V profilú, abroncsszerű veret, amelynek külső ívén három félköríves fül maradt meg. Az abroncsokból három épebb darabon a rögzítésükhöz használt szegecs a füleken található (10. kép 2a). A negyedik típusú övtartozékot két darab négyszögletes lemezből állították össze, melynek alsó lemeze az ovális vereteknél leírt poncolt hatású domborítással készült. A felső lemez bordával megosztott felületét gótikus felirat és domborított pontokkal kitöltött indamotívum díszíti (6. kép 2a; 10. kép 2d). Az övtartozékok mellett csatkarika nem került elő, így az utolsóként leírt négyszögletes darab csatlemezből vagy szíjvégből egyaránt származhat. Az öv díszjeinek sorrendjét az ásatáson készült rajz, valamint a csúti temető XLI. számú férfi sírjában talált megegyező díszítésű veretes öv sormintája alapján rekonstruáltuk (6. kép 2b).⁴⁰ A másik pártáöv, amely a gótikus szentély területén került elő, nagyon különbözik az eddig leírtaktól, s egyedisége a díszítés kialakításában mutatkozik. Az övet két darab 3 cm széles, húsoldalukkal egymásra fektetett, növényi cserzésű marhabőrből állították össze, és bronzlemez alátétekre elkalapált szegecssekkel rögzítették egymáshoz. Ezután ovális, egyenes és csavarodó vonalak mentén a felületét bőrlyukasztóval kilyuggatták, az így kivágott helyekre pedig kör átmetszetű bronzhuzalból vágott szegecsket kalapáltak (7. kép 1; 11. kép 6). Az előkerült övdarabokon a díszítés részletekben maradt meg, a teljes motívumot így nem ismerjük.⁴¹

³⁹ EFM Itsz.: 80.50.489. Az öv növényi cserzésű marhabőrből készült (Kissné Bendefy Márta meghatározása).

⁴⁰ EFM Itsz.: 80.50.386.1–4 (övtartozék), 80.50.386.5 (bőrmaradvány). A kis bőrtörödéken a cserzés módját és az állatfajt nem lehetett meghatározni. A Csúton talált, XV. századnak meghatározott, azonos díszű öv mellett (GEREVICH 1943. 114–115, 25. kép) a szederdíszes és az abroncs forma veret párhuzamait a salgótarjáni (OBERSCHALL 1942. 4, 6. II. t. 5, III. t. 6) és a csepelyi ásatás anyagából (KOVALOVSKI 1969. 248, 40. kép), a gótikus feliratú verethez hasonlókat a kisanárai vár temetőjéből (SZABÓ 1972. 60–61, 15, 17–18. kép) és Mohácsról (FEHÉR 1955. 224, XII. t. 4b) ismerjük. A gótikus feliratú veretek kora a XV. századra keltezhető.

⁴¹ EFM Itsz.: 80.50.457. A bőr anyagát Kissné Bendefy Márta határozta meg. Hasonló díszítésű, azonos technikával készült övtörödéket találtak Mohácsra, ennek kora XV. század (FEHÉR 1955. 219, 255, XLVI. t. 12). E helyen mondok köszönetet Jankovich Dénesnek, amiért az ásatásain előkerült övek feldolgozásához hozzájárult, és lehetővé tette a dokumentáció ide vonatkozó részének megtekintését.

Gyuláról, valószínűleg a Szövetkezeti Téglagyár területéről került a múzeum gyűjteményébe egy bőrvön töredéke, amelyen 1 cm-es közökkel elhelyezett téglalap alakú, két végükön félgömbökkel tagolt, bronzlemezből kivágott veretek sora volt (6. kép 6). Gyulán, a várban végzett ásatáson is előkerült egy kétosztatú bronzcsat (9. kép 4).⁴²

A *kaszaperi* temető öveinek vereteit Bálint Alajos az eddig ismert formákhoz hasonlónak tartotta, és használatukat a Hunyadi-kor idejére tette. Megfigyelései szerint az övek többségében a vereteket közvetlenül a bőrszíjra szerelték fel, a 80. számú sírban azonban még egy puhább bőr vagy vékony nemezréteg is volt a veretek alatt. A 19. sír övén szívsordíszes csat és kör alakú, homorú közepű veretek, míg az 50. sír övén gótikus „I” betűs és álló téglalap alakú gyöngysorkeretes, közepükön homorú veretek, valamint négyszög alakú, gyöngysor szélű lemezek voltak. A 99. sírből előkerült övdarabot egyforma ellipszis alakú veretek díszítették, a veretek pontozott felületén középen, egymás fölött négy domborított kördísz, két végükön jobb és bal oldalon egy-egy félkörös fül látható. A 182. sírban egyetlen ovális csatkeretű bronzcsat maradt meg az övből, lemezes csatrestén fonatmintával és gót betűs felirattal. A 226. számú sírban az övdíszek négyzet alakúak voltak, felületüket egy függőleges és vízszintes bemélyítés négy részre osztotta. A 267. sírből előkerült pártaöv volt a legdíszesebb, a bőrszíj felületét ugyanis kitöltötték a veretek. Az öv alsó és felső szélén kör alakú, gyöngykeretes rozetták sorakoztak, a közöttük lévő mezőt egymás fölött három sorban elhelyezett szegecsek és egy-egy kör alakú, homorú közepű veret fedte. A temető területén szórványként előkerült csatok vasból vagy bronzból készültek, közülük az egyik ovális keretes csat lemezét vágatoló ló alakja díszítette.⁴³

Kétegyháza határában egy homokbányában, kis edényben találták azt a középkori, ovális csatkarikájú, lemezes bőrszorítójú csatot, amelyen tojással díszített külön rátét is volt.⁴⁴

A *Makó-Mezőkopáncson* talált pártaövek bőrből voltak, és bronzból készültek, legtöbbször trapéz alakú csattal fogták össze azokat. Bálint Alajos még ovális és kör alakú csatokról is beszámol. A csatok között felső lemezükön gótikus „I” betűsorrrel és felirattal díszített darab egyaránt volt. A díszítmények közül a kisebb és nagyobb boglárok több sírből is előkerültek, míg rozettát csak egy sírban találtak. Sima, négyszögletes, illetve gót feliratos darabok szintén megtalálhatók a leletanyagban. A növénydíszes, egyik végén emberfejet mintázó és a gyalogos Szent Györgyöt ábrázoló szíjvégek a temető legszebb leletei voltak.⁴⁵

⁴² EFM ltsz.: 61.1.196. Kissné Bendefy Márta meghatározása szerint a bőr növényi cserzével készült, a töredék kopottsága miatt az állatfajt nem lehetett megállapítani. EFM ltsz.: 60.167.5 (bronzcsat), kora: XVI–XVII. század.

⁴³ BÁLINT 1938. 148–156, XV–XVI. t., XVII. t. 5–6, 8–9.

⁴⁴ EFM ltsz.: 61.1.134.2.

⁴⁵ BÁLINT 1936. 227–236.

A *Mezőkovácsházán* feltárt 127 sír közül két sírból került elő veretes övhöz tartozó lelet. Bálint Alajos leírásából tudjuk, hogy a 63. sírban csupán egy vasból készült, négyszögletes formájú szorítócsat volt, a 113. gyermeksírban azonban jó állapotú, keskeny pártáövet találtak. Az öv bőrszíját fonalakból és ezüstszálakból szőtt anyag fedte, s egyik végére, egymástól 9 cm távolságra két egyforma, pontokkal és vonalakkal díszített ovális karikájú, lemezes testű csatot erősítettek fel. Az övre ezeken kívül néhány, kilencszírmű virág alakú rozettát is felszegecseltek.⁴⁶

Orosháza határából két lelőhelyről ismerünk övtartozékot. A bronzlemezből préselt, kilencszírmű virágot mintázó rozetták a Monori-tanyák nevű lelőhelyen kerültek elő (7. kép 2a–b).⁴⁷ Egy S alakban hajlított bronzcsatot a Kristó-téglagyárban találtak földkitermelés alkalmával (12. kép 5).⁴⁸

Örménykúton, a décsi Telek-halom nevű lelőhelyen a feltárt sírok közül háromban volt fémveretes öv, egy övkapcsoló és egy szíjvég pedig szórványleletként került elő.⁴⁹ Az övkapcsoló félbehajtott bronzlemezből lévő szíjszorítójában a fém-szálas övszalag kis részlete is megmaradt. A lemezen – préseléssel kialakított sima és véséssel vonalkázott négyzetekből álló – sakktáblaminta látható. A kapcsoló hurkos része félkör átmetszetű huzalból készült, és felső részét ék alakú bevágások tagolják. A rézkorrózióval konzervált övszalag töredéke kétrétegű övből való: a vászonszövésű alsó pántra vékony bronzhuzalból és vastag, S irányban sodrott lenfonalból, panamakötéssel szőtt kazettamintás szalagot varrtak fel (7. kép 3; 11. kép 4).⁵⁰ A másik szórványlelet a szíjvég, lemeze kétféle fémből készült. Az alsó vaslemez felhajtott szélei bronzból préselt, inda és virág díszítésű lemeztöredéket fogtak körbe. A téglalap alakú szíjvég hiányos, egyik végén egy vasszegecs és a lemezek között fekvő, vaskorrózióval átitatott, szövött anyag részlete látható (7. kép 4).⁵¹ A 46. sírban talált övtöredék növényi cserzésű borjúbőrből készült és rozettákkal díszített pártáövhöz tartozott, amelyet trapéz alakú csatkeretes, lemezes csat fogott össze. A rozettákból és a csatlemezből csupán apró töredékek kerültek elő.

⁴⁶ BÁLINT 1939. 155. XXX. t.

⁴⁷ SzKJM ltsz.: 66.16.1–2 (egyik ép, másik töredékes). Hasonló virágfejes rozetták díszítették más típusú veretekkel együtt a Salgótarjánban talált pártáövet (OBERSCHALL 1942. 3, I. t. 1), Nagytályán pedig nyolcszírmű virágfejes rozetták kerültek elő (KOVÁCS 1973. 137, IX. t. 13). A virágfejes rozetták kora a XV. századra tehető.

⁴⁸ SzKJM ltsz.: 52.45.1, kora: XV. század.

⁴⁹ Szatmári Imre ásatása, 1993 (SZATMÁRI 1994. 66–71; SZATMÁRI 1996b. 82–83).

⁵⁰ MMM ltsz.: 95.23.84. Nyársapáton a 30. sírban a sakktáblamintás övkapcsoló kampós végű párját is megtalálták (BENKŐ 1980. 324, 10. t. 8–10, 19. t. 7), Várpalota-Loncsoson pedig az övkapcsoló hurkos fele került elő a kampó töredékével együtt (MRT 2. 213, 28. t. 22). Az övkapcsolók kora: XV–XVI. század.

⁵¹ MMM ltsz.: 95.23.91.

Az egyoldalas öntésű csatkeret felületét fűrésznyomok borítják, a kalapálással ellátott csatpecket pedig vékony bronzhuzalból hajlították meg (7. kép 5).⁵²

A 150. sírban eltemetett kislány fejét fémszálal szalagpárta, derekát veretes öv fogta körül.⁵³ A bolygatatlan sírból, a téglatörmelékkel és habarccsal kevert homokos talajból előkerült pártaöv jó állapotban maradt meg, és sikerült „in situ” kiemelni.⁵⁴ Az öv bőrpántja néhány szakaszon töredezett és hiányos volt, a rajta lévő övdíszítmények és tartozékok azonban eredeti helyzetben maradtak meg, így megfigyelhettük azok pontos sorrendjét, az öv összeállításának technikáját és a méretét. A bőrpánt a talajban kissé összezsugorodott, ugyanis a rajta fekvő 2,3 cm oldalhosszúságú négyzetes veretek alsó és felső széle leért a bőrszalagról. A bőr jelenleg mért szélessége 2 cm, vastagsága 0,3 cm, anyaga barna színű marhabőr, amelyet teljes egészében 0,02 mm vékony, tojáshej színű bőrrel vontak be.⁵⁵ A fedőbőr összeérő két szélét az öv színoldalára hajtották föl, és csak ezután vágták ki lyukasztóval a csatolási lyukak és az övtartozékok rögzítésére szolgáló gömbös fejű szegecs helyét. A veretek felhelyezésekor a bőr hátoldalára, a szegecs alsó végére kör alakú lemezalátéteket helyeztek, és ezekre kalapálták el a szegecsket. Az övgarnitúra minden darabja bronzlemezből, préseléssel készült, kivéve a lemezes testű csat trapéz alakú keretét, ezt ugyanis egyoldalas öntéssel készítették el. Az öv jobb oldali végét egy szegecs rögzítette a csat téglalap alakú szíjszorító lemezébe. A csatlemez végét – a két négyzet alakban kivágott résen keresztül – kétágú, vastagabb cérna négyszeres áthurkolásával varrták a bőrhöz.⁵⁶ A csat után kb. 5 cm-es bőrszakaszt szabadon hagyva, 26 darab csonka gúla formájú, szélein gyöngykerettel, tetején bemélyülő félgömbbel tagolt négyzetes veret következett. A verete-

⁵² MMM ltsz.: 95.23.148. A bőr anyagvizsgálatát Kissné Bendefy Márta végezte el. A rozetta-töredékekhez hasonlótl pl. Csúton a LI. sírban találtak (GEREVICH 1943. 118, 26. kép).

⁵³ MMM ltsz.: 95.23.220, kora a XIV–XVI. századra tehető (SZATMÁRI 1994. 71, 6. kép).

⁵⁴ Az ásatáson talált bőrleletek állapotát befolyásolja a talaj típusa (kötött vagy laza szerkezetű, milyen a vízáteresztő képessége, a szerves eredetű és ásványianyag tartalma, a talajbaktériumok, mikroorganizmusok összetétele), valamint a fémek, illetve fémes elemek jelenléte. A laza talaj víz- és oxigéntartalmának változása és a vasvegyületek, baktériumok jelenléte a bőrt felépítő kollagén teljes lebomlását okozhatja, míg a kötött talaj állandóbb mikroklímájú közegéből előkerült bőrök jobb állapotban maradnak meg. A talajban, ha réz, illetve rézötövezet található a bőrtárgy közelében, lassul a rostok bomlási folyamata. A 150. sír övpántja meglepően jó állapotban konzerválódott a laza talajban, ez valószínűleg a felületét borító bronzszerelvények korróziójának hatásával magyarázható, ugyanis a réz és ezüst vegyületei gátolják a rothasztó baktériumok működését (SZALAY 1980. 80–82; BAKAYNÉ PERJÉS 2003. 39).

⁵⁵ Kissné Bendefy Márta anyagvizsgálatából tudjuk, hogy az övpánt növényi cserzésű marhabőrből volt, s hogy a világos színű fedőbőrt timsós cserzéssel készítették ki. Az elmosódott barkarajz miatt az állatfajt azonban nem lehetett meghatározni. Ez utóbbi bőr csak a lyukvédős övszakaszon maradt meg, az egymásba érő veretek alatt és a bőr hátoldalán két apró töredék volt belőle, a többi elporladt.

⁵⁶ A kétágú cérna egy-egy Z irányban sodrott alapcérna S irányú összesodrásával készült. A csatlemez hátoldalán egyszerű vászonszövésű textildarab és három apró, gömbölyű csontgyöngy volt a korrózióba tapadva, valószínűleg a ruha anyagából és díszítéséből valók.

ket, szorosan egymáshoz illesztve, a jobb és bal oldalukon átütött egy-egy szegeccsel fogták a bőrhöz (8. kép 1b, 1d). A díszveretek után 6 darab kerekített sarkú ötszögletű lyukvédő veret következett a 13 cm hosszú övrészen, s utánuk ismét csonka gúla alakú veretek voltak az övön.⁵⁷ A lyukvédőket két szegeccsel erősítették a kapcsolási lyukak fölé. Az öv végét szíjvég zárta le, amelynek felületén közös ágból induló indakötegek láthatók. Az indamotívumok háromágú karéjos levéldíszben végződnek (8. kép 1a, 1c). Mivel a szíjvéget hordozó bőrszakasz hiányos volt, az öv teljes hosszát csak megbecsülni tudtuk: a hossza megközelítően 85-90 cm lehetett. Feltételezzük, hogy ez a hosszú öv nem a gyermeknek készült, s ezt nemcsak az öv mérete alapján gondoljuk, hanem annak csatolási módjából is. A csatolást ugyanis nem a lyukvédővel fedett csatolási lyukak egyikén kapcsolták be, hanem az övön áthúzott csatkarikát a második négyszögletes veret mögé akasztották. Az így összefogott öv derékmérete 58-60 cm volt.⁵⁸

Az örménykúti ásatáson talált harmadik veretes öv kis részlete a 156. sírból került elő. A keskeny szíjat növényi cserzésű marhabőrrel hasították. A töredék egyik felén egymás mellett négy, közel fél centiméter átmérőjű lyuk látható. Az egyikben fonállal bevont vashuzalból hurkolt, négyszirmú virágdísz maradt meg.⁵⁹ Két szórvány vascsat került még elő erről a lelőhelyről, az egyik négyszögletes, a másik háromszög alakú, s mindkettő pártáövhez tartozhatott (12. kép 3-4).⁶⁰

Összegzés

Összegzésként a fent leírtak alapján elmondhatjuk, hogy a Békés megye területén végzett ásatásokon és a terepbejárások alkalmával huszonegy lelőhelyről nyolcvanhat különböző pártáövből származó töredék és övtartozék került elő, amelyek közül tizenhármaszögletű volt, tizenhárom övet csontból való övtartozékok, míg ötvenhárom pártáövet fémveretek díszítettek. Ezekből a megye múzeumainak gyűjteményeiben negyvenhárom pártáövet ötvenhárom, illetve tartozéka, valamint három teljes övgarnitúra található meg, negyven pártáöv leírását pedig a publikációkból ismerjük.

Pártáöveink formája és díszítése igen változatos, van közöttük ónozott és aranyozott bronzból készült, különböző mintázatú veretekkel ékített, ezüstszálas fonalból szövött és ezüst flitterekkel hímzett egyaránt. A legdíszesebb öveket azokban a sírokban találták, amelyekben a halott fejére pártát is helyeztek (Örménykút,

⁵⁷ Az öv ezen a részen hiányos volt. A bőr elporladt, a veretek pedig apró darabokban voltak, az övszakaszt díszítő négyszögletes veretek pontos számát ezért nem ismerjük.

⁵⁸ Tiszaújfalun az 'E' sírban talált öv egész felületét befedték a szorosan illeszkedő veretek, amelyek közül a karéjos végű, indadíszes szíjvég kidolgozása megegyezik az örménykúti öv szíjvégével (SZABÓ 1938. 66, 350. kép). A csonka gúla alakú veretekkel közel megegyező díszítik a csúti temető XLIV. számú sírjában talált övet is (GEREVICH 1943. 115, 28).

⁵⁹ MMM ltsz.: 95.23.228, kora: XIV-XVI. század. Kissné Bendefy Márta bőrmeghatározása.

⁶⁰ MMM ltsz.: 94.23.22 és 94.23.24.

décsi Telek-halom 3. és 150. sír; Gyula-Györke 16. sír). Az utóbb említett két sírban eltemetett gyermekek derekát felnőttre való öv fogta körül, amely bizonyosságul szolgál arra, hogy a pártáövek a családon belül öröklődtek.⁶¹

A gyűjteményeinkben megtalálható pártáövvaltozatok párhuzamait az ország különböző területeiről ismerjük. A Békés-Hidas lelőhelyen előkerült geometrikus mintájú szalagöv-töredékhez, és az övek kapcsolására szolgáló övmerevítőkhöz hasonlók kerültek elő például Csomorkányon,⁶² Nagytályán,⁶³ Túrkeve-Móricson,⁶⁴ Kunkekegyháza és Felsőmonostor-pusztatemplom lelőhelyen.⁶⁵ Az ásatók többsége a szalagövek korát – kormeghatározó éremmel együtt előkerült övletek alapján – a XV–XVI. századra keltezte.⁶⁶

A csontveretes övek díszítményeihez hasonlókat találtak többek között Nagylakon,⁶⁷ Nyársapáton⁶⁸ és Csengelén.⁶⁹ A fővényesi temető 7. és 66. számú sírjában talált csatok pontos megfelelői az orgondaszentmiklósi⁷⁰ és a csúti⁷¹ leletek között voltak, az örménykúti szórványként előkerült szíjvég mását pedig a Tiszaújfalun előkerült övről ismerjük.⁷² A kutatók a csontos övek korát a XIV–XV. századra teszik, és a pártáövek legkorábbi változatának tartják. Megfigyeléseik szerint az övek viselete a XIV. században vált általánossá, és a XV. század első feléig használták azokat.⁷³

A fémveretes övek között a Györkén és Szabadkán talált sívsorral és kötélmintával díszített csatokhoz hasonlókat a nyársapáti,⁷⁴ a nagytályai⁷⁵ és a kiskunfélegyházi⁷⁶ temetők leletanyagában voltak, a Fővényesen előkerült csat tökéletes mását pedig a Mohács-Csele-pataki ásatáson találták.⁷⁷ A csatok mintáinak azonos vonalvezetése, kidolgozása és egy-egy darab méretbeli egyezése alapján feltételezzük, hogy ugyanabban a műhelyben készültek. Azonos területen működő műhelyekből származhatnak a Fővényesen, Györkén, Gyula-Törökzugban, Szentbenedeken és

⁶¹ A XVI–XVII. századi hagyatéki leltárakban és hozományjegyzékekben számos adatot találhatunk a pártáövek öröklésére vonatkozóan (RADVÁNSZKY 1986. I. 72, II. 4, 9, 24, 29, 103).

⁶² BÉRES 1993. 34.

⁶³ KOVÁCS 1973. 127.

⁶⁴ MÉRI 1954. 149.

⁶⁵ SZABÓ 1938. 61–62. Szabó Kálmán a szalagövek korát XII–XIII. századnak határozta meg.

⁶⁶ Radvánszky Béla szerint a magyar viseleti anyagban a selyemből szövött övek használata a XVI. század második felében jelenik meg (RADVÁNSZKY 1986. I. 62, 93).

⁶⁷ SÁNDOR 1959. 115, 118.

⁶⁸ BENKÓ 1980. 336.

⁶⁹ HORVÁTH 1978. 115–116.

⁷⁰ OBERSCHALL 1942. IX. t. 1.

⁷¹ GEREVICH 1943. 2. kép.

⁷² SZABÓ 1938. 353. kép.

⁷³ HORVÁTH 1978. 112–113; SÁNDOR 1959. 115–121.

⁷⁴ BENKÓ 1980. 10. t. 7, 16. t. 1.

⁷⁵ KOVÁCS 1973. 6. kép 3, 7. kép 1, 7.

⁷⁶ BÁLINT 1956. XI. t. 1–3.

⁷⁷ FEHÉR 1955. XXXVI. t. 9.

Orosházán előkerült, gótikus felirattal, minusculás „I” betűkkel díszített csatok és övfüggesztők, valamint a kilencszirmú virágot formázó rozetták is. A gót betűs feliratok és a minusculás „I” betűsoros díszítés mellett, a trapéz forma csatkeret és csattest, a gyöngysor keretezésű veretek, a különböző méretű rozetták, illetve a hármas tagolású leveles-índás motívumok jellegzetes díszítő elemei voltak a gótikus stílusnak a XIV. század végén és a XV. század idején. E stílusjegyek alapján a Békés megyei fémveretes pártáöveink használatát – kettő kivételével – a XV. századra keltezhetjük. A Gyula-törökzugi ásatáson talált szegecsekkel kivert övtöredék, valamint az Örménykút, décsi Telek-halmon előkerült sakktáblamintás övkapcsoló korát⁷⁸ az analógiák alapján a XVI. századra tehetjük.⁷⁹

IRODALOM

BAKAYNÉ PERJÉS 2003

Bakayné Perjés J.: Régészeti börtárgyak restaurálása. ISIS – Erdélyi Restaurátor Füzetek, 3. (2003) 39–50.

BÁLINT 1936

Bálint A.: A Makó-mezőkopáncsi középkori temető sírleletei. – Die Grabfunde des mittelalterlichen Gräberfeldes von Makó-Mezőkopáncs. Dolg, 12. (1936) 222–241.

BÁLINT 1938

Bálint A.: A kaszaperi középkori templom és temető. – Das Gräberfeld und die Kirche von Kaszaper aus dem Mittelalter. Dolg, 14. (1938) 139–190.

BÁLINT 1939

Bálint A.: A mezőkovácsházi középkori település emlékei. – Ausgrabungen in Mezőkovácsháza. Dolg, 15. (1939) 146–164.

BÁLINT 1956

Bálint A.: A Kiskunfélegyháza-Templomhalmi temető. – Le cimetière de Kiskunfélegyháza-Templomhalom. MFMÉ, (1956) 55–84.

BENKŐ 1980

Benkő E.: A középkori Nyársapát. – Das mittelalterliche dorf Nyársapát. StudCom, 9. (1980) 315–424.

BÉRES 1993

Béres M.: A 14–16. századi csomorkányi viseletek rekonstrukciója. Múzeumi kutatások Csongrád megyében, 1992. (1993) 32–46.

---

⁷⁸ A szegeccses öv párhuzamát Mohácsról (FEHÉR 1955. XLVI. t. 12), míg az övkapcsolóét Nyársapátról ismerjük (BENKŐ 1980. 10. t. 8–10), koruk: XVI. század.

⁷⁹ A fotókat Krajcsovics Béláné készítette, fogadja érte köszönetemet. A kéziratot – kisebb kiegészítésektől eltekintve – 1999-ben zártam le. Köszönettel tartozom Szatmári Imrénének a munkámat segítő tanácsaiért és a lektori munkájáért.

FEHÉR 1955

Fehér G.: Az 1949. évi Mohács-Cselepataki mentőásatás. – Die Rettungsgrabung von Mohács-Cselepatak im Jahre 1949. ArchÉrt, 82. (1955) 214–220.

FEKETE 1959

Fekete P., H.: Vid középkori templomának feltárása. ArchÉrt, 86. (1959) 83–86.

GÁBOR 1996

Gábor G.: Egy középkori pártáöv rekonstrukciója. – Die Rekonstruktion eines mittelalterlichen Jungferngürtels. BMMK, 16. (1996) 257–265.

GÁDOR 1973

Gádor J.: Középkori templom és temető az edelényi Csebi-dűlőben. HOMÉ, 12. (1973) 599–607.

GEREVICH 1943

Gerevich L.: A csúti középkori sírmező. BudRég, 13. (1943) 105–166.

HALMÁGYI-RIEDEL 1986

Halmágyi Sz. – Riedel L.: Régi fegyverekről. Budapest, 1986.

HORVÁTH-SZATMÁRI 1989

Horváth E. – Szatmári I.: Középkori temetők és szerves maradványaik Gyula határában. BÉ, (1989) 3. sz. 378–393.

HORVÁTH 1978

Horváth F.: Csengele középkori temploma. – Die mittelalterliche Kirche in Csengele. MFMÉ, 1976–77/1. (1978) 91–126.

JANKOVICH 1982

Jankovich B. D.: A Gyula-törökzugi templom feltárása. BÉ, 17. (1982) 4. sz. 415–426.

JANKOVICH 1991

Jankovich B. D.: A magyar honfoglalástól a török kiűzéséig. In: Jankovich B. D. – Erdmann Gy. (szerk.): Békéscsaba története. I. A kezdetektől 1848-ig. Békéscsaba, 1991. 147–206.

MRT 2

Éry I. – Kelemen M. – Németh P. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 2. Veszprém megye régészeti topográfiája II. A Veszprémi járás. (Szerk.: Éry I.). Budapest, 1969.

MRT 8

Jankovich B. D. – Makkay J. – Szőke B. M.: Magyarország régészeti topográfiája. 8. Békés megye régészeti topográfiája IV/2. A Szarvasi járás. (Szerk.: Makkay J.) Budapest, 1989.

MRT 10

Jankovich B. D. – Medgyesi P. – Nikolin E. – Szatmári I. – Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája. 10. köt. Békés megye régészeti topográfiája. IV/3. köt. Békés és Békéscsaba környéke. (Szerk.: Jankovich B. D.) Budapest, 1998.

KOVÁCS 1973

Kovács B.: Nagytálya középkori templomának feltárása. – Mise a de découvert de l'église médiévale de Nagytálya. EMÉ, X. (1972) 119–158.

KOVALOVSZKI 1969

Kovalovszki J.: Ásatások Csepelyen. – Ausgrabungen in Csepely. VMMK, 8. (1969) 235–252.

MÉRI 1954

Méri I.: Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményeiről II. ArchÉrt, 81. (1954) 138–154.

NAGY-KRALOVÁNSZKY-MÁTÉFY-JÁRÓ 1993

Nagy K., E. – Kralovánszky M. – Mátéfy Gy. – Járó M.: Textiltechnikák. Budapest, 1993.

OBERSCHALL 1942

Oberschall M., B.: A salgótarjáni, orgondaszentmiklósi és pakonyi középkori sírletek. – Die mittelalterlichen Grabfunde von Salgótarján, Orgondaszentmiklós und Pakony. Művészettörténeti Füzetek, 1. (1942)

RADVÁNSZKY 1986

Radvánszky B.: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században I–III. Budapest, 1986.

SÁNDOR 1959

Sándor M., G.: Középkori csontos övek a Magyar Nemzeti Múzeumból. – Mittelelterliche Knöcherne Gürtel im Ungarischen Nationalmuseum. FolArch, 11. (1959) 115–123.

SZABÓ 1972

Szabó J. Gy.: Gótikus pártáövek a kishánai vár temetőjéből. – Spätmittelalterlichen Prunkgürteln aus dem Burg-Friedhof von Kishána. EMÉ, 1970–71. (1972) 57–88.

SZABÓ 1938

Szabó K.: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. – Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene. Bibliotheca Humanitatis Historica, 3. (1938) 61–78.

SZALAY 1980

Szalay Z.: Bőrtárgyak restaurálása Magyarországon. Múzeumi Műtárgyvédelem, 7. (1980) 80–85.

SZATMÁRI 1994

Szatmári I.: Ásatások a Décsi-halmon. Szarvasi Krónika, 8. (1994) 66–71.

SZATMÁRI 1996a

Szatmári I.: Középkori falusi templomok régészeti kutatása Gyula határában. (Implom József ásatásainak hitelesítése.) In.: Szatmári I. – Gerelyes I.: Tanulmányok a gyulai vár és uradalma történetéhez. (Szerk.: Jankovich B. D.) Gyula, 1996. 9–87.

SZATMÁRI 1996b

Szatmári I.: Örménykút-3. sz. lh., Décsi Telek-halom. RégFüz, 47. (1996) 82–83.

SZATMÁRI 1999

Szatmári I.: A középkori Csorvás és temploma. BMMK, 20. (1999) 83–111.

**„Párta”-belts (ornamented belts)
in Békés county from the Middle Ages**

– Gabriella Gábor –

Resume

Belts as well as buttons and hooks were supplementaries of clothing in the middle ages. One type of these belts was „párta”-belt that could be worn by women, men and children as well.

During the excavations in the cemeteries around the churches in Békés county they found numerous accessories of „párta”-belts out of metal and bone.

One type of „párta”-belts is called ribbon-belt and is weaved from flax-, silk-, and metallic thread. These belts were clipped together with bone-turned and cast-bronze braces and hooks. (Pic.1, 1-7)

The other type of the „párta”-belts is the ribbon-belt with bone accessoires. These belts were decorated with carved and turned flats of bone and buckles. (Pic.2-4)

The third type of „párta”-belts are the ones that are decorated with ornaments and buckles. These are especially well decorated, gothic „I” letters, inscriptions, roses on the entire surface, quadrangular ornaments and rivets serve as decoration. (Pic.5-12)

The most beautiful „párta”-belts were found in those graves where the deceased was wearing a headdress.

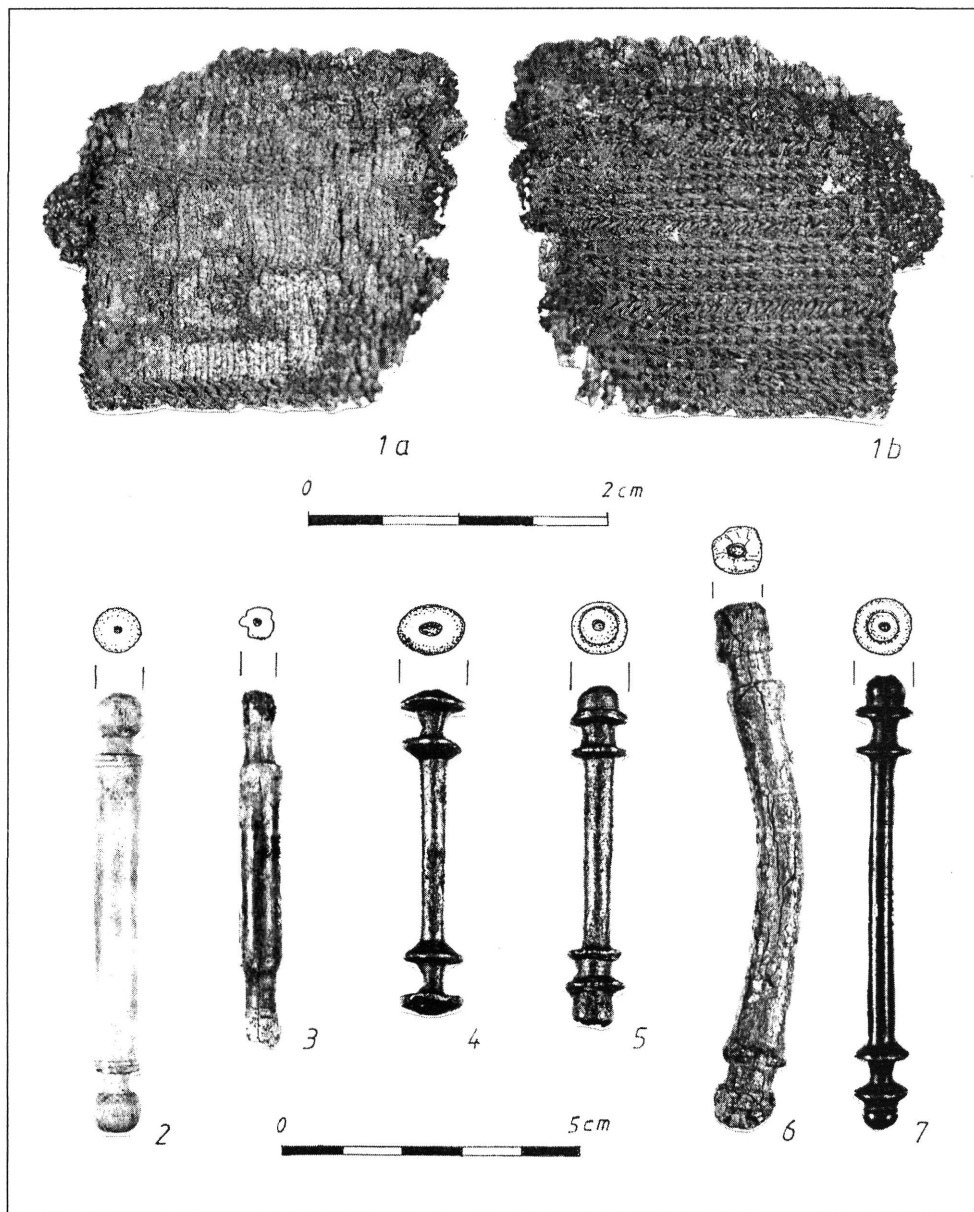
The shape of the ornaments and the way the belts were decorated is similar (or even the same in some cases) to the belt decorations found in other parts of the country.

Gábor Gabriella

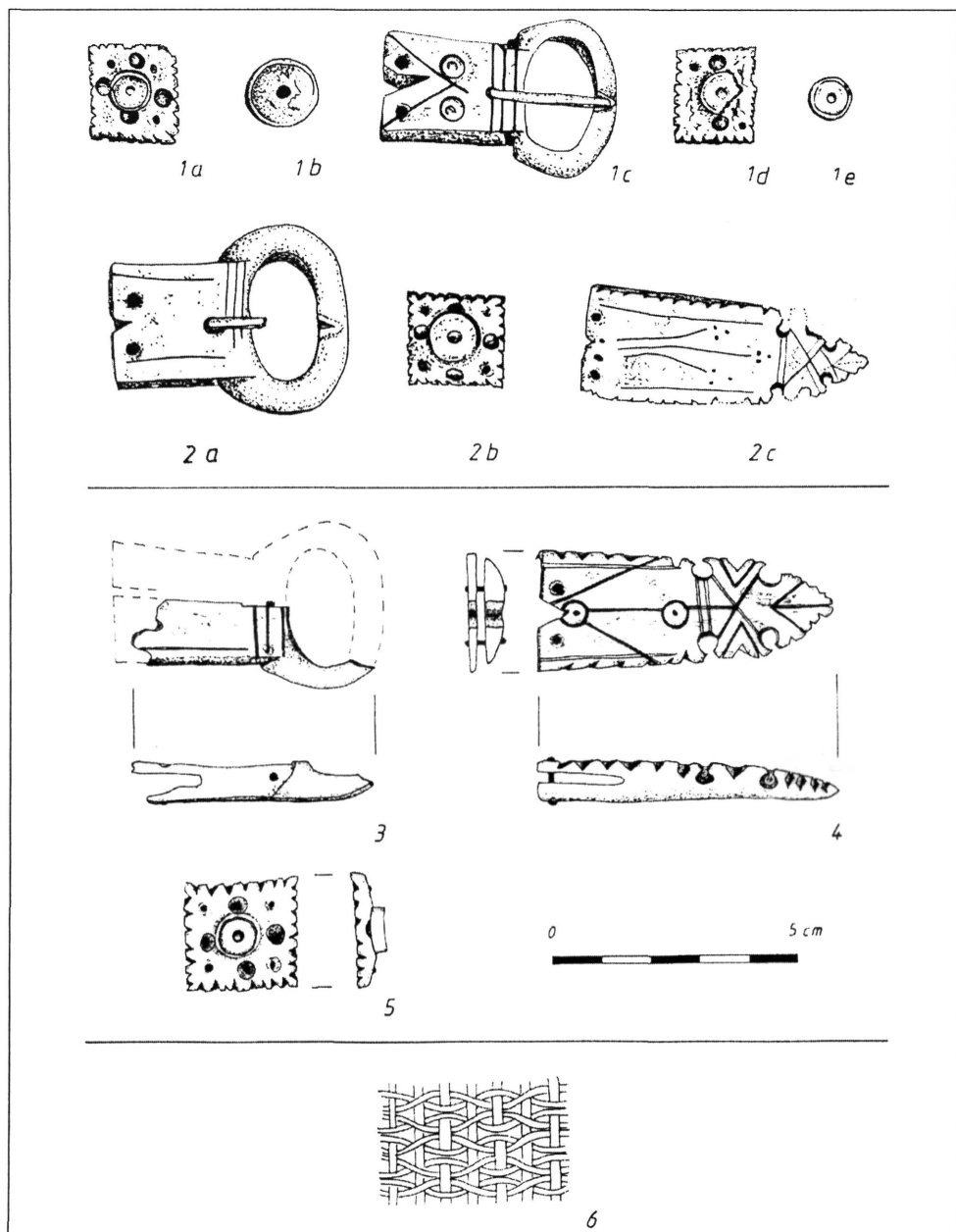
Munkácsy Mihály Múzeum

H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

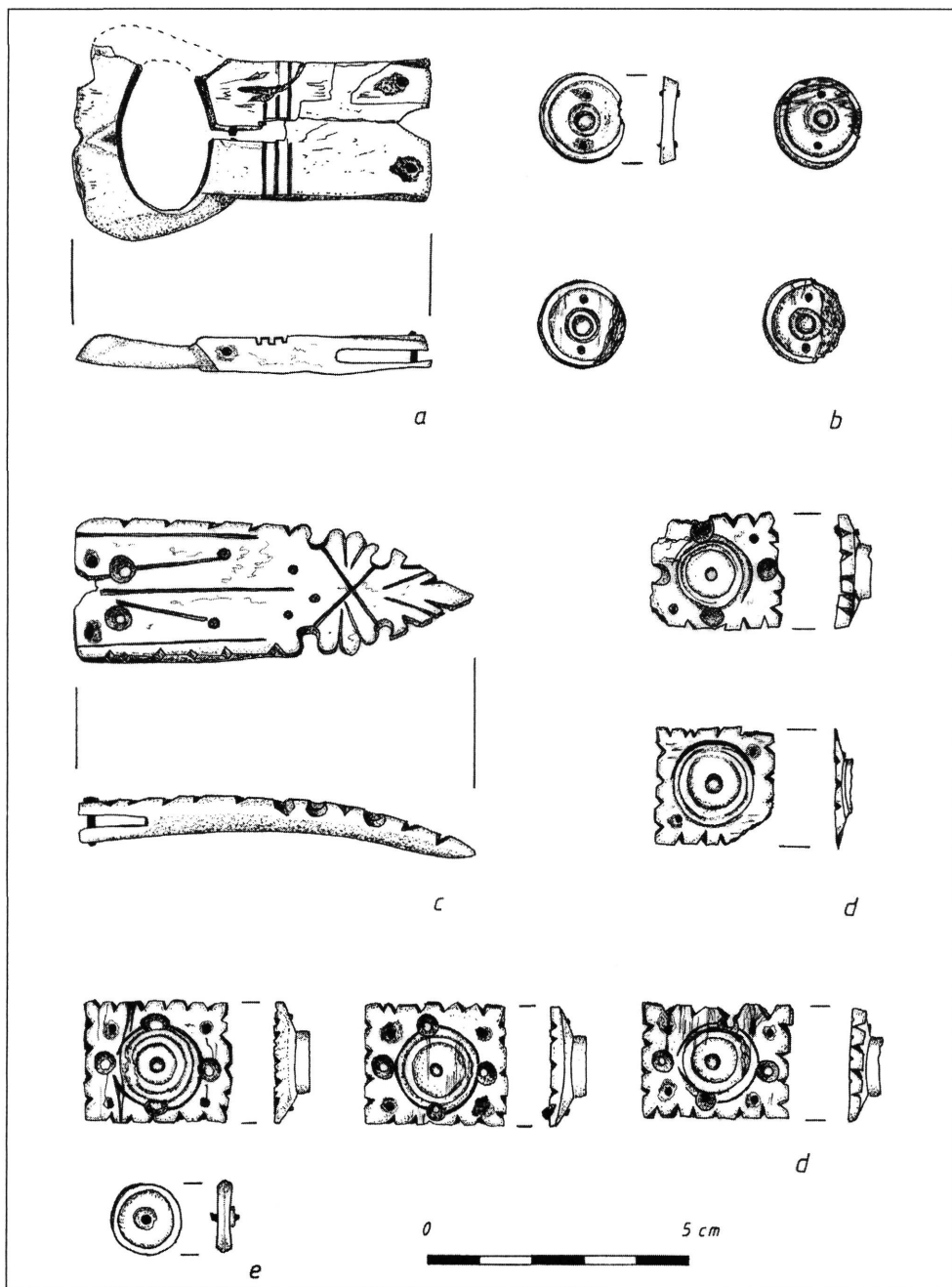
E-mail: gabo@bmmi.hu

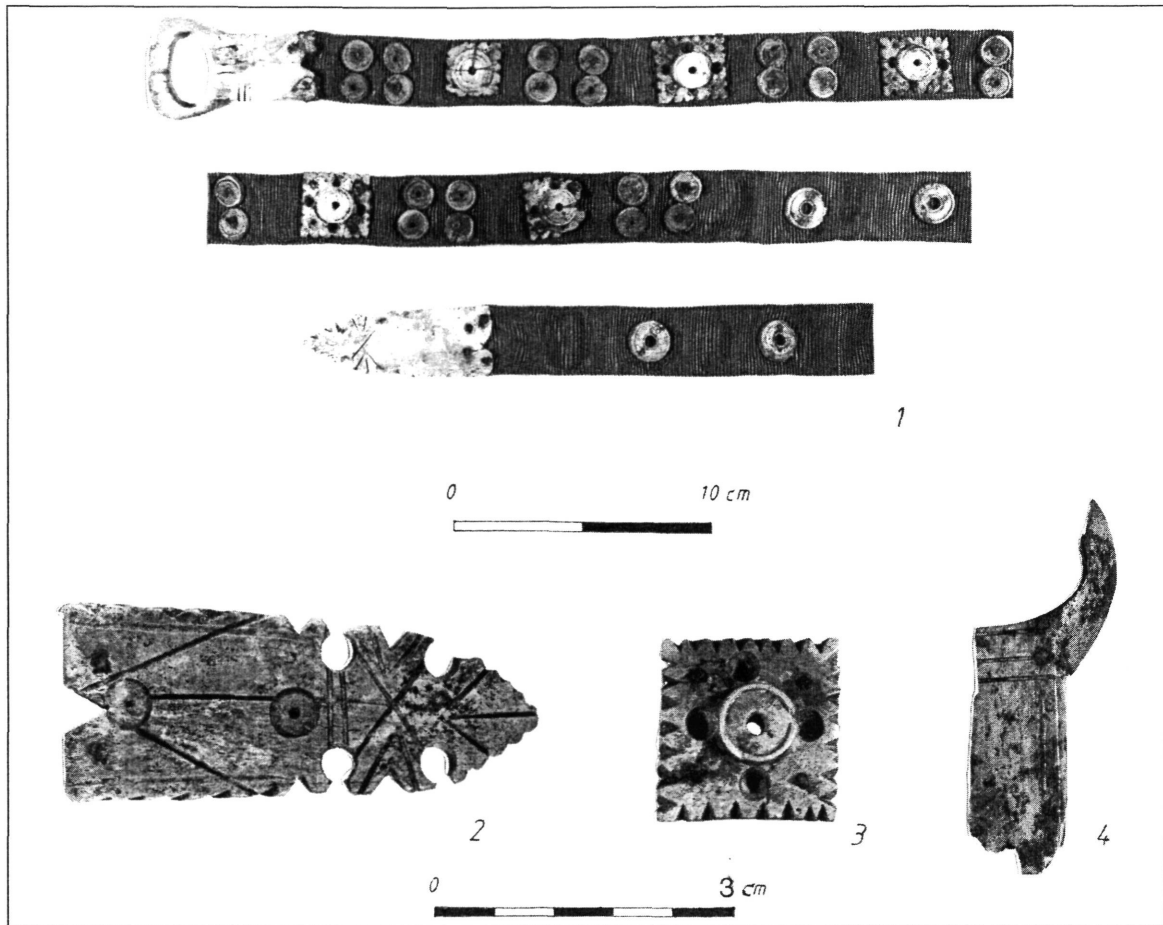
1. kép. 1a-b: Békés-Hidas 44. sír, a szalagöv felső és alsó szalagja; 2-7: övmerevítők
(2: Békéscsaba, Megyeri-faluhely 57. sír; 3-5: Gyula-Törökzug, szórványtelep,
137. sír, 170. sír; 6: Örménykút, décsi Telek-halom 165. sír;
7: Telekgerendás, Faragó-dűlő)

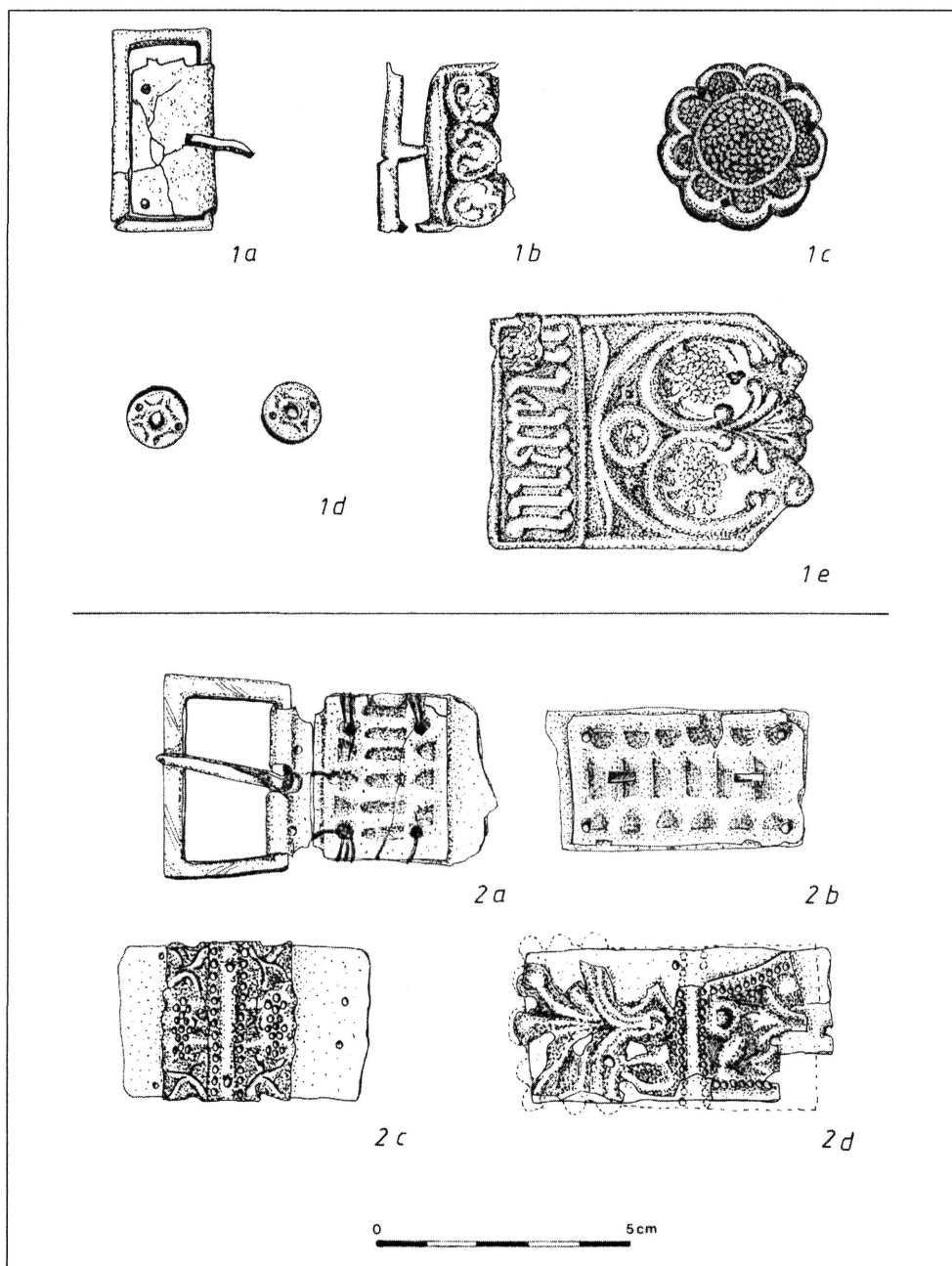
2. kép. Csont övdíszek. 1-2: Gyula-Fövényes (Bálint A. nyomán); 1a-e: 7. sír;
2a-c: 66. sír; 3-6: Örménykút, décsi Telek-halom (3-5: szórványleletek;
6: 3. sír, az övszalag szövésmintája)

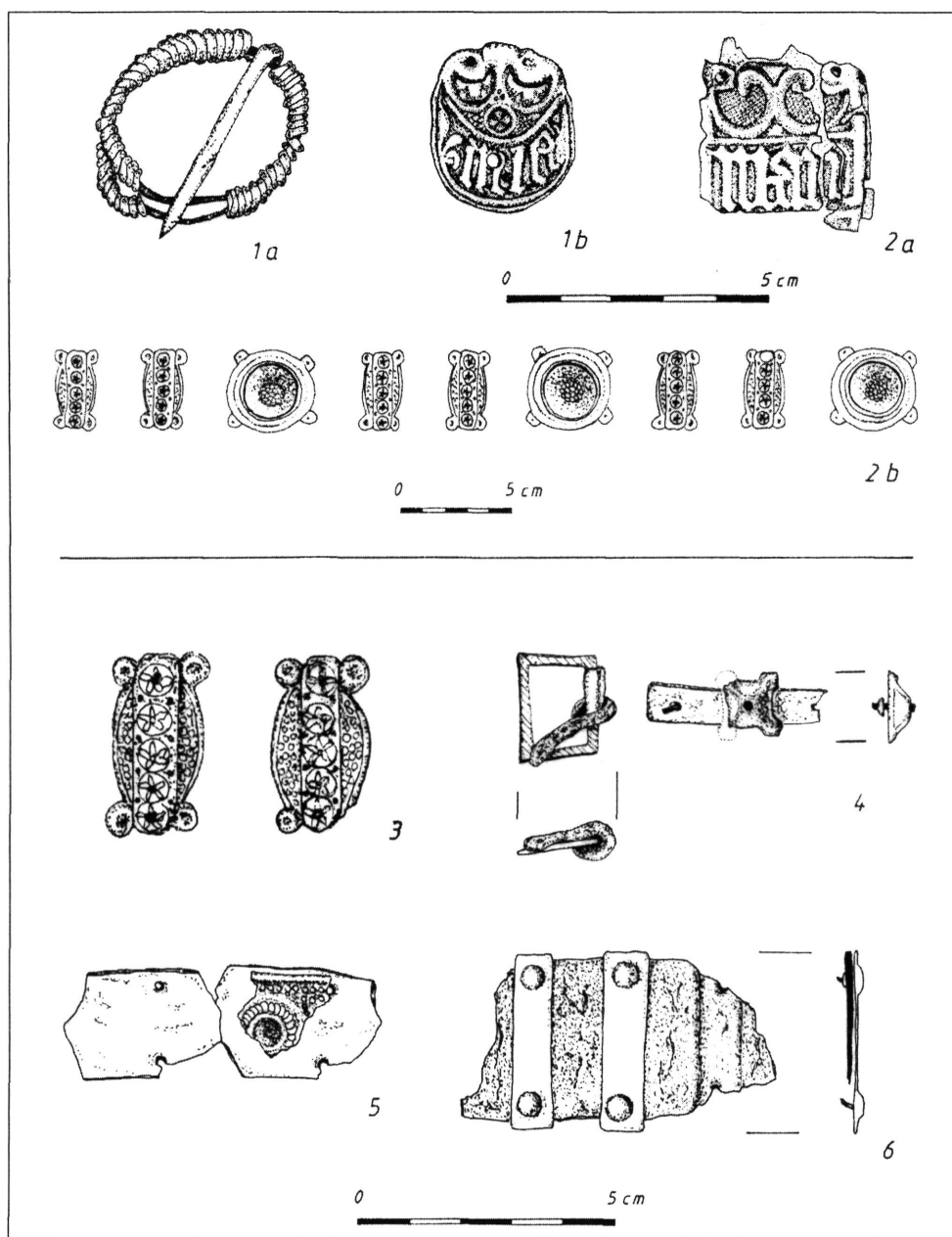
3. kép. a-e: Örménykút, décsi Telek-halom, a 3. sír övdíszzei

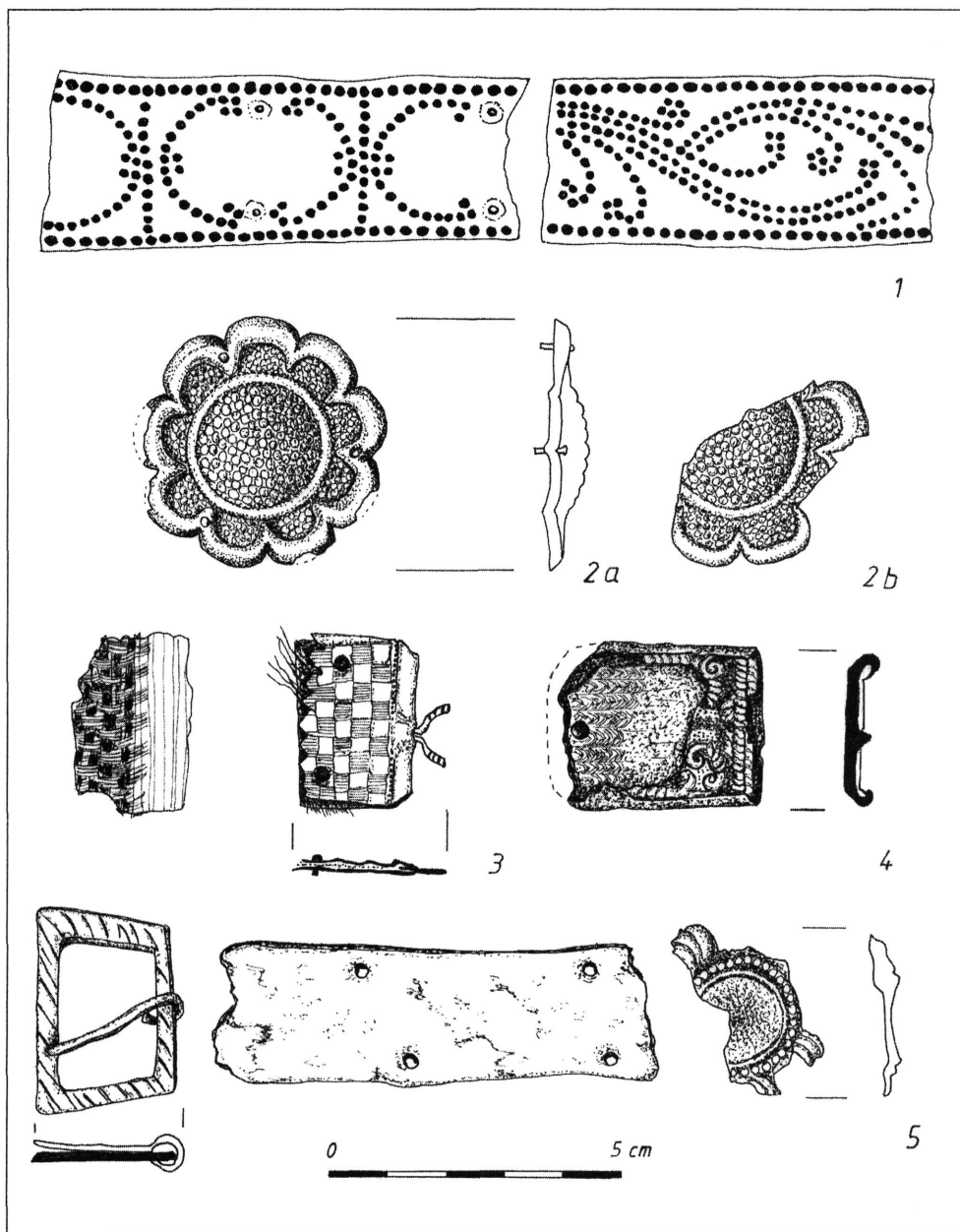
4. kép. 1–4: Örménykút, décsi Telek-halom (1: 3. sír, a rekonstruált öv; 2–4: szórvány övtartozékok)

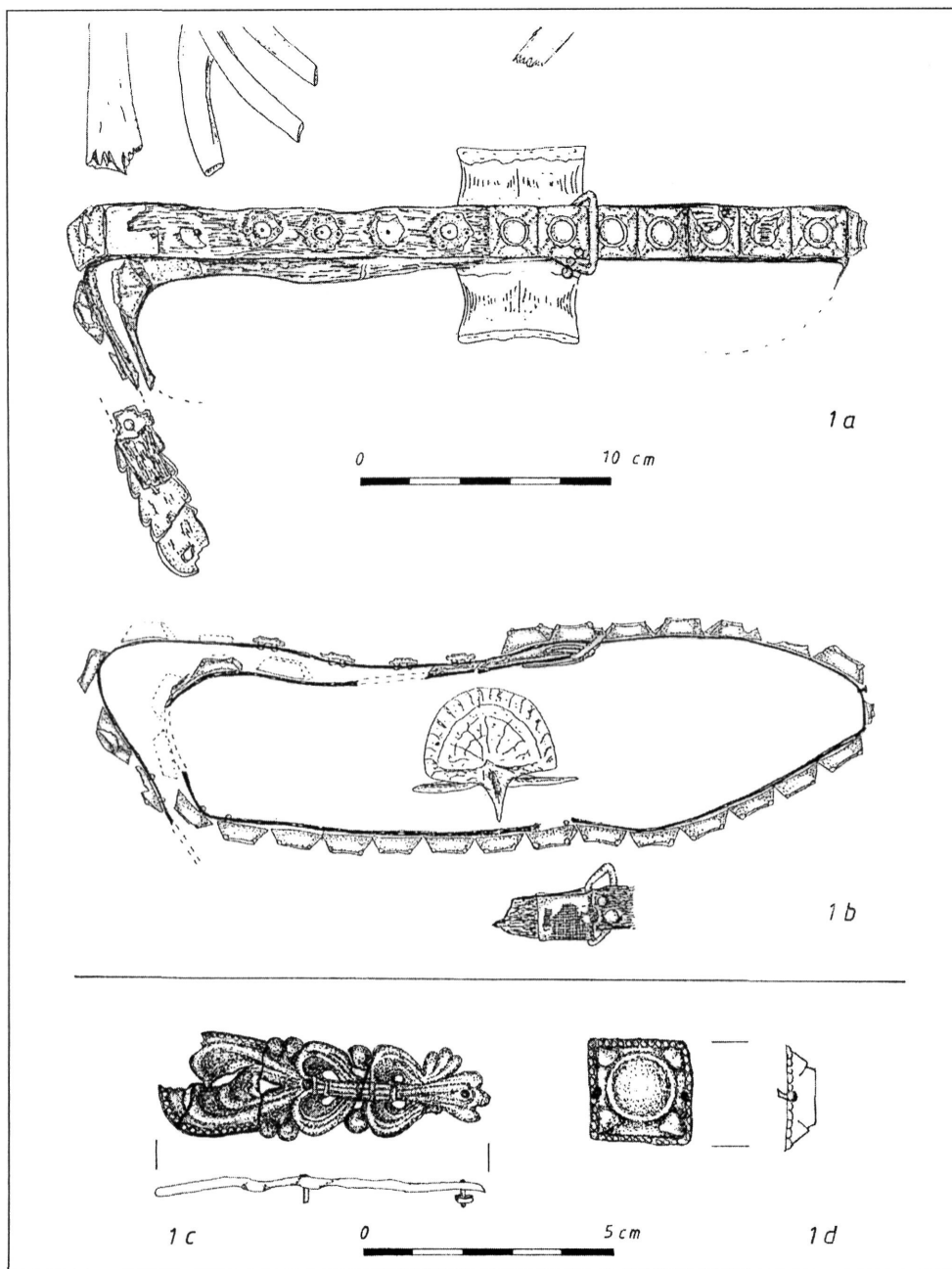
5. kép. Fém övdszék. 1a-e: Gyula-Fövényes 46. sír (Bálint A. nyomán);
2a-d: Gyula-Györke 16. sír

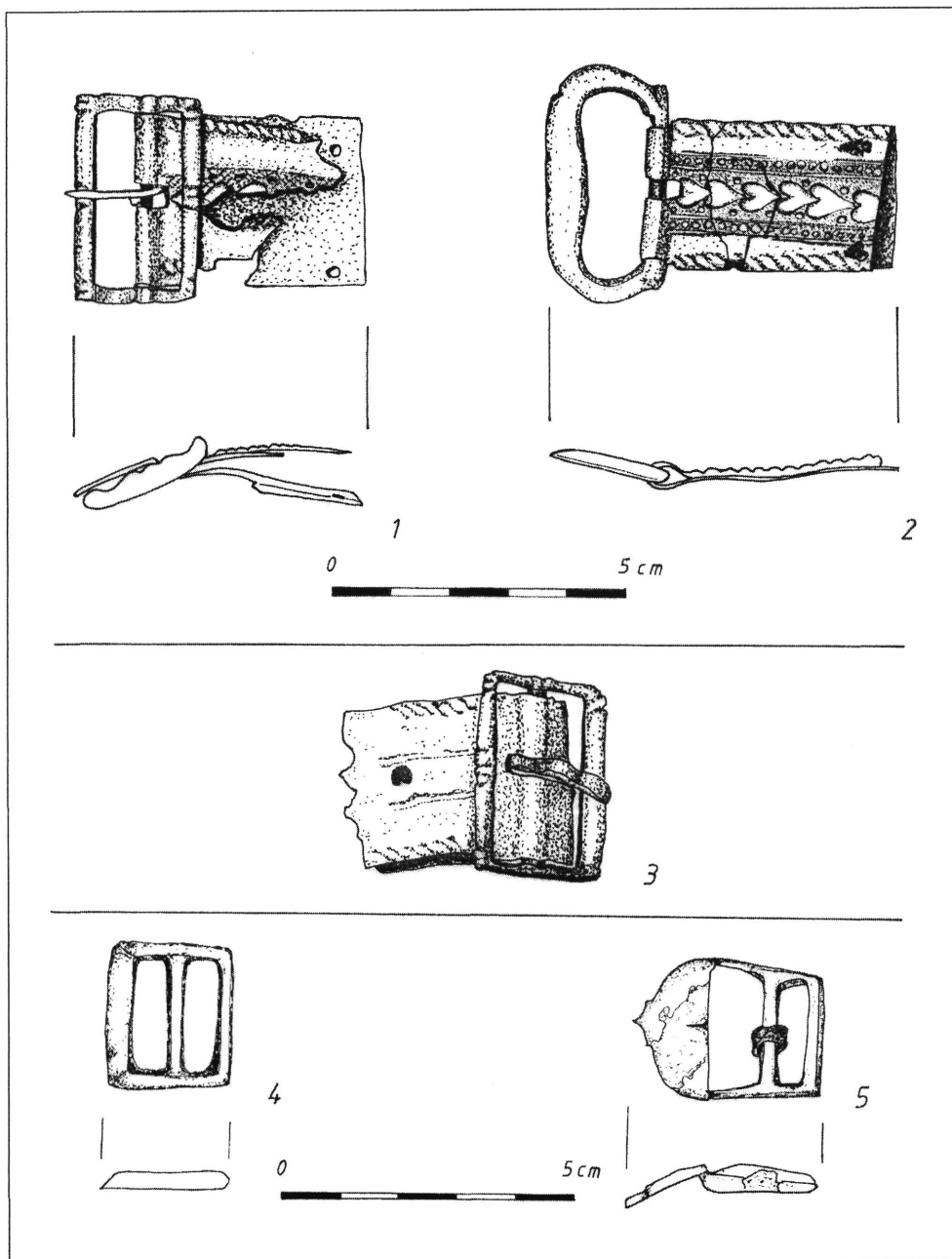
6. kép. Fém övdíszek. 1a–b: Gyula-Szentbenedek 7. sír (Bálint A. nyomán); 2a–b, 3: Gyula-Törökzug, a szórvány öv veretei; 4–5: Gyula-Györke (4: 11. sír; 5: szórványlelet); 6: Gyula-Téglagyár

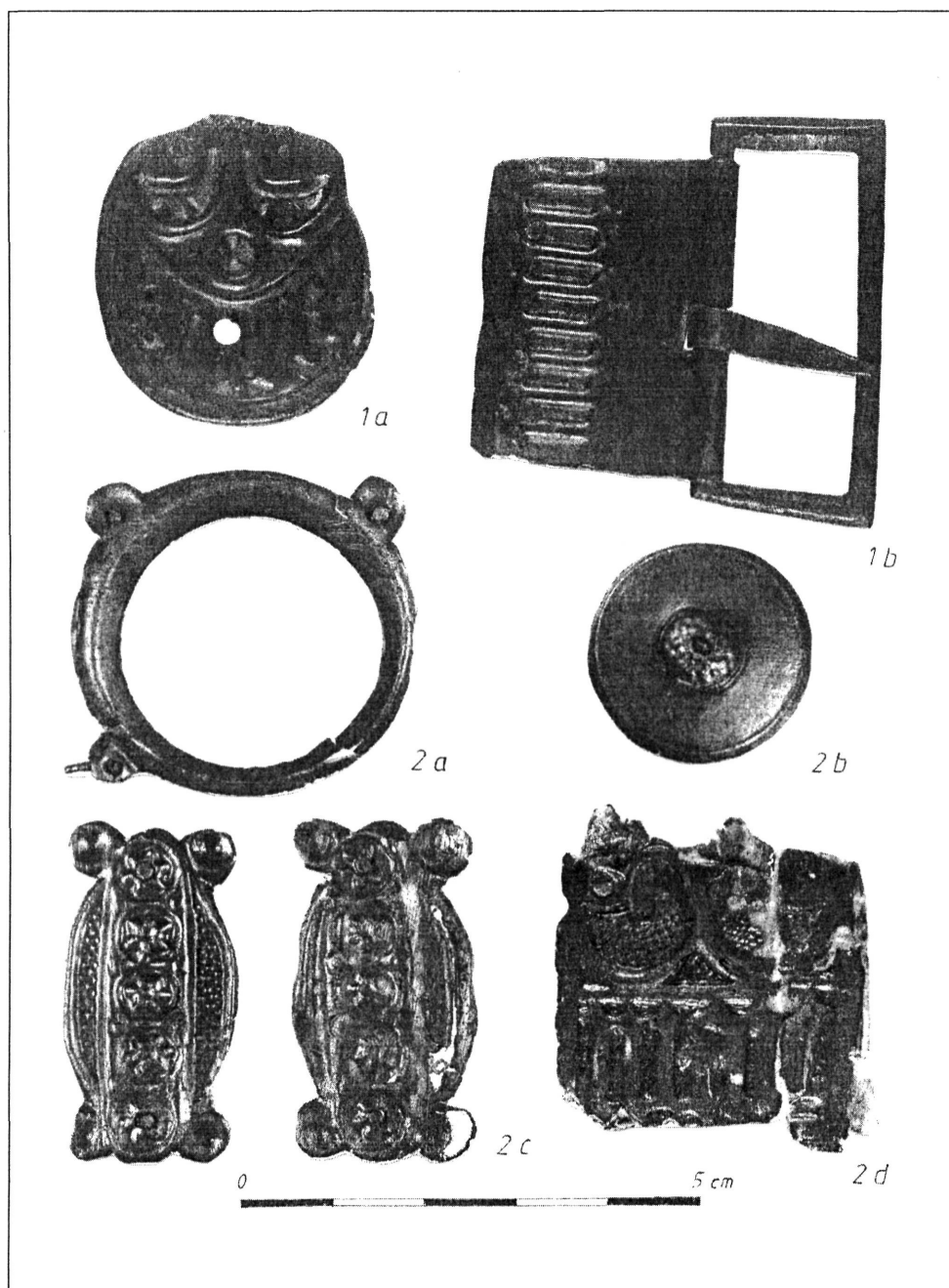
7. kép. Fém övdíszek. 1: Gyula-Törökzug, a szegeces öv mintarajza; 2a-b: Orosháza, Monori-tanyák; 3-5: Örménykút, décsi Telek-halom (3: hurkos övkapcsoló; 4: szíjvég; 5: 46. sír)

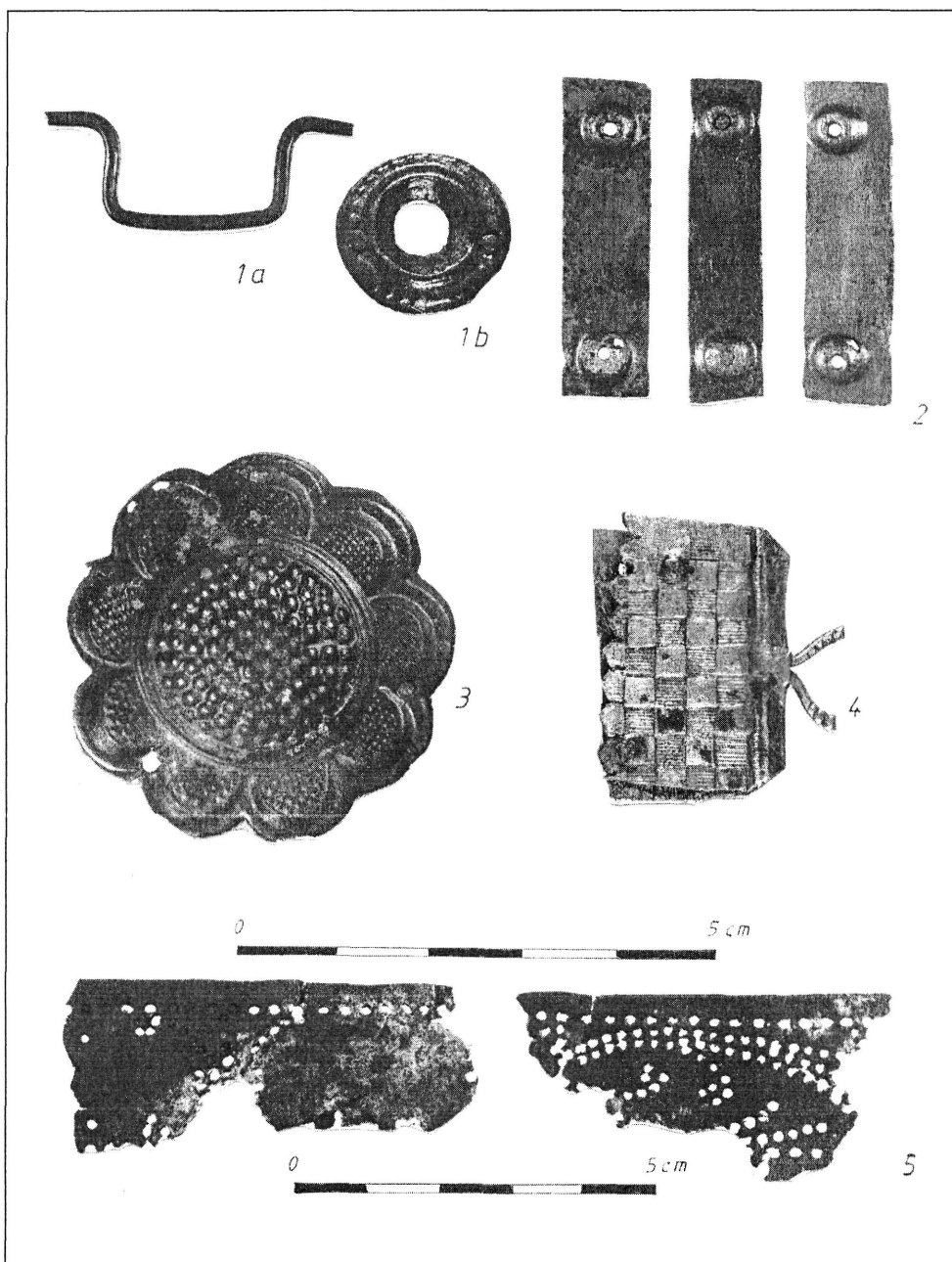
8. kép. Órménykút, décsi Telek-halom, a 150. sír öve. 1a: az öv felülnézete; 1b: az öv oldalnézete; 1c: indadíszes szíjvég; 1d: négyzetes veret

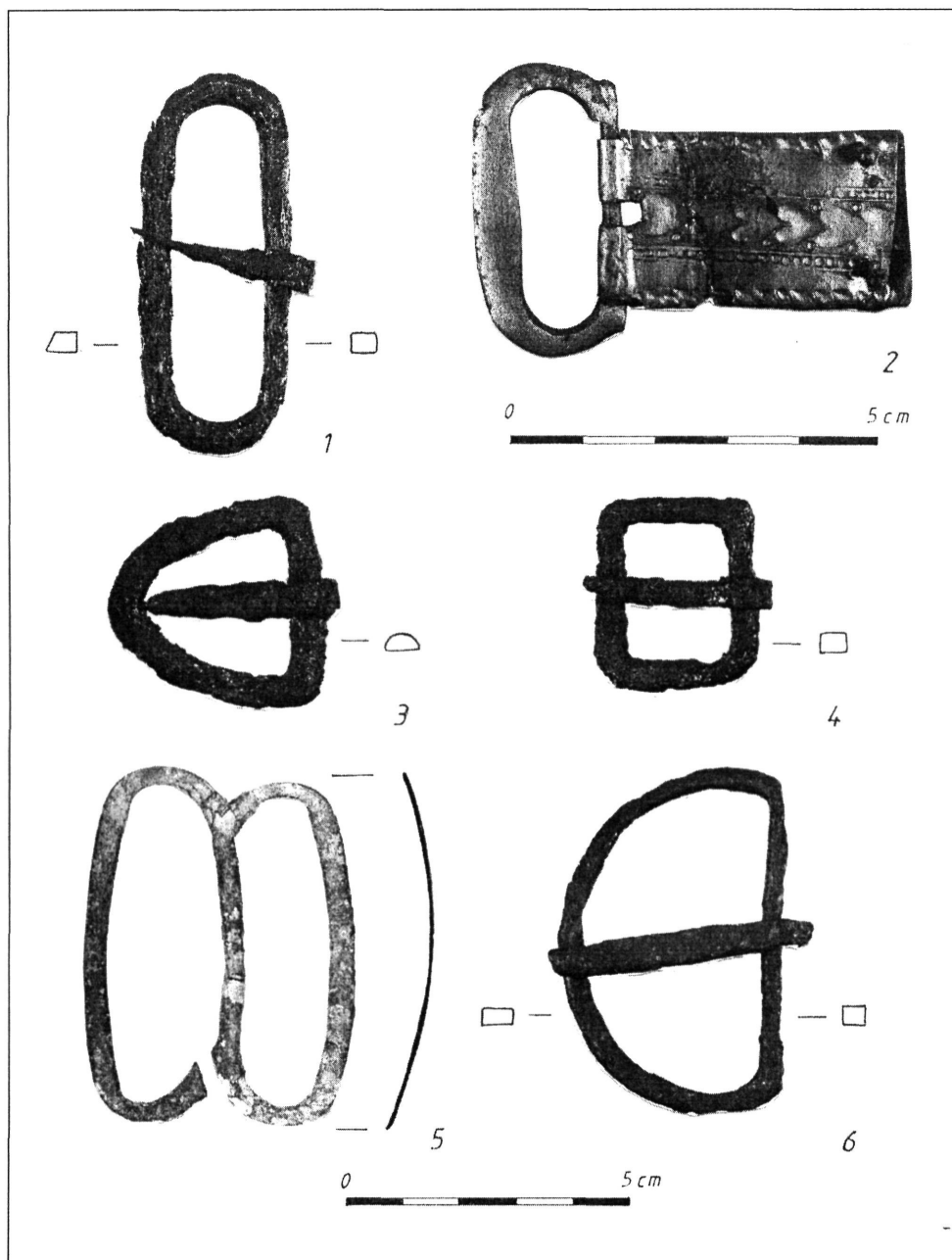
9. kép. Fém övcsatok. 1: Gyula-Györke, szórvány; 2: Gyula-Fövényes 34. sír; 3: Gyula-Szentbenedek 9. sír (Bálint A. nyomán); 4: Gyula-Vár; 5: Békés, Kastélyzug

10. kép. 1a–b: Gyula-Szentbenedek 7. sír; 2a–d: Gyula-Törökzug

11. kép. 1-2: Gyula-Szentbenedek (1a-b: 1. sír; 2: 7. sír); 3: Orosháza, Monori-tanyák; 4: Örménykút, décsi Telek-halom; 5: Gyula-Törökzug

12. kép. 1: Gerlamonostora; 2: Gyula-Fövényes 34. sír; 3-4: Örménykút, décsi Telek-halom; 5: Orosháza, Kristó-téglagyár; 6: Telekgerendás, Faragó-dűlő

**A KOMMENDÁLÁS SZOKÁSA
A BÉKÉS MEGYEI MAGYAROK KÖRÉBEN**

– B. Szűcs Irén –

A házasság minden korban és minden társadalomban nagy jelentőségű esemény volt az egyén életében. Megfelelő előkészítése, az adott közösség elvárásainak teljesítése, az egyéni szempontok figyelembe vétele nem kis körültekintést igényelt a résztvevőktől. A szokások szabályozó, iránymutató volta mellett gyakran segítő személyek közreműködésére is igényt tartottak a házasodás előtt állók, illetve szüleik. Ezen segítő személyek közé tartoztak a házasságközvetítők, akiknek tevékenységére a törzsi társadalmakban éppúgy számítottak, mint a főúri családokban, királyi udvarokban vagy a paraszti társadalom különböző rétegeiben.

A kommandálás szokására vonatkozóan különféle forrásokban, melyek részletes áttekintése most nem célunk, rendkívül sok értékes adatot találunk, viszont a néprajzi szakirodalomban csak kevés önálló tanulmány foglalkozik vele. Közülük kiemelkedik **Szendrey Ákos** 1932-ben megjelent rövid, de az adott témát igen sokoldalúan vizsgáló közleménye, amely összefoglalja az addigi elszórt adatokat, és gazdag irodalmi hivatkozást nyújt át az e téma iránt érdeklődőknek.¹ A házasságközvetítőknek nemcsak magyar nyelvterületen dívó különféle megnevezéseit tudhatjuk meg, hanem a finnugor, tatár és közelebbi, szomszéd népek körében ismert, rájuk vonatkozó kifejezéseket is. Fontos észrevétele, hogy a közvélekedéssel ellentétben nemcsak nők, hanem férfiak is foglalkoztak közvetítéssel. Rámutat arra, hogy a kommandálás típusát – megbízásból határozott helyre történő, illetve csak általánosságban végzett kommandálást – a házasulandók vagyoni helyzete határozta meg. Kitér a közvetítés idejére, a közvetítők fizetségére, valamint ráirányítja a figyelmet az ide kapcsolódó „babonás szokások” gyűjtésének jelentőségére. Ez utóbbi felhívásának, noha közölt egy-két Torontál, illetve Arad megyei példát, a későbbiekben nemigen lett foganatja.

Három évtizeddel később, 1962-ben látott napvilágot **Kiss Lajos** A gyalogságtán Hódmezővásárhelyen című kisebb közleménye, amely hihetetlen részletességével tűnik ki leginkább.² A szerző aprólékosan leírja a gyalogságtánok közreműködésével történő lánykérés menetét, ügyelve arra is, hogy pontosan meghatározza, ki hol foglalt helyet, ki mit mondott, kinek milyen volt az arckifejezése. Szinte egye-

---

¹ SZENDREY 1932. 168–171.

² KISS 1962. 127–130.

dülállóan mondható a vagyoni helyzet tisztázására vonatkozó jelképes beszéd megörökítése. Értékei mellett azonban meg kell említeni, hogy valójában egy adatközlőn kívül, aki 73 éves volt az írás születése idején, és így már koránál fogva sem, sőt a gyermekkorában hallottak alapján sem igen emlékezhetett az 1850–60-as évekre, nem jelöl meg más forrást. Az általa közölték egy része **Réső Ensel Sándor** 1867-ben napvilágot látott kötetében, az Alföldi lakodalmi szokások című fejezetben is megtalálható.³ **Kiss Lajos** írásának végén közölt megállapításait – miszerint „az összeboronáló asszonyoknak az 1870-es évekig volt a nevük gyalogsátán, ettől kezdve inkább mondták *pemetasszonynak*, *követasszonynak*. Az 1880-as évek végétől elmaradt mind a három megnevezés, és a névvel együtt a velejáró kötelesség is. Minden végeznivaló a *vőfély*, vagy ahogy mind gyakrabban mondták és mondják ma is, a *kérő* teendője lett” – részben kétkedéssel kell fogadnunk, hiszen más szakirodalmi források, valamint a recens anyag is azt bizonyítja, hogy még a 20. században is a környező területeken élő megnevezésről, élő szokásról van szó.⁴

Mindenképpen ki kell térnünk **Virágh Ferenc** Gyomai „gyalogsátán”-ok című közleményére is, melynek érdekessége és értéke, hogy a szerző e szokás még élő hírmondóit kereste fel.⁵ Ő a követi minőséget, a hírvivő szerepet hangsúlyozza. Véleményét, miszerint azért volt szükség közvetítőkre, mert nem ismerték eléggé egymást a fiatalok, illetve a legények gyámoltalanok voltak, az esetleges egyedi esetektől eltekintve, nem tekinthetjük általánosan jellemzőnek. „Némelyik olyan volt, hogy a barátjával ment el lánynézőbe” – írja a szerző, de ez sem feltétlenül a mulyaság jele, lehet például a csoportos udvarlás maradványa is.⁶ Értéke, hogy megtörtént esetet hiteles forrásból ír le, továbbá, hogy szót ejt a közvetítők lakodalmi szerepéről, és rávilágít a kommandálás szó vidékünkön (Békés, Sarkad) élő egyéb jelentéstartalmára.

A kutatás szempontjából azonban nem nélkülözhetőek azon egyházi feljegyzések és irodalmi művek, folyóiratok – közülük is kiemelkedik a 19. századi Tudományos Gyűjtemény –, valamint az 1800-as évek második felétől mind gyakoribbá váló néprajzi leírások sem, amelyek ugyan nem önállóan foglalkoznak a kommandálással, hanem „csupán” szórványadatokat tartalmaznak. Koraisága és számos vidéket felölelő volta miatt külön is kell szólni **Réső Ensel Sándor** már érintőlegesen említett Magyarországi népszokások című művéről, mely az alföldi menyegzői szokások megörökítése miatt számunkra különösen hasznos, sőt mivel összeállításában bőségesen szerepelnek a különböző néprajzi csoportokra, illetve nemzetiségekre vonatkozó leírások, így az összehasonlításra is lehetőséget ad.⁷

³ RÉSŐ ENSEL 1867. 30.

⁴ KISS 1962. 130.

⁵ VIRÁGH 1960. 290–294.

⁶ VIRÁGH 1960. 293.

⁷ RÉSŐ ENSEL 1867.

Igen fontosak a különféle monográfiák is, hiszen az általunk vizsgált terület jó néhány településének feldolgozták már a történetét, néprajzát, melyekben a párválasztás, a lakodalmi szokások leírása kapcsán szinte mindig találhatunk néhány kommandálással összefüggő adatot. Nem kerülhetik el figyelmünket az egy-egy honismereti kör által megjelentetett helyi kiadványok sem, melyek némelyike igen jó, gyűjtésből származó leírást közöl.

Az utóbbi idők nagy, összefoglaló jellegű néprajzi vállalkozásában **Györgyi Erzsébet** ír a házasságkötés szokásai kapcsán a kommandálásról is, mint a leendő házastárs felderítését megkönnyítő, a saját utánajárását fölöslegessé tevő cselekvésről. Kitűnő összegzést nyújt többek közt a házasodás szempontjairól, annak idővel bekövetkező változásairól, továbbá az érzelmek mind nagyobb szerepéről, illetve annak társadalmi, vagyoni helyzettel összefüggő voltáról. A túlnyomóan meg gondolásokra épített házasságok létrejöttében a szinte hivatásszerűen ténykedő, információkat gyűjtő, javaslatokat tevő közvetítők szerepét elemezve utal rá, hogy gyakran még a formális lánykérés kérői tisztét is betöltötték.⁸

Az elmúlt években két sárréti település, Dévaványa és Füzesgyarmat vonatkozásában jelent meg az ottani kommandálási szokásokat megőrkítő feldolgozás.⁹

Dolgozatomban a Békés megyei magyarok kommandálási szokásainak bemutatását tűztem ki célul, utalva főként a Dél-Alföld, illetve egyes esetekben a magyar nyelvterület más pontjain lévő párhuzamokra, esetleges eltérésekre, különbözőségekre. Az általam vizsgált terület népessége eredetét, történetét, kultúráját tekintve rendkívül összetett. A több évszázados együttélés, az interetnikus kapcsolatok hatottak a hagyományvilágra. A párválasztás, házasságkötés szokáskörében általában megtalálhatók a kommandálás nyomai a nemzetiségi népcsoportoknál is. Az általam kutatott terület több pontján feltételezhető a magyar lakosság kontinuitása, illetve zárt táji kapcsolatrendszer megléte, melyeknek a hagyományörzésben meghatározó jelentőségük volt.¹⁰ Így az emberélet fordulóihhoz, tehát a házasságkötéshez kapcsolódó szokások is ezen területeken jobban fennmaradtak.

A közvetítő személye

A párokba szerveződés az egyén érdekében történt, az egyedül maradók hátrányos helyzetbe kerültek a falusi társadalomban, amelyben **Györgyi Erzsébet** szávaival élve „egyénre szabott életprogramok alig léteztek, illetve nem álltak meg önállóan, mivel a létfenntartási, termelési és fogyasztási életprogram egy férfira és egy nőre, egy teljes családi gazdaságra volt kidolgozva. A házasságon kívül élők

---

⁸ GYÖRGYI 1990. 45.

⁹ SZÚCS 2002. 15–21.

¹⁰ BENCSIK 1985. 6–45; KERESKÉNYI 1989. 451–541.

ritkán folytattak önálló életvitelt.”¹¹ Különbféle 18–19. századi leírások, egyházi szövegek bizonyossá teszik, hogy az asszonyoknak akkoriban is kiemelkedő szerepük volt a leendő házastárs kiszemelésében, a két család közötti érdekegyeztetésben. A szentesi eklézsia „Házassági Rendtartások”-ra vonatkozó bejegyzései között, melyek a vésztői születésű **Kiss Bálint** ottani lelkészi működése során születtek, olvashatjuk az alábbiakat: „Elsőben is, tagadhatatlan, hogy minden házassági kötelezéseket leg először kezdenek az Asszonyok, néha ők talán többre nem mennek, hanem a dolognak valóságát bizonyossá teszik és hitelessé egymás között, hogy meg ne másoltassék addig míg Kérő Bets Követek küldetnek.”¹² Egy későbbi, 19. századi feljegyzés szerint: „A Házasulók össze kelések így ment végbe. Ki nézvén a Házasuló személy szüleivel vagy Attyafiaival egyet értve, azt a kit feleségnek kívánt megnyerni, elsőben valami ügyes Asszonnyal / gyalog sátányoknak nevezték ezeket / meg tudatták, ha el mennek é hozzá, és ha biztató választ nyert, a férfi Násznaggyával együtt el ment azt meg kérni.”¹³ A korai, az 1800-as évek első felében született néprajzi leírások nagy része a leglátványosabbnak tartott lakodalmi szokásokat örökölte meg, így gyakran találhatunk bennük utalást az „öregasszonyok puhatolózására”, a „mások javallásából” bekövetkező házasodásra, ami a „haszon előmozdítása” érdekében történt.¹⁴

Tehát a közvetítők zöme rendszerint a középkorú vagy annál idősebb asszonyok közül került ki, sőt tudjuk, hogy a szlovák családokban jellemzően a legidősebb asszony feladata volt a pártalálás. A család legöregebb asszonyának a szava sok magyar lakta vidéken is döntő jelentőségű volt, mint ahogyan arra **Szenti Tibor** is rámutat Hódmezővásárhely vonatkozásában.¹⁵ Az anyák, nagyanyák ilyen esetben nem is annyira a párkeresésben, mint inkább az eladó lány számára szóba jöhető legény anyagi, családi körülményeinek, egészségi állapotának, morális helyzetének a feltárásában, helyénvalónak ítéelésében jeleskedtek. Az általam vizsgált területen is a család és a tágabb közösség idősebb nőtagjai nagy intenzitással vettek részt a párválasztás lebonyolításában: **Palov József** a szarvasi népszokások leírásakor szintén tapasztalt öregasszonyok társaságáról beszél.¹⁶ A közös munka- és szórakozási alkalmakon amúgy is ők szereztek a legtöbb ismeretet a fiatalokról, amihez hozzájárult az is, hogy a nemi erkölcs felügyelete hagyományosan szintén az ő tisztük volt. Általánosan ismert volt a mondás:

„Mire az Isten észreveszi, / Két vénasszony összeteszi.”

---

¹¹ GYÖRGYI 1990. 37.

¹² FILEP 1971. 124–125.

¹³ Uo. 129.

¹⁴ BALOGH 1985. 149; BOGDÁN 1978. 111–112; NEMESNÉPI ZAKÁL 1985. 42; PLÁNDER 1985. 65.

¹⁵ SZENTI 1985. 125.

¹⁶ PALOV é. n. 3.

„Általában nő volt a kommandáló. Engemet is így kommandáltak az uramnak. Nácsáné vót a szomszéd. Nem ismertem az uramat, és ő mondta az uramnak, hogy mért nem veszi el a Bucsi Erzsikét, mert jó jány” – emlékezett vissza az egyik adatközlőm.

Többen megjegyezték, és a korábbi irodalmi adatok is utalnak rá, hogy a kommandáló férfi is lehetett, különösen, ha rokon volt.¹⁷ Kétségtelen, hogy a rokonságba tartozó közvetítőkből (pl.: nagybácsi, nagynéni, nagyszülő, keresztszülő) jobban bíztak, de egy szomszéd vagy jó ismerős is elláthatta a feladatot, ha rendelkezett a megfelelő tulajdonságokkal, netán jártassággal. **L. Sinkó Rozália** füzesgyarmati kutatásaiból tudjuk, hogy kommandálással gyakran bábák is foglalkoztak.¹⁸ **Kiss Lajos** Hódmezővásárhely vonatkozásában a vőfélyek kommandáló szerepére hívta fel a figyelmet.¹⁹ A nem túl távoli Jászárokszálláson a ráérő öregasszonyok mellett cigányasszonyok töltötték még be a kommandáló szerepét.²⁰ A bábák és a vőfélyek esetében nyilván a nagy ismeretségi körük kellő alapot nyújtott az ajánláshoz. A szavahihetőség, a tisztességesség mellett a gyors észjárás, a jó beszédkézség, a talpraesettség is nagyon számított, hiszen csak e képességek birtokában lehetett a házasságkötéshez minél kedvezőbb és a valóságnak is megfelelő körülményeket kicsikarni. „Aki nagyszájú vót, az lehetett!” – sommázták véleményüket a megkérdezettek.

A közvetítők és tevékenységük megnevezése

A közvetítők megnevezése igen változatos, mint ahogyan azt **Szendrey Ákos** 1932-ben megjelent írása is mutatja: „Elnevezése az ország különböző részében más és más. Dunántúlon *kullogó, csoszogó, szörző, köszköpiü, pokolpemét*, a Palócságban az említett csoszogón kívül *cődörasszony*, a matyóknál *tudató asszony*, Hajdúságban *gyalogszarka* vagy *gyaloglátán*, Hajdúnánáson *kommandáló asszony*, Hódmezővásárhelyen *pemetasszony*, másutt *követasszony*, Kecskeméten *susogó*, az Alföldi magyarságnál *gügyü*, Erdélyben *nanás*.”²¹ Az általunk vizsgált területen leggyakrabban a *gyaloglátán*, *gyalogszarka*²² megnevezéssel találkozhatunk, de használták még a *kommandáló*, *kommandáló asszony*, illetve a *tudákoló asszony*,²³ a *gyalogszarka* és a *kerítő* kifejezést is. A házasságközvetítő asszonyok *gyalogszarka*

---

¹⁷ SZENDREY 1932. 168.

¹⁸ SINKÓ 1999. 169.

¹⁹ KISS 1962. 127.

²⁰ KÓKAI 1996. 327.

²¹ SZENDREY 1932. 168.

²² BARTHA-UJVÁRY 1983. 864; Bálint Sándor Szegedi szótára viszont nem tartalmazza a *gyaloglátán*, *gyalogszarka* kifejezéseket. BÁLINT 1957. 523; SZÚCS 2000. 171; TÁRKÁNY SZÚCS 1983. 719; VIRÁGH 1960. 290–294.

²³ HATHY 1973. 382.

ként, *gyalogsátánként* való emlegetése több évszázados múltra tekint vissza, csakúgy, mint a pletykás vénasszonyok illetén megnevezése.²⁴ Ma elsősorban ez utóbbi értelemben ismerik, bár egyre ritkábban használják e tájnyelvi szavakat. Negatív jelentéstartalmának meghatározója a hírek, információk rosszindulatból fakadó elferdítése, továbbadása mások összevesztése céljából. A *kommendáló*, *kommendáló asszony* egyes vidékeken nemcsak házasságszerző személy volt, hanem például a Sárreéten a népi gyógyításhoz értő, de a javasasszonyoknál kisebb tudománnyal bíró népi gyógyítót is illették e megnevezéssel.²⁵

A Békés megyében élő nemzetiségek házasságközvetítési szokásai még nem eléggé ismertek. A szlovákoknál mint említettük, rendszerint a család legidősebb asszonyai végezték az ajánlást, akiket egyszerűen a keresztnévükkel és az elé tett *nana* szóval illették, pl.: *nana Dorka*, *nana Marka* stb.²⁶ Ismeretesek olyan területek is (pl.: Újkígyós környéke), ahol nem emlékeznek arra, hogy lett volna „külön közvetítés”, így az e tevékenységet végzők sem rendelkeztek különleges megnevezéssel, noha maga a tevékenység ismert volt, különféle közösségi alkalmakon gyakorolták: „*Ismerősök, rokonok boronáltak össze, meghívták például lakodalomba az özvegyembert, öreglányt, és összehozták őket.*”²⁷ A Békés megyei románok körében nem volt elterjedt szokás a *kommendálás*.²⁸ Magyarázata lehet az is, hogy a viszonylag gyakran előforduló lányszöktetés, mint a szabad párválasztás kifejezője és a költséges lakodalom elkerülésének eszköze, általában szükségtelenné tette azt. A **Szendrey** által említett *gügyü* megnevezéssel a Békés megyei recens anyagban nem találkoztam. Érdekes, hogy a károlyvári horvát házassági szokások leírása kapcsán **Réső Ensel** alföldi tájszökeként, a kérő násznagyok megnevezéseként említi e kifejezést.²⁹

Magát a tevékenységet leginkább *kommendálásként*, *elkommendálásként* emlegették. A *kommendál* latin eredetű szó, ami több európai nyelvbe is bekerült „rábíz”, „átad”, „ajánl” jelentéssel. Hazánkban már 16. századi írásos forrásokban mint házassági ajánlás szerepel: „neked *kommendálom* az én hvgomat”.³⁰ Itt jegyezzük meg, hogy a *kommendál* szó eredeti jelentéstartalmának megfelelően gyakran használatos az élet más területein is, például: „Hidegvizes ruhát *komendált* az orvos a nyakamra.”³¹ Több kutató rámutatott, hogy a vásárokon, piacokon az áruját ajánló személyt is *kommendálónak* nevezték.³² Ritkábban az *összeboronálás*, *összszentítés*,

²⁴ LŐRINCZY 1988. 726.

²⁵ LŐRINCZY 1992. 455.

²⁶ Ando György szíves szóbeli közlése.

²⁷ Harangozó Imre szíves szóbeli közlése.

²⁸ Nagyné Martyn Emília szíves szóbeli közlése.

²⁹ RÉSŐ ENSEL 1867. 78.

³⁰ BENKŐ 1970. 680.

³¹ BÁLINT 1957. 801.

³² DANKÓ 1993. 401; NAGY 1975. 368.

összehozás, összekalapálás kifejezéseket, illetve a ma már pejoratív töltetű *kerítést* is használták a harmadik fél közreműködésével létrejött házasságok megnevezésére.

A közvetítéskor figyelembe vett szempontok

A közvetítők tevékenységének jelentőségét akkor érthetjük meg igazán, ha szót ejtünk a párválasztás szempontjairól, amelyeket néha ugyan kisebb módosítással, engedménnyel, de a közvetítők is szem előtt tartottak. A falusi-paraszti társadalomban a remélhetően egy életre szóló társ kiválasztását, hiszen a válás sokáig nem volt elfogadott dolog, hosszú idő alatt kialakult kötöttségek szabályozták. A fiatalok szabad akarata, vonzalma csak korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem érvényesült. A döntés joga általában a szülőket illette meg, legalábbis az 1920–30-as évekig. Az érdekházasságok gyakran a fiatalok romlásához vezettek, írja **Beck Zoltán**.³³ Az erőltetett házassági tervek időnként tragédiákat okoztak: „*Vótak olyanok, hogy itt például a református temető ódalánál is, az édesapámtól hallottam, itt lútte agyon egy fiatal pár magát, mert a fiú jómódú vót, a lány meg szegény. Előbb a lányt lútte agyon, de úgy hogy a lány még éppen ílt, oszt úgy találták meg őket, hogy fogták egymás kezét. Szegény lányt nem vehetett el.*” Ha a fiatalok mégis ellenálltak a szülői akaratnak, többnyire súlyos árat fizettek: az örökségből, vagyontól való kitagadás a szülőkkel való kapcsolat megszakadását is jelentette, ami arra kényszerítette a fiatalokat, hogy saját kétkezi munkájukból éljenek meg. Egyik füzesgyarmati adatközlőm így emlékezett vissza a családjukban történt esetre: „*A feleségem nagyanyja egy szolgalegényhez ment hozzá, pedig egész gazdag család voltak. A falunak egy kicsi kunyhójában laktak, de mikor megszületett az unoka, akkor visszahívták a gyerekeket, de addig semmilyen támogatást nem kaptak a szülőtől.*” A módosabb rétegeknél, a katolikusok kivételével, a vagyon fontossága többnyire megelőzte a vallást. A fokmérő a vagyont megtestesítő föld volt, melyet olyan országosan ismert szentenciák is kifejeztek, mint a „*guba a gubához, suba a subához*”, „*bocskor a bocskorhoz, csizma a csizmához*”. „*Fődbe van a szerelem*”, „*juss számít, nem a szerelem*”, „*főd a főddel, pénz a pénzzel házasodik*” – hangoztatták. A föld évszázadokon keresztül meghatározó jelentőségű volt a házassági kapcsolatok létrejöttében, mint ahogyan arra **Haan Lajos** is utalt a 19. század közepén, vagy ahogyan **Beck Zoltán** leírta: „*Az Alföldön a föld és annak jövedelme jelentette a vagyont. Ezért a szülők arra törekedtek, hogy minél gazdagabb családba adják szülöttjüket. Így aztán megtörtént, hogy a szülők már előre kiválasztották – szülöttjük kisgyermekkorában – azt a családot, ahová majd ő bekerülhet.*”³⁴ „*Mind csak a maga fajtáját szerette, nem nagyon ment paraszthoz az iparoslány sem, mert az feljebbvalónak képzelte magát, a parasztnak is külön-külön vótak, kinek mennyi vagyono-*

---

³³ BECK 1966a. 1974. 42.

³⁴ BECK 1966b. 5; lásd még: HORNOK é. n. 27.

na vót” – emlékeznek vissza a ma élő idős emberek. „*A vagyoni állapot vót a legfontosabb, dógos legyen, ha mán szegényebb vót, ereje legyen, süssön, mosson, ezek kellettek. A külső-belső tulajdonsága nem nagyon érdekelte a népeket. Mondom, ha szegény vót, legalább dógozzon.*” – foglalták össze az általános vélekedést.

A házasság biztos anyagi alapjainak megteremtése a jól működő családi gazdaságot, a gyarapodást, az utódok felnevelését volt hivatva szolgálni. A vallási, területi endogámián túl számított még a család hírneve, erkölcsi megítélése. A férfiak iszákos, dologkerülő életmódja a család megélhetését veszélyeztette volna, így többnyire súlyosabb megítélés alá esett, mint pl. a virtuskodás vagy a szabadosabb nemi élet. A falusi társadalom csökkent értékű személyeknek tekintette a vénlányokat, öreglegényeket, megesettek, elváltakat, özvegyeket, testi hibásokat, mindazokat, akik a normálisnak tekintett átlagtól eltértek. Ők a hagyományos szórakozási, ismerkedési alkalmakból kiszorultak, így számukra inkább a családi összejövetelek, munkaalkalmak jelenthettek némi reményt a pártalálásra, illetve a kommandálók ügyességében bízhattak még. Esetükben a párválasztás szempontjai is ártrendeződték, a merev szabályok fellazultak.³⁵ A vagyon vagy a munkabírás, illetve más jó tulajdonságok ellensúlyozhatták a helyzetükből fakadó hátrányt.

A kommandálás típusai

Szendrey Ákos két kommandálási típust különböztetett meg: a megbízásból határozott helyre történőt és a csak általánosságban végzett ajánlást.³⁶ **Virágh Ferenc** a gyomai gyalogsátánok hírvivő szerepét emelte ki: „nem kezdeményeztek házasságot, csak követi minőségben képviselték a család óhaját. (...) De csak egyszeri követjárásra szolt a megbízatása, és meghatározott feladatot kellett végrehajtania.”³⁷ **Kiss Lajos** főként a gyalogsátánoknak az alkudozásban, a rábeszélésben, a vonakodó lány, illetve családja meggyőzésében betöltött igen aktív szerepét emeli ki.³⁸ A közvetítő személy feladata tehát sokrétű lehetett. A fiatalok összeismertetésétől a két család közötti hírvivésen át az alkudozás lebonyolításáig terjedt, sőt némely vidéken a kommandáló fontos szerepet játszott a lakodalmi szertartás egyes mozzanataiban is.³⁹ Gyalogsátánja nemcsak a házasságot kezdeményező fiús családnak, hanem általában a lányos háznak is volt, kivált, ha komolyra fordult az alkudozás.

Az általam kutatott területen a közvetítők tevékenységének háromféle módját, amely intenzitásukat tekintve egyben egymásra épülő szinteket is jelent, különíthetjük el. Az első típusba tartozónak tekinthetjük a fiatalok egyszerű összeismertetését üzenetátadások segítségével. A másodikba sorolhatjuk az egy bizonyos csa-

³⁵ MOLNÁR 1965. 404.

³⁶ SZENDREY 1932. 169.

³⁷ VIRÁGH 1960. 290.

³⁸ KISS 1962. 128–129.

³⁹ SZENDREY 1932. 168; VIRÁGH 1960. 293.

lád megbízásából történő információgyűjtést, „puhatolóaszt”, kedvező megítélés esetén az azt követő üzenetátadást. A harmadik típus a közvetítő aktív és hosszas közreműködését feltételezte a házasság létrejöttében, a feltételek tisztázásában, ami rendszerint a lakodalomba való meghívásával is együtt járt.

Az összeismertetés többnyire nem jelentett mást, minthogy a legény üzent a lánynak a találkozás helyét, idejét illetően. Az ilyen jellegű üzeneteket bárki átadhatta, bár a visszaemlékezések szerint szerették olyan személyre bízni, akinek már volt jártassága e téren. Az így született kapcsolatokból nem feltétlenül lett házasság, többnyire a szülők nem is tudtak róla: *„Rebus néném mondta, anyám húga, mikor menjek a kútra vízért. Ott várt engem Kovács Sadri, ott tudtunk egy pár szót beszélgetni. Ez a Sadri az ő szomszédjában lakott.”* *„Akkor jártunk vízért, csak egy kút vót a faluban. Hogy találkozzunk a fiúkkal, kiöntöttük az árokba a vizet, hogy minél tovább ott lehessünk.”* A vásár- és ünnepnapokon általánosan jellemző templomba járás, sétálás, korzózás, bálozás a fiatalok magamutogatására, közeledésére szintén jó alkalmat kínált. Íme egy másik eset: *„Mondta nekem a bátyám, hogy vasárnap menjek el a bálba, ha anyám is enged, mert ott lesz a komája. Az szeretne velem megismerkedni.”*

A legény szülei rendszerint akkor fogadtak fel gyalogsátánt, ha előzőleg ők vagy másvalaki nagyvonalakban már kiderítette a kiszemelt lány családjának vagyoni helyzetét, de még többet szerettek volna tudni például a lány szorgalmáról, dolgosságáról, ugyanis ezen tulajdonságok némileg pótolhatták még a vagyont is. **Durkó Antal** írja a Békésről szóló történeti, kulturális monográfiájában, hogy „házasságkötésnél régebben az első szerep a gyalogsátáné volt, aki kipuhította a kiszemelt lány szüleinél, hogy hajlandók-e lányukat az illető legényhez hozzáadni. Ha a válasz igenlő volt, a gyalogsátán hírt adott az öreg kérőnek, hogy bátorságosan jöhetnek. Ezután történt meg a jegyváltás.”⁴⁰ A családi emlékezet a hajdani gyalogsátánokról sokaknál még ma is őriz történeteket: *„Mesélte nagyanyám, hogy hozzájuk is gyalogsátánt küldtek, aki megkérdezte, hogy a nénye hozzá menne-e Csikós Pistához. Nem mindjárt adták meg a választ, hanem néhány nap múlva ők is elküldtek egy öregasszonyt. Még ha biztos vót az igen, akkor se mondták meg rögtön, urasabb vót üzengetni. Nem mondták meg, hogy széna-e vagy szalma, de már abból lehetett sejteni valamit, hogy fogadták a gyalogsátánt. Ha leültették, megkínálták, az jót jelentett a legénynek.”*

A közvetítők számára az igazi kihívást a két fél közötti bonyolult egyezkedés véghezvitele jelentette. Ilyen esetben akár hetekig is eltarthatott a két ház közötti járkálás, üzengetés, amíg a megállapodás megszületett, hiszen a meglévő vagyon, a hozomány mértéke, a várható örökség mind-mind tisztázásra szorult: *„A katolikusoknál a vallást is nagyon nézték, hogy egyformák legyenek, de a föld, a ház, az állatok is számítottak, na meg az, hogy hány fele megy az örökség.”* *„A gazdalanyt úgy is háza-*

---

⁴⁰ DURKÓ 1939. 209.

sították ki, kaphatott a stafírungon kívül bútort, fejőstehenet, malacot. Senki se akart rangon alul házasodni, inkább egy kicsit feljebb jutni igyekezett mindenki.”

A közvetítést igénybe vevők köre

A házasságközvetítőket leginkább a vagyonnal rendelkezők vették igénybe, „azzal is fitogtatták módosságukat.”⁴¹ A valamilyen ok miatt hátrányos helyzetben élők szintén gyakran keresték fel őket. Ebben a körbe sorolhatjuk a kiterjedt alföldi tanyavilágban szép számmal élő fiatalokat is, akik a városi szórakozási, ismerkedési formákból jórészt kiszorultak. Legkevésbé a szegények, napszámosok, cselédek tartották a közvetítőkre igényt, hiszen az ő esetükben nemigen volt anyagi tétje a házasságnak.⁴² Párválasztásuk többnyire személyes vonzalom alapján történt. „Általában csak a lány szülei akartak gazdagabb párt találni, mindig törekedtek a népek, hogy gazdagabbat keressenek. A szegényeknél nem is volt nagyon kommandálás, a mi családukban sem, nálunk se, nem is ismerek olyat, csak hallottam róla. Mi nagyon szegények vótunk, szegényes lakodalmunk vót. Akkor a háború után mindenki nagy szegénységbe élt.”

Akik felett „eljárt az idő”, vénlányokként, agglegényekként tartották őket számon, vagy „szerencsétlenül jártak, megestek”, „lánnyfejjel fattyút szültek”, elváltak vagy megözvegyültek, szinte már csak a gyalogsátánokra számíhattak. A közvetítők házasságszerző szerepe itt érvényesült leginkább. A magányosan élőket nem tekintették az adott közösség teljes értékű tagjainak, életük sok szempontból nehezebb volt az átlagosnál. A vénlányok, testi hibások rendszerint idős szüleiket gondozták, azok halála után valamelyik testvérükhöz vagy távolabbi rokonukhoz kerültek megtűrt családtagként, ahol nemritkán cselédsorban éltek. Az elvált vagy megözvegyült asszonyok rákényszerültek a férfimunka elvégzésére, hogy magukat és gyerekeiket el tudják tartani. A vénlányoknak, megesetteknek, sőt még az elváltaknak is nemritkán a megvetéssel, lenézéssel, gúnyolódással kellett szembenézniük. A több apró gyermekkel magára maradt özvegyembernek is csakhamar társra kellett találnia. Ebben a csoportban jellemzően már nem a szülők, hanem közvetlenül az érintettek voltak kapcsolatban a közvetítőkkal, akiknek a szerepe inkább csak az ajánlásból, összeismertetésből és néhány dicsérő megjegyzésből állt. „A húsz éves lányt már vínlánynak mondták, az ritkán kapott legínyt, esetleg ha valami szegényebbhez hozzá ment. Akinek zabigyerke vót, vagy elvált vót, kevés vót az ilyen, az is csak valami öreglegínyre vagy özvegyemberre számíthatott. A gyerekeket összeszecsapták, aztán felnevelték együtt.” „Az én anyám nagyon szép asszony vót, csak egy kis testi hibája vót, hogy sánta vót egy kicsit. Így oszt az én apám vette el, mert ő meg szegény vót. Úgy ismertették össze őket.”

⁴¹ MANGA 1974. 15; TÁBORI 1973. 391.

⁴² PUSZTAINÉ MADAR 1982. 149.

Ezekben az esetekben az azonos családi állapotnak és az egyéni jó tulajdonságoknak (pl.: dolgos, rendszerető, gyerekszerető) különösen fontos szerep jutott, az uralkodó endogám házassági szokás pedig gyakran fellazult.

A közvetítők fizetése

A közvetítőknek csak siker esetén járt valamilyen juttatás, bár **Tárkány Szűcs Ernő** említi, hogy egyes vidékeken a „házasságcsináló” asszonyok még sikertelen házasságközvetítés esetére is díjat kötöttek ki.⁴³ Attól függően, hogy mennyit fáradoztak, milyen volt a megbízó anyagi helyzete, rokon volt-e vagy sem, többféleképpen hálálták meg a közvetítő fáradozását. Leggyakrabban az egész magyar nyelvterületre jellemzően terménnyel honorálták munkájukat.⁴⁴ „*Kikötött fizetése nem vót, inkább adtak neki valamit, vagy ha olyan jó asszony vót, akkor mondta, hogy szólj, ha segíteni kell, oszt segíték.*” Általában egy-két selyemkendő vagy egy pár tyúk, szegényebb házaktól egy kis liszt, pár tojás, férfiak esetében egy szál kolbász, egy üveg pálinka mindenféleképpen járt a közreműködésükért, de a megyében élő módosabb szlovákok akár 50–100 kg búzát vagy egy öltözet ruhát is adtak, köszönetképpen.⁴⁵ A lakodalomba inkább csak akkor hívták meg, ha rokon volt vagy ha különösen sikeres házasságot hozott össze. Mindenképpen a közvetítő tevékenységének erkölcsi elismerése volt a meghívás, különösen, ha még szerepe is adódott a szertartás során: „*Olyan is vót, hogy ő vót a tanú.*”

A kommandálás ideje

A kommandálásnak csakúgy, mint az udvarlásnak, gondoljunk csak a *legényjáró esték*re, megvolt a maga ideje. **Szendrey Ákos** említi, hogy pl. a Dráva mellékén az ún. *susogó hetek*ben, ami Szent András havával egyezett meg, az istentisztelet után összegyűltek a vénasszonyok, hogy házassági terveket szőjenek.⁴⁶ Adatközlőim már nem emlékeztek teljes bizonyossággal arra, hogy a *gyalogsátánok* mikor jártak, „*de az biztos, hogy nem mehetek akármikor, dologidőben biztos nem! Az udvarló is csak szerdán meg szombaton mehetett, máskor nem vót úgy készülve a család, mert mindig vót valami munka.*” **Végh József** 1943-as berettyóújfalui gyűjtése szerint a 20. század fordulóján leginkább kedden és pénteken ment a *szarka*, a lánykérés pedig általában szerdán volt.⁴⁷ A Dél-Alföld több pontján a pénteket szerencsétlennek tartják Jézus e napon történt megfeszítése miatt, így ezen a napon

---

⁴³ TÁRKÁNY SZŰCS 1981. 318.

⁴⁴ GYÖRGYI 2001. 14.

⁴⁵ TÁBORI 1973. 392.

⁴⁶ SZENDREY 1932. 170.

⁴⁷ VÉGH 1944. 107–108.

nem mentek udvarolni, lánykérőbe sem indultak, sőt igyekeztek minden fontos ügy intézését más időpontra tenni.⁴⁸

A kommandálás révén létrejött házasságok megítélése

A kommandálás tényét nem titkolták, természetes dolognak tartották, legalábbis az 1930–40-es évekig. A közvetítők segítségével született házasságokról megoszlottak a vélemények. Hogy milyenné alakult egy-egy kapcsolat, természetesen függött attól is, hogy kialakult-e legalább egy minimális szimpátia a felek között. Előfordult, hogy a vőlegény meg sem jelent az esküvőn vagy a lány makacsolta meg magát.⁴⁹ Az ország több vidékéről születtek olyan feljegyzések, mint amelyet **Haán Lajos** is említ: a hazatérő legény, miután szülei közlik vele, hogy megházasodott, csupán annyit kérdez: kit vettem el?⁵⁰ Ezen kirívó esetektől eltekintve, az így született kapcsolatok rendszerint működőképesek voltak. Általában azt tartották, hogy „majd megszokják egymást”, „majd megjön a szeretet is”, „hét tél, hét nyár megválasztja őket” – azaz addigra kiderül, hogy valóban tudnak-e együtt élni. Azonban a várt belenyugvás, megbékélés nem mindig következett be: „*De nem vót az igaz, hogy majd megszokják egymást! Szerelem is kellett, mert avval születik az ember, azt nem adják pízír se bótba, se kocsmába. Akit megszeret az ember, annak megy utána.*” A rosszul sikerült házasság főleg a fiatalasszony tűrőképességét tette próbára, hiszen a patriarchális típusú családokban a nőknek hozzá kellett szokniuk, hogy az ő sorsuk az alkalmazkodás, a beletörődés. Sokak szerint azonban ezek sem voltak rosszabb házasságok a többinél: „*Mi 1939-ben esküdtünk, minket is úgy kommandáltak össze, már nem voltunk fiatalok. Jó házasság volt, 1976-ban halt meg az uram.*”

A kommandálás átalakulása

A múlt század első felében, csökkenő mértékben ugyan és mindinkább az üzenetátadás irányába tolódva, de élő szokás volt a kommandálás. „*Sokakat ismerem, akik úgy találtak párt maguknak, akkor az volt a természetes. Régebben csak a szülők intézték, később már inkább a fiatalok. A legények szóltak: Nénémasszony, nem tudna nekem valami rendes lányt ajánlani?*” A házasságközvetítők tevékenységét a falusi-paraszti társadalomban évszázadokon át szükségszerűnek tartották, idővel azonban a pártalálásnak új formái kezdtek hódítani. Egyre kevésbé hagyatkoztak rájuk, ha mégis sor került kommandálásra, akkor inkább csak a rokonságból választottak közvetítőt, akinek bíztak a titoktartásában. Így a kommandálás lassan tarkogatni, szégyellni való dologgá vált.

---

⁴⁸ BECK 1966a. 2.

⁴⁹ KRUPA 1993. 650–651.

⁵⁰ HAAN 1991. 32.

A gyalogsátánokat már régebben is gyakran azonosították a pletykáló, rosszindulatú öregasszonyokkal, innen születhetett az általánosan ismert mondás: *Gyalogsátán csúf boszorkány*. Kétségtelen, napjainkban elsősorban ilyen értelemben ismert e kifejezés. Ahogyan a párválasztás megkötöttségei lazultak a gazdasági-társadalmi változások következtében, és a dolgozó nők egyre kevésbé voltak kiszolgáltatva családjuknak, a nagycsaládi életforma felbomlásával a férfiak is hamarabb önállósodtak, úgy egyre nagyobb teret kapott a személyes vonzalom, és egyre kevésbé számítottak hagyományos értelemben a közvetítők közreműködésére. Az 1920–30-as években viszont már olyan, többnyire egyszemélyes, teljes diszkréciót biztosító házasságközvetítő irodák kezdtek meg működésüket, amelyek a helyi lapokban rendszeresen közzétett hirdetések révén kerestek ügyfeleiknek párt. Békésen a Baricsa-féle vállalkozást említhetjük meg ebben a sorban. Jellemző, hogy mind gyakrabban vállalták a nők a kezdeményező szerepet, amit a világháborúk utáni időszakban a sok férfi áldozat miatt kialakult helyzet is magyarázott.

Napjainkban a házasságközvetítő irodák nagy száma bizonyítja létjogosultságukat. A megváltozott igényekhez igazodva gyakran országos, sőt nemzetközi ügyfélkörrel és a legmodernebb számítógépes nyilvántartással várják ügyfeleiket.⁵¹

IRODALOM

BÁLINT 1957

Bálint S.: Szegedi szótár. Budapest, 1957.

BALOGH 1985

Balogh S.: Rövid rajzolatja a parasztlakodalomnak Gömörben. In: Paládi-Kovács A. (szerk.): Magyar tájak néprajzi felfedezői. Budapest, 1985. 148–164.

---

⁵¹ Köszönetemet fejezem ki Kiss Bernadett, Murányi Magdolna és Végh Judit néprajzkutatóknak a gyűjtésben nyújtott segítségükért és az alábbi adatközlőknek szíves közreműködésükért: Ambrus Ignácné (Juhász Krisztina, 1921. kat., Dévaványa), Baliga Lászlóné (Lakner Mária, 1930. kat., Magyarbánhegyes), Bíró Sándorné (Végh Eszter, 1906. ref., Békés), Czira Ferencné (Nagy Julianna, 1935. kat., Békés), Egri Istvánné (Csáki Margit, 1923. kat., Békés), Elek Imréné (Svábi Margit, 1912. ref., Dévaványa), Gyeraj Mihály (1891. evang., Békéscsaba), Hajdú László (1920. ref., Füzesgyarmat), Hegyesi János (1897. ref., Füzesgyarmat), Hidvégi Andrásné (Nagy Mária, 1942. ref., Békés), Ladányi László (1921. ref., Murony), Lénárt Imréné (Korán Mária, 1919. kat., Dévaványa), Márki Istvánné (Nagy Julianna, 1923. ref., Dévaványa), Máthé Elek (1904. ref., Füzesgyarmat), Mucsi Andrásné (Kiss Eszter, ref., Békés), Nagy Györgyné (Varga Eszter, 1911. kat., Füzesgyarmat), Nagy Károlyné (Csató Julianna, 1905. ref., Füzesgyarmat), Papp Károlyné (Kiss Mária, 1935. ref., Dévaványa), L. Papp Zsigmondné (Nagy Lenke, 1921. ref., Dévaványa), Sunyák Ferencné (Bucsi Erzsébet, 1914. ref., Dévaványa), Szécsi József (1931. ref., Füzesgyarmat), Szűcs Imréné (Dúzs Anna, 1928. ref., Békés), Tűri Miklósné (Szőlősi Julianna, 1948. ref., Doboz).

BARTHA-UJVÁRY 1983

Bartha E. – Ujváry Z.: Népszokások Békésen. In: Dankó I. (szerk.): Békés város néprajza. Békés, 1983. 855–885.

BECK 1966a

Beck Z.: Gádorosi lakodalom. MMM NéprAd, ltsz.: 357–1966.

BECK 1966b

Beck Z.: Békéssámsoni lakodalom. MMM NéprAd, ltsz.: 360–1966.

BECK 1974

Beck Z.: Népszokások Békés megyében. Békéscsaba, 1974.

BENCSIK 1985

Bencsik J.: Szeghalom és vidéke rokonsági kapcsolatai (1790–1820). Sárreíti Füzetek, VII. (1985) 6–48.

BENKŐ 1970

Benkő L. (főszerk.): A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. II. Budapest, 1970.

BOGDÁN 1978

Bogdán I.: Régi magyar mulatságok. Budapest, 1978.

DANKÓ 1993

Dankó I.: A kismesterségek, az árucseré, a piacozás-vásárolás. In: Grin I. – Krupa A. (szerk.): Békéscsaba néprajza. Békéscsaba, 1993. 368–456.

DURKÓ 1939

Durkó A.: Békés nagyközség története. Békés, 1939.

FILEP 1971

Filep A.: Szokásleírások a 18. és a 19. századból. In: Ortutay Gy. (főszerk.): Népi kultúra – népi társadalom. V–VI. Budapest, 1971. 115–135.

GYÖRGYI 1990

Györgyi E.: A házasságkötés szokásai. In: Dömötör T. (főszerk.), Hoppál M. (szerk.): Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz. Folklor. 3. Budapest, 1990. 32–66.

GYÖRGYI 2001

Györgyi E.: Ádámtól, Évától a parasztlakodalomig. In: Györgyi E. (szerk.): Lakodalmi szokások. Budapest, 2001. 7–17.

HAAN 1991

Haan L.: Békés-Csaba, Békéscsaba. 1991.

HATHY 1973

Hathy T.: A mezőberényi magyarok szokásai. In: Szabó F. – Szilágyi M. (szerk.): Mezőberény története. II. Mezőberény, 1973. 379–390.

HORNOK é. n.

Hornok L. (összeáll.): Az endrődi asszonyok élete a századfordulótól. Endrődi Füzetek, 2. (é. n.)

KERESKÉNYI 1989

Kereskényi M.: A demográfia és gazdálkodás főbb jellegzetességei a XVIII. századi Füzesgyarmaton. In: Erdmann Gy. (szerk.): Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből. Gyula, 1989. 451–541.

KISS 1962

Kiss L.: A gyalogsátán Hódmezővásárhelyen. Ethnographia, LXXIII. (1962) 127–130.

KÓKAI 1996

Kókai M.: Párválasztási szokások Jászárokszálláson. Múzeumi Levelek, 75. (1996) 321–330.

KRUPA 1993

Krupa A.: A szlovákok lakodalma. In: Grin I. – Krupa A. (szerk.): Békéscsaba néprajza. Békéscsaba, 1993. 648–728.

LŐRINCZY 1988

Lőrinczy É., B. (főszerk.), Hosszú F. (szerk.): Új magyar tájszótár. II. Budapest, 1988.

LŐRINCZY 1992

Lőrinczy É., B. (főszerk.), Hosszú F. (szerk.): Új magyar tájszótár. III. Budapest, 1992.

MANGA 1974

Manga J.: Szokások Tótkomlóson. BMMK, 3. (1974) 3–63.

MOLNÁR 1965

Molnár M.: A párválasztás és a házasság néprajzi vizsgálatához. Néprajzi Közlemények, 1965. 387–417.

NAGY 1975

Nagy Gy.: Parasztelet a vásárhelyi pusztán. BMMK, 4. (1975)

NEMESNÉPI ZAKÁL 1985

Nemesnépi Zakál Gy.: Őrségnek leírása. In: Paládi-Kovács A. (szerk.): Magyar tájak néprajzi felfedezői. Budapest, 1985. 31–56.

PALOV. é. n.

Palov J.: Lakodalmas népszokások Szarvason, TSM Adattára, ltsz.: 41–1972.

PLÁNDER 1985

Plánder F.: Göcsejnek esmértetése. In: Paládi-Kovács A. (szerk.): Magyar tájak néprajzi felfedezői. Budapest, 1985. 56–77.

PUSZTAINÉ MADAR 1982

Pusztainé Madar I.: Uradalmi cselédek Békés megyében. Békéscsaba, 1982.

RÉSŐ ENSEL 1867

Réső Ensel S.: Magyarország népszokások. Pest, 1867.

SINKÓ 1999

Sinkó R., L.: A terhességhez és a kisgyermekkorhoz kötődő hiedelmek és szokások Füzesgyarmaton. BMMK, 20. (1999) 167–187.

SZENDREY 1932

Szendrey Á.: Közvetítők szerepe a házasságkötésben. *Ethnographia*, XLIII. (1932) 168–171.

SZENTI 1985

Szenti T.: Parasztvallomások. Gazdák emlékezése Vásárhelyről. Budapest, 1985.

SZŰCS 1993

Szűcs I., B.: Gyermekek- és serdülőkor, gyermekjátékok, párválasztás, népi társasélet. In: Grin I. – Krupa A. (szerk.): *Békéscsaba néprajza*. Békéscsaba, 1993. 607–648.

SZŰCS 2000

Szűcs I., B.: Leány- és legényélet, párválasztás, udvarlás Füzesgyarmaton. *BMMK*, 21. (2000) 157–174.

SZŰCS 2002

Szűcs I., B.: A kommandálás szokása két sárréti településen. *Rálátás*, III. (2002) 4. sz. 15–21.

TÁBORI 1973

Tábori Gy.: A mezőberényi szlovákok népszokásai. In: Szabó F. – Szilágyi M. (szerk.): *Mezőberény története II. Mezőberény*, 1973. 391–408.

TÁRKÁNY SZŰCS 1981

Tárkány Szűcs E.: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981.

TÁRKÁNY SZŰCS 1983

Tárkány Szűcs E.: Fejezetek Békés társadalomnéprajzából. In: Dankó I. (szerk.): *Békés város néprajza*. Békés, 1983. 695–751.

VÉGH 1944

Végh J.: *Sárréti népmesék, népi elbeszélések*. Debrecen, 1944.

VIRÁGH 1960

Virágh F.: A gyomai gyalogsátánok. *Néprajzi Közlemények*, 5. (1960) 3–4. sz. 290–294.

The habit of „kommandálás” among the Hungarians of Békés county

– Irén B. Szűcs –

Resume

Marriage is considered to be such a significant event that finding the right person, clarifying and closing the deal between the two families was often arranged by a person who acted as a go-between.

In traditional cultures, through the centuries, until the middle of the 20th century the habit of „kommendálás” was a living habit – in Békés county this habit survived mostly among the Hungarian population.

„Kommendálás” was typically done by middle aged or even older women who performed their task according to the expectations and habits of the community. It was especially the rich families that made use of their services because a long time ago most of the marriages were built on rational considerations and with financial gain in mind.

The young living on small farms and the for some reasons disadvantaged ones were squeezed out of the usual forms of amusement and making contacts, and often employed a go-between.

Poor peasants, day workers and agricultural workers didn't have to consider financial reasons in choosing their partner, they could choose freely considering only their personal attractions.

In the first half of the 20th century the go-betweens – various local terms were used for this profession among the folk in the Hungarian speaking world – were compensated for the trouble they've taken often in agricultural products or clothing.

If they managed to bring a marriage to an especially advantageous conclusion, they were invited to the wedding as well.

B. Szűcs Irén

Jantyk Mátyás Múzeum

H-5630 Békés, Széchenyi tér 6.

E-mail: jantykmuzeumgaleria@citromail.hu

A NÉPI GYÓGYÍTÁS EMLÉKEI A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOKNÁL

– Martyin Emília –

A *népi gyógyászat* a népi természetismeret és a hitvilág része, egyaránt tartalmazza a babonás hiedelmeket és a népi tudás racionális elemeit. A néphit a népi gondolkodásmódot tükrözi, azokra a jelenségekre keres magyarázatot, amelyek – a természettudományos ismeretek hiánya miatt – megmagyarázhatatlanok, érthetetlenek. Felöleli az emberi élet egészét, a természeti világot, az univerzumra, lélekre, túlvilágra vonatkozó ismereteket, elképzeléseket. A népi tudás, a természetismeret, a vallás elemei egyaránt részei a népi babonás világnak, amely ötvözi a racionális és irracionális képzeteket egyaránt. A hiedelmek jellemzője, hogy egy adott közösség elfogadja őket anélkül, hogy ismeretekkel igazolná, alátámasztaná azokat. A hiedelmek elfogadásának alapja kizárólag a bennük való hit.

A hitvilág elemei rendszerint alkotnak. Törvényszerűségeit az analógia (hasonló hasonlót hoz létre) és az átvitel törvénye (az egymással kapcsolatban lévő dolgok akkor is hatnak egymásra, ha a közöttük lévő kapcsolat megszűnik) határozza meg.

A magyarországi románok körében a hitvilág a népi kultúra legtöbb archaikus vonást őrző, legváltozatosabb és ugyanakkor legkevésbé változó része. Szoros kapcsolatban áll a vallással, népi erkölccsel, megmaradását pedig a legutóbbi időig elősegítette a nyelv, valamint a paraszti élet szigorú belső rendje.

A paraszti közösségek legnagyobb kincse az egészség, ugyanis a paraszti munka kemény erőfeszítést, szívósságot követelt az embertől. Mivel a jó fizikai állapotra nagy szükség volt, az emberek vigyáztak egészségükre, s a betegségeket igyekeztek változatos gyógy módokkal orvosolni.

A különböző gyógy módok esetében más az empirikus és mágikus eljárások aránya. Az empirikus újdonságok beleolvadnak a régi tradicionális törvényekbe. A hiedelmeket és a tapasztalati műveleteket nem lehet különválasztani, egymás alá vagy fölé rendelni az elemzés során, hiszen ezek a népi gyógyászat alapelemei, s a szintézisnek mindkettőt tartalmaznia kell. Az irracionális cselekményeknek és a valóság tényeinek az összeolvadása jól megfigyelhető azoknál a betegségeknek, melyek gyógyítását racionális és irracionális módszerekkel egyaránt végzik, néha a kettő együttes alkalmazásával.¹

---

¹ IONESCU-MILCU 1973. 455–463.

A dolgozat a magyarországi románok körében gyűjtött népi gyógyászati adatokat tartalmazza. A gyűjtött anyag magában foglalja a betegségek eredetére, okaira, tüneteire és gyógyítására vonatkozó hagyományokat, egyrészt az egyes betegségekről szóló ismereteket, másrészt a gyógyításra vonatkozó utasításokat, cselekvéseket.²

A gyűjtés során a *betegségek tüneteire* vonatkozóan általában csak azt a választ kapjuk, hogy fáj a betegnek bizonyos testrésze. Bővebb közlést kapunk a tünetekkel kapcsolatosan, ha azok szemmelvert gyermekekre, felnőttekre, cserélt gyerekekre vagy rontott személyre vonatkoznak. A szemmelvert gyermek gyakran ásít, sokat sír, nyugtalan, álmatlanságban szenved, gyakran hány. Ha felnőttestet vertek meg szemmel, annak fáj a gyomra és vizket a szíve tájéka. A cserélt gyerek arról ismerhető fel, hogy nagyon csúnya feje van, nyomorék, teste nem fejlődik, csúnya az arca, nincs erő a testében, nem jár, nem beszél, nincs eszénél, étvágytalan.³ Az ilyen gyermeket a magyarországi románok gyógyíthatatlannak tartják, s általában igen korán, 10 éves kora körül meg is hal. A néphit szerint a gonosz, tisztátalan lélek („strigoaie, zmauu, sātana, năcuratu”) okozza ezt a betegséget az anya távollétében. A felnőtt betegségek nagy részét is rontás következményének tekintik a közösségek. A rontott személynek minden testrésze fáj, gyenge, nyomorékká válik vagy megőrül a rontás következtében.

Megfigyelhető, hogy a tünetekről csak általánosan szólnak. A rontás következtében kialakult betegséget általában nem tudják meghatározni, így gyakran szerepelnek más-más jellegű betegségek kapcsán azonos tünetek.

A *betegséget előidéző okok* között szerepelnek egyrészt a *külső sérelmek, hatások* pl.: ütés, esés, megfázás, másrészt pedig a *rontó személyek ártalmi*. Nem kimondottan rontás, de mindenképpen valamilyen tiltott cselekvés végzése vagy szabott cselekvés el nem végzése is okozója lehet bizonyos betegségeknek. Az anya viselkedése és cselekvései a terhessége ideje alatt hatással lehetnek a születendő gyermek egészségére. Ha a terhes nő megüti magát, az ütés nyoma meglátszik a

² Az anyag gyűjtésekor a következő személyek voltak segítségemre szíves közléseikkel: Bandula János (1917. Kétegyháza), Bányás Áronné (Kreszta Krisztina, 1899. Battonya), Berbekárné (Árgyelán Anna, 1910. Elek), Birtás Lina (1916. Battonya), Borbély Györgyné (Nikula Mária, 1913. Kétegyháza), Botásné (Ottlakán Katalin, 1906. Pusztatottlaka), Burzuk György (1897. Körösszakál), Burzuk Györgyné (Lukács Irén, 1921. Körösszakál), Drágán Tivadar (1902. Méhkerék), Drágos Illés (1911. Elek), Drágos Illésné (Sztezsár Zsófia, 1939. Elek), Gémes Józsefné (Tatár Mária, 1926. Elek), Hering Imre (1912. Körösszakál), Martyin János (1911. Méhkerék), Martyin Jánosné (Bálint Flóra, 1915. Méhkerék), Martyin Tivadarné (Márk Mária, 1908. Méhkerék), Marosán Györgyné (Szoldán Emília, 1921. Battonya), Pilán Tivadarné (Szretyko Hajnal, 1913. Pusztatottlaka), Purecse Péter (1928. Kétegyháza), Purecse Péterné (Nikula Mária, 1931. Kétegyháza), Radics Mihály (1900. Méhkerék), Radics Mihályné (Márk Flóra, 1917. Méhkerék), Szántó Györgyné (Bálint Katalin, 1898. Kétegyháza), Száva György (1911. Méhkerék), Száva Györgyné (Gurzó Julianna, 1919. Méhkerék), Száva Tivadarné (Juhász Anna, 1920. Méhkerék).

³ DIÓSZEGI 1960a. 87–88.

gyermeken, helyén folt keletkezik.⁴ Ha az anya terhessége alatt csirkeszárnyat eszik, a gyermeke sírós lesz („are aripoi”). Néma lesz a gyerek, ha az anya letagadja a terhességét. A gyermekágyas látogatója is betegség előidézője lehet. Ha nem jelzi az anyának, hogy menstruál („ăi cu iele”), sebes lesz a gyermek bőre.⁵

A betegségeknek egyéb, hiedelem alapú, de nem rontó személy által előidézett okai is lehetnek. Idióta lesz az a gyermek, aki a családfa 99. tagja („s-o născut la 99 dă viță”). Ha vétkeztél, fájni fog a nyelved. Pállott szájú lesz, aki fecskefiókát fog a kezében. Aki nem mos kezet a temetőből jövet, sárgaságos lesz.

A leggyakrabban a betegség okozójaként a gonoszt, a titokzatos erők ártalmait emlegetik az adatközlők. A rontást előidézhetik betegségdémonok, a gonosz földi szövetségesei („strigoii”), a testbe jutó állat vagy idegen tárgy, természeti erő (nap, hold, csillagok).

Szinte minden településen voltak olyan személyek, akiket a közösség boszorkánynak tartott. Nehezen körülhatárolható, hogy kit milyen indokok alapján tekintettek boszorkánynak, ugyanis gyakorta előfordul, hogy egy adott közösségen belül egyesek gyógyítónak, mások viszont boszorkánynak tekintik ugyanazt a személyt. Általában a magányosan, zárkózottan élő személyekről hitték, hogy boszorkányos képességekkel rendelkeznek, de gyakran a mágikus eljárásokat végrehajtó személyt, esetleg bábát tartották boszorkánynak.⁶

A népi hitvilág gyakran tulajdonít boszorkányos szerepet a bábának. Mivel a bába az a személy, aki a legközelebbi kapcsolatban áll az újszülöttel annak legvédtelenebb időszakában, személyéhez sok hiedelem fűződött. A hazai románok hiedelemvilágában is megjelenik a bába mint természetfeletti erővel megáldott lény, aki képességeit gyógyításra és rontásra egyaránt felhasználja.

A közösség nem feltétlenül azokat nevezi boszorkánynak, akik a különböző varázscselekvéseket végzik. A rontás mágikus cselekedetekkel való visszavarázslására, a gyógyításra mindig megkeresték azokat az embereket, akik még több tudással rendelkeznek, mint a rontó személy, tehát képesek visszafordítani a rontást. Legfőképpen azt tartották boszorkánynak, aki a rontás érdekében végzett mágikus cselekvéseket. Jellemző, hogy míg a gyógyító személyt megnevezik, a rontót ritkán. Általános, hogy a boszorkánynak tartott személy nem is tud a közösség ilyen megítéléséről, vagy ha tudomást szerez róla, tagadja, hogy természetfeletti képességek birtokában van.

A boszorkány alakjának leglényegesebb ismérve a rontás képessége. A régi paraszti gyakorlatban a családok nőtagjainak nagy része tudott gyógyítani, vagy ismerte bizonyos betegségek mágikus gyógymódjait, mégsem tekintették boszorkánynak.

---

⁴ BOTEA 1983b. 22.

⁵ MARTIN 1983. 13–21.

⁶ Erre vonatkozóan PÓCS 1979. 331–332.

A néphit szerint a boszorkány a haszonszerzés miatt eladta lelkét az ördögnek. A tudomány megszerzése érdekében valakit meg kellett rontania, egyes példák szerint kilenc étellel (vagyis kilenc ember halálával) fizetett a tudományért. Előfordult, hogy közeli hozzátartozója, férje, gyermeke, de leggyakrabban szomszédja megrontására vállalkozott. Az ördögnek nevezett tisztátalan, természetfeletti lény mindig a közelében tartózkodott. Jó példa erre egy méhkeréki adat, mely szerint a boszorkány a padlásra járt, hogy élelemmel lássa el az ördögöt.

A boszorkánynak tulajdonították a főként a keresztelő előtt, a csecsemő hat hetes koráig bekövetkezett rontást. A hit szerint valamilyen rosszindulatú lény ártalmának következményeként lesz a kisgyermek torzszülött, vízfejű, néma, fejletlen, csúnya, erőtlen, nyomorék. Szinte minden közösségben születtek, éltek ilyen gyerekek, akikről azt tartották, hogy valamilyen természetfeletti lények gyermekei, akiket a boszorkány közvetítésével elcseréltek a családban született gyermekre. A cserélt gyerek hiedelemköre jó példája annak, hogy a negatív, olykor tragikus tapasztalati tények és a természetfeletti lényekbe vetett hit együttesen előidézői az irracionális magyarázatok kialakulásának. Nem egészen pontosan körülhatárolható a rontó lény alakja. A legtöbb esetben a boszorkányt nevezik meg mint az elcserélés végrehajtóját, de az adatok között szerepel a sátán („sātana”), az ördög („zmău, zmăuoai, drac”) és a rossz szellem („duhu cel rău”) is.

A boszorkány általános vonása a háziállatok, legfőképpen a tehén megrontása.⁷ A tejhaszon elvételelét egyértelműen a boszorkány tevékenységének tulajdonították.

A rontás többféle módon történhet. Ezek egyike, amikor az állatra való ránézés vagy az enivalójával végzett mágikus cselekmények következtében történik a rontás. Leggyakrabban szereplő elem a hiedelemtörténetekben, hogy a rontó az állat szőrzetéből levágott 3 darabot használja fel az eljárásban. Ritkábban fellelhető változat, hogy a rontó szopja a tehenet. Egy kétegyházi adatközlő a nagyanyjától hallott hiedelemtörténetben megnevez két asszonyt, akik kedden éjszaka rúdon lovagolva végeztek a gulyán tejvarázslást. A rontás következtében a tehén nem ad tejet, véres tejet ad, nyugtalan, bög, nem tud felkelni, nem találja a helyét, rúg, nem fejhető, az eljárás eredményeképpen pedig a rontó a kútágasból, mestergerendából fej tejet oly módon, hogy előtte egy kést szúr bele. Az állat a rontó házának kapujánál bögéssel jelzi, ki vette el a tejhasznot.⁸

A rontás gyakori formája a szemmelverés. A magyarországi románok néphitében nem sorolható egyértelműen a boszorkány tevékenységi körébe a szemmelverés, ugyanis a nézéssel való rontást bárki előidézhet akaratán kívül.

Sokfajta meghatározhatatlan betegséget tekintettek a nézéssel való rontás eredményének, és amennyiben nem volt egyértelmű a rontás előidézésének szemé-

---

⁷ BENCSIK 1988. 24–27.

⁸ MARTIN 1989. 21.

lye, a boszorkánynak – aki gyakran egy meghatározott személy, szomszédasszony, bába stb. volt – tulajdonították a rontást.

Rontás általi betegséget okozhatnak a közösség tagjai, élő személyek. Ezeket a közösség ismerte, különleges tulajdonságaikról tudtak, de nem mindig akarták őket megnevezni. Általában azok az emberek tudnak szemmel verni, akik dús szemöldökűek, össze van nőve a szemöldökük, fekete szeműek, erős nézésűek vagy akiknek összegyűlik a könny a szemük sarkában. Ezeket az embereket meg kell különböztetnünk a többi rontó egyéntől, mert általában nem szándékosan okoznak rosszat, sokszor csak szeretettel néznek a kisgyermekre, állatra, emberre. Mivel a nézéssel való rontás igen gyakori volt, a gyógy módok is roppant változatosak és általános ismertek voltak. A rontás akaratlan előidézője lehetett férfi és nő is, aki általában elismerte rontó képességét, és részt vállalt a gyógyításban.

Akaratán kívül betegség előidézője lehet az anya, aki kibontott hajjal szoptatja gyermekét. Igen gyakran szerepel a bába, mint szándékosan rontó személy. Kétegyházán a falu ismerte egy Soane ragadványnéven emlegetett ember rontó képességeit, aki az 1960-as években halt meg. Sok betegséget, családokat ért tragédiákat tulajdonítottak az ő varázslóképességének. Egy eleki adatközlő meg is nevezett egy a gyűjtés időszakában is élő idős asszonyt, aki állítólag egy fekete macska alakjában rontotta meg őt.

Betegséget okozhatnak a közösség tagjai oly módon is, hogy a betegséget ráruházzák, átragasztják másra. Ez általában keresztútra helyezett edénnyel, zsebkendőkkel történik. A rontó személye leggyakrabban a gonosz földi szövetségese („diavolu, duhu, cel rău, zmauu, zmauoai, năcuratu, sātana, strigoiu, strigoaie”). Az igen változatos elnevezésekből az is kiderül, hogy a gonosz hímmemű és nőnemű is lehet, és általában állat alakjában végzi rontó tevékenységét. A románok által is lakott falvakban gyűjtött hiedelemtörténetekben az alábbi állatok fordulnak elő rontó lényekként: liba, béka, ló, kutya, macska, kígyó, disznó, légy, egér, víziborjú, pók, szamár.⁹ Legnagyobb számban a testbe jutott kígyóval kapcsolatos történetek gyűjthetők. Természetesen a gonosz emberi alakban (pap, törpe) és hang vagy árnyék alakjában is megjelenik a hiedelemtörténetekben.

A betegségek gyógyítása céljából racionális és mágikus gyógy módokat is alkalmaztak. A népi tudáson, hagyományozott ismereteken nyugvó ún. racionális gyógy módok nagyon ritkán állnak önmagukban. A közösség tagjai igyekeztek ezek hatóerejét az irracionális eljárásokkal, varázslatokkal még erősebbé tenni.

Vannak betegségek, különösen a külső hatásokra bekövetkezettek, amelyeket nagyobb részt racionális gyógy módokkal gyógyítottak. A régi paraszti közösségekben általában mindenki ismerte az effajta gyógyítási eljárásokat, de természetesen voltak olyan egyének, akik különösen jól ismerték a racionális gyógyítás egy-egy területét.

---

⁹ NAGYNÉ MARTYIN 1996. 117.

A *racionális gyógyítás* történhet növényi, állati eredetű és egyéb anyagok segítségével, mechanikai és felületi beavatkozással. Természetesen itt is megfigyelhető a különféle gyógyító eljárások együtt történő alkalmazása.

A paraszti gyógyító gyakorlatban igen jelentős helyet foglalnak el a *gyógyító növények*. Ezek nagy részét meghatározott módon (pl. bal kézzel), időpontban (pl. Szt. György napján éjfélkor stb.) gyűjtik össze, és felhasználásukban is szabott cselekvések vannak. Nem mindegy, milyen állapotban (pl. frissen, szárítva, főzve, nyersen) és milyen módon (pl. lemosásra, ivásra, fürdővízben, borogatásra) használják fel ezeket a növényeket. Gyakori, hogy egy betegség gyógyításában több növényt alkalmaznak egyszerre, vagy esetleg állati eredetű és egyéb anyagok is kerülnek a gyógyító szerbe. A növények gyógyító erejét sokszor bizonyos folyadékok vonják ki, mint pl. ecet, vizelet, víz, bor, nyál stb.

Az eddig gyűjtött gyógyászati adatok szerint a románok a következő növényi anyagoknak tulajdonítanak különleges gyógyító hatást.

fokhagyma („ai”)

– a belőle készült tea mindenfajta fájdalom gyógyítására alkalmas

paradicsom („porodică”)

– kelésekre teszik

– szára paprikaszárral és a katángkóró szárával reumát gyógyít

– árpa gyógyítására is alkalmas

hagyma („ceapă”)

– székrekedéses betegnek adták

– liszttel, szappannal, vízzel keverve kelésekre alkalmazták („aluăță”)

– a héjából készült tea köhögésre jó

kamillavirág („romon”)

– teának megfőzve megfázásra jó

burgonya („croampe”)

– hajából főzetet készítettek, s a torokfájós beteget ezzel gőzölték

petrezselyem („petrenjel”)

– zöldjét tejjel keverve dagadt testrészeztették

sárgarépa („morcov”)

– a leveléből készült tea a magas vérnyomást gyógyította

káposzta („cureti”)

– levelét a fagyott testrészeztették

– a hordós savanyú káposzta levélével szintén a fagyást gyógyították

bab („păsulă”)

– vízben áztatott babbal és tetűvel gyógyították a sárgaságban szenvedő beteget

rizs („rișcaș”)

– megfőzték és levét hasmenésre alkalmazták

mák („mac”)

- gubójából teát főztek az álmatlanságban szenvedő vagy nyugós gyermeknek
- paprika („piparcă”)
- szárából paradicsomszárral és katángkóróval fürdőt készítettek reumás betegeknek

kömény („chimimog”)

- teája székrekedésre jó

tök („ludaie pămîntului”)

- dagadt testrészekre tették

kapor („morar”)

- hagymával korpaciberébe („chisăliță”) tették, a tüdőt tisztította

zab („ovăz”)

- az orbánc („orbalț”) és a jégárpa („uștior”) gyógyítására használták, zabszemmel szűrték ki a sebet

lósóska, paréj („stevie”)

- teáját gyomor- és hasfájásra itták, de a magas vérnyomást is gyógyította

búzakorpa („tăriță”)

- felmelegítve, ruhába kötve fájós fogra tették
- korpaciberét csináltak belőle, amit a tüdőbetegekkel itattak

birsalma („măr butii”)

- a szárított leveléből készült tea a magas vérnyomást csökkentette

akác („rug”)

- az akácfa levelét kelésre („buboi”) tették

lilium

- a fehér lilium virága kelést, pálinkába mártva vágott sebet gyógyít

feketenadály

- apróra vágva, pálinkába áztatva itták gyomorbántalmakra

fülfű („uretiuşcă”)

- nedvét a fájós fülbe csepegtették

útilapu

- levelét kelésre tették

cickafarkfű

- teája fejfájásra jó

farkasalma

- a belőle készült tea a vesebetegségeket gyógyítja

büdösporvirág

- rézgaliccal és disznózsírral keverve a rühes embert kezelték vele

A növényi anyagokat az állatok gyógyításában is alkalmazták. Fokhagymás főtt krumplival gyógyították a gilisztás baromfit, mályva- és kamillateával itatták a megfázott csirkéket. A tetves csirkék nyakát zsírban sült hagymával kenték be.¹⁰

Nyilvánvaló, hogy további gyűjtésekkel bővíthető a gyógyításban alkalmazott növények köre, hiszen bizonyára sokkal több növényt használtak fel a gyógyító eljárásokban, mint az itt felsoroltak.¹¹ Az adatközlők az étkezések alapját képező növények gyógyító hatására emlékeznek a leginkább, s egyelőre csak kevés olyan növényről sikerült adatokat gyűjteni, amely a gyógyászatban töltötte be elsődleges szerepét.

A gyógymódok hagyományozódására jellemző, hogy titokként kezelték a növények neveit. Talán ez lehet a magyarázata annak, hogy napjainkban már csak a legáltalánosabb növények gyógyításban betöltött szerepét ismerik.

Az orvoslásban felhasznált növények függenek a földrajzi környezettől, a civilizációs foktól és az etnikai hovatartozástól. Ezért is érdemes lenne vizsgálni az esetleges különbségeket a gyógyításban felhasznált növényfajták között a magyar és román lakosság körében.

A gyógynövények mellett a népi gyógyászatban gyakori az *állati eredetű termékek* alkalmazása. Ezek felhasználásának módja is igen változatos: evés, ivás, kenés, borogatás. A gyógyításban szerepelhet maga az állat vagy valamelyik testrésze. A kutyaharapást szőrével gyógyították. A kígyó farka jó volt a kelésre. A gyíkot háromszor körül kellett húzni a torokfájós nyakán. Az izzadós kezűnek hangyát kellett a kezében fognia.¹² Három tetűt itatnak a sárgaságban szenvedő beteggel. Galambvérrel vagy állati vizelettel kenik a sebeket, pattanásokat. Avas szalonnát eszik az asztmás beteg, de a szalonna jó az orbánc gyógyítására is. A légúti bántalmakban szenvedő beteg akácmézet eszik, de mézet kennek az orbáncra is. A pók hálóját mésszel keverik össze, és vágott sebre teszik. A ló szőre leszárítja a szemölcsöt, ha körülkötik vele. A tojásfehérjét égési sérülésre, a tejfölt sebekre kenik. A fájdalom elmulasztására talált csonttal keresztet kell vetni a fájós testrésze, majd a csontot vissza kell tenni arra a helyre, ahol találták. A száj melletti herpeszre a macska farkával való dörzsölés volt a legalkalmasabb gyógyír. Szinte minden betegséget gyógyít a szalicillel kevert sertézsír. Egyformán alkalmazzák kenésre, masszírozásra és gyúráshoz. Akinek izzad a keze, az húsvétkor piros tojást tesz a mosdóvízbe, és úgy mos kezét. A tejet felhasználják a szembetegségek gyógyításában oly módon, hogy szoptatós anya tejét fejjik a fájós szembe. A tejet használják akkor is, ha kígyó kerül a gyermek gyomrába. A tej szagával csalogatják azt ki onnan.¹³

---

¹⁰ SINKÓ-LAURINYECS 1989. 83.

¹¹ OLÁH 1982. 273–276.

¹² BOTEÁ 1983a. 39.

¹³ BORZA 1984. 17–18; MARTIN-PUŞCAR 1989. 35.

A gyógyászatban használatos *egyéb anyagok* köre is igen gazdag. A parasztember igyekezett majdnem minden őt körülvevő anyagot felhasználni gyógyító eljárásaiban. Csupán felsorolásszerűen álljon itt néhány gyógyításban szereplő anyag a segítségével gyógyított betegség megnevezésével együtt: cukor (szembetegségek), petróleum (tetű), cukros petróleum (asztma), kenyér (kelés), hamu (kelés), olaj (székrekedés), timsó (fagyás), élesztő (ragályos betegségek), ecet (vágott seb, ájulás, rüh), kaparék mész (izzadás), keserűsó (gyomorfájás), tömjén (ijedség), föld (kificamodott testrészt), melegített kő (vese), fekete cérna (kelés), vizes kenderkóc hagymával (kelés), szalmaszál (szembetegség), rézgálic (rüh), só (fájós fog), meleg só (mandulagyulladás), viasz (sárgaság), szenteltvíz (általában minden betegség gyógyítására alkalmas).

A gyógyítás történhet *mechanikai beavatkozással*, természetesen a fentebb említett növényi, állati eredetű és egyéb anyagok felhasználásával. A mechanikai beavatkozások közül a románok körében a leggyakoribbak a következők: gyúrás, masszírozás, kenés, dörzsölés, vágás. A nyak, hát, köldök fájásain masszírozással könnyítettek. A mellkasi fájdalmakat dörzsöléssel és kenéssel gyógyították. A tyúkszemet és a trachomát („peri, perej”) késsel vágták, ill. szedték ki. A kificamodott végtagot helyre rántották, a töröttet sínbe tették. Ha ütéstől dudor keletkezett, azt késpenge lapjával nyomták le. Ha valaki megütötte az ujját, meg kellett gyorsan harapnia, hogy ne érezze az ütés nyomán keletkező fájdalmat. Ismert volt az a gyógymód is, hogy a fájó testrészekből rájuk helyezett bögre segítségével szívták ki a betegséget.

A mechanikai eljárásoknál sokkal gyakoribb volt a *felületi beavatkozások* alkalmazása. Ezek közül is leggyakoribb a kenés. Szappanos kenést alkalmaztak ízületi fájdalmakra, petróleumosat tetű elpusztítására. Étolajat vagy tojásfehérjét kentek az égett sebre, rézgálicos mézet a vadhúsrá. Általában az igen gyakran előforduló bőrbetegséget gyógyították kenéssel. Előszeretettel alkalmazták a gyógyításban a lemosást, borogatást és különféle növényi, állati és ásványi anyagok rátételét a sebre, beteg testrészeire. Hideg vizes borogatást tettek a szívre, jégárpára, de a torokfájást, köhögést, orrvérzést is ezzel gyógyították. Az ecetes ruha állította el a vérzést, csillapította a darázscsípés okozta fájdalmakat. Különféle bőrbetegségek gyógyítására is használták az ecetes rézgálicos ruhát. Ecetes, sós vízzel mosták le a rühes beteget, ecetes, sárga földet kötöttek a kificamított testrészeire. Vágott sebre pálinkába áztatott fehér liliomvirágot tettek. A különböző fürdők, gőzölések is alkalmasak voltak betegségek elmulasztására. Fagyásra timsófürdő, megfázásra kamillás fürdő, női bajokra meleg fürdő volt a legjobb. Meleg kőre ültették a vesebetegyet is. A csúz gyógyításának legmegfelelőbb módja a gőzölés volt. Porcukros ruhával erősen dörzsölték a szájpénészes beteg száját. Aranyérre füstölést használtak gyógyírként.

A racionális tanult gyógymódok közül csak vázlatosan érintettük a legfontosabbakat, a leggyakrabban alkalmazottakat. Ezek az eljárások igen fontos szerepet

foglalnak el a népi gyógyítás kutatásában, de a néprajztudomány szempontjából fontosabbnak tűnnek az irracionális gyógy módok.

Az *irracionális gyógyítás* közvetett gyógyítási forma a betegségbe való beavatkozás nélkül. A mágikus eljárásokat különösen akkor alkalmazták, ha a betegséget rontás okozta. Ilyen esetben az első és legfontosabb dolog a *rontó személy megidézése*, hogy a bajt visszacsinálja, vagy átvegyje rá a betegség. A megidézésnek két módja van: szóbeli megidézés és a rontó jelképes kíntása. A szóbeli megidézésre leggyakoribb példa a betegség nevének vagy tüneteinek kéménybe kiáltása. A rontó jelképes kíntása úgy történik, hogy pl. a beteg egyik ruháját ütögetik. A hívt és az ütések okozta fájdalmat a rontó érzékeli, személyében vagy állat képében megjelenik, hogy saját fájdalmait s ezekkel együtt a betegséget megszüntesse.

A boszorkány megidézésének módja általában az analógiás eljárás, a boszorkány jelképes verése, elégetése. A rontó személy varázslatos erejének megtörésére az igazságosnak tartott tetteges bosszút alkalmazták. A boszorkányok rontó képességében való hitet mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a megbűnhődött személyt senki nem sajnálta, bár az gyakran belehalt a hatalma elvesztésekor bekövetkezett kíntokba. A büntetés leggyakoribb módjai a jelképes verés, illetve a boszorkány megpatkolása, melyek az analógiás átvitel legjobb példáit szolgáltatják. A rontó tárgyi formában jelenlévő jelképes megszemélyesítőjén végzett cselekedet a rontón megy végbe.

A rontó személyektől, a rontás okozta fájdalmaktól való félelmében a közösség számos eljárást gyakorolt a *rontó cselekvések megelőzésére*, előzetes hatástalanítására.

A boszorkányhit fontos tényezője a hiedelemlelyntől, annak rontásának eredményétől, a betegségtől való félelem, a boszorkánytól való tartózkodás, a közösségtől való kirekesztése. Ez indokolta a legkülönbözőbb védekezési módok, preventív eljárások gyakorlását, melyek között a leggyakoribbak a fordítva hordott ruhadarab, a bal kézzel végzett elhárító mozdulatok, a gyermekágyba elhelyezett különféle védő szerepű tárgyak, a ház lakóinak védelmében az ereszbe helyezett tárgyak, a zsebben hordott fokhagyma, tömjén, a rontó lény elzárását célzó, az ajtóba, ablakba helyezett seprű, kés, a legváltozatosabb tilalmak és előírások. A felnőttek gonosztávoltartás céljából fokhagymát hordtak maguknál. Védőszeret tulajdonítottak a vízkeresztli házszentelésnek, a bazsalikomvirág és tömjén házban tartásának, a felfelé fordított seprűnek és a küszöb mellé tett késnek.

A kisgyermek rontását elhárító elemek között szerepel a fokhagyma, a kés, seprű vagy seprűcirok, só, búzaszemek, tyúk-, liba- vagy kacsatoll, előző évi pünkösdi búzakoszorú. Ezeket vagy ezek némelyikét gyakorta egy rongydarabba kötve tették a kisgyermek ágyába, bölcsőjébe, pólyájába. A megelőzést célzó eszközök száma általában kilenc. Vagy kilencféle tárgyat helyeztek a gyermek mellé, vagy pedig egy tárgyból szerepel a védekező eljárásban kilenc darab.

Természetesen már a terhesség ideje alatt is vigyáznia kellett az anyának születendő gyermeke egészségére, s annak megszületése után arra, hogy ne apadjon el az anyatej. E célból, ha vendégségbe ment, ott kenyeret és sót evett, ruháján, mellén felfelé tűzött tűt viselt, és nem húzhatott vizet a kútból. Számos szabott és tiltott cselekvés szabályozta az anya mindennapi életét. Nem önthette ki pl. este a gyermek fürdővizét, nem teregethette ki a gyermek pelenkáját naplemente után, mert ezek által a gyermek megrontható.

Az újszülött elcserélésének megelőzésére számtalan óvintézkedést tartottak hatékonyak. Keresztelőig nem hagyták a kisgyermeket egyedül, sötétedés után pedig lámpát, gyertyát, tüzet gyújtottak, mert a világosság, illetve a füst meggátolták a gonosz megjelenését. Naplemente után fordított seprűt állítottak az ajtóba, vagy fokhagymával kenték be a kilincset. Ezeknek a hiedelmeknek az alapja a hely jelképes lezárása volt. Hasonló céllal szúrtak kést az ajtófélfába, ablakkeretekbe. Védelműl szolgálhatott az édesanya valamelyik ruhadarabja, leginkább a kötényét terítette a gyermekre. Hat hetes koráig az édesanyának a kisgyermekkel egy ágyban kellett aludnia, s az anya nem fordíthatott hátat gyermekének. A gonoszt volt hivatott elűzni a gyermek csuklójára kötött piros selyem („fitău”) is.

Míndezek a cselekedetek azt a célt szolgálták, hogy a boszorkány ne férközhessen közel a gyermekhez. A családban nagyon szigorúan megtartották ezeket a közösség által diktált szabályokat, ugyanis a cserélt gyermek visszavarázslására, gyógyítására nemigen tudtak hatékony eljárásokat.

Azt a tényt, hogy a néphit valamikori alaprétege összekapcsolódott a vallásos életből vett elemekkel, jól bizonyítja, hogy a természetfeletti lények hatalma a keresztelő után megszűnt. Vallásos elem a hiedelemvilágban sok helyütt előforduló szenteltvíz és általában a szentelmények, melyeket egyaránt használtak a rontás megelőzésére, illetve a visszavarázslási, gyógyítási eljárásokban. Szerepelnek vallásos tárgyak, szentelmények (bazsalikom, tömjén, imakönyv, biblia) a kisgyermek ágyába, pólyájába, feje alá elhárító céllal elhelyezett tárgyak között, a rontás visszavarázslásában pedig gyakori elem a szenteltvízzel való behintés, vagy a szenteltvíz beleöntése a fürdővízbe. A rontó lények ellen védelmet biztosít embernek, állatnak a vízkeresztli házszentelés.

A gonosz hatalma elleni védelmet, az állatok megóvását a boszorkány ártó hatalma ellen sok változatos preventív eljárás szolgálta. Elűzhetik a gonoszt az istállóban, istállóküszöb alá, gerendára, ajtóra, az istálló négy sarkába, jászolba helyezett tárgyak: só, fokhagymafüzér, tömjén, lópatkó, seprű, kilenc görcsre kötött rongydarab, piros szalag, rongybábu. Ez utóbbira vonatkozóan különösen Bedőben és Körösszakálban találtam bőséges adatokat. Egyes elbeszélők szerint ezeket éretlen kisgyermekkel csináltatták, vagy felnőttek készítették valamelyik ruhadarabjuktól.

Ismert gonosztávoltartó eljárás az istálló tömjénezése. A rontás megelőzése érdekében ellés után három vagy kilenc napig – általában napnyugta után – nem adtak ki tejet a házból, vagy a kiadott tejbe sót szórtak. Éles eszközt (tűt, kést) szúrtak a fadongákból készült sajtárba, és arra fejték a tejet. Vásárláskor az állatot a gazda kötevényén keresztül vezették az istállóba. A tehén farkára, rongyba kötve kilenc dolgot (magokat, fokhagymát, tömjént) és piros fejtőt kötöttek. A tőgymosáshoz használt vizet az istálló tetejére öntötték. Fejéskor villát szúrtak arra a helyre, ahová a tehén vizelt. Vizeletével megkenték a tehén hátát. Ellés után mindig bal kézzel kezdték meg a fejést, miután kilencszer megkerülték a tehenet.¹⁴

Ha az emberen vagy állaton már fogott a rontás, változatos eljárásokkal igyekeztek meggyógyítani. A *mágikus gyógyítás* történhetett *szóbeli ráhatással*. A szóbeli ráhatás leggyakoribb formái az *átok* és a *ráolvasás*.

A kimondott szó mágikus erejébe vetett hit a paraszti élet szinte minden területén fellelhető. A különböző célból kimondott varázserejű szövegek funkciója lehet negatív és pozitív jellegű.

Pozitív szómagiával találkozhatunk például a ráolvasásokban, amikor a kimondott szövegformula tisztító célzatú, a gonosz szellem, rontó lény, betegség stb. elküldésére, megsemmisítésére irányul. A negatív, rontó beszédformulák célja az emberre, állatra, közösségre, néha tárgyra vonatkozó rossz esemény, állapot előidézése. Mind a pozitív, mind a negatív céllal kimondott szavak, kifejezések, szövegformulák általában akkor hatékonyak, ha a mágikus cselekvés, szokás minden egyéb elemével – mozdulatok, gesztusok, eszközök használata – együtt alkalmazzák, tehát ezek ritkán állnak önmagukban, részei egy-egy szokásnak, eljárásnak.

A szómagia elvén alapuló rossz kívánása, ezen belül is az átok és szitkozódás problémaköre megjelenik a népköltészet több műfajában, így például a mesékben, balladákban, népdalokban, hiedelemtörténetekben, rigmusokban és a mágikus cselekményekben a műfajokra jellemző sajátos formákban. Ezek azonban harag, gyűlölet, hirtelen felindulás, bosszúság következtében elhangzanak a közösség mindennapi életében, s céljuk szerint lehetnek rosszindulatúak, fenyegetőek, figyelmeztetőek, elmarasztalóak, ijesztőek, neheztelőek, de humorosak, sajnálkozóak, kedveskedőek is. Jellemzőjük, hogy igen változatos formában – eredeti vagy megváltozott funkcióval – napjainkig is élnek, még magyar beszédben is románul alkalmazzák őket, átörökítődnek még abban az esetben is, ha tartalmukat már nem ismerik a közösség tagjai.

Átoknak számítanak azok a szövegformulák, amelyek az egyén erkölcsi, fizikai megsemmisülésére, halálára, egészségére, anyagi leromlására vonatkoznak. Ezek hiedelemtartalma a negatív ráhatás, amely a szövegben egyértelműen meg is fogalmazódik. Az átokszövegekben a rosszindulat, a gyűlölet fokozott érzelmi töl-

---

¹⁴ NAGYNÉ MARTYIN 1996. 123–124.

téssel fogalmazódik meg, s általában az ember számára legfontosabb, legkedvesebb dolgokra vonatkozik. Éppen ezért szerepelnek az átkokban leggyakrabban a halál legkülönbözőbb megszegyenítő, nagy szenvedéssel járó formái, valamint a legsúlyosabb betegségek vagy ezek változatos formájú szimbólumai.¹⁵

Az átok jelenlévő és távollevő személyre egyaránt irányulhat. Az általában rövid szövegekben az imperatívuszban vagy vokatívuszban alkalmazott legkülönbözőbb igék használata jellemző (egyen, vigyen, taposson, üssön, verjen stb.). Gyakori az igék ismétlése a hatékonyság megerősítése céljából.

Az átkok hatékonyságába vetett hit egyre gyengül, tulajdonképpen ezekben ma már nem hisznek igazán, pusztán egy-egy esemény, történet kapcsán említik meg, hogy mégis lehetséges a hit igazolódása. A hit gyengülését segíti az is, hogy az átkok olyan szavakat tartalmaznak, melyek jelentéstartalma megváltozott, vagy már nem ismert, így ezeknek a súlyossága más megítélés alá esik.

A betegségek előidézésére irányuló átkozódások és káromkodások köre igen gazdag, ezek tartalmukban és megfogalmazásukban nagyon változatosak, vonatkozhattak személyekre, állatokra, sőt tárgyakra is. A legsúlyosabb napjainkban is használt ilyen jellegű átoknak számít a „Mince-te boala ce re!” (A rossz betegség egyen meg!). A betegséget nem tudják megnevezni, a közlések szerint ez volt a legsúlyosabb betegség, ami élőlényt érhetett. Ezzel szemben ennek kicsinyítő képzővel ellátott változata, a „boluța ce re” kevésbé súlyosnak minősült, mert a rángógörccsel járó gyermekbetegség általában elmúlt, míg az előző halálos kimenetelű volt.

A betegségek előidézésére irányuló átkokban gyakorta szerepelnek a betegségek elnevezései is: „fene” (lépfene), „freanța” (szifilisz), „scleptele” (halálos kimenetelű sírógörcs), „colera” (kolera), „ciuma” (pestis), „racu” (rák), beteșigu (betegség).

Érdekes szempont az átok súlyossági fokának megítélésében az igék használata: „calce-te” (taposson meg), „lovască-te” (üssön meg), „bată-te” (verjen meg), „mince-te” (egyen meg). Az igék alkalmazása szempontjából némely szövegformulának csak egy, másoknak több variánsa van, s az átok súlyosságát befolyásolja, hogy melyik igét alkalmazza az átkozódó. Pl. az „Orbască-te Dumnezeu!” (Isten várkítson meg!) vagy a „Mince-te nevoie!” (A nyavalya egyen meg!) súlyosabb átkoknak számítanak, mint a „Cure-ț uătii!” (Folyjon ki a szemed!) vagy „Calce-te nevoie!” (A nyavalya taposson el!).

Az ilyen típusú átkok alapja lehet az utálat, a düh, az irigység, de az igaztalan vádaskodásra, hazugságra, részegeskedésre való reagálás is. Az átok tartalmának súlyossága mindig a közeg és a helyzet függvénye, s ez megjelenik a szövegformulák megfogalmazásában is. Pl. „Mincete beteșigu, că tare te-ai îmbătat!” (A betegség üssön beléd, de berúgtál!), „Ce te faci cu fire, pomni-u-ai dă ciudă!” (Mit mérgekszedz itt, pukkadnál meg!), „Nu te tă strofoca aci, scutura-te-ar frigurile!”

¹⁵ MARTIN 1998. 134–136.

(Ne rázd magad, rázna a hideglelés!), „Lovi-te-ar calu, nu mă tă piscăli!” (Rúgna meg a ló, ne mindig piszkáljál!), „Mínce colera ghinele aște că tă su picior îs!” (A kolera enné meg ezeket a csirkéket, mert mindig láb alatt vannak!), „Mínce-te ciuma pruncuțu mneu, d-apu iară ai căpătat punt negru!” (A pestis egyen meg kisfiam, hát megint fekete pontot kaptál!), „Inde m-aț pus pipa, calce-vă nevoie!” (Hová tettétek a pipámat, a nyavalya törjön ki!), „Rupă-ț dracu brîncile da dîce-ai meșterit dacă nu te-nțelej!” (Az ördög törje ki a kezedet, minek mesterkedsz, ha nem értesz hozzá!), „Bată-te nevoie, da nu fii așe hămisiță!” (Ne kapkodj, a nyavalya törjön ki!), „Noa, da iară-ai băut, dracu spargă-ț mațale!” (Na, már megint itál, az ördög lyukassza ki a beledet!), „Văzut-ai tu pă dracu, orbască-te Dumnezo!” (Láttad te az ördögöt, vakítson meg az Isten!), „Sară-ț uății, da n-ai văzut!” (Ugrana ki a szemed, hát nem láttad!), „Mínce-te freanța, da dî ce te tă baj aci!” (Mit okvetetlenkedsz, a szifilisz üssön beléd!).

A példákából érzékelhető, milyen funkcióváltozásokon mentek át a szövegformulák az idők folyamán. A változatos nyelvtani formák mellett megfigyelhető, hogy ezeknek a leggyakrabban alkalmazott átkoknak a jelentéstartalma, használata változott a leginkább, és ezekbe épült be a legtöbb magyar kifejezés.

Ezek a szinte kizárólagosan román nyelven használt szövegformulák még ma is élő elemei a települések folklórhagyományának, és mind tartalmi, mind formai szempontból sok érdekességet tartalmaznak. Természetesen funkciójuk lényegesen megváltozott, már nem elsősorban a kimondott szó mágikus erejébe vetett hit az alapjuk, hanem főként az indulatok levezetésére szolgálnak. Az áthagyományozódás törvényszerűségei révén azonban mindenképpen megőrizték a valamikori népi hitvilág néhány elemét, a megítélésükben pedig a népi erkölcs, értékítélet is megfogalmazódik. A régi formulák mintájára folyamatosan újak keletkeznek, s egyre gyakoribb főként a szitkozódásokban a magyarból átvett kifejezések használata.

A *ráolvasás* különös figyelmet érdemel, tekintve, hogy még napjainkban is sok ráolvasó szöveg gyűjthető a román közösségekben. Igen sok betegség gyógyításában alkalmazták a ráolvasást, melynek alapja a kimondott szó varázserejébe vetett hit. A varázsló, gyógyító személy szómágiával kényszeríti rá a démonra a maga akaratát. Természetesen ehhez arra is szükség volt, hogy a beteg tisztelje a gyógyítót és higgyen az eljárás hatásosságában. A ráolvasások fontos szerepet tölthettek be a gyógyászatban. Ezt bizonyítja az is, hogy viszonylag sok ráolvasás megőrződött annak ellenére, hogy ezt csak ellesni, ellopni lehetett, senkivel nem tanították meg.

A ráolvasás egy mágikus eljárás, amelyet egy meghatározott személy végez el egy gyakorlati cél elérése, a beteg meggyógyítása érdekében. Az eljárással kapcsolatosan három tényezőt kell feltétlenül megemlítenünk: a ráolvasó személyét, a ráolvasást mint rituális eljárások együttesét, a ráolvasószövegeket mint népköltészeti alkotásokat.¹⁶

¹⁶ PAVELESCU 1945. 82–85.

A hazai románoknál a ráolvasás egyértelműen a nők feladata volt.¹⁷ Ez valószínűleg az életmódból adódó sajátosság, ugyanis a férfiak feladata a család eltartása volt, így kevesebb időt tölthettek a család körében. A gyógyítás feladata így az asszonyokra hárult, s az asszonyok közül is az idősebbek gyakorolták. A fiatalok valószínűleg azért nem alkalmazták, mert hiányzott a ráolvasás hatékonyságáról való meggyőződésük. Általános, hogy mindig valamilyen ismerőst, rokont (anyát, anyóست, nagynénit) hívtak a beteghez, s e tevékenységért semmilyen fizetség nem járt.

A gyűjtött román anyagban remekül összeegyeztethető a mágia a vallásossággal. Méhkeréken pl. egy nagyon vallásos, templomba járó asszonytól sikerült a legtöbb ráolvasást gyűjteni. Jellemző, hogy a gyógyító általában Szűz Máriától kér segítséget a betegség elűzéséhez.

A ráolvasás hatékonysága függ az előírt körülmények betartásától. Ezek a ráolvasást végző személyek szerint különbözhetnek. Ilyenek pl. a gesztusok, mozdulatok, szövegek, tárgyak, felhasznált dolgok, az eljárást végzés időpontja, helye, száma stb. Azok az eszközök, amelyek segítségével a betegséget ráolvasás kíséretében elüldözik a következők: kés, seprű, sarló, kenderfésű. Ezeket gyakran emlegetik a ráolvasó szövegben is („Că cu cuțitu împunje-te-o!” – Késsel megszúr-lak!). Van néhány olyan dolog, amelynek az eljárásban tényleges gyógyító szerepe van, pl. ráolvasás közben a sebnek, kelésnek a mézzel való kenése.¹⁸

A gyógyítást elősegítő dolgokat általában meghatározott módon kell megszerzeni (pl. frissen hozott, érintetlen víz, „apă nă-ncepută”). Sokszor előfordul, hogy ezeket az eljárás végeztével a betegnek adják (pl. a szenteltvizet megissza a beteg).

A ráolvasás 3, 7 vagy 9 alkalommal történik 3, 7 vagy 9 napon át. Mind az eljárásban, mind a ráolvasó szövegekben ezek a leggyakrabban előforduló számok.

A szövegeket halk, monoton hangon mondják, csupán azokat a részeket hangsúlyozzák, amelyekben természetfeletti lények segítségét kérik a gyógyításhoz, vagy megparancsolják a betegségnak, hogy távozzon el a testből.

A ráolvasó szövegek szerkezete általában a következő elemekből áll:

– kérés vagy parancs

„Doamne ajută, mare Maică Sfântă,
Io mă rog ție, tu-m ajută mie!...”
(Segíts nagy Szent Anya,
Imádkozom hozzád, segíts nekem!...);

– allegóriás elbeszélés

„Să luară noauă nurori,
cu noauă strîgoi
cu noauă cuțite-ascuțite

---

¹⁷ MARTIN E. 1984. 20–25.

¹⁸ FILIMON 1913. 284–291; SULICA 1914. 254–256.

cu noauă topoară...”
(Elindult kilenc nővér,
kilenc boszorkánnyal,
kilenc éles késsel,
kilenc baltával...);

– elküldés vagy átok

„– Pă limbă am puștițele.
– Bagă-le-n cur la cățele!”
(– Hólyagok vannak a nyelvemen.
– Dugd őket a szukák s...ébe!);

– jókívánság

„Eva să trăsară curată, luminată,
ca Dumnezo când u-o dat!
Nimica nu i-o fost, nimica și nu-i fie,
pînă-n veacu de vecie!”
(Éva riadjon fel tisztán, világosan,
mint amikor az Isten teremtette!
Semmi baja nem volt, semmi ne legyen
az örökkévalóságig!);

– befejezés

„Dăscîntecu-i dî la mine,
leacu fie dî la Dumnezo!”
(A ráolvasás tőlem van,
a gyógyítás Istentől legyen!).

Mivel a különböző gyógyítók mást és mást őriztek meg emlékezetükben, előfordulhat, hogy ezek a részek más sorrendben szerepelnek, vagy akár hiányoznak néhány variánsból.

A ráolvasások hatékonyságában hittek. Ezt bizonyítja, hogy néhány idősebb asszony még ma is a ráolvasást tartja a legcélravezetőbb gyógymódnak. A ráolvasás csak akkor volt hatékony, ha valamilyen mágikus cselekvéssel megerősítették azt. Minden ráolvasásnak megvoltak a maga kísérő eljárásai, mint pl. háromszor ráfújnak a betegre, késsel keresztet vetnek rá, füstölik, megnyalják a homlokát, oldalra köpködnek, szenteltvízzel behintik stb.

Különösen változatos a szemmelverés gyógyításának módja.¹⁹ Majdnem minden olyan betegséget, amelynek általános tünetei voltak, s magyarázatot nem találtak

---

¹⁹ HOȚOPAN 1986. 44–45.

rá, szemmelverésnek tulajdonították. A szemmelverés gyógyításának legelterjedtebb módja a szenes víz készítése, amely ismert minden faluban, és alkalmas jóslásra is.²⁰ A szemmelvert gyermek gyógyítására a következő, kilencszer egymás után mormolt ráolvasást is hatékonynak tartották.

„Doamne, tu-m ajută, Mărie, Maică Sfântă,
Io mă rog ție, tu-m ajută mie!
Să luară 99 dă strîgoi cu 99 dă bosorcăi,
pă cale, pă mare.
La jumătate dă cale să-ntălniră cu Maica Sfântă.
Maica Sfântă-n grai grăie:
– Inde mereț voi 99 dă strîgoi cu 99 dă bosorcăi?
– O Maica Sfântă Preacurată, bine faci că ne-ntrebi.
Că noi merem la Gyuri, sînjele și i-il bem,
carne și i-o mîncăm, dă moarte și-l lăsăm.
– O 99 dă strîgoi și dă bosorcăi!
Napoi hăinărescu-vă,
cumpănescu-vă,
cu cuvîntu mneu,
a lui Dumnezeu.
Nu mereț voi acolo, ce mereț la mare,
că ieste acolo o știucă crăpată
Beț-îi sînjele, carne i-o mîncăț,
dă moarte o lăsaț.
Gyuri să trăsără luminat,
ca Dumnezo cînd l-o dat.
Nici on bai n-o avut,
nici on bai și n-aibă!
Cu gura dăscîntatu-i-am,
cu aburi suflatu-i-am.
Dăscîntecu-i dă la mine,
leacu-i dă la tine.”²¹

(Segíts nekem Mária, Szentanya,
imádkozom hozzád, segíts nekem!
Elindult 99 striga 99 boszorkánnyal,
az úton, a tengeren.
Feleúton találkozott a Szentanyával.

---

²⁰ MARTIN 1986. 13.

²¹ MARTIN L. 1984. 39.

A Szentanya így szólt:
– Hova mentek 99 strigák és 99 boszorkányok?
– Ó Szeplőtelen Szentanya, jól teszed, hogy megkérdezed.
Mert mi Gyurihoz megyünk, hogy vérét megigyuk,
húsát megegyük, és holtan hagyjuk.
– Ó 99 striga és 99 boszorkány!
Visszaűzlek benneteket,
egyensúlyban tartalak,
szavammal,
Isten szavával.
Ne menjetek ti oda, hanem a tengerhez,
mert van ott egy döglött csuka.
Igyátok meg vérét, egyétek húsát,
holtan hagyjátok!
Gyuri rezzenjen fel világosan,
mint mikor Isten teremtette!
Nem volt semmi baja,
ne legyen semmi baja.
A számmal ráolvastam,
leheletemet ráfújtam.
A ráolvasás tőlem való,
a gyógyítás legyen tőled.)

A ráolvasáskor alkalmazott tárgyak, leggyakrabban mindennap használatos dolgok, nem találkozunk olyan tárggyal, amit kimondottan e célból készítettek.²²

Ismert irracionális gyógymód a *betegség mozdulatokkal való elküldése*. Itt említhetjük meg a ráolvasást kísérő mozdulatokat. Az állat (macska, szamár) képében megjelenő, az embert kísérő rontó személy is úgy küldhető el, ha bal kézzel felé intünk. Az anya teje is úgy hozható vissza, ha kedden vagy pénteken napkelte után a gyógyító kezével jelet rajzol az anya bal melle fölött stb.

A mágikus gyógyítás másik módja az *analógiás gyógyítás*. Erre legjobb példa a kutyaharapásnak a kutyaszőrrel való gyógyítása. A kutya szőréből levágtak, elégették, a hamut zsírral összekeverték, és azzal kenték a harapás helyét. Ennek másik változata, hogy a kutya szőrét meggyújtják, és azzal füstölik a beteget.

Feltételezhetően azért nevezték így a betegséget, mert a cserélt gyerek testét gyakorta szőr borította. A betegség megállapításának módja az volt, hogy a gyermek fürdővizébe, a gyermek teste mellé két oldalra kenyérbelet tettek. A fürdetés

---

²² A ráolvasásokról lásd: MARTIN E. 1984. 20–24.

után ezt kiszedték, kifacsarták és kettészedték. Ha a tészta nyúlós volt vagy hajszál volt benne, akkor biztosra vették, hogy elcserélték a gyermeket.

A betegség gyógyítására háromféle eljárást ismertek. Az egyik eljárás szerint a gyermeket megfürdették abban a vízben, amelyben előzőleg egy kutyát fürdettek. A másik gyógymód az volt, hogy az édesapja ingébe csavart gyermeket, fejjel előre, egymás után háromszor a kemencébe vetették. Az édesanyjának háromszor meg kellett kérdeznie: „Ce baj în cuptor?” (Mit vetsz a kemencébe?). Az eljárást végző asszony a következőt válaszolta: „*Dau carne batrînă, dîr carne tînă-ră.*” (Fiatal húst adok öreg húsért.). A betegség gyógyítása a következő ráolvasással is történhetett:

„Ie-ț cîne capu,

Ie-ț cîne uății

Ie-ț cîne limba

Ie-ț cîne bătutu

Ie-ț cîne spatele

Ie-ț cîne picioarele

Ie-ț cîne mațale

Ie-ț cîne maiu

Ie-ț cîne plămînele

Ie-ț cîne coada

Ie-ț cîne pișetoare

Și fuji cu iele.

Pruncu să trăsără luminat,

Și n-aibă nici on bai.”²³

(Vedd el kutya a fejedet

Vedd el kutya a szemedet

Vedd el kutya a nyelvedet

Vedd el kutya a verésedet

Vedd el kutya a hátadat

Vedd el kutya a lábadat

Vedd el kutya a beleidet

Vedd el kutya a májadat

Vedd el kutya a tüdődet

Vedd el kutya a farkadat

Vedd el kutya a pisilődöt

És szaladj el velük.

A gyermek rezzenjen fel világosan

És ne legyen semmi baja.).

A cserélt gyerekről szóló hiedelemtörténeteket megélt eseményként mondják el az adatközlők.²⁴ Magát a cserélt gyermeket tekintik természetfeletti lénynek, aki a boszorkány közreműködésével vált azzá. Ezekben a történetekben – ellentétben a szerelmi varázslásokkal – ritkán tudják megnevezni magát a rontó lényt. Az anya egyik esetben sem látta a rontó lényt, csupán hallotta vagy érezte jelenlétét. A kisgyermeket rontó boszorkány láthatatlan, bármilyen kis résen, a kulcslyukon is a gyermekhez tud férközni, ezért indokolt annak védelme. Egy méhkeréki hiedelemmonda béka alakjában megjelenő boszorkányról tesz említést. A történet szerint két asszony elindult esőben, hogy megnézze a kukoricaföldet, amikor egy béka eléjük ugrott. Az egyik asszony belerúgott, és azt mondta: „*Face-ai cînd ț-oi fi io moașe!*” (Csinálnál, amikor én leszek a bábád!). Amikor eljött az ideje, a béka az asszony után küldött, hogy bábáskodjon mellette, váltsa be a szavát. Aztán egy bé-

---

²³ MARTIN 1983. 20.

²⁴ A cserélt gyerekről szóló hiedelemtörténeteket lásd NAGYNÉ MARTYIN 1996. 137–138.

kát az asszonynak adott azzal, hogy cserélje el valamelyik szomszéd gyerekekkel. Az asszony elcserélte, de mielőtt elvitte volna a gyermeket a békának, három tűt szúrt a gyermek koponyájába, így az állandóan sírt. A béka nem tudta elviselni a gyereksírást, ezért kérte az asszonyt, hogy cserélje vissza.

Gyakori gyógymód a betegség *elriasztása*. Az elriasztás történhet a szó erejével. Erre a legjobb példákat a ráolvasószövegek szolgáltatnak. Előfordul tényleges elriasztás is, amikor undort keltő módon kúrálják a beteget, pl. tetűt etetnek a sárgaságban szenvedő beteggel.

A betegség *félrevezetése* is sokféle módon történhet. Ennek legegyszerűbb módja a beteg eltagadása, kiírják az ajtóra, hogy nincs itthon a beteg. Félrevezethetik a betegséget vagy a rontó személyt a fordított ruhadarabok, főleg alsóneműk. Az átbújtatás is segít becsapni a betegséget. Az asztmás gyermeket pl. úgy gyógyítják, hogy két lány unokatestvér szótlanul egy sövénykerítéshez megy, ahol a beteg gyermeket 9-szer átbújtatják a karók között. A gyógyítás csak akkor volt hatásos, ha mindezt éjfélkor végezték. Egy másik példa szerint a sírós gyermek apja éjfélkor egy még nem használt edényben vizet hoz a gyógyító asszonytól. Útközben nem szabad megszólalnia. A gyermek édesanyja kilenc napon át eldobott (talált) bőrrostán keresztül fürdetéskor ezt a vizet öntötte a gyermekére a gyógyulás reményében.

Az *elzárásra* kevés példát találtam. A megrontott személyt tömjénnel körülfüstölték, a félőset pedig a halott hajával, körmével füstölték meg. A gyermek kezére, csuklójára piros selymet, fejtőt („fitáu”) kötöttek, hogy a gonosz hatalmaktól megvédjék.

Gyakori volt, hogy a betegséget *áthárították* más személyre vagy állatra. Talált csonttal kell végigsimítani a fájós részt, majd azt vissza kell tenni, hogy a betegség átragadjon másra, s ezáltal megszűnjenek a beteg fájdalmai.

A mágikus gyógyítás nagyon gyakori formája a keresztútra elhelyezett betegséget közvetítő tárgyegyüttes. Egy edénybe vagy rongydarabba különféle dolgokat tesznek, általában olyanokat, amelyek terjeszthetik a kórt. Pl. a beteg hét kendővel végigsimítja sebeit, majd a kendőkbe hét pénzdarabot tesz, és a keresztútra helyezi, hogy a betegség átragadjon arra, aki először beel lép. Ezek a praktikák már átvezetnek a külső *érintetéssel* való gyógyításhoz, hiszen a gyógyulás azáltal következik be, hogy valaki érintkezik a betegséget terjesztő dolgokkal. Az áthárítással, érintetéssel való gyógyítás e módja egyúttal rontó eljárás is.

A betegség *elvitetésének* fő formái a földbeásás, vízbedobás, elégetés. A fésüléskor kihullott hajat össze kell gyűjteni, és ha az illető megbetegszik, el kell ásnia, hogy ezáltal eltemetődjön a betegség is. A gyermek testébe jutó kígyót a testből tejjel való kicsalogatás után elégetik.

A *visszavarázslás* a rontó varázslásnak a rendes cselekvésmozdulatokkal elmentéses végzése. A nyelvi visszavarázsláshoz tartozik az imádság, ráolvasás, va-

rázsszó visszafele mondása. Példaként említhetjük itt a ráolvasásokban a visszazámlálást. A tényleges visszavarázsláshoz tartozik a szemmelverésnek egy bizonyos formája, amikor a kézfejre kell 9-szer sőt szórni és azt felnyalni. Ide sorolhatók még a visszakézzel végzett cselekedetek, a már említett fordítva hordott ruhadarabok és a bal kézzel végzett cselekvések.

A visszavarázslás legáltalánosabb módja a gyermektstben élő természetfeletti lény kemencébe vetése. Az eljárás lényege, hogy a gyermeket az apja ingébe öltöztetik, a sütőlapátra kötik és fejjel előre, háromszor a kemencébe vetik. Ezután az eljárást végző személy a szabadkéménybe kiáltja a betegség nevét, vagyis szimbolikus elégetéssel elűzi azt. A jelképes elégetés következtében a rontó személy felfedi kiletét, és a cselekvés által előidézett fájdalomtól szabadulni kívánva visszacsereéli a gyermeket.

A visszavarázslás módjainak többféle változata ismert az állatgyógyításban is. A gyógyító eljárások egy részének célja a rontó kiletének megtudakolása, megidézése és bántalmazása közvetett formában. Az analógiás eljárásban a tehen bántalmazása által a rontó meghal. Leggyakoribb változat, amikor a gazda a tehenre helyezi valamelyik ruhadarabját, általában ingét. A ruhadarabon végzett ütlegelés fájdalmat okoz a rontó személyének, aki – hogy kínjain enyhítsen – megjelenik. A gyógyítás másik módzata, amikor a tehen, az istálló tartozékait, a munkaeszközöket használják fel az eljárásban. Ennek egyik példája, amikor kilenc kést és villát helyeznek a fejőedénybe, és erre fejk a tejet. Más változat szerint megtüzesített, talált kasza hegyére kellett ráfejni mondóka kíséretében a tejet. Az istálló küszöbén ásóval a kezében ráolvasást mormol a gyógyító, vagy a véres tejre olvas rá, majd a gazda homlokát megkeni vele. A gyógymódok harmadik nagy csoportja a tehenet közvetlenül érintő eljárások. Ilyen például, amikor sózott kenyeret az ereszben tartanak egy napig és egy éjszakán át, hogy a harmat lepje be, majd tejet fejnek rá, és megetetik az állattal. Egy másik változat szerint a fejés utáni első tejből liszttel pogácsát gyúrnak, s ezt etetik vele a tej visszavarázslása céljából. Ezekhez a gyógymódokhoz kapcsolódik a víz, tej, vizelet tehen fölött való öntése.

A tej visszavarázslása céljából végzett eljárások igen változatosak, ám néhány elemük majdnem minden közlésben megjelenik. Ilyenek például az éles tárgyra való fejés, a rontó jelképes bántalmazása, a sózott kenyér, a tej etetése a tehenel, valamilyen folyadéknak a ráöntése stb. A gyógymódok között nem szerepel egyetlen racionális, tapasztalaton alapuló elem sem, az elapadt tej visszahozását kizárólag mágikus eljárásokkal igyekeztek elérni. Különösen fontos ezt megemlítenünk, ugyanis más gyógyászati eljárásokban – legyen szó akár emberi, akár állati betegségek gyógyításáról – gyakran alkalmaztak racionális gyógymódokat is. Mivel a tej elapadását mindig rontás következményének tartották, a gyógyítást is csak irracionálisan tudták elképzelni. Az emberek elbeszéléseiben minden egyes tehenrontás és gyógyítás egy különálló hiedelemtörténetté kerekedik.

Feltétlenül meg kell említenünk azokat a tényezőket, amelyek jelentős szerepet töltenek be a gyógyító eljárásokban: ilyen a gyógyító személye, a gyógyítás helye, ideje, felhasznált eszközei és a varázsszámok.

A *gyógyító személyével* kapcsolatosan már említettük, hogy az eljárásokat általában nők, idősebb asszonyok végezték. Szinte minden faluban ismertek olyan személyt, aki különösen értett ezekhez a praktikákhoz. A racionális gyógyítást általában mindenki ismerte és gyakorolta, ám az utóbbi időben már ezek a gyógyítók – az orvosi hálózat kifejlődésével – elhalóban vannak. A mágikus eljárásokat nem végezhetette akárki. Minden településen élt olyan ember, aki ismerte a tej visszavarázslásának módját. Ezeket a közösség mágikus tulajdonságokkal ruházta fel, más varázslásokban, gyógyításokban is szerepük volt. (Kétegyházán Soane és Hodorogă csordás, Gyulán Anka néni, Battonyán Seca Anca, Körösszegapátiban Lina néni, Körmösdpusztán Mari néni, Bedőben Borbás, Méhkeréken Ștefan Drii ismerte a tej hasznának visszahozatalát célzó mágikus eljárásokat.)

Gyakori annak említése, hogy a mai Romániához tartozó településen élő emberekhez jártak a gyógyítók megtudakolása céljából. Ezek általában férfiak, akik különös ismertetőjegyekkel bírnak, apró termetűek és piros a ruházatuk.

Fontos volt, hogy a beteg higgyen a gyógyítóban és az általa gyakorolt cselekvésekben, mert ellenkező esetben az orvoslás hatás nélkül maradt. Gyakran szükség volt a gyógyításban a rontást, betegséget okozó személyre is. Különösen szemmelverés esetében, ha a rontást nem szándékosan követték el, a rontó személyt kérték meg, hogy a gyógyító által előírt praktikákkal gyógyítsa meg a beteget. Teljesen érthető, hogy ezek a személyek szívesen siettek a gyógyító és ezáltal a beteg segítségére.

A mágikus gyógyítók nem lehetett egyszerűen megtanulni, ezeket el kellett lesni. Gyakori volt, hogy az anya ráhagyományozta tudományát leánygyermekére. Természetesen magának a gyógyítónak is hinnie kellett az általa végzett eljárások hasznosságában. Gyógyító asszonnal már nem találkozhattam a falvakban, ezek az egyének már elhunytak, s tudásuk csak töredékesen hagyományozódott az utódokra. A máig fennmaradt gyógyítók azonban tanúskodnak a népi gyógyítás tudományának valamikori gazdagságáról.

A gyógyítókkal, tudósokkal kapcsolatosan fontos megemlíteni Diószegi Vilmos 1961-es méhkeréki, kétegyházi és gyulai román adatközlőktől magyar nyelven gyűjtött anyagát, melyben megemlíti, hogy a románok ismertek gyógyító személyeket, tudósokat, akik meg tudták nevezni a betegség okozóit, és orvosolni tudták a betegséget.²⁵

---

²⁵ PÓCS 1981. 496–498; PÓCS 1982. 368–377.

A *gyógyítás helye* általában nem, csak kivételes esetekben fontos. Az adatközlők a keresztutat, néha a kemencét, küszöböt jelölik meg a gyógyítás helyeként. Általában a gyógyítás a beteg szobájában, házában történt.

Ennél fontosabbnak tűnik az eljárások gyakorlásának *időpontja*. Bizonyos gyógymódoknál csak meghatározott időpontokban végzett cselekvések hasznosak. Sokszor fontos a gyógynövények szedésének időpontja. Gyógyításra, gyógynövények szedésére alkalmas időpont általában Szent György napja, nagypéntek, szentkereszt napja, kedd és péntek este. A mágikus eljárások hatásosságát elősegíti, ha azok éjszaka, éjfélkor, napfelkelte előtt, naplemente előtt stb. történnek.

A gyógyító eljárásokban használatos *eszközökre* is már több helyen utaltam. Rontás elhárításához a gonoszúzó szereppel felruházott dolgokat alkalmazták: fokhagyma, seprű, tömjén, só, búzaszemek, piros szalag, gombostű. Gyógyításban, különösen ráolvasásokban alkalmazott dolgok a kés, seprű, rongydarab, szén, hamu, szenteltvíz stb.

A szenteltvíz és általában a megszentelt dolgok gyógyításban, egészségvarázslásban betöltött szerepe külön figyelmet érdemel. A néphit szerint a vízkeresztkor és más alkalmakkor a templomban megszentelt víz varázs- és gyógyító erővel bír. A szenteltvíz soha nem romlik és nem fagy meg, akár évekig is eltartható. Szinte minden gyógyító eljárásban használják valamilyen formában. Ezzel kenik be a sebeket, csepegtetnek belőle a fájós szembe, fülbe, fogba. Általános gyengeségre is jó, minden beteg issza a gyógyulás reményében. Még az egészséges emberek fürdővizébe is öntenek belőle egészségvarázsló célzattal, de alkalmazzák az ételek elkészítésekor. Állatok ivóvizébe is öntenek szenteltvizet egészségvarázsló célzattal. Gyakran társulnak hozzá a gyógyító eljárásokban – leginkább a rontások, a szemmelverés gyógymódjaiban – más megszentelt dolgok, leggyakrabban a bazsalikom.

A népi gyógyászatban a *varázszerővel bíró számok* a 3, 7, 9. Háromszor kellett inni abból a vízből, amelybe ólmot olvasztottak a rontó személyének megtudakolása céljából, hogy elmúljon a beteg ijedsége. Háromszor kellett körbesimítani a torokfájós beteg torkát egy gyíkkal. A szemmelvert gyermek homlokát háromszor nyalta meg a gyógyító asszony. Sok cselekedetet háromszor kellett csinálni naponta. Három csomóval kötötték egy zsebkendőbe a pénzdarabokat, hogy azt a keresztútra téve átragasszák a betegséget más személyre. Ugyanez a hiedelem ismert hét zsebkendővel és hét pénzdarabbal is. A csuklás úgy múlik el, ha kilenc kortyot iszunk a vízből. Ha sebes a kisgyermek bőre, úgy is gyógyítható, hogy napkelte előtt az anya kilencszer megszoptatja a küszöbön. A síróst gyermekét kilencszer kellett átbújtatni a kerítéskarók között, hogy meggyógyuljon.

Gyakori, hogy egy eljárásban több varázsszám is szerepel. Pl. a gyermek egyik ruhadarabjával meg kell simítani egy malacot háromszor, majd a ruhadarabot kilenc napig a gyermek párnája alatt kell tartani, hogy álmatlansága megszűnjön.

A hazai románok hitvilágának egyik rétegét az idetelepedésük során magukkal hozott alapmotívumok képezik, melyekhez természetsszerűleg kapcsolódtak a magyarsággal és a különböző nemzetiségekkel való együttélés során átvett elemek, bár ez utóbbiak száma – az eddigi gyűjtések tapasztalatai alapján – igen csekély.

Természetesen a román–magyar együttélés megmutatkozik a népi gyógyászati eljárásokban használt kifejezésekben, hiszen gyakran találkozhatunk betegségek vagy növények elnevezésekor magyar nyelvű szavakkal, ugyanis az adatközlők ezeket csak magyar nyelven ismerték, román megfelelőjüket nem tudták. Gyakori, hogy román család egy ismerős magyar asszonyt kér meg gyógyításra, vagy fordítva. Példa erre az eleki Kerecsényi Lászlóné, aki még az 1990-es évek elején is orvosolta a román családoknál is azokat a betegségeket, amelyeket kenéssel, gyúrással, helyretevéssel lehet gyógyítani. Érdemes megjegyeznünk, hogy pl. a bukovinai székelyek gyakran kértek segítséget román szerzetesektől vagy tudós emberektől a népi gyógy módok alkalmazásában, vagy a moldvai csángó asszonyok a gyógyászati eljárásokban román nyelvű ráolvasásokhoz folyamodtak annak ellenére, hogy nem ismerték a nyelvet.²⁶

Napjainkban a román közösségekben kevés azoknak a hiedelmeknek a száma, amelyek aktívan élnek, leginkább a szájhagyomány útján terjedő, emlékezetben élő hiedelmekről vannak adataink. Ennek oka – a bekövetkezett társadalmi, gazdasági változásokon, a kulturális, tudományos fejlődésen túl – abban keresendő, hogy míg korábban a hiedelmek, mágikus cselekmények kollektív keretek között zajlottak, tehát a közösség szabályozó ereje befolyásolta ezeket, napjainkra a hiedelmek individuális jelleget kaptak, egy-egy egyéniség őrzi, örökíti át ezeket. A hiedelmek pusztulását eredményezte a több generációs együttélés megszűnése, hiszen az átörökítés legfontosabb színtere a család volt. Ezenkívül a paraszti életforma megváltozásával megszűntek a hiedelmek gyakorlásának, átadásának fő alkalmai is.

IRODALOM

BENCSIK 1988

Bencsik: Vacile de lapte în gospodăriile românilor din țara noastră. In: Martin Nagy, E. (Red.): Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 7. Budapest, 1988. 7–32.

BORZA 1984

Borza, L.: Boli, credințe și superstiții – Mărturisiri din Chitighaz. Izvorul, 1984. nr. 1. 10–19.

---

²⁶ DIÓSZEGI 1960a. 87–92; DIÓSZEGI 1960b. 49–73.

BOTEA 1983a

Botea, M.: Corpul omului I. Izvorul, 1983. nr. 1. 38–43.

BOTEA 1983b

Botea, M.: Corpul omului II. Izvorul, 1983. nr. 2. 20–26.

DIÓSZEGI 1960a

Diószegi V.: Az agos gyerek a bukovinai székelyeknél. Néprajzi Közlemények, V. (1960) 1. sz. 87–92.

DIÓSZEGI 1960b

Diószegi V.: Embergyógyítás a moldvai székelyeknél. Néprajzi Közlemények, V. (1960) 3–4. sz. 35–124.

FILIMON 1913

Filimon A.: A beszercevidéki oláh ráolvasások és rontások. Ethnographia, XXIV. (1913) 284–291.

HOTOPAN 1986

Hoțopan, A.: Date etnografice. Dăscîntare dă diuăti. Izvorul, 1986. nr. 1. 44–45.

IONESCU-MILCU 1973

Ionescu-Milcu, I.: Etnoiatria. Considerații teoretice și metodologice. Revista de Etnografie și Folclor, 1973. nr. 6. 455–463.

MARTIN 1983

Martin, E.: Obiceiuri legate de naștere la românii din Micherechi. Izvorul, 1983. nr. 1. 13–21.

MARTIN E. 1984

Martin, E.: Descîntece de boli din Micherechi. Izvorul, 1984. nr. 1. 20–25.

MARTIN 1986

Martin, E.: Deochiul la românii din Chitighaz și Micherechi. Izvorul, 1986. nr. 1. 11–14.

MARTIN 1989

Martin, E.: Practici referitoare la păstrarea, luarea și aducerea manei vitelor. Izvorul, 1989. nr. 1. 18–32.

MARTIN 1998

Martin, E.: Funcția imprecăției în societatea tradițională. In: Berényi, M. (Red.): Simpozion. Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria. Gyula, 1998. 129–150.

MARTIN-PUȘCAR 1989

Martin, E. – Pușcar: Reminiscențele medicinei populare la românii din Ungaria (Vindecarea bolilor omenești). In: Martin Nagy, E. (Red.): Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 7. Budapest, 1989. 29–71.

MARTIN L. 1984

Martin, L.: Credințe și descîntece legate de prevenirea și vindecarea bolilor infantile în comuna Micherechi. In: Mihaiescu, Gy. (Red.): Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria 5. Budapest, 1984. 36–45.

NAGYNÉ MARTYIN 1996

Nagyné Martyin E.: A boszorkány alakja a magyarországi románok néphitében. In: Tiberiu, H. (szerk.): *Annales* 96. Gyula, 1996. 112–148.

OLÁH 1982

Oláh Andor: „Fűbe-fába az orvosság”. Békés megyei népi orvoslás. H. n., 1982. 290.

PAVELESCU 1945

Pavelescu, Gh.: Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni. In: *Sociologia României* 6. București, 1945. 81–113.

PÓCS 1979

Pócs É.: A magyar néphit ún. természetfeletti lényei. *Ethnographia*, XC. (1979) 3. sz. 331–341.

PÓCS 1981

Pócs É.: A magyarországi románok néphite Diószegi Vilmos gyűjtésében. *BÉ*, 1981. 4. sz. 487–498.

PÓCS 1982

Pócs É.: A magyarországi románok néphite Diószegi Vilmos gyűjtésében. *BÉ*, 1982. 3. sz. 368–377.

SINKÓ-LAURINYECZ 1989

Sinkó-Laurinyecz, R.: Date referitoare la creșterea pășărilor de curte la Apateu. In: Martin Nagy, E. (Red.): *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria* 7. Budapeșt, 1989. 74–91.

SULICA 1914

Sulica Sz.: Egy régi román ráolvasásról. *Ethnographia*, XXV. (1914) 254–256.

**Survivals of the popular curing traditions
of the Romanians living in Hungary**

- Emília Martyin -

Resume

Medicine is part of the popular knowledge about Nature and part of the system of popular beliefs – includes either the superstitious beliefs or the rational elements of popular knowledge about curing.

The present study works up the data about popular medicine collected among the Romanians living in Hungary. Includes either the foregoing data that had already been published or the recent collection. The influence of the

interethnic relationships on the procedures of popular medicine is also mentioned in the study. The collected material presents the traditions concerning the origins, causes, symptoms and curing of the diseases and the instructions and actions concerning the process of curing.

During the process of rational curing based on the knowledge left behind vegetable and animal material is used as well as other material, mechanical and surface treatment. The magical curing is an indirect form of curing that lacks the direct effect on the disease. These irrational methods are mostly used if the disease is caused by „rontás” (action aimed at causing harm to someone). The most often used methods in the magical curing are the followings: verbal pressure („ráolvasás” /magical rhymes and rhythms/, swearing), sending away the disease by motion, curing by analogy, scaring the disease away, misleading it, locking it up, putting the disease on something, making the sick person touch something, spelling back.

Among the indirect therapies of the Romanians living in Hungary the magical rhymes and rhythms (that can easily be collected even these days) deserve special attention. We're going to mention 3 factors related to the procedure of using magical rhymes and rhythms in curing: the person him/herself who scans the rhythms, the procedure as joint of ritual methods and the text of the magical rhymes and rhythms as products of folk poetry. The factors that play a very significant role in medicine – the person who cures, the place, time and devices of the procedure and the magic numbers – help strengthening the effectiveness of the popular curing.

Martyin Emília

Erkel Ferenc Múzeum

H-5700 Gyula, Kossuth u. 17.

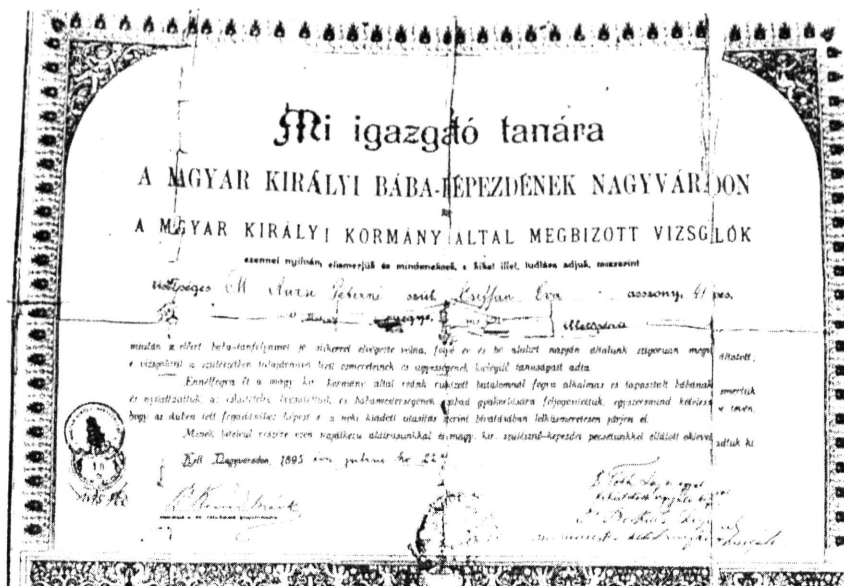
E-mail: erkelmuzeum@t-online.hu

1. kép. A gyógyító eljárásokban használt virágvasárnapi szentelt barka és pünkösdi fűkoszorú (Martyin Tivadarné, Méhkerék, 1983)

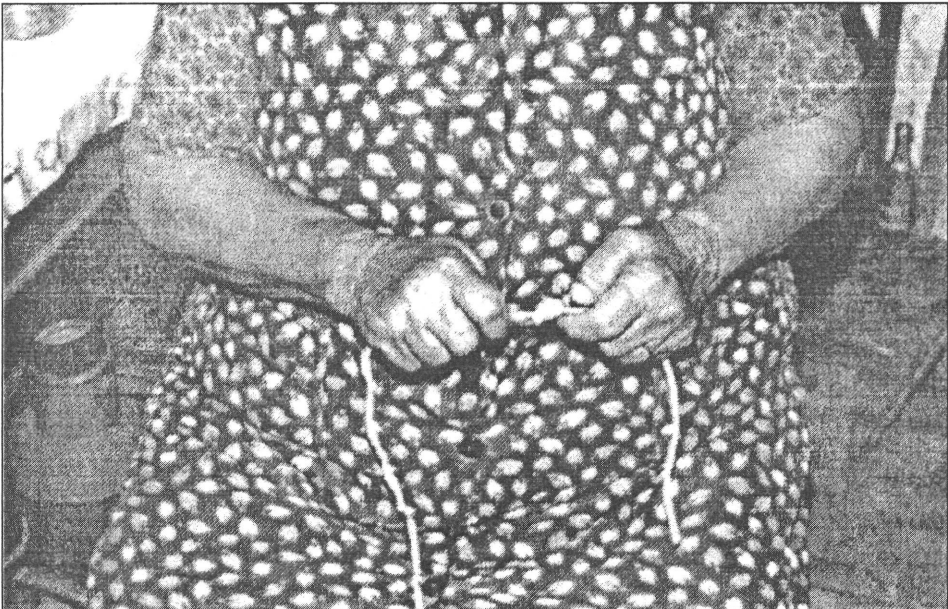
2. kép. Kelés gyógyítása ráolvasással (Drágán Tivadar, Méhkerék, 1979)

3. kép. M. Ruzsa Péterné Cséffán Éva méhkeréki parasztasszony bábaoklevele (Nagyvárad, 1895)

4. kép. Ráolvasás a ficam gyógyítására (Osváth Jánosné Nagy Zsófia, Vekerd, 1992)

5. kép. Ráolvasás a ficam gyógyítására (Osváth Jánosné Nagy Zsófia, Vekerd, 1992)

6. kép. Szemmelverés gyógyítása (Osváth Jánosné Nagy Zsófia, Vekerd, 1992)

7. kép. Szemmelverés gyógyítása (Osváth Jánosné Nagy Zsófia, Vekerd, 1992)

ISTVÁN TEMPLOM-TÖRVÉNYÉRŐL

(Egy forráshely értelmezéséhez)

– Kávássy Sándor –

István II. törvénykönyvében az első törvény első mondata így hangzik: „Decem ville ecclesiam edificent, quam duobus mansis totidemque mancipiis dotent, equo et iumento, sex bobus et duabus vaccis, XXX minutis bestiis.”¹

Az idézett mondat a hivatkozott törvénnyel, illetve István két könyvbe foglalt törvényeivel Nagy Gyula, Bartoniek Emma, Szilágyi Loránd és Kristó Gyula nagy műgonddal és tudósi hozzáértéssel készült magyarításában, a szerzők sorrendjében az alábbiak szerint áll a tudomány és az érdeklődő közönség rendelkezésére.²

1. „Minden tíz falu templomot építsen és ajándékozza meg azt két házzal és ugyanynyi cseléddel, továbbá lóval, kabalával (= kancalóval, Nagy Gyula jegyzete – K. S.), hat ökörrel és két tehénnel, harmincnégy (– az Admonti kódex szerint csak harminc, Nagy Gyula jegyzete – K. S.) darab apró barommal.”³ (Nagy Gyula)

2. „Tíz falu építsen templomot, melyet adományozzon meg két házzal és ugyanannyi szolgálával, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával.”⁴ (Bartoniek Emma)

3. „Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két telekkel s ugyanennyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával.”⁵ (Szilágyi Loránd)

Itt jegyzem meg, hogy Szilágyi magyarításának olyan változata is ismeretes, amelyet Györffy György korigált, íme:

„Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két házzal, ugyanynyi rabszolgával lássanak el, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel és harminc aprójószággal.”⁶ (Szilágyi Loránd, Györffy György)

---

¹ ZÁVODSZKY 1904. 153.

² A törvények megjelentetéséről, átültetéséről tájékoztat KRISTÓ 2001. 34–36. – A magyarítás kifejezéssel az átültetés nehézségeire, nevezetesen arra a magas szintű alkotótevékenységre szeretnénk utalni, amit az ilyen szövegek áttétele, valójában újraalkotása kíván meg, és amely semmiképpen nem vehető egy kalap alá azzal az eljárással, amit az olyan egyszerű mondatok áttételénél alkalmaznak, mint a nap süt, az eső esik, a kutya ugat, a macska nyávog, a fal fehér, kék az ég és zöld a fű és társaik.

³ MT 1899. 37.

⁴ BARTONIEK 1935. 58.

⁵ LEDERER 1964. 24.

⁶ KIRÁLY 1987. 36.

4. „Tíz falu építsen egy templomot, amelyet két szálláshellyel és ugyanannyi szolgálával, lóval és marhával, hat ökörrel és két tehénnel, harminc aprójósággal adományozzanak meg.”⁷ (Kristó Gyula)

Első olvasásra nyilvánvaló, hol vannak az ún. „neuralgikus pontok”. Már a kezdet sem teljesen egyszerű, mert a „Decem ville ecclesiam edificent” is többféle-képp érthető, ha pusztán nyelvi oldalról közelítjük. Egyfelől pl. úgy, hogy a törvény hatálya alá eső területen (ország, országrész, tartomány?), az ott lévő települések közül összesen csak tíz (és nem több) falu építsen templomot, de az *ecclesia singularis accusativusban* álló alakja sem igazít el önmagában teljes biztonsággal, vajon egy vagy tíz templom építéséről van-e szó, azaz hogy tíz falunak közösen kell-e egy templomot emelnie vagy mindegyiknek külön-külön, a maga helyén egyet-egyet, tehát összesen tízet. Kombináció eredménye, ha úgy értjük mondatunkat, ahogy általános szoktuk, hogy ti. minden tíz falu, vagyis a falvak tízesével építsenek egy templomot, tehát hogy a törvény kiadása után országszerte nagyarányú templomépítés kezdődött, és a falvak százaiban láttak hozzá, hogy templomot építsenek.

A tárgyalt rendelkezésből (talán súlyának megfelelően) általában csak a templomépítésre vonatkozó részt emelik ki, és mint mellékeset és kevésbé fontosat veszik tekintetbe, ami a templomok ellátására vonatkozik, holott ez az értékelés a legkevésbé sem tárgyilagos és nem is életszerű. Az igazság ui. az, hogy István – látnivaló – korántsem csak templomépítésről intézkedett, hanem a templomok ellátásáról, azaz a *templombirtokok* vagy *-gazdaságok* megalapításáról is, amelyek a továbbiakban sokféle-képp formálódva-alakulva, mint az egyházi kisbirtok legtipikusabb formája, a XX. század közepéig maradtak fenn, és játszottak szerepet a különféle, kisebb-nagyobb települések életében. A legcsekélyebb mértékben sem mindegy tehát, hogy a templomok ellátására vonatkozó utasítást miképp értelmezzük.

Ha ismét rápillantunk mondatunkra és fent idézett magyarázásaira, láthatjuk, hogy a „*duobus mansis totidemque mancipiis*” szövegrészt az egyes fordítók különféle-képp értelmezik, kiváltképp, ami a *mansis* és a *mancipiis* szavakat illeti. Nagy Gyula így: „*két házzal és ugyanannyi cseléddel*”, de mind a *ház*, mind a *cseléd* névhez magyarázatot fűz. „A ... mansus vagy mansum szót ... leghelyesebbnek véltük egyszerűen *ház*-zal fordítani magyarra, hogy azonban az ilyen házhoz telket, vagy az egyház javára mivelendő földet is adtak, az csak természetes, miután a hozzá szükséges igavonó barmokkal is ellátták az egyházat.” Ennyit a házhoz, a cselédhez pedig: „A mancipium ... valószínűleg nem egy fej szolgát, hanem egész háznépet, szolgál-családot jelent, legalkalmasabbnak véltük a *cseléd* elnevezéssel élnünk, mely némileg a szolgaság és egyszersmind a háznép fogalmát is jelöli.”⁸ Bartoniek Emmánál ezt találjuk: „*két házzal és ugyanannyi szolgálával*”. A *ház* használatát ő is magyarázza, és pedig: „Az eredetiben: mansus ami itt házat jelent.”

---

⁷ KRISTÓ 2001. 59.

⁸ MT 1899. I. 37.

(Lásd Hóman B.: Pénztörténet 495–6. és Magyar Történet I. 205.) A *mansis* szót tehát tulajdonképp tekintélyelvi alapon értelmezi ház-nak, mert a *mansus*-t Hóman Bálint is háznak vette, másfelől maga is hangsúlyozza, hogy munkájában támaszkodott „Nagy Gyula irodalmi értékű, a Magyar Törvénytárban megjelent fordítására”,⁹ aki – mint láttuk – a *mansus*-t szintén a házzal vélte a legalkalmasabban magyaráítani. Szilágyi Lorádnál már ez áll: „két telekkel s ugyannyi rabszolgával”. A *telek* szót azonban ő sem hagyja jegyzet nélkül: „Telek (lat.: *mansus*, *mansio*) szálláshely, ház, házhely. Nem a későbbi – XV. századi – értelemben vett jobbágytelek.”¹⁰ Kristó Gyula ezt a megoldást választja: „két szálláshellyel és ugyannyi szolgálóval”. A jegyzet nála se marad el. „Latinul: *mansus*... Jelen esetben szálláshelyet (szolgák lakására szolgáló szerény építményt) vagy lakhely építésére való térséget jelent. Szilágyi Loránd teleknek fordította.”¹¹ [Minden rosszmájúság nélkül jegyzetnem meg, hogy a „lakhely építésére való térséget” mondják magyarul (házhely értelemben) teleknek.]

Összegezve tehát: a *mansus* alapszó a fentiek szerint ház, telek, szálláshely; a *mancipium cseléd*, *szolga*, *rabszolga* jelentéssel kerül a magyarázó tudósok kezébe.

Sokatmondó tény ellenben, hogy a *mansus* szó Finály Henrik klasszikus szótárában nem szerepel, csak a *mansio*, éspedig a következő jelentéssel: „1. maradás, tartózkodás, mulatás, 2. (újk.) A. a mulatás helye, szállás, állás, hálás, hálós hely ember és állat számára, B. állomás”.¹² És azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Bartal Glossariumában a *mansio* házhely, telek, belsőség; a *mansus* ellenben szántóföldi illeték, *mansus apsus* = elhagyott földilleték, *mansus tributalis* = adó alá eső földilleték.¹³ Alapvetően helyes értelmezés ezúttal is csak szótörténetből levonható tanulságok alapján lehetséges.

Ebből a szempontból pedig rendkívül figyelemre méltó, hogy a Merovingorkorban a *félszabad* (litus, lidus) használatra adott földet nevezték *mansus*-nak (mansus lidilis), melyért az szolgáltatásokkal tartozott.¹⁴

Szabó István szótörténeti összefoglalása szerint a *mansus* név a VI–VII. században már megtalálható az írott forrásokban. „A *mansus* és szórokoni az azonban eleinte csak magát a belső telket, tehát a házat, udvart, és kertet jelentették. Azért csupán ezeket, mert ... a szolgálóállapotú földművelő paraszt csak a házbirtokhoz, lényegében tűzhelyhez kapott jogot.” Robert Latouche azonban kimutatta, hogy a *mansus* már akkor több egyszerű belsőségnél, amikor az írott források még nem

⁹ BARTONIEK 1935. 11, 58.

¹⁰ LEDERER 1964. 24.

¹¹ KRISTÓ 2001. 59.

¹² FINÁLY 1984. 1191. h.

¹³ BARTAL 1901. 406.

¹⁴ GRACIANSZKIJ – SZHAZKIN 1952. 98, 366.

szólnak a határbeli tartozékokról, és Szabó István szerint ezt a magyar fejlemények is igazolják.¹⁵

Egyetérthetünk tehát Nagy Gyulával, aki fent idézett szavai szerint a *mansus* fogalmába a házon kívül a művelésre alkalmas földet is beleértette, mert különben mi okból rendelte volna a templomokhoz a törvény a *hat ökröt*, azaz a műveléshez szükséges igavonó barmokat? A legnyilvánvalóbban István korában is tudták már, amit László másodiknak mondott törvénykönyve (1077) szállóigészerűen így fejez ki: „equum ... ad expedicionem ..., boves ad arandum”, azaz: utazáshoz ... lovat ..., szántáshoz ökröt.¹⁶ Attól sem tekinthetünk el ezúttal, hogy az esztergomi zsinat 17. számú határozata kimondja: „Egyházat ne szenteljenek fel addig, amíg felszerelést és földet (latin szövegben: terra – K. S.) nem adtak hozzá.” És ugyanitt a tárgyalt kérdés szempontjából feltétlenül figyelmet érdemel a 37. határozat, amely így szól: „Az apát – a monostor vagyónáról a püspökkel együtt gondoskodván – (minden) két eke (föld) után egy-egy szerzetest tartson, a szabályzatnak megfelelően ruházva és ellátva.”¹⁷

Mindebből következtetve csak az lehet a véleményünk, hogy az István törvényében említett *mansus* sem lehetett tenyérnyi terület, kivált, ha meggondoljuk, hogy egy világi lelkész kedő pap ellátása sem kerülhetett kevesebbe, mint egy bencés szerzetesé. Mindennek mérlegelésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Szent Benedek Regulája úgyszólván telis-tele a mértéktartó életmód és a böjtök emlegetésével, és alapszabályként mondja ki: „Ne légy falánk.”¹⁸ A zsinati határozat így is normaként állapítja meg két eke vagy ekealj (azaz: 240 szokásos vagy 300 királyi hold, mai fogalmak szerint: 67,2 vagy 153,26 ha¹⁹) földet. Nem szólva róla, hogy a templomhoz rendelt föld megléte vagy nem léte a templomszentelés sine qua nonja volt.

A *mancipium* nevet illetően Finály egyértelműen szögezi le, hogy a klasszikus latinban a *vásárolt rabszolgát* jelenti, és igen helyesen megkülönbözteti *famulus*-, illetve *famula*-tól, tehát a háztájiban dolgozó rabszolgától és a *servus*-tól, amely mint politikai-jogi kategóriát jelöli a rabszolgát.²⁰ Megengedhető, hogy a templomok számára vásárolták a rabszolgákat, illetve hogy a törvény a *mancipium* használatával is azt akarta kifejezni, hogy a templomok számára vásárolják a rabszolgákat. Elterjedt nézet, hogy a valóságban nem két egyedülálló rabszolgáról volt szó, hanem két családosról (Nagy Gyula, Györffy).²¹ Nagyon valószínű, hogy így is volt.

Nem meglepő, hogy Györffy György egyben párhuzamot keres az egykorú vitézek (milités) és a falusi papság helyzete között. „... Feltehető, hogy két szolgál

---

¹⁵ SZABÓ 1969. 10–11.

¹⁶ Szent László II. 15. ZÁVODSZKY 1904. 170; LEDERER 1964. 37.

¹⁷ ZÁVODSZKY 1904. 200, 202; LEDERER 1964. 60, 63.

¹⁸ SZBR 1993. 20.

¹⁹ BOGDÁN 1987. 66.

²⁰ FINÁLY 1984. 773, 1188, 1812–1813. h.

²¹ MT 1899. 37; GYÖRFFY 1977. 106, 186.

család tartott el egy katona családot – írja. Ilyen eltartás járt ki az egyház közkatonáinak: a falusi plébánosoknak István király korában.”²²

Eltérő a vélekedés az „*equo et inumento, sex bobus*” szövegrész tekintetében is, bár igazában itt a *iumento* átültetése okozza a gondot. Mégsem ragadhatjuk ki a *iumento* szót önmagában, minthogy a probléma csakis az idézett szövegrész egészében, összefüggéseinek figyelembe vételével oldható meg.

Finály szerint az *equus* általában a lovat jelenti, illetve a hadiszolgálatra használtat különösen.²³ Semmi kétség, hogy a papok szolgálatra, illetve közlekedésre kapták a lovat, feltehetően lóhátton, illetve szekéren járták a hozzájuk tartozó tíz falut. László harmadiknak mondott törvénykönyve említi a papok és egyházi személyek szekérbe fogott lovait.²⁴ Korai törvényeinkben többször találkozunk a *ló* névvel és a használat szerint különböző fajtáival. Már István I. törvénykönyve említi azokat, akik vasárnap *cum equis* (= lovakkal) dolgoznak.²⁵ Ha munkaként a vadászatra²⁶ vagy az utazásra, közlekedésre gondolunk, hátaslovakra, illetve fogatoláshoz használt lovakra gondolhatunk. László harmadiknak mondott törvényében történik ismételten is utalás a futárok lovaira.²⁷ Kálmán törvényében találkozunk a harci mén, illetve a táborig lovak említésével.²⁸ László korában a király engedélye nélkül nem lehetett lovat kivinni az országból.²⁹ Kálmán megtiltotta a *magyar ló*, *equus Hungaricus* vásárlását.³⁰ A ló tehát érték volt, egyszersmind a szabad emberek állata, ha úgy tetszik, státusszimbólum. Egyértelműen utal az utóbbira Kálmán törvénybe foglalt rendelete is. „Azok az ispánok, akiknek saját falvaikban *olyan szabad embereik vannak, akiktől lovakat kaphatnak* (– a szerző kiemelése – K. S.) és száz penzát tudnak összegyűjteni, ebből a jövedelemből egy páncélos katonát adjanak a királynak.”³¹ Az idézetből egyben az is kiderül, hogy a lóállomány java is a szabadok tulajdonában lehetett, minthogy a páncélos vitéz alá nem lehetett akármilyen ringy-rongy gebét adni.

Az *equus* szót az idézett szerzők valamennyien a *ló* névvel teszik át magyarra, de a ló nemét illetően – Kristó Gyula kivételével – úgy látszik, a legvalószínűbben az a véleményük, hogy az csakis apaállat, tehát *mén* vagy *csődör* lehetett. Félreérthetetlenül utal erre, hogy az utána következő *iumentum* szót a *kanca* névvel értelmezik. Így szól erről Györffy György is.³² Nagy Gyula a következőképp magya-

²² GYÖRFFY 1977. 106.

²³ FINÁLY 1984. 702. h.

²⁴ László III. 13. ZÁVODSZKY 1904. 180; LEDERER 1964. 34.

²⁵ István I. 8. ZÁVODSZKY 1904. 144; LEDERER 1964. 18.

²⁶ KRISTÓ 2001. 42.

²⁷ ZÁVODSZKY 1904. 177, 180; LEDERER 1964. 34.

²⁸ Kálmán I. 36. ZÁVODSZKY 1904. 188; LEDERER 1964. 52.

²⁹ László II. 16. ZÁVODSZKY 1904. 170; LEDERER 1964. 37.

³⁰ Kálmán I. 76. ZÁVODSZKY 1904. 193; LEDERER 1964. 57.

³¹ Kálmán I. 40. ZÁVODSZKY 1904. 188; LEDERER 1964. 52.

³² GYÖRFFY 1977. 186.

rázza álláspontját: „... Azt hisszük, hogy itt a *jumentum* is a szó specialisabb középkori értelmében veendő, és azért – *equa*, franciául: *jument*, magyarul: kabala vagy kancaló.”³³

Ezzel szemben mi azt hisszük, hogy *jumentum* kancaként értése félreértés, a leghatározottabban zavaró, felesleges bonyolítása az egyébként világos szövegnek. Mert *jumentum* Finály szótára szerint *igásmarha*, *vonómarha*, *hátasló*,³⁴ és ha a szót első és második jelentésének megfelelően egyszerűen igásmarhának vesszük, teljesen világos, hogy a törvényben arról van szó, hogy a templomgazdaságot lóval, igásállattal, azaz hat ökörrel és két tehénnel kellett ellátni.

De nézzük meg más oldalról is a dolgot! Semmi kétségünk sem lehet, hogy az egyház harcosait, a papokat is jó lovakra ültették. Abban azonban már nem lehetünk teljesen biztosak, hogy ezek a lovak okvetlenül, kizárólag apaállatok lettek volna. Ősi dolog, hogy az apa- és az anyaállatok tartásában bizonyos, természetből meghatározott arányok uralkodnak. Ezzel már a Bibliában is találkozhatunk. (Gondoljunk csak arra, hogy Jákób Ezsau kiengesztelésére egyebek közt kétszáz kecskét és húsz bakot, kétszáz juhot és húsz kost” küld, azaz minden bakra vagy kosra húsz anyát, megfordítva: minden húsz anyára egy kost, illetve bakot számít Mózes I. 32. rész 14. vers). A száli frank törvények szerint egy csődörre általában 12 kancát számolnak, ha kisebb volt a ménés, „a csődörrel együtt legalább hét tagból állott”.³⁵ Ha tehát az „*equo et iumento*” mondatrészt *csődörrel és kancával* értelemben vesszük, semmi szín alatt sem gondolhatnunk egyetlen kancára, hanem minimálisan *hatra*, de inkább többre. Ezzel pedig józan ésszel nagyon nehezen tudunk mit kezdeni. Mert mi célt szolgált volna, hogy a nagynak nem mondható templombirtokokhoz valóságos kis méneseket telepítsenek. Más a helyzet a hat ökör és két tehén esetén. Minden hozzáértő tudja, hogy ezeket az állatokat a föld megmunkálására használták, a tehén pedig azonfelül, hogy szántottak vele, tejet és évről évre borjút adott. (Györffy György mutatja ki, hogy a szegény ember munkaállata már akkor is a tehén volt. Tehénnel robotra is elmentek szántani, és ezt nevezték a XIII. század eleji adat szerint *eneü* – ~ *ünőszántásnak*.³⁶)

Jó lenne pontosan tudni, melyek voltak az aprójószágok, amiket a templomgazdaságoknak kellett adni. Legvalószínűbben a László törvényében említett ludakra és tyúkokra gondolhatunk.³⁷

Végére járván feladatunknak, a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyoznám, hogy a tárgyalt törvény, illetve törvénykönyvek minden magyarítója iránt tisztelettel viseltetem, és ebbéli munkájukat kiváltképp is nagyra értékelem. Mindennek előrebocsátása után talán nem szerénytelenség, ha mintegy összegzésként elmond-

³³ MT 1899. I. 37.

³⁴ FINÁLY 1984. 1086. h.

³⁵ JÓNÁS 1999. 107.

³⁶ GYÖRFFY 1977. 415, 490.

³⁷ László II. 1, 12, 13. ZÁVODSZKY 1904. 166, 169–170; LEDERER 1964. 34, 36.

juk, hogy a tárgyalt mondatot így véljük értelmezhetőnek: Tíz falu építsen templomot, melyet lássanak el két telekkel és ugyanannyi rabszolgával, lóval és igásállattal, hat ökörrrel és két tehénnel, harminc aprómarhával. Felfogásunk tehát a legkevésbé sem új, sem nem eredeti. Ellenkezőleg, minden tekintetben megegyezik Závodszy Levente egy évszázaddal ezelőtt kifejtett álláspontjával.³⁸

IRODALOM

BARTAL 1901

Bartal, A.: *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Lipsiae, 1901.

BARTONIEK 1935

Bartoniek E.: *Szent István törvényeinek XII. századi kézírata, az Admonti kódex*. Budapest, 1935.

BOGDÁN 1987

Bogdán I.: *Régi magyar mértékek*. Budapest, 1987.

FINÁLY 1984

Finály H.: *A latin nyelv szótára*. Budapest, 1984.

GRACIANSZKIJ-SZHAZKIN 1952

Gracianszkij – Szhazkin: *Középkori történeti chrestomathia*. Budapest, 1952.

GYÖRFFY 1977

Györffy Gy.: *István király és műve*. Budapest, 1977.

JÓNÁS 1999

Jónás I., Sz. (szerk.): *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény*. Budapest, 1999.

KIRÁLY 1987

Király L.: *István király emlékezete*. Budapest, 1987.

KRISTÓ 2001

Kristó Gy.: *Szent István király Intelmei és Törvényei*. Budapest, 2001.

LEDERER 1964

Lederer E. (szerk.): *Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához*. I. Budapest, 1964.

MT 1899

Magyar Törvénytár. *Corpus Juris Hungarici*. 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest, 1899.

SZABÓ 1969

Szabó I.: *A középkori magyar falu*. Budapest, 1969.

SZBR 1993

Szent Benedek Regulája. Fordította Söveges D. Pannonhalma, 1993.

ZÁVODSZKY 1904

Závodszy L.: *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai*. Budapest, 1904.

---

³⁸ ZÁVODSZKY 1904. 42.

**St. Stephen's law concerning the churches
– in addition to the interpretation of a source**

– Sándor Kávássy –

Resume

Two codes of law survived from the time of St. Stephen – founder of the Hungarian Kingdom, who was the reigning prince between 997-1000, king between 1000-1038. The laws that can be read in these codes give identical proof that the sacred king did his best to establish and deepen the christian faith, church and the christian way of life among his people. Among the laws aimed at achieving this the one concerning church building is the most significant. It's the first chapter of the second code and its first sentence in the latin original is:

„Decem ville ecclesiam edificent, quam duobus mansis totidemque mancipiis dotent equo et iumento, sex bobus et duabus vaccis, xxx minutis bestiis”. (Levente Závodszy: Sources of laws and decisions of the council from the time of St. Stephen, St. László and Kálmán, Budapest, 1904. 153.)

This quoted sentence has been studied and translated into Hungarian since 1899 by outstanding scholars, such as Gyula Nagy, Emma Bartoniek, Lóránd Szilágyi, György Györffy, Gyula Kristó. But regarding the details there are fundamental differences among the single translations.

The present study examines the foregoing translations and tries to find the answer to the question: What could the correct and at the same time historically valid Hungarian translation of the sentence under discussion be? The study – after carefully examining the translations and comparing them with other sources – considers the following translation authentic:

10 villages shall build one church, provide it with 2 allotments and with just as many slaves, horses and draught animals, 6 oxen, 2 cows and 30 small cattle.

Kávássy Sándor

H-4954 Sonkád, Bocskai u. 23.

**BÉKÉS MEGYEI KATONÁK AZ ERDÉLYI ÉS TISZÁNTÚLI
KURUC HADSEREG ÖSSZEÍRÁSAIBAN (1704, 1706, 1708)**

– Seres István –

Bevezető

A mai Békés megye települései közül öt játszott jelentősebb szerepet a Rákóczi-szabadságharc alatt: Békés, Gyula, Szarvas, valamint az akkor Bihar vármegyei Sarkad és a Heves vármegyéhez tartozó Dévaványa. Közülük Gyula mindvégig császári helyőrség volt, míg Sarkad a kuruc hadsereg egyik legdélebbi véghelyeként vészelte át a függetlenségi háborút. A török elleni felszabadító hadjáratok során elpusztult Szarvas végig lakatlan maradt a szabadságharc alatt, de az egykori szarvasi vár helyreállítását mind a császári hadvezetés, mind pedig a kurucok tervbe vették. Ennek ellenére egyik fél sem jutott el a terv megvalósításáig, holott a város területén, valamint a szomszédos Békésszentandráson található vízi átkelőket mindkét fél aktívan igénybe vette. Az elmúlt száz év hadtörténeti és helytörténeti kutatásainak köszönhetően meglehetősen jól ismerjük a fenti három helység Rákóczi-kori sorsát. Márki Sándor két ízben is feldolgozta a sarkadi hajdúk történetét,¹ Bánkúti Imre forráskiadványainak köszönhetően pedig számos eddig ismeretlen forrás is rendelkezésünkre áll a sarkadiak hősiek küzdelméről.² Ugyancsak jól ismerjük a kuruc hadsereg Gyula elfoglalására tett erőfeszítéseit, a szarvasi vár helyreállításának terveiről pedig magunk írtunk.³ A török hódoltság idején szinte sértetlenül fennálló Békés és Dévaványa Rákóczi-kori szerepéről viszont alig tudunk, holott a két helység gyakran szerepel a függetlenségi harc forrásaiban, lakóik közül pedig számosan szolgáltak a tiszántúli kuruc lovasregimentekben. Ugyancsak gyér információval rendelkezünk Gyula magyar lakosságáról.

A Rákóczi-szabadságharc kiadott és kiadatlan forrásaiban csupán ritkán találkozhatunk a mai Békés megye területéről származó kuruc katonákkal. A helytörténeti irodalomban elvétve találni ugyan egykori kuruc katonákat, ezek az utalások azonban többnyire csak későbbi visszaemlékezések, tanúvallomások, végrendeletek stb. adatain alapulnak.⁴ A függetlenségi háború helyi eseményeire még mindig Vi-

---

¹ MÁRKI 1877; MÁRKI 1924.

² BÁNKÚTI 1988; BÁNKÚTI 1994. 123–124.

³ BÁNKÚTI 1976; THALY 1880; SERES 2000b.

⁴ Karácsonyi János pl. Borbély Mihály „egykori hajdút” említi Békésen a szabadságharc utáni években. KARÁCSONYI 1896. II. 38. A Rákóczi-szabadságharc utáni adatok már csak azért is megbízhatatlanok, mivel az egyes volt kurucok csak a függetlenségi háborút követő betelepítések során költöztek az új – Békés megyei – lakóhelyükre.

rág Ferenc kitűnő összefoglalása nyújtja a legtöbb használható információt.⁵ Bár a térség katonai történetét viszonylag részletesen ismerjük, máig nincs megfelelő képnünk arról, hogy a tájegység mennyire sínylette meg a csatározásokat, és a helybéli lakosság milyen mértékben vette ki részét a Habsburg-ellenes küzdelemből. Ez alól talán csak a sarkadi sánc védői képeznek kivételt. Az eddig kiadott feldolgozásokban, ill. forráskiadványokban gyakran találkozunk a sarkadiak hős kapitányával, Szabó Sándorral, de ismerjük a sarkadiak András Deák és Győző István nevű hadnagyait is.⁶ Szabó Sándor 1710 nyarán történt fogságba esését követően a helyőrség élére előbb Pap Mihály helybéli főstrázsamester,⁷ majd Szoboszlay Sámuel kapitány, a sólyomkői, ill. az ecsedi vár korábbi parancsnoka került.⁸ Tököli Popovics János aradi rác főkapitány („Rác Thököly”) 1708 nyarán történt elfogásában egy Pap János nevű sarkadi hajdú játszotta a főszerepet,⁹ az 1711. január 11-én létrejött sarkadi kapitulációt pedig Szabó György strázsamester, valamint Debreceni Sámuel és Óssy (Leel-Óssy) Gáspár „deputatusok” írták alá.¹⁰ A sarkadiakon kívül azonban alig tudunk érdemlegeset a megye kurucnak állt lakóiról, s bár a Rákóczi-szabadságharc okleveles forrásaiban elvéve további Békés megyei katonák is előfordulnak, a legtöbb adatot mégis a függetlenségi háború alatt elkészített országos hadimustrák tartalmazzák. Az alábbiakban a ránk maradt mustrakönyvek Békés megyei adatait dolgozzuk fel.

Kuruc hadimustrák a Rákóczi-szabadságharc idejéből

A Rákóczi-szabadságharc idejéről mindössze négy országos méretű katonai összeírás maradt fenn, egy a Radvánszky, három pedig a Károlyi nemzetség levéltárában. Az elsőt még 1704-ben készítette el Erdélyben Radvánszky János fejedelmi biztos, II. Rákóczi Ferenc teljhatalmú kiküldöttje. Az utóbbi három pedig Erős Gábor főszemlemester irányításával 1706-ban, ill. 1708-ban készült a Károlyi Sándor tiszántúli vezénylő generális keze alatt levő tiszántúli és erdélyi ezredekről. A három különálló kötetben ránk maradt mustrakönyv 1705-ös,¹¹ 1706-os¹² és 1708-as¹³ felirattal van ellátva. Mészáros Kálmán kutatásainak köszönhetően ma már jól tudjuk, hogy az 1705. évinek tartott mustrakönyv valójában 1708-ban készült, közel

---

⁵ VIRÁGH 1962.

⁶ BÁNKÚTI 1994. 124.

⁷ BÁNKÚTI 1988. 124–125, 129.

⁸ Uo. 132–137.

⁹ Uo.; ESZE 1955. 477.

¹⁰ MÁRKI 1877. 62.

¹¹ MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Series III. Lustrakönyvek. 1705. évi mustrakönyv.

¹² Uo. 1706. évi mustrakönyv.

¹³ Uo. 1708. évi mustrakönyv.

egy időben a „valódi” 1708-as mustrajegyzékkel.¹⁴ A négy vaskos kötet közül mindaddig csupán az erdélyi mustrakönyv jelent meg nyomtatásban,¹⁵ a másik három a mai napig is kiadatlan. Annak ellenére, hogy egyes katonatisztek és alakulatok, valamint helységek (esetleg vármegyék) történetére nézve a had- és helytörténészek gyakran felhasználják őket, átfogó hasznosításukra – leginkább területi okoknál fogva – nem igazán kerül sor.

Az erdélyi összeírás az 1704 nyarán tapasztalt erdélyi állapotokat rögzítette, a megmustrált katonaság jelentősebb része erdélyi, a Magyarországról származó ezredek pedig leginkább a Partium területén élő lakosságból tevődtek össze. Ezért mindössze hat olyan katonát találunk, akik bizonyíthatóan a mai Békés megye területéről származnak. Ennél lényegesen jobban hasznosítható számunkra a két tiszántúli mustra anyaga, mivel számos olyan lovas- és gyalogezredet tartalmaznak, amelyek a szabadságharcot a térségünkben küzdötték végig, s gyakran a tisztí és legénységi állomány jelentős része is a környék kurucnak állt lakói közül került ki. Ilyenek pl. Bóné András, Kárándy Mihály, Károlyi Sándor és Nyúzó Mihály lovas-, valamint Ecsedy János és Eölyüs János gyalogezredei.

Az 1706. évi tiszántúli hadiszemlést, a mustrakönyv belső címlapján található felirat szerint február 26-án kezdték meg Diószegen, és augusztus 31-én fejezték be Szatmár városában. A vaskos kötet összesen 18 lovas¹⁶ és 5 gyalogezred,¹⁷ valamint a hajdúvárosok és a vármegyék nemesi felkelésének név szerinti összeírásait tartalmazza. A jegyzékek egyaránt tartalmazzák a mustra idején jelenlévő és hiányzó katonák neveit, családi állapotukat (*Ház-as-e?*), korukat (*Hány esztendő?*), valamint, hogy melyik vármegyéből és helységből valók voltak (*Melyik vármegyéből való? Melyik városból vagy faluból való?*). Ezekon kívül külön kérdőpontokban kellett válaszolni a felszerelés (kard, karabély, pisztoly és ló) száma és minősége esetében is. A mustrakönyv érdekessége, hogy már a szemle idején is kiegészítették az egyes katonákra vonatkozó további információkkal (pl. *absens, beteg, commandé-roztatva* stb.), de utólag, mintegy másfél-két évre rá, tehát 1707 végén, esetleg 1708 elején a nevek mellé feljegyezték az illető katonákra vonatkozó aktuális információkat is.¹⁸

---

¹⁴ MÉSZÁROS 1997a. Ennek ellenére még most is előfordul, hogy egyes hadtörténészek 1705-re datálják a mustrakönyv adatait.

¹⁵ MAGYARI 1994.

¹⁶ Az eredeti sorrendben: Palocsay György, Károlyi Sándor (a *laib compania* névsora hiányzik), Csáky László, Sennyey Ferenc, Orosz Pál, Teleki Mihály, Buday István, Vay László, Ilosvay Bálint, Jósika Dániel, Szappanos Mihály, Nádaskay György, Pongrácz György, Kenyhecz János, Bóné András, Gencsy Zsigmond, Nyúzó Mihály és Kárándy Mihály lovasezredei.

¹⁷ Az eredeti sorrendben: Perényi Miklós, Esze Tamás, Eölyüs János, Kajdy István és Ecsedy János gyalogezredei.

¹⁸ Ennek oka, hogy Rákóczi a hadsereg évenkénti mustráját rendelte el, de ez nem valósult meg. A hiányt azzal igyekeztek pótolni, hogy – legalábbis egyes ezredek esetében – a közbeeső évben bekövetkezett változásokat az előző évi (1706) mustrakönyvbe jegyezték be. Mészáros Kálmán szíves közlése.

Az utolsó két mustrakönyvet egyaránt 1708 tavaszán állították össze. Az „1705”-ös felirattal ellátott kötet valójában 1708 márciusában készült a Kővár vidékén állomásozó kuruc ezredek hadiszemléjén, és összesen hét lovasezred,¹⁹ valamint az erdélyi vármegyék és a székely székek összeírásait tartalmazza. Az „1708” feliratú mustrakönyvben szereplő nyolc lovas-²⁰ és két gyalogezred²¹ összeírását pedig 1708 májusában kezdték meg. Az 1706. évi mustrakönyv adataihoz képest kibővült a személyi adatokra vonatkozó kérdések köre, mivel itt már rákérdeztek a katona nemzetiségi hovatartozására (*Micsoda nemzet?*), és immáron külön-külön kérdés vonatkozik a lakó- és szülőhelyre is (az 1706-ban is megtalálható *Melyik vármegyéből való? Melyik városból vagy faluból való?* kérdések mellett: *Micsoda helyen született?*). Új kérdőpontok vonatkoznak a katonák szolgálattételére (*Kedvéből jött-e a regimentbe? Nem ellenség közül szökött-e? Nem rabságból állott-e a regimentbe? Azelőtt melyik regimentben lakott vagy micsoda szolgálatban volt? Mióta van az ezernél?*), külön rovatok vonatkoznak a kivetés szerint kiállított lovas zsoldosokra és a portális hajdúkra, és a fegyverzetre s a felszerelésre is jóval részletesebben kérdeztek rá, mint 1706-ban.

Az országos mustrák adatait jól kiegészítik azok a kisebb összeírások, amelyek Krucsay Márton tiszántúli kerületi commissarius iratai között maradtak fenn. Az 1705 nyarán kinevezett Krucsay hatáskörébe tartozott a tiszántúli lovas- és gyalogezredek, valamint az egyes helyőrségek – Belényes, Ecsed, Hadad, Sarkad, Solyomkő stb. – katonaságának a kifizetése, s ennek megfelelően az aktuális zsoldszámlások idején a katonaság név szerinti összeírásait is átadták neki. Az OSZK kézirattára megőrzött egy 159 fólió terjedelmű bőrbe kötött kéziratot, amely kizárólag 1705–1706. évi katonai összeírásokat tartalmaz.²² Bár a vaskos kötet nem egy konkrét mustra anyagát öleli fel, értéke mégis vetekszik az országos mustrákéval. Annál is inkább, mivel számos, 1706-ra már megszűnt egység kimutatását is megőrizte, és egyes alakulatokról több, néhány hónapi eltéréssel készült összeírást is találunk, amelyekből az illető egység szerkezeti átalakításáról, ill. a legénységi állomány változásairól is képet kapunk. Ugyanakkor az egyes kimutatások korántsem egységesek, némely esetben pl. csak a katonák nevét tartották fontosnak feljegyezni, míg máskor a születési vagy származási helyet (vármegye, helység), ill. a katonák korát és családi állapotát is rögzítették. Különösen értékesnek tartjuk az Ibrányi László lovasezredéről készült összeírásokat, mivel azt az ezereskapitány halála után Rákóczi Bessenyei Zsigmondnak adományozta. Bessenyei ezredének 1708. évi összeírása alapján ez az alakulat tartalmazta a legtöbb Békés megyei katonát, s leginkább is az ún. „szentmihályi” sereg őrizte meg a mi vi-

¹⁹ Az eredeti sorrendben: Pekry Lőrinc, Teleki Mihály, Vay László, Jósika Dániel, Székely Zsigmond, néhai Bóné András és Kárándy Mihály ezredei.

²⁰ Az eredeti sorrendben: Károlyi Sándor (Bik László parancsnoksága alatt), Palocsay György, Sennyey Ferenc, Szemere László, Bessenyei Zsigmond, Krucsay János és Nyúzó Mihály lovasezredei.

²¹ Az eredeti sorrendben: Eölyös János és Almásy Márton (volt Kajdy-féle ezred) gyalogezredei.

²² OSZK Kt. Fol. Lat. 849.

dékünkéről elszármazott katonák nevét. Mivel a három országos mustra adatain kívül a Krucsay Mártonnak beadott egységenkénti összeírásokat használtuk, az alábbiakban azokat is fontosnak tartjuk felsorolni:

Bakó István lovasserege	1705. július 22.	
Bessenyei Zsigmond lovasezrede	1705. december 23.	Diószeg
Ua.	1706. január 18.	
Bóné András lovasezrede	1705–1706.	
Ecsedy János gyalogezrede	1706. január 20.	Debrecen
Eölyüs János gyalogezrede	1705. szeptember 23.	Várad blokád
Ibrányi László lovasezrede	1705. július 14.	Kismarjai tábor
Palocsay György lovasezrede	1705. augusztus 27.	Bihari tábor
Ua.	1705 augusztusa után	

A mustrakönyvek Békés megyei adatai

A kuruc katonai összeírások Békés megyei adatait teljességgel máig nem adták ki. Az 1706. évi mustrakönyv adatait kivonatossan ismertető Géresi Kálmán még 1897-ben közölte négy Békés megyei tiszt – Békési István főhadnagy, Szűcs Mihály és Forró András vicehadnagyok (mindhárman Békésről), valamint Méhes István zászlótartó (Ványáról) – nevét,²³ Virágh említett monográfiája pedig 16 olyan, zömmel békési illetőségű katonát sorol fel az 1706. évi mustrakönyvből, akik a mai Békés megye területéről származtak.²⁴

A mustrakönyvek módszeres átnézése után végül 104 katonát, köztük 92 lovas és 12 gyalogost találtunk a megye 16 jelenlegi, ill. egykori helységéből. Mivel hét település Bihar, egy pedig Heves vármegyéhez tartozott, az alábbiakban vármegyék szerint adjuk meg a katonák számát:

Békés vármegye, 9 helység, 41 fő²⁵

Békés	26
Berény (Mezőberény)	1
Doboz	2
Gyarmat (Füzesgyarmat)	2
Gyula	3
Körösladány	1
Ölyves (Nemes-Ölyved)	1
Szeghalom	5
Szentandrás (Békésszentandrás)	1

²³ GÉRESI 1897. 418, 427, 434.

²⁴ VIRÁGH 1962. 70–72. Virágh felsorolásában a Géresi által is említett négy tiszt mellett hét békési, két gyulai, valamint egy-egy békésszentandrási, körösnagyharsányi és okányi lakos szerepel.

²⁵ 42 fő helyett, a dobozi születésű, de magát békési lakosnak valló Békési István főhadnagy miatt.

Bihar vármegye, 7 helység, 41 fő	
Geszt	7
Harsány (Körösnagyharsány)	15
Mezőgyán	6
Okány	2
Sarkad	9
Ugra (Biharugra)	1
Zsadány	1
Heves vármegye, egy helység, 22 fő	
Ványa (Dévaványa)	22

Az alábbi táblázatból kiderül, hogy 1704–1708 között összesen 16 lovas- és három gyalogezredben szolgáltak Békés megyei katonák. Számuk ennél is jóval több lehetett, azonban 1706-ban igen gyakran az új lakóhelyüket nevezték meg, 1708-ban pedig az előző mustrához képest lényegesen hanyagabbak voltak az összeírók a rubrikák kitöltésénél. Mindezek ellenére az eddigi adatok is jól tükrözik a Békés megyei katonák arányát. Feltűnő, hogy a lovasok száma messze meghaladta a gyalogosokét. A 16 lovasezredben szolgáló 88 katona megoszlása a következőképpen alakult:

A legtöbben, 23-an Kárándy Mihály ezredében voltak. Megoszlásuk: hét békési, négy ványai, két-két gyulai, harsányi, mezőgyáni és sarkadi, egy-egy dobozi, geszti, nemes-ölyvedi, okányi és zsadányi katona.²⁶

Kárándyt Károlyi Sándor ezrede követi 23 fővel. Köztük 17 ványai, három békési, valamint egy-egy harsányi, sarkadi és szentandrásai volt.

Bessenyei Zsigmond ezredében 16 Békés megyei volt, köztük négy geszti, három-három békési és szeghalmi, két-két harsányi és mezőgyáni, egy-egy katona pedig Gyarmatról és Körösladányról származott.

Nyúzó Mihály ezredében 9, Bóné Andráséban pedig 8 Békés megyei katonát találunk. Nyúzó mellett három békési, két sarkadi, valamint egy-egy gyarmati, harsányi, okányi és szeghalmi katona, Bóné keze alatt pedig három sarkadi, két harsányi, valamint egy-egy békési, geszti és ványai katona vitézkedett.

A fennmaradó 11 lovasezredben alakulatonként csak alig egy-két Békés megyei katona volt. A felsorolt öt lovasezred állománya zömmel a Tiszántúl lakosságából verbuválódott, a mai Békés megye keleti (bihari) részéről származó katonák többsége Bóné és Kárándy ezredébe lépett be, ami nem is véletlen, mivel az említett két lovasezred tömörítette a legtöbb bihari katonát. Külön érdekes Bessenyei Zsigmond lovasezrede, amely Szabolcs vármegye Tisza menti falvaiból állt össze az 1705 áprilisában elesett Ibrányi László parancsnoksága alatt. Ibrányi halálát kö-

²⁶ 24 fő helyett, mivel Békési István főhadnagy békési lakos volt, de Dobozon született.

vetően nevezte ki az ezred élére Rákóczi Bessenyei Zsigmond Szabolcs vármegyei alispánt.²⁷ Sajnos, az ezredben szolgáló Békés megyei katonák esetében is csak a születési rubrikát töltötték ki, lakóhelyükről a mustrakönyv semmit sem árul el. Több katona neve mellé pedig semmilyen bejegyzés nem történt a lakó- és szülőhelyüket illetően. Mivel a katonák egy kivételével a második, ún. „szentmihályi” seregben szolgáltak, nem elképzelhetetlen, hogy azon Békés és Bihar vármegyei lakosok közül kerültek ki, akik a szabadságharc elején a rác támadás következtében menekülhettek el a Szabolcs vármegyei Szentmihály környékére. Ha figyelembe vesszük, hogy Rákóczi még 1703-ban felszólította a békésieket, hogy költözzenek Karcagra, 1707-ben pedig a Nagykunságot költöztette át rakamazi birtokára, akkor logikusnak tűnik, hogy a Szabolcsba menekült békési, ill. bihari lakosok éppen a Szentmihály környékén szerveződő Ibrányi-féle lovasezredbe álltak be.²⁸

Az 1704-ben megmustrált erdélyi gyalogezredekben egyetlen bizonyíthatóan Békés megyei katonát sem találunk. A két későbbi évből pedig csak öt tiszántúli gyalogezred összeírása maradt fenn, és mindössze 10 (!) Békés megyei katonát tartalmaznak. További két nevet Eölyös János ezredének 1705. szeptember 23-i váradi mustrája őrzött meg. A 12 gyalogos közül Esze Tamás, zömmel beregiekből és szatmáriakból álló ezredében egy sarkadi, Eölyös János bihari ezredében pedig három harsányi, valamint egy-egy békési és mezőgyáni vitéz volt. A legtöbben – három békési és három harsányi – Ecsedy János ezredében szolgáltak. Ennek okát talán abban kereshetjük, hogy az 1704-ben, Erdélyben még lovasezred élén álló Ecsedy gyalogezredét a Szentmarjay Zsigmond ezredében szolgáló tiszántúli portális hajdúkból és a Szibónál elesett Szappanos István (részben bihari és zarándi fiakból álló) ezredéből hozták létre.²⁹

---

²⁷ MÉSZÁROS, 1997b. 69–70.

²⁸ Ibrányi László ezredében gr. Forgách Simon erdélyi generális 1704. december 16-i levele szerint a Nagyfalutól Tiszadobig húzódó Tisza-balparton fekvő községek: Eszlár, Lök, Dob, Szentmihály és Dada jobbágykatonái szolgáltak. ESZE 1955. 236, 1. jz.

²⁹ A látszólag ellentmondó adatok arra vezethetők vissza, hogy négy katonát három, különböző lovasezredben is összeírtak, Békési István főhadnagy pedig dobozi születésű, de békési lakos volt. Talán azonos személy lehetett a Nyúzó Mihály ezredében 1706-ban összeírt okányi Sillye Ferke és az 1708-ban szereplő zsadányi Sere Ferkó is, ennek megállapítása azonban a későbbi helytörténeti kutatások feladata lesz. Az ellentmondások kiküszöbölése miatt az összesített (és helyes) számadatokat kiemelve adtuk meg a táblázatban.

Lovas- és gyalogezredek Békés megyei katonákkal (1704–1708)

Ezred	Békés	Berény	Doboz	Gészt	Gyarmat	Gyula	Harsány	Körösladány	Mezőgyán	Okány	Ölyved	Sarkad	Szeghalom	Szentandrás	Ugra	Ványa	Zsadány	Összesen
Bóné András	1			1			2					3				1		8
Besseney Zsigmond	3			4	1		2	1	2				3					16
Csáky László													1					1
Ecsedy János	1			1			1											3
Kárány Mihály	7		1	1		2	2		2	1	1	2				4	1	23
Károlyi Sándor	3						1					1		1		17		23
Kaszás Pál	1	1																2
Nádaskay György	1				1													2
Nyúzó Mihály	3				1		1			1		2	1					9
Palocsay György	1																	1
Pekry Lőrinc	1				1	1												3
Pongrácz György	1														1			2
Szappanos Mihály	2						1											4
Szemere László																		1
Teleki Mihály	1																	1
Vay László	1		1						1									4
Lovasezredek össz.																		92
Ecsedy János	3						3											6
Eölyyüs János	1						3	1										5
Esze Tamás												1						1
Gyalogezredek össz.																		12
Mindösszesen	26	1	2	7	2	3	15	1	6	2	1	9	5	1	1	22	1	104

Megjegyzések a mustrakönyvek Békés megyei adataihoz

A különböző években készült mustrakönyvek bejegyzései időnként látszólag ellentmondanak egymásnak. Így fordulhat elő pl. olyan eset, hogy egy 1708-ban magát Békés megyeinek valló katona két évvel korábban még teljesen máshol élt. A magyarázat azonban egyszerű: a szabadságharc elején – gyakran családjukkal együtt – menekülni kényszerült Békés megyei katonák az 1706-ban feltett kérdésre az aktuális (új) lakóhelyüket nevezték meg. Két évvel később viszont már a lakó- és szülőhelyet is meg kellett nevezniük, s jobb esetben ez meg is történt, gyakran viszont csak a születési rubrikát töltötték ki. A látszólag ellentmondó adatok így többnyire jól kiegészítik egymást, és arra is választ kapunk, hogy hová menekültek el a szabadságharc első éveiben elnéptelenedett térség lakosai.

A bejegyzések gyakran a tizedesek, strázsamesterek, esetleg az illető katona társainak a bemondásai alapján készültek. Ezért különösen az összeírás idején hiányzó katonáknál gyakran előfordulhatott, hogy a helységnévből képzett vezetéknevek esetében egyszerűen a névben szereplő helységet adták meg a katona származási helyének. Így fordulhatott elő pl., hogy a török földről hazatért, és Pekry Lőrinc ezredében szolgáló „gyarmati” illetőségű Gyulai Péter az 1704. évi összeírásban Gyarmathi Péter néven szerepel.³⁰ A két későbbi összeírás szerint egyértelműen füzesgyarmati származású, viszont mindkét esetben Gyulainak hívták. A két tiszántúli összeírás ismeretében az 1704-ben szereplő három Békési előnevű és békési katona közül kettő esetében biztos, hogy tényleg Békés vármegyéből származtak. Ennek ellenére mindhárom személyt felvettem a listába, mivel a történelmi Magyarország (és Erdély) területén nem volt más Békés nevű helység. Az erdélyi kuruc hadak 1704-ben elkészült összeírásában mindössze hat olyan katonát találunk, akikről teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy Békés megyéből származtak. Közülük hárman békésiek voltak, egy-egy katona pedig Gesztről, Gyarmatról (Füzesgyarmat), ill. Szeghalomról származott. Szerencsére közülük öt neve az 1706. évi mustarakönyvben is szerepel, hármuké pedig 1708-ban is előfordul. Ezek a szülőföldjükről meglehetősen messze szakadt kuruc harcosok minden bizonnyal a hivatásos katonáskodó rétegből kerültek ki. Egy tiszti rangú is volt közöttük, a békési származású Békési István, aki Ecsedy János lovasezredének egyik főhadnagya volt. Az 1704. évi erdélyi összeírásban egy-egy berényi és ugrai, ill. Váriba való katonát is találunk, az utóbbi esetében biztosabbnak látszik, hogy nem a mai Békés megye területéről származott, ezért ismertetésétől eltekintünk. A berényi katona Kaszás Pál lovasezredében szolgált, többek között a békési Békéssi András társaságában, a magát ugrai illetőségűnek valló Kis János pedig Pongrácz György lovasságához tartozott. Mivel mindkettőjük társaságában szép számmal voltak tiszántúli katonák, nevüket felvettük a Békés megyei kurucok közé.³¹

A legérdekesebb talán mégis két közkatona, a békési Békési János és a füzesgyarmati Gyulai Péter története. Mindkettőjüket Pekry Lőrinc lovasezredének Nyúzó Mihály vicekapitány keze alatt levő századaiban írták össze. A Nyúzó parancsnoksága alatt levő századok közül négy még a Török Birodalom területéről tért haza báró Orlay Miklós vezetésével. Orlay katonái azok közül a bujdosó kurucok közül kerültek ki, akik még az 1680–90-es években menekültek török földre az emigrációban élő fejedelemhez, Thököly Imréhez. Thököly katonaságát 1699-ben a karlócai békét követően a törökök zömmel a bulgáriai Csiprovec város környékén telepítették le, míg mások a havasalföldi vajda szolgálatába álltak. A Rákóczi-szabad-ságharc kitörésének hírére ezek a katonák felkészültek a hazajövetelre, és 1703–

---

³⁰ A Magyarai kötetéhez (MAGYARI 1994) készített helységnévmutató ugyan Balassagyarmattal azonosítja, de az 1706. évi összeírás ismeretében biztos, hogy a békési Gyarmatról (Füzesgyarmat) van szó.

³¹ MAGYARI 1994. 93, 161, 188, 249, 284.

1705 között több hullámban át is lépték a magyar, ill. az erdélyi határt. Legnagyobb csoportjuk mintegy 500-700 fővel 1704 tavaszán tört be Erdélybe Thököly említett híve, báró Orlay Miklós vezetésével. A „törökországi kurucok” rövid, de annál eredményesebb villámhadjáratuk során meghódították Alvinc, Branyicska, Marosillye, Kolcvár, Szászsebes és Szászváros várait, ill. erősített kastélyait, s végül Toroczky István kuruc generális csapataival egyesülve 1704. április 7-én meghódították Gyulafehérvár várát és városát is. Orlay hirtelen halála után a „törökországi had” gyalogságát Csáky András dévai kapitány mellé, a lovasságot pedig Pekry Lőrinc lovasezredébe osztották be. Ez utóbbiak később Nádaskay György lovaszredének utolsó három (9–11.) seregét alkották, de 1708-ban – az addig egy seregbe leolvadt „törökországiak” – már újra Nyúzó Mihály mellett voltak, a 8-ik, „Nádaskai Uram féle” seregben.³² Nádaskay mellett még mind a két Békés vármegyei katona ott volt, de Nyúzó ezredében már csak Békési János neve szerepel tényleges szolgálóként. Gyulai Péter időközben, sok más társával egyetemben az erdélyi kurucokhoz csatlakozott. Ez utóbbi katona életpályája még a társánál is izgalmasabb fordulatokban bővelkedett. Valószínűleg azonos azzal a Gyulai Peti nevű emigráns kuruc hajdúval, akit 1696–97-ben a törökök egész századával együtt egy kihágásukért gályarabságra ítélték. Thökölynek csak hosszas közbenjárására sikerült kiszabadítania katonáit 1698–1699-ben, de addigra már sokan behaltak a hadigályákon uralkodó állapotokba. Gyulai Peti – egyébként egy Gyulai Gyurka nevű, és feltehetően ugyancsak Békés vármegyei származású társával – egyike volt annak a húsz szerencsés rabnak, akiket a törökök 1698 februárjában elsőnek engedtek szabadon.³³

A tiszántúli kuruc hadak 1706. évi mustráján 42 fő (19 Békés, 14 Heves és 9 Bihar vármegyei), 1708-ban pedig már 58 fő (24 Békés, 26 Bihar és 8 Heves vármegyei) vallotta, hogy a mai Békés megye területéről származott. Ugyanakkor az 1706. és 1708. évi mustrakönyvekben többször is előfordult, hogy Békés vármegyei helységet Biharba vagy Zaránda helyeztek. Ugyanez viszont fordítva is előfordult. Az 1706-ban Kárándy Mihály ezredében összeírt két ványai katonát (Bujdosó Mihályt és Szíjártó Jánost) pl. Békés vármegyeinek tüntették fel, és ugyanott említenek egy Túri Gáspár nevű vitézt is, aki a Heves vármegyei Túron (Mezőtúr) lakott, mégis Békést nevezték meg vármegyének. 1708-ban Pekry Lőrinc ezredében fordul elő egy Tatár Sándor nevű 27 éves nős férfi, aki a neve mellé tett megjegyzés szerint korábban „tatár rab” volt. A katona a Békés vármegyei Szárhegyre (?) valónak mondta magát, ilyen helység azonban sosem volt a vármegye területén. Valószínűbbnek látszik, hogy a tatárok rabságából megszabadult fiatal férfi a gyergyói Gyergyószárhegyen telepedhetett le a szabadságharcot megelőző években, és – amennyiben a vármegye nem elírás, mint a mezőtúri és ványai katonák esetében – még emlé-

³² A Thököly-emigráció hazatérésére nézve lásd SERES 1997. 47–48; Újabb: SERES 2005a.

³³ Minderről lásd SERES 2002b.

kezhették rá, hogy gyermekkorában Békésből hurcolták el.³⁴ 1708-ban Szemere László lovasezredében szerepelt egy Lőrincz János nevű közbíró, aki a Békés vármegyei Otlakát nevezte meg származási és szülőhelyének. Mivel a Békés megyei Pusztatölkés csak a 19. század során alakult önálló településsé, az Arad vármegyéhez tartozó, Elek és Siklő közötti Otlaka jöhet inkább számba.³⁵ Ennek ellenére lábjegyzetben mégis közöljük a katona adatait, a helytörténészekre bízva a kérdés eldöntését.³⁶ Ugyancsak érdekes a Kárándy ezredében szolgáló Kócsa Mihály furír (írnok) esete, aki ugyan 1706-ban a Bihar vármegyei Berekböszörményben élt, de az 1708. évi összeírás szerint Békés vármegyei és „Olynes”-i volt. A helységet az egykori Nemes-Ölyveddel azonosítjuk, ami Gyulától északnyugatra, a Fehér-Körös jobb partján helyezkedett el Gerla, Doboz, Vesze, Püski, valamint Csaba között. A törökellenes visszahódító háború során néptelenedett el, az 1698. évi kamarai összeírás már csak 15 üres házat talált. 1701 táján néhány család visszatért ugyan, de hamarosan újra menekülniük kellett. A Rákóczi-szabadságharc után visszaszállingózó lakosok már leginkább Békésen telepedtek le.³⁷

Különösen értékes számunkra az 1708. évi mustra két kötete, mivel az „Az előtt melyik regimentben lakott vagy micsoda szolgálatban volt?” kérdésre több Békés megyei katona is válaszolt. Öten pl. „lakos”-nak mondták magukat (a békési Juhos Miklós, Kun Mihály és Pikó András, valamint a ványai Csinda Ferenc strázsamester és Sárkány Geci – a Gergely korabeli beszélő alakja [jegyezte! – S. I.]), azaz otthon éltek a szabadságharc kitörése idején, de találunk köztük egykori kereskedőt (Ványai István ványai zászlótartó), a ványai Vékás István, a sarkadi Tótt Mihály és a szentandrászi Nagy Márton pedig „szolga” volt. A mustrajegyzék több hivatásos katonát is említ: a ványai Kis Bálint korábban „francia katona” volt, vagyis a francia hadseregbe átszökött császári katonaként tért haza Magyarországra a szabadságharc kitörésének hírére. Ugyancsak a hivatásos katonák közül került ki Szűcs Mihály főhadnagy, míg az okányi Balog Mihály az Ebergényi-huszárezredben, a sarkadi Gara János pedig Nesztorovics Pál Deák lovasezredében szolgált a felkelés kitörésekor, a békési születésű Pikó Demeter főhadnagy pedig egyszerűen csak „kurucz volt”. A szerb származású Gyulai Lukács korábban „katona” volt, tehát a magát gyulai lakosnak és ottani születésűnek valló kuruc strázsamester a gyulai vár rác őrségében szolgálhatott.

³⁴ A Rákóczi-szabadságharcot megelőzően utoljára 1693 őszén érte a Tiszántúlt nagy erejű tatár támadás, leszámítva egy 1697. szeptember 12-i beütést, ez utóbbi azonban csak Karcagújszállás városát érintette. SERES 2005b. 232–233, 242–245.

³⁵ MADAY 1960. 366.

³⁶ Lőrincz János: 1708. Szemere László lovasezrede, 2. sereg, 1. káplárság, 23 éves, a Békés vármegyei Otlakára való, ott is született (?).

³⁷ KARÁCSONYI 1896. II. 240.

*A mustrakönyvekben előforduló nevezetesebb
Békés megyei katonatisztek*

A 104 Békés megyei katona között három-három fő- és vicehadnagy, két zászlótartó, az altiszti karban pedig három strázsamester, valamint egy-egy furír (írnök) és tizedes található. A tisztek közül öt – a három főhadnagy (Békési István, Pikó Demeter és Szűcs Mihály), az egyik vicehadnagy (Forró András) és az egyik zászlótartó (Méhes István) – békési, egy-egy vicehadnagy harsányi (Ujvári István) és sarkadi (Szőlősi Mihály), a zászlótartó (Ványai István) pedig ványai volt. A strázsamesterek közül a Bóné András ezredében szolgáló sarkadi (Sarkadi János), a Károlyiében levő ványai (Csinda Ferenc) volt, a gyulai Gyulai Lukács pedig Pekry Lőrinc lovasezredében katonáskodott. A Kárándy *laib* kompániájában írnökoskodó Kócsa Mihály egy azóta elpusztult Békés vármegyei falu, Nemes-Ölyved lakosának vallotta magát, a Teleki Mihály ezredében összeírt tizedes (Békési János) pedig Békésről származott. A tisztek közül néhányról szinte semmit nem tudunk a mustrakönyvek bejegyzésein kívül, de ötükkel érdemesebb külön is foglalkoznunk, mivel a szabadságharc más forrásaiban is felbukkannak.

Békési István főhadnagy

Békési István főhadnagy a függetlenségi harc folyamán végig erdélyi ezredekben harcolt. 1704-ben még a később gyalogos ezereskapitánnyá kinevezett Ecse-dy János öt seregből álló lovasezredében szolgált a 2. sereg főhadnagyaként. Ecse-dy századait 1705-ben a török földről hazatért Szappanos Mihály ezereskapitány, Thököly emigráns hadserege egykori főkapitányának újonnan szervezett lovasezredéhez csatolták. Békési ekkor a 6. sereg főhadnagya volt. Szappanos 1706 tavaszán bekövetkezett halálát követően a zömmel székelyekből álló ezred katonaságát Rákóczi felosztotta az egyes erdélyi ezredek között, Békési százada ezután Vay László lovasezredének a 8., „Szappanosé féle” seregét alkotta.

A főhadnagy mindhárom (1704, 1706 és 1708) mustra idején békésinek vallotta magát, az 1708. évből pedig kiderül, hogy a Békéssel szomszédos Dobozen született. Feltehetően a hivatásos katonáskodó réteghez, az ún. „vitézlő rendhez” tartozott, és talán az emigrációban is megfordult, Thököly környezetében.

Pikó Demeter főhadnagy

Pikó Demeter, vagy ahogyan az egykorú források többsége nevezi: Pikó Deme (Döme), a függetlenségi harc első éveinek meghatározó alakja volt. Múltjáról nem sokat tudunk, csupán az 1708. évi mustrakönyv bejegyzéseiből derül ki, hogy éppen Békés városában látta meg a napvilágot. A mustrakönyv „*Az előtt melyik regimentben lakott vagy micsoda szolgálatban volt?*” kérdésére lakonikus tömörséggel azt válaszolta, hogy „kurucz volt”, tehát egyike lehetett a szabadságharcot megelőző évek szegénylegény kurucainak. Bár konkrét bizonyítékunk nincsen

rá, feltehetően megfordult Thököly Imre törökországi emigrációjában is, mivel Károlyi Sándor egyik Rákóczihoz írott levele szerint jól beszélt törökül.³⁸ A szabadságharc kitörésekor Karcagújszálláson lakott,³⁹ amikor néhány hasonszórú társával (Kőrösi Pap Istók, a szabadságharc előtti évek híres-hírhedt szegénylegényvezére, Borbély Balázs, a végvári vitézből lett kuruc tiszt stb.) útra kelt a Lengyelországból érkező Rákóczi elé. 1703. május végén egy ideig Debrecen környékén lappangtak a derecskei mezőn, mintegy 50, szegénylegényekből, bujdosó kurucokból, szökött katonákból és egykori végváriakból álló csapatukkal. Derecskén állítólag embert is öltek, június 1-jén pedig a bánki templomnál rátámadtak Pósalaki János debreceni jegyzőre, akit összeverték és teljesen kifosztottak. Miután továbbvonultak, Tiszalúcnál lerohantak néhány Erdély és Havasalföld felől gödölyéket és lovakat hajtó putnoki kereskedőt, akiktől mintegy 30 lovat ragadtak el, Tokajban pedig megölték a német postamestert. A magukat „kurucoknak” nevező csapat „síppal és trombitával” haladt el Sárospatak mellett.⁴⁰ Pikó Demeterék június 30-án a zavadkai táborban csatlakoztak a határt átlépő Rákóczihoz, és az Ebergényi-ezred Ocskay László vezette katonaszökevényeivel együtt ők alapozták meg a későbbi kuruc hadsereg lovasságát.

Pikó Demeter hamarosan az 1703 októberében kurucnak állt Károlyi Sándor Szatmár vármegyei főispán lovasezredébe került, és mint Károlyi főhadnagya részt vett a dunántúli hadjáratban is.⁴¹ 1704. szeptember 25-én Léta mellett egyik hadnagytársával, a török földről hazatért Török Petivel ismételten megverte Pósalaki Jánost.⁴² Az ügynek ekkor már komoly következménye is lett, december 18-án Károlyi a fejedelem parancsára kénytelen volt elfogadni mindkét kedves tisztjét,⁴³ s azok csak hónapokkal később szabadultak ki a rabságból. Pikó az elkövetkező években továbbra is Károlyi főhadnagya volt, 1710 májusában pedig Rákóczi a kunok vicekapitányává akarta megtenni az öreg és beteges Mónay Pál helyére,⁴⁴ később viszont előbb alezredessé, majd ezereskapitánnyá nevezte ki.⁴⁵ 1711-ben mint

³⁸ Károlyi levele Rákóczinak. Nyírbátor, 1706. november 23. SERES 1997. 48.

³⁹ „5. Demetrius Piko similiter in Karczagh Uy szállás.” (A panaszos putnoki kereskedők által felismert támadók listájában, különálló cédulán a levélhez csatolva.) ESZE 1980. 615.

⁴⁰ Minderről lásd ESZE 1955. 59, 104. jz. (Bajtay István kecskeméti prefektus Koháry Istvánnak írott levele); ESZE 1980. 615, 54. jz. (A károsult putnoki kereskedők levele); GÉRESI 1897. 9 (Norderman diószegi praefectus levele Károlyi Sándornak. Diószeg, 1703. június 5.); RÉVÉSZ 1872. 424 (Egykorú bejegyzés a debreceni városi jegyzőkönyvben.).

⁴¹ Eszterházy Antal levele Károlyi Sándornak. Simontornya, 1704. augusztus 8. GÉRESI 1897. 111.

⁴² Erre nézve lásd Pósalaki János Károlyihoz írott panaszkodó levelét. Diószeg, 1704. szeptember 26. GÉRESI 1897. 159–161.

⁴³ KOVÁCS 1994. 24.

⁴⁴ Rákóczi levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1710. május 25. Arch. Rák. III. 268.

⁴⁵ Rákóczi 1710 novemberében, Károlyi Sándor javaslatára jóváhagyta Pikó Deme promotióját, azaz: előléptetését, „mindazon ratióokra nézve a mellyeket Kegyelmed emleget, akármelyiknél is azok közül a kiket Kegyelmed utolsó levelében proponál, jobbnak itélem” – írta a fejedelem Károlyinak november 3-án Ungvárról. Arch. Rák. III. 189.

ezredes esküdött hűséget a császárnak a szatmári békekötést követően.⁴⁶ Pikó Deme Károlyi egyik legvittebb és legkedvesebb lovastisztje volt, 1704. évi bebörtönzésekor a generális a következőt írta róla és Török Petiről feleségének, Barkóczi Krisztinának: „magam 50 katonámon ellenségre nem adtam volna azt a kettőt!”⁴⁷ A szegénylegényből lett ezredes a szabadságharc végére fényes katonai karriert futott be, és 1712. augusztus 5-én III. Károly (Károlyi Sándor közbenjárására) megnemesítette.⁴⁸

Mint láttuk, a békési születésű Pikó Demeter a szabadságharc kitörésekor már Karcagújszálláson lakott, az 1708. évi mustrakönyv bejegyzéseiből pedig az derül ki, hogy akkor Pércsen (Vámospércsen) élt és nős volt. Aránylag fiatal ember lehetett, mivel magát 30 évesnek vallotta, és fiatal korára utal nevének gyakorta használt Deme, Döme alakja is. Békési kötődéséről csupán az említett 1708. évi bejegyzés tanúskodik, és az sem lehet véletlen, hogy ugyanakkor egy Pikó András nevű 18 éves békési ifjút is összeírtak az ezredben, s éppen Pikó Demeter századában. A fiatal katonára minden bizonyára a főhadnagy rokona, talán öccse vagy unokaöccse lehetett, akár csak az a Pikó Demeter (!) nevű legény, aki békési lakosként belekeveredett az 1735-ben, Békés vármegyében kitört kuruc felkelésbe.⁴⁹ Még azt is megkockáztathatjuk, hogy ez utóbbi talán éppen a legendás rokonról kapta a nevét...

Szűcs (Szőcs) Mihály főhadnagy

A békési Szűcs Mihály az 1706. évi összeírás szerint még a 2. sereg vicehadnagya volt Kárándy Mihály lovasezredében, 1708-ban viszont már főhadnagyi rangban szolgált. A 35 év körüli nős katonatiszt saját bevallása szerint már a szabadságharc elejétől fogva ebben az alakulatban szolgált. Kárándy ezredét 1705 szeptemberében hozták létre az 1705. május 25-i szentandrászi (Békésszentandrás) ütközetben elesett Nyíri András ezredes bihariakból álló lovasezredéből és a visszélésekkel gyanúsított Béltéky Tivadar kapitány (zömmel románokból álló) seregeiből, s később ebbe az ezredbe olvasztották be a bihari hajdúvárosok lovasságát is. Ez utóbbi egységet, korábbi parancsnokuk, Szunyogh György főkapitány 1704 telén történt fogságba esését követően, másfél éven keresztül Szalontai Madas György kapitány vezényelte. Mivel a frissen létrejött Kárándy-ezred tisztikarának 1705. szeptember 3-i kimutatásában nem találkozunk a nevével,⁵⁰ Szűcs feltehetően Szunyogh György tisztje lehetett a hajdúvárosi lovasságban. Novemberben már Kárándy Mihály környezetében volt, és 22-én részt vett a rácok ellen vívott gáborjáni ütközetben, amit a katonák egybehangzó állítása szerint Ilosvay Imre ezre-

⁴⁶ Neve a szatmári békeszerződés 1711. április 29-i végleges, valamint a május 26-án Bécsben ratifikált szövegének aláírói között szerepel. LUKINICH 1925. 344, 419. Egyébként Pikó a Károlyi Sándor és Pálffy János között létrejött január 31-i vajai találkozón is ott volt. LUKINICH i. m. 344, 4. jz.

⁴⁷ KOVÁCS 1994. 26.

⁴⁸ Nemeslevelét lásd MOL P 396. KCSL 23. Nobilitaria.

⁴⁹ ZSILINSZKY 1876. 91, 1. jz.

⁵⁰ MOL G 28. RSZL V. 2. e. (Aszódi tábor, 1705. szeptember 3.)

des miatt veszítettek el a kurucok.⁵¹ Az Ilosvay felelősségét kivizsgáló hadbíróóság 1706. január 9-én Szurdokon, utólagosan felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvében Szűcs, mint a Kárándy-ezred „officialis voluntarius”-a („önkéntes tisztje”) szerepel, ami annyit jelent, hogy a tiszt beosztás, azaz egység nélkül szolgált az alakulatban.⁵² Később Györy János főhadnagy seregébe osztották be, az időközben Sarkadra vezényelt Győző István vicehadnagy helyére. Vicehadnagysága alatt készült el az ezred fent említett mustrája is. 1706. július 12-én már főhadnagyként írta alá azt az ajánlólevelet, amelyben a Kárándy-ezred tisztjei Rákóczi előtt tanúsították Szalontai Madas György kapitány érdemeit.⁵³ Ez a forrás azért is fontos, mivel kiderül belőle, hogy Szűcsöt az elmúlt öt hónap során léptették elő főhadnaggyá, és így az ezred mustrájának az időpontját is jobban be tudjuk határolni. Mivel az 1706. évi mustrát február 26-án kezdte meg Erős Gábor főmustramester, a Kárándy-ezer mustrájára a február 26. és július 12. között eltelt időszakban kerülhetett sor. Szűcs Mihály a hivatásos katonatisztek közül került ki, mivel 1708-ban azt nyilatkozta, hogy a szabadságharc kitörése előtt „katona” volt. Ugyanakkor a fent említett tanúvallatási jegyzőkönyv arról is árulkodik, hogy a Körös-vidék környékét is jól ismerte. A gáborjáni ütközet előtt, mint „kalauz”, Tépe felé menet, Derecske táján találkozott Ilosvay Imréékkal, az ezredessel történt beszélgetés során pedig arra ajánlkozott, hogy tizedmagával kikémleli a Gáborjárnál táborozó ellenséget.

Mint békési lakosnak, Szűcs Mihálynak jelentős szerepe lehetett abban, hogy századában nagyobb számban szolgáltak Békés vármegyei katonák. 1706-ban a békési Méhes István zászlóartó mellett négy békési és két gyulai katonája is volt az okányi (vagy zsadányi) illetőségű Sillye (Sere) Ferenc mellett. Igaz, 1708-ban Méhes már a 9. sereg zászlóartója volt, de a békésiek és gyulaiak mellett akkor már egy ványai illetőségű katonát is összeírtak az időközben főhadnaggyá kinevezett Szűcs századában. Szűcs a Kárándy-ezred tisztjeként harcolta végig a szabadságharcot.

Szőlősi Mihály vicehadnagy

Ugyancsak érdekes Szőlősi Mihály vicehadnagy katonai pályája. A magát 1708-ban sarkadi születésűnek és sarkadi lakosnak valló 36 éves nőst tiszt ugyanis származása és állítólagos lakóhelye ellenére korábban nem a sarkadi helyőrségben szolgált, hanem az ugyancsak Bihar vármegye területén található belényesi palánkban. A kis Belényes Makai István kapitány parancsnoksága alatt évekig dacolt a nagyváradi császári helyőrség és a Maros menti rácok támadásaival, de Rákóczi

---

⁵¹ ESZE 1955. 259–290, 1. jz.

⁵² „Michael Szűcz officialis voluntarius Incliti regiminis Charandianis.” MOL G 16. RSZL I. 2. d. fol. 90r. (A Csanádi István hadbíró által, Pikó Demeter és Nagy András főhadnaggyok jelenlétében, Ilosvay Imre ügyében felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv első oldala.)

⁵³ „Michaele Szűts praefato regiminis supremo ductore.” Szalontai Madas György kapitány Rákóczihoz írott folyamodványa, valamint a Kárándy-ezred tisztikarának az ajánlása: ESZE 1955. 312–313; Szunyogh Györgyről és a bihari hajdúvárosok katonaságáról lásd SERES 2003a.

1706 tavaszán leromboltatta.⁵⁴ Az őrséget először Huszt várába rendelte,⁵⁵ az 1706. évi mustrakönyv szerint viszont a lovasokat különálló századként Kárándy (8. sereg), a gyalogságot pedig Eölyyus János (11. sereg) ezredéhez csatolták.⁵⁶ Több belényesi tiszt – így pl. maga Makai István kapitány – még 1708-ban is beosztáson kívül volt. Az alakulat nélküli tiszteket – az ún. „voluntér”-okat – Károlyi ezredében a „voluntér companiá”-ba osztották be, mégpedig káplárságoként rang szerint csoportosítva. Eszerint Makai kapitány az első, Szőlősi Mihály vicehadnagy pedig a 2. káplárságban volt. Szőlősi hivatkozik is arra, hogy korábban a belényesi palánk hadnagya volt, ami megfelel a valóságnak, mivel a nevét vicehadnagyként megtaláljuk a helyőrség 1705. augusztus 23-i név szerinti kimutatásában.⁵⁷

Méhes István zászlótartó

A Békésre való Méhes István 1708-ban azt nyilatkozta, hogy már öt éve, tehát a függetlenségi harc kitörése óta tagja volt alakulatának, vagyis Kárándy Mihály ezredének. Mint fentebb már írtuk, Kárándy ezredét 1705 szeptemberében hozták létre a Sárrétudvariba való Nyíri András és a somlyói Bélteky Tivadar ezredéből, 1706 első felében pedig a bihari hajdúvárosok lovas seregeit olvasztották be az ezredbe. Méhes István neve szerepel a frissen létrehozott Kárándy-féle ezred tisztikarának 1705. szeptember 3-án készült kimutatásában, mint a 2. sereg zászlótartója, Győry János főhadnagy keze alatt. A békési származású tiszt Nyíri András főként bihariakból álló ezredében szolgált, ami azt a véleményünket támasztja alá, hogy a főként Derecskére és más Bihar vármegyei helységekre költözött békésiek a bihari hajdúk között foghattak fegyvert. 1706-ban ugyancsak a 2. sereg zászlótartója volt, immáron a Szunyogh György lovasságából átkerült és úgyszintén békési Szűcs Mihály vicehadnagy mellett, két évvel később viszont már a 9. seregben teljesített szolgálatot, ugyancsak zászlótartói rangban. Ekkor már a Bihar vármegyei Berettyóújfaluban lakott.

A Békés megyei helységek és lakosságuk a szabadságharcban

A Rákóczi-szabadságharc idejéről a Békés megyei helységek történetére nézve leginkább az egyházi anyakönyvek jóval később, helybéli idősektől feljegyzett adatai, valamint a függetlenségi harc utáni évtizedek határjárásai, tanúvallatásai tudósítanak. A szabadságharc idejéből csak elvétve rendelkezünk hiteles forrásokkal,

⁵⁴ ESZE 1955. 251, 5. jz.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Fekete János zsoldmester 1706. július 8-án a „bellényesi gyalog seregnek, aki is Nemzetes Vitézlő Eölyves János Uram ezerében incorporáltatott” 3820, öt nap múlva pedig a „belényessi lovas seregnek, az mely most Tekéntetes Nemzetes és Vitézlő Kárándi Mihály Oberster Uram nemes ezerében incorporáltatott” 1608 forintot fizetett ki. MOL G 16. Rákóczi-szabh. lt. I. 2. d.

⁵⁷ OSzK Kt. Fol. Hung. 652. fol. 179–182. Érdekes, hogy az 1706. február 13-i összesítésben már nem találkozunk Szőlősi névvel. Uo. fol. 95.

és azok is többnyire csak Békés lakosságáról tudósítanak, valamint a Heveshez tartozó Ványa és a bihari Sarkad lakosságát említik. Holott az újratelepült Békés vármegye közgyűlése már 1701. április 5-én hét helysége – Békés, Szeghalom, Vésztő, Körös-Ladány, Doboz, Bél-Megyer és Gyula magyar része – vetett ki adót.⁵⁸ A megye történetét leghitelesebben összefoglaló Karácsonyi János történetíró szerint ugyan 1703-ban Békés vármegye 31 (!), 1698–1703 között újratelepült helysége szaladt szét a Maros menti rácok támadásai következtében,⁵⁹ ezt a számot azonban túlságosan nagyra tartjuk az 1701-ben tapasztalt állapotokhoz képest. Sőt, még a felsorolt hét község többségéről sem maradt fenn hiteles információ a szabadságharc éveiből. Ezért számít különösen értékes adatnak Mezőberény község 1708-ból fennmaradt pecsétje, amely a következő feliratot tartalmazza: „M: Bereny helysege petsete 1708”.⁶⁰ Berény lakosságát 1701-ben még nem említik, de 1703-ban már harangot öntettek a következő felirattal: „a mezőberényi szent eklesia öntette Békésvármegyében 1703”. Karácsonyi adatai szerint 26 család menekült el a rácok elől 1703-ban Dályai János papjuk vezetésével, és csak öt év múlva tértek vissza. 1709-ben viszont ismét átmenekültek a Körös túlszárnyára, s miután egy kútba eresztették a harangjukat, „világgá mentek”.⁶¹ Mezőberényhez hasonló sorsa volt Szeghalom lakosságának is. A szeghalmiak kérésére az 1700. június 27-én Debrecenben megtartott helyosztó zsinat Somogyi Istvánt küldte közéjük prédikátornak. 1705-ben azonban a lakosság egy része már a Berettyó jobb partján tartózkodott, mivel akkor egy Szabó Mihály nevű papot hívtak maguk közé.⁶² A megye nyugati, bihari része ugyancsak lakott volt a szabadságharc kitörésekor. Bihar vármegye 1698. szeptember 11-én megtartott közgyűlésén Szabó Sándor (a későbbi várkapitány) szólalt fel a sarkadiak nevében,⁶³ Harsány hajdúváros lakói pedig 1700-ban már a régi kiváltságaik visszaállítását kérték.⁶⁴ Bihar vármegye 1701. május 11-i adókiivetésében pedig már Geszt, Harsány, Mezőgyán, Okány, Sarkad, Ugra és Zsadány helységeket említik.⁶⁵

A levéltári források szűkszavúságánál beszédesebbek a környéken feljegyzett néphagyományok, mivel a mustrakönyvekben szereplő 16 Békés megyei helység között több olyan is akad, ahol fennmaradt a kuruc kori csatározások emléke. Ezek a népmondák leginkább a Maros menti rácokkal vívott harcok emlékét őrizték meg. A békésszentandrászi *Rác-úr*⁶⁶ és a dobozi *Ráccsapás*⁶⁷ az itt elvonuló rác katonaság-

---

⁵⁸ KARÁCSONYI 1896. I. 313.

⁵⁹ Uo. 315.

⁶⁰ SZÉLL 1872. 421.

⁶¹ KARÁCSONYI 1896. II. 221–222. Ugyancsak Karácsonyi írt a szabadságharc éveiben újratelepült Gyomáról, de a forrás közelebbi megjelölése nélkül. KARÁCSONYI 1896. I. 318.

⁶² MOLNÁR 1979. 143.

⁶³ MÁRKI, 1877. 148.

⁶⁴ DANKÓ 1959. 41; SZENDREY 1971. 201–202.

⁶⁵ HBML Bihar megye levéltára, IV. A. 4/d. Számadások. 4. cs.

⁶⁶ SERES 2000. 257.

⁶⁷ HÉVVÍZI 1989. 253.

ról kapta a nevét. Egyes mondaváltozatokban a történet kibővül: Békésszentandrás-son a Hármás-Körös siratói szakaszánál a kurucoknak a felvonuló rácokon aratott győzelmét mesélik, egy nem helyi eredetű történet szerint pedig egy alkalommal az errefelé sietve menekülő rácok vezére a rablott kincsét is elrejtette egy gulyakútba.⁶⁸ A dobozi népmonda szerint a rácok a *Ráccsapás* felől támadtak a falura,⁶⁹ de a Sarkad felől támadó rác katonaság emlékét őrzi a zsadányi *Rácsszállás* nevű dűlő is.⁷⁰ Dévaványa megrohanását és a lakosságának a Sárrét mocsaraiba menekülését az *Órhalomszeg* nevű sárréti félsziget és az ott emelkedő *Kurucsánc* mondája őrizte meg.⁷¹ Különösen sok monda szól a rác portyázókon aratott magyar győzelmekről. A már említett békésszentandrási változat a kuruc katonaság győzelmét dicsőíti, míg a dévaványai *Rác-halom* és *Rác-sziget*⁷² a helybéli népnek a támadó határőrök felett aratott diadalának állít emléket. A rácok vereségéről szólnak a szeghalmi *Balkány-halomhoz* és *Dió-halomhoz* fűzött népmondák is, amelyekben a helybéli Hegyesi testvérek drótos karikással futamítják meg a Dévaványa felől marhákat hajtó Maros menti határőröket.⁷³ Hasonló monda maradt fenn Dévaványán is. Az itteni néphagyomány szerint a magyarok az *Órhalomszeg* nevű sárréti félszigeten emelkedő *Kurucsáncban* húzták meg magukat, a drótkarikással agyonvert támadókat pedig a Rác halomba temették el. Dévaványán egyébként egy Szarka nevű ványai vitéznek tulajdonítják a rácok megfutamítását.⁷⁴

Bár a helytörténeti munkák gyakran csak pusztá feltevés alapján valószínűsítik a rácok támadásának egyes falvak elnéptelenedését, időnként a történelmi források is alátámasztják egyes, a néphagyományban fennmaradt helyi esemény hitelességét. Így pl. a békésszentandrási *Rác út* mondája meglepő hitelességgel őrizte meg annak az 1705. május 25-én lezajlott ütközetnek az emlékét, amikor is Károlyi Sándor tiszántúli vezénylő generális csapatai éppen a Körösön való költözködés során lepték meg a Kunhegyes városát felprédáló rác katonaságot.⁷⁵ A szeghalmi mondákban szereplő és a rácokat megfutamító Hegyesi, ill. Hegyesi testvérek kapcsán pedig érdemes megjegyezni, hogy a törökellenes háborúk során elnéptelenedett Szeghalom 1700 elején a Berettyóújfaluban lakó Hegyesi István vezetésével népesült be, aki később, egészen a helység újabb, a Rákóczi-szabadságharc elején történt pusztulásáig Nadányi János földesúr tisztartója volt.⁷⁶ Az 1717. évi Békés vármegyei összeírás Szeghalmon Hegyes[i] István, János és Péter nevű lakosokat említ,

⁶⁸ SERES i. m. 257.

⁶⁹ HAAN 1870. 160.

⁷⁰ MADAY 1960. 448.

⁷¹ HAAN i. m. 312.

⁷² BEREZKI 1961. 4; Vö. még: VIRÁGH 1962. 93–94, 197. jz.

⁷³ MIKLYA 1979. 181, 183–184.

⁷⁴ BEREZKI i. m. 4.

⁷⁵ Az ütközet leírását lásd THALY 1880. 5–43; Újabb összefoglalása: SERES 2000b. 244–148.

⁷⁶ PESTY 1983. 97; MOLNÁR 1979. 137.

egy 1725-ben felvett tanúvallomási jegyzőkönyv pedig ugyancsak a telepítő Hegyesi István akkor már 45 éves, Szeghalmon lakó hasonnevű fia nevét őrizte meg.⁷⁷ A dévaványai Rác-halom fentebb említett mondája kapcsán pedig megjegyzésre méltó, hogy a Károlyi Sándor 1706 elején megmustrált mezei lovasezredének Rábéi Pap István főhadnagy vezette seregében összeírt ványai lovasok között volt egy Szarka Jankó nevű 22 éves legény is.

A fentebb említett helységek közül bizonyíthatóan egyedül Dévaványa lakossága maradt helyben a függetlenségi háború éveitől kezdve, a további négy minden bizonnyal elpusztult, s közülük három – Doboz, Szeghalom és Zsadány – lakosai feltehetően éppen a rác határőrök támadása következtében menekültek el a távolabbi, biztonságosabbnak tetsző bihari területekre. A mai Békés megye területén található 16 helység közül nyolcból csak alig egy-két, Gesztről hét, Mezőgyánról hat, Szeghalomról öt katonát találtunk, ezért az alábbiakban bővebben szólunk a négy legtöbb katonát kiállító helységről (Békés, Dévaványa, Körösnagyharsány és Sarkad), annál is inkább, mivel ezek korabeli történetéről lényegesen több információnk van. Bár a kuruc hadak között mindössze három gyulai katona neve fordul elő, a volt megyeszékhelyről is bővebben írunk, mivel a város magyar és rác lakosainak kuruc kori sorsáról mindeddig elég kevés adat állt a rendelkezésünkre.

Békés város és lakossága

A pusztán maradt Békés városa a szabadságharc alatt elsősorban mint táborhely játszott szerepet Károlyi Sándor tiszántúli hadműveleteiben. 1704. november 8-án Békésről tudósította Nagykárolyban tartózkodó feleségét,⁷⁸ Gyula 1705. évi sikertelen ostromát követően pedig június 24-én ugyancsak Békésről számolt be a fejedelemnek a Tiszántúl védelmére tett különböző katonai, hadszervezési és személyi intézkedéseiről.⁷⁹ 1706. július 29-én a fegyverszünet felbomlásának hírére Károlyi újra elindult, hogy csapást mérjen a Maros menti rácokra. Berettyóújfalun, Berekböszörményen és Bélfenyéren keresztül augusztus 7-én érkezett Békésre, és az éjszakát is ott töltötte, az elkövetkező 3-4 nap során pedig Körösladányon, Szeghalmon és Zsákán tartózkodott. Miután hírül vette, hogy Rabutin csapatai Pocsajra érkeztek, felhagyott terveivel és visszavonult Szoboszló és Hadház térségébe.⁸⁰ 1707 tavaszán Rákóczi rendelte Békéshez a „füvellő tábort”,⁸¹ Károlyi Sándor pedig 1707 nyarán az Arad elfoglalására indított hadjárata idején két alkalommal is útba ejtette a várost. Arad felé vonulva június 27-én érkezett Békésre, ahol másnap

---

⁷⁷ MOLNÁR 1979; HAAN 1870. II. 261.

⁷⁸ KOVÁCS 1994. 12–13.

⁷⁹ „Békési táboron, 24. Junij 1705.” BÁNKÚTI 1976. 280–283; A levél tartalmát röviden Thaly is ismertette: THALY 1880. 39.

⁸⁰ SZALAY 1865. 166–167.

⁸¹ Rákóczi levele Bercsényi Miklósnak. Debrecen, 1707. május 5. Arch. Rák. II. 73.

délig tartózkodott.⁸² A vár elfoglalására tett ostrom azonban nem hozta meg a várt eredményt, s miután Rákóczi visszarendelte, július 26-án megint csak Békésen vert tábornokot, ahonnan 27-én indult tovább a fejedelem táborába.⁸³ Békést, mint stratégiai-
lag fontos helyszínt nem csupán a felvonuló kuruc csapattestek, de a Maros menti
rác határőrök is nyilvántartották. 1704. április 28-án Szántay Miklós az Arad vár-
megyei Székudvarról értesítette Bóné András ezereskapitányt, hogy az aradi rácok
Békés felé szándékoznak tartani. A hírek szerint a város közelében akarnak átkelni
a Körösön, és a Sebes-Körös partján egyesülnének a váradiakkal.⁸⁴ 1708 májusában
Károlyi Sándor megint csak a Békéshez gyülekező rácok híréről tudósította a feje-
delmet, aki a fokozott vigyázást javasolta tábornokának.⁸⁵

Károlyi naplójegyzetei és a Rákóczihoz írott levelei nem említik, hogy Békés
lakott helység lett volna. A tervezett Maros menti hadjáratára és Gyula ostromára
készülve pedig 1705. május 1-jén arról tudósította a fejedelmet, hogy az ostromra
összevont kuruc hadakat Sarkadról kívánja élelmezni, mivel „egyebüt sehol semmi
hely azon az földön nincsen”.⁸⁶ Karácsonyi János szerint még maga II. Rákóczi Fe-
renc rendelte el egy 1703. november 28-án, Tokajban kelt pátensében, hogy a „bé-
kési s azon vidék lakosai” Karcagra települjenek át.⁸⁷ Ezzel azonban nehezen tu-
dunk egyetérteni, mivel Karcag – és természetesen az egész Nagykunság – éppen
úgy ki volt téve a rácok támadásainak, mint a Körös-vidék helységei. Amennyiben
a békésiek valóban a Nagykunság „fővárosába” települtek át, akkor sem maradhat-
tak ott huzamosabb ideig, mivel a várost 1703-ban és 1704-ben is súlyos csapás érte
a délszláv határőröktől.⁸⁸ Valószínűbbnek tűnik, hogy Békés lakosságát a valóban
biztonságosabb bihari helységeken, leginkább pedig a Berettyó jobb partján fekvő
hajdúvárosokban, Berettyóújfaluban, Derecskén stb. kell keresnünk. Ugyancsak
Karácsonyinál olvashatjuk, hogy a szeghalmiak Derecskén húzták meg magukat, de
a bihari hajdúvárosba menekültek a sárréti Komádi lakói is. A teljesség igénye nél-
kül érdemes megvizsgálni, hogy 1706–1708-ban mely távolabbi (Bihar vármegyei)
helységben éltek Békés megyei katonák. Az 1706-ban és 1708-ban összeírt békési
katonák közül ketten Derecskére menekültek, egy-egy fő pedig Bakonszrege, Bá-
rándra, Berettyóújfaluba és Szalontára költözött át. Ugyancsak Derecskén találjuk
az egyik okányi katonát; a Nemes-Ölyvedről való Kócsa Mihály Kárándy-ezerbeli
furúr Berekböszörményben volt; Kárándy Mihály egyik ványai katonája pedig a Bi-
har vármegyei Komádi lakosságához csatlakozott, akiket a rácok ismételt támadásai
hatására Károlyi Sándor 1706-ban Derecskére költöztetett át. A kényszerű „vendé-

⁸² SZALAY 1865. 193.

⁸³ Uo. 195.

⁸⁴ Arch. Rák. I. 322.

⁸⁵ Rákóczi levele Károlyinak. Eger, 1708. május 31. Arch. Rák. II. 271–272.

⁸⁶ BÁNKÚTI 1976. 251.

⁸⁷ KARÁCSONYI 1896. I. 315.

⁸⁸ SERES 2000b. 242.

geskedést” azonban a komádiak nem sokáig szenvedhették, és az első adandó alkalommal – még 1708-ban – visszaköltöztek elhagyott városukba.⁸⁹ Ugyancsak Komádiban említenek 1706 első felében egy dobozi és egy harsányi születésű katonát, a geszti születésű Sarkadi Mihály pedig 1708-ban már „Derecskéjért” szolgált, azaz a város zsoldosaként vonult hadba. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy 1708-ban térségünkben 16 katona – négy geszti, három-három békési és szeghalmi, két-két körösnagyharsányi és mezőgyáni, valamint egy-egy füzesgyarmati és körösladányi – is Bessenyei Zsigmond zömmel Szabolcs vármegyeiekből álló lovasságában szolgált, ebből 15-en a szentmihályi sereg legénységi állományát szaporították, egy harsányi lovas pedig a tiszaezlári seregben katonáskodott. Ezek az adatok azt valószínűsítik, hogy Békésről és környékéről sokan a Tisza menti Szentmihály térségébe menekültek a rácok támadásai elől. Az újjátelepülő Szeghalommal kapcsolatban pedig későbbi összeírások bizonyítják, hogy több helybéli lakos is Szentmihályról költözött haza 1710 körül!⁹⁰

A fenti bizonyításunk alapján Derecskére és környékére, ill. a Szabolcs vármegyei Szentmihály térségébe költöztetett békésiek először 1710 nyarán szorgalmazhatták Rákóczinál és Károlyi Sándornál, hogy engedélyezzék hazaköltözésüket, ez azonban sokáig a sarkadi hajdúk ellenállásába ütközött. 1710 júliusában, alig egy-két nappal az után, hogy Szabó Sándor kapitány hadnagyaival együtt az aradi rácok fogságába esett, Pap Mihály főstrázsamester a megmaradt sarkadi tisztek, ill. a katonaság nevében levelet írt II. Rákóczi Ferencnek és Károlyi Sándor generálisnak, és többek között kérte, hogy ne engedélyezzék a békésiek hazaköltözését. Károlyihoz írt július 9-i levelükben a sarkadiak megírták, hogy nem engedték hazaköltözni a békésieket,⁹¹ két nappal később Rákóczihoz benyújtott folyamodványukban pedig arra kérték a fejedelmet, hogy ne hozzon olyan rendeletet, amivel – miként „az békésieknek hazaszállásokban” – előidézné a pusztulásukat.⁹² Azonban nem csak a sarkadiak igyekeztek meggátolni a lakosság hazaköltözését. Vay Ádám Békés vármegyei főispán november 22-i levele szerint a térségben tartózkodó Halász Péter ezereskapitány is tiltotta a békésieket. A város lakossága végül a főispánhoz fordult, és Vay, élve a ráruházott hatalommal, megadta a kért engedélyt. Feltehetően maga Károlyi sem ellenezte a dolgot, ennek ellenére Vay mégis jelentést tett neki, hogy a békésiek az ő tudtával és engedélyével szálltak haza.⁹³ Ez a forrás

⁸⁹ SERES 2003.

⁹⁰ MOLNÁR 1979. 147.

⁹¹ „... a békésieknek haza való jöveleket meg nem engedjük, Excellentiádat is kérjük nekik is meg ne engedgye.” MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1710. júl. Fasc. I. A. Nr. 37.

⁹² BÁNKÚTI 1988. 125; ZSILINSZKY 1872. 24. Az évszám Zsilinszkynél tévesen 1709, de a szinte teljesen azonos tartalmú fenti levéllel egybevetve egyértelműen kiderül, hogy mindkét irat 1710-ben kelt.

⁹³ Vay Ádám levele Károlyi Sándornak. Munkács, 1710. november 22. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. Irregistrata.

azért is fontos a számunkra, mivel az 1707. május 15-én békési főispánná kinevezett Vay Ádámról eddig ez az egyetlen adatunk arra vonatkozóan, hogy valamilyen formában gyakorolta a megbízatását. Úgy tűnik, hogy a hazaköltözésre még 1710. november eleje táján sor kerülhetett, mivel a hónap első napjaiban már a békési lakosok vitték meg Aradra Károlyi Sándor és a frissen kinevezett sarkadi kapitány, Szoboszlay Sámuel leveleit De Wilson aradi császári parancsnoknak és Tököli János rác főkapitánynak.⁹⁴ Karácsony táján ugyancsak a békésiek figyelmeztették a sarkadiakat, hogy a Maros menti rácok 10 hajót pakoltak szekérre, s talán éppen ellenük készülnek.⁹⁵ A sarkadiak Rákóczihoz írott 1710. július 11-i levelét Thaly Kálmán jóvoltából részben kiadta Zsilinszky Mihály a Szarvas történetéről szóló kötetében. Zsilinszky nyomán terjedt el a köztudatban, hogy az 1703-ban elköltöztetett békésiek a sarkadi sáncban húzták meg magukat, s a helyőrség éppen azért nem akart beleegyezni a távozásukba, mert akkor az őrség létszáma jelentősen megcsappant volna.⁹⁶ A valóság viszont nem ez, a sarkadiak pont azért nem akarták otthon tudni a békésieket, mivel a távollétükben ők gazdálkodtak a Békés városához tartozó földeken! Ez idézhette elő a két város között évtizedeken át tartó határjogviták egy részét is. Így pl. egy Nagy Kincses nevű határrész tulajdonjogáért még 1779–1781-ben is határper zajlott a két város között. A sarkadiak igazáért meghallgatott környékbeli lakosok mind megegyeztek abban, hogy a Nagy Kincses nevű szigetet „ember emlékezete” óta a sarkadiak bírták, egy gyulai és egy sarkadkeresztúri illetőségű tanú pedig úgy emlékezett a régi öregek elbeszéléseire, hogy az „még Rákóczi ideiben is a sarkadiak” tulajdonában volt.⁹⁷ Természetesen ez nem azt jelenti, hogy békésiek nem lehettek a sarkadi hajdúk között, mivel teljesen logikusnak tűnik, hogy a környező helységek lakosai éppen a sarkadi sáncba menekültek. Az 1706 elején készült sarkadi létszámkimutatások és a későbbi adóösszeírások összehasonlítása alapján, a függetlenségi háború során többek között a szomszédos Sarkadkeresztúr és Remete (Kötegyán korábbi elnevezése), valamint – részben – a Békés vármegyei Doboz és Gyula lakosai is a sarkadi sáncban tartózkodtak, de vannak adataink a sarkadiak között vitézkedő biharugrai, mezőgyáni és okányi lakosokról is. Az 1717. évi Békés vármegyei összeírásban szereplő nevek szerint a

⁹⁴ BÁNKÚTI 1988. 135.

⁹⁵ Kárándy Mihály levele Halász Péter ezredesnek. H. és d. nélkül. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. Side dato. (A levél hozzávetőleges kelte a tartalomból derül ki.)

⁹⁶ Karácsonyi János viszont helyesebben értelmezte a levélben található információt, szerinte ugyanis Rákóczi „megengedte egyúttal, hogy a békésiek is hazaszállhassanak, mert így annál könnyebben őrizhetik a Körözs mentét.” KARÁCSONYI 1896. I. 318.

⁹⁷ MOL P 418. Harruckern cs. lt. Fasc. C. Nr. 22. (Gyula, 1779. augusztus 6., ill. Váradolaszi, 1781. január 2.). Tóth György kb. 60 éves gyulai lakos (6. tanú) szerint: „... hogy pedig az előtt még Rákóczi ideiben is a sarkadiak bírák Nagy Kintsest, az én iffiúságomba élő öregektől hallottam”, a 17. tanúként meghallgatott Varga János 63 éves keresztúri lakos pedig a következőt vallotta: „az atyámtul és akkori öregektől is mindég hallottam, hogy még Rákóczi ideiben is a sarkadiak bírták Nagy Kincsest”.

gyulaiak közül sokan már 1706-ban bent voltak Sarkadon, míg az – egyébként jelentős számú – békési lakosságból csak elvéve találunk azonos neveket a sarkadi helyőrség katonáival. A tiszántúli kuruc lovasezredekben összeírt nagyszámú békési lakos inkább azt bizonyítja, hogy a Berettyó túloldalára költöztetett békésiek zöme a mezei ezredekbe állt be.

1704–1708 között összesen 16 erdélyi és tiszántúli kuruc ezredben találunk Békésről származó katonákkal, és a 26 békési közül heten Kárándy Mihály, hárman-hárman Besseney Zsigmond és Károlyi Sándor lovasezredében szolgáltak, három békési hajdú pedig Ecsedy János gyalogezredében teljesített szolgálatot. A békési, ill. békési származású kurucok között három lovas főhadnagy, egy gyalogos vicehadnagy, egy pedig lovas zászlótartó volt. A tisztek többségéről a szabadságharc egyéb forrásai is bővebben tudósítanak, a legénységi állomány tagjaival azonban csak elvéve találkozhatunk. Ritka kivételnek számít az a Kovács János nevű békési katona, aki 1703-ban Rákóczi pátensét vitte a Gyula várába zárkózott császáriaknak. Ugyancsak több adat áll rendelkezésünkre egy Szűcs István nevű Bóné ezerebeli kurucról, aki 1706–1708 táján Károlyi Sándor generális kalauza volt. A kuruc lovasportyák sikeres végrehajtásában fontos szerep hárult a portyázó csapatot vezető kalauzokra is. A török eredetű jövevényszavaink ún. középső, kun-besenyő rétegének „harcos tevékenységet jelölő” csoportjához tartozó *kalauz* – amely azonos eredetű a szóhasadás eredményeként létrejött, s eredetileg „útonálló, rabló” jelentésben használt oszmán-török eredetű *kalóz* szóval – már a török hódoltság idején is „ismeretlen helyen átvezető, útmutató személy” jelentésben volt használatos. Így nevezték azokat az „álutakat, a vizek járását, az utak csínját-bínját, a lápok rejtkehelyeit, a bárdos erdők tisztásait, a költöző helyeket” jól ismerő katonákat, akik a „portyázó, száguldó, leshányó, harcoló csaták (csapatok)” katonaságát vezették, azaz: „kalauzolták”.⁹⁸ A Rákóczi-szabadságharc idején több olyan kipróbált, merész (lovas) katonáról is tudunk, akik messze földön híresek voltak bátorságukról és a kiváló terepismeretükről, ezért az egyes ezredek, tábornokok gyakran kölcsön is kérték őket parancsnokaiktól egy-egy küldetés erejéig. Tájégségünkön főként Bóné András és Kárándy Mihály, zömmel bihariakból álló lovasezredeiben voltak a Körösök vidékét jól ismerő kalauzok, akik között békési származásúakkal is találkozunk.

Fentebb már esett szó arról, hogy az 1705. november 22-én lezajlott vesztes gáborjáni ütközet előtt a békési Szűcs Mihály, a Kárándy-ezred később főhadnaggyá kinevezett voluntér tisztje kalauzolta a kuruc csapatokat. Mivel a békési tiszt katonai működéséről ez az egyetlen adatunk, érdemesebb részletesebben is kitérnünk a gáborjáni ütközetre, ill. Szűcs Mihály szerepére. Az ütközet története gyakorlatilag ismeretlen a magyar hadtörténetírás előtt, holott bizonyíthatóan legalább három kuruc lovasezred – Besseney Zsigmond, Ilosvay Imre és Kárándy Mihály

---

⁹⁸ TAKÁTS 1913. 265–280.

regimentje – is részt vett benne.⁹⁹ Kárándy Mihály ezredes a Bihar vármegyei Derecske környékén értesült arról, hogy Rác Tököli aradi rác főparancsnok csapatai Szentpéterszeg és Gáborján táján táboroznak, mivel a kuruc felderítők arrafelé látták a tábornüzek fényét. A rögtönzött haditanács úgy döntött, hogy Tépére vagy Berettyóújfaluba viszik a hadakat, és onnan fognak kiküldeni „egynehány portást” a rácok felé, a többiek pedig „leseket hánynak”, azaz elrejtőzve, lesben állva várják be az üldözőket. Kárándyék arra számítottak, hogy az ellenség rögtön üldözőbe veszi a kuruc előőrsöt, és az elrejtőzött katonaság meglepetésszerűen csaphat rájuk. A békési Szűcs Mihály vállalta, hogy a kurucokat éjnek évadján elvezeti Tépére vagy Berettyóújfaluba. Derecske táján azonban összetalálkoztak Ilosvay Imre ezredessel, aki megkérdezte tőlük, hogy merre tartanak. Szűcs válaszára – miszerint először Tépére vagy Berettyóújfaluba mennek – rögtön átkozódni kezdett, mondván, hogy „ne Tépézz, ne Újfaluzz énnekem, hanem oda vígy, az hol amaz tüzek láczanak (az rácz tüze látczván), mert nem hátul akarom én az ellenséget kerülni!”. Szűcs ajánkozott, hogy ő vagy tizedmagával előremegy, és kikémléli az ellenséget, az ezredes azonban egyenesen rávitte a hadakat az ellenséges táborra. A Kárándyék által kidolgozott tervből semmi sem lett, sőt, maga Ilosvay volt az első, aki az ellenség erejét látva megfutott. Az összecsapás a kurucok vereségével végződött. Az 1705. december 22-én, ill. 1706. január 9-én Szurdokon felvett tanúvallatási jegyzőkönyvek szerint a katonák egyöntetűen az ezredest hibáztatták a kudarcért. Az első jegyzőkönyv felvételekor maga Kárándy Mihály ezredes beszélt Szűcs Mihály szerepéről, ezért nem is lehetett véletlen, hogy január 9-én már a békési tisztet is kihallgatták, egy Kárándy-ezerében szolgáló főhadnaggyal és egy közkatonával együtt.¹⁰⁰ Szűcs Mihály a szabadságharc végéig Kárándy ezredében harcolt, és több későbbi forrás is azt bizonyítja, hogy egyike volt a tiszántúli kuruc hadsereg legjobb portyázó tisztjeinek, kalauzainak. Így pl. számítottak rá az 1708 szeptemberében tervezett Arad elleni hadjáratban is. Rákóczi Újvárosi Szűcs János ezerekapitányt bízta meg az akció kivitelezésével, amelyben többek között a Sárrét vidéki nép fegyvert fogható lakosainak és a sarkadi hajdúknak is szerepet szántak. A hadjáratra a reguláris ezredek önkénteseit is várták, akik gyülekező helyül Palocsay György brigadéros margitai táborát jelölték ki. Palocsay szeptember 3-i levele szerint Szűcs már meg is érkezett 4-5 Kárándy, ill. 4 Károlyi-ezerebeli katonával. Szeptember 8-i levele szerint Margitánál már 150 önkéntes lovas gyűlt össze Szekeresi Nagy István kapi-

⁹⁹ A gáborjáni ütközetről mindeddig csupán Esze Tamás írt az 1705. december 22-i tanúkihallgatás alapján, de abból csak az derül ki, hogy az esemény novemberben történt. ESZE 1955. 259–260, 1. jz. Az ütközet dátumát egy 1706. április 20-án, Debrecenben készült dokumentum őrizte meg, amely Besseney Zsigmond (néhai Ibrányi László-féle) lovasezredének az 1705. év során elesett, ill. kárvallott katonái név szerinti kimutatását tartalmazza. OSZK Kt. Fol. Hung. 652. fol. 2v.

¹⁰⁰ Az eseményeket a következők alapján vázoltuk fel: OSZK Kt. Fol. Hung. 1389. Thaly Kálmán kuruc kori okmánygyűjteménye, fasc. V. fol. 425r–429r. (a hadbírószági eljárás jegyzőkönyve); MOL G 16 RSZL I. 2. d. fol. 90r–v. (Az utólag, 1706. január 9-én felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv.)

tány és Szűcs Mihály parancsnoksága alatt. A tervezett hadjárat végül elmaradt, ez azonban semmit sem von le Szűcs rátermettségéből.¹⁰¹ 1710. december 17-én Kárándy külön kérte Károlyi Sándort, hogy ne engedje Szűcs Mihályt és a vele levő tiszteket Debrecenben „heverni”, mert nagy szüksége lenne rájuk. Még a levél utóiratában is emlékeztette a generálist, hogy kivált Szűcsre lesz szüksége az elkövetkező napokban, amit Károlyi is nagyon jól tud! Ez utóbbi szerint maga a főgenerális is tisztában lehetett a békési származású lovastiszt képességeivel.¹⁰²

Ugyanakkor nem Szűcs Mihály volt az egyetlen olyan békési katona, aki a kiváló terepismeretét kamatoztatta a tiszántúli harcokban. Mint említettük, Károlyi Sándor 1706–1708. évi dél-tiszántúli hadjáratai során egy Szűcs István nevű, ugyancsak békési származású közcitő – talán Szűcs Mihály főhadnagy egyik rokona – volt a generális kalauza. Szűcs István Bóné András ezereskapitány lovasezredében szolgált, az első („laib”) kompániában. Minden bizonnyal kiválóan ismerhette a Körös–Maros közét, mivel a mustrakönyvek tanúsága szerint éveken át Károlyi mellett tartózkodott. Szűcs is azon békési lakosok közül került ki, akik a szabadságharc elején átköltöztek a Berettyó folyó biztonságosabb jobb oldalára, egészen pontosan a Bihar vármegyei Derecskére. Neve és adatai szerepelnek az 1706. évi mustrakönyvben, de az összeírásnál nem volt jelen, a neve mellé tett bejegyzés szerint „otthon” tartózkodott Derecskén. Amikor Károlyi 1706 nyarán elhatározta, hogy csapást mér a Maros menti rácokra, Szűcs már a generális környezetében tartózkodott. Egy 1706–1707-ben készült hadi elszámolás szerint Károlyi 1706. július 29–31. között a berettyóújfalui táborában 24 forint jutalomban részesítette,¹⁰³ augusztus 7–8-án pedig éppen a békési táborában 60 forintot utaltatott ki neki, hogy megfelelő lovat vásárolhasson magának.¹⁰⁴ Bár a tervezett hadjárat a császári csapatok közelsége miatt meghiúsult, Szűcs még 1708-ban is a generális mellett maradt. Az 1706. évi mustrakönyv másfél-két évvel későbbi kiegészítése, valamint az 1708. évi összeírás szerint ugyanis Szűcsöt – bár hivatalosan továbbra is Bóné ezredében szolgált – Károlyi kalauzként kivette az ezred kötelékéből.¹⁰⁵

---

¹⁰¹ Palocsay György levelei Károlyi Sándornak. Margita, 1708. szeptember 3., ill. Somlyó, 1708. szeptember 8. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708. szept. Fasc. 1. A. No. 11. és 34.

¹⁰² Kárándy Mihály levele Károlyi Sándornak. Sámson, 1710. december 17. MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1710. dec. Irregistrata.

¹⁰³ „In Anno 1706 et 7. Porcsalmi István Hadi commissarius uramtul egyszer is mászor is percipiált réz pénznek egész perceptiója.” MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1707. Irregistrata. „Újfaluban Szűcz István kalauznak: 24.”

¹⁰⁴ Uo. „Szűcz Istvánnak lóra Békésnél: 60.” A rövid, alig hat oldalas kimutatás nem tartalmazza a kifizetések időpontjait, azokat Károlyi egykorú naplójegyzetei segítségével sikerült megállapítani. SZALAY 1865. 168–169.

¹⁰⁵ „kalauznak Generális Uramhoz”, ill. „Generális Uram eő Exczellentiája kalauznak fogta ki”.

Dévaványa és lakossága

1706 és 1708 között összesen 22 ványai illetőségű katonát írtak össze Károlyi Sándor, Kárándy Mihály és Bóné András lovasezredeiben. Közülük 1706-ban 12 fő – 11 köztívész és egy zászlótartó – Károlyi, kettő Kárándy, egy pedig Bóné katonaságához tartozott. 1708-ban Károlyi ezredében már csak hat, magát ványainak tartó katonát – köztük egy strázsamestert – tartottak számon, Kárándy ezredében pedig egy további ványai huszárt tüntettek fel, aki két évvel korábban még Kraszna (!) vármegyeinek vallotta magát. Egy további ványai lovas nevét a Nagy András Károlyi-ezerbeli főhadnagy seregéből 1707 körül megszökött katonák listája őrizte meg. A Károlyi-ezredben harcoló és 1706-ban összeírt 12 ványai katona közül tíz külön figyelmet érdemel, ugyanis ők egy régi kipróbált portyázó tisztt, a Nagyrábéről való Rábéi Pap Istók főhadnagy seregéhez tartoztak.¹⁰⁶ Ez az alakulat eredetileg Bakó István parancsnoksága alá tartozott Károlyi lovasezredében, de a sikertelen dunántúli hadjárat során leszakadtak ezredüktől.¹⁰⁷ Időközben Rákóczi nagykun-sági vicekapitánnyá nevezte ki Bakót, az alakulat azonban 1705–1707 között továbbra is a Károlyi-ezred keretében kapta meg a mundérját és a fizetésbeli járandóságát.¹⁰⁸ Bakó István 1704 nyarán már a Heves vármegyei Mezőtúr városában tartózkodott,¹⁰⁹ és az elkövetkező 2-3 év során, mint „nagykun (vice-) kapitány” elsősorban a Körös folyón túli területek biztonságára felügyelt. Igaz, a keze alá tartozó csapat létszáma sohasem haladta meg a 100 főt, 1704 novemberében alig 80 lovasa volt, de még 1705. július 17-én is csak 70 katonát talált a keze alatt a mezőtúri sáncot ellenőrző Berthóti István szolnoki kapitány.¹¹⁰ Károlyi többször is elismerte, hogy Bakó, majd őt a kunkapitányságban követő Mónay Pál ezredeiktől elmaradt szökevényeket, szegénylegényeket gyűjtöttek maguk köré. Bakó „valami gyülevész katonákkal szolgált és szolgál” – írta 1705. június 24-én.¹¹¹ Három évvel később, 1708. május 7-én viszont a felülni nem akaró kunokat hibáztatta azért, hogy Bakó, majd Mónay „Czapongókat, Tolvajokat szedtenek fel kunok Nevezeti alatt s azokkal kapitányoltatták magokat”.¹¹² 1706 tavaszán Rákóczi elfogatta Bakót, mivel „kunok nevezeti alatt” ezredeiktől elmaradt szökevényeket, szegénylegényeket gyűjtött a zászlója alá. Az egységet ekkor Rábéi Pap Istók főhadnagy parancsnokságával hivatalosan is visszatették a Károlyi-ezred kötelékébe. Bakó hamarosan kiszabadult

¹⁰⁶ A szabadságharcban több Pap Istók nevű lovastiszt is szerepelt, akiket a származási helyükről különböztettek meg egymástól, pl. Kőrösi Pap Istók és Diószegi Pap Istók, akik a szabadságharcot megelőző évek híres-hírhedt szegénylegényei voltak a Duna-Tisza vidékén, ill. Biharban.

¹⁰⁷ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Nagykároly, 1708. május 7. Arch. Rák. XII. 386.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ A mezőtúri lakosok folyamodványa II. Rákóczi Ferencnek. Mezőtúr, 1704. június 10. BÁNKÚTI 1988. 111.

¹¹⁰ „Bakó Uramnak vagyon 70 lovassa.” Berthóti István szolnoki kapitány beszámolója Károlyi Sándornak. Mezőtúr, 1705. július 17. BÁNKÚTI 1992. 95.

¹¹¹ Károlyi Sándor levele II. Rákóczi Ferencnek. Békési tábor, 1705. június 24. BÁNKÚTI 1976. 282.

¹¹² Arch. Rák. XII. 386.

ugyan, de azután, egészen az 1706–1707 fordulóján bekövetkezett haláláig Pap Istókkal közösen vezették portyáikat.¹¹³ Rábéi Pap Istók főhadnagyot pedig 1708 elején, egy Várad vidékére vezetett portyája alkalmával lőtték le a labanc hajdúk.¹¹⁴ A szétszórt források arra utalnak, hogy az egy csoportban hadba vonult ványaiak Bakó István halála után is a nagykun lovasszázad részét képezték. 1707 körül Rábéi Pap Istók főhadnagy egész serege átment az újonnan kinevezett nagykunsági vicekapitány, Mónay Pál „ezerébe”.¹¹⁵ Ennek ellenére Nagy András Károlyi-ezredbeli főhadnagy is igényt tartott rájuk, így többek között a ványaiakra is. Egy datálás nélküli, de minden bizonnyal 1707-ben készült kimutatás szerint Nagy András seregéből négy ványai katona is megszökött, közülük ketten Nyúzó Mihály lovasezredéhez csatlakoztak.¹¹⁶ 1707. december 31-én Mónay Pál kapitány panasszal élt Károlynál, amiért Nagy az ő kunsági katonái közül „némelyeket erőltet maga seregébe menni”, holott azokat Károlyi korábban mind az ő keze alá rendelte! Leveleiben kérte a generálist, hogy parancsoljon rá a főhadnagra.¹¹⁷

Az 1706. évi összeírás tanúsága szerint az egység valóban kevés valódi „kun” katonát tartalmazott. A sereget alkotó 79 főből csak 27 volt nagykunsági származású (főként karcagújszállásiai), a többiek – eltekintve egy-egy Pest, Borsod és Vas vármegyei, ill. egy kiskunsági katonától – Heves, Szabolcs, Csongrád és Bihar vármegyeiek voltak. Bár az egység éppen az összetételénél fogva nem lehetett „nagykunsági”, pont ez a „gyülevész” társaság volt alkalmas a Maros menti rácok elleni portyázásra. Mivel a katonák többsége a Tisza és a bihari Sárrét által közrefogott terület, valamint a Körös–Maros közét vallhatta lakóhelyének, kitűnő terepismeretüknek köszönhetően elsősorban használhatták őket a Körös és a Maros által közrefogott térség cirkálására. Jól jellemzi Bakó katonaságát Károlyi Rákóczihoz benyújtott 1704. november 14-i tervezete, amelyben a generális Bakóék feladatát a pusztán levő útvonalak vigyázásában határozta meg, de maga is elismerte,

¹¹³ Minderről lásd SERES 2000b. 43–45; SERES 2002a. 7–8.

¹¹⁴ SERES 2002a. 8. Komáromi György levele Károlyi Sándornak. Debrecen, 1708. február 13. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1708. febr. Irregistrata. „Most jöve hozzám rábéi ember, ki referéllya, túl Váradon Pap Istvánt laboncz hajdúk meg lőtték, halva fekszik.”

¹¹⁵ MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. III. Lustrakönyvek. 1708. évi mustrakönyv. Mónai katonasága a fent idézett bejegyzés ellenére sosem volt „ezrednyi” nagyságú, akárcsak Bakó István idejében. Különbösen még 1710. november 8-án is csak a „nagykunsági sereg”-et említi az egyik forrásunk! Lásd a hajdúvárosi lovasezred és a kunsági sereg tisztjeinek Halász Péter alezredes kárairól adott igazolását. Szoboszló, 1710. november 8. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1710. nov. Irregistrata.

¹¹⁶ A Bakónál, ill. Rábéi Pap Istóknál is szereplő Csáky Miska, Kis András és Tarsoly Péter, valamint az eddig ismeretlen Kemenczés János. „Generalis eő Excellentiaja ezerébül el szőköt katonáknak specifiatioja.” (Hely és dátum nélkül.) MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. Sine dato.

¹¹⁷ Mónay Pál levele Károlyi Sándornak. Kaba, 1707. december 31. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1707. dec. Irregistrata. Ugyancsak a ványaiaknak a nagykunsági seregbe tartozását igazolja, hogy a Heves vármegye által kiállított portális gyalogság különböző összeírásaiban sem találunk ványai lakosokat.

hogy nagyobb ellenséges erőnek ez a „nyargalónak” való kis csapat nem tudna ellenállni.¹¹⁸ Különösen megnőtt a kis lovascsapat értéke 1705 nyarán, amikor Károlyi Rákóczi parancsára hozzákezdett Gyula ostromához. Bár az ostromló sereg hadellátásából is kivették részüket, fő feladatuk mégis a katonai hírszerzés, az ellenséges rác katonaság hadmozdulatainak Károlyi felé történő jelentése volt.¹¹⁹ Bakó István halála után Rákóczi Mónay Pált tette meg „kunkapitánynak”,¹²⁰ ennek megfelelően Bakó katonái 1708-ban már nem voltak a Károlyi-ezredben, mivel az 1706. évi mustrakönyv későbbi bejegyzése szerint az egész sereget Mónay Pál ezredéhez csatolták. Fennmaradt Bakó István lovasseregének az 1705. július 22-én készült név szerinti összeírása is, de a katonák hovatartozását nem tüntették fel. A következő évben említett 10 ványai harcos közül nyolc nevét is megtaláljuk közöttük.

Úgy tűnik, hogy Dévaványa a függetlenségi háború teljes ideje alatt lakott maradt, és lakossága nem kényszerült arra, hogy a békésiekhez s más környékbeli település lakosságához hasonlóan északabbra meneküljön. Ennek ellenére a város korabeli történetéről csak hézagos adataink vannak. 1704 őszén II. Rákóczi Ferenchez folyamodtak, mivel augusztus 27-én az aradi rácok a fegyverszünet („frigy”) ellenére elhajtották 800 marhájukat. Folyamodványukban kérték a fejedelmet, hogy írjon Aradra a jogtalanul elrabolt jószágok visszaadatása miatt.¹²¹ 1707. október 28-án Kárándy Mihály ezredes értesítette Károlyi Sándort, hogy néhány rác „cappangott” sokáig Ványa körül. Maga Kárándy is utánuk ment, hátha a „Körösön innen napodnak”, de mire odaért, a rácok már átkeltek a folyón. Az ezredes szerint egyébként sem voltak 12 lónál (azaz: lovasnál) többen.¹²² Az otthon maradt ványai lakosság különben sem lehetett csekély lélekszámú, mivel Károlyi november 14-i tervezete szerint elegendően voltak arra, hogy a zsákaiakkal együtt kitegyék a helyreállítandó zsákai vár 80 főből álló helyőrségét. 1706 első felében ugyancsak helyben voltak, mivel a Rábéi Pap Istók seregében szolgáló tíz ványai katona közül hatan is otthon tartózkodtak az összeírás idején. Ugyancsak az otthon tartózkodó ványaiakról tudósít Palocsay György brigadéros egyik 1707. október 7-i levele is, amely szerint a bajomi és a ványai lakosságot bízta meg, hogy az egyik embere vezetésével gödényeket, hattyúkat és darvakat fogjanak a Sárrét mocsaraiban Károlyi Sándor számára!¹²³

¹¹⁸ BÁNKÚTI 1988. 115.

¹¹⁹ BÁNKÚTI 1976. 263, 265.

¹²⁰ Arch. Rák. XII. 386.

¹²¹ „Ványai Lakosság alázatossan jelentik Nagyságodnak 27 Augustus Aradi Rác által lőtt 800 marhájoknak elhajtását, miltóztassik Nagyságod Aradra iratni, mivel frigy alatt essett kárvallások, adattassanak vissza az marháik.” MOL G 19. RSZL II. 2. i. *Protocolum Instantiarum* I. (1703–1705. júl.) Nr. 94.

¹²² Kárándy Mihály levele Károlyi Sándornak. Földes, 1707. október 28. MOL P 396. KCSL Acta publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1707. okt. Fasc. 3. C. Nr. 28.

¹²³ Palocsay Bajomba küldte el az emberét, „ki is ottan az bajomiakkal is ványaiakkal madarászat gödényekre, hattyukra és darvakra, el sem jó, meddigh megh nem szerez”. Palocsay György levele Károlyi Sándornak. Váradi blokád, 1707. október 7. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1707. okt. Irregestrata.

A szaporodó rác támadások miatt egyre nagyobb szükség volt egy hatékony védelmi rendszer kiépítésére, amely a Körösökön túli terület védelmét szolgálta volna. Károlyi Sándornak a függetlenségi háború idejéből két tervezete is fennmaradt: 1704-ből, ill. 1707-ből. Az első tervezetében Károlyi Dévaványa lakosságának is jelentős szerepet szánt. Rákóczi 1704 végén Károlyit a Tiszántúlra rendelte, hogy bejárja, és a fejedelmi táborba kísérje a Temesvárott tartózkodó francia követet, Des Alleurs márkit. Károlyi a Szabolcs vármegyei Földesen rendezte be hadiszállását,¹²⁴ de volt alkalma bejárni Békés és Sarkad vidékét is. Károlyi tiszántúli tartózkodása ugyan mindenféle komoly hadművelet nélkül telt el, az itt eltöltött néhány hét alatt viszont jó lehetősége nyílt a Tiszántúl védelméhez szükséges feladatok tanulmányozására. Földesi táborából november 14-én megküldte Rákóczinak azt a tervezetet, amelyben a Maros menti rácok és a gyulai császári őrség elleni védekezés módját javasolta a fejedelemnek.¹²⁵ Tervezetében Károlyi kis létszámú, mozgékony őrségek felállítását szorgalmazta, „vigyázó formában”. A megerősítendő, ill. felállítandó hét helyőrség egyike az egykori zsákai vár lett volna, amit Károlyi a békési útvonal miatt kívánt renováltatni. A helyreállítás munkálatait a Berettyó melléki helységek lakossága végezte volna,¹²⁶ a 20 lovasból és 60 gyalogosból álló őrséget a zsákai és a ványai lakosok adták volna, a ványai Szitás Péter parancsnoksága alatt.¹²⁷ Talán 1707 őszén is a ványaiakban bízott Károlyi, amikor újra tervbe vette a „zsákai ó-vár” helyreállítását. Tervezetében ugyanis a helyőrséget Kos Mihály gyalogos ezereskapitány mellett éppen Rábéi Pap Istók főhadnagy vezette volna a biharnagybajomi lovasokkal és „más egy sereggel”, valamint a bihari hajdúvárosokban felállítandó két gyalogos századdal. A tervből végül megint csak nem lett semmi, Kos végül Berettyóújfalut erősítette meg, Rábéi Pap Istók pedig 1708-ban elesett.¹²⁸

A szabadságharc utolsó éveiből azonban alig van adatunk a városra nézve, de még ekkor is helyben lehettek, mivel Bereczki Imre szerint 1710. június 11-én De Wilson aradi császári parancsnok kegyelmet adott és menlevelet állított ki a felke-

¹²⁴ KOVÁCS 1994. 12, 14.

¹²⁵ „Arad és Maros Mellyéke s Gyula ellen való vigyázásra alkalmas és szükséges helyeknek specificációja.” BÁNKÚTI 1988. 112–116.

¹²⁶ „Zákát renoveálhatja az egész Berettyó Mellyéke, s ugyanaz conserválhatja is.” Uo.

¹²⁷ „Záka vára hogy renováltassék, békési passus ellen felette szükséges, kiben tisztnek alkalmas Ványai Szitás Péter, lovassal 20, gyalog 60. ... Zákára penig kitelik mind lovas, mind gyalog magából és Ványáruul.” Uo. Ványai Szitás Péterről nem találtam adatokat. A „Ványai” előnév itt a lakóhelyére utal (1706-ban éppen Károlyi ezredében fordul elő egy Szitás János nevű ványai katona), talán azzal a keresztnév nélküli tiszttel azonos, akit Győző István sarkadi hadnaggyal együtt említ Károlyi, az 1706. augusztus 15-én, Hatvanból a Sarkadon tartózkodó Eöllyüs János ezredeshez és Szabó Sándor sarkadi kapitányhoz írott levelében. MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. 1706. aug. Irregestrata. Zsáka tervezett helyreállításáról, ill. a ványaiak szerepéről lásd még: SERES 2002a. 4.

¹²⁸ Uo. 6–8.

lésben részt vett ványai tiszteknek és közkatonáknak, amit állítólag a helyi nótárius (jegyző) le is másolt.¹²⁹ 1710 szeptember–októberének fordulóján pedig a sarkadi hajdúk panaszkodtak Rákóczinak, hogy Ványa lakossága, Berettyóújfaluhoz és Mezőtúrhoz hasonlóan „szászarta (százsorta) inkább vonszon némethez”, mintsem a kurucokhoz. A sarkadiak kérték is a fejedelmet, hogy parancsoljon az engedetlen lakosság iránt a tiszántúli kuruc parancsnokoknak, vagy pedig nekik adjon engedélyt, hogy mőresre taníthassák őket.¹³⁰

Gyula magyar és rác lakosai és a Rákóczi-szabadságharc

Az 1700. március 29-én újjáalakuló Békés vármegye tisztviselői közül Orbán János szolgabíró Rákóczi-kori szerepéről tudunk bővebbet. Orbán, hasonlóan a Váradolaszi 1703. augusztus 6-i bevételekor elesett Kis Balázs huszárezredeshez, magyar volt, a források egy része azonban rácnak mondja. Egy 1707 nyarán kuruc fogságba esett Prodan nevű rác hadnagy vallomása szerint Orbán 1706 őszén ment át Gyuláról Szegedre, ahol Rabutin kapitánnyá kívánta tenni.¹³¹ A kinevezésre sor is került, mivel Orbán előbb a szegedi rác katonaság hadnagya, majd kapitánya lett. 1707 augusztusában pl. Globitz szegedi császári parancsnok 100 aranyat ígért neki, ha kézre keríti Bárkányi János kecskeméti ferences gárdiánt.¹³² Egy másik forrás pedig arról tudósít, hogy ugyancsak 1707-ben Orbán egy Vászó nevű szegedi rác tiszt társaságában Globitz parancsára 22 marhát hajtott el Kecskemétről Szegedre.¹³³

1705 júliusában egy Békési Kovács János nevű kuruc katona folyamodványt nyújtott be II. Rákóczi Ferenchez, és emlékeztette rá, hogy a szabadságharc elején őt küldte be a rácok közé „grationális levéllel Gyulába”. A császáriak azonban nem fogadták el a fejedelem ajánlatát, sőt a levélhozó békési kurucot 14 hétig tömlőcben tartották. Szabadulása után még 1703-ban jelentkezett Rákóczinál a tokaji táborban, és az meghagyta neki, hogy akkor jelentkezzen újra, ha megérkezik a só. Az elkövetkező mintegy másfél évben azonban Kovács súlyos betegségben feküdt, így csak 1705 nyarán tudott újra megjelenni a fejedelmi udvarban. Rákóczi ekkor 50 forint árú sót adatott neki a tokaji sóinspektorral.¹³⁴ Rákóczi 1703. október 16-tól három

¹²⁹ BERECSKI 1961. 4.

¹³⁰ MOL P 398. KCSL Missiles. Nr. 63879.

¹³¹ BÁNKÚTI 1996. 390.

¹³² Szepessy Pál 1707. augusztus 28-án Kecskeméten tett vallomása szerint. Igaz, Orbán a vallomásban Istvánként szerepel, három ferences testvér igazolása azonban „Rascianorum Ducis, Joannais Orban” (rác főhadnagy, Orbán János) néven említi az immár szegedi tiszteket. BÁNKÚTI 1994. 114–115.

¹³³ Uo. 46. Josephus Comet szegedi császári praefectus 1711. szeptember 16-i elismervénye. („Orbán János Kapitány Uram”).

¹³⁴ A folyamodvány egykorú tartalmi kivonata: „Békéssi Kovács János még in Anno 1703 Tokaj alatt instálván Nagyságodnál, hogy a' midőn a' Rátság közé küldöttetet volna grationális levéllel Gyulába, tizen négy hétig tömlőcöztek. Akkor Nagyságod kegyelmes resolutiója a' vólt, midőn a' só el érkezik, insinuállya magát. De hogy súlyos betegségben feküdt az Instáns, mind edig is nem folya-

hónapon keresztül személyesen irányította Tokaj ostromát, és csak a vár 1704. január 16-i feladását követően hagyta el a várost.¹³⁵ Tehát Kovács János küldetésére és fogságára még 1703 nyarán, ill. őszén kellett sort keríteni. Rákóczi már három nappal a váradozasi rákokon aratott győzelem után, augusztus 9-én a székelyhídi táborból kiáltványt intézett a rác határőrökhöz, „ezen megnyomorodott magyar hazánkban lakozó vagy vitézkedő rác nemzetnek, minden tiszteinek, alattok való ráságnak és helyeknek minden lakosinak” címezve.¹³⁶ Valószínű, hogy a gyulaiakhoz beküldött pátentst éppen a szomszédos Békésre való Kovács János vihette be a várba. Ezt támasztja alá a kuruc katona 14 heti fogsága, amely szerint leghamarabb november 25. táján szabadulhatott, és így még abban az évben jelentkezhetett a fejedelem tokaji táborában. A Rákóczi fejedelmi pátenseinek, adományleveleinek másolatait tartalmazó *Protocollum Rákóczianum* I. kötetében két datálatlan pátens is található, melyeket Rákóczi a gyulai várban szolgáló magyar és rác katonaságnak küldött. Ezeket a leveleket feltehetően éppen Kovács János vitte be magával. Az egyik Orbán Jánosnak szólt, és a fejedelem „régí igaz magyarsága és az haza szolgálattában, mostani tölle ki telhető készségét s arra való szép inclinatióját” tekintetbe véve ígéretet tett neki, hogy sem személyében, sem pedig javaiban nem fogják megkárosítani, ha Gyula várát átadja a kurucoknak.¹³⁷ A másik pátens a Gyula várából kijövőkhöz szólt, és Rákóczi arról biztosított benne mindenkit, aki a várat elhagyva a hűségére áll, hogy személyükben és jószágukban nem fognak kárt szenvedni a kuruc hadaktól.¹³⁸ A békési Kovács János gyulai megbízatását, ill. Rákóczi pátenseit Johann Friedrich Globitz ezredes, szegedi császári parancsnok 1703. augusztus 30-án Baiz János Kristóf csongrádi provizorhoz írott levele is alátámasztja, amely szerint a Gyulát körülvevő kurucok a várőrséget „kétszer is felszólították komolyan békési parasztokkal, fenyegetésekkel és szép ígéretekkel, harmadszor levelet írtak a hadnagynak, amelyet ő visszaküldött nekik”.¹³⁹ Globitz szerint tehát a kurucok Gyula várába beküldött követei három ízben is a békési lakosok lehettek!

Gyula rác lakosságát azok a török szolgálatban álló rác martalócok alapozták meg, akik a vár 1695 januárjában történt feladásakor nem vonultak el a török helyőrséggel. Bár minden bizonnyal a gyulai rácok is részt vettek a Rác Tököli vezette

---

modhatot Nagyságodhoz, most várja kegyelmes resolútióját. – [Rákóczi válasza:] Tokajban 50 forint árra só assignáltassék.” MOL G 19. RSZL II. 2. i. *Protocollum Instantiarum* I. (1703–1705. júl.) Nr. 104. A tartalmi kivonatot külön nem dátumozták, a folyamodvány keltét a protocollumba bejegyzett két legközelebbi időpont – 1705. július 12. és 17. – alapján tudjuk meghatározni.

¹³⁵ ESZE 1955. 550. (II. Rákóczi Ferenc tartózkodási és táborhelyei.)

¹³⁶ A Rákóczi hercegi pecsétjével ellátott kiáltványt Benda Kálmán ismertette a bécsi KA Hofkriegsratban őrzött eredetije és az OSZK Kt.-ban, valamint a MOL P szekciójában őrzött másolati példányok alapján. BENDA 1980. 144–145.

¹³⁷ „Orbán János grationalissa.” MOL G 19. RSZL II. 3. h. fol. 45.

¹³⁸ „Grationalis Gyula várából ki jövőknek.” Uo. fol. 46.

¹³⁹ ESZE 1980. 625, 667.

tiszántúli rajtaütésekben, a korabeli források erről nem, vagy csak alig írnak. Gábor nevű kapitányukról is csak évekkel későbbi adataink vannak, leginkább egyes Békés vármegyei határpercek tanúvallomásaiból.¹⁴⁰ Bár a rác határőrök a kuruc főtisztek minden igyekezete ellenére sem csatlakoztak tömegesen a függetlenségi harchoz, Rákóczi pátenseinek mégiscsak lehetett némi foganatja, mivel 1708-ban egy Gyulai Lukács nevű gyulai rác strázsamester is szolgált Pekry Lőrinc lovasezredében. Az altiszt helybéli születésű gyulai lakosnak vallotta magát, és korábban is katonai szolgálatot teljesített. Ő is azon rác alattvalókból került ki, akik nem vonultak el a török helyőrséggel, hanem Gyulán maradtak, és immáron császári katonaként őrizték a várat. A város magyar lakosainak a szabadságharcban betöltött szerepéről egyedül a Kárándy-ezred 1706. évi összeírása tudósít, miszerint az ezredben két gyulai lakost is összeírtak a mustramesterek.¹⁴¹ Mindenesetre ez a két név is azt bizonyítja, hogy a magyar lakosság egy része csatlakozott a kurucokhoz, talán éppen a fejedelmi pátens hatására. Ezzel szemben Orbán János nem állt át Rákóczihoz, s mint láttuk, 1706 őszén Szegedre ment, ahol megtették a rácok kapitányának. Hűségét és szolgálatait József császár is megbecsülte, mivel 1705-ben Rác Tököli aradi főparancsnok és Miticzky Mózes alezredes mellett neki is aranyláncot küldött, és „colonellusságot conferált”. Az ajándékot Herbeville marsall nyújtotta át még 1705 őszén, mielőtt bevonult volna Erdélybe.¹⁴²

A harsányi hajdúk

Körösnagyharsány egyike volt az erdélyi fejedelmek által hajdú kiváltságban részesített mintegy harminc bihari hajdútelepülésnek. Az évszázados vélekedés szerint még maga Bocskai István adományozott hajdú kiváltságot Harsáynak, amit az is alátámaszt, hogy a helység 1597 óta Bocskai birtoka volt, 1631. május 5-én pedig I. Rákóczi György erősítette meg 76 harsányi lovas hajdú kiváltságait. A város feltehetően Nagyvárad eleste után néptelenedett el, mivel az 1692. évi bihari összeírás már pusztán említi. Az elkövetkező években viszont újra benépesült, és 1700-ban már a régi kiváltságaik visszaállítását kérték.¹⁴³ Az ún. bihari „apróbb hajdúvá-

¹⁴⁰ Egy 1750-ben Békés és Sarkad között történt határperben jelen volt egy Paschul Péter nevű 80 éves kétegyházi „öreg rác” is, aki a „török világ után mindgyárt Rác kapitán Gábornak ugyan Gyulán strásamesterévé lőtt”. MOL P 418. Harruckern cs. It. Fasc. C. No. 132.

¹⁴¹ Jócskán megnehezíti az azonosítást, hogy az 1704-ben összeírt erdélyi ezredekben előforduló „Gyula” leginkább a Kolozs vármegyei Gyula helységgel azonos, míg a tiszántúli ezredekben említett „Gyulaj”-t a Szabolcs vármegyei Gyulajjal kell azonosítanunk. A két Kárándy-huszár viszont Békés vármegyeinek és „Gyulaji”-nak vallotta magát, tehát ők egyértelműen a volt békési megyeszékhelyen laktak. Egyébként még a Kolozs vármegyei Gyula várát és városát is írták időnként „Gyulá”-nak!

¹⁴² Az 1706 elején kuruc fogságba esett Miticzky vallomása szerint a császár „az armada le jövetelekor mind neki, mind Thökölynek, mind Orbánnak egjegy arany lánczot küldöt és colonellusságot conferált”. MARKÓ, 1957. 180. (Miticzki Mojses deák kapitánynak relatioja Abruk bányán, die 2. Aprilis.)

¹⁴³ DANKÓ 1959. 41; SZENDREY 1971. 201–202; újabb feldolgozása: NYAKAS 2005. 164–165.

rosok” közül hat is a mai Békés megye területén található: Biharugra, Geszt, Körösnagyharsány, Mezőgyán, Sarkad és Zsadány,¹⁴⁴ de a kutatás jelenlegi állása szerint közülük csak Körösnagyharsány és Sarkad esetében rendelkezünk érdemleges adatokkal azok hajdúmúltjáról. Részben ugyancsak hajdúk lakták a Sarkaddal szomszédos Remetét (a mai Kötegyánt) is.¹⁴⁵ Sarkaddal szemben Harsány Rákóczi-kori szerepéről hallgatnak a forrásaink, ennek ellenére mégis 15 ottani, ill. harsányi születésű kuruc katonát találtunk. Közülük kilenc lovas, hat pedig gyalogos volt. A bihari hajdúvárosok lovasságát II. Rákóczi Ferenc Szunyogh György keze alá rendelte, később pedig Kárándy Mihály lovasezredéhez csatolták őket, ennek ellenére a Kárándy-ezred 1708. évi összeírása mindössze két harsányi illetőségű katona nevét őrizte meg. Egyikük, Bagi János már 1706-ban is szerepelt, igaz, akkor még Komádiba valónak mondta magát. Lehetséges, hogy a harsányi születésű katona a szabadságharc első éveiben menekült át a nagyobb és akkor még biztonságosabbnak tetsző hajdúvárosba. Mivel az 1708-ban magát harsányi lakosnak valló Varsóczy János Bagival egy seregben, sőt egy tizedben szolgált, talán ő is a Komádiba menekült harsányiak közül került ki. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy az említett káplárság zömmel komádi lakosokból állt össze. Egy tiszt is kikerült a kis hajdúhelységből: Ujvári István vicehadnagy 1705 őszén már az újonnan alakult Kárándy-ezredben vitézkedett. Korábban feltehetően ő is a Szunyogh György főkapitány, majd Szalontai Madas György parancsnoksága alá tartozó bihari lovas hajdúságban szolgált, és így került át Kárándy lovasságához. Később viszont megvált a tisztségtől, és 1707-től már a Károlyi Sándor által szervezett „voluntér” seregben volt, ahová a beosztás nélküli tiszteket osztották be. Bóné András, zömmel ugyancsak bihariakból álló ezredében ugyancsak két közkatona szolgált. Egy Nyúzó Mihály ezredében szolgáló harsányi születésű katona 1708-ban már Biharnagybajomban lakott, a belényesi palánk 1706 tavaszán történt lerontása előtt azonban Makai István ottani kapitány keze alatt szolgált. A Bessenyei Zsigmond lovasezredében összeírt két harsányi katona a Szabolcs vármegyei szentmihályiak seregében katonáskodott. Az 1706-ban Szappanos Mihály ezredében szereplő Harsányi Peti a békési Békési István főhadnagy seregéhez tartozott, aki két évvel korábban még Ecsedy János erdélyi lovasezredében szolgált. Feltehetően Harsányi is a hivatásos katonák – esetleg a régi kurucok – közül kerülhetett ki.

A harsányi gyalogosok 1706-1708 körül Ecsedy János gyalogezredében katonáskodtak. 1706-ban három, magát harsányi lakosnak valló gyalogos katonát írtak össze az Ecsedy-ezred 6. seregében, két évvel később pedig az 5. seregben említettek két harsányi illetőségű hajdút. Eöllyüs János, részben bihariakból álló gyalogezredében 1705. szeptember 23-án említettek egy harsányi illetőségű hajdút.

¹⁴⁴ Az ún. „Fekete Geszti krónika” adatai szerint 1701 novemberében a Szepesi Kamara adminisztrációja semmissé nyilvánította Geszt, Mezőgyán, Zsadány és Ugra korábbi privilégiumát. PAPP 1998. 34.

¹⁴⁵ SERES 2004. 1236–1237. A mai Békés megye területére eső egykori bihari „apró hajdúvárosok”-kal egy önálló tanulmányban kívánunk részletesen foglalkozni.

A sarkadi hajdúk

A mai Békés megye helységei közül leginkább Sarkad lakossága volt az, amely az egész szabadságharc során együtt maradt. A város és vár korabeli története Márki Sándor és Bánkúti Imre kutatásai nyomán elég jól ismert, ezért itt bővebben nem kívánok kitérni rá. A sarkadiak feltehetően még rögtön a szabadságharc elején, Bercsényi Miklós bihari hadjárata körül Rákóczi hűségére tértek, és egészen a vár 1711. január 11-én történt feladásáig dacoltak az aradi, gyulai és nagyváradi császári helyőrségek osztrák és rác katonaságával. A vár több ellenséges ostromot is túlélte, melyek közül az 1707. február 13-án történt aradi támadás volt a legsúlyosabb. A szabadságharc nyolc éve alatt a sarkadiak leginkább a Maros menti rácok ellen vezettek portyákat Szabó Sándor kapitány vezetésével, és egyik legjelentősebb haditettük volt, hogy 1708. július 31-én elfogták az aradi rác főparancsnokot, Tököli Popovics János ezredesét is. 1710 július elején viszont Tököli csapatai ütöttek Sarkad alá, és magát Szabó Sándor kapitányt is foglyul ejtették, három-négy hadnaggyával együtt. Szabó távollétében eleinte Pap Mihály főstrázsamester parancsnokolt a várban, később Károlyi Sándor Szoboszlay Sámuelt nevezte ki Sarkadra kapitánynak. Azonban már ez az intézkedés sem tudott segíteni a sarkadiakon. Az egyre nehezebb katonai helyzet következtében a helyőrség 1711. január 11-én kapitulált gróf Löwenburg Frigyes altábornagy, nagyváradi császári parancsnok előtt.¹⁴⁶

Rendelkezésünkre áll a sarkadi helyőrség két név szerinti kimutatása is. Az első 1706. január 4-én datálták Ecseden, és 224 nevet tartalmaz, a második pedig 1706. március 14-i dátumozással maradt ránk. Ez utóbbi csak alig hat névvel tartalmaz többet, ennek ellenére mintegy 40 személy különbözik a két, közel egy időben készült kimutatásban! A két összeírás közlése szétfeszítené jelen dolgozatunk kereteit, azok bemutatásával és részletes elemzésével a sarkadi hajdúk Rákóczi-kori szerepét tárgyaló önálló monográfiánkban kívánunk foglalkozni. Mivel jelen munkánk a mustrakönyvekben szereplő Békés megyei katonákkal foglalkozik, az ott feltelt kilenc sarkadi vitéz adatait is ismertetjük.¹⁴⁷

A mustrakönyvekben fellelhető kilenc sarkadi katona közül mindössze ketten szolgáltak gyalogos alakulatban. Ennek oka feltehetően az lehetett, hogy a sarkadiak többsége gyakorlatilag a szabadságharc végéig hajdúként, azaz gyalogosként

¹⁴⁶ Minderről lásd: MÁRKI 1924. 45–58; Rác Tököli elfogásáról újabban: SERES 2000a. 47–48; a sarkadi kapitulációról: SERES 2000b. 255–256. Ez utóbbi tanulmányban Löwenburg helyett elírásból a korábbi aradi parancsnok, Löffelholtz neve szerepel!

¹⁴⁷ Az 1706. és 1708. évi mustrakönyvekben több Sarkadi vezetéknevű katona is található – pl. 1706-ban Bóné András lovasezredében Sarkadi Mihály, a Szatmár vármegyei Gencsről, Károlyi Sándor ezredében Sarkadi Gáspár, a Bihar vármegyei Kabáról, 1708-ban pedig ugyancsak Károlyi ezredében a nagyecsedí (Szatmár vm.) születésű Sarkadi Ferenc stb. –, mivel azonban sem lakó-, sem pedig szülőhelyüként nem jelölték meg a bihari hajdúvárost, ismertetésüket feleslegesnek tartjuk. (Egyébként a két szatmári fi feltehetően a beregi Kissarkadról származott.)

szolgált a sáncban, és csak elenyésző számú lovassággal rendelkeztek. 1704 novemberében 400 (!) gyalogos mellett csak alig 20 lovas volt,¹⁴⁸ és még 1706 elején is csak 19, ill. 22 fő volt a sarkadi lovas káplárság létszáma. Az önálló sarkadi lovas kompániát először csak 1706. július 28-án említi Fekete János zsoldmester elszámolása,¹⁴⁹ miután a Kárándy ezredében szolgáló Győző István főhadnagyot néhány huszárjával Sarkadra vezényelték.¹⁵⁰ A sarkadi lovas sereget tehát Győző István parancsnoksága alatt szervezte meg Szabó Sándor kapitány a sarkadi lovas káplárságból és a főhadnaggal érkezett Kárándy-huszárokból.

A sarkadi származású lovas katonák viszonylag magas számát tehát abban kereshetjük, hogy a lovas szolgálatra hajlandóságot mutató sarkadiak a térségben operáló tiszántúli lovasezredek legénységéhez csatlakoztak. Hárman – köztük Sarkadi János strázsamester – Bóné András ezredében, ketten-ketten pedig Károlyi Sándor és Nyúzó Mihály ezredeiben teljesítettek szolgálatot. A lovasok viszonylag nagy száma mellett szereplő két sarkadi gyalogos egyike Esze Tamás gyalogezredében, a másik pedig a belényesi palánk őrségében szolgált. Esze Tamás gyalogezrede a tiszaháti felkelés idején fegyvert fogott Szatmár és Bereg vármegyei kurucokból állt össze, ennek megfelelően az ezred kötelékében összeírt Kenyeres Gergely esetében a beregi Kissarkadra is gondolhatnánk a katona lakóhelyeként. Ennek viszont ellentmond az a tény, hogy a mustrakönyv egyértelműen biharinak írja, és rajta kívül még számos Bihar vármegyeivel találkozunk, különösen az ezred 10-11. és 13. seregeiben. A magát sarkadi születésűnek és sarkadi lakosnak valló Szőlősi Mihály pedig a belényesi helyőrség gyalogos seregének vicehadnagya volt 1706 tavaszán, amikor is Rákóczi leromboltatta az erősséget.

Összegzés

Az erdélyi és a tiszántúli kuruc hadsereg ránk maradt összeírásai alapján 102 Békés megyei, ill. a mai Békés megyéhez tartozó egykori Bihar és Heves megyei településről származó katonát találunk. A számba vett 17 helységből bizonyítottan csak a Heves vármegyei Dévaványa és a Bihar vármegyéhez tartozó Sarkad, valamint részben Gyula magyar és rác lakossága maradt helyben a Rákóczi-szabadságharc során. A sarkadiak mindvégig helyben maradván a Gyepes kanyarulatai között emelt várakban küzdötték végig a függetlenségi harcot, míg Dévaványa népe a tiszántúli kuruc lovasregimentek katonaságát szaporította. Legtöbben a Bakó István, majd Mónay Pál nagykunsnági vicekapitány vezette nagykun lovascsapatban vitéz-

---

¹⁴⁸ A gyalogság feltűnően magas száma nem véletlen, mivel 1704–1705 telén Szappanos István gyalogezredének egy része is itt állomásozott. ESZE 1955. 201.

¹⁴⁹ MOL G 16. RSZL I. 2. d.

¹⁵⁰ Győző István 1705. szeptember 3-án még Kárándy Mihály ezredének a vicehadnagya volt, sarkadi tisztként első ízben Károlyi Sándor 1706. augusztus 15-i levele említi. Erre nézve lásd a 48. és a 115. jegyzeteket!

kedtek. Gyula kuruc érzelmű magyar és rác lakosai ugyancsak a környéken hadakozó lovasezredekben szolgáltak. A fennmaradó 13 helység viszont elnéptelenedett, fegyvert fogható lakosaival azonban találkozunk az egyes lovas- és gyalogezredek legénységében. Kutatásaink alapján a környék lakossága három, jól elkülöníthető térségben vészelt át a hosszú évekig tartó háborút. Sokan – pl. Biharugráról, Dobozról, Gyuláról, Kötegyánról, Okányról stb. – a sarkadi sáncban vitézkedtek, és csak az erősség 1711. január 11-i feladása után tértek haza. Ugyancsak sok környékbeli lakos követte a fejedelem, ill. Károlyi Sándor tiszántúli vezénylő generális utasítását, és a Berettyó folyón túl fekvő, biztonságosabb helységeken, pl. Berettyóújfaluban és Derecskén telepedtek le. A legtöbben azonban még a szabadságharc első éveiben átköltöztek a Szabolcs vármegyei Szentmihályra és környékére. Az Ibrányi László, majd Bessenyei Zsigmond vezette lovasezred 1705–1708 között készült összeírásai összesen 16 Békés megyei katona nevét őrizték meg, akik korábban Békés, Füzesgyarmat, Geszt, Körösladány, Körösnagyharsány, Mezőgyán, ill. Szeghalom lakosai voltak. A hazaköltözés már a szabadságharc utolsó éveiben megkezdődött, de az elmenekült lakosság zömmel csak a háború befejezését követően térhetett vissza szülőföldjére.

ADATTÁR

A mustrakönyvekben szereplő Békés megyei katonák névsora

Az alábbi listában minden olyan kuruc katona neve szerepel, aki valamilyen formában a mai Békés megye területén levő helységet nevezett meg származási helyének, ill. az adat nem tévedésből vagy elírásból került a nevük mellé. Ennek megfelelően a felsorolás azokat is tartalmazza, akik csak születési helyükként jelölték meg a térséget, az összeírás idején viszont már máshol éltek. Ezen eseteket külön is hangsúlyoztuk, de felhívjuk a figyelmet, hogy néhány esetben már jóval a szabadságharc előtt is elhagyhatták szülőhelyüket. A keresztnemek esetében minden alkalommal megtartottuk a kicsinyítő képzős alakot, mivel azok (pl. Boda Gyurka, Nagy Miska, Sere Ferkó, Tarsoly Peti) a katonák (fiatal) életkorára utalnak. Nem vettük fel ugyanakkor az *Adattár*-ba azokat a katonákat, akiket csak egyszer említettek, a vármegye megnevezése nélkül, és Békés megyei származásukat más források nem támasztják alá.¹⁵¹ A katonák neve után megadjuk az ezred elnevezését, a század és a tized (káplárság) sorszámát, amennyiben pedig Békés megyei tiszt alatt

---

¹⁵¹ Kivételt csupán az 1704. évi erdélyi mustrakönyvben szereplő három berényi, geszti és ugrai katonával tettünk, mivel az ő esetükben a vármegye megnevezése nélkül is valószínűbbnek tűnik a Békés, ill. Bihar vármegyei származás. Az 1708. évi mustrakönyvekben számos gyarmati, ladányi illetőségű katonát is említettek, de a vármegye megnevezése nélkül. Az ő esetükben – a több hasonló nevű helység miatt – ugyancsak eltekintünk az ismertetéstől.

szolgáltak, zárójelbe téve a tiszt nevét és rangját is közöljük. (Az itt alkalmazott rövidítések: főh. = főhadnagy, vh. = vicehadnagy, zt. = zászlótartó.) Néhány esetben a katonák nevét többféleképpen is leírták, ilyenkor az első vagy hitelesebbnek tűnő változatot használtuk, de zárójelben megadtuk a név további előfordulását is.

Békés (26 fő)

Ábrahám János

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, 3. (szentmihályi) sereg, 2. káplárság, szentmihályi lakos. 1705. december 23. Diószeg: Besse nyey Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 3. káplárság, szentmihályi. 1706. január 18. Uo., szentmihályi. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 3. káplárság, 25 éves, Békésen született. Neve mellett a „Redut.” (*reductus* „távollevő”) bejegyzés szerepel, tehát nem volt jelen az összeírásánál. Talán az apja lehetett az Ábrahám György nevű szentmihályi lakos, akinek az 1704. évi összeírás szerint két, vele egy portán élő felnőtt fia volt.

Békési András

1704. Kaszás Pál lovasezrede, 4. sereg, „békési”. 1706. Szappanos Mihály lovasezrede, 5. sereg, 3. káplárság, 28 éves, Komárom (?) vármegyei és Békésre való. 1708. Vay László lovasezrede, 8., „Szappanosé féle” sereg, 1. káplárság, 30 éves, a Zaránd (!) vármegyei Békésre való, Békésen született.

Békési Gergely

1705. július-augusztus. Palocsay György lovasezrede, 1. sereg, Békés vármegyei és (a Szabolcs vármegyei) Komoróra való,¹⁵² 28 éves, lova színe sárga. 1705. augusztus 27. Bihari tábor: Uo., 1. sereg, 1. káplárság, „szeg” színű lova van. 1708. Uo., 1. káplárság, nő, 26 éves, Szabolcs vármegyeinek és békési lakosnak mondta magát, de „Komor”-on született.

Békési István (főhadnagy)

1704-ben főhadnagy Ecsedy János lovasezredének 2. seregében.¹⁵³ 1706-ban főhadnagy Szappanos Mihály lovasezredének 6. seregében, nő, 35 éves, a Zaránd (!) vármegyei Békésre való. 1708-ban főhadnagy Vay László lovasezredének 8. seregében, nő, 35 éves, a Zaránd (!) vármegyei Békésről való, de „Dobazan” (*azaz*:

---

¹⁵² Egyértelműen a Szabolcs vármegyei Komoró helységről van szó, mivel Békési Gergely tizedese, Vésztfő István, valamint az előtte szereplő Haja István nevű közkatoná is azt nevezte meg a lakóhelyének.

¹⁵³ MAGYARI 1994. 188. „Nemzetes Etsedi János uram ezere. In castris ad Nagylak posit[is], 30 Junii A[nn]o 1704.”

Dobozon) született. Korábban Szappanos Mihály ezredében szolgált, az összeírás idején már négy éve volt az ezredben. (Itt a Vay ezredéből átkerült seregére gondolt.)

Békési János

Thököly Imre emigráns katonájaként tért haza 1704 elején br. Orlay Miklós Erdélybe törő katonaságával. Orlay halála után az alakulat lovasságát előbb Pekry Lőrinc, majd Nádaskay György s legvégül Nyúzó Mihály lovasezredébe osztották be. 1704-ben Nyúzó Mihály vicekapitány keze alatt Pekry Lőrinc lovasezredében, Nagy Miklós seregében szolgált, „békési” illetőségű.¹⁵⁴ 1706. Nádaskay György lovasezrede, 9. sereg, nős, 40 éves, a Békés vármegyei Békésre való. 1708. Nyúzó Mihály lovasezrede, 8. sereg,¹⁵⁵ 2. káplárság, nős, 29 (!) éves, a Békés vármegyei Békésre való, Békésen született.

Békési János (tizedes)

1706. Teleki Mihály lovasezrede, 1. sereg (laib compania), 1. káplárság, 26 éves, a Békés vármegyei Békésre való.

Békési János

1706. Pongrácz György lovasezrede, 1. sereg (laib compania), 3. káplárság, 24 éves, a Békés vármegyei Békésre való.

Békési Mihály

1706. Nyúzó Mihály lovasezrede, 5. sereg, 2. káplárság, nős, 36 éves, a Bihar vármegyei Derecskére való. 1708. Uo., nős, 31 éves, Békésen született.

Bodor János

1706. január 20. Debrecen: Ecsedy János gyalogezrede, 1. sereg. 1706. Uo., 8. sereg, 1. káplárság, 35 éves, a Békés vármegyei Békésre való.

Doza János

1706. Ecsedy János gyalogezrede, 8. sereg, 2. káplárság, 40 éves, a Bihar (!) vármegyei Békésre való.

Forró András (vicehadnagy)

1706. január 20. Debrecen: a 2. sereg vicehadnagya („laidinant”) Ecsedy János gyalogezredében. Az 1706. évi mustrakönyv szerint a 9. sereg vicehadnagya, 50 éves, a Békés vármegyei Békésre való.

---

¹⁵⁴ MAGYARI 1994. 93. „Néhai tekintetes nagyságos Orlay Miklós uram[m]al jött törökországi had ki azután méll[tóság]os G. Pekri Lőrincz uram na[gysá]ga keze alá jutott.”

¹⁵⁵ „Nyolczadik compania Nádaskai Uram féle.”

Galli Mihály

1708. Kárándy Mihály lovasezrede, 8. sereg, 2. káplárság, nős, 40 éves, Békésen született. Az összeírás idején beteg volt („*beteg*”), a neve mellé írt megjegyzés szerint a labancok „elnyerték mindenét”.

Juhász András

1708. Kárándy Mihály lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály főh.), 3. káplárság, 20 éves, a Békés vármegyei Békésen született. Korábban szolga volt, frissen került az ezredbe. Megjegyzés: „commandérozva”.

Juhos Miklós

1706. Nyúzó Mihály lovasezrede, 4. sereg, 2. káplárság, nős, 35 éves, a Bihar vármegyei Báránra való. 1708. Uo., 6. sereg, 2. káplárság, nős, 28 éves, a Bihar (Sic!) vármegyei Békésre való, Békésen született. Eleitől fogva ebben az ezredben szolgál, korábban otthon lakott („lakos” volt).

Kovács György

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, 3. sereg, 1. káplárság, szentmihályi. 1705. december 23. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 1. káplárság, Szentmihályra való. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, nős, 35 éves, Békésen született. Az 1704. évi Szabolcs vármegyei összeírásban már szerepel egy Kovács György nevű szentmihályi lakos, akinek két, vele egy portán élő felnőtt fia volt, és lovas katonaként szolgált a kuruc hadseregben. Ugyancsak 1704-ben említenek Szentmihályon egy „Békéssi Kovács István” nevű lakost is, akinek az előneve egyértelműen a származási helyére utal, és a névsorban szereplő másik Kovács István nevű helyi lakostól megkülönböztetve ugyancsak kuruc lovas katona volt.

Kovács Mihály

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 3. káplárság, 26 éves, a Bihar vármegyei Bakonyszegre való. 1708. Uo. (Szűcs Mihály főh.), 36 éves, a Békés vármegyei Békésre való.

Kökényesi János

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 2. káplárság, 20 éves, a Békés vármegyei Békésre való. 1708. Uo. (Szűcs Mihály főh.), 3. káplárság, 20 éves (lakó- és szülőhely nélkül említve).

Kökényesi Péter

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 2. káplárság, 22 éves, a Békés vármegyei Békésre való. Az összeírás ide-

jén ló nélkül szolgált az ezredben. 1708. Uo. (Szűcs Mihály főh.), 3. káplárság, 20 éves (lakó- és szülőhely nélkül említve).

Kun Mihály

1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 4. sereg (Pikó Demeter főh.), 2. káplárság, nős, 39 éves, a Bihar vármegyei Szalontára való. 1708. Uo., 1. sereg (laib compania, Pikó Demeter főh.), 1. káplárság, nős, 40 éves, a Bihar vármegyei (!) Kállóba (Nagykalló) való, de Békésen született. Korábban otthon lakott („lakos” volt), eleitől fogva ebben az ezredben harcol.

Méhes István (zászlótartó)

A szabadságharc elejétől Nyíri András ezereskapitány bihariakból álló ezredében szolgált. 1705. szeptember 3-án már Kárándy Mihály ezredében a 2. sereg zászlótartója.¹⁵⁶ 1706-ban zászlótartó uo., ekkor már az ugyancsak békési Szűcs Mihály vicehadnagy mellett, nős, 36 éves, a Békés vármegyei Békésre való. 1708-ban ugyancsak Kárándy ezredében van, a 6. sereg zászlótartója, nős, 30 éves, Berettyóújfaluba való. Az összeírás idején már öt éve szolgált a regimentben.¹⁵⁷

Nagy István

1708. Bessenyey Zsigmond lovasezrede, 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, 24 éves, Békésen született.

Pikó András

1708. Károlyi Sándor lovasezrede, 1. sereg (laib compania, Pikó Demeter főh.), 1. káplárság, 18 éves. A Békés vármegyei Békésen született. Korábban otthon lakott,¹⁵⁸ az összeírás idején egy éve volt az ezredben.

Pikó Demeter (főhadnagy)

1706-ban Károlyi Sándor lovasezredében a 4. sereg főhadnagya.¹⁵⁹ 1708-ban uo. az 1. sereg (laib compania) főhadnagya, nős, 30 éves, az összeírás idején pércsi (Vámospércs) lakos, de Békés vármegyében, Békésen született. A szabadságharc előtt „kurucz volt”, az összeírás idején már öt éve volt az ezredben.

Szerző Tamás

1706. Eölyüs János gyalogezrede, 5. sereg, 5. káplárság, nős, 28 éves, a Békés vármegyei Békésre való.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ „Vexilifer Stephanus Méhes.” MOL G 28. RSZL V. 2. e. (Aszódi tábor, 1705. szeptember 3.)

¹⁵⁷ Virághnál a tiszt neve elírásból Medes Istvánként szerepel. VIRÁGH 1962. 72.

¹⁵⁸ A „lakos” megjelölésnek nem feltétlenül Békésre kell vonatkoznia, valószínűbb, hogy a katona az 1707. évi lakóhelyére utalt. A lakóhelyre vonatkozó rovatot csak a vármegye esetében töltötték ki.

¹⁵⁹ A főhadnagy adatait nem jegyezték fel a mustrakönyvbe.

¹⁶⁰ Virághnál Borsi Tamás néven. VIRÁGH 1962. 72.

Szűcs István

1706. Bóné András lovasezrede, 1. sereg (*laib* compania), 1. káplárság, nős, 36 éves, a Bihar vármegyei Derecskére való. Nem volt jelen az összeírásnál, otthon tartózkodott („absens otthon”). Az 1707-1708. körül történt bejegyzés szerint: „kalauznak *Generalis Uramhoz*”. 1708. Uo., 3. káplárság, a Békés vármegyei Békésre való. A megjegyzés szerint: „*Generális Uram* eő *Exczellentiája* kalahuz[nak]. fogta ki”. (Szűcs 1706–1708 között Károlyi Sándor generális kalauza volt.)

Szűcs Mihály (főhadnagy)

A hivatásos katonatisztek közül került ki. A szabadságharc elejétől a bihari hajdúvárosok lovasságában Szunyogh György főkapitány, majd annak fogságba esése után Szalontai Madas György kapitány keze alatt szolgált. 1705 novemberében részt vett a gáborjáni ütközetben, 1706. január 9-én pedig a Kárándy-ezred „officialis voluntarius”-aként említik, azaz beosztás nélküli tiszt volt.¹⁶¹ Az 1706. évi összeírás szerint még a 2. sereg vicehadnagya Kárándy Mihály lovasezredében, nős, 35 éves, a Békés vármegyei Békésre való. A Kárándy-ezred tisztjeinek Szalontai Madas György kapitány Rákóczihoz benyújtott folyamodványa mellé írott ajánlólevele szerint 1706. július 12-én már főhadnagy volt.¹⁶² 1708-ban már a 2. sereg főhadnagya, nős, 36 éves, a Békés vármegyei Békésre való. Az összeírás idején már öt éve harcolt az ezredben, korábban „katoná” volt. A szabadságharc végéig Kárándy ezredében harcolt.

Békésszentandrás [Szentandrás] (1 fő)

Nagy Márton

1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 4. sereg (Pikó Demeter főh.), 3. káplárság, 36 éves, Szentandrásra való. 1708. Uo., 1. sereg (Pikó Demeter főh.), 2. káplárság, 30 éves, a nagykunsági Karcagújszálláson él, de Szentandráson született. Korábban szolga volt.

Biharugra [Ugra] (1 fő)

Kis János

Pongrácz György lovasezredének a szamosfalvai táborban, 1704. szeptember 12-én készült összeírása szerint közkatona a 2. seregben.¹⁶³

---

¹⁶¹ Lásd az 50. jegyzetet.

¹⁶² ESZE 1955. 313.

¹⁶³ A Magyar kötetéhez (MAGYARI 1994) készült helynévmutató a Kis-Küküllő megyei Marosugrával azonosítja, a seregben szolgáló tiszántúli katonák viszonylag nagy száma alapján mi inkább biharugrainak véljük.

Dévaványa [Ványa] (22 fő)

Boda Gyurka

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 8. káplárságában (Boda György). 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, 21 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”).

Bujdosó Mihály

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 4. sereg, 1. káplárság, nő, 40 éves, a Békés (!) vármegyei Ványára való.

Cseki (Csáki) Miska

1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, 20 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”). 1706-1707. körül már Nagy András seregében szolgál, és egy datálás nélküli jegyzék szerint három ványai társával együtt elszökött az ezredéből („Csáki Miska, Ványai, Heves vármegye”).¹⁶⁴

Csinda (Csenda) Ferenc (strázsamester)

1704-ben Aradon volt fogságban, s egy 1704 nyarán vagy kora őszén készült kimutatás karcagújszállásinak írta.¹⁶⁵ 1706-ban közvitéz Károlyi Sándor lovasezrede 2. seregében, az 1. káplárságában. 33 éves, kunságinak és mezőtúri lakosnak vallotta magát. 1708-ban már strázsamester uo. „(Csenda Ferenc)”, 30 éves, a Heves vármegyei Ványán született, ott is lakik. Korábban otthon élt („lakos” volt), három éve szolgál ebben az ezredben. Az 1706-ban rögtön utána említett 38 éves Csenda János, aki ugyancsak kunságinak és mezőtúrinak vallotta magát, feltehetően a testvére lehetett.

Fakó Mihály

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 1. sereg (laib compania), 2. káplárság, 20 éves, a Kraszna vármegyei Remetére való. Az összeírásnál nem volt jelen, a neve elé tett megjegyzés szerint hiányzott („absens”). Az 1708. évi bejegyzés szerint „túl az Tiszán bujdosot”. 1708. Uo., a Békés (!) vármegyei Ványára való.

---

¹⁶⁴ „Generalis eő Excellentiaja ezerébül el szőköt katonáknak specificatiója.” (Hely és dátum nélkül.) MOL P 396. KCSL Acta Publ. I. Acta Rák. Ser. I. Sine dato.

¹⁶⁵ „Nomina Rebellium hic Aradini in Captivate existentium.” MOL G 33. RSZL Labanc iratok. VI. 10.

Farkas András

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 1. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, nős, 30 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”).

Kemenczés János

Egy 1706-1707 táján készült datálás nélküli jegyzék szerint Károlyi Sándor lovasezredében szolgált, Nagy András főhadnagy seregében, de a jegyzék szerint három ványai társával együtt elszökött az ezredéből („Kemenczés János, Ványai, Heves vármegye”).¹⁶⁶

Kerekes János

1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, nős, 40 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”).

Kis Bálint

1708. Károlyi Sándor mezei lovasezrede, 5. sereg, 1. káplárság, nős, 25 éves, Ványán született. A szabadságharc előtt „francia katona” volt, azaz a francia hadszíntérről szökött haza. Az összeírás idején már 3 éve Károlyi ezredében szolgált.

Kiss András

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 8. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 2. káplárság, 35 éves, a Heves vármegyei Ványára való. 1706-1707 körül már Nagy András seregében szolgál, és egy datálás nélküli jegyzék szerint három ványai társával együtt elszökött az ezredéből („Kiss András, Ványai, Heves vármegye”). A neve mellé írt bejegyzés szerint – „Nyúzó volt” (*Nyúzó Uramnál volt*) – Nyúzó Mihály lovasezredéhez csatlakozott.¹⁶⁷

Kunsági Pál

1705-1706. Bóné András lovasezrede, 10. sereg, 1. káplárság. 1706. Bóné András mezei lovasezrede, 10. sereg, 1. káplárság, 30 éves, a Heves vármegyei Ványára való. 1708. („Kunszegi Pál”) Uo., 8. sereg, 1. káplárság, 31 éves, a Heves vármegyei Ványára való.

---

¹⁶⁶ „Generalis eő Excellentiaja ezerébül el szököt katonáknak specificatiója.” (Hely és dátum nélkül.) MOL P 396. Károlyi cs. It. Acta Publ. I. Acta Rák. Ser. I. Sine dato.

¹⁶⁷ Uo.

Nagy Gyurka

1708. Károlyi Sándor lovasezrede, 9. sereg (Ványai István zt.), 1. káplárság, nős, 30 éves, a Heves vármegyei Debrecenbe való, de Ványán született. Elejétől fogva ebben az ezredben szolgál. Azonos lehet azzal a 30 éves Varjai (Ványai) Györggyel, aki 1706-ban a 10. sereg (Ványai István zt.) 1. káplárságában szolgált, és kunsági (nagykunsági), varjai (ványai) lakos volt.¹⁶⁸ Egy későbbi bejegyzés szerint „kap[lar]. itt”, de ez csak az 1708. évi összeírás után következhetett be.

Nagy Mihály

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 1. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 1. káplárság, 29 éves, a Heves vármegyei Ványára való.

Sárkány Geci

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 4. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 4. sereg (Pikó Demeter főh.), 2. káplárság, 35 éves, a Bihar vármegyei Bajomban lakik. 1708. Uo., 1. sereg (Pikó Demeter főh.), 2. káplárság, 25 éves, Heves vármegyei, Ványán született, de a Bihar vármegyei Bajomban lakik. Korábban otthon élt („lakos” volt), eleitől fogva szolgál ebben az ezredben.

Sipos Miska (sipos)

1708. Károlyi Sándor lovasezrede, a 2. sereg siposa, 30 éves, az összeírás idején a Zemplén vármegyei Tiszalucon („Lucon”) élt, de Ványán született. Korábban a Gundelfinger-regimentben, azaz Gundelfinger Dániel főkapitány keze alatt szolgált, a mustra idején már három hónapja volt Károlyi ezredében.

Somogyi Mihály

1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, nős, 40 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”). Talán azonos azzal a Somodi János nevű tizedessel, aki 1705. július 22-én Bakó István nagykun kapitány seregének a zömmel ványaiakból álló 8. káplársága élén állt.

Szarka Jankó

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány 1. seregében (Szarka János). 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 2. káplárság, 22 éves, a Heves vármegyei Ványára való.

---

¹⁶⁸ A „Varjai” személynév és helységnév elírás „Ványai” helyett. Ilyen, és ehhez hasonló helység egyébként nem volt a Nagykunság területén.

Szűgyártó János

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 1. sereg (laib compania), 2. káplárság, 25 éves, a Békés (!) vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”), egy későbbi bejegyzés szerint pedig „bujdosik”.

Szitás János

1705. július 22-én lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 8. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 4. káplárság, nős, 30 éves, a Heves vármegyei Ványára való. Nem volt jelen az összeírásnál („absens”).

Tarsoly Peti

1705. július 22-én „Kis Tarsoly” néven lovas katona Bakó István nagykun kapitány seregének 8. káplárságában. 1706. Károlyi Sándor lovasezrede, 12. sereg, 2. káplárság, 25 éves, a Heves vármegyei Ványára való. 1706-1707 körül már Nagy András seregében szolgál, és egy datálás nélküli jegyzék szerint három ványai társával együtt elszökött az ezredéből („Tarsoly Péter, Ványai, Heves vármegye”). A neve mellé írt bejegyzés szerint – „Nyúzó Ur. volt” (*Nyúzó Uramnál volt*) – Nyúzó Mihály lovasezredéhez csatlakozott.¹⁶⁹

Ványai István (zászlótartó)

1706-ban zászlótartó Károlyi Sándor mezei lovasezredének 10. seregében, 36 éves, a Heves vármegyei Ványára való. 1708. zászlótartó uo., 9. sereg, 30 éves, a Heves vármegyei Ványáról. A szabadságharc előtt kereskedő volt, eleitől fogva itt szolgál.

Vékás István

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály főh., Méhes István zt.), 3. káplárság, nős, 26 éves, a Szabolcs vármegyei Sáptra való. Az összeírás idején „commandérozott pénzéért”. 1708. Uo., 2. sereg (Szűcs Mihály főh.), 1. káplárság, nős, 30 éves, Ványán született. Korábban szolga volt.

Doboz (2 fő)

Békési István (főhadnagy)

Előbb Erdélyben Ecsedy János, majd Szappanos Mihály, végül pedig Vay László lovasezredében volt főhadnagy. Mindvégig békési lakosnak mondta magát, de az 1708. évi mustrakönyv szerint Dobozon született.

---

¹⁶⁹ „Generalis eő Excellentiaja ezerébül el szőköt katonáknak specificatiója.” (Hely és dátum nélkül.) MOL P 396. Károlyi cs. lt. Acta Publ. 1. Acta Rák. Ser. I. Sine dato.

Megyeri Mihály

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 6. sereg, 3. káplárság, nős, 30 éves, a Bihar vármegyei Komádiba való. 1708. Uo., 5. sereg, 3. káplárság, nős, 40 éves, Dobozon született.

Füzesgyarmat [Gyarmat] (2 fő)

Ács István

1708. Bessenyey Zsigmond lovasezrede, 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, 27 éves, Gyarmaton született. A Szabolcs vármegyei Szentmihályon lakó Kis János zsoldosa.

Gyulai (Gyarmati) Péter

Thököly Imre emigráns katonájaként tért haza 1704 elején br. Orlay Miklós Erdélybe törő katonaságával. Orlay halála után az alakulat lovasságát előbb Pekry Lőrinc, majd Nádaskay György s legvégül Nyúzó Mihály lovasezredébe osztották be. 1704-ben Nyúzó Mihály vicekapitány keze alatt Pekry Lőrinc lovasezredében, Kerekes András seregében szolgált Gyarmati Péter néven, „gyarmati” illetőséggű.¹⁷⁰ A két későbbi összeírás már Gyulai Péter néven említi: 1706. Nádaskay György lovasezrede, 10. sereg, 30 éves, a Békés vármegyei Gyarmatra való. Az 1707 végén készült bejegyzés szerint már régen elhagyta az ezredét („absens régen”). 1708. Nyúzó Mihály lovasezrede, 8. sereg,¹⁷¹ 1. káplárság. Az összeírásnál nem volt jelen, mivel számos társával együtt visszament Pekry Lőrinc, Rhédey László alezredes vezette ezredébe („profugusok Rédei Uram ezerébe”).

Geszt (7 fő)

Bagdi István

1706. Bóné András lovasezrede, 13. sereg, 3. káplárság, 28 éves, a Bihar vármegyei Gesztre való. 1708. Uo., 6. sereg, 3. káplárság, 22 éves, Gesztre való.

Balog Gáspár

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, a „gyalogh katonák” között, Szentmihályra való. 1705. december 23. Bessenyey Zsigmond lovasezrede, 1. sereg, 1. káplárság, szentmihályi. 1706. január 18. Uo., 3. sereg, 2. káplárság, szentmihályi. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 1. káplárság, nős, 26 éves, a Szabolcs vármegyei Szentmihályon él, Geszten született. Elejétől fogva, mint közvitéz szolgál az ezredben.

---

¹⁷⁰ MAGYARI 1994. 93.

¹⁷¹ „Nyolczadik compania Nádaskai Uram féle”.

Hajdú Márton

1708. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 1. káplárság, 30 éves, Geszten („Gesztenben”) született. Neve mellett a „Redut.” (*reductus* „távollevő”) bejegyzés szerepel, tehát nem volt jelen az összeírásánál. Szabolcs vármegye 1704. évi összeírásában már feltüntettek egy Hajdú Márton nevű szentmihályi lakost, aki azonban akkor még hajdú, azaz gyalogos katona volt.

Fábián Mihály

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, 1. sereg, 1. káplárság, Szentmihályra való. 1705. december 23. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 1. sereg, 2. káplárság, szentmihályi. 1706. január 18. Uo., 3. sereg, 2. káplárság, szentmihályi. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 3. káplárság, nő, 30 éves, Geszten született.

Nagy Gergely

1705. december 23. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 3. káplárság, Szentmihályra való. 1706. január 18. Uo., 3. sereg, 3. káplárság, geszti.

Sarkadi Mihály

1708. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 6. sereg (Méhes István zt.), 1. káplárság, 25 éves, Geszten született. Az összeírás idején talán már Derecskén élt, mivel „Derecskéjért” szolgált, azaz a város zsoldosa volt.

Szabó Pál

1704. Ecsedy János lovasezrede, 2. sereg (Békési István főh.), „geszti”. 1706. Szappanos Mihály lovasezrede, 6. sereg (Békési István főh.), 3. káplárság, 25 éves, a Szatmár vármegyei Dányádra való (?).

Gyula (3 fő)

Gyulai Lukács (strázsamester)

1708. Pekry Lőrinc lovasezrede, az 1. („laib”) sereg strázsamestere, 30 éves, rác nemzetiségű gyulai lakos, Gyulán („Gyulában”) született. Korábban katona volt, három hónapja szolgált Pekry ezredében.

Mészáros István

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 3. káplárság, nő, 45 éves, a Békés vármegyei Gyulára való.

Szeredi János

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 3. káplárság, 18 éves, a Békés vármegyei Gyulára való. Az össze-

írás idején ló nélkül szolgált az ezredben. Az 1708. körüli bejegyzés szerint két évvel korábban (?) elesett Szolnoknál („el eset Szolnoknál 2. eszt.”). 1708. Uo. (Szűcs Mihály főh.), 28 éves, a Pozsony vármegyei Szeredre való.

Körösladány (1 fő)

Makra Mihály

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, 3. sereg, 2. káplárság, szentmihályi lakos. 1705. december 23. Bessenyey Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 2. káplárság, szentmihályi. 1706. január 18. Uo., 3. sereg, 2. káplárság, szentmihályi. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, nős, 24 éves, Körösladányban született. Talán a testvére lehetett annak a Makra György nevű szentmihályi lakosnak, akinek a fivére 1704-ben ugyancsak lovas katona volt.

Körösnagyharsány [Harsány] (15 fő)

Bagi János

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 6. sereg, 3. káplárság, nős, 36 éves, a Bihar vármegyei Komádiba való. 1708. Uo., 5. sereg, 3. káplárság, nős, 45 éves, Harsányban született.

Balog András

1705-1706. Bóné András lovasezrede, 10. sereg, 2. káplárság. 1706. Uo., 14. sereg, 1. káplárság, nős, 25 éves, a Bihar vármegyei Harsányba való.

Balog István

1705-1706. Bóné András lovasezrede, 10. sereg, 2. káplárság. 1706. Uo., 14. sereg, 1. káplárság, 29 éves, a Bihar vármegyei Harsányba való.

Dobszai Péter

1706. Ecsedy János gyalogezrede, 9. sereg (Forró András vh.), 2. káplárság, 22 éves, a Bihar vármegyei Harsányba való („harsáni”).

Gellért Mihály

1705. szeptember 23. Váradi blokád: Eölyüs János gyalogezrede, 8. sereg, harsányi lakos („harsányi”).

Görög János

1705. december 23. Bessenyey Zsigmond lovasezrede, 5. sereg, a 3. káplárság tizedese, eszlári. 1706. január 18. Tizedes uo., eszlári. 1708. Uo., 4. („Eszlári”) sereg, 1. káplárság, nős, 50 éves, harsányi lakos, ott is született. Korábban Ibrányi

László katonája volt, az összeírás idején gyalogosan szolgált, mivel az előző évben Tiszaeszlárnál a rácok mindenét elnyerték. Az 1704. évi Szabolcs vármegyei összeírásban már szerepel a neve az eszlári lakosok között, de akkor még hajdú volt.

Gyulai Péter

1706. Ecsedy János gyalogezrede, 8. sereg, 3. káplárság, 26 éves, a Bihar vármegyei Harsányba való („harsányi”).

Harsányi János

1708. Eölyllyüs János gyalogezrede, 5. sereg, „harsányi”.

Harsányi Pál

1708. Eölyllyüs János gyalogezrede, 5. sereg, „harsányi”.

Harsányi Peti

1706. Szappanos Mihály lovasezrede, 6. sereg (Békési István főh.), 2. káplárság, 24 éves, a Bihar vármegyei Harsányba való. 1708. („Harsányi Péter”) Vay László lovasezrede, 8. („Szappanosé féle”) sereg (Békési István főh.), 2. káplárság, Szabolcs vármegyei és Debrecenbe való. Nem volt jelen az összeírásánál, több társával együtt „Mod[ovába]. szor[ult].”, azaz a Moldvai Fejedelemség területére szorult ki a Székelyföldről.

Kovács János

1708. Nyúzó Mihály lovasezrede, 5. sereg, 1. káplárság, nős, 26 éves, a Bihar vármegyei Bajomba való, de Harsányban született. Korábban „Makai katonája” volt, tehát Makai István kapitány keze alatt szolgált a belényesi őrségben.

Nagy István

1706. január 20. Ecsedy János gyalogezrede, 2. sereg (Forró András vicehadnagy). 1706. Uo., 8. sereg, 3. káplárság, 25 éves. Neve rögtön Gyulai Péteré után következik, de a lakóhelyre vonatkozó rubrikába azt írták be, hogy „eodem” (mint az előző). Tehát, ő is harsányi lakos volt.

Ujvári István (vicehadnagy)

A Kárándy-ezred Aszódon, 1705. szeptember 3-án készült kimutatása szerint Lévai István vicehadnagya volt.¹⁷² Az ezred 1706. évi összeírása szerint beosztás nélküli („voluntér”) vicehadnagy, nős, 30 éves, a Bihar vármegyei Belényesre való (!). Lova nem volt, és a fegyverzetre vonatkozó rovatokat sem töltötték ki. Talán még ebben az évben megválhatott az ezredtől, 1707-ben mindenestre már alakulat

---

¹⁷² „Vice Ductor Stephani Ujvári”. MOL G 28. RSZL V. 2. e.

és beosztás nélküli tiszt volt. 1708-ban a Károlyi Sándor lovasezrede mellett összeírt ún. voluntér kompániában van, a voluntér vicehadnagyok között, nő, 45 éves, Harsányra való, ott is született. Korábban Kárándy Mihály lovasezredében volt vicehadnagy, egy éve van Károlyi ezredében.

Varga Mihály

1708. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 3. káplárság, nő, 23 éves, Harsányon született. Neve mellett a következő egykorú bejegyzés szerepel: „ezeknek semijik [semmijük] nincsen.”

Varsóczy János

1708. Kárándy Mihály lovasezrede, 5. sereg, 3. káplárság, nő, 44 éves, Harsányba való.

Mezőberény [Berény] (1 fő)

Berényi András

Kaszás Pál lovasezredének 1704. évi összeírásában a 4. sereg katonája, „berényi” illetőségű.¹⁷³

Mezőgyán (6 fő)

Bíró János

1706. Kárándy Mihály lovasezrede, 6. sereg (Méhes István zt.), 1. káplárság, 24 éves, a Bihar vármegyei Berettyóújfaluba való. Az összeírás idején „*com-mandéroztatott hó pénzért*”. 1708. Uo., 5. sereg, 1. káplárság, 20 éves, Mezőgyánon született. Két és fél éve van az ezredben.

Cser István

1705. szeptember 23. Váradi blokád: Eölyös János gyalogezrede, 8. sereg, 2. káplárság, mezőgyáni lakos („Mező Gyányi”). 1706. Uo., 4. sereg, 3. káplárság, nő, 28 éves, a Bihar vármegyei Keresztesre való.

Kis Gergely

1708. Vay László lovasezrede, 2. sereg, 3. káplárság, 27 éves, a Bihar vármegyei Mezőgyánra való.

---

¹⁷³ MAGYARI 1994. 161. A Magyar kötetéhez készült helynévmutató szerint a Hunyad vármegyei Berénnyel (Beriu) azonos, a Tiszántúlról és Biharból való társai származási helye (pl. Békés, Csátár, Makó, Szalonta, Tasnád stb.) alapján valószínűbbnek látszik a helység Mezőberénnyel való azonosítása.

Sanya András

1708. Kárándy Mihály lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály főh.), 3. káplárság, 23 éves, Mezőgyánra való. Három éve van az ezredben.

Szabó István

1708. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, 30 éves, Mezőgyánon született.

Török Mihály

1706. január 18. Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 4. káplárság, Szentmihályra való. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 3. káplárság, nő, 30 éves, Mezőgyánon született. Az összeírás idején beteg volt, de az ezredénél tartózkodott („beteg itt”).

Nemes-Ölyved [Ölyves] (1 fő)

Kócsa Mihály (furír)

1706-ban furír (írnok) Kárándy Mihály mezei lovasezredének 1. seregében (laib compania), nő, 28 éves, a Bihar vármegyei Berekböszörményből való. 1708-ban furír uo., nő, 28 éves, a Békés vármegyei Ölyvesről (!) való.

Okány (2 fő)

Balog Mihály

1706. Nyúzó Mihály lovasezrede, 5. sereg, 1. káplárság, nő, 35 éves, a Bihar vármegyei Derecskére való. 1708. Uo., 3. káplárság, nő, 32 éves, „Okányban” született. A szabadságharcot megelőző években császári katona volt, és az Ebergényi huszárezredben szolgált. („Eberg. Ez.”)

Sillye Ferenc

1706. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 2. sereg (Szűcs Mihály vh., Méhes István zt.), 3. káplárság, nő, 25 éves, a Bihar vármegyei Okányban lakott. Nem volt jelen az összeírásnál („*absens*”). Egy későbbi bejegyzés szerint: „6. hete el eset Ároktőnél”.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ Talán azonos az 1708-ban ugyanebben a seregben szereplő zsadányi Sere Ferkóval, aki 1707-1708 körül esett el.

Sarkad (9 fő)

Gara János

1708. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 8. sereg, 2. káplárság, nős, 50 éves, a Bihar vármegyei Sarkadon született, de az összeírás idején már vértesi (Bihar vm.) lakos volt. A szabadságharc előtt császári katona volt, és Pál Deák (Nesztorovics Pál huszárezredes) ezredében szolgált („Pál Deák Katonája”). 1709-ben ugyancsak Kárándy 8. seregében harcolt, és április 21-én a Szentandrás alatti pusztaságon 30 forint értékű kárt szenvedett a menekülő rácok üldözése közben.¹⁷⁵

Kenyeres Gergely

1706. Esze Tamás mezei gyalogezrede, 5. sereg, 1. káplárság, 24 éves, a Bihar vármegyei Sarkadra való.

Márki István

1706. („Márki István”) Bóné András mezei lovasezrede, 13. sereg, 4. káplárság, nős, 25 éves, a Bihar vármegyei Berekböszörménybe való. 1708. („Mark István”). Uo., 7. sereg, 3. káplárság, Sarkadra való.

Miluczsa János

1706. Bóné András mezei lovasezrede, 13. sereg, 3. káplárság, nős, 27 éves, a Zaránd (!) vármegyei Sarkadra való. Nem volt jelen az összeírásnál, otthon tartózkodott („absens otthon”).

Nagy Ferenc

1706. Nyúzó Mihály mezei lovasezrede, 1. sereg (laib compania), 1. káplárság, nős, 32 éves, a Bihar vármegyei Sarkadra való.

Nagy János

1708. Nyúzó Mihály lovasezrede, 6. sereg, 1. káplárság, 28 éves, Sarkadra való.

Sarkadi János (strázsamester)

1708. Bóné András mezei lovasezrede, 4. sereg, nős, 24 éves, a Bihar vármegyei Sarkadra való.

Szőlősi Mihály (vicehadnagy)

1705. augusztus 23-án vicehadnagy a belényesi helyőrség gyalogösszadásában.¹⁷⁶ 1708. Károlyi Sándor mezei lovasezrede, voluntér compania, második káplárság (a vicehadnagyok között), nős, 36 éves, a Békés (!) vármegyei Sarkadra va-

---

¹⁷⁵ „Tekéntetes Nemzetes Obester Kárándy Mihály Uram maga regementyében való károk és több ő Kle commendója alatt lévő regementekben való károk is ad minimum, annyire extendálódnak rendszerint.” MOL P 396. KCSL Acta Publ. 1. Acta Rák. Sine dato. Fasc. 1.

¹⁷⁶ OSzK Kt. Fol. Hung. 652. fol. 179–182.

ló, Sarkadon született. Az összeírás idején már egy éve volt az ezredben, korábban a belényesi palánk hadnagya volt.

Tótt Mihály

1706. Kárányd Mihály mezei lovasezrede, 1. sereg (laib compania, Kócsa Mihály furír), 1. káplárság, nős, 30 éves, a Bihar vármegyei Rábéra való. 1708. Uo., nős, 30 éves, Sarkadon született. Korábban szolga volt, az összeírás idején már öt éve szolgált az ezredben.

Szeghalom (5 fő)

Kenyeres Péter

1705. december 23. Diószeg: Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 2. sereg, 4. káplárság, Szentmihályra való. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 2. káplárság, 27 éves, Szeghalmon született. Talán az apja lehetett az a Kenyeres László nevű szentmihályi lakos, akinek az egyik fia 1704-ben lovas katona volt.

Kun János

1705. december 23. Diószeg: Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 2. sereg, 1. káplárság, Szentmihályra való. 1708. Uo., 2. („Sz. Mihályi”) sereg, 1. káplárság, 22 éves, Szeghalmon született. Talán az apja lehetett az a Kun György László nevű szentmihályi lakos, akinek a fia 1704-ben lovas katona volt.

Nagy Mihály

1705. július 14. Kismarjai tábor: Ibrányi László lovasezrede, 3. (szentmihályi) sereg, a gyalog katonák között: Szekhalmi Nagy Mihály, szentmihályi lakos. 1705. december 23. Diószeg: Bessenyei Zsigmond lovasezrede, 3. sereg, 1. káplárság, Szentmihályra való. 1706. január 18. Uo., 3. (szentmihályi) sereg, 1. káplárság, „szekhalmi”. Az 1704. évi Szabolcs vármegyei összeírásban több hasonló nevű szentmihályi lakost is feltüntettek, közülük Nagy Mihály hajdú, Nagy Demeter Mihály, Nagy György Mihály és Újfalusi Nagy Mihály egyik fia pedig lovas katona volt.

Szeghalmi Mihály

1704. Csáky László mezei lovasezrede, 7. sereg, 1. káplárság, „szeghalmi”. 1706. Uo., 4. sereg, 2. káplárság, nős, 25 éves, a Bihar (!) vármegyei Szeghalomra való.

Gojinás (Gojás) István

1706. Nyúzó Mihály mezei lovasezrede, 4. sereg, 2. káplárság, 36 éves, a Békés vármegyei Szeghalomra való.¹⁷⁷

---

¹⁷⁷ A mustrakönyv oldalain több ízben is előfordul, hogy egy-két évvel később a katona neve mellé odaírták a társai vagy felettesei által ismert névváltozatát is. A fenti esetben is így történhetett.

Zsadány (1 fő)

Sere Ferkó

1708. Kárándy Mihály mezei lovasezrede, 2. sereg (Szőcs Mihály főh.), 1. káplárság, Zsadányba való („Sadáni”). A név előtt található bejegyzés szerint „el-
esett”, tehát már az összeírás idején is halott lehetett.¹⁷⁸

IRODALOM

Arch. Rák. I–III

II. Rákóczi Ferenc fejedelem leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstrom-
maival. 1703–1712. (Közli: Thaly K.) I–III. Pest, 1872–1874. (Arch. Rák.
I/I–III.)

Arch. Rák. IX

Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre-
méltó iratok. 1685–1716. (Közli: Thaly K.) Budapest, 1883. (Arch. Rák. I.
oszt. IX.)

Arch. Rák. XII

II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz. 1708–1711. In:
Lukinich I.: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára.
II. köt. Függelék. Budapest, 1935. (Arch. Rák. I. oszt. XII.)

BÁNKÚTI 1976

Bánkúti I.: Gyula kuruc ostroma (iratok 1705. május–július). BÉ, 11. (1976)
2. sz. 249–284.

BÁNKÚTI 1988

Bánkúti I.: A Körös–Maros köz a Rákóczi-szabadságharc idején. (Újabb do-
kumentumok 1704–1710.) – Das gebiet zwischen Körös und Maros zur Zeit
des Befreiungskampfes unter Rákóczi (Neuere Dokumente zwischen 1704
und 1710). BMMK, 11. (1988) 111–142.

BÁNKÚTI 1992

Bánkúti I. (összeáll., jegyz. ellátta): Iratok a Rákóczi szabadságharcból.
Kecskemét város és körzete. I. Kecskemét, 1992.

BÁNKÚTI 1994

Bánkúti I. (gyűjt., jegyz. ellátta, mut. kész.): Iratok a Rákóczi szabadság-
harcból. Kecskemét város és körzete. II. Kecskemét, 1994.

BÁNKÚTI 1996

Bánkúti I. (közread): Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban. I. Buda-
pest, 1996. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához, 2.)

---

¹⁷⁸ Talán azonos az 1706-ban okányi lakosként említett, és ugyancsak 1707-1708 táján, Ároktőnél el-
esett Silye Ferencsel.

BENDA 1980

Benda K.: Magyar-rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In: Köpeczi B. – Hopp L., R. – Várkonyi Á. (szerk.): Rákóczi-tanulmányok. Budapest, 1980. 141–157.

BERECZKI 1961

Berezki I.: A „Rác-halom”-ról hallottam... Egy Rákóczi-kori esemény emléke. BMN, 16. (1961) 232. sz. 4.

DANKÓ 1959

Dankó I.: A körösköz-bihari hajdúság. Gyula, 1959. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 8–9.)

ESZE 1955

Esze T. (összeáll., bev., jegyz. ellátta): Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Budapest, 1955.

ESZE 1980

Esze T.: A Tisza-vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban. In: Köpeczi B. – Hopp L., R. – Várkonyi Ágnes (szerk.): Rákóczi-tanulmányok. Budapest, 1980. 597–681.

GÉRESI 1897

Géresi K. (sajtó alá rend.): A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. V. II. Rákóczi Ferencz fejedelem korabeli oklevelek és levelezések, 1703–1707. Budapest, 1897.

HAAN 1870

Haan L.: Békés vármegye hajdana. I–II. Pest, 1870. (II.: Oklevéltári rész. Diplomatarium Békesiense.)

HÉVVÍZI 1989

Hévvízi S.: Doboz külterületének történeti helynevei. In: Réthy Zs. (szerk.): Doboz tanulmányok. Békéscsaba, 1989. 234–263.

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi J.: Békés vármegye története. I–II. Gyula, 1896.

KOVÁCS 1988

Kovács Á.: Károlyi Sándor. Budapest, 1988.

KOVÁCS 1994

Kovács Á. (szerk.): Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724). I. (1704–1709). Debrecen, 1994.

LUKINICH 1925

Lukinich I. (közzétette, bev. tan., jegyz. ellátta): A szatmári béke története és okirattára. Budapest, 1925. (Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris. Magyarország újabbkori történetnek forrásai. Hivatalos iratok és levelek.)

MADAY 1960

Maday P.: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960.

MAGYARI 1994

Magyari A. (bev. tan., jegyz.): II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege. H. n., 1994.

MÁRKI 1877

MÁRKI S.: Sarkad története. Budapest, 1877.

MÁRKI 1924

Márki S.: A sarkadi hajdúk. HK, 15. (1924) 33–59.

MARKÓ 1957

Markó Á.: Adalékok a Rákóczi-szabadságharc hadi helyzetéhez Erdélyben (1705 novemberétől 1706 nyár elejéig). Századok, 41. (1957) 163–197.

MÉSZÁROS 1997a

Mészáros K.: Adalékok a Károlyi család levéltárában lévő mustrakönyvek keletkezéséhez. Fons. Forráskutatás és történeti segédtudományok, 4. (1997) 1. sz. 99–105.

MÉSZÁROS 1997b

Mészáros K.: Adalékok a vajai Ibrányi család történetéhez és Ibrányi László kuruc ezredes életrajzához. In: Heckenast G. – Molnár S. – Németh P. (szerk.): Rákóczi-kori tudományos ülésszak II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából. 1996. október 25. Vaja, 1997. 65–80.

MIKLYA 1979

Miklya J.: Szeghalom történeti mondái. In: Miklya I. – Szabó F. (szerk.): Szeghalom. Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok. Szeghalom, 1979. 163–190.

MOLNÁR 1979

Molnár A.: Szeghalom újjáéledése a török hódoltság után. In: Miklya J. – Szabó F. (szerk.): Szeghalom. Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok. Szeghalom, 1979. 129–161.

NYAKAS 2005

Nyakas M.: A bihari kishajdú városok története. Debrecen, 2005. (Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója, V.)

PAPP 1998

Papp K.: Biharország jobbágnépe – A magánbirtokok és jobbágysága a XVIII. században. Debrecen, 1998. (Csokonai História Könyvek.)

PESTY 1983

Jankovich B. D. (bev., jegyz. ellátta, közléteszi): Békés megye Pesty Frigyes Helynévgyűjtésében. Békéscsaba, 1983. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 11.)

RÉVÉSZ 1872

Révész I.: Napló II. Rákóczy Ferenc magyar nemzeti szabadságharcainak idejéből Debrecen városának azon kori jegyzőkönyve szerint, egy kis elő- és utószóval. MPEIF, 3. (1872) 421–447.

SERES 1997

Seres I.: Ludányi Bay András törökországi küldetése 1707-ben. In: Heckenast G. – Molnár S. – Németh P. (szerk.): Rákóczi-kori tudományos ülészetek II. Rákóczi Ferenc fejedelem és bujdosótársai, valamint Vay Ádám hamvai hazahozatalának 90. évfordulója alkalmából 1996. október 25. Vaja, 1997. 46–64.

SERES 2000a

Seres I.: Portyázás, lesvetés és kalauzolás a kuruc korban. In: Söptei I. (szerk.): „Huszárok a történelem forgószínpadán” Tudományos konferencia: Sárvár, 2000. szeptember 14–15. NFMK, 5. (2000) 35–48.

SERES 2000b

Seres I.: A Szarvas környéki folyami átkelők katonai szerepe és a szarvasi vár helyreállításának terve a Rákóczi-szabadságharcban. BMMK, 21. (2000) 237–261.

SERES 2002a

Seres I.: Adatok Zsáka és a zsákai vár kuruckori történetéhez. Rálátás. Zsákai helytörténeti-honismereti, kulturális tájékoztató, III. (2002) 4. sz. 1–10.

SERES 2002b

Seres I.: Thököly Imre gályarabságra ítélt katonái Törökországban, 1696–1699. In: Mészáros K. (szerk.): Írott és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára. Budapest, 2002. 137–147.

SERES 2003

Seres I.: „Az aradiak és a komádiak harca” – Egy szerb népballada történelmi háttere és Szunyogh György kuruc főkapitány aradi fogsága 1704–1706-ban. DDMÉ, 2002–2003. (2003) 135–171.

SERES 2004

Seres I.: Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. Hajdúk a zsákai várhoz tartozó jószágokon. HK, 117. (2004) 1234–1241.

SERES 2005a

Seres I.: Protestáns lelkészek és a Thököly-emigráció. Credo-Evangélikus Műhely, 11. (2005) 228–251.

SERES 2005b

Seres I.: Thököly Imre emigráns tisztikara Törökországban a karlócai béketárgyalások idején (1698–1699). HK, 118. (2005) 424–500.

SZALAY 1865

Szalay L. (kiadta): Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetei. I. Pest, 1865.

SZÉLL 1872

Széll F.: Újabb községi pecsétek. Századok, 6. (1872) 421–422.

SZENDREY 1971

Szendrey I.: Hajdúszabadságlevelek. Debrecen, 1971.

TAKÁTS 1913

Takáts S.: A kalauzok és a kémek a török világban. Századok, 47. (1913) 265–280., 321–338., 401–418.

THALY 1880

Thaly K.: A szent-andrási csata és Gyula ostroma 1705-ben. BRMTÉ, 1879–80. (1880) 5–43.

VIRÁGH 1962

Virágh F.: II. Rákóczi Ferenc szabadságharca a Körös–Maros közben. Békéscsaba, 1962.

ZSILINSZKY 1872

Zsilinszky M.: Szarvas történelme és jelen viszonyainak leírása. Pest, 1872.

**Soldaten aus dem Komitat Békés in den Registrierungen
des Kurutzenheers von Siebenbürgen/Transsylvanien
und der Großen Tiefebene (1704, 1706, 1708)**

– István Seres –

Resümee

Unsere Region hat zu der Zeit des Unabhängigkeitskriegs unter der Führung von Ferenc Rákóczi II. nicht zu den bedeutenderen Kriegsschauplätzen gehört. Das Körös- und Maros-Land und der westliche Teil des Komitats Bihar waren in erster Linie Nebenkriegsschauplätze.

Obwohl das Gebiet des heutigen Komitats Békés praktisch während der ganzen Zeit des Freiheitskampfes unbewohnt war, trifft man von Zeit zu Zeit in den Quellen des Unabhängigkeitskampfes auf Soldaten aus dieser Region. Neben den Aufzeichnungen der Garnison der Burg in Sarkad sind durch die Musterungsbücher des Kurutzenheers die Namen von einigen Soldaten aus dem Komitat Békés nur in Siebenbürgen aus dem Jahre 1704 sowie die jenseits der Theiß aus den Jahren 1706 und 1708 überliefert worden. Die drei Musterungsbücher enthalten die Namen von insgesamt 104 Soldaten, die aus dem Territorium des Komitats Békés stammten. Von diesen dienten 92 Soldaten in Reiterregimentern und 12 in Infanterieregimentern. Von den von den Soldaten als Geburts- und Wohnort angegebenen 16 verschiedenen Ortschaften gehörten 8 zum Komitat Békés, 6 zum Komitat Bihar und eine zum Komitat Heves. Die meisten, nämlich 26 Soldaten kamen aus Békés,

die weiteren 22 Personen aus Dévaványa, 15 aus Körösnagyharsány, 9 aus Sarkad, 7 aus Geszt, 6 aus Mezőgyán und 5 aus Szeghalom. Aus den übrigen 10 Ortschaften–Békésszentandrás, Biharugra, Doboz, Füzesgyarmat, Gyula, Körösladány, Mezőberény, Okány, Zsadány, und aus der nicht mehr existierenden Ortschaft Nemes-Ölyved – kennen wir dem Namen nach 14 Soldaten.

Natürlich wird die Anzahl der aus dem Komitat Békés bzw. aus dem Raum Bihar des Komitats stammenden Soldaten wesentlich größer gewesen sein. Von den Einwohnern der umliegenden Ortschaften dienten viele in der Schanze in Sarkad, so hat z. B. die ganze Einwohnerschaft des benachbarten Remete(!) im Freiheitskampf in Sarkad mitgekämpft.

Durch Namensvergleiche wurde herausgefunden, dass weitere Soldaten auch aus Doboz, Gyula, Okány und Biharugra stammten.

*Seres István
H-1113 Budapest, Karolina út 2/B. 1/3.
E-mail: istvan.seres@gmail.com*

**BEDŐ ÉS MÉHKERÉK ROMÁN NÉPESSÉGE
AZ UTÓBBI KÉT ÉVTIZED TÖRTÉNETI KUTATÁSAINAK TÜKRÉBEN**

– Csobai Lászlóné –

A Békés Megyei Múzeumi Szervezet 1974 óta lát el bázismúzeumi feladatokat, mivel akkor kapott megbízást a hazánkban élő román és szlovák nemzetiség történeti és néprajzi kutatására. Bedőn és Méhkeréken a két románok által lakott településen a kutatást 1980-ban kezdtem el a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága által akkor szervezett néprajzi-történeti táborok keretében, és 2003 augusztusában fejeztem be – mindkét település vonatkozásában – egy, a településeken történő átfogó, a népszámlálási adatokat figyelembe vevő 2001. évi népszámlálás kontrollvizsgálatával. Mindkét többségében románok által lakott településen a múzeumi szervezet két alkalommal is rendezett a települések románsága történetének és néprajzának vizsgálatát célzó történeti-néprajzi tábort. Majd az 1990-es évek elején a bázismúzeum a Magyarországi Románok Kutatóintézetével közösen vállalta fel a táborok megrendezését, és ezáltal bővült a kutatás iránya is. Így a tíznapos időtartamú táborokban a történeti és néprajzi vizsgálódásokon kívül kutatásainkat kiterjesztettük a tájnyelvi sajátosságok és a nyelvállapot rögzítésére, majd elemzésére is. A kutatást nagyban segítette, hogy az 1980-as évek végén megvalósult a 18 magyarországi görögkeleti román parókia levéltárainak dokumentumanyagát és egyházművészeti tárgyait magába foglaló Magyarországi Román Ortodox Egyház Gyűjteményének kutathatósága.

E tanulmány a kutatás eddigi eredményeit foglalja össze, amely egy történeti áttekintéssel igyekszik bemutatni a két települést, majd végül összefoglalja azt, hogy hol is tart ma a két település román népessége identitásának megőrzése szempontjából.

A magyarországi románok által lakott települések sorából éppen e két településre esett a választásom, mert az összes település közül éppen e kettőre mondható ki, hogy a többségi népessége román nemzetiségű. Tehát olyan két települést választottam ki, amelyeknek a többségi népessége román egészen a 18. századi betelepedésüktől, és azt folyamatosan napjainkig megőrizték. A két település e hasonlósága mellett lényeges és meghatározó különbség is van. Az első szembetűnő különbség, hogy Bedő igen kicsiny (327 lélekszámú), ma Hajdú-Bihar megyei település, míg Méhkerék nagyobb (3253 lélekszámú), de ma Békés megyei község. Igaz, a 18. századi betelepüléskor mindkét község a történelmi Bihar vármegyéhez tartozott. A két település között az egyik legmeghatározóbb és lényeges különbség né-

pességük vallási, felekezeti hovatartozásában van. Bedő népessége a betelepedésük után néhány évtizeddel áttért a görög katolikus hitre, míg Méhkerék népessége zömében megmaradt görögkeleti, azaz ősei ortodox vallásánál. Majd a 20. század elejétől a község vallási, felekezeti hovatartozását színesíti a Baptista, a Pünkösdi és az „Oastea Domnului” Egyház térhódítása. Ma még az is lényeges különbség a két település között, hogy Méhkeréken minden korosztály elsajátította az anyanyelvét már a családban, és ugyanakkor folyamatosan beszélnek azt, míg Bedőn az utóbbi évtizedekben a gyermekek már nem hozzák otthonról, a családból a román nyelvtudást, igaz tanulják azt az óvodában és az iskolában is. Identitásukhoz kötődik a román nyelv, de véleményem szerint a legfiatalabbak már nem tekinthetik anyanyelvüknek a románt. Olyan anyanyelvnek semmiképpen sem mondható, amit már a családban elsajátítanak, és magukkal hoznak az óvodába, iskolába, amire ezek az intézmények azután építkezhetnek, azaz továbbfejlesztik, bővítik az otthonról hozott tudást. Meghatározó különbség még a két település között, hogy Méhkeréken az egyházban a román nyelvhasználat szinte napjainkig megmaradt, míg Bedőn csupán 1920-ig.

I. Történeti áttekintés

Bedő

A Békés Megyei Múzeumi Szervezet 1980-ban szervezte meg Bedőn az első, a község román népességének terepmunkával összekötött néprajzi és történeti kutatását. Bedőnek, a Nagyalföld szélén, a Bihar-síkságon, korábban a biharkeresztesi járásban fekvő, döntően román nemzetiségű határ menti kisközségnek a kora középkori sorsára vonatkozóan elsődleges forrás nem áll rendelkezésre. Az egyetlen közvetett utalás *Csánki Dezső* munkájában található.¹ Csánki 1356-ból Bedecs, illetve Bedech helységneveket említ, amely lehet, hogy a Nagyszalontától északnyugatra eső Beges (Beghes), azaz Begés településsel azonos. Valószínű, hogy a Bedech falunév a mai Bedő község nevét takarta.² *Osváth Pál* szerint Bedő egykori, hasonnevű alapítója volt birtokosától kapta nevét.³ *Nadányi Zoltán* Bihar vármegye monográfiája szerint viszont Bedő vagy Bödő valószínűleg egykori birtokosától kapta nevét.⁴ Ezt megerősíti a szájhagyomány is, miszerint az a terület, ahol a település található, egy *Bedő Sándor* nevű ember birtoka volt, s a falut róla nevezték el.⁵ Bedő neve írott formában először az 1552. évi adóösszeírásban, a Bihar vármegyére vonatkozó lajstromban szerepelt. Az adókönyv szerint a váradi püspökség által birtokolt Bedő akkor 7 portából állott. A rekatolizálás sikerei nyomán viszont

---

¹ MOL Diplomatakai rész 1526-ig, 28071. sz. dok.

² CSÁNKI 1890. 603.

³ OSVÁTH 1875. 53.

⁴ NADÁNYI 1938. 472.

⁵ PELLE 1989. 9.

később a falu tulajdonosa évszázadokon át a nagyvárad püspökség, azaz a váradi 1-es számú nagyprépostság volt.⁶ Bedő számára súlyos következményekkel járt a török pusztítások időszaka és az 1598. évi tatárjárás. A török uralom utolsó évtizedeiben az újonnan megszállott területeken olyan súlyos volt a pusztítás, hogy az életben maradt népesség tömegesen menekült el lakóhelyéről. A bihari falvak nagy része elnéptelenedett. A törökök Bedőt 1686-ban felégették, lakosságát elhurcolták.⁷ Az elnéptelenedett bihari falvakba – köztük Bedőre is – csak a 18. század elejétől indult meg a görögkeleti vallású román anyanyelvűek bevándorlása.⁸ A község újra benépesülése az 1711-es szatmári békekötés után történt, mivel a bedői egyházközség 1717-ből származó egyik kelyhe, annak „Ecclesia Cumna-Hung” felirata már egyértelműen a település lakott voltára utalt.⁹ A Bedőre betelepülő görögkeleti vallású románok valószínűleg Bihar-hegységiak voltak, mivel ezt látszik bizonyítani, hogy a Bedőn használt román nyelv a Körös-vidéki román nyelvjáráshoz tartozik, amelyet Nagyvárad környéki területeken beszélnek.¹⁰

A Bedőre betelepülő románság még görögkeleti vallású volt, és első ortodox fatemplomuk még létezett, amikor elkezdték felépíteni mai kőtemplomukat, amely 1852-ben készült el.¹¹ A 18. század elején Bihar megyében erőteljes rekatolizáció indult, melynek következtében Bedő görögkeleti vallású román anyanyelvű népessége 1779-ben áttért a görög katolikus hitre.¹² Az anyakönyvezést 1781-től vezetik. A község görög katolikus templomát a nagyváradai prépost építtette.¹³ A tornyot 1889-ben megmagasították, majd 1929-ben a fedelet palára és bádogra cserélték.¹⁴ Bedő népessége folyamatosan gyarapodott egészen 1941-ig.¹⁵ Az 1880-as népszámlálás már az 537 lakosból 478 főt görög katolikus vallású román anyanyelvűnek jelel, és a magyar anyanyelvűek száma csupán 35 fő. Ám nem sokat változik a helyzet még 1941-re sem, mivel az össznépesség 643 fő, melyből 496 fő a román népesség és 147 fő a magyar népesség száma. Ehhez képest 2002-re némileg megváltozott a hivatalos népszámlálási adatsor. Az össznépesség 327 fő, melyből 145 fő vallotta magát románnak, 175 viszont magyarnak.¹⁶

---

⁶ NADÁNYI 1938. 472.

⁷ NADÁNYI 1938. 472.

⁸ OSVÁTH 1875. 53.

⁹ A bedői görög katolikus hitközség anyakönyvében Kádár György lelkész által 1948. január 16-án bejegyzett hely- és egyháztörténeti leírás.

¹⁰ PELLE 1989. 9–67; BARANYI 1996. 3–7.

¹¹ NADÁNYI 1938. 472.

¹² NADÁNYI 1938. 472.

¹³ BARANYI 1996. 3–7.

¹⁴ A bedői görög katolikus hitközség anyakönyvében Kádár György lelkész által 1948. január 16-án bejegyzett hely- és egyháztörténeti leírás.

¹⁵ Az MSK és a KSH népszámlálási adatai.

¹⁶ Bedő Polgármesteri Hivatal adatai.

Az 1875-ből származó leírás szerint a lakosság kétnyelvű, s a bedőiek „...egyházi és családi ügyekben az oláh nyelvet használják, de ...mindnyájan beszélnek a magyar nyelvet is”.¹⁷ Iskola az 1840-es évek közepétől működött a faluban. Kezdetben kizárólag román nyelven folyt az oktatás. Később, feltehetően az 1868-as népiskolai törvényt követően, már görög katolikus jellegű magyar–román tanítási nyelvű, ún. elemi vegyes iskolákban tanultak a bedői gyerekek.

Azonban az 1912-ben felállított hajdúdorogi egyházmegyével – mely mindvégig a magyar liturgikus nyelv törvényes elismeréséért harcolt – elkezdődött a román ajkú görög katolikus vallásuk folyamatos asszimilációja. Ezzel az egyház elvesztette a román anyanyelvet megőrző, konzerváló szerepét, amely 1920-ig még valamelyest megvolt, de 1920 után már csak a görögkeleti egyház esetében maradt meg napjainkig.

A görögkeleti egyház levéltári anyaga szerint a görög katolikus román parókiákból 1919 után a román papokat elűzték, a görög katolikus magyar pap tisztán magyar nyelven kezdte meg a hittan tanítását, mint Bedőn, holott a háború előtt ezek román parókiák voltak. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy a görög katolikus parókiák irattári, levéltári anyagának nyelve is többnyire román és esetleg magyar volt egészen 1919-ig. Görögkeleti felekezeti iskolák működtek, amelyek azután román tanítók nélkül maradtak. A magyarországi románok ügyeinek magyar királyi kormánybiztosa, *dr. Sigescu József* 1920. évi jelentése szerint a görögkeleti és a görög katolikus egyházközségekben olyan állami tanítók nyertek kiküldetést, akik a román nyelvet nem bírták.¹⁸ Román nyelvű oktatás és hitélet nélkül a kisebbség maga is igyekezett idomulni az őt körülvevő többséghez, magyarul tanult az iskolában, magyarul imádkozott a templomban.

Így történt ez Bedőn is, mivel 1922-től már csak magyar nyelven oktatták a bedői iskolásokat.

Kedvező változást hozott az iskolák 1948. júniusi államosításával egyidőben történt döntés, amely ismét megteremtette – mind a mai napig – a vegyes, a magyar–román tannyelvű oktatást.

Bedő gazdasági életében a mezőgazdasági őstermelés a növénytermesztésben (búza, kukorica, borsó és lencse), az állattenyésztésben (szarvasmarha-, sertés- és juhtartás) bírt kizárólagos súllyal. 1930-ban a 660 fős népességből 591 fő (kereső és eltartott együtt) kizárólag a mezőgazdaságból, illetőleg az ahhoz kapcsolódó tevékenységből élt. De nemcsak a kedvezőtlen ágazati szerkezet, hanem a földbirtoklás, a rendkívül életképtelen, alacsony eltartóképességű apró földparcellák és bérlemények, valamint a föld nélküli családok és munkások száma is a gazdasági fejlődés gátja volt. A község határa 1930-ban 1772 kh volt, amelyből a legeltetési társulat 114 kh-t, a nagyváradai nagyprépostság 696 holdat birtokolt. Művelési ágak szerint

---

¹⁷ OSVÁTH 1875. 53.

¹⁸ CSOBAI 1994. 319–326.

a falu területe 1478 kh szántó, 38 kh kert, 44 kh rét, 117 kh szőlő és 95 kh terméketlen területre oszlott. A 239 mezőgazdasági keresőből mindössze 86 fő volt az önálló birtokos és bérlő. Közülük 2 fő rendelkezett 50–100 kh, 19 fő 10–50 kh, 65 fő pedig csak 1–10 kh közötti földterülettel. Rendkívül magas volt viszont az 1 holdnál kisebb „birtokosok” és bérlők száma (21 fő), valamint a teljesen nincstelen gazdasági cselédek (18 fő), a birtok és bérlet nélküli mezőgazdasági munkások (53 fő) száma. Mindent együttvéve 1930-ban Bedőn az összes mezőgazdasági kereső 38,5%-a a legkiszolgáltatottabb helyzetű agrárproletár volt. Lényeges javulás az 1941. évi népszámlálásig sem következett be a bedői parasztság birtokmegosztásában.¹⁹ Az 1930. és az 1949. évi népszámlálási adatok összevetése alapján megállapítható, hogy a mezőgazdaságban tevékenykedő önálló keresők és bérlők száma csaknem megduplázódott. A földreformrendelet hatására a föld nélküli mezőgazdasági munkások és nincstelen cselédek sorából kerültek ki²⁰ az 1 holdnál kevesebb földdel rendelkezők. Az önálló gazdálkodói létformát hamarosan felváltotta a szövetkezeti társulás. A fő profil a növénytermesztésben és az állattenyésztésben is megmaradt. A növénytermesztésben főként a speciális kultúrákból (borsó és lencse) származott nagyobb jövedelem. Az állattartás – talán a régi hagyományok miatt – eredményesebb volt. A MGTSZ (mezőgazdasági termelőszövetkezet) gazdálkodása 1957 után fokozatosan nyereségesé vált. A főleg búzát, kukoricát, cukorrépát és napraforgót termelő növénytermesztési ágazat tevékenysége is folyamatosan jövedelmező volt. A nagyüzemi állattenyésztés továbbra is kifizetődőbb tevékenység volt. Ezek mellett az ipari kiegészítő ágazatok (kovács- és gépműhely, fűrészüzem, daráló és takarmánykeverő üzem, tejcsarnok) több embernek adtak munkát. 1978-ban a MGTSZ összevonása a biharkeresztesivel, és egyben a tsz-központ elköltöztetése, majd a falu jogi státusának megváltoztatása (1971-től a tanácsösszevonások után a közös tanács székhelye is Biharkeresztes lett) kedvezőtlen hatással volt a községre.

A kisközség életében a legnagyobb problémát a lakónépesség 1970-es évek óta tartó tényleges fogyásának nagysága jelenti, amely 1970 és 1979 között elérte a 27,3%-ot, majd 1979-től 1989-ig némileg csökkent, de még mindig 22,6%-os volt.²¹ A község az önállóságát csak a rendszerváltást követően, az 1990-es évi helyhatósági választások során nyerte vissza. Újjászerveződött a bedői önkormányzat, majd az 1995-ben történt választások során megalakult a háromtagú román kisebbségi önkormányzat. Mindent együttvéve, a fiatalok elköltözésével a falu lakossága fokozatosan elöregszik, és jelentősen csökken a tanulólétszám is. A falunak továbbra sincs vasútja, autóbuszjáratok kötik össze a környező településekkel. De a települést nem szeli át forgalmasabb közút sem. A falu térszerkezeti elhelyezkedé-

---

¹⁹ Az MSK és a KSH népszámlálási adatai.

²⁰ A KSH népszámlálási adatai.

²¹ BARANYI 1996. 3–7.

sét ma is meghatározó elszigeteltség közvetlenül hat Bedő társadalmi-gazdasági fejlődésére.

Ezek ellenére a falu képe jelentősen átfőrmálódott az elmúlt évtizedek alatt. Új utcák nyíltak, új lakóházak épültek. Teleház, önkormányzati hivatal, posta, orvosi rendelő és új üzletek is épültek. Újabb korszerű tantermekkel bővült a vegyes tannyelvű önálló általános iskola és a hozzá tartozó óvoda. Az iskolásoknak 1987 óta napközis csoportja és az óvodával közös menzája van. Bedő tekintetében az utóbbi hat Központi Statisztikai Hivatal által végzett népszámlálás adatai szerint a román nemzetiségűek és a román anyanyelvűek száma a következőképpen alakult (1. táblázat).

1. táblázat. A román anyanyelvre vonatkozó népszámlálási adatok Bedőn

Év	Össznépesség	Román anyanyelvűek
1941	643	496
1960	741	291
1970	699	-
1980	487	66
1990	377	62
2001	327	145

Méhkerék

Méhkeréken az első tíznapos múzeumi történeti-néprajzi tábor 1979-ben, majd a második 1997-ben került megrendezésre. A táborokban végzett kutatások eredményeinek egy része az utóbbi években több tanulmányban került publikálásra.

Bedővel ellentétben Méhkerék története – éppen az utóbbi évek történeti kutatásainak eredménye miatt – talán ismertebb és feldolgozottabb.

Méhkerék mint település valószínűleg a 13. század végén királyi várföldön, várbirtokon jött létre. A királyi népek közül kiemelkedő *Lél* a 13. században kapta adományul *Ősit*, s az ő telepítése Méhkerék.²² Az először 1359-ben Méhkerék néven említett település, mint neve is mutatja, erdőben keletkezett irtásfalú volt, melynek lakosai méhészkedtek.²³ A település neve személynévben – Méhkerek – 1400-ban bukkan fel először.²⁴ Az 1552-es összeírás Bihar megye második járásában említi Méhkerek néven. A csupán három telekből álló kis település *Sápy Gergely* birtoka volt.²⁵ Az 1560-as adólajstromban nevét Mykereknek írták, tulajdonosa

²² JAKÓ 1940. 102, 300.

²³ ZSUPOS 1989. 7–28.

²⁴ MEZŐSI 1943. 234.

²⁵ ZSUPOS 1989. 7–28.

Gabrielis Sapy és *Joannis Zwgody*.²⁶ Az 1587-ben Várad várának javára szedett dézsma jegyzéke Mehkerekeh néven említi, amikor egy föld nélküli napszámot és 10 kéve őszi búza dézsmát jegyeztek fel.²⁷ Az 1588-as dézsmajegyzékben már Mehkereként szerepel, ahol 1 zsellér, 12 elszegényedő, de a zsellérekénél kedvezőbb helyzetű és 35 féltelkes lakost említenek.²⁸ Az 1605-ös összeírásban is Mehkerek néven fordul elő, majd 1664-ben a zarándi egyházmegyéhez tartozó Méhkeréken *Adomi Pál* volt a lelkész, 1666-ban pedig *Szamosközi Sámuel* szentelték fel lelkésznek.²⁹ A 15. században lakossága majdnem teljesen nemes volt, rajtuk kívül csak néhány jobbágycsalád élt, akik mindnyájan magyarok voltak. A török dúlás idején a dél-bihari síkság minden települése elpusztult, így Méhkerék is. A források alapján sem tudjuk pontosan megállapítani azt, hogy Méhkerék mikor semmisült meg, de a település az 1692-es összeírásban Mikerek néven a néptelen falvak sorában szerepelt, mint a már említett Bedő. Méhkerék később újra benépesedett, azonban a közelében fekvő ősi település végleg elpusztult. Ma már emléküket csupán a régi oklevelek, összeírások és néhány máig ismert földrajzi név őrzi. Ilyen volt Sáp, amely közvetlenül Méhkerék mellett, északkeleti irányban feküdt, majd ugyanabban az irányban, valamivel távolabb Simonkerék, melytől délre Vémer falu nevét őrizte meg a Vimmeri Telek, Vimmeri tanyák elnevezése.³⁰ Az 1692-es váradi visszafoglalás után újabb harcok és pusztítások következtek Bihar vármegyében, mert 1693-ban és 1695-ben a tatárok, 1704-ben a rácok, 1717-ben ismét a tatárok pusztították el a bihari lakosságot. A helyzetet tovább súlyosbították a különböző betegségek és járványok.³¹ Méhkerék pusztafaluként került a 18. században az *Eszterházy*-család tulajdonába, amely a Derecskei uradalom részét képezte. A központjáról derecskei uradalomnak nevezett birtokot *Eszterházy Pál Antal* herceg 1745. március 13-án örökösödési joggal kapta meg Mária Teréziától, akkor már Méhkerék neve is szerepelt az adományozott települések sorában.³² A lakosok, félve az örökös jobbágysorsra jutástól, tiltakozásukat jelentették be, kivéve Feketebátor és Méhkerék lakosságát, mert ezek még lakatlanok voltak. 1767-ben, amikor *Eszterházy Miklós* herceg vette át a birtokot, a környező falvak lakói kérték, hogy a földesúr adja vissza a települések használatába a méhkeréki pusztát, aki kérésüket nem teljesítette, mert sor került a helység betelepítésére.³³ Az új telepesek 400 forint taksát fizettek, mely már az 1768-ban az uradalom településeivel 10 évre kötött szerződésnek is része lett. Méhkerék betelepítése a közeli Jánosda, Illye, Madarász

---

²⁶ ZSUPOS 1989. 7–28.

²⁷ ZSUPOS 1989. 7–28.

²⁸ ZSUPOS 1989. 7–28.

²⁹ BARCSA 1906. 191.

³⁰ ZSUPOS 1989. 7–28.

³¹ CSÁNKI 1890. 603.

³² SZENDREY é. n. 17–145.

³³ NADÁNYI 1938. 497.

és Inánd lakosaival történt. A betelepítésről fennmaradt történetet a szájhagyomány napjainkig őrzi, és a levéltári adatokkal történt összevetésből kiderül, hogy az hiteles adatokat is tartalmaz. A lakosság származási helyeként megnevezi Jánosdát, de elfogadható állítás az is, hogy az újjátelepült Méhkerék az elpusztult falutól nyugatra települt, vagy hogy a templom helyét már a megtelepedéskor kijelölték.

Méhkerék falu nem egyesült görög vallású lakosai által a királyi engedély nélkül építtetett egyházuk számára kért vizsgálat alapján készült iratból kiderül, hogy első templomukat még 1770 előtt építették fel, mivel a királynő ennek használatát utólag engedélyezte.³⁴ A méhkeréki *Teodor Păcasiu* hagyatékában megőrződött az utókor számára a méhkerékiek 1773-ban Bordás Jánossal, első prédikátorukkal kötött szerződése, akit Inándról fogadtak meg maguknak az „*Isteni Tisztelet előmozdítására*”.³⁵

A méhkeréki hagyatékból előkerült iratokból, illetve a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár anyagából azt is tudjuk, hogy az első urbáriumot 1770 januárjában keltezték, és hogy korábbi nem létezik, mivel az abban megfogalmazottak szerint csak három éve annak, hogy a „*helységet megülték*”.³⁶ Az 1770 decemberében készült urbárium további információkat tartalmaz a faluról. Ebből kiderül, hogy a falunak a lakossághoz képest kevés szántóföldje volt, amiből nem tudtak volna megélni, ha nem mentek volna más határokra. A telkek s a kaszáló rétek nem voltak felosztva, a szántóföldjeik sem voltak egyformák. A gazdáknak 6 vagy 7 kaszásra való rétyjük volt. Mivel az áradások miatt későn kaszálhattak, sarjút nem tudtak vágni. Méhkeréken, az újjátelepülés utáni első években, a földművelésben a földbirtoklási rendszer legkezdetlegesebb formája, a szabadföldfoglalás létezett. Az állattenyésztésben, mivel a falu erdeje nem volt alkalmas a makkoltatásra, abban reménykedtek, hogy bérért az uraság lehetőséget fog biztosítani, hiszen rétyjük bőven volt, akárcsak a kenderáztatásra alkalmas víz. Méhkeréken akkor még nem volt malom, de félmérőföldnyire jó vízimalmok meglétét is említik. 1770-ben már 30 szabad előmenetelű családfőt írtak össze: *Márcus Bajkán, Demetrius Bálint, Joannes Bálint, Stefanus Buta, Joannes Csefan, Ladislau Csutye, Laurentius Csutye, Martinus Csutye, Stefanus Duló, Joannes Garzó, Ladislaus Garzó, Petrus Garzó, Theodorus Garzó, Laurentius Gyihor, Christianus Juhász, Joannes Kocsis, Paschalis Nyetye, Joannes Orosz, Georgius Pantya, Demetrius Patkás, Nicolaus Patkás, Ladislaus Prekup, Joannes Puj, Joannes Rajta, Joannes Rajtár, Joannes Sucsigán, Ursius Rósa, Ignatius Tulkán, Theodorus Vanca*. A családnevek közül néhány többször is előfordul, ami azt bizonyítja, hogy a falu betelepüléséről szóló történetben igaz, hogy egymással valószínűleg rokon családok települtek le Méhkeréken. A letelepedett lakosság még nem tudta pontosan, hogy mennyi telek és azokhoz milyen mennyiségű

³⁴ ZSUPOS 1989. 7–28.

³⁵ BML Patkás-hagyaték.

³⁶ ZSUPOS 1989. 7–28.

tartozékok vannak birtokában. A telekrendszer, telekszervezet még csak kialakulóban volt.³⁷ Méhkeréket a föld minősége alapján a 2. osztályba sorolták, melyhez összesen 122,36 hold szántó és 43,7 hold rét tartozott 1773-ban, és szabad menetelű lakosként összesen 24 családfőt írtak össze, valamint 6 házzal bíró zsellért. Ekkor a falu egyetlen görögkeleti papjának a vele kötött szerződés szerint szántóföldet és kaszálót – annyit, mint közülük akármely gazdának – osztottak örökül.³⁸ A névanyag is bizonyítja, hogy ekkor is a lakosság döntő többsége román volt, de ezt alátámasztja az 1773-as összeírás is, mely szerint Méh Kerék falunak görög nem egyesült, azaz görögkeleti egyháza van, és a lakosság által használt nyelv a román.³⁹ Ismert tény, hogy Dél-Bihar döntő részén a 17. század elején is már a román nyelvű népesség volt túlsúlyban. A török pusztítás után Biharhoz hasonlóan a nyugatra és délre fekvő megyék is hasonló pusztítást szenvedtek. Az elpusztult helységek benépesítésére inkább csak a keletről történő népmozgások által volt lehetőség úgy, ahogyan a 18. században végbement tömeges bevándorlás eredményeként a román népesség aránya tovább növekedett Biharban is.

Az 1773-ban készített összeírás szerint Bihar megye 130 magyar nyelvű települése mellett 330 olyan település található, amelynek lakossága egészen vagy túlnyomó részben román nyelvű volt.⁴⁰ Ezen települések közé sorolható Méhkerék is, amely napjainkig megőrizte románságának túlsúlyát.

Méhkerék legkorábbi ábrázolása az 1783-ban készített I. katonai felmérés térképlapján található. A település közvetlen közelében ritkább, távolabb sűrű erdő és mocsár vette körül. Keletre ritkásokban, észak–déli irányban két sorban, nyugatra a sűrűbb erdők két szélén szintén észak–déli irányban és délen sűrű erdő szélén kelet-nyugati irányban szállások léteztek.⁴¹ Györffy István szerint Méhkerék nem volt kertes település, de közelében 36 szállás feküdt,⁴² ahol az állatokat telettették, és ott tartották a felhalmozott takarmányt. A falu házai a Sarkadról Tarcsa felé vezető úttól északra és délre helyezkedtek el. Az úttól északra, a település keleti szélén a templom épületének rajza látható. Még több információt tartalmaz Méhkerékről az 1819-ben készült térkép, ahol a templom közelében találjuk a pap házát, valamint annak szomszédságában a temetőt is feltüntették. A település nyugati szélén ekkorra már egy malmot építettek. A földrajzi nevek egy része a korábban elpusztult települések nevét őrizte meg, a földrajzi nevek egy másik csoportja a tulajdonosokról kapta a nevét. A nevek között található több román nyelvű is, amelyeket a

---

³⁷ ZSUPOS 1989. 7–28.

³⁸ BML Patkás-hagyaték.

³⁹ BML Patkás-hagyaték.

⁴⁰ ZSUPOS 1989. 7–28.

⁴¹ ZSUPOS 1989. 7–28.

⁴² GYÖRFFY 1943. 108.

későbbiekben készült térképek készítői is átvettek.⁴³ Ezek a földrajzi nevek – még a román nyelvűek is – tulajdonképpen máig fennmaradtak, és használatban is vannak.

Méhkerék 18. és 19. századi egyházi életének eseményeire, történetére vonatkozóan a helyi görögkeleti parókia levéltári anyaga igen részletesen tájékoztat bennünket. Emellett az állami levéltárakban őrzött források segítségével még árnyaltabb képet kaphatunk arról, hogy milyen volt a falu élete, hogy mennyi megpróbáltatást kellett elviselnie a lakosságnak. Az 1794-ben írott könyörgő levelükből megtudhatjuk, hogy az aszály megdöbbentő pusztítása miatt a lakosságot éhenhalás fenyegette.⁴⁴ A szűk határu település lakosságának anyagi helyzetét egy-egy természeti csapás könnyen megrendítette, ami abban az időszakban szinte általános volt Bihar megyében. Időnként a falu lakossága és a vezetés között éleződött ki ellentét, és ha hivatalos úton eredménytelenül zárták le az ügyeket, akkor a lakosok a bosszú kegyetlen eszközeihez nyúltak, amelynek következményeként akár a fél falu is elpusztulhatott. Méhkeréken 1828-ban a falu lakossága és a vezetői között volt ellentét,⁴⁵ amikor a falu lakosságának nagy része és a jegyző került ellentétbe a bíróval és *Roxin Basiliussal*, a görögkeleti pappal. A bíró kiterjedt jogokkal és kötelességekkel rendelkezett ebben az időszakban. Bizonyos határig ítélkezhetett és büntethetett, ő döntött a lakosok perlekedéseiben, irányította a falu határainak felosztását, kivetette az állami és a földesúri adót. Miután a bíró nem változtatott magatartásán, szinte mindenét felégették. Majd 1836 júniusában a gyűjtogatók a görögkeleti templomot sem kímélték meg.⁴⁶ A főszolgabírónak írt jelentésből kiderült, hogy a gyűjtogató a falu keleti szélén álló görögkeleti templomot célozta meg, de a szél megfordulása miatt a templomon kívül csak a pap és a kántor háza égett le, amelyek a templomtól északra helyezkedtek el. A templom 1770-ben épült, tornya fából készült, falai paticsból voltak tapasztva. Az új kőtemplom építését még abban az évben elkezdték, és 1838-ra már felépültek a falak. Majd kilenc évi szünet következett, mivel az anyagiak hiányában az építkezés nem folytatódhatott. 1847-ben tovább folytatódott a templomépítés, mely 1849-ben fejeződött be. A templomnak 1883-ban készült el a tornya, amit 1901-ben felújítottak és palatetővel fedtek. Azt követően 1976-ban a méhkerékiek határoztak a templom teljes renoválásáról, és valóban sor került a templombelső és a torony felújítására, az ikonosztáz kicserélésére.⁴⁷ A munkálatok 1991-ben fejeződtek be, amikor azután a felújított templomot felszentelték. A méhkeréki ortodox egyház első lelkésze *Bordás János* volt, akit az egyház Inándról fogadott, s akit 1800-ban annak fia, *Bordás Simeon* követett egészen 1827-ig. Mellette 1823 és 1834 között a méhkerékiek *Rocsin Lászlót* fogadták meg másodlelkésznek. Még *Bordás Simeon* idejében annak unokáját, *Teodor Bor-*

⁴³ ZSUPPOS 1989. 7–28.

⁴⁴ ZSUPPOS 1989. 7–28.

⁴⁵ MOL HB. ML IV A/1/a.

⁴⁶ MOL HB. ML IV A/1/a 248.

⁴⁷ CSOBAI 2000. 5–47.

dást is lelkészként alkalmazták a méhkerékiek, aki egészen 1847-ig szolgált a községben. 1835-ben Rocsin László halála után a másodlelkészi állást Homorog község lelkésze, *Rocsin János* töltötte be, aki 1858-ban bekövetkezett haláláig szolgált Méhkeréken. 1850-ben Teodor Bordás helyett Bordás Sándort választották meg, aki az 1873-as kolerajárvány idején meghalt, ezért azután a parókia két évig lelkész nélkül maradt. Abban az időszakban *Hosu József*, a sarkadkeresztúri görögkeleti lelkész járt át időnként Méhkerékre. 1875-ben a tenkei szomszéd település lelkészét, *Corneliu Porumbot* választották meg lelkészüknek a méhkerékiek 1879-ig, akit *Rocsin Miklós* követett 1922-ben bekövetkezett haláláig.⁴⁸ Ebben az időszakban Méhkerék – miután a tenkei esperességhez került – kisebb egyházi központtá vált. Összesen 26 egyházközség tartozott a méhkeréki esperességhez, amelynek vezetője Rocsin Miklós volt, aki az esperességhez tartozó parókiák mindenféle egyházi ügyének elintézésével volt megbízva. Méhkerékre, az esperesség központjába könnyebben eljutottak az információk, amelyek egyben a település gazdasági, társadalmi fejlődésére élénkítő hatással voltak. A méhkeréki esperes feladata volt a 26 település egyházi ügyeinek (a parókiák, templomok karbantartása, renoválása, vagyonuk felügyelete stb.) vitele, de emellett valamennyi település felekezeti iskoláival (lelkésztanítók személyi ügyei, iskolák karbantartásával, statisztikák elkészítésével) kapcsolatos ügyeit is intézte. Az esperességhez tartozó 26 település között a szoros egyházi együttműködésen kívül kialakult gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok mellett erős családi, rokoni kötődések jöttek létre ebben az időben. Nagyon sok méhkeréki fiatal ezen településekből választott magának jövődöbeli feleséget vagy férjet. Az utóbbi évek történeti-néprajzi kutatásai erre külön kitértek. Az esperességhez tartozó Jánosda, Madarász, Tenke, Illye temetőiben ugyanazon családi névanyaggal találkozhatunk, mint Méhkeréken, és a rokoni szálak is máig fellelhetőek.⁴⁹ Ezt az időszakot követően 1927-től lett ismét helyben lévő lelkészük a méhkerékieknek *Oláh János* személyében, aki maga is az esperességhez tartozó települések egyikéből származott, és aki 1973-ban bekövetkezett haláláig szolgált lelkészként a faluban.⁵⁰ Őt követően *Mészáros Tivadart* választották meg lelkésznek, aki 1983-ban bekövetkezett haláláig szolgált Méhkeréken, majd *Ardelean Pál* püspöki vikárius lett a falubeliek lelkésze egészen 1999-ig, az első magyarországi román ortodox püspök beiktatásáig.

Az egyházi szervezet szempontjából az évszázadok során a méhkeréki görögkeleti egyházközségnek elsősorban a nagyváradi vikáriussághoz tartozó egyházközségekkel volt igen szoros kapcsolata. 1868 után Méhkerék egyházi szempontból az erdélyi érsekség szervezeti és működési szabályzatának értelmében a tinkai esperességhez tartozott, és a nagyváradi görögkeleti vikáriusságnak volt alárendelve. Ez

---

⁴⁸ CSOBAI 2000. 5–47.

⁴⁹ CSOBAI 2000. 5–47.

⁵⁰ BERÉNYI 2000. 48–79.

az állapot megmaradt egészen 1920-ig. Trianon után a magyarországi román ortodox egyházközségek egyházi szervezet nélkül maradtak. 1946. március 27-én került sor a magyarországi román eparchia megalakulására, melynek élére konzisztórium került. A magyarországi román eparchia 1946 óta működik mint autonóm egység a bukaresti patriarchátus joghatósága alatt, melynek három esperessége volt. Az egyik esperesség székhelye éppen Méhkerék volt, melyhez Körösszegapáti, Körösszakál, Sarkadkeresztúr, Darvas, Zsáka, Méhkerék, Mezőpeterd és Vekerd tartozott.⁵¹ Ez az egyházi szervezet, azaz a konzisztórium irányította a magyarországi román ortodox egyházközségeket egészen 1999-ig. Ekkor alakult meg a Magyarországi Román Ortodox Püspökség, melynek élére – gyulai székhellyel – beiktatták dr. *Sofronie Drincec* püspököt. A püspökségnek négy esperessége működik a három helyett, de a méhkeréki változtatás nélkül megmaradt a hozzá tartozó parókiákkal együtt.⁵²

A Trianon utáni években Méhkerék népességének felekezeti hovatartozása az addig ortodox vallású össznépségének egységességét tekintve megszűnik. Az 1920-as évektől folyamatosan erősödik a baptizmus; majd később, 1927-től pedig az ortodoxizmuson belül „Oastea Domnului” néven terjedt el egyfajta hívői csoportosulás; és végül az 1940-es évektől a Pünkösdi Egyház hívei is megtalálhatóak a községben, akik azután 1974-ben gyülekezetté alakultak. Mára már a hívők száma megoszlik, vagyis a hívők e négy csoport valamelyikébe sorolhatóak.⁵³ Ez azt jelenti, hogy mindegyik csoport erős gyülekezettel és imaházzal rendelkezik, illetve az ortodox vallás hívei templommal és lelkésszel, egy része pedig külön gyülekezettel és imaházzal. A községben az ortodox vallás hívei egy részének mindkettő, azaz a templom és az imaház egyformán fontos a vallásos élet szempontjából. Hangsúlyozni kell azonban, hogy Méhkeréken a betelepüléstől kezdődően egészen napjainkig a templomban, az imaházakban az istentisztelet nyelve a román. Ebből következően a lakosság megőrizte anyanyelvét és vallását, amely identitásának legfőbb jelleme. A mai magyarországi román nemzeti kisebbség tekintetében általában az egyházat és a felekezeti iskolákat, valamint a különböző művelődési egyesületeket tartjuk a legfontosabb identitásmegőrző intézményeknek. Méhkerék művelődési életét, szellemiségét az ortodoxia, az egyházi élethez kötődő tárgyi és szellemi értékek határozták meg. A faluközösség legerősebb és legerősebb érdekérvényesítő intézménye az egyház volt. Az egyház jelentős anyagi javakkal bírt, és tulajdonában volt a felekezeti iskola is egészen az oktatás államosításáig.⁵⁴ Az 1790-es évektől nyomon követhető a kisebb-nagyobb rendszerességgel folyó oktatás. *Teodor Pătaș* kéziratban maradt monográfiája szerint az első méhkeréki elemi iskolát 1815-ben alapította az ortodox egyház. Az iskola az egyház mellett működött, melynek első

---

⁵¹ MISAROŞ 1990. 226–238.

⁵² MISAROŞ 1990. 226–238.

⁵³ CSOBAI 2000. 5–47.

⁵⁴ BERÉNYI 2000. 48–79.

tanítója *Petru Meruțiu* volt.⁵⁵ Az első világháborút lezáró trianoni döntés után általában a hazai románság papság és tanerő nélkül maradt. Méhkeréken az iskolai oktatás az 1923-as miniszteri rendelkezés nyomán *c* típusú magyar tanítási nyelvű iskolával rendelkezett, ahol kötelező volt a román nyelv tanítása. 1923-ban *Oláh János* kapta meg a tanítói kinevezést, aki 1927-ben a papi pályát választotta, így helyére felesége, *Câmpeanu Aurelia* került.⁵⁶ Ezt követően a magyarországi románok kormánybiztosi jelentéseiből tudjuk, hogy számos románul nem tudó tanító, tanár érkezett a méhkeréki iskolába. Az 1931–32-es tanévtől magyar állami iskola kezdte meg működését Méhkeréken, amelyben csak a vallási ismereteket tanították román nyelven. A román egyházi iskola csak két osztályból állt. Lényeges változást azonban csak az 1948. évi egységes nyolcosztályos állami oktatás bevezetése hozott. Azonban ez sem idézett elő igazi változást, mert az 1960–61-es tanév végén hozott miniszteri rendelkezés a tannyelvű oktatást kétnyelvűvé változtatta, amely érzékenyen érintette még a legstabilabb román nyelvi pozíciókkal rendelkező községeket is.⁵⁷

Társadalmi, gazdasági szempontból Méhkerék, az egykori zsellérfalu Bihar vármegye egyik legszegényebb és legelmaradottabb települése volt a kevés és rossz minőségű földje miatt, amely több esetben a létminimumot sem tudta biztosítani népességének. Ez a helyzet némileg megváltozott 1870 után, amikor a Köles-ért szabályozták, amely szinte minden évben elárasztotta a falut, elősegítve annak elmoszarosodását. A kevéske szántóföld nem sokat ért, mert nagy része szikes volt, így a lakosság fő foglalkozása az állattenyésztés lett. A méhkerékiek *gróf Almássy Dénes* és *gróf Tisza István* birtokaira jártak napszámba, vagy béresnek, cselédnek szegődtek el, ezzel könnyítve az otthoniak helyzetén. Majd 1945-ben a földosztás idején is kiderült, hogy Méhkeréken a földosztó bizottság nem tud földet osztani annál az egyszerű oknál fogva, mert nem volt a község határában semmi felosztható nagybirtok. Végül Méhkerék nincstelen parasztsága is kapott földet Darvas, Zsáka és Sarkad községek tartalékföldjéből.⁵⁸ Méhkeréken is, mint az ország minden részében, megalakultak az első termelészövetkezetek, amelyek termelékenységének növekedését remélték, ha egyesítik erőiket. Azonban az állattenyésztés (szarvasmarha, sertés és juh) még az 1960-as években is régi, elavult módszerekkel történt, a fejlődés csak nagyon lassúnak volt mondható. A sertésenyésztés is igen gyengének bizonyult, ezért 1971-re kimondták a sertéságazat felszámolását, és helyébe a libatenyésztést vezették be. Később a juhtenyésztést fejlesztették tovább, és a bányók nagy részét külföldön értékesítették. Az 1960-as évek végére a búzából, a kukoricából és a napraforgóból jó átlagtermést értek el. Ezt a lendületet azonban megtörte az 1970-es évben bekövetkezett ár és belvízkár, majd az azt követő kedvezőtlen időjárás előhozta a rossz talajadottságokból következő problémákat, veszteségeket. A termelészövetkezet azonban már az 1960-as évektől kertészkedéssel is próbál-

---

⁵⁵ BERÉNYI 2000. 48–79.

⁵⁶ BERÉNYI 2000. 48–79.

⁵⁷ BERÉNYI 2000. 48–79.

⁵⁸ BÉLA 1974. 142.

kozott, ám nem nagy sikerrel. Majd 1965-ben mintegy nyolc háztáji gazdaságban elkezdődött a fóliás zöldségtermesztés, amely valójában meghozta a községnek az igazi és gyors fejlődést. Előbb az uborka, majd a saláta, a retek és a paprika termesztésében jeleskedtek. 1972-ben az ország uborkatermelésének 80%-át Békés megyében és ennek 90%-át Méhkeréken termelték meg.⁵⁹ A termelőszövetkezet megszűnésével mára már a lakosság 80%-a foglalkozik hideg- és melegágyas uborka, paprika és paradicsom termesztésével. Budapestre szállítják a megtermelt áru nagy részét. Az emberek hallatlan szorgalma és munkaszeretete révén a település elmaradottságát sikerült felszámolni. A község lakosságmegtartó képessége igen jó annak ellenére, hogy a munkanélküliek száma rendkívül magas. Az elöregedés Bedővel ellentétben nem jellemző. A kismértékű elvándorlás mellett romániai állampolgárok betelepülése tapasztalható.

Méhkeréken a patriarchális társadalmi struktúrának, a népi kultúra és a hagyományok napjainkig történő megőrzésének köszönhetően a modernizáció csak a 60-as évektől érte el a községet.⁶⁰ Ez azt jelentette, hogy talán Méhkerék az egyetlen olyan települése a hazai románságnak, amely szinte máig konzerválta a népi kultúrát, különösen a népzenejéhez, a néptáncaihoz és természetesen egyben anyanyelvéhez való ragaszkodásában. Méhkeréken a román nyelv megőrzését segítette az, hogy a közösség szinte teljes mértékben románokból áll, az iskola és a egyház fenntartotta román nyelvhasználatát.⁶¹

Bedővel szemben Méhkeréken az ortodox egyház napjainkig megőrizte, konzerválta a román nyelv használatát, mindvégig megmaradt a legerősebb identitást megőrző intézménynek.

Hogy a méhkeréki románok mennyire tartották meg identitásukat, anyanyelvüket, tekintsük át a Központi Statisztikai Hivatal által végzett népszámlálási adatokat.⁶² Ezek szerint a román nemzetiségűek és a román anyanyelvűek száma a következőképpen változott (2. táblázat):

2. táblázat. A román nemzetiségre és a román anyanyelvre vonatkozó népszámlálási adatok Méhkeréken

Év	Román nemzetiségűek		Román anyanyelvűek	
	Száma	Aránya %-ban	Száma	Aránya %-ban
1941	2287	87,5	2003	87,5
1960	2325	94,5	2345	95,3
1970	–	–	2328	95,5
1980	2216	90,6	2213	90,5
1990	1821	80,6	1886	83,5
2001	1385	59,8	1572	67,9

⁵⁹ BÉLA 1974. 142.

⁶⁰ MARTIN 2000. 202–278.

⁶¹ BORBÉLY 2000. 124–202.

⁶² A KSH népszámlálási adatai.

A táblázat adatai szerint folyamatos népességcsökkenés állapítható meg, különösen a 2001-ben tapasztalt csökkenés, legalábbis az előzőhöz viszonyítva, igen nagymérvű. A 2001-ben rögzített adat nagyon fontos, mert megmutatja, hogy Méhkeréken a román anyanyelvhez való ragaszkodás nagyobb, mint a román nemzeti-séghez való ragaszkodásuk, ami egyben azt is jelenti, hogy a román nyelv tölti be a román identitást, s ha megtörténik a román–magyar nyelvcsere, azzal együtt elvész a román identitás is.⁶³ Talán a legnagyobb probléma az, hogy a kétnyelvűvé átalakított iskolák a mai napig nem tudják maradéktalanul betölteni feladatukat.

II. Bedő és Méhkerék román népessége a 2001. évi népszámlálás tükrében

A 2002. évi népszámláláskor Bedő össznépessége 327 fő volt, melyből 247-en választóképesek. A választáson megjelent 220 fő közül 145-en vallották magukat románnak. A 2002. évi népszámlálás 2003. évi kontrollvizsgálatának eredményei szerint Bedőn összesen 109 háztartásra vonatkozóan töltöttük ki a kérdőíveket lekérdezések formájában, de összesen 122 háztartás található a községben. 13 háztartásban magyarok élnek, akiket beköltözőknek mondtak az adatközlők. A 109 háztartásból 22 mondható homogénnek, mert mindkét fél román, 49 háztartás homogén, mert egyedülálló, de román és 36-ban élnek vegyes (magyar–román) házasságban, ahol csak az egyik fél román, a másik pedig minden esetben magyar. Tehát ez a kutatás is igazolja a falu előregedését, miután a 49 háztartásban egyedülálló időskorúak élnek. Ami a bedőiek nyelvhasználatát illeti, az utóbbi kutatások eredményei is tükrözik a korábbi években végzetteket, melyek szerint a bedőiek mintegy 83%-a otthon mindkét, azaz a román és a magyar nyelvet egyaránt beszéli, de csak románul a népesség 6,6%-a beszél. Mindenképpen fontos megjegyezni, hogy Bedőn a nyelvcsere folyamata lezárult, román nyelvhasználatuk csupán egy archaikus, szegényes szókinccsel bíró román nyelvhasználatot jelent. Az általuk beszélt nyelv egyáltalán nem tartott lépést a társadalmi, technikai fejlődéssel, hanem megrekedt az őseik által a családban használt archaikus román nyelvénél. Ez a családban használt román nyelv azután az 1920 és 1948 közötti időszakban csak a családon belül volt elsajátítható, mivel Bedőn nem volt román nyelvet oktató iskola. Ebből következik, hogy a mai idős generáció, aki beszéli a román nyelvet, csak a családból hozta magával a nyelvtudást, tehát iskolai keretek között sosem tanulta, majd ezt a tudást – amely természetesen folyamatosan szegényesedett – adta tovább a következő generációnak. A nyelvcsere folyamata már 1920-ban elindult. A román iskola hiánya miatt és az egyház erős, a magyar nyelv használatát előtérbe helyező tendenciájával és gyakorlatával összhangban elkezdődött a bedői románság nyelvi asszimilációjának már 1948-ban is visszafordíthatatlan folyamata.

---

⁶³ BORBÉLY 2000. 124–202.

Az 1785-ös népszámlálási adatokból kiindulva a későbbi, 1779-es áttérés utáni felekezeti hovatartozás, az iskola és az egyház 1920 utáni szerepe és a nyelvhasználat megváltozása ellenére is az bizonyítható, hogy Bedőn a románság a betelepüléstől kezdődően egészen 1920-ig megőrizte meghatározó többségi szerepét. Majd 1920-tól 1948-ig mondhatnánk, hogy a románság identitásának megőrzése szempontjából egy stagnáló időszakot élt át, és egyben megindult a nyelvcsere folyamata, amely mára már befejeződött. A gyermekek már nem sajátítják el a családban a román nyelvet. A kisközösségben azonban 1948-tól napjainkig a falu folyamatos elöregedése révén, az 1948-as román tannyelvű iskola működésének bevezetésével sem fordíthatta vissza azt az igen erős nyelvi asszimilálódást, ami elkezdődött már az első világháborút követően. Az anyanyelv fejlődése egyáltalán nem tartott lépést a civilizáció fejlődésével, megrekedt a családi életen belüli legegyszerűbb kommunikáció szintjén. A kisközség zártsága valamelyest biztosította az identitás megőrzését, ám a tradicionális kultúra átörökítése is kevésnek bizonyult a fiatalabb generáció elvándorlásával szemben. A román anyanyelvi kultúra pedig kizárólagosan a tradicionális családi életre támaszkodhatott, amely a nyelvcsere folyamatának elindulásával háttérbe szorult. Bedő elszigeteltsége miatt már a két világháború közötti időszakban sem tudott kapcsolatot tartani a nála valamivel nagyobb, kulturális szempontból fejlettebb, pezsgőbb kulturális központokkal, mint Nagyléta, Pocsaj, Nagyvárad, ahol jelentősebb számú román népesség élt, ahol működtek népszerű, a kor színvonalát reprezentáló kulturális egyesületek. Miután a falunak egyáltalán nem volt román anyanyelvet oktató tanítója, lelkésze, így egyáltalán nem volt román anyanyelvű értelmisége, aki irányíthatna volna (mint általában a kistelepüléseken) a falusi szellemi életet. Egy-egy tradicionális táncmulatságon kívül szinte semmi sem színesítette a falusi élet egyhangúságát. A bedőiek mai román nyelve csupán egy régmúlt, egy tradicionális világból megmaradt, azaz egy, a családban örökölt lokális nyelvismeret. Román identitásuk a többség esetében mára megfoghatatlanná vált, amit nem tagadnak ugyan, de alig nyilvánul meg valamilyen formában. Arra a kérdésre, hogy hányan segítik a helyi román önkormányzatot, a népesség mintegy 55,7%-a azt válaszolta, hogy nem segíti, de hozzá kell tenni, hogy a 44,3% segítsége is nehezen értelmezhető adat. A főleg pedagógusokból (főiskolai végzettségű, szakképzett 8 pedagógus és 2 óvodapedagógus) álló kicsiny értelmiségi csoport, akik közül hárman egyben a román önkormányzat tagjai is, az iskola és az óvoda bázisintézményeire támaszkodva próbál ellenállni a teljes nyelvi asszimilációnak és az identitásvesztésnek. Teszik ezt az oktatás keretein belül, valamint az iskoláskorúak szabadidős programjainak román nemzetiségi jellegét erősítve, és ugyanakkor keresik a felnőtt és a nyugdíjas korosztályból is az aktívan támogatókat és segítőköt. A község jövője, továbbfejlődésének esélye a népesség megtartó erejének növekedésétől függ, de mindenekelőtt a gazdasági rendszerváltás eredményességétől. Egy ilyen jövő esélyt adhat az ott élő románságnak arra, hogy bázisintézményeit tovább tudja működtetni, amelyek azután segítenek a bedőiek lokális nyelvismeretének további megőrzésében és egyben az iskoláskorúaknak a standard román nyelv elsajátításában.

Méhkerék esetében valamelyest az erősebb identitással rendelkező románságról beszélhetünk. A méhkeréki románok identifikációjának meghatározó eleme a nyelv, pontosabban az örökölt nyelvjárás (lényegében az anyanyelv), amely a Körös-vidéki szubdialektushoz tartozik. Méhkeréken ma a 830 portával szemben mindössze 724 háztartásról beszélhetünk. Adatközlőim szerint a különbözet a több mint 100 üresen álló öregházból adódik, amelyek közül néhány éppen nemrég került lebontásra. A kontrollvizsgálat eredményeként a 2353 főt számláló össznépességéből mintegy 1998 főt, azaz az össznépesség 93,3%-át tekintették románnak. Ez az eredmény majdnem azonos az 1941. évi népszámlálási adattal, amikor összesen 2003 fő vallotta magát románnak. Ez azzal magyarázható, hogy a mai Magyarország románsága sohasem élt román nemzetállam keretében, nem ismeri a román politikai nemzethez tartozás élményét. A kevésbé iskolázott lakosság a „milyen nemzetiségű?” kérdésre még ma is azt válaszolja, hogy „magyar, mert Magyarországon élek”. Ez egyaránt vonatkozik a bedői és a méhkeréki románságra is. Mindkét település románságának tudati állapotára vonatkozik, hogy sosem kötődött a román hazához, a román politikai nemzethez, sőt mondhatnánk, hogy tökéletesen integrálódott a magyar társadalomba, a magyar politikai nemzethez csatlakozott, felvállalva annak minden lényeges politikai törekvéseit. Sőt a román kulturális nemzethez való tartozása sem egyértelmű. A hazai románoknál a román nyelvű olvasás lényegében a Bibliára, a vallásos könyvekre és a kalendáriumra korlátozódott. Valószínű, ezzel függ össze az a körülmény, hogy nem nagyon alakult ki a román nyelven való olvasás, a tájékozódás igénye. Emellett azonban kialakult a román kétnyelvűség. Ez azt jelenti, hogy a családban örökölt, a hétköznapi életben használatos nyelvjárás mellett a 19. század második felétől egy úgynevezett irodalmibb nyelvet használtak és használnak még ma is. Ezt a nyelvet saját, nem állami intézményeiben, hanem elsősorban a méhkeréki ortodox egyháznak köszönhetően, és a felekezeti iskolája révén sajátította el; Bedőn viszont a görög katolikus egyház és felekezeti iskolái révén, amely ezt a feladatát csak a 20. század első évtizedéig töltötte be. Tehát Méhkerék lényegesen jobb pozíciókkal rendelkezett a román nyelv elsajátítása és megőrzése szempontjából. Méhkerék a román nyelvhasználat szempontjából örökölt jobb pozíciókat egészen a mai napig megőrizte. Az egyház folyamatosan megtartotta román jellegét, a liturgia nyelve ma is a román. Ma Méhkeréken 726 háztartásban összesen 2353 lélekszámú népesség él, vallási szempontból a következő megoszlásban:

- 535 háztartás ortodox hívő,
- 300 fő baptista hívő,
- 150 fő pünkösdista hívő,
- 130 fő ortodox és egyben az „Oastea Domnului” Gyülekezet tagja.⁶⁴

A községben román nyelvűség megőrzésével és rendszeres alkalmazásával jelenleg két méhkeréki felekezet büszkélkedhet: az ortodoxok és ezen belül az

---

⁶⁴ CSOBAI 2000. 5–47.

„Oastea Domnului” Gyülekezet és a „Betel” Pünkösdisták Gyülekezet. A Méhkeréki Baptista Egyház nyolc évtizeden keresztül meg tudta őrizni anyanyelvét, de mára már a magyar nyelvre való áttérés felé tart. Ami a kontrollvizsgálat otthoni és külső nyelvhasználatára vonatkozó eredményeit illeti, Méhkerék esetében sem jobbák, mint a bedőieké. Méhkeréken a 724 háztartásból 81,8%-ban mindkét nyelvet használják, és mindössze 55 háztartásban, azaz a háztartások 7,6%-ában beszélnek kizárólag románul, pedig összesen csak 137 magyar került be a vegyes házasságok révén, ami azt jelenti, hogy az össznépeségnek csupán a 6,4%-a magyar. A község zártságának megszűnésével a közösség tagjai már nem tiltakoznak a vegyes házasságok ellen. A nyelvészek szerint számos jel arra mutat, hogy Méhkeréken is megindult a nyelvcsere folyamata.⁶⁵ A kontrollvizsgálat eredményei szerint az össznépeség 40,4%-a nyugdíjas, de ez nem jelenti azt, hogy a falu elöregedett, mert a nyugdíjasok egy része is aktív korú, és dolgozik a háztáji fóliás zöldségtermesztésben.

A 2001-es népszámlálás óta végzett újabb kutatás eredményei meggyőztek bennünket arról, hogy az identitásvesztés, a nyelvi asszimiláció és a nyelvcsere folyamatos térhódítása ellenére is mindkét településre (Bedő és Méhkerék) megállapítható ma is a románság túlsúlya. Az utóbbi évek kutatási eredményeiből világosan kitűnik, hogy csak a legidősebb generáció képviselői tanulták csupán a román nyelvet, és közöttük találunk csak románul beszélőket; a második generációra, vagyis a középkorúakra jellemző, hogy mindkét nyelvet tanulták, és esetleg használják, majd az iskoláskorba érve a magyar nyelv túlsúlya a jellemző még Méhkeréken is. Hogy a felvázolt folyamatok – az adott lehetőségek és kihívások között – hová vezetnek a két közösség jövője szempontjából, azt a következő évek, jobb esetben évtizedek fogják eldönteni. Egy, a román anyanyelv, azaz a mai méhkeréki román nyelvállapot megtartását, esetleg megőrzését elősegítő program kidolgozása bizonyára még hasznos lehetne, és valamelyest stagnálná a nyelvcsere folyamatát, azaz a mai állapotot. Ezzel szemben Bedőn megállíthatatlan a tendencia, miután a nyelvcsere folyamata már néhány évtizede elkezdődött. A legfiatalabb generáció esetében már nem beszélhetünk arról, hogy az eredendően román származásúak a román anyanyelvet már a családban elsajátítják. Esetleg azt állíthatjuk, hogy jobb esetben már az óvodától kezdődően tanulják a román nyelvet, amit azután az iskolában tovább folytatnak.

IRODALOM

BARANYI 1996

Baranyi B.: Istoria și dezvoltarea social-economică a localității Bedeu, de la înființare pînă la 1945. Lumina, 1996. 3–7.

BARCSA 1906

Barcsa J.: A Tiszántúli Ev. Ref. Egyházkerület történelme. Debrecen, 1906.

---

⁶⁵ BORBÉLY 2000. 124–202.

BÉLA 1974

Béla O.: A szövetkezeti mozgalom negyedszázada Méhkeréken. 1948–1973. Gyula, 1974.

BERÉNYI 2000

Berényi, M.: Școala din Micherechi. In: Berényi, M. (szerk.): Micherechi. Pagini istorico-culturale. Gyula, 2000. 48–79.

BORBÉLY 2000

Borbély A.: Limba română din Micherechi. In: Berényi, M. (szerk.): Micherechi. Pagini istorico-culturale. Gyula, 2000. 124–202.

CSÁNKI 1890

Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890.

CSOBAI 1994

Csobai L.: A magyarországi román nemzeti kisebbség történetének áttekintése a statisztika tükrében. In: Kigyósi A. (szerk.): Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája. 1910–1990. Budapest, 1994. 319–326.

CSOBAI 2000

Csobai, E.: Comunitatea românească din Micherechi. In: Berényi, M. (szerk.): Micherechi. Pagini istorico-culturale. Gyula, 2000. 5–47.

GYÖRFFY 1943

Györffy I.: Az alföld településformái. Magyar falu, magyar ház. Budapest, 1943.

JAKÓ 1940

Jakó Zs.: Bihar megye a török pusztítás előtt. Település és népességtörténeti értekezések. 5. Budapest, 1940.

MARTIN 2000

Martin, E.: Tradițiile românilor din Micherechi. In: Berényi, M. (szerk.): Micherechi. Pagini istorico-culturale. Gyula, 2000. 202–278.

MEZŐSI 1943

Mezősi K.: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692). Településtörténeti tanulmányok. I. Budapest, 1943.

MISAROȘ 1990

Misaroș, T.: Din istoria comunităților bisericești ortodoxe române din R. Ungară. Budapest, 1990. 226–238.

NADÁNYI 1938

Nadányi Z.: Bihar-vármegye. Budapest, 1938.

OSVÁTH 1875

Osváth P.: Bihar vármegye sárréti járása leírása. Nagyvárad, 1875.

PELLE 1989

Pelle J.: Bedő földrajzi nevei. Szakdolgozat. 1989.

SZENDREY 1968

Szendrey J.: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után. I. Budapest, 17–145.

ZSUPOS 1989

Zsupos Z.: Date istorice și etnografice despre Micherechi, In: Emilia Martin Nagy (szerk.): Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria. Budapest, 1989. 7–28.

**The Romanian population in Bedő and Méhkerék;
attested by the historical researches of the last two decades**

– Mrs. Csobai László –

Resume

The author tries to summarize the results – that she thinks are the most important – of her own research during the last few years concerning Bedő and Méhkerék communities. In her summary she puts her finger on the historical characteristics of the two settlements of the formal Bihar county based on historical statistics. We can learn from this summary, that the assimilation of the population hangs over Méhkerék settlement.

Although traditional values still exist, neither the Romanian native-speaking school nor the Romanian local government is able to stop the process of assimilation, because by this time the process of changing the mother tongue has started even in Méhkerék. In Bedő this process has started much – so to speak a few decades – earlier, because of the peculiar historical circumstances, and by now the result is that within the scope of school education Romanian language is only thought as a foreign language. The children don't acquire Romanian at home as their mother language, their mother tongue is Hungarian, even in the families with a Romanian identity.

The study highlights the fact that the result of the national census and of the following research pointed out that the population lost its identity, the assimilation in language and the changing of mother tongue are processes that are continuously gaining ground, but the predominance of the population of Romanian birth is still provable.

Csobai Lászlóné

Munkácsy Mihály Múzeum

H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u 9.

E-mail: csobai@bmmi.hu

KÉT MEZŐBERÉNYI ÉPÍTŐMESTER,
MAÁSZ ÁDÁM ÉS MAÁSZ [MÉRAI] JÓZSEF

– Novák László Ferenc –

Építészet, építkezés Mezőberényben

„A helybeli házak fő építőanyaga a nyers vályogtégla, amit a paraszt maga vet és a napon megszárit. Az itt található nátronos agyagos talaj miatt a vályogtégla különösen szilárd és tartós. Nem emlékszem arra, hogy vert falat (*pisé-munka*), mely errefelé Bács vármegyében igen elterjedt, *Berényben* láttam volna. A tetőzet [A szomszédos Szarvason, a Berény felé eső új házakat a legutóbbi építkezéskor az én időmben csak *zszindellyel* vagy az állítólag tűzálló, úgynevezett *habáncseréppel* volt szabad befedni. Hogy a zszindely ezen a vidéken nem olyan olcsó, mint a nádtető, hogy a tűzveszek esetén kevésbé áll ellent a lángoknak, a tapasztalat tanúsítja. A habáncseréppel fedett tetők bevezetése, amit az ottani meleg szívű földesúr, *Bolza* tábornok minden lehető módon emberbarátságából, jobbágysági javát szem előtt tartva bevezetni igyekezett, *Mezőberényben* nehézségekbe ütközött; mivel hogy az ehhez a cseréphez szükséges rozsszalma itt nem fordul elő és ezért messziről kell idehozni; mivel a faluban egyáltalán nem természetnek tiszta rozst és szalmát – úgy, ahogy Észak-Magyarországon, nem cséplik, hanem inkább általában nyomtatják, és ezért nincs ehhez a tetőfedőhöz felhasználható, alkalmas *hántolt* szalma, hanem csak *tőrekszalma*... Célszerűbb lenne bizonyára ezért ezen agyagban gazdag vidék számára tűzbiztosabb tetőként *tetőfedő cserép*, melynek anyagát, főleg az agyagot, erre kíválszóan alkalmasnak találják, és szalmával kiegészítik. *Szivácon* a *Verbásztól* 1½ állomásnyi távolságra, *Zombor* közelében lévő faluban ezek a tetőfedőcserepek egyre inkább divatba jöttek.] általában nádból készül, melyet a szomszédos *Szeghalomról*, *Füzesgyarmatról*, *Véztőről* és más mocsaras vidékekről hozzák. A berényieknek itt helyben saját nádfedők vannak, akik közösen dolgoznak és különösen tartós, szilárd és tiszta tetőket készítenek. Egy jó nádtető a padlást sokkal melegebben és szárazabban tartja, mint a legjobb zszindely- vagy cseréptető és 25 évig is eltart... A *szlovákok* az utcára néző fal előtt igencsak kedvelik a faoszlopokon nyugvó tornácokat, amelyek alatt estéknént vagy vasárnap a falba épített alacsony padokra (padka) ülnek le beszélgetni; ez azonban nem kölcsönöz éppen kellemes látványt az utcának, és emiatt az uraság, amennyire csak lehet, akadályozza építésüket. A *kémények* a régi házakon még kosárfonásúak, belülről és kívülről agyaggal vastagon betapasztva, de ezeket már nem szabad javítani, hanem amikor használhatatlanná váltak, a tűzveszély csökkentése érdekében, égetett téglából kell lennie... Az *utcák szabályosságában* Berény az egész vármegyében minden más falut felülmúl...” – ír-

ja Skolka András a XIX. század elején.¹ Az építészet jellegét tekintve falusias. A lakóházakat vályogból építették, nádtetővel és vesszőből font kéménnyel látták el. A tótvég lakóházaik különösnek tünnek az idegen számára, mivel homloktornáccal épültek. Jóllehet Skolka utal rá, hogy az uraság igyekszik ennek építését akadályozni, azt azonban nem lehetett megszüntetni. A jellegzetes *ulicskás* házakat még a XX. században is építették, hasonlóan Békéscsabához, ahol ezeket *podsztyenás*nak nevezik.² Skolka nem szól a németek és magyarok lakóházairól, amelyek nem térhettek el a hagyományos építésű alföldi típustól (szoba-konyha-szoba-kamra osztatú soros épületek).

Skolka András különös figyelmet szentel a lakóházak tűzbiztonságára. A tűzi veszedelmek rendszeresen pusztítottak, ezért a felsőbb hatóságok is szorgalmazták a kevésbé tűzveszélyes építőanyagok felhasználását. Különösen Mária Terézia, II. József uralkodása idején helyeztek nagy súlyt az építkezés regulálására. Előírták, hogy a nyitott konyhát téglalobozattal, téglakéménnyel kell építeni, tiltották a fa- és vesszőfonatos kémények építését, szükségesnek tartották a fazsindelyes vagy cserépszindelyes tetőzet készítését. Skolka utal arra is, hogy a Bácskában – Zombor környékén – már elterjedt a cserépszindely, azaz a hódfarkú cserép, amelyet a következő évszázadban Szegeden is készítettek, s terjedt el például a Duna-Tisza közén „szegedi cserép” néven.

A szakipart is előtérbe helyezték a felsőbb hatóságok. Mária Terézia rendeletileg szorgalmazta a kőművesek és ácsok képzését. Igyekeztek háttérbe szorítani a hagyományosan dolgozó *tapasztókat* („korsós”) és *faragókat*.³ Az építkezés módja fokozatosan változott meg, s ebben nagy szerepet játszottak a középítkezések, az urasági, kuriális építészet. Nem csupán az épületek anyagában, de megjelenésében is változások történtek, híven tükrözve a kor építészeti irányzatát (barokk, copf, klasszicizmus, eklektika, szecesszió).

A XIX. század elején már több rangos épület ékesítette Mezőberényt. A szlovák, német evangélikus és a református magyar templomok mellett a központban megtalálható volt a klasszicista jellegű urasági kastély, a községháza a jegyzői hivattal, az evangélikus esperességi gimnázium, a lovaskapitány szálláshelye, a kvartélyház, valamint néhány módos család rangos épülete, köztük Tessedik Sámuel geometra, s Patzek István orvos híres gyógyszerháza („Patzek”).⁴ „Ami a lelkészházat és iskolaházat illeti, én szégyellem ezeket a falu jobb házaik közé sorolni, mivel egész építészeti jellegüknél fogva semmiben sem különböznek egy közönséges parasztháztól. A három helybeli lelkész mindegyikének van egy szobája, a cselédségnek is egy, a konyha mellett. A lelkész lakószobájához a tanítás céljára egy

¹ SKOLKA 1988. 145–146.

² NOVÁK 2002. 250.

³ NOVÁK 1989; NOVÁK 1994; NOVÁK 1999; Vö. HORVÁTH 1943.

⁴ NOVÁK 2002. 256–259.

szűk szobát, úgynevezett kabinetet csatoltak s ez bár kimondottan a tanításra szolgál, de helyszűke miatt mégsem lehet saját kemencéje, hanem vagy fűtetlenül áll... vagy a fal áttörésével a szokásos lakószobából egy közös kemencével kell fűteni, ahol akkor azonban minden zug bőven tele van penésszel. Ha azután a lelkész valami bizalmas dolgot, netán lelkiismereti kérdést vagy házassági viszályt kíván tisztázni az egyházközösséghez tartozó hívekkel, akkor vele együtt élő családját vagy ki kell kergetnie a cselédszobába, vagy békésen el kell tűrnie, hogy az a tárgyaláson részt vegyen...” – írja Skolka András.⁵

A tűzi veszedelmek elhárítása érdekében szükségszerűen korszerűsödött az építészet. A hagyományos építésű lakóházak mellett sorra jelentkeztek a rangosabb épületek. Különösen a konyha korszerűsítése jelentett változást az építkezésben. A lakóházak többsége nyitott kéményű konyhával rendelkezett. A tűzbiztonság érdekében előírták a téglaboltozat és öblös téglakémény építését, amely biztonságosan vezette el a konyha tüzelőberendezésének és a szobai kemencéknek a füstjét. Az épületek falazatát is erősítették. Téglából készítettek alapot, amelyre 60–70 cm vastag vályog, vagy téglasorokkal megerősített falat emeltek. A fedérmenetet vastag keresztgerendák alkották, s falakon nyugvó koszorúgerendákra ácsolták a tetőszerkezetet. A nagyobb fesztávolságok miatt vált szükségessé a fedélszék készítése. A XIX. század második felében Alföld-szerte a mezővárosokban építési szabályrendeletek jelentek meg. A Három Városban (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) például már az 1850-es években fogalmazták meg a regulációt, azonban nyomtatásban az 1880-as évektől terjesztették az építési szabályrendeleteket. Az alapelveket illetően ezek általános érvényűeknek tekinthetők, amelyek Mezőberény építészetében is megmutatkoznak [60 cm magas lábazat, illetve padlószint, 60–70 cm vastag fal, téglaboltozat, téglaboltozatos konyha és *mászókémény* („szabadkémény”) vagy nem nyitott, kaminos konyha szűk öblű *cilinderkéménnyel*, ácsolt fedélszék cseréptetővel, amely lehetővé tette a négyzet alaprajzú, valamint emeletes házak építését is]. A szabályrendelet arra is serkentette a lakosságot – elsődlegesen is a tehetősebb társadalmi réteget –, hogy impozáns, mutatós, díszes épületeket építtessenek a központi részekben és a főbb útvonalak mentén. A XIX. század végén sorra épültek az eklektikus épületek, majd a XX. század elején, a világháború előtti időszakban a szecessziós lakóházak. Az építési szabályrendelet egyik legfontosabb kitétele az, hogy kötelezővé tette az épületek tervezését, tervrajzának elkészítését, s vele együtt a költségvetést is.⁶

Az építkezéseket megelőző tervrajzkészítés kötelezővé tette előtérbe helyezte a mérnöki, szakképzett építőmesteri tevékenységet. A nagyobb, stílusos középületek építésmérnökök, okleveles építészek keze munkáját dicsérik, viszont a település arculatát meghatározó házak tervezése a kiváló kőműves és ács szakemberek

---

⁵ SKOLKA 1988. 148.

⁶ NOVÁK 1989.

nevéhez kötődik, akik megfelelő képesítés birtokában készítették el az általuk építendő épületek tervrajzát.⁷ A tervrajznak tartalmaznia kellett az épület homlokzatát, alaprajzát, a hosszanti és keresztmetszetét, méretarányosan. Csupán a hatóság által engedélyezett tervek birtokában kezdődhetett meg az építkezés.

A Maász család

Mezőberényben is kialakult egy kőművesdinasztia. A Maász család egyes tagjai nem csupán a mesterséget folytatták magas szinten, hanem képesítésük révén az építkezéshez szükséges tervrajzok készítésével is foglalkoztak.⁸

A Maász família német eredetű, a *Németgáton* belül laktak. A család első ismert tagja Maász Mihály „ág. h. ev. kőműves”, akinek Stefan Zsuzsannával kötött házasságából született 1841. augusztus 5-én Ádám, akit a német evangélikus templomban keresztelt meg Oertel Ferenc lelkész augusztus 7-én.⁹ Maász Ádám is a kőműves mesterséget tanulta ki. Feldmüller Annamáriával 1862. október 14-én kötött házasságából született meg ifjabb Maász Ádám nevű gyermekük 1864. február 4-én. Ő is a kőműves mesterséget választotta élethivatásul. Mivel szakképesítéséről nem állnak rendelkezésünkre adatok, feltételezhető, hogy ő is az alapfokú és a polgári iskola elvégzése után magasabb szintű szakipari képesítést szerzett, feltehetően Budapesten.¹⁰ Ő Hoffmann Zsuzsannát vette feleségül 1890. november 16-án. Házasságukból született meg Maász József 1899. június 6-án (1. kép).¹¹

Ifj. Maász Ádám tekintélyes iparos és vállalkozó volt, aki a „Mezőberény-Köröstarcsai Ipartestület” elnöke volt, majd az örökös díszelnöki tisztét is betölthet-

⁷ Tekintettel arra, hogy egy-egy település, egykori mezőváros, falu átfogó építészeti kevéssé foglalkozott a tudományos kutatás (a néprajzkutatók rendszerint a hagyományos építkezéssel, a művészettörténészek a stílusos épületekkel), ezért a Három Város építészeti emeljük ki (középületek és lakóházak), amely egyedülálló módon, komplexen foglalkozik a hagyományos („népi”) és a stílusos építészettel, amelyek együttesen határozzák meg a település építészeti arculatát, hangsúlyozzák a városias jellegét, illetve kifejezik a falusias hagyományos karakterét. Az építészet komplexitására legszébb példa Kecskemét. Például a jeles építész, Lechner Ödön nevéhez fűződik a szecessziós stílusú városháza tervezése és építése, Pártos (Punzmann) Gyula több középületet is tervezett eklektikus stílusban, Mende Valér, Szivessy Tibor, Jánuszky Béla, Márkus Géza Kecskemét szecessziós jellegű teremtették meg. A lakóházak építésében a képesített kőművesmesterek is jeleskedtek. Nagykőrösön közöttük található Szarvas György, aki nem csupán épített – pl. 1925-ben Molnár Lajos építésmérnök által tervezett zsinagógát –, de több lakóházat is tervezett szecessziós stílusban. NOVÁK 1989.

⁸ A család hagyatéka, tervrajzgyűjteménye Kéki József birtokába került, akinek köszönetet mondok azért, hogy a gyűjtemény kutatását lehetővé tette számomra.

⁹ „Keresztlevél”. „Kereszttyén leszármazás igazolására az 1939. évi IV. tc. alapján bélyegmentes”. „Kelt Mezőberény, az 1940. év augusztus hó 16. napján. Bárdy Ernő evangélikuslelkész”.

¹⁰ Erre enged következtetni az, hogy magas színvonalú terveket készített, ami felsőbb és magas szintű iskolázottságra utal.

¹¹ „Szármaszói táblázat”. „19/1. gy. zászlóalj”. „Maász József tart. gya.”. „Becsületszavamra kijelentem, hogy fenti táblázatot családi okmányaim alapján a legjobb meggyőződésem szerint állítottam össze: Kelt Békéscsaba, 1940. aug. 27. Maász József.”

te. Tisztes kort élt meg, 79 éves korában hunyt el 1942. december 1-jén Mezőberényben.¹²

Maász Józsefről – tekintve, hogy precíz mesterember és hivatalnok is volt – bővebb ismeretekkel rendelkezünk. Alsó fokú, elemi iskoláit Mezőberényben végezte. A „Mezőberényi M. Kir. Állami Polgári Fiú Iskola” növendéke volt 1910 és 1914 között.¹³ Viszonylag jó tanulónak bizonyult. A szabadkézi rajzban tehetséges volt, de ingadozott a mértani rajztudása, amely azonban alapvetően fontos volt a kőműves mesterséghez, illetve az építkezési vállalkozáshoz szükséges tervrajzkészítéshez. A polgári iskola után beiratkozott a Budapesti M. Kir. Állami Felső Építő-Ipariskolába, ahol „négy téli félévre terjedő építő-ipari téli tanfolyamon” kezdte meg szakipari tanulmányait az első évfolyamon, az 1915–1916-os iskolai évben, majd folytatta a második évfolyamon, az 1916–1917-es tanévben. A tantárgyak között szerepelt: a „Számтан”, „Mértan és ábrázoló mértan”, „Mértan és ábrázoló mértani rajz”, „Építőanyagok tana”, „Építészeti alaktan”, „Építészeti alaktani rajz”, „Kőműves munka”, „Kőműves munka-rajz”, „Ácsmunka”, „Ácsmunka-rajz”, „Szabadkézi rajz”, „Föld-rajz”. Tanulmányi eredményét tekintve egyöntetűen elégséges bizonyítványt kapott.

Felső szakipari iskolai tanulmánya a háború kezdetére esett, s annak tulajdoníthatóan szakadt meg, mivel 1917 késő őszén az iskola működése szünetelt. A világháború utolsó éveit voltak, amelyet az 1918-as őszirózsás polgári forradalom, majd az 1919-es vörös diktatúra, a Tanácsköztársaság belpolitikai bizonytalansága, a trianoni békediktátum által 1920-ban megcsönkített ország talpraállítása követett. Maász József otthon, Mezőberényben tartózkodott, de a Tanácsköztársaság megalakulása után a francia és román intervenció hatására, a szülőföld védelme érdekében a hús esztendő fiatalja beállt a Vörös Hadseregbe.

Mezőberényben 1919. március 25-én hirdették ki a rendeletet a Vörös Hadsereg megszervezéséről, majd március 30-án jelent meg az utasítás a hadsereg to-

---

¹² Gyászjelentés a hagyatékából: „A MEZŐBERÉNY-KÖRÖSTARCSAI IPARTESTÜLET ELNÖKSÉGE fájdalomtól megrendült szívvel jelentjük, hogy nagy szeretetnek és megbecsülésnek örvendő, felejtethetlen ÖRÖKÖS DÍSZELNÖK URUNK: **MAÁSZ ÁDÁM** kőműves mester, Ipartestületünknek hosszú éveken át volt agilis és áldozatkész elnöke, 1942. december hó 1-én, életének 79. esztendejében, rövid szenvedés után elhunyt. Temetése folyó hó 3-án, csütörtökön délután fél 3 órakor lesz az I. ker. ág. h. ev. egyházban tartandó gyászszertartás szerint. Emlékét és szerető szívének szellemét örökre megőrizzük. Mezőberény, 1942. december hó. **Mezőberény-Körtöstarcsai Ipartestület elnöksége.** (Iparosok gyülekezése d. u. 2 órakor az Ipartestületben.) Baltha, Mezőberény. – 70142.”

¹³ „ÉRTESÍTŐ Maász József a mezőberényi m. kir. állami polgári fiú iskola I. osztályába járó tanulójáról az 1910–11. évben.” Előmenetele az első és második félévben: magaviselete jó-jó, szorgalom változó-változó, hit- és erkölcs tan jó-jeles, magyar nyelv és irodalom jó-jó, német nyelv és irodalom elégséges-jeles, számtan jó-jó, mértan jó-jó, könyvviteltan elégséges-elégséges, vegtan és ásványtan elégséges-elégséges, gazdaságtan jó-jó, szabadkézi rajz jó-jeles, mértani rajz jó-jeles, szépírás jó-jó, ének kitűnő-kitűnő, testgyakorlat jó-jó, írásbeli dolgozat külső alakja jó-jó.; „ÉRTESÍTŐ... 1911–12.”; „ÉRTESÍTŐ... 1912–13.”. Az 1913–14. évi értesítő hiányzik a hagyatékából.

borzásával kapcsolatosan. A berényiek Békéscsabára és a távoli Nagykőrösre¹⁴ vonultak be. A vöröskatonák teljes ruházatot, havi 450 korona zsoldot kaptak, a családok családi pótlékot s egyéb juttatást, lelkesedésük függvényében. Maász József március 30-án lépett be a Vörös Hadseregbe, a 101. gyalogos pótzászlóalj-parancsnoksághoz századírnoknak. Illetménye alapján ismeretes, hogy április 16-án Gyulán állomásozott – mintegy száz mezőberényi újoncot vezényeltek át Gyulára –, ahová több százan menekültek Aradról. A román offenzíva miatt visszavonulás következett be. Maász József alakulata Nagykőrösre került.¹⁵ Május 31-én és június 11-én itt vette fel a zsoldját, majd innen Ócsára helyezték át székhelyüket, már június 15-én itt vette fel újabb zsoldját, s itt maradtak egészen a vörös uralom megszűnéséig.¹⁶ A 101. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnoksága Alsónémedin, 1919. július 31-én állította ki Maász József vöröskatona számára azt a menetlevelet, amellyel „sötét szemüveg beszerzése céljából /:orvosi rendeletr:/ útba indított Ócsáról Budapestre és vissza Ócsára”. Az eltávozás augusztus 2-ig volt érvényben (2. kép).¹⁷ Közben azonban megbukott a Tanácsköztársaság, amelyet augusztus 1-jén hivatalosan be is jelentettek. Maász József további sorsa nem ismeretes. Ha beutazott Budapestre, bizonyára ott húzódott meg mindaddig, míg biztonságosan vissza nem kerülhetett Mezőberénybe.

A világháborút követő belpolitikai konszolidáció a húszas évek elején megtörtént. Ezt igazolja az is, hogy Maász József az 1917-ben megszakadt felső ipariskolai tanulmányait folytathatta. A harmadik évfolyam az 1922–1923. iskolai évet foglalta magába. Az első két évhez képest a tananyag bővült a „Különféle munka”, „Különféle munka-rajz”, „Földmértan”, „Mintázás” és „Történelem”, valamint „Hit és erkölcs-tan” tantárgyakkal. A korábbi két évhez képest lényegesen javult az eredménye a számtan, mértan, ábrázoló mértan, építészeti alaktan, különféle munkarajz és szabadkézi rajz tantárgyakban, amelyet jó osztályzattal minősítettek. A negyedik évfolyam az 1923–1924. iskolai év volt. A tantárgyak változtak, főleg olyanokat tanítottak, amelyek már nemcsak az alap szakismereteket bővítették, hanem a vállalkozói tevékenységhez nélkülözhetetlenek voltak: „Könyvviteltan”, „Költségvetés”, „Építési ermű-

¹⁴ A Vörös Hadsereg VI. hadosztályának parancsnokságát Nagykőrösre helyezték, ahol április 9-től Münnich Ferenc politikai biztos irányításával történt a hadosztály megszervezése. 1919 áprilisában Nagykőrösön szervezték meg a 31. vörös gyalogezredet is. NOVÁK 1989. 104; Az állambiztonság terén is hírhedtté vált vörös haditengerészet toborzására is sor került Nagykőrösön. A Vörös Hadsereg tengerészdandárjának felszerelését követően május 23-án Vágó Béla hadügyi népbiztos és hadtestparancsnok, valamint Rákosi Mátyás politikai biztos jelenlétében tartottak díszszemlét és indították őket a frontra. NOVÁK 2002. 163.

¹⁵ Itt jegyezzük meg, Nagykőrös 19-es városparancsnoka Mészáros János aradi vagongyári munkás volt, akit a megszálló román katonák agyonlőttek a városháza előtt. BŐÖR 1978; A Vörös Hadsereg Nagykőrösre vonult Békéscsabáról, majd innen ment tovább Budapest irányában. A békési vöröskatonák toborzólistáját Nagykőrösön rejtették el, amit egy lakóház zsúptetőjébe dugva találtak meg, s azt az Arany János Múzeumban helyezték el megőrzés céljából. A múzeum 1979-ben adta át ezt a dokumentumanyagot a Békés Megyei Levéltárnak.

¹⁶ IRÁNYI 1973. I. 307–308.

¹⁷ „101. vörös gyalog pótzászlóalj parancsnokság. Ikt. sz. 149. Menetlevél”, „Alsónémedi 1919. évi július 31.” Kerek bélyegző, aláírás: Kummú Ferenc.

tan”, „Út-, híd- és vízépítéstan”, „Út-, híd és vízépítési rajz”, „Vasszerkezetek”, „Gazdasági és ipari építkezés”, „Gazdasági és ipari építkezés rajz”, „Lakóház építés”, „Lakóház építés rajz”, „Építészet története”, „Építési üzemvezetés”, Egészségtan”. A negyedik év befejezésével kapta meg Maász József is a végbizonyítványt (3. kép).¹⁸

A tanulók elé komoly követelményeket támasztott a felső iskola, s alapos képzésben részesültek, amely alapul szolgált a komoly középszintű tervezés és kivitelezés, építéstudomány elsajátítására. Ebben a kitűnő oktatók, tanárok is kiemelkedő szerepet játszottak. Az iskola tanárai között legnagyobb hírnévnek örvendhetett – többek között – Foerk Ernő, aki 1898–1927 között volt a Felső Építő-Ipariskola építési alaktan és építészettörténet tanára, számos emlékmű és épület – köztük a pozsonyi, zágrábi postapalota, a szegedi dóm – tervezője.¹⁹

Maász József megszerezve a felsőfokú építőiskola elégséges minősítésű végbizonyítványát, még nem folytathatott önálló épülettervezői és kivitelezői tevékenységet, édesapjával működött együtt. Kőművesmesteri iparengedélyét 1934. július 4-én, az építési vállalkozói iparengedélyét pedig 1937. április 16-án szerezte meg.²⁰ Közben – édesapja nyomdokain haladva – közéleti szereplést is folytatott. Ismeretes, hogy már 1933-ban a Mezőberényi Ipartestület aljegyzője volt,²¹ s 1937-ben jegyzőnek nevezték ki.²² Maász József 1939. január 2–21. között elvégezte Budapesten az ipartestületi jegyzői tanfolyamot is (4. kép).²³

¹⁸ „Budapesti M. Kir. Állami Felső Építőiskola 10. szám Végbizonyítvány.”, „Kelt Budapesten, 1924 évi március hó 29-én. Schoditsch Lajos sk. igazgató, Hoffer Imre sk. Foerk Ernő sk. Steghmüller Károly sk. dr. Hajnos Gyula sk. K. Császár Ferenc sk. Létai András sk. Eber József sk. Orbán ferenc sk. Reiszl Károly sk. Petrovác Gyula sk. Szendrey Lajos sk. dr. Kotsis Endre sk. dr. Mudler Felix sk. szaktanárok.” (hivatalos másolat)

¹⁹ GERLE-KOVÁCS-MAKOVECZ 1990. 51–52.

²⁰ „Iparigazolvány, illetőleg iparengedély alapján ipart úzó iparosok bejelentőlapja.” „Kelt Mezőberény, 1939. évi október 16.”

²¹ „A MEZŐBERÉNYI IPARTESTÜLET TISZTIKÁRÁNAK NÉVSORA 1933. július hó 1.” Elnök: Brandt József; Alelnök: Keller Géza; Jegyző: Czinkóczky Pál; Pénztáros: Bartolf Ádám; Aljegyző: Maász József.

²² „Másolat.” „Alkalmaztatási szerződés. Mely egyrészről a mezőberényi Ipartestület nevében Rück József elnök, másrészről pedig Maász József kőműves mester, mezőberényi lakos, mind az ipartestület között a következőkben jött létre; I./ Rück József elnök, az ipartestületi előljáróság 8/1937. elj. sz. határozata alapján szerződötti jegyzőnek Maász József mezőberényi lakos, kőműves mestert egy évi időtartamra, negyedévi utólagos részletekben fizetendő 400. – P. fizetés mellett.; 1. Kötelességei az alapszabályokban, valamint az 11932. évi VIII. K. M. sz. rendeletben vannak lefektetve, melynek teljesítését ha elmulasztja, vagy azok ellen vét, jogában van az elnökségnek, állásától nyomban felfüggeszteni s ellene a fegyelmi eljárást megindítani. 2./ Szándékosságából, vagy nyilvánvaló hanyagságból okozott kárért az ipartestülettel szemben anyagilag felelős. 3./ Ezen alkalmazási szerződés az 1938. évi rendes közgyűlésig érvényes jegyzőnek azonban jogában van ezt – 90 nap közbevetésével – hamarabb is felbontani. Az ipartestület részéről azonban csak fegyelmi vétség esetén bontható fel.; II./ Maász József a fent írt alkalmazási szerződés ellenében a feltüntetett időre, a jelzett fizetéssel, ipartestületi jegyzőnek elszerződik és kötelezi magát az előirt kötelességek pontos betartására. Per esetén a békési kir. Járásbíróság illetékessége köttetik ki. Felolvasás, jó megértés és elfogadás után aláíratott. mezőberény, 1937. évi március 9. Előttünk: Germann József s.k. Schäfer Márton s.k. Rück József s.k. elnök. Maász József s.k. jegyző. A másolat hiteléről: Mezőberény, 1937. március 18. Maász József ipt. jegyző.”

²³ „68. szám. BIZONYÍTVÁNY”. „Budapest, 1939. évi január 21.”

A jegyzői munka mellett Maász József kőművesmesterséget és építési vállalkozói munkát folytatott, amelyet azonban a háború kitörése után abbahagyott: „A békési járási fősolgabírótság tudomásul vette 1942. december 15-én Maász József építési vállalkozó azon bejelentését, miszerint az 1937. április 16-án kezdett iparát 1942. december 11-ével beszünteti.”²⁴ Közben két jelentős dolog történt életében: 1941. október 20-án megnősült, Klárik Ilona 30 esztendőss elvált asszonyt vette feleségül, majd 1943-ban német nevét „Mériai”-ra magyarosította („3277/1943. II. a. B. M. sz.” rendelet alapján).²⁵

A katonai frontszolgálat alól mentesült: „Maász József tart. honvéd tizedes” „A m.kir. honvéd hdt. parancsnokság 13758/VIII.leg.1943. számú rendeletével a m. kir. honvédség kötelékéből elháríthatatlan szolgálatképtelenség miatt elbocsátott... Békéscsaba, 1943. évi november hó 16-án.”²⁶

A háború után újra közéleti szereplést vállalt. Ezt tehetette azért, mert a politikai átvilágítás alkalmával tiszta múltú embernek találták az illetékesek (5. kép). „Mezőberény nagyközség elöljáróságától. 40/M/1945. ikt. sz.” alatt kapott „Bizonyítványt” 1945. január 8-án: „Alulírott községi elöljáróság és tanács hivatalosan bizonyítja, hogy az 1899. évben született Mérai József és neje Klárik Ilona, tagja volt a Hűséggel a hazáért német ellenes magyar hazafias mozgalomnak, miért is nevezettnek a munkatáborba való bevonulás alóli felmentését kérjük” – tanácselnök, főjegyző és albíró. Az igazoló bizottság 1945. július 25-én hozott határozatával igazoltnak tekintette Mérai Józsefet.²⁷

Mériai József a háború után, a kommunista hatalomátvételt követően is részt vett az ipartestület munkájában jegyzőként. Például, amikor az iparügyi miniszter a 153.712/XVIII/3.-1949. számú rendeletével a Mezőberény–Köröstarcsai Ipartestület működését felfüggesztette, akkor is az ügy végrehajtásával megbízott Roósz András „kirendelt küldött”, Mérai József ipartestületi jegyzőt bízta meg azzal, hogy az „ipartestület jegyzői teendőit – ideiglenesen – a további intézkedésig lássa el”.²⁸ Politikailag megbízhatónak számított, s elvégezte a szükséges továbbképzést is

²⁴ „5977/1942. szám. A békési járás fősolgabírájától.”

²⁵ „Házassági anyakönyvi kivonat”, „Kelt Mezőberény, 1946. ápr. 18.”

²⁶ „M. kir. 52. honvéd bevonulási központ, Békéscsaba. Katonai Alkalmatlansági Bizonyítvány.”

²⁷ „Mezőberény község igazoló bizottságától. **HATÁROZAT** Mérai József, aki 1899 év jan. hó 6 nap született és Mezőberényben ipartestületi jegyző, az 1080/1845. és 1146/1945. számú rendeletek értelmében **igazoltnak** jelentő ki. Mezőberény, 1945. évi jul. hó 25. Hoffmann József... (olvashatatlan aláírás) Pfeifer József... (olvashatatlan aláírás).”

²⁸ „Mezőberény-Köröstarcsai Ipartestülettől. ad. 104/1949. ikt. sz. Mérai József urnak ipartestületi jegyző Mezőberény... 1949. március 24. Roósz András kirendelt küldött”.

1948-ban.²⁹ Az 1949-es államosítást követően az építőipari szövetkezetben működött, s 1959-ben nyugdíjba vonult. Mezőberényben hunyt el 1973. december 6-án.³⁰

A magas szintű építészeti képzés széles látókörű, jól képzett építőmesterekkel látta el az építőipart. Közéjük tartozott ifj. Maász Ádám és fia, József is.

*A két mezőberényi építőmester,
Maász Ádám és Maász (Mériai) József munkássága és hagyatéka*

Szerencsés véletlen folytán a Mérai József halálát követő évtizedek múltán a közelmúltban bukkant elő az a hagyatéka, amelyben a két építőmester családjára és tevékenységére vonatkozó iratok, dokumentumok szerepelnek. Összesen 13 mappa ismeretes, amelyekben fontos iratok vonatkoznak a családra, a mesterek működésére. Érdekes az a dokumentációs anyag is, amely a korabeli építészetre vonatkozóan segítséget nyújtott a tervek készítéséhez (mintarajzok), valamint tájékoztatást adott a korabeli korszerű építőanyagokról.

Az említettek közül kiemeljük azokat a mappákat, amelyek tervrajzokat is tartalmaznak. Utalni szükséges arra, hogy – mivel vállalkozók is voltak Maászék – számos olyan tervrajz is megőrződött a hagyatékban, amelyet mások terveztek. Mindkét Maász tervezéssel is foglalkozott. Családi házakat, középületeket, ipari létesítmények tervezését és kivitelezését is vállalták. Ezek közül a gyűjteményben több is megtalálható, feltűnő azonban az, hogy viszonylag kevés a homlokzati rajzok száma (6–10. kép).

A hagyatéka az alábbiakból tevődik össze:

Rövidítések:

k.	= körül
kép. kőm.	= képesített kőműves
kiv.	= kivitelező
kov.	= kovács (?)
L	= Lépték
M	= Méretarány
MÁ	= Maász Ádám
MJ	= Maász (Mériai) József
MTSZ	= Mezőgazdasági Termelőszövetkezet
okl.	= okleveles
T	= Tervező
Tek.	= Tekintetes

---

²⁹ „BIZONYÍTVÁNY KISIPAROSOK ORSZÁGOS SZABADSZERVEZETE MAGYAR MAGÁNALKALMAZOTTAK SZABAD SZAKSZERVEZETE igazolja, hogy Mérai József kartárs az 1948. november 4-től 13-ig megtartott világnézeti tanfolyamot elvégezte. Budapest, 1948. november 13.” (aláírások)

³⁰ Köszöntet mondok dr. Hantos Katalinnak, Mezőberény Önkormányzata jegyzőjének, hogy Mérai József halálának pontos dátumát rendelkezésemre bocsátotta.

I. *Mappa*

Különböző családi és egyéb iratok (anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok stb.)

II. *Mappa. Malmok, raktárak*

1. Homlokrajz az újonnan építendő hengermalomhoz Füzesgyarmaton.
T. MÁ, 1911. Pausz, tus, színezett.
2. Lakóház keresztmetszete.
T. MÁ, Mezőberény, 1910. k. Dipa, tus, színezett.
3. „Ifj Kis Lajos úr és társai malombővítési tervezetéhez”. Keresztmetszet.
T. MJ, 1927. jún. 4. Dipa, tus, színezett.
4. Kazánterv. Budapest, 1910. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
5. „Ifj. Kis Lajos úr és társai malomkibővítési tervezete Mezőberényben”.
T. MÁ, Mezőberény, 1927. június 7. Selyempausz, tus.
6. Lakóház homlokzata.
T. MÁ, 1907. február hó. Selyempausz, tus, színezett.
7. Lakóházterv. Alaprajz, metszetek, homlokzat.
T. MÁ, 1910. k. Pausz, tus, színezett.
8. „Az átalakítandó gabona szín alap területe és metszete” (malom).
T. MÁ, 1910. k. Rajzpapír, tus, színezett.
9. „Tek. Nun Márton úr részére Mezőberényben építendő Kripta tervrajza”.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. Április hó 12.
10. „Hűtőtorony” 30 m³/óra teljesítményű.
T. ? 1926. Dipa, ceruza.
11. Raktáralaprajz.
T. MÁ, Mezőberény, 1922. április 13. Pausz, ceruza.
12. „István” gőzmalom bejárati épületterve.
T. ? 1953. Fénymásolat pauszról.
13. „Békéscsabai István malom vízellátási csatornázási rajza.”
T. ? Gyula, 1953. december 14. Fénymásolat pauszról.
14. Malomalaprajz.
T. ? é. n. Papír, ceruza.
15. „HP. szívógáz metszet és generátor alapozási és elrendezési terve”.
„Ganz és Tsa Danubius gép-, waggon és hajógyár r. t.” Budapest, 1928. V. 12.
Szalmiákos (kék) fénymásolat.
16. „Láng Gépgyár RT Budapest. 1 drb 40 MFF 12 ATM. ÜNY. CORNWALL
Kazán befalazása Trinz Sándor úr rész.” Mezőberény. M=1:20.
Budapest, 1923. V. 27. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
17. „Gőzgép alapozás, továbbá kazán- és gépház berendezési terve Tek. Berg József
és Mihály urak részére, Füzes-Gyarmat.”
T. „Hajdútska” 1896. VIII. 24. Selyempausz, tus.

18. „Kéményaljzat és kazán befalazási terv Tek. Berg József és Mihály urak részére Füzes-Gyarmat.”
T. „Hajdútska”. 1896. VIII. 21.
19. „Sárréti Árúraktár és Hengermalom RT Berettyóújfalu. A padlás alaprajza.”
L=1:50
Budapest, 1919. január. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
20. „Komádi Egyesült Gőzmalomok. Komádi. Malom épület”. L=1:100. Budapest, 1919. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
21. „Tek. Fritz Sándor Úr gép és kazánház terve. Alaprajz régi állapotban.”
L=1:100. T. MÁ, Mezőberény, 1923. május 26.
22. Helyszínrajz Fitz Sándor malomtelkéről.
T. MÁ, 1923. Pausz, tus, színezett.
23. „A Berettyó-Újfalusi állomás ház építendő közraktár tervrajza.” Homlokzat.
T. May Sándor okl. mérnök, Nagyvárad, 1906. július.
24. A fenti épület alap- és hossz-szelvényrajza. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
25. „Csővezeték tervrajza a komádi gőzmalom társaság részére.” Komádi. L = 1:50.
Budapest, 1914. január 9. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
26. „Láng Gépgyár RT Budapest Kazán terve a komádi gőzmalom részére.”
Budapest, 1914. február 6. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
27. „Sárréti Árúraktár és Hengermalom r. t. Berettyóújfalu. I. emelet alaprajz.”
L=1:50. Budapest, 1919. január. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
28. „Sárréti Árúraktár és Hengermalom r. E. Berettyóújfalu. Berendezési terv. L = 1:50”
Budapest, 1919. január. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
29. Malomraktár-alaprajz.
T. MÁ, 1900-as évek. Pausz, ceruza.
30. „A Berettyó-Újfalusi állomásház építendő közraktár tervrajza.” „Földszinti alaprajz,” „Emeleti alaprajz”.
T. May Sándor okl. mérnök, Nagyvárad, 1906. július. Szalmiákos (kék) fénymásolat.

III. Mappa. Ipartestületi iratok

1. „Kimutatás a békéscsabai István malom földmunka kivitelezéséhez.” Gyula, 1953. XII. 14. Kifácsi György.
2. „Mezőberényi Ipartestület tisztikarának névsora”. 1932. július 1.
3. A Mezőberényi-Köröstarcsai Ipartestület 1938. évi jelentése. (Valamennyi nyomtatásban.)
4. A Mezőberényi-Köröstarcsai Ipartestület 1939. évi jelentése.
5. A Mezőberényi-Köröstarcsai Ipartestület 1940. évi jelentése.

6. A Mezőberényi–Köröstarcsai Ipartestület 1941. évi jelentése.
7. A Mezőberényi–Köröstarcsai Ipartestület 1942. évi jelentése.
8. A Mezőberényi–Köröstarcsai Ipartestület 1943. évi jelentése.
9. A Mezőberényi–Köröstarcsai Ipartestülettől „Meghívó”. 57/1947. ikt. sz.
10. Évi jelentés a Mezőberényi–Köröstarcsai Ipartestület 1945. évi működéséhez.
11. Meghívó évi rendes közgyűlésre. 1945. március 25.
12. Meghívó évi rendes közgyűlésre.
13. Ipartestületek Országos Központja. Ipari Hírek, 38-as körlevél 4080/1945. sz.

IV. Mappa. Kisebb lakóházak

1. „Nagys. Váczi Dezső-Macsuba Ernő urak társas lakóház építése.”
T. Nyemecz Dániel, Maász József építészvállalkozó. Mezőberény, 1928. július 31.
2. „Csapó féle ház Mezőberény”. Pausz, tus, színezett.
T. Ifj. MÁ Mezőberény, 1906. március 25. Dipa, tus, színezett.
3. „Rau József Gyógyyszerész úr lakóházának átalakítási tervezete.” M = 1:100.
Nyugati homlokzat, déli homlokzat. Alaprajz.
T. MJ kép. kőm. mester. Pausz, ceruza, színezett.
4. Lakóházalaprajz.
T. MÁ, 1910. k. Pausz, tus, színezett.
5. Lakóház alaprajz.
T. MÁ, 1910. k. Pausz, tus, színezett.
6. „Tek. Váczy Dezső és Neje részére építendő lakóház tervrajza, Mezőberényben”. „Keresztmetszet”, „Déli homlokzat”, „Nyugati homlokzat”, „Földszinti alaprajz”, „Alapozási alaprajz”, „Helyszínrajz”.
T. Nyemecz Dezső, Kiv. Maász József kép. kőm. mester. 1828. Dipa, tus.
7. „Tek. Macsuba Ernő úr és neje részére építendő lakóház tervrajza, Mezőberényben.” „Keleti homlokzat”, „Keresztmetszet”, „Déli homlokzat”, „Földszinti alaprajz”, „Alapozási alaprajz”, „Helyszínrajz”. M = 1:100
T. Nyemecz Ernő, Kiv. MJ kép. kőm. mester, 1928. Dipa, tus.
8. „Komádi raktár”. „Hosz metszet”, „földszinti alaprajz”, „alap rajz”, „keresztmetszet”.
T. MÁ, Mezőberény, 1915. November hó 22. Pausz, tus, színezett.
9. „Brülher József és neje lakóház terve”. I. ker. Nagy utca 80. „Homlokzat”, „Keresztmetszet”, „Földszinti-alaprajz”, „Alapozási-alaprajz”.
T. MJ, 1930 k. Selyempausz, tus, színezett.
10. „Nagys. Györke Lujza úrnő részére építendő lakóház tervrajza”. „Homlokzat”, „Keresztmetszet”, „Alaprajz”.
T. MJ, Mezőberény, 1934. VI. 12. Pausz, ceruza, színezett.
11. „Weiner Ferenc lakóházának bővítési terv”. „Alaprajz”, „Keresztmetszet”.
T. MJ, Mezőberény, 1935. VI. 14. Dipa, ceruza, színezett.

12. „Kurtág Vilmos lakóháza Gyomai út 11.” M = 1:100. „Alaprajz”, „C-D metszet”, „A-B metszet”.
T. MJ Kép. kőm. mester, Mezőberény, 929. V. 9.
13. A berényi „Szálló” alaprajza.
T. MÁ Mezőberény, 1911. Április hó. Selyempausz, tus, színezett.
14. Iskola alaprajza és keresztmetszete.
T. MÁ 1910. k. Selyempausz, tus.
15. „Adamovics Mihály úr részére építendő lakóház tervrajza, Kutvölgy”. Homlokzati rajz, „I. Keresztmetszet”, II. Keresztmetszet”. M = 1:100.
T. MJ, építési vállalkozó, Mezőberény, 929. VII. 11. Pausz, ceruza, színezett.
16. A német templom és környékének helyszínrajza.
Feltehetően Maász Ádám készítette 1910 körül. Pausz, tus, színezett.
17. Lakóház homlokzati, alaprajza, keresztmetszete és helyszínrajza.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza.
18. Épületalaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
19. Lakóház homlokzati és alaprajza.
T. MÁ, 1910 k. Dipa, tus, színezett.
20. Maász Ádám lakóházának alaprajza és keresztmetszete. „Az egész telek alapterülete = 391.00 □ öl /:1407.60 m²:/”
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
21. „Maász Ádám lakóháza, és telkének alaprajza, Mezőberény, Gyomai út 25 sz. L = 1:100”.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
22. Lakóház metszete és „Pincze-alaprajz”.
T. MÁ, 1900-as évek. Pausz, tus, színezett.
23. Brülher József lakóháza. I. ker. Nagy utca 80.
T. MJ, 1930 k. Pausz, tus, színezett.
24. „Kurtág F. Vilmos Gyomai út 11.”
T. MJ, 1929. Dipa, ceruza.
25. Lakóház alaprajza és metszete.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza.
26. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza, színezett.
27. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Rajzpapír, ceruza.
28. Lakóházalaprajz és metszet.
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
29. „Marticsek János úr részére építendő gazdasági épület tervrajza, Mezőberény”. M = 1:100. „Alaprajz”, „Keresztmetszet”.
T. MJ, Mezőberény, 929. VI. 23-án.

30. „Réti József és Neje lakóházának átalakítási terve, Mezőberény Mátyás-kir. u. 27.”
T. MJ, 1935. Dipa, ceruza, színezett.
31. „Tek. Sziráczki András úr Lakóházának toldalék építési terve, Mezőberény,
Tarcasai u. 6.” „Alaprajz” és „Keresztmetszet”. M = 1:100.
T. MJ, Mezőberény, 1930. VIII. 21. Pausz, ceruza, színezett.
32. Lakóház és tyúkólaprajz és keresztmetszet. „Hősök útja 6. sz.”
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
33. Lakóházalaprajz és udvar, keresztmetszet.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
34. Lakásbővítési alaprajz és homlokzatrajz.
T. MJ, 1930 k. Rajzpapír, ceruza, színezett.
35. Telek- és lakóházalaprajz.
T. MJ, 1930 k. papír, ceruza.
36. „Antal József és Neje lakóházának terve – Mezőberény Kirov-u 17.”
T. MJ, 1950 k. Pausz, kék ceruza.
37. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
38. „Juhos János és neje Mezőberény Áchim L András u. 49. sz. lakóházának terve”
(homlokzat, metszet és alaprajz).
T. MJ, 1950 k. Zsírpapír, ceruza.
39. „Tek Kurtág F Vilmos úr és neje részére építendő lakóház tervrajza”. „Alap-
rajz”, „Keresztmetszet”. M = 1:100.
T. MJ, 1929. V. 9. Rajzpapír, ceruza, színezett.
40. „Özv. Csinos Albinné lakóházának alaprajza. Hősök útja 3.”
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.

V. Mappa. Költségvetések

1. Egy füzetben különböző költségvetések.
2. 65 db különböző költségvetés, árajánlat 1935-től 1945-ig.
3. Egy darab műszaki leírás (1898).
4. Egy darab műszaki leírás (1935).

VI. Mappa. Különfélék

1. „Köröstarcsai Tanyák Tejszövetkezete átalakítási terve.” M = 1:100. Alaprajz és
metszet.
T. MJ, Mezőberény, 1935. VI. 1. Pausz, ceruza, színezett.
2. „Szálloda”. Homlokzati rajz.
T. MÁ, Mezőberény, 1897. március hó. Vászónpapír, tus, színezett.

3. Szeszfőzde tervrajza. L = 1:100. Három alaprajz és három metszet.
T. MÁ, Mezőberény, 1923. febr. hó 21. Selyempausz, tus, színezett.
4. „Gőz fürdő tervezet, Kiss Sándor és fia Lajos urak részére Mezőberénybe mint mellék tervezet a már beadott gőz malom tervhöz.”
T. Ifj. MÁ, Mezőberény, 1898. III. 11. Rajzpapír, tus, színezett.
5. „Családi ház tervrajza.” L = 1:100. (Homlokzati, bejárati oldal rajza, alaprajz, hosszanti és keresztmetszet, tetőszerkezet.)
T. MJ, Budapest, 1924. márc. 6. Dipa, tus.
6. Lakóház alaprajza. „Földszinti alap-rajz”, „Alap-rajz”.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. február hó. Dipa, tus, színezett.
7. Lakóház keresztmetszete.
T. MÁ, 1910 k. Dipa, tus, színezett.
8. Lakóház „Kereszt-metszet”.
T. MÁ, 1910 k. Dipa, tus, színezett.
9. Lakóház „Alaprajz”. L = 1:100.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. April hó 4.
10. „A Mezőberényi Gazda-Kör toldalék-építési tervezete”. L = 1:100. „Homlokzat-részlet”, „Földszinti alaprajz”, „Kereszt-metszet”, „Pince-alaprajz”.
T. MÁ, Mezőberény, 1923. február hó. Pausz, tus, színezett.
11. Lakóház „Pincze és alapozási alap-rajz”.
T. MÁ, Mezőberény, 1911. Márczius hó 31. Pausz, tus, színezett.
12. Raktárépület „alap rajz”, „kereszt-metszet”.
T. Ifj. MÁ, Mezőberény, 1903. Szeptember havában. Rajzpapír, tus, színezett.
13. „Mezőberényi »Hangya« Fogy. és Ért. szövetkezet újonnan épülő és átalakítási tervrajza”. L = 1:100. Alaprajz, „A-B metszet”, „C-D Metszet”. (Csabai út és Vasút utca sarkán.)
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
14. Épületterv. Homlokzat, keresztmetszet, földszinti és emeleti alaprajz.
T. MJ, 1930 k. pausz, tus.
15. „Miklós Géza Mezőberény, Sas u. 1. sz. telkének és asztalos műhelyének alaprajza”. M = 1:100. (A Sas utca és a Csabai út sarkán.)
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza és kék ceruza, színezett.
16. Melléképület tervrajza (homlokzat, alaprajz és keresztmetszet). L = 1:100.
T. MÁ, Mezőberény, 1908. April hó.
17. „Nagy László Mezőberény Vásár tér 3. sz. alatt építendő baromfikereskedés-terve”. Alaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
18. „János féle részlet terv Gyoma”. L = 1:50. „Metszet a pincén keresztül”, „Előlnézet az udvarban”.
T. MÁ, 1900-as évek. Rajzpapír, tus, színezett.

19. „...nak tervrajza Füzesgyarmaton”. „Kereszt metszet”.
T. MÁ, 1900-as évek. Dipa, tus, színezett.
20. „Nagys. Györke Lujza úrnő részére építendő lakóház tervezete”. Homlokzat, alaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, „kép. kőm. mester, Mező Berény, 1934. VI. 12.” Dipa, ceruza, színezett.
21. „Népkerti pavillon tervrajza”. Homlokzat, alaprajz és keresztmetszet. M = 1:50.
T. MJ, 1928. I. hó. Pausz, ceruza, színezett.
22. Lakóépület hosszanti metszetrajza.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza.
23. „Brülher József és neje lakóház terve I. ker. Nagy utca 80”. „Homlokzat”, „Kereszt-metszet”, „Földszinti alaprajz”, „Alapozási-alaprajz”.
T. MJ, 1930 k. Rajzpapír, tus, színezett.
24. „Rau József gyógyszerész úr lakóházának átalakítási tervezete”. „Nyugati homlokzat”, „Déli homlokzat”, földszinti és emeleti alaprajz. M = 1:100.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza.
25. „Tek. Rück Márton úr részére építendő lakóház tervrajza.” Keresztmetszeti és alaprajzok, helyszínrajz. A másik oldalon egy másik lakóház homlokzati és alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza, színezett.
26. „Kálvin téri ártézi kút felépítményének tervezete.” M = 1:50.
T. Govrik László, é.n. Fénymásolat.
27. „Mezőberényi Hitelszövetkezet részére építendő szövetkezeti székház terve.” Homlokzat, alaprajz és keresztmetszet. M = 1:100.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza.
28. „A Járási Tanács VB. tulajdonát képező Békés, Széchenyi tér 6. sz. telkén lévő melléképületének, 2 db kétszobás és 2 db egyszobás lakássá való átalakítási terv.”
T. MJ, 1953. szept. 2. Fénymásolat pauszról.
29. Ablakvázrajz.
T. MJ, 1930 k. Rajzpapír, ceruza.
30. „Tek. Hay Mihály úr lakóházának átalakítási terve.” L = 1:50. Alaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, „kép. kőm. mester, Mezőberény, 930. VI. 18.” Pausz, ceruza, színezett.
31. „Háy Mihály, Mezőberény, Nefelejts-u 1-3. sz.-ú lakóházának terve.” M = 1:100. Alaprajz.
T. MJ, 1930. Pausz, ceruza.
32. „György telki tisztii lakás átalakítása cseléd háznak” „alaprajza”, „Uj cseléd ház alaprajza és homlokzat”, „kereszt metszet”.
T. MÁ, 1910-es évek. Pausz, tus, színezett.
33. „Komádi községben újjáépítendő főjegyzői-lak tervezete”. M = 1:100. Alaprajz, födém szerkezet, keresztmetszet.
T. ? Komádi, 1926. július hó 24-én. Fénymásolat, színezett.

34. „Balogh Zsuzsanna Mezőberény Deák Ferencz u. 65. sz. alatti baromfivágó telepének vázrajza.” Műszaki leírással mellékelve.
T. MJ, 1942. Pausz, kék ceruza.
35. Ház tetőszerkezetének metszetrajza.
T. MJ, 1930 k. Rajzpapír, ceruza.
36. „Czimpó ház”. Homlokzatrészlet ablakokkal, négy alaprajz és egy keresztmetszet.
T. MÁ, 1910 k. Rajzpapír, tus és ceruza, színezett.
37. „Miklós Géza asztalos Mezőberény Sas u. 1. sz. telkének helyszínrajza”. M = 1:100.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza.
38. „Balogh Géza Mezőberény Turul u. 33. sz. alatti lakos baromfivágó telepének vázrajza.”
T. MJ, 1942. aug. 26. Pausz, kék ceruza, színezett.
39. „Savolt György és Nun Lajos Mezőberényi lakosok közös tulajdonát képező Vésztői út 12. sz. beltelek helyszínrajza.” Pausz, ceruza.
40. Házkeresztmetszeti rajzok.
T. MJ, 1930 k. Zsírpapír, ceruza.
41. „Csárdaszállási községi kanistálló terve M = 1:50”.
T. ? Kiv. „Vegyésipari Termelőszövetkezet mint a Békés megyei KISZÖV tagja.” Nagy Lajos. 1950-es évek. Fénymásolat pauszról.
42. „Tek. Adamik György úr részére építendő tímár telep tervrajza Mezőberény Jókai u. 8. sz.”
T. MJ, Mezőberény, 1930. VIII. 7. Papír, ceruza, színezett.
43. „Báró Vécsey Miklós részére építendő sertésfiazató terve /:Vasbeton:/ Blaukamajor.”
T. MJ, 1929. II. 12. Rajzpapír, ceruza.
44. „Csárdaszállási Kossuth MTSz csirkenevelő és sertésól terve.” M = 1:100.
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza, színezett.
45. „Tek. Rau József gyógyszerész úr részére építendő kukorica göré tervrajza.”
T. MJ, Mezőberény, 1933. IV. 14. Pausz, ceruza, színezett.
46. „Mezőberény község részére építendő Kereki korcsma melléképületének terve.”
M = 1:100.
T. MJ, Mezőberény, 1933. október 24. Pausz, ceruza, színezett.
47. Gazdasági melléképület terve.
T. MÁ, 1926. április. Pausz, ceruza, színezett.
48. Istállóalaprész és keresztmetszet.
T. MJ, Mezőberény, 1928. VI. 16. Pausz, ceruza, színezett.
49. „A mezőberényi gazdasági iskola melléképületének terve.”
T. ? É. n. Fénymásolat.

50. „Antal József és Neje lakóházának terve Mezőberény Kirov u. 17. sz.”
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza, színezett.
51. „Práth Pálné Mezőberény Vésztői út 55. sz. melléképületének terve.”
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza, színezett.
52. Lakóház vázrajza.
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
53. „Szilágyi Gábor úr részére építendő pince tervrajza. M = 1:50.”
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
54. „Ledig Sándor Mezőberény Horthy Miklós út 5. sz. telkének helyszínrajza.”
T. MJ, 1942 k. Pausz, kék ceruza, színezett.
55. „Nemzetes Vitéz Tóth Imre és neje kertilakának terve.” M = 1:100.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
56. „Kovácsoltvas gyári vagy raktáráblak, szab. »Köpplinger« rendszer szerint.”
1930 k. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
57. Lakóház-keresztmetszet.
T. MJ, 1930-as évek. Rajzpapír, tus, színezett.
58. Keresztmetszeti rajz.
T. MJ, 1930-as évek. Selyempausz, tus, színezett.
59. „Tardos” lakóházalaprajz és keresztmetszetek. Másik oldalon „Templom menynyezet felkötése”, keresztmetszeti rajz.
T. MÁ, 1920-as évek. Dipa, ceruza.
60. „Lédeczi.” Szerkezeti keresztmetszetrajz. „L = 1:50”.
T. MÁ, 1920-as évek. Pausz, ceruza.
61. „A mezőberényi izr. hitközség átalakítási tervezete.” „L = 1:100.” A régi és átalakított épület alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1922. April hó 8. Pausz, tus, színezett.
62. „Ngs Mandel József úr lakóházának átalakítási terve L = 1:100.” Alaprajz.
T. MJ, Mezőberény, 1930. VI. 7. Pausz, tus, színezett.
63. „Szikora Andrásné Mezőberény Jeszenszki u. 14. sz. alatti baromfivágó telepének vázrajza.” M = 1:100.
T. MJ, 1940 k. Pausz, kék ceruza, színezett.
64. „Farkas és Társa vasszerkezeti gyár műszaki irodája.” Idomvas ablakok. 1930-as évek. Pausz, kék tinta.
65. „A püspökladányi ev. ref. egyház lakásának tervezete. L = 1:50.” Alaprajz és keresztmetszet.
T. MÁ, Mezőberény, 1907. febr. hó. Selyempausz, tus, színezett.
66. „Istálló terve a mezőberényi gazdasági iskolának. L = 1:100.”
T. Govrik László kov. okl. építészmérnök, 929. Pausz, ceruza.
67. „Mezőberény és Vidéke Körzeti Földművelésügyi és Erdőgazdálkodási Hivatal 4. sz. darálózeme Csárdaszállás 4087. hrsz. ingatlanon.” „K. 28-as Hoffer-nyersolajmotor meghajtású 24 kalapácsos daráló.”
T. MJ, 1950 k. Pausz, ceruza.

68. „Csárdaszállási községi bikaistálló és sertés apaállat istálló tervezete.”
T. MJ, 1950-es évek. Fénymásolat.
69. „Csárdaszállási Kossuth MTSz 3898. hrsz 62. tanya sz. (:volt Hanszék tanya:)
építendő sertés fiaztató terve.” M = 1:100.
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza, színezett.
70. „Csárdaszállási Kossuth MTSz ... hrsz alatt építendő ló- és kocsiszín terve. M =
1:100.”
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza.
71. „Borgula János és Neje Mezőberény Marx tér 11. sz. melléképületének terve.”
T. MJ, 1956. VII. 3.
72. „Órházi melléképület.” M = 1:50.
T. MJ, 1950-es évek. Fénymásolat.
73. „Mezőberényi Földműves Szövetkezet 2. sz. daráló üzeme Mezőberény Marx tér
8. 3084. hrsz ingatlanon.”
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza.
74. „Nagys Léderer Sándor Kastélyának földényszerkezete.”
T. MÁ, 1900-as évek.
75. „Mezőberény Földműves szöv. 1. sz. daráló üzeme, Mezőberény Petőfi Sándor
u. 13. sz. 68-70. hrsz ingatlanon.”
T. MJ, 1950-es évek. Pausz, ceruza.
76. Gazdasági épület.
T. MJ, 1940 k. Pausz, ceruza.

VII. Mappa. Iskolák

1. „Ajánlati lap. A mezőberényi állami elemi iskola épületének átalakítása és kibő-
vítése tervezetéhez.” 1926.
2. „Mezőberényi m. kir. áll. polgáriskola.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus, színezett.
3. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése 18. sz. Bejárati kapu rajza.”
T. Kiv. MÁ? New Budapest, 1906. okt. 19. Pausz, tus.
4. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola. Földszinti alaprajz.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus, színezett.
5. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése. 17. sz.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus.
6. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése. Pince- és alapozási alaprajz.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus.
7. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése. Emeleti alaprajz.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus.
8. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése. Födémterv.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus.

9. „Mezőberényi m. kir. áll. polgári iskola építése. Lépcső rajza.”
T. ? Kiv. MÁ? 1906. Selyempausz, tus.
10. Lakóház homlokzati rajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1907. febr. 25. Dipa, tus, színezett.
11. Lakóház homlokzata.
T. MÁ, 1900-as évek. Dipa, tus, színezett.
12. Állami elemi iskolaalprajz és keresztmetszet.
T. MÁ, Mezőberény, 1925. III. 2. Dipa, tus, színezett.
13. „A mezőberényi gazdasági iskola bővítési terve.” M = 1:100.
T. Govrik László kov. okl. építészmérnök. 1928. Fénymásolat.
14. Lakóház homlokzata.
T. MÁ, Mezőberény, 1905. február hó. Dipa, tus, színezett.
15. Iskolaalprajz és keresztmetszetrajz.
T. MÁ, 1925 k. Pausz, tus és ceruza.
16. „A mezőberényi ref. Egyház iskolabővítésének terve II. ker. Kálvin tér 8. sz. a.
L = 1:100.”
T. Govrik László kov. okl. építészmérnök, 1929. Fénymásolat.
17. Ugyanaz a tervrajz, alul ceruzával írás a fénymásolaton Govrik aláírása mellett:
„Építette 929. VII–VIII. Maasz József kép. kőm. mester”.
18. „181. Vörös gyalog pótzászlóalj parancsnoksága. menetlevél. I. rész”. „Maas József vörös katona”, „Alsónémedi 1919. júl. 31.” (Budapestre távozott.)
19. „Mezőberényi szakiskolának juttatott élelmezési épület átalakítási és befejezési terve. Alaprajz.”
T. MJ, Kiv. „Mezőberényi Lakáskarbantartó Kisipari Szövetkezet”. 1953. V. 13. Fénymásolat.
20. „Berényi II. Ker. Ág. Ev. Egyház lelkészi lakásának terv rajza.”
T. MÁ, Mezőberény, 1910. Dipa, tus, színezett.
21. „A mezőberényi II. ker. ev. egyház lelkészlak és hivatalai. Marx tér 3. sz.”
T. MJ, Mezőberény, 1959. jul. 6. Pausz, ceruza, színezett.
22. Alaprajz.
T. MÁ, 1900-as évek. Pausz, tus, színezett.
23. „Mezőberény Község Kereki-pusztai tanyai iskola építésének terve.” M= 1:100.
Alaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, 1940 k. Pausz, ceruza.
24. Tetőszerkezet.
T. MÁ, 1910 k. Rajzpapír, ceruza, színezett.
25. Óvoda alaprajza.
T. MÁ, 1920-as évek. Dipa, ceruza.
26. „A mezőberényi gazdasági iskola bővítési terve.”
T. Govrik László kov. okl. építészmérnök, 1929. Fénymásolat.

VIII. Mappa (Békésvármegyei Ellenőrzési Napló az 1903. évre). Tervek

1. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. II. 16. Pausz, tus, színezett.
2. „Plavetz Pál Mezőberény Szénáskert u. 6. sz. lakóházának toldalék építési terve.”
T. MJ, 1940 k. Pausz, tus, színezett.
3. Lakóházalaprajz.
T. MÁ, Mezőberény, 1911. november. Pausz, tus, színezett.
4. Orvos lakóházának alapja és keresztmetszete.
T. MÁ, 1910 k. Dipa, tus, színezett.
5. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, 1910 k. Dipa, tus, színezett.
6. Mezőberény, főjegyzői lakás alaprajza.
T. MJ, 1930-as évek. Fénymásolat.
7. „Babinszki János és Neje Mezőberény Szénáskert-u. 8. sz. alatt építendő lakóházának terve.” Homlokzat, alaprajz és keresztmetszet. M = 1:100.
T. MJ, Mezőberény, 1942. június 23. Papír, ceruza, színezett.
8. „Tekintetes Tardos János úr részére építendő Emeletes Lakóház terve.” „Pince-alaprajz”, „Földszinti-alaprajz”.
T. Hajszel Gyula építész, Kassa, 1912. január 29. Selyempausz, tus.
9. „Emeleti alaprajz.”
T. Hajszel Gyula építész, Kassa, 1912. január 29. Selyempausz, tus.
10. Lakóház alaprajza és keresztmetszete.
T. MÁ, 1920-as évek. Pausz, tus, színezett.
11. „Lédig Sándorné Mezőberény Horthy Miklós u. 5. sz. telkének alaprajza.
M = 1:200.”
T. MJ, 1942 k. Pausz, kék ceruza, színezett.
12. „Nagys Schwarz Ferenc úr részére Mezőberényben létesítendő Kripta és halottas ház terve.”
T. ? 1930 k. Fénymásolat.
13. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1896. január. Selyempausz, tus, színezett.
14. Lakóház alaprajza és keresztmetszete.
T. MÁ, 1910. Dipa, tus, színezett.
15. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, 1910. Dipa, tus.
16. „Spitzer Lipót Mezőberény.” Lakóházalaprajz.
T. ? Nagykároly, 1911. Dipa, ceruza.
17. „Lelkészlak Mezőberény.”
T. MÁ, 1916. január 24. Pausz, tus.
18. Alap- és helyszínrajz. M = 1:200.
T. MJ, Mezőberény, 1929. V. 2. Rajzpapír, ceruza, színezett.

19. „Tekintetes Tardos János úr részére készítendő egy földszintes lakóház terve. L = 1:100 mtr.”
T. Hajszel Gyula építész, Kassa, 1912. január 29. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
20. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, 1910-es évek. Pausz, ceruza.
21. Nun Márton lakóházának alaprajza.
T. MÁ, 1907. Papír, tus.
22. „Dr. Oláh Ernő úr és Neje toldaléképítési tervezete. L = 1:100.” Az orvos lakóházának alaprajza.
T. MÁ, 1920-as évek. Dipa, tus, színezett.
23. Ugyanannak részlete. Pausz, ceruza, színezett.
24. Lakóházalaprajz és keresztmetszet.
T. MÁ, Mezőberény, 1920. II. 6. Selyempausz, tus.
25. „Tekintetes Tardos János úr részére készítendő földszintes lakóház terv”. Alaprajz és pincealaprajz. L = 1:100.
T. Hajszel Gyula építész, Kassa, 1912. január 29. Szalmiákos (kék) fénymásolat.
26. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, 1910 k. Pausz, tus.
27. „Lédig Ádám és Sándor lakóházának terve Nógrádmegyer.”
T. MJ, Mezőberény, 1928. XI. 6. Dipa, ceruza, színezett.
28. Lakóházalaprajz.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza, színezett.
29. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
30. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
31. Lakóház alaprajza.
T. MJ, 1929. Pausz, ceruza, színezett.
32. Lakóház alaprajza és keresztmetszete.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
33. Lakóházalaprajz és keresztmetszet.
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza, színezett.
34. „Tekint. Spitzer Lipót úr lakóházának terve. L = 1:100.”
T. M...? Nagykároly, 1912. XII. 21.
35. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1923. dec. Pausz, ceruza, színes.
36. Vázlatrajz.
T. MJ, 1930. Pausz, ceruza.
37. „Pince alapozási terv”. M = 1:50. Főjegyzői lakásterv.
T. ? 1938. szeptember 6. Fénymásolat.
38. Vázlatrajz.
T. MÁ, 1923. december hó. Pausz, ceruza.

39. „Zawizlay Adolf Lakház tervezete Komádiba.” Alaprajz.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
40. Lakóházalaprajz.
T. MJ, 1930-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
41. „Hay Miklós Mezőberény Nefelets-u 1-3. sz. lakóházának terve.” M = 1:100.
T. MJ, 1940 k. Pausz, kék ceruza, színezett.
41. „Tek. Hoffmann Márton úr és neje részére építendő lakóház tervrajza.”
M = 1:100.
T. MJ, Mezőberény, 1929. VII. 3. Pausz, ceruza, színezett.
42. „A-B metszet”. M = 1:50. Főjegyzői lakásterv.
T. ? 1939. Fénymásolat.
43. Lakósalaprajz.
T. MJ, 1930-as évek. Rajzpapír, ceruza, színezett.
44. Lakósalaprajz és tető felülnézeti rajza.
T. MJ, 1930-as évek. Rajzpapír, ceruza, színezett.

IX. Mappa. Szállodák, üzletek, egyesületek

1. „Szálloda” homlokzati rajza.
T. MÁ, 1911. április 8. Dipa, tus.
2. A szálloda „Földszinti alap-rajz”-a.
T. MÁ, Mezőberény, 1911. Ápril hó 8. Selyempausz, tus.
3. A szálloda keresztmetszete.
T. MÁ, 1911. április 8. Selyempausz, tus.
4. „Mezőberény Község tulajdonát képező Magyar. Kir. Szálloda tervezete.”
T. MÁ, 1911. Pausz, tus, színezett.
5. 2 db „»Magyar Király« szálloda, étterem terve Mezőberény”, „Emeleti alap”, „Földszinti alap”. M = 1:200.
T. MÁ, 1911. 1927. évi felmérés. Mezőberény, 1927. nov. 12. Govrik László községi mérnök. Pausz, tus, színezett.
6. „A M. Kir. Szálloda nagytermének átalakítási terve 1:100.”
T. Govrik László (községi építésmérnök), 1926. Pausz, ceruza, színezett.
7. „A Magyar Király Szálloda emeleti alaprajza. M = 1:200.”
T. Govrik László, 1926.
8. A szálloda Kossuth tér és Ötvös utca sarkán lévő részének átalakítási terve (cukrászda, készáru raktár, mosogató, műhely, nyersanyagraktár).
T. MJ, 1950-es évek. Kiv. „Mezőberényi Építőipari Kisipari Szövetkezet”.
9. „Lédig Testvérek részére építendő Vasúti vendéglő és szálló terve Mezőberény Vasút u. 38.”
T. MJ, Mezőberény, 1926. IX. 16. Pausz, ceruza, színezett.

10. „Nemzeti Kör”.
T. MÁ, 1911. Papír, ceruza.
11. „Mezőberényi Hitelszövetkezet részére építendő szövetkezeti Székház terve.”
M = 1:100.
T. MJ, 1938. Pausz, ceruza, színezett.
12. Raktárépület-alaprajz és metszet.
T. MÁ, 1911 k. Pausz, tus, színezett.
13. „Baromfi átvevő és szikvíz üzem” terve. (A szállodaudvar és a csirkepiac között). M = 1:100.
T. MJ, 1950-es évek. Papír, ceruza, színezett.
14. „Mezőberényi postahivatal átalakítási terve.” L = 1:100.
T. MÁ, 1920-as évek. Papír, ceruza, színezett.
15. „A magyar Király istálló tervezete.”
T. MJ, 1927 k. Papír, ceruza.
16. „Mezőberény község Vasúti vendéglőjének terve.”
T. MJ, 1930 k. Dipa, ceruza.
17. „Magyar Király” szálloda étteremterve.
Fénymásolat az 1927-es pauszról.
18. 2 db „A mezőberényi »Központi« hangya szövetkezet üzletház építési tervezete.”
T. MJ, 1956. IV. 9. Fénymásolat színezve.
19. „Mezőberényi »Központi« Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet.”
T. MJ, 1956. Dipa, ceruza, színezett.
20. „Mezőberényi Hitelszövetkezet részére építendő szövetkezeti székház terv.”
T. MJ „építési vállalkozó, kőművesmester”, Mezőberény, 1928. júl.

X. Mappa. Különleges, vegyes

1. „Munkácsi Rom. Kat. templom építkezése Fő és mellék tornyok toronysisak szerkezet.”
T. MÁ, 1910 k. Selyempausz, tus.
2. „Mezőberényi Hitelszövetkezet részére építendő Szövetkezeti Székház terve.”
T. MJ, 1938. július. Fénymásolat színezve.
3. „Mezőberényi II. ker. ág. ev. egyház lelkész lakásának tervezete.” „Alaprajz”, „Földszinti alap”.
T. MÁ, Mezőberény, 1911. IX. 16. Selyempausz, tus.
4. Hangya szövetkezet székháza. Alaprajz, pincealaprajz, keresztmetszet. M = 1:100.
T. MJ, 1930-as évek. Dipa, ceruza.
5. „Központi. Fogy. és Ért. Szövetkezet Mezőberény portál terve.”
T. Éjszaky, Budapest, 1936. II. 24. Fénymásolat.
6. „A mezőberényi izr. Hitközség átalakítási tervezete.” Alaprajz.
T. MÁ, Mezőberény, 1927. IV. 8. Pausz, tus, színezett.

7. „Kálvin téri ártézikut felépítményének tervéhez.”
T. Govrik László községi mérnök. Fénymásolat.
8. „Orvosi lakás-tervezet Bihar Ugrai Község részére.” (Homlokzat-, alaprajz, keresztmetszet). M = 1:100.
T. MÁ, Biharugra, 1900. szept. 7. Selyempausz, tus, színezett.
9. „Köröstarcsai fürdő tervezet.” Alaprajz.
T. MÁ, 1912. Papír, tus, színezett.
10. „Terv rajz kül és bel méretek, Egy 1500 kilogramm teher képességű sertés és szarvasmarha mérő mázsáról a Körös tarcsai Tekintetes előljáróság rendeletére.”
T. Tójszik Mátyás, Kecskemét, 1891.
11. „Szajol állomáson létesítendő Váltótorony terve.” M = 1:50.
T. MÁ, 1910 k. Selyempausz, tus, színezett.
12. „Schwarz Zsigmond és Révész István urak részére építendő jégverem és hűtő tervrajza.”
T. MJ, Mezőberény, 1925. X. 15. Pausz, ceruza, színezett.
13. Lakóház alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. május. Pausz, tus.
14. Hűtőház és sörfejtő épület alaprajza.
T. MÁ, 1921. Pausz, ceruza, színezett.
15. Hűtőház, sörfejtő, valamint magtár alaprajza.
T. MÁ, 1921. november. Pausz, tus, színezett.
16. Sörfejtő-hűtőkamra-jégkamra épület alaprajza.
T. MÁ, 1921. Pausz, ceruza, színezett.
17. Sörfejtő-, hűtőkamra-, jégveremalaprajz és hosszanti keresztmetszet.
T. MÁ, 1921. Pausz, tus, színezett.
18. Két lakóház alaprajza.
T. MJ, Mezőberény, 1928. szept. 22. Pausz, ceruza, színezett.
19. „T. Kőbányai Polgári Serfőző R. T. részére építendő jégverem és hűtő tervrajza, Mezőberény Seprenyi István I. ker. 178. sz. telkén.”
T. MJ, Mezőberény, 1927. XII. 11. Pausz, ceruza, színezett.
20. Sörfejtő és hűtő épületének alaprajza és keresztmetszete.
T. MÁ, Mezőberény, 1918. május. Pausz, ceruza, színezett.
21. Gyógyszertár és lakás alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1922. május. Pausz, ceruza, színezett.
22. „Shell Kőolaj RT Budapest-Csepel Raktár »Általános« (nem kiviteli) rajz”.
T. Hussy. Delmár Béla okl. gépészmérnök Budapest, 1929. I. 28. Fénymásolat.
23. „Tek. Szántó Pál úr részére építendő jégverem tervrajza.”
T. MJ, Mezőberény, 1928. X. 10. Pausz, ceruza, színezett.
24. Bleuer-féle magtár alatti pince alaprajza. M = 1:100.
T. MÁ, Mezőberény, 1921. nov. hó. Pausz, ceruza, színezett.

25. „T. Vinter Mihály lakóház tervrajza.”
T. MÁ, Mezőberény, 1911. Junius hó 26. Dipa, tus, színezett.
26. Gazdasági épület alaprajza.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. február hó 3.
27. Metszetrajz.
T. MÁ, é. n. Dipa, ceruza.
28. Épületalaprajz és tartószerkezet.
T. MÁ, é. n. Pausz, tus.
29. Ugyanaz. Papír, ceruza, színezett.
30. „400 hl. befogadóképességű cefretartó tervrajza.”
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
31. „Méltóságos Hoyos Fülöp úr pusztafási villanytelepének kibővítési tervezete.”
Alaprajz és metszet. L = 1:50.
T. MÁ, Mezőberény, 1925. Julius hó 26.
32. Gazdasági épület alaprajza.
T. MÁ, 1910-es évek. Pausz, tus, színezett.
33. „Alaprajz. a Mezőberényi és gyümölcsipari és Központi Szeszfőző Szövetkezet által Mezőberény községben III. ker. Gyomai út 31. összeírási szám alatt létesített központi szeszfőzde helyiségeiről.”
T. MJ, Mezőberény, 1931. július hó 27. Pausz, ceruza.
34. „A mezőberényi Gazda=Kör toldalék-építési tervezete.”
T. MJ, 1930 k. Fénymásolat.
35. „Battonya-Domaegyháza-Csanádapáca. Doboz-Gyula utvonal térképe”.
M = 1:300 000.
T. MJ, Mezőberény, 1938. V. 17. Pausz, ceruza.
36. „Mezőberényi Ipartestület színpadépítési terve.”
T. MJ, Mezőberény, 1930. VI. 12. Pausz, ceruza, színezett.
37. „Rau József úr gazdasági épületének terve Mezőberény Luther u. 2.” M = 1:100
T. MJ, Mezőberény, 1942. július 26. Pausz, ceruza, színezett.
38. „Tek. Szántó Pál úr jégverem és hűtő kibővítésének tervrajza.”
T. MJ, Mezőberény, 1928. X. 9. Pausz, ceruza, színezett.
39. 2 db „Tűzoltó őrszertár és lakás.” Homlokzati rajz és keresztmetszet.
T. MJ, 1942 k. Fénymásolat.
40. „Gróf Hoyos féle Villanytelep átalakítása.”
T. MÁ, 1925. Pausz, tus.
41. Orvos lakásának alaprajza.
T. MÁ, 1910 k. Pausz, tus, színezett.
42. Melléképület homlokzat-, alap- és metszetrajz.
T. MJ, Mezőberény, 1929. VIII. 26. Pausz, ceruza, színezett.
43. Szeszfőzdealaprajz és metszet.
T. MÁ, 1925 k. Pausz, tus.

44. Egyleti székházalaprajz.
T. MÁ, Mezőberény, 1925. február hó. Fénymásolat.
45. Mezőberény, cséplőszín.
T. ? Budapest, 1953. VIII. 23. Fénymásolat.
46. „Mezőberényi rakterület tervrajza.” L = 1:100. „Vacuum Oil Company RT Budapest.”
T. Hufnagl, Budapest, 1930. IX. 4. Fénymásolat.
47. „Helyszínrajz a Br. Eötvös u. 6. alatt lévő Schön és Petyán szövőgyár részére bevezetendő Széchenyi utcai ártézi kút vízbevezetése és víz elvezetéséről.”
T. MJ, 1940 k. Pausz, ceruza.
48. 2 db elhalványult fénymásolat (Békéscsaba, MÁV, 1950 körül).
49. Épületalaprajz és metszet.
T. MÁ, 1920 k. Pausz, tus.
50. Sörraktár, jég- és hűtőkamra épületének alaprajza és metszete.
T. MÁ, Mezőberény, 1918. Május hó. Pausz, tus, színezett.
51. Közműterv.
T. MÁ, Mezőberény, 1912. február 23. Pausz, ceruza és tus.
52. Szerkezetrajz.
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
53. Szeszfőzdealaprajz és metszet.
T. MÁ, 1925. Pausz, tus és ceruza.
54. Metszetvázlat.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza.
55. Alaprajz és metszet.
T. MÁ, 1925 k. Pausz, tus.
56. Községi szeszfőzde alaprajza.
T. MÁ, 1920-as évek. Pausz, ceruza, színezett.
57. Lakóház, gazdasági épület alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
58. Szeszfőzde kazánja.
T. MJ, 1930 k. Papír, ceruza.
59. Szeszfőzde alaprajza.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
60. Orvosi lakás átalakítása.
T. MJ, 1930 k. Pausz, ceruza, színezett.
61. Weisz János raktárépületének alaprajza és keresztmetszete.
T. MÁ, 1924. Papír, tus.
62. „Kiss Lajos úr részére építendő téglalegető kemence tervrajza L = 1:50.”
T. MÁ, 1920-as évek. Milliméterpapír, ceruza, színezett.
63. „Tejszövetkezeti épület.” (Tejcsarnok).
T. MÁ, 1920 k. Dipa, ceruza.

64. „Csendőrörs-laktanya I. számú mintaterve. 1 nő és 5 nőtlen lovascsendőr részére.” (1920-as évek. Papír, nyomtatott).
65. „Mezőberényi Villamossági Rt” tervrajza.
T. Govrik László, 1929. Selyempausz, tinta.
66. „Tek. Fehér Pál úr raktár épületének tervezete.”
T. MJ, Mezőberény, 1926. XI. 1. Pausz, ceruza, színezett.
67. „Karczagi Kolera kemencze tervezete. Fertőtlenítő kemencze. L = 1:50.”
T. ? Szolnok, 1892. okt. 9. Papír, fénymásolat.
68. „5000 lit. Benzintartály alapozási rajza.”
T. MJ, é. n. Papír, tus.
69. 2 db vázrajz (alap és metszet). L = 1:200 ?
T. MÁ, 1920-as évek. Papír, ceruza.
70. 3 db fénymásolat.

XI. Mappa. Termékismertetőik

1. „Eternit”. Magyarországi Központ, Budapest, Andrásy út 33. (1910-es évek).
2. „Magyar keramiai Gyár Részvény-Társaság.” Budapest, 1916.
3. „Vízhatlan vakolat és beton Normal tricogal...” 1929.
4. Szigetelési reklám. 1930 k.
5. „School Post Nro 20. 1. Jun. 1947.” Újság.
6. „Ceresit” vízhatlanító. Wien, 1909.
7. „Sikurit” vízhatlanító. Lutz Ede és Társa, 1910-es évek.
8. „Magyar Tőzeg és Műtrágya-ipar” BT árjegyzéke. 1920-as évek.
9. „Hasznos útmutató Biber Művek”. 1934.
10. „Rosner Ármin építő-, cementárú... Budapest.” Árjegyzék, 1935.
11. „Mintafüzet. Magyar Vegykészítményű Papírgyár Oser Jakab. Budapest VI. Ó ucca 49. Alapítattott: 1893.” (1920-as évek). Pauszpapír mintafüzet.
12. 2 db eternit reklám. „Grosz Zoltán K. F. T. építési és tüzelési anyagok telep Mezőberény.”
13. 4 db újság. Az „Építő Ipar – Építő Művészet” 1927. április 15-i számának mellékletei (épületrajzok).
14. „Graepel Hugó Betéti Társaság Gép- és Rostalemezgyár, Malomépítészet. Budapest X. Szilávy utca 20–30.” Kézzel ráírva: „Filippi Umberto”.
15. „Diesener H. építész írta: Az oszloprendek – Gyakorlati Kézikönyv az építészek számára. Ford. Ritter Ignác építész. Budapest, 1899.”

XII. Magyar Építő Művészet

Templomok. XXIX. évfolyam, 2. szám (benne mintarajzok: ablakkeret, falminták).

XIII. Mappa. Mintarajzok

1. 9 db szakrajz. „Maász József II. évf. szakipari tanuló”, 1924.
2. 1 db épület oldalrajz.
3. „Miklós Géza, Winter József és Schupkégel Mihály által létesítendő fűrésztelep tervrajza L = 1:200.”
T. MJ, 1940 k. Pausz, kék ceruza.
4. „Méltóságos Fejérváry Coelestin úrnő üvegházának tervezete.”
T. Wagner Márton szakértő, 1930 k. Pausz, tus, színezett.
5. „Csárdaszállási községi bika és sertés apaistálló tervezete.”
T. MJ, 1953 k. Pausz, tus.
6. Sportpálya-lelátó terve.
T. MJ, 1950-es évek. Bőrpauz, ceruza.
7. „Mezőberényi központi fogyasztási szövetkezet áruraktár tervezete.”
T. MÁ, Mezőberény, 1925. Április 23. Pausz, tus, színezett.
8. „Schlick-féle vasöntöde és gépgyár részvény-társaság Budapesten.” I. tábla. Kérekvetők (1910-es évek).
9. 2 db mintarajz („Polytechnischen – Buchlandung Dresden”).
10. Mintarajz: „Bahnhof Carlsruhe. Maschinen Haus” (1910-es évek).
11. Mintarajz: oltárterv. Carlsruhe Verlag.
12. Mintarajz: vasútállomás terve (Staionsgebäude be Riegel).
13. Mintarajz: vasúti megálló (Haltpunkt Heiter-shein). Album Stadt & Landhäusern N° 160.
14. Mintarajz: Station Kratzingen N° 154.
15. Mintarajz: Taubenhaus (galambdúc). Album von Wohn & Landhäusern N° 2.
16. Mintarajz: Garten Pavillon (kertilak). Album von Wohn & Landhäusern N° 1.
17. Mintarajz: Moziterv (1910-as évek). 15. T. „Hullay”. Kiadó Trepák István, Arad, Kossuth utca 63.
18. Mintarajz: Templomterv 20. Kiadó Trepák István, Arad, Kossuth utca 63.
19. Mintarajz: Die Schule der Zimmerer-Meisters 52. Verlag der Internationalen Gewerbebuchhandlung Josef Keil, Leipzig (1920-as évek).
20. Mintarajz: Wohnhaums mit Geflügelsühtung bei der Abttsmühle bei Carlsruhe Album v. Wohn & Landhäusern N° 17.
21. Mintarajz: Bahnhof Tstaions. Eienbohr Entwürfe.
22. Mintarajzok: Privat Gemeinderbauten für stadt und Land. Verlag v. Konrad Wittwer in Studtgart Blatt 11, 16, 21 23, 26, 28, 31, 36, 38, 43, 46, 48, 56, 86, 88. (15 db)
23. Mintarajzok: Mdzínárodné album malých Staveb. Internationales Kleinbuten Album. Nemzetközi kis épületek albuma. Kiadó Keil József Verleger Budapest (1910-es évek). 1–2, 26–27, 42–43, 45, 57–58, 98–99. (12 db). A rajzokat a következő építészek tervezték: Rudolf Zelenka Freiwaldau (1. sz.), Ottok. Čulk Bu-

- dapest (2. sz.), Otto Hillebrand Zwickau Böhmen (26–27. sz.), Ritter Ignác Budapest (42–43. sz.), Holzmann Károly Bécs (45. sz.), Josef Erler Tachau (57–57/a. sz.), Török Antal Sátoraljaújhely (58. sz.), Szélig Gáspár Szekszárd (98–99. sz.).
24. „Kisebbitett próbanyomatok az Ujkori Kis Lakóházak és Nyaralók című műből.” (1900-as évek)
  25. Mintarajz: Bahnwontshaus. Album v. Stadt & Landhäuser N° 158. Druck & Verlag von J. Veith in Carlsruhe.
  26. Mintarajz: Templom 42–43. T. Hullay. Kiadó Trepák István, Arad, Kossuth u. 63.
  27. Maász József II. éves ipari tanuló 4 db szakrajza. Rajzpapír, tus és részben színezett.
  28. „Reizen Lipót és Társa 99. sz. Árjegyzék. Szegeden, 1929 május.”
  29. „Hazai Általános Biztosító Részvénytársaság Budapesten. Tűzbiztosítások. Békéscsaba, 1936. június 30.” „Tek. Kovács Sándor úr”.
  30. „Anti-Pluvius-Rendszerű Modern üvegtetők. Márkus Miksa Budapest Lakatosárú Gyára VI. Hunn utca 4/a.” (1920-as évek)
  31. „The Nauchatel Asphalte Company (Limited) Kizárólagos engedményese a Val de Traversi, Svájc Neuchatel Cantonjában fekvő aszfalt bányának. Főszékhelye: London. fiókiintézetek külföldön: Amsterdam, Berlin, New York, Travers, Turin. Fiók. Intézetek Ausztria–Magyarországban: Budapest–Bécs” (1900 k.)

IRODALOM

BÖÖR 1978

Böör L.: Nagykőrös társadalmi és gazdasági viszonyai a két világháború között. In: Novák L. (szerk.): Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából. AJMK, I. (1978) 169–272.

GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990

Gerle J. – Kovács A. – Makovecz I.: A századforduló magyar építésze. Budapest, 1990.

HORVÁTH 1943

Horváth Z.: Egy mezőváros céhes ipara. A nagykőrösi céhek élete és története. Nagykőrös, 1943.

IRÁNYI 1973

Irányi I.: Az első világháború. A két forradalom időszaka (1914–1919). In: Szabó F. (szerk.): Mezőberény története. I. Mezőberény, 1973. 289–310.

NOVÁK 1989

Novák L. [F.]: A Három Város építésze. AJMKm, 8. (1989)

NOVÁK 2002a

Novák L. F.: A zsidóság Nagykőrösön. AJMKm, 13. (2002)

NOVÁK 2002b

Novák L. F.: Mezőberény településnéprajzi viszonyai (18–19. század). BMMK, 23. (2002) 235–252.

SKOLKA 1988

Skolka A.: A Békés vármegyei Mezőberény történeti-topográfiai leírása. Békéscsaba, 1988. (»Fekete könyvek« kultúrtörténeti sorozat, 12.)

**Zwei Mezőberényer Baumeister:
Ádám Maász und József Maász [Mériai]**

- László Ferenc Novák -

Resümee

Die letzten Jahre des 19. Jahrhunderts, die Jahrhundertwende sind durch landesweit große Bauarbeiten repräsentiert. Da die traditionelle Bauweise überholt war, kam es zum Bau von feuersicheren, imposanten Wohnhäusern, die den Baustil der Epoche widerspiegeln. Diesen Baustil bezeichnet man als Eklektik, dieser hatte sich unter dem Einfluss der Sezession entfaltet.

Die moderne Architektur erforderte entsprechende Fachleute. Die Regelwerke der behördlichen Bauarbeiten verpflichteten die Baumeister dazu, neben einem Kostenvoranschlag auch Bauzeichnungen zu erstellen.

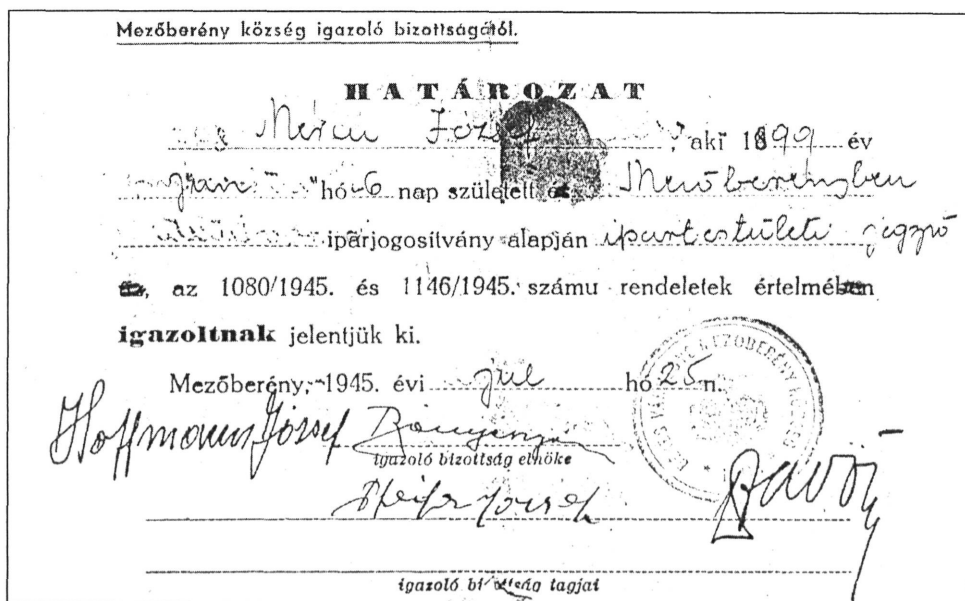
In den verschiedenen Ortschaften der Großen Tiefebene, so auch in Mezőberény haben gut ausgebildete Baumeister gearbeitet. Zu ihnen gehörten Ádám und József Maász, die sich nicht nur hier eifrig bemühten, die Architektur der Stadt vielfältig zu gestalten. In Mezőberény wurde im Zentrum der Stadt das Rathaus und entlang der Hauptstraßen wurden öffentliche Gebäude und Wohnhäuser im eklektischen Stil gebaut (Haus des Notars, Sitz der Gewerkekorporation usw.). Besonders innerhalb des sog. „Deutschen Damms“ („Német gát“ – das von Deutschen bewohnte Viertel) wurden auf den Grundstücken der Deutschen Wohnhäuser erbaut, die die Vermögenslage widerspiegeln. Dies waren standesgemäß verzierte Wohnhäuser von eklektischem Charakter mit einer sog. „trockenen“ Toreinfahrt und Fassaden mit Verzierungen aus Klinkerstein.

Die Arbeit der einzelnen Baumeister wird bei den heute noch erhaltenen Gebäuden gelobt. Schriftliche Dokumente mit Zeichnungen, die die Ausführung derselben dokumentieren, sind leider nur selten überliefert worden. Zum Glück bilden hier die Werke der beiden Baumeister Maász eine Ausnahme.

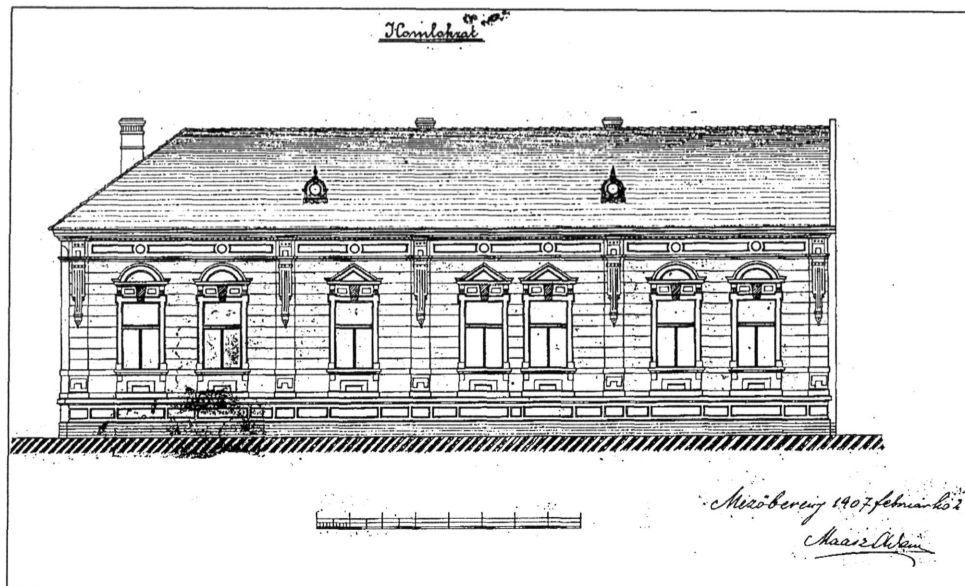
*Novák László Ferenc
Arany János Múzeum
H-2750 Nagykőrös, Ceglédi út 19.
E-mail: novaklf@freemail.hu*

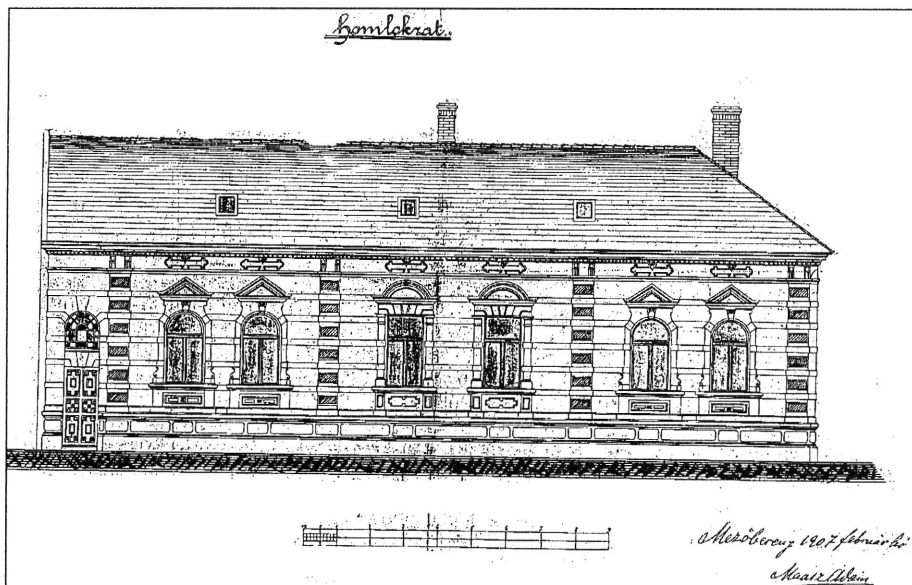

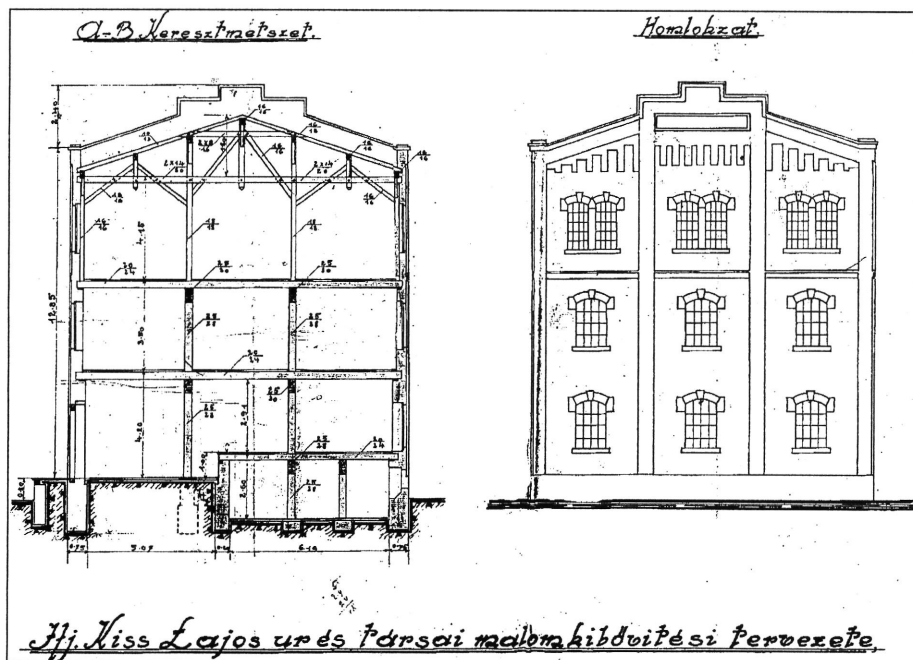
5. kép. Mérai József háború utáni politikai igazolása 1945. július 25-én

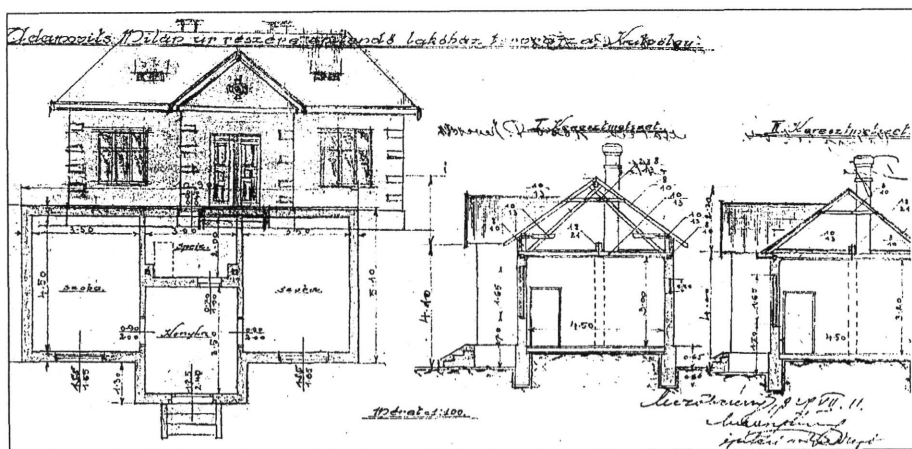
6. kép. Maász Ádám eklektikus stílusú lakóházterve 1907-ből
(VII. mappa 6. dokumentum)

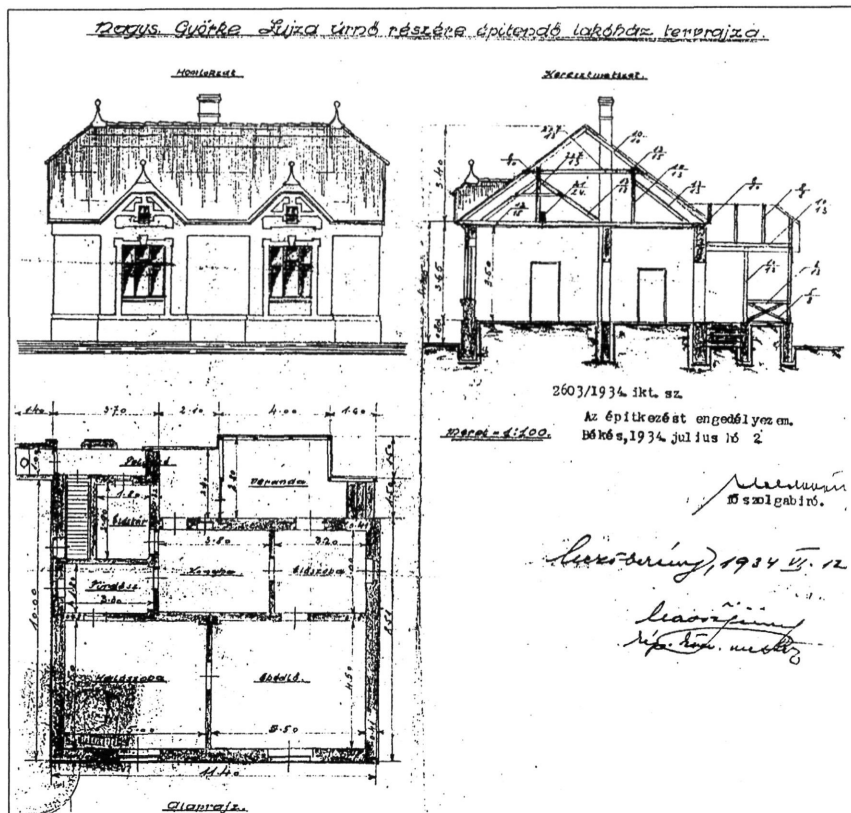
7. kép. Maász Ádám eklektikus lakóházerve 1907-ből (VII. mappa 10. dokumentum)

8. kép. Maász József malomterve 1927. július 4-én (II. mappa 3. dokumentum)

9. kép. Maász József lakóházterve 1929. július 11-én (IV. mappa 15. dokumentum)

10. kép. Maász József lakóházterve 1934. június 12-én (IV. mappa 10. dokumentum)

FEJEZETEK A NAGYVÁRAD-SZÖLLŐSI SÖRGYÁR TÖRTÉNELMÉBŐL¹

– Hochhauser Ronald –

Borovszky Samu 1901-ben kiadott nevezetes *Magyarország vármegyéi és városai – Bihar vármegye és Nagyvárad monográfiája* a következőket írja Nagyváradról: „Bihar vármegye, földrajzi helyzeténél fogva a nyugat-európai kultúrához a múltban későbbben jutott, mint a kedvezőbb fekvésű nyugati vármegyék; de azért a mai fejlett közlekedési viszonyok segítségével velük csakhamar egy színvonalra emelkedett, sőt bizonyos tekintetben felül is múlja őket... Az élelmezés és élvezeti ipar mindenkor egyik legjelentékenyebb iparága volt Bihar vármegyének. Különös jelentőséggel bírnak a megye székhelyén a nagyipar körében honos malom- és szeszipar...”²

Nagyvárad fejlődésének óriási lendületet adtak a vasúti építkezések. 1858. április 24-én átadták a Püspökladány–Nagyvárad, 1870. szeptember 7-én a Nagyvárad–Kolozsvár, 1887-ig pedig a többi irányba futó vasútvonalat. Számos hitelintézet – bank, takarékpénztár és takarékszövetkezet – alakult, tőkét és gazdasági háttérrel biztosítva a gyorsan fejlődő iparnak és kereskedelemnek. Nagyszerűen jövedelmezett a termény- (főleg a gabona- és bor-) kereskedelem.

Az ipar fejlődését nagyban elősegítette az ipartestület megalakulása 1886-ban.³

1890-től új szakasz kezdődött, amikor az ipari forradalom kibontakoztatásával egyre erőteljesebbé vált a polgárosodás. Ekkor létesült a *Nagyvárad-i műtrágyagyár Rt.* A *Janky és Tsa. francia cognac gyár*⁴ rumgyártással szélesítette termékeinek skáláját.

1895 után a filoxeravész következtében a szőlőültetvények nagy része kipszult,⁵ és így a figyelem a sör- és malátagyártás fejlesztésére irányult.

A sör „atyjának” tartják egyesek az egyiptomi Oziriszt, mások Gambrinus, brabanti királyt. A sör előállításában azonban nem egy ember nevéhez fűződik, hanem véletlenek sorozatának eredménye.

A legkevesebb ötezer éve ismert ital felfedezése úgy történhetett, hogy egy darabka kenyeret nedves helyen állni hagytak, az erjedni kezdett, és fogyasztása – alkoholtartalma miatt – mámorítólag hatott. Ezt a felfedezést támasztja alá az a

¹ A tanulmány a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatásával jött létre.

² BOROVSZKY 1901. 304.

³ FEHÉR 1933–1937. 250.

⁴ FLEISZ 1997. 18.

⁵ RÓZSÁS-HÁNCSS 1992.

tény, hogy évezredekken keresztül ez volt a sörgyártás technológiája. A sumérok és az egyiptomiak kenyéértésztából állították elő a sört, és a sörfőzdek gyakran pékségekhez kapcsolódtak. A gallok ismerték az árpából való italkészítést, a germán törzsek itala pedig a mézből készült sör – a *met* – és a gabonasörök voltak. Az erjesztett italokat komlóval ízesítették. A borivó népek nem voltak jó véleményekkel a sörivókról: magukat kultúr-, a sörfogyasztókat barbár népeknek tartották.

Nagy Károly birodalmában a sörfőzés már éppoly népszerű volt, mint a borkészítés. Később a kolostorok lakói vették kézbe a sörfőzés ügyét. A sörgyártást tudományosan a XIX. században Louis Pasteur alapozta meg azzal, hogy kimondta: a szesz erjedés az élesztő élettevékenységének az eredménye.⁶

Váradon az ipari sörgyártás az 1850-es években honosodott meg, amikor a város tőszomszédságában, a délkeletre fekvő Pece-Szöllősen sörház létesült.⁷

A malátagyár, amely 1872 tájt épült, egy jókora alapterülettel, négy emelet magasságban emelkedett ki a már meglévő sörház szomszédságában.

Az ipari fellendülés folyamatát 1873-ban kereskedelmi válság hátráltatta.⁸ A megtorpanás a szesz- és sörgyártásban a termelés visszaesését eredményezte. A közel hét évig tartó krízisnek a számlájára írható az is, hogy 1875 körül a nagyvárad-i sörházban megszűnt a termelés, majd a vállalkozás ellen megkezdődött a csődeljárás. Ez röviddel azután következett be, hogy a *Bécsi Bank Rt. (Wiener Bankverein)* tulajdonába került.

Nagyipari fejlődés Magyarországon (1867–1900) című könyvében Sándor Vilmos utalást tesz az 1890-ben alapított „*Hungária*” *Serfőző és Malátagyár Rt* nagyvárad-i sörfőzde.⁹ Jó okom van feltételezni, hogy a szöllősi sörfőzdeiről van itt szó, mert az eddigi levéltári kutatásaim nem derítettek fényt egy másik, Nagyváradon üzemelő sörfőzde vállalati formára.

1895-ben a pece-szöllősi ipartelepen ismét beindult a sörgyártás, majd 1899-ben, válságos idők után – a filoxeravész következtében a borárok megnövekedtek – egy rt. birtokába került. A vállalkozás ekkori neve: *Nagyvárad-Szöllősi gőzsörgyár „Löwy Ignác” (Grosswardein-Szöllöser Damfbierbrauerei)*.¹⁰ Bár a tulajdonosok a malátagyárat korszerűsítették és a sörgyártelepet jéggyárral egészítették ki, reményeik nem váltak be, a vállalkozás ismét csődbe jutott. Ez annak volt betudható, hogy a századfordulón a „*Dreher és Haggemacher*” *Serfőzdek* termékei elárasztották a nagyvárad-i piacot, komoly konkurenciát jelentve az itt gyártott sörfajtáknak.

Kisebbségi kihagyás után, 1902-ben a gyárat átvette Krausz Béla, kinek vezetése alatt a termelés elérte az évenkénti 1200 hl sört. 1903-ban a várad-szöllősi gyárhoz hívták vezető tisztviselőnek Friedmann Hermann nagyvárad-i lakost, a legnagyobb

---

⁶ RÓZSAHEGYI-WAJAND 1995. 139.

⁷ FLEISZ 1997. 13.

⁸ BEREND-SZUHAY 1978. 93.

⁹ SÁNDOR 1954. 578.

¹⁰ POPESCU 1995. 34.

európai cégeket képviselő „Steiner M. Albert” Nagyvárad *Kereskedelmi Ügynökség* irodavezetőjét, aki az ajánlatot¹¹ ekkor visszautasította. Az állást csak 1914-ben foglalta el.

1908-ban a gyár vezetősége társszerződési egyezményt írt alá a *Biharmegyei Takarékpénztárral*, és 1914-ig *Krausz Béla és Tsa. Bt.* néven működött. Az 1908. évi termelés meghaladta a 1800 hl sört. A gyár sörkülönlegességei közé tartozott ebben az időszakban a „Góliáth”.¹² 1912-ben és 1913-ban az évi termelés 13 620 hl volt.¹³

1914. február 26-án *Nagyvárad Sörgyár Rt.-vé (Bierbrauerei Aktiengesellschaft)* alakult, és a *Biharmegyei Takarékpénztár* tulajdonába ment át. Tárgya a „*Krausz Béla és Tsa. Bt.*” tulajdonában lévő sörgyár megvétele, és ezen gyár révén sör, maláta és mellékcikkek gyártása és eladása, a Monarchia keleti részén a sör-*ipar fejlesztése volt. Alaptőkéje ekkor 200 000 korona. A gyár ügyvezető-, kereskedelmi és műszaki igazgatóját, Friedmann Hermann-t, Havas Mór, a Biharmegyei Takarékpénztár igazgatója nevezte ki, helyettesévé Sefolga Vilmost bízták meg.*¹⁴

1915-ben a gyárban csak 9810 hl sört termeltek. A termelési visszaesést az első világháború kitörése eredményezte.

Az ipartelep 1916-ban a budapesti *Hazai Bank Rt.* tulajdonába került, és 1922-ig működött ennek felügyelete alatt. Annak ellenére, hogy válságos időszakok uralkodtak, az új befektetőnek sikerült nagyobb termelést biztosítania. Így 1916-ban az ipartelepen 13 100 hl sört állítottak elő.¹⁵

Az 1917. november 19-én tartott rendes évi közgyűlésen az alapszabályok a következőképpen módosultak: a társaság tárgya és célja a Nagyvárad város tözsomszedságában, Várad-Szöllős község területén fekvő sörgyár révén sör, maláta és mellékcikkek, valamint jég gyártása, vétele és eladása; vendéglők és szállodák kibérlése, megvétele, működtetése vagy bérbeadása; szeszes italok, ecet vagy ezen gyártási körbe tartozó termékek előállítás, gyártása és ugyanezen termékek, valamint különféle borok vétele és nagybani árusítása; gazdaságok, birtokok kibérlése, üzemben tartása és ezekkel kapcsolatban állattenyésztés és állathizlalási üzem folytatása; minden, a fentebb felsorolt üzletágakkal kapcsolatos kereskedelmi üzlet folytatása.¹⁶

1918. május 14-én a *Nagyvárad Sörgyár Rt.* alaptőkéje 500 000 korona volt.

Az 1920. április 24-ei évi soros közgyűlésen igazgatóvá választották Friedmann Hermann kereskedelmi és műszaki igazgatót, nagyváradí lakost és dr. Rapoch Jenő bankigazgatót, budapesti lakost. Az alaptőke ekkor 1 500 000 korona volt.¹⁷

---

¹¹ FEHÉR 1933–1937. 278.

¹² POPESCU 1995. 34.

¹³ POPESCU 1995. 35.

¹⁴ OL-BI. Törvényszéki iratok. Szociális cégek. VI., 267.

¹⁵ POPESCU 1995. 35.

¹⁶ OL-BI. i. m. VII., 135.

¹⁷ OL-BI. i. m. 137

Az 1921. november 30-án megtartott évi soros közgyűlésen igazgatónvá választották dr. Coriolan Bucico-t, Nagyvárad polgármesterét, és Cornel Bejan-t, Bihar megye alprefektusát.

A nagyváradai sörgyár hatalmas és korszerű iparvállalattá történő fellendülése 1922-ben kezdődött, amikor a részvények egy részét a *Kolozsvári Takarékpénztár* szerezte meg, a másik részét – a tranzakciót Friedmann Hermann létesítette¹⁸ – a kőbányai „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. vette meg. Az 1922. szeptember 28-ai évi rendes közgyűlésen igazgatónvá választották Bocsánczi László vezérigazgató és dr. Szántó Zoltán igazgató kolozsvári, valamint dr. Demetriu Mangra ügyvéd, Ioan Cherciu ipari felügyelő, Horváth Árpád bankigazgató nagyváradai lakosokat. Az 1922. december 20-ai rendkívüli közgyűlésen az 1 500 000 korona alaptőkét átszámolták. Ezen összeg megfelelő értéke 750 000 lej, amit az igazgatói tanács javaslatára 7 000 000 lejre emeltek.

Kőbányai mintára megkezdődik egy hatalmas, korszerű gépekkel ellátott sörgyár létesítése. A bejárati kaputól (1. kép) jobbra felépül az irodaház épülete (2. kép) és a bejárati porta. A portától balra a főzőház épülete létesül. A cél szentesítése ügyében a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. áttelepíti Nagyváradra az egyik kőbányai gyárat. A főzőház három kazánja (3. kép) és szűrőberendezése (4. kép) a müncheni *Göggel & Sohn* cég gyártmánya 1910-ből.¹⁹ Dreherék országos méretűvé fejlesztik a gyárat, elérvén azt, hogy Románia egyik legnagyobb telepe legyen.

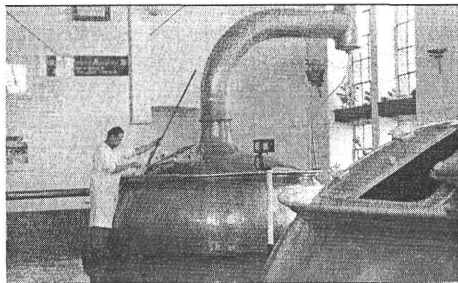
1. kép. A bejárati kapu.
Mögötte, balra a főzőház épülete

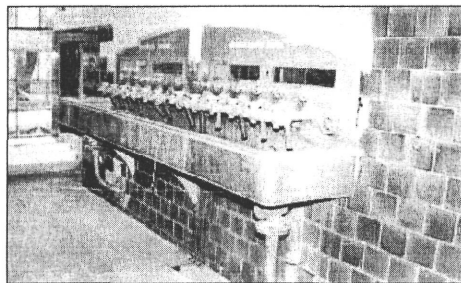
2. kép. Az irodaház épülete

¹⁸ FEHÉR 1933–1937. 278.

¹⁹ A Nagyvárad Sör- és Malátagyár Rt. levéltára.

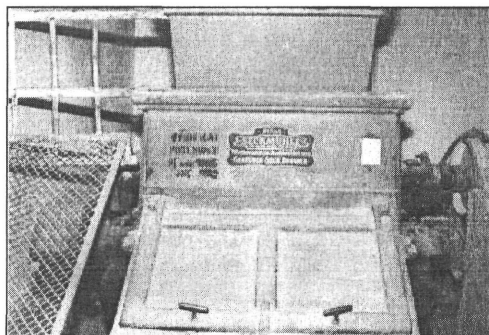
3. kép. A főzőház két kazánja

4. kép. Szűrőberendezés a főzőházban

Az 1923. március 5-ei rendkívüli közgyűlésen a vezetőség módosította az intézmény elnevezését: „Dreher-Haggenmacher” Sörgyár Rt. Az igazgatói tisztet a következő személyek töltötték be: Teodor Mihali, Aurel Lazár (az 1918-as egyesülés egyik mentora), Dreher Jenő (a vállalkozás atyjának, Dreher Antalnak a dédunokája) és Haggenmacher Oszkár.²⁰ Ugyancsak 1923-ban, a „Dreher-Haggenmacher” Sörgyár Rt. bérbbe vette az újaradi sörgyárat, báró Nopcsa Elekné vállalkozását.²¹

A kezdeti nehézségek sikeres leküzdése után a termelés 1924 áprilisában kezdődött meg. A sörgyár alaptőkéje ekkor 30 000 000 lej – az összeget az 1924. október 11-ei rendes közgyűlésen szavazták meg –, termelőképessége évi 200 000 hl volt.²² E teljesítményhez hozzájárulhatott a dresdai Seck fivérek malomipari berendezéseket és gépeket gyártó vállalatától (*Mühlenbauanstalt und Maschinenfabrik worm Gebrüder Seck, Dresden*) beszerzett és üzembe helyezett malátaörlőgép is (5. kép). Ezzel a termelőképességgel a „Dreher-Haggenmacher” Sörgyár Rt. Románia első öt sörgyára közé volt sorolható. A vezetőség Diamandstein Mihály tisztviselőt bízta meg a gyár termékeinek országos terjesztésével.²³

5. kép. Seck-féle malátaörlőgép

²⁰ OL-BI. i. m. IX. 327.

²¹ MÓZES 1988. 33.

²² ÁRVAY 1941. 134.

²³ FEHÉR 1933–1937. 277.

1925-ben odaadó munkájának gyümölcseként Friedmann Hermann-t a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. romániai vezérigazgatójává nevezték ki. E munkája mellett a nagyváradi közgazdasági és közéletben is sikeres tevékenységet fejtett ki: a *Sörgyárosok Egyesületének* alelnöke, a *Gyárosok Országos Egyesületének* elnöke, valamint a „*Makabea*” sportegyesület és az *Utazók Egyesületének* díszelnöke beosztásban. Számos jótékonyági tevékenységet kezdeményezett és támogatott.²⁴

1926- és 1927-ben már több mint 50 000 hl volt a termelés.²⁵ Termelőképességét figyelembe véve a gyár hivatva volt Partiumot és az egész Erdélyt, a fogyasztók legteltjesebb megelégedésére, a legkitűnőbb sörrel ellátni. E célkitűzést nagyban elősegítette az, hogy saját maláta- és jéggyárral rendelkezett.

1930-ban a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. megvásárolta az újaradi sörgyárat, amit – mint már szóltunk róla – 1923-tól bérelt. Az 1929–1933 között bekövetkezett súlyos gazdasági és pénzügyi válság, valamint az iparvállalatokra nehezítő adók és közterhek miatt az újaradi sörgyár bezárta kapuit. Így 1931 novemberétől csak a nagyváradi telepen folytatódott a termelés.

Helyi viszonylatban a válság végét jelezte az, hogy 1932-ben a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. termékei elárasztották a bukaresti piacot is – Diamandstein Mihály terjesztési munkájának legnagyobb eredménye²⁶ –, és rövid időn belül a fogyasztók kedvencévé váltak. Érdemes megemlíteni, hogy ekkor Bukarestben számos, a nagyváradi sörgyárnál nagyobb kapacitású sörgyár működött. A bukaresti „*Luther*” és „*Bragadiru*” sörgyár már 1898-tól mesterségesen hűtött raktárhelyiségekkel is rendelkezett.²⁷ Szintén 1932-ben, augusztusban, az ipar és kereskedelem terén szerzett érdemei elismerésül, a király a „*Meritul Comercial*” I. osztályú érdemkeresztel tüntette ki Friedmann Hermann-t.²⁸

Friedmann Hermann 1935 őszén bekövetkezett halála után a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. vezetőjévé Diamandstein Mihályt nevezték ki. Vezérigazgatói elődjéhez hasonlóan, Diamandstein jelentős szerepet töltött be Nagyvárad kulturális és jótékonyági intézményeinek megsegítésében.²⁹

1937-ben a gyárban 37 000 hl sört főztek.³⁰

1940 és 1944 között, amikor területileg és gazdaságilag Erdély az anyaországhoz tartozott, a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. alaptőkeként 1941. április 25-én 1 500 000 pengőt számolt. Az alaptőke növekedése azzal magyarázható, hogy a második világháború idején a sör a keresett termékek kategóriájába tartozott a német piacon. Ebben az időszakban Nagyváradon, a Bémer-tér 3. szám alatt mű-

²⁴ FEHÉR 193–1937. 278.

²⁵ BORCEA–GORUN 1995. 230.

²⁶ FEHÉR 1933–1937. 277.

²⁷ CSETRI–JENEI 1997. 368.

²⁸ FEHÉR 1933–1937. 278.

²⁹ FEHÉR 1933–1937. 277.

³⁰ POPESCU 1995. 35.

ködött Arz Károlyné Jakabffy Vilma *Dreher Sörözője és Étterme*, amely olcsó menüket, hidegteleket és frissen csapolt „Dreher” söröket kínált a vendégeknek. A plakátokon feltüntetett reklámszöveg szerint a fogyasztók figyelmét arra hívták fel, hogy mindenütt csak a „Dreher-Haggenmacher” Nagyvárad-i Sörgyár Rt. kiváló minőségű söreit kérje. A gyár sörkülönlegességei közé tartozott ekkor a „Szent György” és „Szent László” világos sör, valamint a „Bak” duplamalátás barna sör.³¹

1946. május 3-án az újaradi telepen, 15 év szüneteltetés után beindult a maláta- és jégtermelés.³²

1947-ben a cég 40 500 000 lej alaptőkéjét 2 000 000 000 lejre értékelték fel.

A XX. század második felének hajnalán, amikor a vállalat felvette a „Munca” nevet,³³ a sör, maláta, valamint különféle szeszes és üdítőitalok előállítására, a jég, a szikvíz és édesség gyártása került előtérbe. A termelési és értékesítési tevékenységekhez hozzátartozott néhány étterem és szálloda bérlése és működtetése. Ezen időszakhoz fűződött még a „București” és „Porter” márkájú sörök gyártása is.³⁴

1972-ben a sörgyárat összevonták a nagyvárad-i Szesz- és Élesztőgyárral. Közös működésük alatt a vállalkozás a Nagyvárad-i Sör-, Szesz- és Élesztőgyár nevet viselte. Ekkor gyártott sörmárkái között említést érdemel a „Bihor”, „Bucegi”, „Carpați”, „Felix”, „Hipoglucidică”, „Iadolina”, „Sport”, „Stăncuța” és a „Valea Prahovei” (6. kép).³⁵

6. kép. Nagyvárad-i sörmárkák üvegcímkéi

Románia utóbbi években megindult gazdasági átalakulása a Nagyvárad-i Sörgyár életében is döntő szerepet játszott. A korábbi gazdasági mechanizmust, mely a tervgazdálkodásos rendszeren alapult, egyre jobban felváltotta a piacgazdálkodás. A sörgyár részvénytársasággá alakult, új nevet vett fel: Nagyvárad-i Sör- és Maláta-

³¹ POPESCU 1995. 35.

³² OL-BI. i. m. XII. 346.

³³ POPESCU 1995. 35.

³⁴ POPESCU 1995. 35.

³⁵ POPESCU 1995. 35.

gyár Rt. A társaság nem váltotta be a hozzá fűzött reményt, miszerint a minőségi sörgyártást helyezi előtérbe úgy, ahogyan azt a nagyváradiak – ismervén a gyár hagyományát – elvárták volna. Az ekkor gyártott, ám gyenge minőségű sörök között díszes helye van a „*Favorit*” és „*Crișana*” márkának.

Az 1999. március 25-ei árverésen az *Állami Tulajdonalap (Fondul Proprietății de Stat)* eladta a sörgyárba fektetett részvényeit. A nagyváradi *Evro Impex Kft.* 4 milliárd lejért megvásárolta a gyár részvényeinek 39%-át. A győztes cég, a *Romexa Rt.*, 3 évre kiterjedően vállalta a sörgyár tárgyának megtartását, továbbá egy csokoládétermékek gyártására hasznos berendezés üzembe helyezését.³⁶ Jól megfontolt gazdasági célból az új tulajdonos mégsem építette be a korszerű technológiát. 1999 őszén a *Nagyváradi Sör- és Malátagyár Rt.* bezárta kapuit. A 2000. év elején lebontották, helyére felépítették a *Lotus Market* bevásárló- és szórakoztató központot.

Mint érdekesség, megemlítjük, hogy 1943-ban a nagyváradi „*Grafika*” Nyomda kiadta a „*Dreher-Haggenmacher*” Sörgyár Rt. XVII. sörzsebnaptárát.³⁷ A várad-szőlősi sörgyártelep fényképén kívül információkat és táblázatokat tartalmaz: nagyváradi és budapesti intézmények telefonszámát, vasúti menetrendet, postai díjszabásokat, kalóriatáblázatot, kulcsszám-táblázatot kamatszámításhoz, gépjárművek nemzetközi jelzéseit, forgalmi táblákat, fajsúly-táblázatot, a főbb mértékegységeket, az idegen pénz-nemek megnevezését, adatokat a Föld lakosainak számáról és legnagyobb városairól, a budapesti külképviseletek és útlevélosztályainak címét. Megtalálható még a budapesti Hungaria, Ritz és Nemzeti szálloda fényképe, címe és telefonszáma.

Egy cég által megrendelt nyomtatványról lévén szó nem hiányozhatnak a reklámoldalak (7. kép): „Ha estélyt rendez, lakomát tart, zsúrt ad, bankettet rendez és jó hangulatot akar, nem hiányozhatnak a »*Dreher-Haggenmacher*« *Nagyváradi Sörgyár Rt.* sörkülönlegességei!”; „Közismert sörmárkáink: *Szent György, Gazda, Kupa, Komló-Gyöngye* világos sörök; *Szent László, Őszi világos* extra speciál; *Turul, Herkules, Komló-Gyöngye* barna sörök; *Bak*, magas tápértékű duplamaláta”.

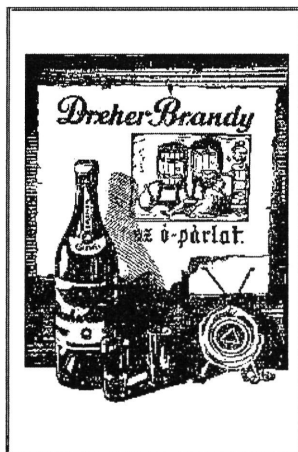
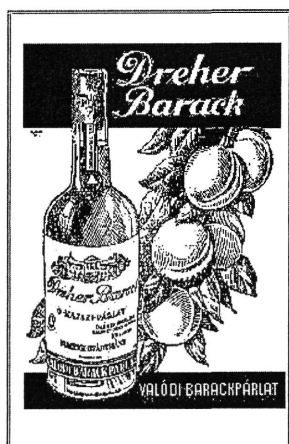
A sörzsebnaptárát lapozgatva nem kerülheti el a figyelmet a sörpincehőmérő és dr. K. von Noorden berlini professzor, valamint dr. H. Solomon megállapítása szerinti sörtápérték-táblázat. Hasonló érdekességgel bírnak a rövid reklámszövegek:

A Dreher-Haggenmacher sör minősége utolérhetetlen!
A Dreher-Haggenmacher sör vitamintartalmú, erősít és táplál!
A Dreher-Haggenmacher sötét sör folyékony kenyér!
A Dreher-Haggenmacher sör finom, ízletes, zamatos!
A Dreher-Haggenmacher barna sör erőt ad!
A Dreher-Haggenmacher sör a legnemesebb ital!
A Dreher-Haggenmacher sörök a legtöbb vitamint tartalmazzák!

³⁶ Jurnal Bihorean, 1999. 1598. sz. 3.

³⁷ Sörzsebnaptár az 1943. évre. Nagyvárad.

Követeljen mindenütt *Dreher-Haggenmacher* sört!
A *Dreher-Haggenmacher* sör üdít, táplál, erősít!
Ha melege van, kérjen *Dreher-Haggenmacher* sört!
A *Dreher-Haggenmacher* sör zamatos, ízletes, utolérhetetlen!
A *Dreher-Haggenmacher* „Bak” a legjobb tápsör!
Ősszel *Dreher-Haggenmacher* „Őszi” sört kérjen!
„Kupa” sör zamatos ízletes!
A *Dreher-Haggenmacher* „Komló-Gyöngye” üdítő ital!
A *Dreher-Haggenmacher* „Bak” sör, folyékony kenyér!

7. kép. Dreher-féle italok és édességek reklámozása a sörzsebnaptár oldalain

A miniágenda utolsó írott oldalán a következő reklámszöveg van: „Rendszeres sörivás hosszú életet biztosít. Mindig nagyvárad *Dreher-Haggenmacher* sört igyunk! Minőségben vezet!” és egy versszakasz:

„Száz évig él a sör barátja,
Betegség, kórság soh'se bántja,
S ki sörrel él, – akármit is tegyen, –
Baj soh'sem éri! Úgy legyen!”

Több mint száz év telt el azóta, hogy Nagyváradon az első sörházból a fogyasztók asztalára került a sör, mint szomjat oltó, frissítő, vitamindús, természetes italféleség.³⁸ Időközben számos fejlődésen, változáson ment át a sörszaki.

³⁸ RÓZSÁS-HÁNCSS 1992.

Környezetünkben sok minden megváltozott, csak egy maradt a régi: a sör. Talán valamikor életre kel még a nagyváradai sörgyártás.

IRODALOM

ÁRVAY 1941

Árvay J.: A magyar ipar. Budapest, 1941.

BEREND-SZUHAY 1978

Berend T. I. – Szuhay M.: A tőkés gazdaság története Magyarországon (1848–1944). 3. kiad. Budapest, 1978.

BORCEA-GORUN 1995

Borcea, L. – Gorun, G.: Nagyvárad monográfiája. Nagyvárad, 1995.

BOROVSKY 1901

Borovszky S.: Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad enciklopédiája. Budapest, 1901.

CSETRI-JENEI 1997

Csetri E. – Jenei D.: Technikatörténeti kronológia. Kolozsvár, 1997.

FEHÉR 1933–1937

Fehér D.: Bihar–Biharmegye. Oradea–Nagyvárad kultúrtörténete és őregdiákjainak emlékkönyve. Nagyvárad, 1933–1937.

FLEISZ 1997

Fleisz J.: Város kinek nem látni mását – Nagyvárad a dualizmus korában. Nagyvárad, 1997.

MÓZES 1988

Az erdélyi-bánáti nagyipari fejlődés főbb bekapcsolódási szektorai (1867–1880). In: Magyar Történelmi Tanulmányok. XXI. Debrecen, 1988.

POPESCU 1995

Popescu, T.: Brauerei–Verzeichnis (Rumänien). 5. kiad. Fürth-Essen, 1995.

RÓZSAHEGYI-WAJAND 1995

Rózsahegy M. – Wajand J.: Kémia itt, kémia ott, kémia mindenhol! Érdekeségek a kémia tanításához. Budapest, 1995.

RÓZSÁS-HÁNCSS 1992

Rózsás J. – Háncs L.: A serfőzdétől a sörgyárig... A Kanizsai Sörgyár centenáriumi évkönyve, 1892–1992. Zalaegerszeg, 1992.

SÁNDOR 1954

Sándor V.: Nagyipari fejlődés Magyarországon (1867–1900). Budapest, 1954.

The „Beer factory Nagyvárad–Szöllős”

– Ronald Hocchauser –

Resüme

- after 1850 – in Szöllős, actually in the neighbouring Nufărul of the city Nagyvárad (Oradea), a factory is established, starting this way the industrial production of beer;
- 1870 – a building is built, being initially designed for malt manufacturing;
- 1875–1895 – after the factory goes under the *Wienn Bank*'s property it brakes down;
- 1899 – reorganization of the factory under the name of „*Löwy Ignác Beer Factory*” from Nagyvárad–Szöllős;
- end of XIX-th century – the presence of the beer produced by the „*Dreher-Haggenmacher*” company is felt on the market;
– the factory expands with a new area designed for ice manufacturing;
- 1902 – the factory changes its owner, in the person of Krausz Béla;
- 1908–1914 – is the period when the factory allies with the *Economy House* of county Bihor;
- 1914,
February 26 – takes place the transformation with in the shareholders company, under the name of „*Nagyvárad Beer Factory*”. Friedmann Hermann is chosen as general manager;
- 1916 – in the middle of world conflagration, the shares of the company are taken over by the *Local Bank* of Budapest;
- after 1918 – after the First World War the shares of the company are bought by the „*Dreher-Haggenmacher*” factory from Kőbánya-Budapest and the *House of Economy* from Kolozsvár (Cluj-Napoca);
- 1923, March 5 – the company exchanges its name for „*Dreher-Haggenmacher Beer Factory*”;
– the company also rents the Újarad (Aradu Nou) beer factory;
- 1929–1933 – in full economical crisis, the „*Dreher-Haggenmacher*” company buys the aradean factory, owned by baroness Nopcsa, the widow of baron Nopcsa Elek;
- 1932 – the „*Dreher-Haggenmacher*” beer brakes fast into the market of Bucharest;

- 1948–1952 – the nationalization (1948 June 11) as well as the money reform (1952 January 28), will leave its marks on the activity of the factory;
- after 1952 – during the years of communism the factory proposes as object of activity; manufacturing of beer, malt, different alcoholic drinks, carbonized water and ice;
- the field of activity grows with renting and keeping in function of some units with restaurant and hotel profile;
- after 1989 – the company changes it's name into „*S. C Bere-Malt S.A*”;
- in 1999, – The *State Property Found* sells 39% of the „*S. C Bere-Malt S.A*”
- March 25 's shares to *Evro Impex S.R.L.*, for 4 billion lei;

Hochhauser Ronald
Muzeul Tatrii Crisurilor
410646 Oradea
Bulevardul Dacia 1-3.
Romania
E-mail: hronald@mailbox.hu

**BÉKÉSCSABAI KÉPES LEVELEZŐLAPOK
A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUMBAN
1899–1920**

– Kocsor János –

Két éve a Munkácsy Mihály Múzeum helytörténeti osztálya kamarakiállítást rendezett a Békési Úti Közösségi Házakban „Képeslapok a régi Békéscsabáról” címmel. Az előzetes várakozásnak megfelelően elsősorban az idősebbek körében aratott sikert, de általános iskolások is akadtak, akik örömmel fedezték fel a lapok által megörökített egykori várost. Míg a „laikus” látogatónak egyfajta időutazást – és esetleg esztétikai élményt – nyújtanak a képes levelezőlapok, a kutatók számára forrást is jelentenek. Nem véletlenül képezik a Munkácsy Mihály Múzeum helytörténeti gyűjteményének egyik legtöbbet kutatott egységét. Nemcsak tanulmányok illusztrációjaként használhatók, hanem önálló forrásként is, például egy-egy településrészlet, épület hajdani állapotának tanulmányozására. Helytörténészek, műemlékvédelmi szakemberek, építészek, sőt Békéscsabán a Kossuth téri és a Petőfi ligeti artézi kutak szobrainak újraállításakor szobrászművész is segítségül hívta már e lapokat.

Miként alakult ki a múzeum képeslapgyűjteménye? Az 1960-as évek vége előtt a Munkácsy Mihály Múzeumba elvéve került egy-egy képes levelezőlap. Az első nagyobb vásárlás 1969-ben volt, amikor is a jeles gyűjtőtől, *dr. Petrikovics Lászlótól* 452 db Békés megyei települést ábrázoló levelezőlapot vettek.¹ Múzeumunk történetében mindmáig ez volt számát tekintve a legnagyobb vásárlás. Később a kisebb-nagyobb tételek mellett 1986-ban *Szekerka János*, békéscsabai könyvkereskedő hagyatékával, majd 2000-ben *Petőfalvi Pálné* ajándékozása révén gyarapodott leginkább az anyag.

Más múzeumokéval összevetve a jelenleg mintegy 1800 képeslapot számláló gyűjtemény viszonylag kicsi, de számunkra nem a nagysága, hanem a helytörténeti vonatkozásai teszik értékessé. Múzeumunk gyűjtési körének és területének megfelelően a muzeológusok elsősorban a helytörténeti értékkel bíró megyei képeslapokat keresték. Ezért a gyűjtemény túlnyomó része az itteni településeket megörökítő földrajzi lapokból áll, amiket helységenként rendeztek.² Különösen értékes szá-

---

¹ Az eladó Magyarországon az egyik leghíresebb képeslapgyűjteménnyel rendelkezett, amit 1967-ben felajánlott Szerencs város részére, ezzel létrehozva a mai Zempléni Múzeum gyűjteményét. FAZE-KASNÉ 2003. 121.

² A megyénken kívüli földrajzi és egyéb tematikájú lapok (üdvözlő-, képzőművészeti lap, néprajzi, történelmi, politikai propagandisztikus témájú stb.) leginkább más anyaggal együtt kerültek a gyűjteménybe, számuk valamivel meghaladja a 340-et.

munkra az a néhány, jószerevével csak békéscsabai vonatkozású képeslap, amely valamilyen megörökítésre méltónak ítélt eseményt ábrázol. Ezzel együtt valamivel több, mint 530 békéscsabai tárgyú lapot őrzünk, ebből 152 az ismertetőnk tárgyát képező időszakban jelent meg.

Csabai kiadók, képeslapok 1920 előtt

Magyarországon a képeslapkiadás szórványos előzmények után 1896-ban, az ún. millenniumi sorozat megjelentetésével indult, melyet hamarosan követtek a nagyobb városokról készült lapok.³ Békéscsabának sem kellett sokat várni, s a század vége előtt már helyi kiadásúakkal büszkélkedhetett. Ekkorra már a település vezető szerepre tett szert a megye ipari és kereskedelmi életében, az 1858-ban átadott pest–aradi és az 1871-ben megnyitott szeged–nagyvárad vasútvonalnak köszönhetően. A helyi nyersanyagra települt malmok, a cserép és téglagyár mellett megjelentek az első kiadó- és nyomdavállalatok. Kialakult az a megyei viszonylatban szélesebb polgári-értelmiségi réteg, mely egyfajta kulturális igénytel és lokálpatrióta kötődéssel rendelkezett. A képeslap e réteg tagjának a világ egyfajta felfedezését nyújtotta, és büszkeséggel töltötte el, ha lakóhelyéről is küldhetett ilyet másoknak. (Véleményem szerint a kialakuló gyűjtési lázon kívül erről is tanúskodik két korai lap szövege: „Az ígért kártyát küldi számodra üdvözlettel Nicolics...”, „A Babuska gyűjteményéhez küldi Kálmán”.) (Jegyzék 9., 127.)

A kibontakozó polgári fejlődésnek köszönhetően volt is mit a képeslapokra rakni. A falusias jellegű, kijebbi fekvő városrészek mellett a központ és környéke, a Vasút utca (a mai Andrássy út) már polgárias jelleget mutatott. A templomokon kívül több jeles épület állt már, így például az 1860–70-es években épült Fiume Szálló, Vigadó és Városháza, az 1899-ben átadott gimnázium. A Széchenyi ligetben lassan már fél évszázada rendeztek mulatságokat, a kitűnő sétaterül szolgáló Köröspart is rendezett képet öltött.

A gyűjteményünkben lévő legkorábbi képeslapok postai pecsételésének keltezése 1899-ből való, és már a helyi kiadók fellépéséről tanúskodnak. Talán a mielőbbi piacra jutás sietségének köszönhető, hogy az egyikük nyomdahibás. A kék színű kartonra fekete-fehéren nyomott lapot a Csaba első nyomdáját is birtokló Corvina könyvkereskedés jegyezte, felső felén a gyalogsági laktanya látható, alatta „Gyalogság la” hiányos felirat. Jobban sikerült a kiadónak az a több képet tartalmazó, ún. mozaik lapja, mely a járásbírószágot és a színház épületét, valamint a Rudolf Főgimnáziumot örökítette meg (1. kép; Jegyzék 9., 108.). Lepage Lajos nyomdásztól szintén két korai képes levelezőlapot őriz a gyűjtemény. Az egyik a Széchenyi ligeti pavilon látható, a másikat a bécsi Pick testvérekkel közösen adta ki, melyen idegen alakban, Luw. Lepage-ként tüntette fel a nevét. Ez utóbbi virág-

---

³ PETERCSÁK 1994. 13.

csokros díszítésű mozaik lap, melyen a főter, a Széchenyi liget és a Körös-part szerepel (Jegyzék 98., 107.). Az ötödik lap kiadója ismeretlen. Csaba főterének egy részletét, a régi római katolikus templom és a Városháza környékét ábrázolja, háttérben az evangélikus nagytemplommal (2. kép; Jegyzék 67.).

A 20. század beköszöntét követően egyre több lap jelent meg Csabáról. Más helyi kiadók is bekapcsolódtak a tisztes haszonnal kecsegtető üzletbe. Így *Gesmey Soma*, a *Holländer-nyomda*, a helyi *Dohánynagyfőzdsde*, és mindenekelőtt a művészi kivitelű munkáiról híressé vált nyomda alapítója, *Tevan Adolf*. Vannak kiadók, mint például *Balassa Jenő*, akiknek csak egy lapjuk található időszakunkból a gyűjteményben. *Özv. Szilágyi Sándorné* I. világháború alatt megjelent lapja minden bizonnyal alkalminak, talán hadisegély céljára készült, rajta gyakorlatozó katonák láthatók, hátoldalára hadisegélybélyeget ragasztottak (Jegyzék 128.). Természetesen nemcsak békéscsabai kiadók voltak. A legtöbb ilyen példányon a budapesti székhelyű *Vasúti levelezőlap árusítás* neve olvasható, néhányat szintén Budapestről *W. L.* (Weisz Lipót), valamint *K. J.* monogrammal jegyezték, kettő-kettőt pedig a bécsi *Pick* testvérek és *A. Schwidernoch* adott ki.

1905 után változott a képeslapok külalakja. Amíg korábban az üzenetnek a kép mellett jutott hely, a hátoldalt pedig elfoglalta a címzés és a bélyeg, most már a kép a legtöbb esetben kitöltötte a lapot, a szöveg a címzés mellé került. Az egyszínűek mellett megjelentek a színezettek is. A kereslet kielégítésére egy-egy jól sikerült felvételt többször is felhasználtak az egymást követő kiadásoknál. A Munkácsy Mihály Múzeum birtokában lévő példányokon tanulmányozható, hogy ugyanannak a képnek nyomdai kivitelezése ennek során miként módosult. Például egy 1907-es postai pecsételéssel, a Dohánynagyfőzdsde által megjelentetett lapon az evangélikus gimnáziumról készített felvétel alatt még vékony fehér csík látható, egy 1910-ben feladottna a kép már kitölti a teljes oldalt, és végül készült egy élénkebb színű kiadás is (Jegyzék 24., 25., 27.). Akad arra is példa, hogy ugyanazt a fotót több kiadó is felhasználta. *Tevan Adolf* 1913-ban piacra dobott egy Szent István teret ábrázoló fekete-fehér képeslapot, a következő évben a *Corvina* könyvkereskedés ugyanazt a felvételt megjelentette színesben (Jegyzék 84., 85.).

A kiadókkal ellentétben a képeslapok felvételeinek készítőit nem ismerjük, a kiadás évét is csak ritkán tüntették fel nyomtatásban. Legtöbbször a postai pecsételéssel vagy a kézzel írt dátumozás nyújt számunkra a megjelenés időpontjához támpontot, ami korántsem számít biztosnak, hisz például van, amelyiket az ötvenes években adtak fel. Eligazítást nyújthat a képen látható épület átadásának évszáma, valamint az utcák, terek elnevezése is. A Szent István teret ábrázoló lapok között több 1910 után feladott akad, melyeket minden bizonnyal még 1910 előtt nyomtattak, mivel rajtuk az akkor használatos Fő tér elnevezés szerepel. A képeslapok mérete a korban általános 9 x 14 cm-estől csak négy esetben tér el: a már említett korai nyomdahibás lap fél centivel keskenyebb, egy *Vidovszky Károly* szőlőbirtokos

tanyájáról készült 14,6 cm hosszúságú, a református templomot és a zsinagógát ábrázoló mérete pedig 8,3 x 13 cm (11. kép; Jegyzék 55., 39., 40.)

Mit láthatunk a képeslapokon?

A gyűjtemény képeslapjainak többsége tükrözi, mit tartottak a kortársak bemutatásra érdemesnek Békéscsabából. Ennek megfelelően elsősorban a nevezetesebb épületek, az Andrásy út, a központ egy-egy részlete, a Széchenyi liget, a templomok, az iskolák, tájképként pedig a Körös-part szerepel rajtuk. Gyárak, üzemek, pénzüzet is téma lehetett, ennek köszönhetően ismerjük például a Selyemfonoda üzemcsarnokának belsejét (16. kép; Jegyzék 47.). Végül a város történetének egy-egy nevezetes eseménye is tárgya néhány darabnak.

Az ismertetőnk végén közreadott jegyzékből részletesebben tájékozódni lehet a képeslapok témáiról.⁴ A következőkben néhány olyan épületre, városrészletre hívjuk fel a figyelmet, melyek képét a dokumentum értékű képeslapok őrizték meg. Ilyen a régi *vasúti állomás* emeletes épülete, melyet mindig a peron felől, a sínek közül fényképeztek. Minden bizonnyal a *Haan Lajos* 1858-ban készített rajzán látható kétszintes épületet bővítették, alakították az idők folyamán olyanra, ahogy e lapok megőrizték nekünk.⁵ Ezt az indóházat váltotta fel a harmincas években a mostani kétkupolás állomás (3. kép; Jegyzék 2.). Jól kivehetők a fedett peron öntöttvas konzoljai és fa tartóoszlopai, és az egymást követő lapokon például az is megfigyelhető, hogy 1904 után miként cserélték fel a gázvilágítást villanyra. A vasútállomás melletti *gyalogosági lactanya* klasszicizáló kéttöbbszintes épületét Jiraszek Lajos tervei szerint 1892–1894 között építették (1. kép; Jegyzék 9.).⁶ Ma új külsővel, átalakítva, a Rózsa Ferenc Gimnáziumnak ad otthont. Az *Andrásy útnak* (1910-ben Vasút utcának) a *Nádor Szálló* körüli részét és az elejét örökítették meg. A Nádoron kívül többek között a *Fiume Szálló*, a volt *járásbíróság*, a *színház* és az 1903-ban alapított *Tevan-nyomda* látható e képeken. A *Szent István térnek* a Fiume felőli oldalát (6. kép; Jegyzék 79.) és az elejét a *Városháza* környékéig mutatták előszeretettel. A térről készült lapokon több hajdani épület szerepel. Mindenekelőtt a régi *római katolikus templomot* kell említeni, melyet 1910-ben váltott fel a mostani kéttornyú (7. kép; Jegyzék 72.). Mellette egykor kétképményes, földszintes lelkészlak állt. A Szent István tér 14. számú ház üzleti portálján, egy 1903-as képeslapon *Décsey József* neve olvasható, s tudjuk, 1910-ben a házat és az üzletet már a *Kulpi-nok* birtokolták⁷ (Jegyzék 69.). Közte és a 10-es számú városi bérház között föld-

⁴ Ismertetőnkben természetesen csak átfogó képet nyújthatunk a képeslapokon láthatókról.

⁵ HAAN 1991. 16–17.

⁶ KORNISS 1930. 36.

⁷ Békéscsaba nagyközség ház- és földtulajdonosainak névjegyzéke. Corvina könyvnyomda. Békéscsaba, 1911.

szintes épület volt, benne vegyeskereskedés és felöltők áruháza.⁸ A Kossuth tér hajdani képét az 1905. szeptember 17-én felavatott *Kossuth-szoborról* (Horvay János alkotása) készített felvételek (9. kép; Jegyzék 95.), valamint látképek őrzik. Az ezeken látható polgári házak közül ma már csak a Szlovák Kultúra Házának helyet adó Wagner-ház áll, az is átalakítva. E lapokról ismerjük az 1893-ban felavatott neológ izraelita zsinagógát (11. kép; Jegyzék 39.), a Körös két régi hídját, a *Rosenthál* (ma István) malom 1915 előtti épületét (15. kép; Jegyzék 114.). Nem létezik már a Kazinczy utca mellett az 1893-ban átadott méntelep, s az 1899–1902 között készült katonai barakkok sem állnak (Jegyzék 57., 58.). Tanulmányozható a gyűjtemény lapjain a korabeli városkép az AEGV⁹ keskeny nyomtávú sínpárjával, a rajta közlekedő „motorossal”, jórészt rekonstruálható a Széchenyi ligeti pavilon, előtte a gondozott virágágyassal és sétatérrel, valamint még több épülete, részlete a városnak.

Természetesen a korabeli élet néhány részlete is megfigyelhető a gyűjtemény lapjain. Így például az ebben az időben még osztatlan Szent István téren tartott piac, mely a Fiumétól a Kossuth térig nyúlt. Két felvétel valamelyik emeletes ház erkélyéről vagy padlásáról készült, rajtuk ilyen vásári sokadalmat láthatunk. A sátraikat, az árusok asztalait a tér szélén állították fel, középen bőséges helyet hagyva a szekereknek és a vásárolók tömegének (8. kép; Jegyzék 73., 78.).

A történelmi eseményeket megőrkítő képeslapok egy kivételével a világháborúhoz és az azt követő román megszálláshoz kötődnek. A kivétel egy fekete-fehér lap 1901-ből, az evangélikus püspök bevonulásáról a városba. A felvételt az evangélikus kistemplom tornyából készítették. Felülről látszik a Szent István tér szélén álló tömeg, a fogadó lovas bandérium kettős sorfala és a középütt elvonuló hintók, melyek közül bizonyára a második négylovas a püspöké (17. kép; Jegyzék 127.).

Az I. világháború alatt készült lapokon, a már említett özv. Szilágyi Sándor né által kiadotton kívül nem szerepel kiadó, s feltűnő, hogy egyiket sem adták postára, illetve nem szerepel rajtuk kézzel írt üzenet. Helyben, illetve a 101-es gyalogezred katonái között terjedhettek kis példányszámban, és emlékként őrizhették meg őket. Időben az első felvétele 1917. április 25-én készült. Azt az eseményt örökítette meg, mikor a római katolikus templom egyik harangját leengedték a templomból, hogy háborús célokra elvigyék (Jegyzék 129.). A Móra Ferenc Múzeum ajándéka-ként került a gyűjteménybe egy 17 darabból álló sorozat (Jegyzék 130–145.). A felvételek nem Békéscsabán készültek, de a városhoz köthető eseményt ábrázolnak. 1917. december 14–15-én küldöttség látogatta meg az akkor Bukovinában, a franztali fronton tartózkodó 101-es gyalogezredet, Békéscsaba „háziezredét”. A csabai kezdeményezésre létrejött küldöttséghez az egész hadkiegészítő területről csatlakoztak. A képeslapokon e látogatás eseményei láthatók: a fogadás az alkalmi díszkapunál, az ünnepélyes beszédek, a tábori mise, a koszorúzás a 101-esek temetőjében. E

⁸ SISA 1981. 122.

⁹ Alföldi Első Gazdasági Vasút.

felvételek készítőjét sajnos nem ismerjük, de minőségük, s az, hogy az ezred történetéről 1928-ban kiadott műben is szerepel néhány belőlük, a küldöttséget kísérő hivatásos fényképészről árulkodik.¹⁰ 1918 őszén Romániából visszajöve átvonult városunk határán August Mackensen német tábornagy hadserege. Vonuló katonái szekereikkel két barna tónusú képeslapon láthatók (18. kép; Jegyzék 145–146.). Képeslapon maradt ránk a megszállás alatt a román királyi pár 1920. március 23-i látogatásának egy jelenete (19. kép; Jegyzék 147.). A megszállók kivonulásáról és a város magyaroknak való, 1920. március 20-i átadásáról három lapot őrzünk (20. kép; Jegyzék 148–150.). Ez utóbbi képeket valamelyik ház ablakából rögzítették a Szent István tér páros oldalán. Az egyiken a kikukucskálók feje is látszik, lehetséges, hogy a felvételek titokban készültek. Mindenesetre az eseményektől eléggé távol fotografáltak, így a képek meglehetősen homályosak.

Rövid ismertetőnkből remélhetőleg kitűnt, miért fontosak számunkra a képeslapok. Olyan eseményekről nyújtanak vizuális képet, melyeket egyébként jószereivel csak leírásokból ismerünk. A korszakunkból ránk maradt egyedi archív fotók leginkább műteremben készültek, és viszonylag kevés őrzi a hajdani város képét. A képeslapokra azonban kifejezetten a település bemutatása céljából készítettek felvételeket, s többé-kevésbé szisztematikusan fotografálták le legalább a polgárosodottabb, „büszkélkedésre” érdemesnek tartott részeket. Ezért gyakran mással nem pótolható forrást jelentenek számunkra, ha felidézni akarjuk az egykori Békéscsabát.

Képes levelezőlapok jegyzéke¹¹

Rövidítések:

B. = barna, Ff. = fekete-fehér, K. = kék, Sz. = színes, V. 15. = a 15. sorszámú képeslap színváltozata, ! = az évszám nyomtatásban feltüntetve, P. = postázás éve (A sorszám után a kiadás éve, a felirat, a kiadó, a képeslap színe és a leltári száma következik.)

I. Épületek, létesítmények

(Ahol lehetett, a felsorolásban tartottuk a Vasútállomástól a központ felé tartó irányt.)

Vasútállomás

1.	1904	Üdvözlet Békés-Csabáról.	Tevan Adolf	Sz.	72.47.1.
2.	1906	Üdvözlet Békés-Csabáról Pályaudvar	Dohány nagytőzsde, Bp.	Sz.	Hd.72.8.3.
3.	1914	Békéscsaba. Vasúti állomás.	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.30.
4.	1917	Békéscsaba. Vasútállomás	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz.	Hd.72.8.6.

¹⁰ KORNIS 1930. 514–517; MACHALEK 1928. 162–163.

¹¹ A jegyzékben található információk a forrásokon fellelhető írásmódot követik.

Békéscsabai képes levelezőlapok a Munkácsy Mihály Múzeumban. 1899–1920

5.	1919	Üdvözet Békéscsabáról. M.Á.V. vasbeton híd	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.72.8.2.
6.	1920	Vasúti állomás Bahnhof	Holländer nyomda	Sz.	Hd.75.460.32.

Motorállomás (A Kisvasút Kossuth téri megállója)

7.	1915	Üdvözet Békéscsabáról – Gruss von Békéscsaba Motoros állomás – Motor Pavillon	Holländer-nyomda	Sz.	Hd.72.8.1.
8.	-	Békéscsaba Motorállomás	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	B.	Hd.75.460.33.

Gyalogsági laktanya

9.	1899	Gyalogsági la (sic!)	Corvina könyvkereskedés	K.	Hd.75.460.51.
10.	1906	Gyalogsági laktanya Üdvözet Békés-Csabáról	Dohánynagyfőzsde, Bp.	Sz.	Hd.75.460.54.
11.	-	Üdvözet Békéscsabáról Gyalogsági laktanya	Corvina Könyvkereskedés	Sz.	Hd.75.460.53.

Szállodák

12.	1908	Békés-csaba. Fiume Szálloda	W. L., Bp.	Ff.	Hd.75.460.136.
13.	1913!	Békéscsaba Szent István tér – Fiume szálloda	Tevan Adolf	Ff.	75.460.128.
14.	1918!	Békéscsaba Fiume szálloda	Vasúti levelező- lapárusítás, Bp.	Sz.	Hd.84.1.39.
15.	1914	Békéscsaba, Szent István tér, Fiume Szálloda	Tevan Adolf	Sz.	Hd.2000.64.176.
16.	1914	Békéscsaba Fiume-szálloda	W. L., Bp. Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.159.
17.	1918	Békéscsaba. Nádor szálloda. – Hotel Ná- dor.	Gesmey Soma K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.145. Hd.79.57.1.

Városháza

18.	1913	Békéscsaba, Városháza	Gesmey Soma	Sz.	Hd.75.460.46.
19.	1918	Békéscsaba Városháza	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz. V. 15.	Hd.79.40.2.

Múzeum

20.	1918	Békéscsaba Kulturpalota – Múzeum Kulturpalais – Museum	Tevan Adolf	Ff.	Hd. 2000.64.153.
21.	1920	Békéscsaba – Kulturpalota – Múzeum	Tevan Adolf utóda Gombos Sámuel	Sz. V. 21.	Hd.75.460.25.
22.		Üdvözet Békéscsabáról Kultur ház	Corvina könyvkereske- dés	Ff.	Hd.75.472.2.

Iskolák

23.	1906	Ág. hitv. ev. Rudolf Gym-nasium Békéscsaba	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.11.
24.	1907	Rudolf gymnasium Üdvözet Békés-Csabáról	Dohánynagyőzsde, Bp.	Sz.	Hd.75.460.9.
25.	1910	Ág. ev-gymnasium Békéscsaba	Dohánynagyőzsde, Bp.	Sz. V. 24.	Hd.79.38.22.
26.	1911	Üdvözet Békéscsabáról Békéscsabai Rudolf- főgimnázium	Corvina könyvkeres- kedés	Ff.	Hd.460.10.
27.	-	Békéscsaba Ág. ev. gimnázium	Dohánynagyőzsde, Bp.	Sz. V. 24.	Hd.88.482.1.
28.	-	Békéscsaba. Gymnasium	Gesmey Soma	Sz.	Hd.68.482.1.
29.	1913	Békéscsaba Állami polg. fiu iskola	W. L., Bp. Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.13.
30.	1914	Békéscsaba. Áll. Polgári fiuiskola	Gesmey Soma K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.12.
31.	1915	Békéscsaba Állami polg. fiuiskola	Tevan Adolf	Ff.	Hd.2000.64.159.
32.	1917	Békéscsaba Állami polg. fiuiskola	Engel dohánytőzsde és hírlapiroda	Sz. V. 31.	Hd.75.505.108.
33.	-	Békéscsaba Állami polg. fiuiskola – Knabenbürgerschule	Ismeretlen	Sz. V. 31.	Hd.79.40.7.
34.	-	Békéscsaba Áll. felsőbb polgári iskola	Balassa Jenő	Ff.	Hd.75.460.2.

Templomok

35.	1902?	Rudolf főgymnásium. Ág. ev. templom. Üdvözet Békés-Csabáról!	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.75.460.82.
36.	1906	Üdvözet Békéscsabáról Ev. Nagytemplom	Dohánynagytőzsde, Bp.	Sz.	Hd.75.460.94.
37.	1916	Békéscsaba, Rom. kath. templom. – R. K. Kirche		Sz.	Hd.75.460.130.
38.		Békéscsaba Róm. kath. templom látképe	Mágori Ferenc dohány- tőzsde	Sz.	Hd.75.460.146.
39.		Békéscsaba Izr. templom	Ismeretlen	K.	Hd.2000.64.195.
40.	I. vh.	Üdvözet Békéscsabáról– Gruss von Békéscsaba Ref. templom–Ref. Kirche	Holländer-nyomda	Sz.	Hd.200.64.181.

Pénzintézet, gyárak, üzemek

41.	1915!	Békéscsaba Osztrák magy. bank palotája	Dohánynagytőzsde, Bp.	Ff.	Hd.75.460.15.
42.	-	Békéscsaba Osztrák Magyar Bank	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	B.	Hd.79.40.1.
43.	1915	Békéscsaba. Selyemfo- noda	K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.16.
44.	1915	Békéscsaba Selyemgyár	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.17.
45.	1918!	Békéscsaba M. kir. Se- lyemfonoda	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz.	Hd.75.460.23.
46.	1918	Békéscsaba Selyemgombolyító gyár	Tevan Andor	Sz.	Hd.75.460.20.
47.	-	Békéscsaba. Selyem fonóda. Leány csoport	Ismeretlen	B.	Hd.2000.41.1.
48.	-	Békéscsaba. Selyem fonóda belseje	Ismeretlen	Ff.	Hd.98.16.1.
49.	1909	Kőrös részlet a gőzma- lommal. Üdvözet Békéscsabáról.	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.75.503.1.
50.	1915	Békéscsaba Első Békéscsabai Gőzma- lom	Tevan Adolf	Sz.	Hd.72.48.1.

51.	-	Békéscsaba Első Csabai gőzmalom Rosenthal Márton	Tevan Adolf	Ff.	Hd.73.70.1.
52.	1914	Békéscsaba. (A képen az Erzsébet gőzmalom)	Ismeretlen	Ff.	Hd.75.460.18.
53.	1900	Békés Csaba Hátlapon: Reisz és Por- jecz bútorgyára Békés- csabán	Pick Testv., Bécs	Ff.	Hd.75.460.22.

Más épületek

54.	1906!	Békéscsaba Paraszt ház a békési Zsi- lipnél	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.35.
55.	1908	Vidovszky Károly Szőlőbirtokos. Weingarten-Besitzer Békéscsabán	Ismeretlen	Ff.	Hd.72.103.8.
56.	1911	Üdvözlet Csabáról Békéscsabai kórház	Corvina könyvkereske- dés	Ff.	Hd.75.460.45.
57.	1918	Békéscsaba Méntelep	Ismeretlen	Sz.	Hd.2000.64.160.
58.	1916	Békéscsaba-Baraken	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.505.106.

II. Városrészletek

Andrássy út – 1910 előtt Vasút utca¹²

59.	1901	Békéscsaba Vasut utca. (sic!)	W. L., Bp.	Ff.	Hd.75.460.29.
60.	1904	Üdvözlet Békés-Csabáról. Vasut – utczai rész.	Ismeretlen	B.	Hd.87.20.5.
61.	1904	Üdvözlet Békéscsabáról! Vasút utca a Motorral	Dohánynagyőzsde, Bp.	Sz.	Hd.72.8.4.
62.	1906	Vasút-utca a Motorral. Üdvözlet Békés-Csabáról	Dohánynagyőzsde, Bp.	Sz.	Hd.75.460.31.

¹² Az utcák, terek névváltoztatására lásd: CZEGLÉDI 2000!

Békéscsabai képes levelezőlapok a Munkácsy Mihály Múzeumban. 1899–1920

63.	1913 (1910 előtt)	Vasút-utca a városi színházzal Békéscsaba	-	Sz.	Hd.75.460.28.
64.	1915?	Békéscsaba – Vasut utca	Tevan Adolf utóda Gombos Sámuel	Ff.	Hd.75.460.27.
65.	-	Békéscsaba Vasút utca	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz. V. 64.	Hd.82.10.1.
66.	1914?	Békéscsaba. Andrássy út a városi színházzal	K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.47.

Szent István tér – 1910 előtt Fő tér

67.	1899	Csaba főtere	Ismeretlen	K.	Hd.75.460.134.
68.	1901	Üdvözet Csabáról Fő-tér	Dohány nagyüzem Csábán (sic!)	Sz.	Hd.75.460.126.
69.	1903!	Üdvözet Békéscsabáról Fő-tér.	Dohánynagyüzem, Bp.	Sz.	Hd.75.460.158.
70.	1905	Főtér. Üdvözet Békés Csabáról!	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.84.1.92.
71.	1906	Üdvözet Csabáról. Fő- tér.	Dohánynagyüzem, Bp. A. Schwidernoch – D. Wagram (Ausztria)	Sz.	Hd.75.460.109.
72.	1906	Főtér városházával. Békés Csaba.	Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.472.1.
73.	1910 előtt P. 1915	Békéscsaba – Fő-tér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	B.	Hd.75.460.105.
74.	1910 előtt P. 1918	Békéscsaba – Főtér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	B. V. 73.	Hd.75.460.142.
75.	1910 előtt P. 1914	Békéscsaba, Főtér	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.75.460.113.
76.	1910 előtt P. 1927	Békéscsaba Főtér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz.	Hd.2000.64.177.
77.	1910 előtt P. 1928	Békéscsaba Főtér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	Ff.	Hd.75.460.133.
78.	1910 előtt P. 1952	Békéscsaba. Főtér. – Kauplatz.	Gesmey Soma K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.110.
79.	1910 előtt	Békéscsaba – Főtér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	Ff.	Hd.75.460.121.

Kocsor János

80.	1910 előtt	Üdvözlét Békéscsabáról. Főtér	Corvina könyvkereske- dés	Ff.	Hd.75.460.123.
81.	1910- 1911	Békéscsaba. Főtér.	W. L., Bp. Tevan Adolf	Sz.	Hd.75.460.137.
82.	1910- 1911	Békéscsaba – Főtéri rész- let	Balassa Jenő	Sz.	Hd.75.460.154.
83.	1910- 1911	Békéscsaba Főtéri részlet	Dohánynagyfőzsde	Sz.	Hd.71.76.3.
84.	1913!	Békéscsaba Szent István-tér	Tevan Adolf	Ff.	Hd.75.460.127.
85.	1914!	Békéscsaba – Szent Ist- ván tér	Corvina könyvkereske- dés	Sz. V. 59.	Hd.79.40.16.
86.	1915!	Békéscsaba Szent István-tér	Dohánynagyfőzsde	Ff.	Hd.75.460.106.
87.	1916	Békéscsaba. Ferencz Jó- zsef- és Szent István-tér. Franz Josefplatz und Szent-István Platz.	Gesmey Soma K. J., Bp.	Sz.	Hd.75.460.149.
88.	1915	Békéscsaba Szent István-tér	Dohánynagyfőzsde	Ff.	Hd.75.460.131.
89.	1917	Békéscsaba Szent István tér	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz.	Hd.75.460.115.
90.	1917	Békéscsaba. Szent István tér. – Szt. István – Platz.	Gesmey Soma K. J., Budapest	Sz.	Hd.79.40.14.
91.	1910 után	Békéscsaba Szent István-tér	Vasúti Levelezőlap- árusítás, Bp.	B.	Hd.75.460.120.
92.	1910 után	Békéscsaba Szent István-tér	Balassa János	Sz.	Hd.2000.64.174.
93.	1910 után	Békéscsaba Szt. István tér. – Szt. István – Platz.	Ismeretlen	Sz.	Hd.75.460.129.

Kossuth tér – Nevét 1892-ben kapta

94.	1912	Békéscsaba Kossuth szobor (sic!)	Ismeretlen	Sz.	Hd.68.346.1.
95.	–	Békéscsaba, Kossuth szobor	Tevan Adolf	Sz.	Hd.2000.82.1.
96.	–	Csabai Kossuth szobor. (sic!)	Corvina könyvkereskedés	Sz.	Hd.75.460.147.

Baross utca – 1910 előtt Fő utca

97.	1910 előtt	Üdvözlét Békéscsabáról Fő-utca	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.79.40.11.
-----	---------------	-----------------------------------	------------------------------	-----	--------------

Széchenyi liget – Az 1850-ben létesített liget 1860-ban, röviddel Széchenyi halála után kapta nevét

98.	1899	Széchenyi-sétatéri pavilon. B. Csaba.	Luw. Lepage – Pick testvérek, Bécs	K.	Hd.73.185.15.
99.	1900	Üdvözet Csabáról. Részlet a Széchenyi ligetből.	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.84.1.91.
100.	1900	Üdvözet Csabáról. Részlet a Széchenyi ligetből.	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.71.76.15.
101.	1905 előtt	Széchenyi-kert részlet. Üdvözet Békés – Csabáról!	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.75.460.69.
102.	1906	Üdvözet Békéscsabáról. Széchenyi liget.	Dohánynagytőzsde	Sz.	Hd.73.185.14.
103.	1907	Üdvözet Csabáról Széchenyi (sic!) ligeti körönd	Corvina könyvkereskedés	Sz.	Hd.75.460.38.
104.	1909	Széchenyi-liget Üdvözet Békéscsabáról.	Dohánynagytőzsde	Sz.	Hd.73.185.12.

Látképek

105.	1911	Békéscsaba városrészlet	Corvina könyvkereskedés	Sz.	Hd.68.344.1. Hd.75.460.101.
106.	1913	Békéscsaba Látkép	Dohánynagytőzsde	Sz.	Hd.75.460.141.

Mozaikképek

107.	1899	Békés-Csaba (Szent István tér, Széchenyi-liget, Köröspart)	Lepage Lajos	K.	Hd.69.9.1.
108.	1899	Üdvözet Csabáról Járásbíróság, Színház, Rudolf főgimnásium	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.75.460.73.
109.	1903	Üdvözet Csabáról Ev. nagy és kis templom, artézi kút Kossuth-téren	Corvina könyvkereskedés	Ff.	Hd.75.460.139.
110.	1905 után	Kossuth-szobor, Városháza Békéscsaba.	Gesmey Soma	Sz.	Hd.79.38.20.
111.	1905 után	Békéscsaba. Gimnásium, Petőfi-liget, Vasút-utca, Motorállomás, Rudolf-gymnásium és evang. templom, Gyalogságlaktanya, Kossuth-szobor, Fiume-szálloda	Gesmey Soma	Sz.	Hd.79.38.23.

III. Körös-part, tájképek

112.	1901	Üdvözlet Csabáról Körösrésztlet Csabán	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.75.460.41.
113.	1901	Üdvözlet Csabáról Körös résztlet	Dohánynagyfőzsde	Sz.	Hd.71.76.16.
114.	1905	Üdvözlet Csabáról Körösrésztlet Csabán	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.75.460.40.
115.	1906	Üdvözlet Csabáról. Körös résztlet.	Dohánynagyfőzsde A. Schwidernoch Hacking-Wien	Sz. V. 99.	Hd.75.460.36.
116.	1906	Üdvözlet Békéscsabáról Körösrésztlet	Dohánynagyfőzsde	Ff.	Hd.73.185.31.
117.	1908	Felirat nélkül. Körösrésztlet	Ismeretlen	B.	Hd.73.185.32.
118.	1909	Felirat nélkül. Körösrésztlet	Ismeretlen	Sz.	Hd.73.185.25.
119.	1911	Békéscsaba Artézi gőzfürdő és Körös résztlet.	Gesmey Soma	Sz.	Hd.75.460.39.
120.	1912!	Üdvözlet Békéscsabáról Körös résztlet	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.2000.64.155.
121.	1913	Békéscsabán, Körösrésztlet	Corvina könyvkereske- dés	Sz.	Hd.73.185.26.
122.	1913	Békéscsaba, Körösparti résztlet	Dohány nagyfőzsde	Ff.	Hd.73.185.34.
123.	1910 előtt	Békéscsaba. Körösparti résztlet.	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	B.	Hd.73.185.33.
124.	-	Békéscsaba Körösparti résztlet	Vasúti levelezőlap- árusítás, Bp.	Sz. V. 105.	Hd.73.185.35.
125.	1906	Békéscsaba Zúzmara. Téli tájkép	Tevan Adolf	Sz.	Hd.73.185.6.
126.	1907	Békéscsabai résztlet. A mo- toros útja a békési zsilipnél	Ismeretlen	Sz.	Hd.75.460.37.

IV. Események

127.	1901	Ev. püspök bevonulása Békés- Csabán. Főtér	Corvina könyv- kereskedés	Ff.	Hd.75.460.132.
128.	I. világ- háború	Békéscsaba. Fegyvergyakor- latok (Testgyakorlás)	Özv. Szilágyi Sándorné	B.	Hd.75.505.107.
129.	1917	Felirat nélkül. (A katolikus templom harang- ját eresztik le a templomból)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.64.198.

130.	1917. dec. 14–15.	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Fabini hadtestparancsnok és Luxardó Jenő vezérőrnagy)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.1.
131.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101- es gyalogezrednél. Koszorúzás)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.2. Hd.2000.57.7.
132.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. A 101- esek sorfala)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.3.
133.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Ki- hallgatás)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.4.
134.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Mise alatt)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.5.
135.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. A dia- dalkapu)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.6.
136.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Kato- nák lőállásba)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.8.
137.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Redlich Ernő ezredesnek gra- tulál a franzhali küldöttség)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.9.
138.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Kato- nák a lőállásban)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.10.
139.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101- es gyalogezrednél. Eligazítás)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.11.
140.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Eliga- zítás)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.12.

Kocsor János

141.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Tisztek csoportja)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.13.
142.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. Tisztek csoportja)	Ismeretlen	Ff.	Hd.2000.57.14.
143.	„	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. A 101-es emlékkereszt koszorúzása előtt)	Ismeretlen	Ff.	Hd.85.40.3.
144.	”	Felirat nélkül. (Békés megyei küldöttség a 101-es gyalogezrednél. A 101-es temető látképe)	Ismeretlen	Ff.	Hd.85.40.4.
145.	1918	Felirat nélkül. (A Mackensen-hadsereg átvonulása Békéscsabán)	Ismeretlen	B.	Hd.70.161.1.
146.	1918	Felirat nélkül. (A Mackensen-hadsereg átvonulása Békéscsabán)	Ismeretlen	B.	Hd.70.161.2.
147.	1920	Felirat nélkül. (A román királyi pár Békéscsabán)	Ismeretlen	Ff.	Hd.69.11.1.
148.	1920	Felirat nélkül. (Az entente misszió átadja a románoktól Békéscsabát a magyaroknak)	Ismeretlen	B.	Hd.70.163.1.
149.	1920	Felirat nélkül. (Az entente misszió)	Ismeretlen	B.	Hd.70.163.3.
150.	1920	Felirat nélkül. (A román hadsereg kivonulása Békéscsabáról)	Ismeretlen	B.	Hd.70.163.2.

IRODALOM

CZEGLÉDI 2000

Czeplédi I.: Békéscsaba megyei jogú város közterületi nevei. Békéscsaba, 2000.

FAZEKASNÉ MAJOROS 2003

Fazekasné Majoros J.: A szerencsi Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye. TMSz, 3. (2003) 121–127.

HAAN 1991

Haan L.: Békés-csaba. A város története a kezdetektől a XIX. század harmadik harmadáig. Békéscsaba, 1991.

KORNISS 1930

Korniss G. (főszerk.): Békéscsaba. Történelmi és kulturális monográfia. Békéscsaba, 1930.

MACHALEK 1928

Machalek P.: 101. cs. és kir. gy. ezred története 1883–1918. Békéscsaba, 1928.

PETERCSÁK 1994

Petercsák T.: A képeslap története. Miskolc–Eger, 1994.

SISA 1981

Sisa B.: Békés megye műemlékei. Békéscsaba, 1981.

**Picture postcards about Békéscsaba
in the Munkácsy Mihály Museum
1899–1920**

– János Kocsor –

Resume

The first major postcard- purchasing for the historical collection of the Munkácsy Mihály Museum in Békéscsaba was in 1969. The biggest part of the entire collection of 1500 items is related to the settlements of Békés County. 121 items out of the 1500 represents Békéscsaba between 1899–1920. The first picture postcards about Békéscsaba came out in 1899. These postcards weren't only published in Békéscsaba, later on we can find publishers from Budapest and even from Vienna. Most of the pictures document the former conditions of building sor parts of the city. Andrassy street which gives the impression of being more „citylike”, the center and the area nearby, the churches, the schools, Széchenyi

park as a landscape, parts of the riverside of Körös were chosen as topics for picture postcards. But banks, factories or local works could also be subjects of the photos taken. They also photographed memorable events from the past of the city, such as the visit of the Romanian royal couple on 23 May in 1919, and the evacuation of the Romanian armed forces in 1920.

Kocsor János

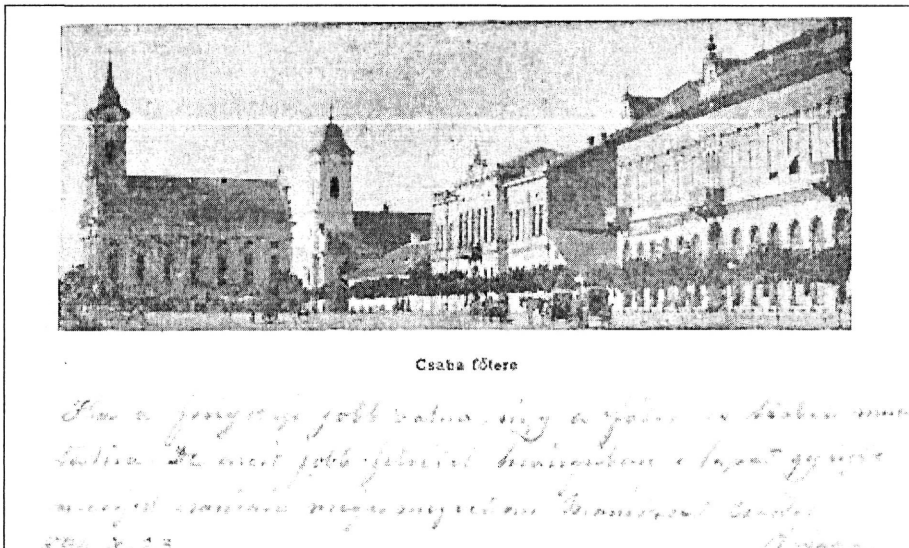
Munkácsy Mihály Múzeum

H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

E-mail: kocsor@bmmi.hu

1. kép. A Gyalogság laktanya egy 1899-ben feladott lapon. A legelső képeslapok egyike. Jegyzék 9.

2. kép. A Szent István tér egy 1899-ben feladott lapon. A legelső képeslapok egyike. Jegyzék 67.

3. kép. A Vasútállomás egy 1906-ban feladott lapon. Jegyzék 2.

4. kép. A Vasút utca egy 1904-ben feladott lapon. Balra a Nádor Szálló épülete, előtte a motoros sínpárja. Jegyzék 61.

5. kép. A Vasút utca eleje a színházzal és a Tevan Nyomda épületével. Jegyzék 65.

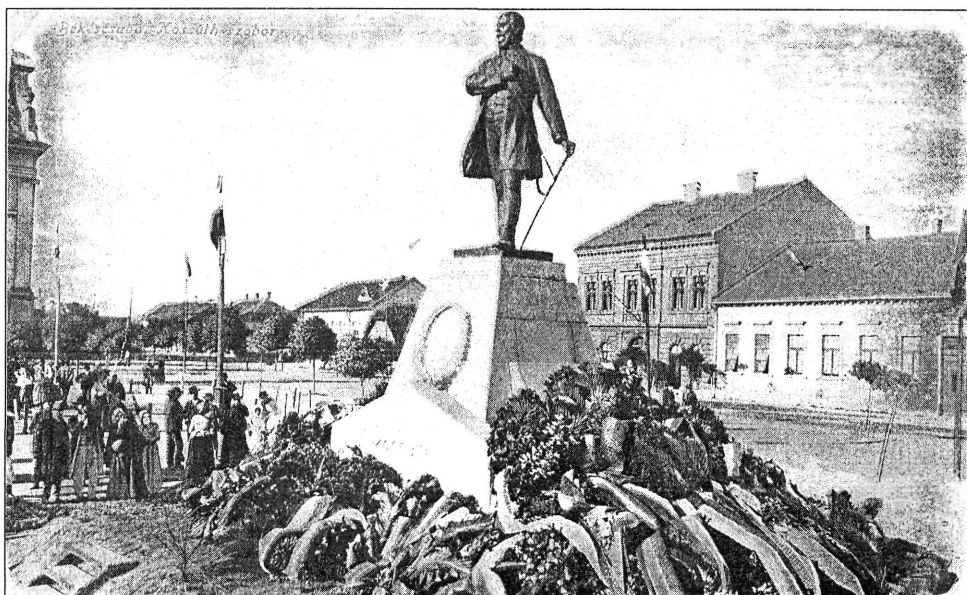
6. kép. A Fő tér. Előtérben a Fiume Szálloda. Jól látszik a tér egykor nyitott vízlevezető árka. Jegyzék 79.

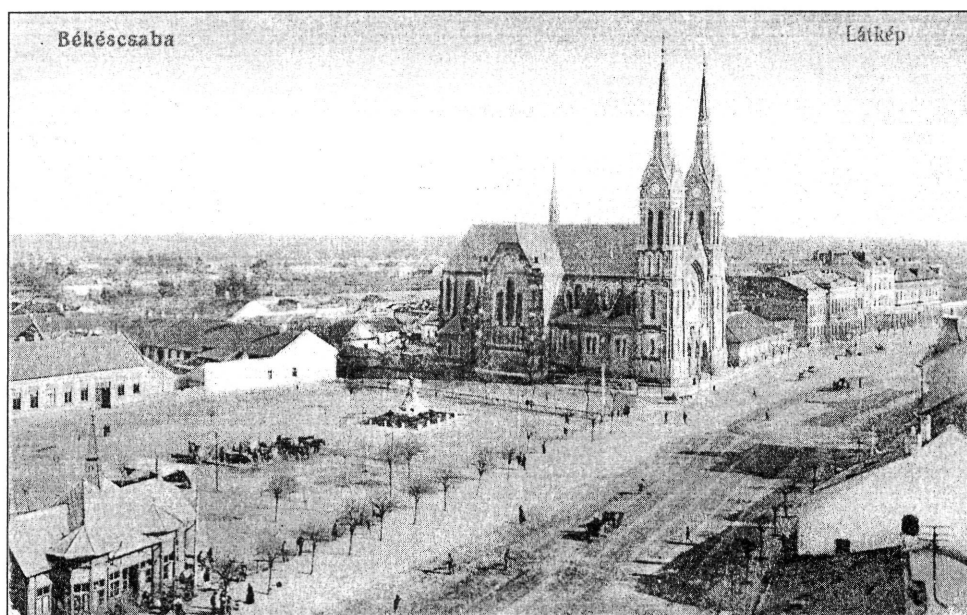
7. kép. A Fő tér egy 1906-ban feladott lapon. A régi római katolikus templom mellett földszintes lelkészlak áll. Jegyzék 72.

8. kép. Vásár a Fő téren egy 1915-ben feladott lapon. Jegyzék 73.

9. kép. A Kossuth-szobor. Jegyzék 95.

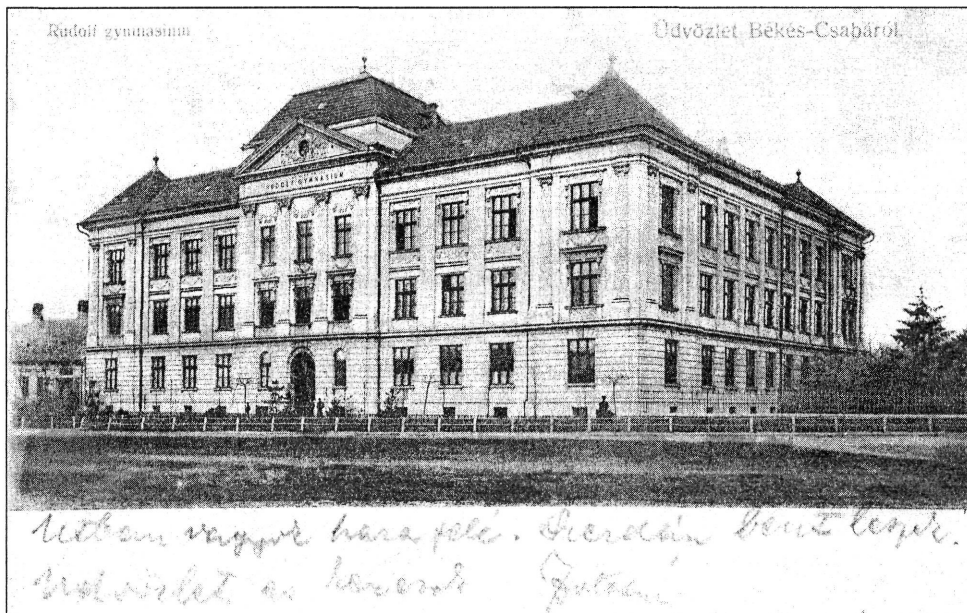
10. kép. Látkép a Kossuth és a Szent István tér elejével, az új katolikus templommal és a Motorállomással egy 1913-ban feladott lapon. Jegyzék 106.

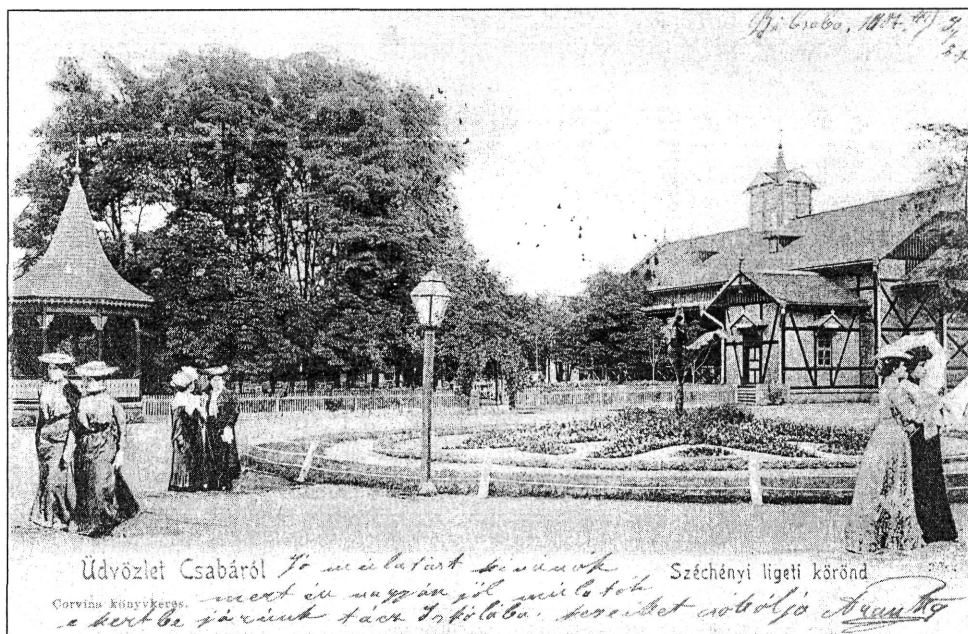
11. kép. Az izraelita neológ zsinagóga. Jegyzék 39.

12. kép. A múzeum épülete, előtte a Körös hídjával. Jegyzék 21.

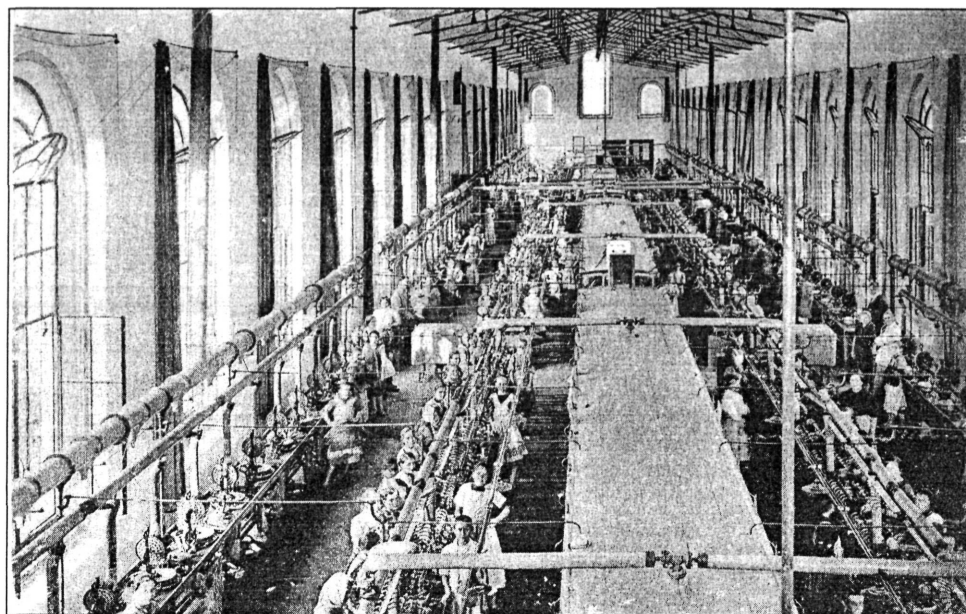
13. kép. A Rudolf Főgimnázium egy 1907-ben feladott lapon. Jegyzék 24.

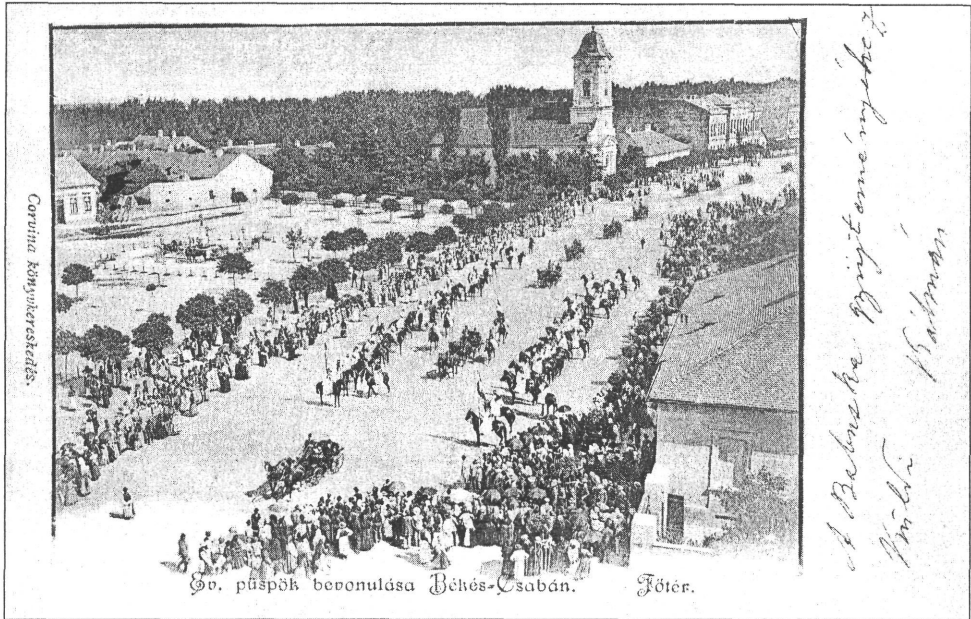
14. kép. A Széchenyi liget egy 1907-ben feladott lapon. Jegyzék 103.

15. kép. Körösrészlet, háttérben a Rosenthal malommal és Békéscsaba első hídjával, egy 1905-ben feladott lapon. Jegyzék 114.

16. kép. A Selyemfonoda belseje. Jegyzék 47.

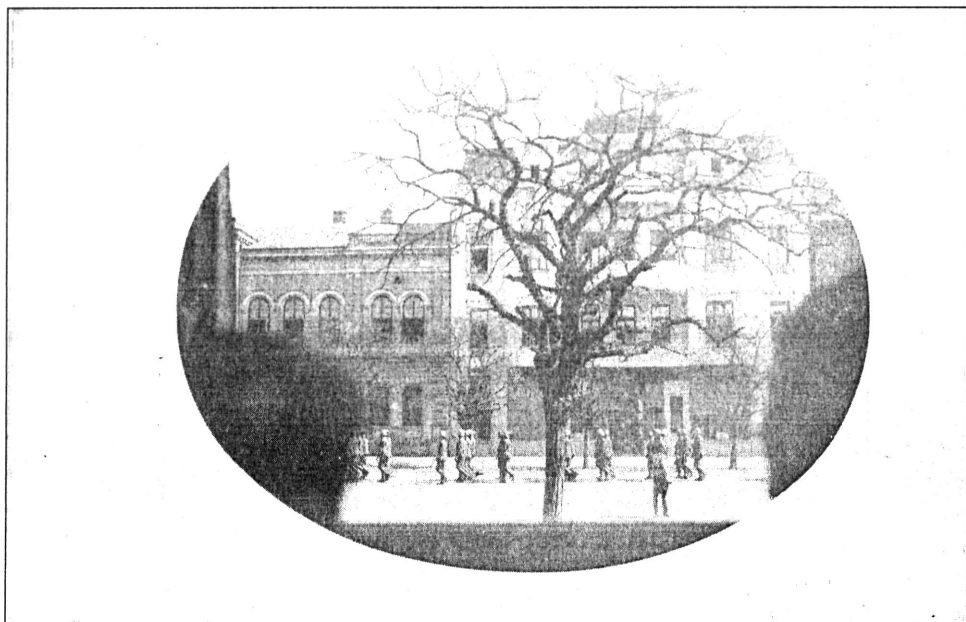
17. kép. Az evangélikus püspök bevonulása Békéscsabára, 1901. Jegyzék 127.

18. kép. A Mackensen-hadsereg átvonulása 1918 őszén. Jegyzék 145.

19. kép. A román királyi pár Békéscsabán, 1920. május 23. Jegyzék 147.

20. kép. A román katonaság kivonulása, 1920. Jegyzék 150.

A GYULAI VÁRMEGYEHÁZA EGYKORI ARCKÉPCSARNOKA

– Merényi-Metzger Gábor –

Napjainkra több magyarországi (Csanád, Fejér, Tolna) és volt magyarországi (Arad) megye – részben vagy egészben – feldolgozta már arcképcsarnokának vagy más néven hivatalnoki ősgalériájának a történetét.¹ Békés megyével kapcsolatban azonban még nem született ilyen típusú összefoglaló munka. A témát valamilyen szinten érintő tanulmány is mindössze csak néhány látott eddig napvilágot.² Így – e hiányt pótolandó – az alábbi írás Békés vármegye egykori arcképcsarnokának – amely a gyulai vármegyeháza közgyűlési termében volt elhelyezve – a történetét szeretné ismertetni.

A vármegyei arcképcsarnokok évszázadok alatt – a XVIII. és a XX. század között – alakultak ki. Az e gyűjteményt alkotó festmények – melyek általában a megyei adminisztráció vezetőit, a főispánokat és az alispánokat, valamint az országos politikában szerepet játszó nagyjainkat, illetve az uralkodóház tagjait ábrázolták – rendszerint a vármegyei székház dísztermében voltak kiállítva. Így volt ez Békés vármegye gyulai székházának esetében is.

A gyulai vármegyeháza történeti vázlata

A XVIII. század elején újjáalakult Békés vármegyének évtizedekig nem volt állandó székhelye és így székháza sem. A nemesi közgyűléseket hol Békésen, hol Gyulán, hol pedig Szeghalmon tartották. A székhelykérdés végül 1732-ben, Gyula javára dőlt el, ahol a vármegye céljaira – közgyűlés tartása, pénztár, levéltár, börtön – a középkori téglavárat vették birtokukba. Ezen állapoton változtatandó, 1776. április 18-án Békés vármegye Nemesi Közgyűlése határozatot mondott ki egy Gyulán felépítendő megyeháza tervének az elkészítéséről. A terveket 1783-ban fogadták el, majd a következő évben, 1784-ben – az újvárosi városháza és az uradalmi lovászház helyén – meg is kezdték az építési munkálatokat. 1786-ban azonban – mivel II. József közigazgatási reformja során Békés vármegyét Csanáddal és Csongráddal egyesítették, és székhelyét Szegvárra helyezték át – az építkezés leállt,

---

¹ ERDŐS-KELEMEN-VITEK 2002. passim.; HALMÁGYI 1997. 16–19; HALMÁGYI 2001. passim.; LABÁDI 1996. passim.; LANEVSCHI 2003. passim.; LOVAS 1999. 413–452.

² HÉJJA 2002. 45–48; MERÉNYI-METZGER 2000. 110–117; MERÉNYI-METZGER 2005. 48–55.

és a félig kész épületet nyilvános árverésen eladták Kostyán Imre gyulai postames-
ternek. 1790. május 1-jén – miután a vármegye visszanyerte az önállóságát, és az
épületet is visszavásárolták – Békés vármegye Nemesi Közgyűlése határozatot
mondott ki az építkezés folytatásáról. A barokk stílusú vármegyeháza épületét végül
1793-ban, Linzbauer János nagyváradi építőmester fejezte be.

Több mint 80 esztendővel később, 1874. május 4-én Békés vármegye Tör-
vényhatósági Bizottsága elhatározta, hogy a vármegyeházát kibővítteti. Ennek meg-
valósítására – a kiírt pályázat elnyerése után – Lederer Ede gyulai városi mérnököt
kérték fel. Az ő tervei alapján, 1876-ban – Halmai Andor aradi építőmester vezeté-
sével – hozzáfogtak az emeleti rész és az oldalszárny átépítéséhez. Az új várme-
gyeháza ünnepélyes átadására egy év múlva, 1877 decemberében került sor.

A XIX. század végén a vármegyeházát további oldalszárnyakkal nagyobbítot-
ták meg, és több belső átépítési munkát is elvégeztek rajta. Ilyen volt például a
közgyűlési terem kazettás mennyezetűvé való átalakítása. 1927-ben – Gerlóczy Ge-
deon tervei alapján – az épület keleti oldalszárnyát bővítették ki és helyezték el
benne az Állami Építészeti Hivatalt, valamint ennek az emeletén az alispáni lakást.
1950-ben – amikor Békéscsaba lett a megye új székhelye – a gyulai vármegyeháza
épületét a városi adminisztráció foglalta el, melynek jogutódja, Gyula Város Pol-
gármesteri Hivatala azt a mai napig is birtokolja.³

Békés vármegye arcképcsarnoka

A gyulai vármegyeháza arcképcsarnokának első hiteles említésével 1808.
március 14-én találkozhatunk. Békés vármegye Nemesi Közgyűlésének jegyző-
könyvében található bejegyzés szerint ugyanis ekkor kérték fel a vármegye rendjei
jelenlegi és egyik volt főispánjukat – Horváth Zsigmondot és Lovász Zsigmondot –,
„*hogy írott képeikkel ajándékozzák meg a megyét*”, mivel szeretnék „*Eő Excelen-
tiájok eránt viseltető buzgó tisztelet és szeretetnek állandó mutattványával kívánván
fel ékesíteni a Gyűlések Házát*”.⁴

A fenti kérés ettől az évtől kezdődően újra és újra megjelenik a közgyűlési
jegyzőkönyvekben. Ez a folyamat lényegében a XIX. század közepéig tart, mely
időtől kezdve a vármegye általában már nem kéri főispánjait, hanem ő maga festeti
meg azok arcképeit. Ezen portrékat rendszerint a székház közgyűlési termében –
vagy más néven nagy-, illetve dísztermében – függesztették ki. De akadt arra is
példa, hogy az ún. kisterembe – amely a közgyűlési terem közvetlen szomszédsá-
gában volt – szántak egy-egy portrét.

³ A gyulai vármegyeháza történetéről lásd CZEGLÉDI 1996. 58–59; D. NAGY 2000. 1; KARÁ-
CSONYI 1896. 353–356; SCHERER 1938. I. 298–299, II. 207–208; SISA 1981. 237.

⁴ BML IV. A. I. a. 34. kötet. 371/1808.

Békés vármegye székházában azonban nem csupán a főispánok, hanem más személyek festményei is ki voltak függesztve. Így megtalálhatók voltak az uralkodócsalád néhány tagjának, hazánk nagy államférfiainak, valamint Békés vármegye más, jelesebb személyiségeinek a képmásai is.

A XIX. század második felétől kezdődően a portrék beszerzése még nagyobb hangsúlyt kapott. Rendszerint a főispán vagy az államférfi elhunytának alkalmából határozta el a vármegye, hogy megfesteti az adott személy arcképét. A portré elkészülte után pedig ünnepélyes külsőségek között, emlékbeszéd elmondása – melyeket volt, hogy ki is nyomtattak – és általában díszközgyűlés keretében leplezték le őket.

Sajnálatos módon eddig nem került elő olyan dokumentum, amely tartalmazná azoknak az arcképeknek a teljes listáját, amelyek egykor a gyulai vármegyeházán megtalálhatók voltak. Mindössze egy korai, 1877-ben készített összeírást ismerünk, amelyben – a gyulai székház átépítésének, kibővítésének kapcsán – a festmények kereteinek újraaranyozását rendelték el. Az 1877. augusztus 29-én kelt iratból megtudhatjuk, hogy ekkor 12 személynek, „*B. Harruker János György Fő Ispány, B. Harruker Ferenc Fő Ispány, Gr. Károlyi József Fő Ispány, B. Orczi József Administrator, Lovászy Zsigmond Fő Ispány, Horvát Zsigmond Fő Ispány, B. Bedekovics Ferenc Fő Ispány, Lánczy József Fő Ispány, Gr. Károlyi György Fő Ispány, Bárány Wenkheim Béla Fő Ispány, Gr. Batyányi Lajos, Tomcsányi József Fő Ispány*”-nak bizonyosan volt portréja a gyulai vármegyeházán.⁵

Az új székház ünnepélyes felavatására 1877. december 28-án került sor, mely alkalommal tartott beszédében Jancsovics Pál alispán megemlítette, hogy „*a jelenlegi ünnepélyes jelentőségű közgyűlés színhelyéül szolgáló díszterem ékesítésére beszerzett díszes és művészettel kivitt arcképek rövid ismertetésére tér át*”.⁶ Sajnálatos azonban, hogy ennek az ismertetésnek a szövege nem maradt fent. (Még a korabeli újságok – a Gyulán megjelenő Békési Lapok és a Békéscsabán megjelenő Békésmegyei Közlöny – sem közölték.) Az bizonyosnak tűnik azonban, hogy a fentebb említett – 1877. augusztus 29-én készült – összeírásban szereplő 12 személy mellett ekkor már megvolt az I. Ferenc József királyról festett új arckép, de nagy valószínűséggel ekkor mutatták be a Tomcsányi József főispánról és Deák Ferencről időközben elkészült portrékat is.

1878. május 13-án Göndöcs Benedek gyulai apátplébános a Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat ünnepi közgyűlésének a megnyitásakor – melynek színhelye a vármegye díszterme volt – a következőket mondta a vármegye főispánjairól: „*a tanácskozási nagy és kis termében arcképeik által óhajta megőrizni és tiszteletre méltó emlékül a késő utókornak is átadni azon jeleseinket*”.⁷ Ugyancsak megemlékezett arról is, hogy „*még két nagy hazafi arcképe van itt, kik*

---

⁵ BML IV. B. 402. b. 197/1877.

⁶ BML IV. B. 402. a. 6. kötet. 359/1877.

⁷ GÖNDÖCS 1878. 184.

nemcsak a mieink, hanem az egész hazáéi és nemzetéi ... az egyik a szabadságért vértanúságot szenvedett miniszterelnök, gr. Batthyány Lajosé ... a másik, kinek szellemi nagysága, tevékenysége nem csak a megyének, de az egész országnak közös kincse volt – s ez: Deák Ferenc".⁸

Ezek szerint 1878-ban a főispánok – és nyilván I. Ferenc József – arcképei mellett mindössze két, gróf Batthyány Lajosról és Deák Ferencről készült festmény volt kifüggesztve a vármegye közgyűlési termében. A következő, több mint fél évszázadban azonban az arcképcsarnok – az újabb főispáni portrék mellett – kiegészült Erzsébet királynénak, Horthy Miklós kormányzónak, Horthy István kormányzóhelyettesnek, Kossuth Lajosnak, gróf Széchenyi Istvánnak, gróf Tisza István miniszterelnöknek, báró Wenckheim László takarékpénztári elnöknek és volt vízszabályozási kormánybiztosnak, Jancsovics Pál és Daimel Sándor alispánoknak a képmásaival.

Nagyon valószínűnek tűnik továbbá, hogy nemcsak I. Ferenc Józsefről – valamint Erzsébet királynéről –, hanem a korábbi uralkodórol is voltak valamikor festmények a gyulai vármegyeházán. A Tolna vármegyei szekszárdi székházban például I. Ferencről és V. Ferdinándról⁹, a Csanád vármegyei makói székházban pedig Mária Teréziáról és V. Ferdinándról¹⁰ készült portrék is függtek a falakon.

Azt, hogy Békés vármegye egykori arcképcsarnoka pontosan hány darab festményből állt, nem tudjuk. Különböző – főleg levéltári – források alapján azonban annyit sikerült megállapítanunk, hogy 1944-ben minimálisan 27 portré volt elhelyezve a gyulai vármegyeháza nagy- és kistermében. Ezt a számot nagyjából alátámasztja a Békés című lap 1932. szeptember 24-ei számának azon közlése, mely szerint a vármegyeháza arcképgyűjteménye három új – Csabai Wágner József: Ambrus Sándor főispán, Vidovszky Béla: Fábry Sándor főispán, Mihálovits Miklós: Daimel Sándor alispán – festménnyel gazdagodott és „*e három legújabb portréval a vármegye tulajdonába lévő arcképek száma 23-ról 26-ra emelkedik*".¹¹ Ha ehhez a 26 képhez hozzáadjuk még az 1940-ben Horthy Miklósról¹² és az 1943-ban Horthy Istvánról¹³ készített portrékat, akkor összesen 28 festményről beszélhetünk. Ez a szám pedig mindössze eggyel több annál, mint ahány képmás létezéséről megbízható levéltári forrásokkal rendelkezünk.

Az arcképeknek a gyulai vármegyeháza közgyűlési termében lévő pontos elhelyezéséről csak igen töredékes információkkal rendelkezünk. Ennek egyik oka, hogy a másfél évszázad alatt a gyűjtemény fokozatosan bővült, kiegészült és ezért a portrék többször is áthelyezésre kerültek, kerülhettek.

---

⁸ GÖNDÖCS 1878. 185.

⁹ LOVAS 1999. 438–439.

¹⁰ HALMÁGYI 2001. 38.

¹¹ Békés, 1932. 75. sz. 3.

¹² Bvm. Hiv. Lapja, 1940. 56. sz. 1.

¹³ Bvm. Hiv. Lapja, 1943. 56. sz. 1.

Tudjuk például, hogy az önkényuralom időszakában – 1850 és 1851, valamint 1853 és 1860 között – a festmények nem voltak megtalálhatóak a gyulai vármegyeháza közgyűlési termében. Békés vármegye Bizottmányának 1861. január 23-án tartott közgyűlésén Szakál Lajos táblabíró ugyanis *„emlékezetbe hozza, miszerint a megye teremben Békés megye volt főispánjaik arcképei 11 évi száműzetés után érdemllett helyeiket újra elfoglalták”*.¹⁴

Az 1919-es Tanácsköztársaság alatt pedig I. Ferenc József és Erzsébet királyné portréit vették le a falról. E tényről a gróf Tisza István arcképének megfestésére alakult vármegyei bizottság 1923. június 18-án kelt közgyűlési jegyzőkönyvéből szerezhetünk tudomást. A bizottság döntése értelmében ugyanis *„a közgyűlési teremben I. Ferencz József és Erzsébet királynénak a forradalmi időszakban eltávolított, de megőrzött képei régi helyükre visszahelyeztessenek”*.¹⁵ E dokumentumból kiderül továbbá, hogy *„ettől jobbra és balra nyerjen elhelyezést Deák Ferencz a haza bölcse (arcképe a kis teremben meg van) és gróf Tisza István a nemzet vértanúja arcképe”*.¹⁶

Érdemes megemlíteni, hogy a Than Mór által 1877-ben készített Deák-portrénak ez már legalább a harmadik helye volt a vármegyeházán. Dr. Fábry Sándor alispán ugyanis a következőket mondta 1898. október 11-én, a gróf Széchenyi Istvánt és Kossuth Lajost ábrázoló portrék leleplezésekor tartott beszédében: *„e képek egy vonalban s épen Deák Ferencz képe mellett helyeztetek el”*.¹⁷ Így a „haza bölcsének” az arcképe valószínűleg a fentebb említett helyről került valamikor a kisterembe, majd 1923 után onnan vissza a közgyűlési terembe.

Néhány magántulajdonban lévő korabeli fénykép alapján – sajnálatos módon hasonló felvétel sem a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban, sem pedig a gyulai Erkel Ferenc Múzeumban nem található – annyit tudunk még, hogy 1941-ben a közgyűlési terem keleti falának alsó sorát középen I. Ferenc Józsefnek és Erzsébet királynénak az egészalakos képmásai díszítették. Tőlük jobbra a gróf Tisza Istvánról készített ülőalakos festmény, illetve balra – a fényképeken ugyan nemigen látszó, de a fentebb említett 1923-as rendelkezés alapján nagyon is valószínűsíthetően – Deák Ferenc portréja volt kifüggesztve. A terem szemközti, nyugati falának felső sorában középen gróf Batthyány Lajos, illetve tőle jobbra báró Wenckheim Béla és báró Wenckheim László térdképei voltak elhelyezve. Arról, hogy e két utóbbi festmény valóban egymás mellett függött, írott dokumentummal is rendelkezünk. Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának 1881. május 16-án tartott közgyűlése ugyanis kimondta, hogy a báró Wenckheim Lászlót ábrázoló új képmás *„boldogult Báró Wenckheim Béla miniszternek a megyei dísztermét ékesítő arcképe*

---

¹⁴ BML IV. B. 253. a. 1. kötet. 27/1861.

¹⁵ BML IV. B. 407. b. 5381/1923.

¹⁶ BML IV. B. 407. b. 5381/1923.

¹⁷ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 626/1898.

baljára helyezteteni határozatott”.¹⁸ Az 1941-ben készült fényképek alapján valószínűsíthető továbbá, hogy báró Wenckheim László portréja alatt Kossuth Lajos, míg gróf Batthyány Lajosé alatt gróf Széchenyi István egészalakos arcképei voltak elhelyezve. (A középső, báró Wenckheim Bélát ábrázoló festmény alatt egy ajtó volt.)

Az arcképcsarnok pusztulása

Halmágyi Pál, a makói József Attila Múzeum igazgatója a következőket írja a vármegyei ősgalériák jelenkori történetéről: *„E képgyűjtemények szerencsésebb megyék esetében javarészt a 20. század végére is együtt maradtak, illetve többékevésbé érintetlenül közgyűjteményekbe (múzeumok, levéltárak) kerültek. Hányatottabb sorsú vidékeken e képek szétszóródtak, elkallódtak, elpusztultak”*.¹⁹

Békés vármegye – sajnálatos módon – ez utóbbi csoportba tartozott, illetve tartozik. A gyulai vármegyeháza arcképcsarnokába tartozó portrék nagy része ma már nem lelhető fel, mivel azok a II. világháború utáni fosztogatások és pusztítások martalékává lettek. 1944 októbere és 1946 decembere között ugyanis a vörös hadsereg megyei katonai parancsnoksága működött a gyulai vármegyeháza épületében, és ez a több mint két év megpecsételte az itt található művészeti értékek sorsát is. Dr. Hraskó Gyula vármegyei főjegyző 1945. október 5-én – a belügyminiszternek – írt jelentéséből arról értesülhetünk, hogy *„a székház felszerelése, a visszamaradt fontos, értékes iratanyag, stb. – minden kérésünk s óvintézkedésünk (levéltár befallazása) dacára – súlyos rongálásokat szenvedett, ill. nagyrészt elpusztult az orosz katonák otléte alatt”*.²⁰

Néhány festmény azonban – a csodával határos módon – átvészelte a szovjet katonák pusztításait, és további sorsukról is rendelkezünk információkkal. 1951. augusztus 30-án ugyanis József Dezső, a gyulai Dolgozók Esti Képzőművészeti Tanfolyamának vezető tanára azzal a kéréssel fordult a Békés megyei Közlevéltár vezetőjéhez, hogy az adja át a gyulai művésztelep számára az egykori vármegyeházáról a levéltár őrizetébe került festményeket. Indokként közölte, hogy *„a közel 7 év óta porosodó, jórészt sérült nagy vásznaknak még mindig vannak használható részei, melyeket elsősorban és legilletékesebben a Tanfolyam festő hallgatói volnának hivatva hasznosítani annyival is inkább, mivel festővásznat beszerezni sem a tanfolyam, sem a hallgatók nem tudnak”*.²¹ Ezek szerint a gyulai vármegyeháza közgyűlési termében kifüggesztett arcképek egy része – valószínűleg az orosz katonák távozása után – az ugyancsak a székházban működő vármegyei levéltár birtokába került.

¹⁸ BML IV. B. 402. a. 10. kötet. 5/1881.

¹⁹ HALMÁGYI 2001. 5.

²⁰ BML XXI. 3. a. 11053/1945.

²¹ BML XXVI. 702. 629/1951.

Dr. Csákabonyi Kálmán, a megyei levéltár vezetője a kérést szeptember 13-án továbbította az illetékes felsőbb szervnek, a Levéltárak Országos Központjának. Levelének mellékletéből kiderül, hogy a levéltár őrizetében 16 darab nagyméretű festmény nélküli keret és 9 darab keret nélküli festmény található. Ez utóbbiak közül három kép Horthy Miklós kormányzóról, egy Horthy István kormányzó-helyettesről, a többi pedig általa nem ismert személyekről készült.²² (A kép nélküli keretek számából következtetni lehet a vármegyei arcképcsarnok egykori nagyságára, de informál minket a festmények elpusztításának, illetve eltulajdonításának a mértékéről is.)

A Levéltárak Országos Központja 1951. szeptember 25-én kelt válaszában elrendelte, hogy – az esetleges átengedés előtt – a levéltárvezető kérje ki az illetékes múzeum véleményét, és az értékeesebb festményeket inkább nekik adja át.²³ Csákabonyi így is tett, és október 8-án levélben kérte fel a gyulai Erkel Ferenc Múzeumot a festmények megvizsgálására.²⁴ A múzeum akkori vezetője, dr. Lükő Gábor október 10-én el is készítette a kért szakvéleményt, melyben megállapította, hogy az „*említett arcképek közül öt darabot találtam muzeális értékűnek. Ezek: 1. Kraft 1819-ből, 2. Orlay 1876-ból, 3. Mihalovics 1931-ből származó művei és két ismeretlen szerzőtől származó arckép*”.²⁵ (A két ismeretlen festőről azóta kiderült, hogy Barabás Miklós és Szamosy Elek!) Ezután, október 13-án Csákabonyi levéltárvezető levélben közölte a Levéltárak Országos Központjával, hogy „*Dr. Lükő Gábor múzeum-vezető személyesen tekintette meg a képeket és 5 kép átadását kérte. A képek Békésvármegye 4 főispánját és 1 alispánját ábrázolják*”.²⁶

A Levéltárak Országos Központjának megbízott vezetője, dr. Borsa Iván végül 1951. október 26-án hozzájárult ahhoz, hogy a levéltár a fentebb említett 5 festményt a múzeumnak, a fennmaradó 4 képet – a Horthy-arcképeket –, valamint az üres képkereteket pedig a gyulai művésztelepnek adja át.²⁷ A felsőbb rendelkezésnek megfelelően november 5-én,²⁸ illetve november 12-én²⁹ az átadások és átvételek meg is történtek.

1951-ben tehát mindössze öt darab arckép – báró Bedekovich Ferencé, Daimel Sándoré, Tomcsányi Józsefé, báró Wenckheim Béláé és báró Wenckheim Lászlóé – került beszállításra a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba, mely festmények

---

²² BML XXVI. 702. 629/1951.

²³ BML XXVI. 702. 721/1951.

²⁴ EFM Irattár 246/1951.

²⁵ BML XXVI. 702. 766/1951.

²⁶ BML XXVI. 702. 766/1951.

²⁷ BML XXVI. 702. 815/1951.

²⁸ BML XXVI. 702. 842/1951.

²⁹ BML XXVI. 702. 843/1951.

azóta is ennek az intézménynek a tulajdonában vannak.³⁰ Említést érdemel még, hogy a fenti öt portré – néhány más, jeles gyulaiakat ábrázoló (Dobay Ferenc, Göndöcs Benedek, Mogyoróssy János) és különböző helyekről származó arckép társaságában – 2001-ben visszakerült a „régii helyére”, a gyulai városháza dísztermének a falára.³¹

A fentiekén kívül csupán három festmény hollétéről tudunk még bizonyosat. Az első Szemlér Mihály gróf Batthyány Lajost ábrázoló portréja, amely a mai napig is a Békés Megyei Levéltár tulajdonában van.³² (Kérdés, hogy a fenti képről miért nem tett említést dr. Csákabonyi Kálmán levéltárvezető az 1951-es jegyzékben.) A második Veres Gusztáv Beliczey István főispánról készített képmása, amely jelenleg Németországban, magántulajdonban található. A harmadik pedig idősebb Vastagh György Erzsébet királynéről festett egészalakos portréja, amely – ismeretlen időpontban és körülmények között – az Erkel Ferenc Múzeum birtokába került.³³

Az egyes arcképek története

Báró Harruckern János György (1664–1742), főispán (1729–1742)

Az 1877. augusztus 29-ei összeírás szerint – melyről a bevezető részben már szóltunk – báró Harruckern János György főispánról volt arckép a gyulai vármegyeházán.³⁴ Arról azonban nem rendelkezünk levéltári forrással, hogy ez a képmás pontosan mikor került Békés vármegye tulajdonába.

Említést érdemel azonban, hogy Szamossy Elek az 1860-as évek legelején Gyulán tartózkodott és – gróf Wenckheim József megbízásából – képeket festett, illetve másolt a Wenckheim, valamint a Harruckern család tagjairól. Rövid önéletrajzában írja, hogy a „*Harrucker és Wenckheim családok történelmi arcképeinek festésével foglalkozva a békésgyulai várkastélyban töltöttem tíz hónapot*”.³⁵ Nem elképzelhetetlen tehát, hogy – a gróf Wenckheimék képtárában található eredeti portré után – ő készítette el ekkor a Harruckern főispánt ábrázoló arcképet a vármegye számára.

A báró Harruckern János György főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

---

³⁰ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 28/1955. Peter Krafft: Báró Bedekovich Ferenc; 33/1955. Mihálovits Miklós: Daimel Sándor; 35/1955. Orlai Petrics Soma: Tomcsányi József; 32/1955. Barabás Miklós: Báró Wenckheim Béla; 34/1955. Szamossy Elek: Báró Wenckheim László.

³¹ A gyulai városháza jelenlegi arcképcsarnokáról lásd MERÉNYI-METZGER 2005. 48–55, valamint a „XIX–XX. században festett portrék a Városháza dísztermében” című, 2004-ben megjelent prospektust.

³² BML Képzőművészeti tárgyak. Ltsz.: 4.

³³ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 4/1980.

³⁴ BML IV. B. 402. b. 197/1877.

³⁵ BERKESZI 1910. 99.

Báró Harruckern Ferenc (1696–1775), főispán (1743–1775)

Az 1877. augusztus 29-ei összeírás szerint – melyről a bevezető részben már szóltunk – báró Harruckern Ferenc főispánról volt arckép a gyulai vármegyeházán.³⁶ Arról azonban nem rendelkezünk levéltári forrással, hogy ez a képmás pontosan mikor került Békés vármegye tulajdonába.

Említést érdemel azonban, hogy Szamosy Elek az 1860-as évek legelején Gyulán tartózkodott és – gróf Wenckheim József megbízásából – képeket festett, illetve másolt a Wenckheim, valamint a Harruckern család tagjairól. Rövid önéletrajzában írja, hogy a „*Harrucker és Wenckheim családok történelmi arcképeinek festésével foglalkozva a békésgyulai várkastélyban töltöttem tíz hónapot*”.³⁷ Nem elképzelhetetlen tehát, hogy – a gróf Wenckheimék képtárában található eredeti portré után – ő készítette el ekkor a Harruckern főispánt ábrázoló arcképet a vármegye számára.

A báró Harruckern Ferenc főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Báró Orczy József (1746–1804), főispáni helytartó (1790–1791)

Békés vármegye rendjei azzal a kéréssel fordultak néhai báró Orczy József örököseihez, hogy azok küldjék meg számukra a volt főispáni helytartó arcképét. A megkeresés pontos dátumát nem ismerjük, de az biztos, hogy 1820. július 25-én már a vármegye tulajdonában volt a főispáni helytartóról készült képmás.³⁸

A báró Orczy József főispáni helytartóról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Lovász Zsigmond (?–1812), főispán (1791–1801)

Békés vármegye rendjei 1808. március 14-én – egy időben a Horváth Zsigmond főispán elé terjesztett megkeresésükkel – a következő szövegű kérelemmel fordultak volt főispánjukhoz, Lovász Zsigmondhoz: „*bátorkodunk egész alázatos bizodalommal kérni, hogy írott képével, melly Excellentiádnak egész személyét ábrázollya bennünket megajándékozni méltóztasson*”.³⁹

A volt főispán azonban nem sietett a kérésnek eleget tenni. Ráadásul négy évvel később, 1812. január 10-én el is hunyt, és így a vármegyei rendek a testvérehez, Lovász Imréhez voltak kénytelenek a kérésükkel fordulni. Ő 1820 januárjában közölte, hogy „*azon kép Uj Aradon az Uradalmi Curiában vagyon – tehát egy már korábban készített festményről van szó – mire nézve annak kiadattását a boldogult Özvegyénél kellett eszközölni*”.⁴⁰ A vármegye így is tett. Vidovich György első alispán az 1820. július 25-én tartott nemesi közgyűlésen még arról volt kénytelen

---

³⁶ BML IV. B. 402. b. 197/1877.

³⁷ BERKESZI 1910. 99.

³⁸ BML IV. A. 1. a. 46. kötet. 903/1820.

³⁹ BML IV. A. 1. b. 371/1808.

⁴⁰ BML IV. A. 4. a. 10. kötet. 20/1820.

beszámolni, hogy a festmény nem érkezett meg.⁴¹ Három nappal később, július 28-án azonban már örömmel közölte, hogy a főispán özvegye, Zeke Jozefa megküldte a kért arcképet.⁴²

A Lovász Zsigmond főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Horváth Zsigmond (1735–1808), főispáni helytartó (1801), majd főispán (1802–1808)

Békés vármegye rendjei 1808. március 14-én – egy időben a Lovász Zsigmond főispánhoz szóló megkeresésükkel – szóban kérték meg főispánjukat, Horváth Zsigmondot, hogy az készíttesse el számukra az arcképét. A kérelem teljesítésére akkor a főispán szóban ígéretet is tett.⁴³

Horváth Zsigmond azonban 1808. november 16-án elhunyt, és így a vármegyei rendek később az örökösökhöz voltak kénytelenek kérésükkel fordulni. A főispán fia, Horváth János 1820 januárjában meg is ígérte, hogy „*mihellyt Szent-Györgyre el utazánd, a rajzolt képet* – tehát egy már korábban készített festményről van szó – *azonnal által fogja szolgáltatni*”.⁴⁴ Azt, hogy Horváth Zsigmond képmása pontosan mikor került a vármegye tulajdonába, nem tudjuk, de az biztos, hogy 1820. július 25-én már Gyulán volt.⁴⁵

A Horváth Zsigmond főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Báró Bedekovich Ferenc (1755–1827), főispán (1809–1825)

Békés vármegye rendjei 1816. október 4-én azzal a kéréssel fordultak főispánjukhoz, báró Bedekovich Ferenchez, hogy az küldje meg számukra az arcképét.⁴⁶

A főispán az 1816. október 24-én kelt válaszlevelében „*a Rendek által kért, és óhajtott képe másának rajzban leendő le küldését megígérni méltóztatott*”.⁴⁷ A kérést azonban mégsem sietett teljesíteni, és ezért a vármegye 1819. július 6-án megbízta a közeljövőben Bécsbe utazó Rosty Albert főjegyzőt, hogy „*a Méltóságos Urat Kegyes ígéretjére meg emlékeztetvén, újra kérje meg, hogy engedje meg képét a Megye Szállása számára le vétetni*”.⁴⁸ Az ismételt felkérés már meghallgatásra talált, és a neves bécsi festőművész, Peter Krafft (1780–1856) – a képen található évszám szerint – még 1819-ben elkészítette a 139 x 110,5 cm nagyságú, vászonra fes-

---

⁴¹ BML IV. A. 1. a. 46. kötet. 903/1820.

⁴² BML IV. A. 1. a. 46. kötet. 1061/1820.

⁴³ BML IV. A. 1. a. 34. kötet. 371/1808.

⁴⁴ BML IV. A. 4. a. 10. kötet. 12/1820.

⁴⁵ BML IV. A. 1. a. 46. kötet. 903/1820.

⁴⁶ BML IV. A. 1. a. 42. kötet. 1290/1816.

⁴⁷ BML IV. A. 1. a. 42. kötet. 1494/1816.

⁴⁸ BML IV. A. 1. a. 45. kötet. 936/1819.

tett olajképet. Azt, hogy ez a képmás pontosan mikor került a vármegye tulajdonába, nem tudjuk, de az biztos, hogy 1820. július 25-én már Gyulán volt.⁴⁹

A báró Bedekovich Ferenc főispánról festett egészalakos ülő portré 1944 után a vármegyeházáról a Békés megyei Közlevéltárba, majd 1951-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – és 2001 óta a „régii helyén”, a gyulai városháza dísztermében – található.⁵⁰

Gróf Károlyi József (1768–1803), főispán (1776–1791)

Békés vármegye rendjei 1820 áprilisában azzal a kéréssel fordultak gróf Károlyi József örököseihez, hogy azok küldjék meg számukra a néhai főispán arcképét.⁵¹

A megkeresés igen gyorsan meghallgatásra talált, és gróf Waldstein Emánuel – a főispán sógora és gyermekeinek gyámja – már 1820. május 22-én a következőket írta a vármegyének: *„Mihelyest tehát a kívánt kép nagyságának mértéke, melyet az egyformaság miatt meg tartani szükséges, és mellynek megnyerése végett a rendelések már meg vagynak téve, kezemhez kerül, annak ohajtott célra lendő el készítésére is meg rendelem”*.⁵² A képmást – amely tehát egy újonnan készített festmény volt – végül 1821 augusztusában Waldstein gróf titoknok, Bártfay László személyesen hozta el Gyulára.⁵³

A gróf Károlyi József főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Lánczy József (1763–1841), főispán (1825–1836)

Az 1877. augusztus 29-ei összeírás szerint – melyről a bevezető részben már szóltunk – Lánczy József főispánról volt arckép a gyulai vármegyeházán.⁵⁴ Arról azonban nem rendelkezünk levéltári forrással, hogy ez a képmás pontosan mikor került Békés vármegye tulajdonába.

A Lánczy József főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Gróf Károlyi György (1802–1877), főispán (1841–1848)

Békés vármegye Bizottmánya – Szakál Lajos táblabíró, volt főjegyző javaslatára – 1861. január 23-án határozta el, hogy megkéri volt főispánját, gróf Károlyi Györgyöt, hogy küldje meg számukra az arcképét.⁵⁵ A vármegye közönsége tehát le-

---

⁴⁹ BML IV. A. 1. a. 46. kötet. 903/1820.

⁵⁰ EFM ltsz.: 55.28.

⁵¹ BML IV. A. 4. a. 10. kötet. 86/1820.

⁵² BML IV. A. 4. c. 113/1820.

⁵³ BML IV. A. 4. a. 11. kötet. 247/1821.

⁵⁴ BML IV. B. 402. b. 197/1877.

⁵⁵ BML IV. B. 253. a. 1. kötet. 27/1861.

vélben fordult Károlyi grófhoz, hogy az „*évekig zavartalanul fenállot jó viszony emlékiül arcképét lefestetni, nekünk megküldeni, s meg engedni, hogy azzal megyénk házának termék feldíszítvén Békés megye volt főispánjainak kép koszorúját kiegészíthessük*”.⁵⁶

Elődeihez hasonlóan gróf Károlyi György sem sietett a kérést teljesíteni, és ezért a vármegye törvényhatósági bizottsága 15 évvel később, 1876. augusztus 10-én ismételten az arckép megküldését volt kénytelen kérni az ekkor már főudvarmesteri tisztséget betöltő főrendtől.⁵⁷ 1876. november 6-án Jancsovics Pál alispán arról tájékoztatta a törvényhatósági bizottságot, hogy Károlyi gróf – titkára útján – ígéretet tett a festmény megküldésére.⁵⁸ A volt főispán november 19-én kelt levelében pedig már azt közölte az alispánnal, hogy „*van szerencsém az kívánt arcképet megküldeni*”.⁵⁹ Végül a – gyors szállítmányként kezelt – küldeményt 1876. november 20-án adta fel Budapesten Körmeny Imre, a gróf titkára, és a szállítólevél tanúsága szerint már másnap, november 21-én meg is érkezett Gyulára.⁶⁰ A fenti iratokból csupán annyit lehet megtudni, hogy a gróf Károlyi Györgyről festett képmás egy olajfestmény volt. Arról, hogy ki és mikor készítette, sajnálatos módon nem esik szó. Nem tudjuk továbbá, hogy egy újonnan – 1876-ban – készített vagy egy már meglévő arcképet küldött-e el a gróf a vármegyének.

A gróf Károlyi György főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Gróf Széchenyi István (1791–1860)

Békés vármegye Bizottmánya – Szakál Lajos táblabíró, volt főjegyző javaslatára – először 1861. május 31-én határozta el, hogy megfesteti „a legnagyobb magyarnak”, gróf Széchenyi Istvánnak az arcképét.⁶¹ Ennek megvalósítására azonban akkor nem kerülhetett sor. Így Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Veres József törvényhatósági bizottsági tag javaslatára – 1895. május 27-én – egyszerre Kossuth Lajoséval – ismételten elhatározta, hogy megfesteti gróf Széchenyi István képmását.⁶²

A vármegye által kiírt pályázatra hét festőművész – Jantyik Mátyás, Oskó Lajos, Polgáry Géza, Szobonya Mihály, Veres Gusztáv és még két ismeretlen személy – jelentkezett. Végül, 1897. május 24-én az arckép megfestésével a budapesti Szobonya Mihályt (1855–1898) bízták meg.⁶³ Szobonya a következő évre – 1200 forint honorárium fejében, amely egyben a Kossuth Lajost ábrázoló arckép ára is

⁵⁶ BML IV. B. 253. b. 27/1861.

⁵⁷ BML IV. B. 402. a. 5. kötet. 290/1876.

⁵⁸ BML IV. B. 402. a. 5. kötet. 319/1876.

⁵⁹ BML IV. B. 407. a. 16/1877.

⁶⁰ BML IV. B. 407. a. 16/1877.

⁶¹ BML IV. B. 253. a. 1. kötet. 665/1861.

⁶² BML IV. B. 402. a. 24. kötet. 135/1895.

⁶³ BML IV. B. 407. b. 11155/1897.

volt – el is készítette a 233 x 100 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A képmások elbírálására felkért bizottság tagjai – Vastagh György, Margittay Tihámér és Gerster Kálmán – 1898. május 16-án a következőket mondták az elkészült művekről: „Szobonya úr lakásán a kész képeket megbírálván, azokat művészi becsültnek, s a művészi követelményeket teljesen kielégítőeknek állapítottuk meg, úgy hogy a képek ítéletünk szerint Békésmegye törvényhatósága által méltán elfogadhatók”.⁶⁴ Az arckép végül 1898. augusztus 7-én érkezett meg Gyulára.⁶⁵ Majd azt 1898. október 11-én – egyszerre Kossuth Lajoséval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. A kép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott emlékbeszédet „a legnagyobb magyarról”.⁶⁶ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.⁶⁷)

A gróf Széchenyi Istvánról festett egészalakos portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült. (Szobonya Mihály Békés vármegye számára készített festménye a Széchenyi-arcképek legteljesebb ikonográfiai összeírásában nem szerepel.⁶⁸)

Báró Wenckheim Béla (1811–1879), főispán (1848–1849, 1860–1862, 1865–1867)

Békés vármegye Bizottmánya 1867-ben határozta el, hogy megfesteti volt főispánjának, az 1867. február 20-án belügyminiszterre kinevezett báró Wenckheim Bélának az arcképét. A határozat pontos dátumát és körülményeit – korabeli iratok hiányában – sajnálatos módon nem ismerjük. Békés vármegye alispáni mutatókönyveiből is csupán annyit sikerült megtudnunk, hogy 1867-ben „*Wenckheim Béla báró belügyminister, mint e megyei volt főispán – jelenlegi belügyminister dísz arcképének megszerzése elhatároztatik, s a beszerzésére a főispán felkéretik*”.⁶⁹ Sajnálatos módon más, ezzel a témával foglalkozó dokumentum nem került elő, és így eddig azt sem tudtuk, hogy ki és mikor festette meg Wenckheim báró képmását a vármegye számára.

Az Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményében található, és oda 1951-ben került, báró Wenckheim Bélát ábrázoló, 126,5 x 94,5 cm nagyságú, vászonra festett olajképről azonban Fábián Irén békéscsabai muzeológusnak – a képen található „*Barabás. 867.*” szignó alapján – egyértelműen sikerült megállapítania, hogy azt Barabás Miklós (1810–1898) készítette 1867-ben.⁷⁰ Ezen állítást igazolni látszik Barabás festményeinek a jegyzéke is, melyben – az 1870. szám alatt – egy 1867-ben, Békés vármegye részé-

---

⁶⁴ BML IV. B. 407. b. 11264/1898.

⁶⁵ BML IV. B. 407. b. 17836/1898.

⁶⁶ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 627/1898.

⁶⁷ FÁBRY 1898. 1–17.

⁶⁸ RÓZSA 1991. 269–318.

⁶⁹ BML IV. B. 258. 28. kötet.

⁷⁰ BECSY 1992. 4.

re, Wenckheim Béláról festett térdképről történik említés.⁷¹ Azt azonban, hogy ez a képmás pontosan mikor került a vármegye tulajdonába, nem tudjuk.

A báró Wenckheim Béla főispánról festett álló térdkép 1944 után a vármegyeházáról a Békés megyei Közlevéltárba, majd 1951-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – és 2001 óta a „régli helyén”, a gyulai városháza dísztermében – található.⁷²

Említést érdemel még, hogy Wenckheim főispánt Munkácsy Mihály is szeretne volna megfesteni Békés vármegye számára. Munkácsy 1867 májusában ugyanis a következőket írta Ligeti Antal festőművésznek: „*Nekem a bátyjám írta, hogy talán a Wenckheim arcképét kell festenem, Békés megye számára*”. Nagybátyja, Reök István 1867. június 10-én írt levelében azonban már lemondóan közölte a művésszel, hogy „*Wenckheim festéséből se lesz semmi, mert Barabásba szerelmek és ahhoz fordultak*”.⁷³

Gróf Batthyány Lajos (1807–1849)

Békés vármegye Bizottmánya – Karassiy István első alispán javaslatára – 1870. május 11-én határozta el, hogy megfesteti Magyarország első miniszterelnökének, az 1849. október 6-án kivégzett gróf Batthyány Lajosnak az arcképét.⁷⁴

A képmás megfestésével a „*tanár és akadémiai festész*” Szemlér Mihályt (1833–1904) bízták meg.⁷⁵ Szemlér még ebben az évben – 200 forint honorárium fejében – el is készítette a 126 x 95 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. Azt, hogy ez a portré pontosan mikor érkezett meg Gyulára, nem tudjuk, de az bizonyos, hogy 1870. szeptember 13-án már a vármegyeházán volt, mivel a bizottmányi jegyzőkönyvben ekkor már a „*Pestről lett leszállítása alkalmával felmerült és általa előlegesen kifizetett költségekről*” esik szó.⁷⁶

A gróf Batthyány Lajosról festett álló térdkép 1944 után a vármegyeházáról a Békés megyei Közlevéltárba került, melynek jogutódja, a Békés Megyei Levéltár a mai napig is őrzi az arcképet.⁷⁷ (Szemlér Mihály Békés vármegye számára készített festménye a Batthyány-portrék legteljesebb ikonográfiai összeírásaiban nem szerepel.⁷⁸)

⁷¹ BARABÁS 1944. 278.

⁷² EFM ltsz.: 55.32.

⁷³ CZEGLÉDI 1994. 153–155.

⁷⁴ BML IV. B. 254. a. 3. kötet. 231/1870.

⁷⁵ BML IV. B. 254. a. 3. kötet. 232/1870.

⁷⁶ BML IV. B. 254. a. 3. kötet. 422/1870.

⁷⁷ BML Képzőművészeti tárgyak. ltsz.: 4.

⁷⁸ CENNERNÉ WILHELMB 1982a. 21–44; RÓZSA 1998. 207–237.

Deák Ferenc (1803–1876)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Jancsovic Pál alispán javaslatára – 1876. február 7-én határozta el, hogy megfesteti „a haza bölcsének”, az 1876. január 28-án elhunyt Deák Ferencnek az arcképet.⁷⁹

A képmás megfestésével Than Mórt (1828–1899) bízták meg. Than a következő év márciusára el is készítette az olajképet.⁸⁰ Azt, hogy ez a portré pontosan mikor kerül a gyulai vármegyeházára, nem tudjuk, de 1877. május 13-án a vármegyei számvevőszék már utasítást adott ki „*a Deák Ferencz arcképének megszerzése végett kiküldött bizottságnak*” a „*beszerzett arckép bemutatására*”.⁸¹ A Deák-portré az 1877. augusztus 29-ei összeírásban – melyről a bevezető részben már szoltunk – még nem szerepelt.⁸² Ennek nyilván az lehetett az oka, hogy a vadonatúj képkeret még nem szorult javításra. 1878. május 13-án azonban már bizonyosan a közgyűlési terem falán függött „a haza bölcsének” képmása.⁸³

A Deák Ferencről festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült. (Than Mór Békés vármegye számára készített festménye a Deák-arcképek legteljesebb ikonográfiai összeírásában nem szerepel.⁸⁴)

Említést érdemel még, hogy Than Mórnak számos más, Deák Ferencről készült portréját ismerjük.⁸⁵ Ilyen például az a 238 x 164 cm-es olajfestmény, amelyet 1867-ben Vas vármegye,⁸⁶ illetve az a 140 x 110 cm-es olajfestmény, amelyet 1877-ben Tolna vármegye számára készített.⁸⁷ Ugyancsak ő festette 1876-ban azt a 280 x 160 cm-es olajképet is, amely a Magyar Tudományos Akadémia képes termében látható.⁸⁸

Említést érdemel továbbá, hogy a gyulai Karácsonyi János Katolikus Gimnázium tulajdonában található egy szignó nélküli, golyóütötte Deák-arckép. Az ismeretlen eredetű festményről mindössze annyit lehet tudni, hogy 1995-ben, a gyulai római katolikus plébániatemplom felső karzatának takarításakor került az iskolába.⁸⁹ Nem elképzelhetetlen tehát – például régi, díszes kerete, vagy a gróf Batthyány miniszterelnököt, illetve a báró Wenckheim főispánt ábrázoló és az ekkoriban készült portrékkal megegyező, 127 x 95 cm-es nagysága miatt –, hogy ez a festmény valamikor Békés vármegye tulajdonában lett volna. (Talán érdemes lenne egyszer egy művészettörténésznek is megvizsgálnia ezt a képet.)

---

⁷⁹ BML IV. B. 402. a. 5. kötet. 1/1876.

⁸⁰ BML IV. B. 407. b. 2121/1877.

⁸¹ BML IV. B. 402. a. 6. kötet. 145/1877.

⁸² BML IV. B. 402. b. 197/1877.

⁸³ GÖNDÖCS 1878. 185.

⁸⁴ CENNERNÉ WILHELMB 1992. 294–358.

⁸⁵ CENNERNÉ WILHELMB 1982b. 93–102.

⁸⁶ CENNERNÉ WILHELMB 1992. 321.

⁸⁷ LOVAS 1999. 440–441.

⁸⁸ CENNERNÉ WILHELMB 1992. 330.

⁸⁹ Petróczki Zoltán igazgató úr szóbeli közlése (Gyula, 2003. április 7.).

Tomcsányi József (1807–1876), főispán (1867–1876)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Jancsovics Pál alispán javaslatára – 1876. május 8-án határozta el, hogy megfesteti volt főispánjának, a mindössze négy nappal korábban, 1876. május 4-én elhunyt Tomcsányi Józsefnek az arcképét.⁹⁰ 1876. július 6-án Party Ferenc, a vármegye főpénztárnoka közölte, hogy a Deák Ferenc portréjára összegyűlt 800 forintból egyben a néhai főispán arcképét is el lehet majd készíttetni.⁹¹

A képmás megfestésével 1876 júniusában a mezőberényi születésű Orlai Petrics Somát (1822–1880) bízták meg.⁹² Orlai még ebben az évben – 250, illetve a díszes kerettel együtt 300 forint honorárium fejében – el is készítette a 132 x 100 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. Zsilinszky Mihály országgyűlési képviselő egy 1876. július 25-én kelt levelében arról számolt be az alispánnak, hogy a képmás már elkészült, és a műről Ballagi Mór a következőket mondta: *„Szerintem Orlay úr mindent megtett, hogy oly munkát állítson elő, mely a dicsőület nem az utolsó időben, testi szenvedések által megtört, hanem korábbi, öreg ugyan, de erőteljes, férfias alakjában tüntesse fel. Sikerült is neki kifejezésteljes, jellemzetes képet alkotni, mely úgy hasonlatosság, mint művészi kivitel tekintetében jelesnek mondható”*.⁹³ Ezután került sor a Gyulára való szállításra, melynek pontos dátumát nem ismerjük, de az bizonyos, hogy a portré 1876. augusztus 10-én már a vármegyházán volt.⁹⁴

A Tomcsányi József főispánról festett álló térkép 1944 után a vármegyházáról a Békés megyei Közlevéltárba, majd 1951-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – és 2001 óta a „régii helyén”, a gyulai városháza dísztermében – található.⁹⁵ (Orlai Petrics Soma Békés vármegye számára készített Tomcsányi-portréja a művész ouvre katalógusában nem szerepel.⁹⁶)

I. Ferenc József (1830–1916)

Békés vármegye Székházépítő Bizottsága – Jancsovics Pál alispán javaslatára – 1877. augusztus 8-án határozta el, hogy – mivel *„kívánatos, sőt elmellőzhetetlen, hogy a befejezéshez közelgő új székház nagy terme Ő felsége a király arcképével is feldíszíttessék, s miután a megye tulajdonában lévő régibb arcképe Ő felségének most már nem alkalmas arra, hogy az új díszteremben elhelyeztessék”* – megfesteti Magyarország királyának, I. Ferenc Józsefnek az új arcképét.⁹⁷ 1877. augusztus 30-án

⁹⁰ BML IV. B. 402. a. 5. kötet. 98/1876.

⁹¹ BML IV. B. 407. b. 466/1876.

⁹² BML IV. B. 407. b. 2032/1876.

⁹³ BML IV. B. 407. b. 2032/1876.

⁹⁴ BML IV. B. 402. a. 5. kötet. 290/1876.

⁹⁵ EFM ltsz.: 55.35.

⁹⁶ KESERŰ 1984. 77–82.

⁹⁷ BML IV. B. 407. b. 127/1876.

meg is adták a paramétereket. Ezek szerint az új olajképnek magyar tábournoki ruhában kellett ábrázolnia az uralkodót. A méretét pedig 5 láb és 5 hüvely x 3 láb és 7 hüvelyben, azaz 162,5 x 107,5 cm-ben határozták meg.⁹⁸ Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága pedig 1877. szeptember 10-én – a tartalék pénztár terhére – 300 forintot utalt ki a festmény beszerzésére.⁹⁹

Azt, hogy a fent említett két – az 1877 előtt és az 1877-ben készített – képmást kik festették, és pontosan mikor kerültek a vármegye tulajdonába, nem tudjuk. Annyi bizonyos csupán, hogy a második portrét 1877. december 28-án leplezték le a vármegyeháza közgyűlési termében.¹⁰⁰

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága azonban 1898. december 19-én ezt a második képet is „művészi érték nélküli festménynek” jelentette ki, és ezért úgy határozott, hogy ismét megfesteti I. Ferenc József király arcképét.¹⁰¹

A festmény elkészítésével idősebb Vastagh Györgyöt (1834–1922) bízták meg.¹⁰² Vastagh a következő évre – 1500 forint honorárium fejében, amely egyben az Erzsébet királynét ábrázoló arckép ára is volt – el is készítette az olajképet. A képmásról – korabeli fényképek alapján – tudjuk még, hogy annak mérete teljesen megegyezett a feleségéről, Erzsébet királynéről készített festményével, és így az szintén 250 x 120,3 cm nagyságú lehetett.¹⁰³ A portrét 1899. október 16-án – egyszerre Erzsébet királynééval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott beszédet az uralkodóról.¹⁰⁴ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹⁰⁵)

Az I. Ferenc Józsefről festett harmadik, egyszalagos portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Említést érdemel még, hogy idősebb Vastagh Györgynek nem ez volt az egyetlen I. Ferenc Józsefet ábrázoló arcképe. A XIX. század második felében számos hasonlót készített különböző vármegyék és városok – például 1882-ben Tolna vármegye, 1883-ban Szeged városa, 1894-ben Csongrád vármegye – számára.¹⁰⁶

Báró Wenckheim László (1814–1879), takarékpénztári elnök (1869–1879)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Hajóssy Ottó főjegyző javaslatára – 1879. szeptember 15-én határozta el, hogy megfesteti a volt vízszabályozási

---

⁹⁸ BML IV. B. 407. b. 127/1876.

⁹⁹ BML IV. B. 402. a. 194/1877.

¹⁰⁰ BML IV. B. 402. a. 6. kötet. 359/1877.

¹⁰¹ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 947/1898.

¹⁰² BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 947/1898.

¹⁰³ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 4/1980.

¹⁰⁴ BML IV. B. 402. a. 32. kötet. 368/1899.

¹⁰⁵ FÁBRY 1899. 1–25.

¹⁰⁶ HEMMERT 1997. 41; LABÁDI 1996. 18; LOVAS 1999. 441.

kormánybiztosnak és a Békésmegyei Takarékpénztári Egylet volt elnökének, az 1879. augusztus 31-én elhunyt báró Wenckheim Lászlónak az arcképét.¹⁰⁷

A képmás megfestésével az egy időben Gyulán is alkotó Szamosy Eleket (1826–1888) bízták meg. Ez utóbbi adatnak eddig nem volt semmilyen írásos bizonyítéka és csupán a művészettörténészek azon véleményére hagyatkozhattunk, mely szerint az Erkel Ferenc Múzeum állományában található és oda 1951-ben került báró Wenckheim Lászlót ábrázoló, 125,5 x 92,5 cm nagyságú, vászonra festett olajképet feltehetően Szamosy készítette az 1880-as években.¹⁰⁸ Sikerült azonban olyan dokumentumot találnunk, amelyből egyértelműen kiderül, hogy az arcképet valóban Szamosy Elek festette, mégpedig 1881-ben. Jancsovics Pál alispán a törvényhatósági bizottság május 16-án tartott közgyűlésén ugyanis beszámolt a „*néhai Báró Wenckheim László megyénk jelesének a közgyűlés előző alkalommal hozott határozata folytán a megye díszterme számára Szamosy Elek festő-művész által az elhunyt férfitü lényét híven visszatükrözve készített s alkalmas helyen közszemlére kített arcképé*”-nek az átvételéről.¹⁰⁹ A portrét egyébként négy nappal korábban, május 12-én Göndöcs Benedek gyulai apátplébános, a kép beszerzésével megbízott bizottság elnöke személyesen adta át a vármegyének.¹¹⁰

A báró Wenckheim Lászlóról festett álló térdkép 1944 után a vármegyeházáról a Békés megyei Közlevéltárba, majd 1951-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – és 2001 óta a „régii helyén”, a gyulai városháza dísztermében – található.¹¹¹

Említést érdemel még, hogy 1880. március 23-án, a Békésmegyei Takarékpénztár Egylet gyulai székházában is lelepleztek egy báró Wenckheim Lászlóról készült festményt. Ennek a képmásnak a felavatásakor Göndöcs Benedek gyulai apátplébános tartott emlékbeszédet a volt elnökről.¹¹²

Jancsovics Pál (1817–1894), alispán (1871–1894)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Tallián Béla főispán javaslatára – 1894. február 26-án határozta el, hogy megfesteti volt alispánjának, a mindössze két nappal korábban, február 24-én elhunyt Jancsovics Pálnak az arcképét a vármegyeháza ún. kisterme számára.¹¹³

A képmás megfestésével a békéscsabai születésű és ekkoriban Gyulán élő Veres [Cservenák] Gusztávot (1853–1917) bízták meg.¹¹⁴ Veres még ebben az év-

¹⁰⁷ BML IV. B. 402. a. 8. kötet. 161/1879.

¹⁰⁸ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 32/1955.

¹⁰⁹ BML IV. B. 402. a. 10. kötet. 5/1881.

¹¹⁰ BML IV. B. 407. b. 2718/1881.

¹¹¹ EFM ltsz.: 55.34.

¹¹² GÖNDÖCS 1880. 44–53.

¹¹³ BML IV. B. 407. b. 1/1894.

¹¹⁴ BML IV. B. 407. b. 8502/1894.

ben – 250 forint honorárium fejében – el is készítette az olajképet. A portrét 1894. szeptember 17-én leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott emlékbeszédet a néhai alispánról.¹¹⁵

A Jancsovics Pál alispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Kossuth Lajos (1802–1894)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Veres József törvényhatósági bizottsági tag javaslatára – 1895. május 27-én – egyszerre gróf Széchenyi Istvánéval – határozta el, hogy megfesteti Magyarország volt kormányzójának, az 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajosnak az arcképét.¹¹⁶

A vármegye által kiírt pályázatra hét festőművész – Jantyk Mátyás, Oskó Lajos, Polgáry Géza, Szobonya Mihály, Veres Gusztáv és még két ismeretlen személy – jelentkezett. Végül, 1897. május 24-én a képmás megfestésével a budapesti Szobonya Mihályt (1855–1898) bízták meg.¹¹⁷ Szobonya a következő évre – 1200 forint honorárium fejében, amely egyben a gróf Széchenyi Istvánt ábrázoló arckép ára is volt – el is készítette a 233 x 100 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A képmások elbírálására felkért bizottság tagjai – Vastagh György, Margittay Tihamér és Gerster Kálmán – 1898. május 16-án a következőket mondták az elkészült művekről: „*Szobonya úr lakásán a kész képeket megbírálván, azokat művészi becsültnek, s a művészi követelményeket teljesen kielégítőeknek állapítottuk meg, úgy hogy a képek ítéletünk szerint Békésmegye törvényhatósága által méltán elfogadhatók*”.¹¹⁸ A portré 1898. augusztus 7-én érkezett meg Gyulára.¹¹⁹ Majd azt 1898. október 11-én – egyszerre gróf Széchenyi Istvánéval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott emlékbeszédet a néhai kormányzóról.¹²⁰ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹²¹)

A Kossuth Lajosról festett egészalakos portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Terényi Lajos (1854–1897), főispán (1889–1891)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – dr. Fábry Sándor alispán javaslatára – 1898. február 28-án határozta el, hogy megfesteti volt főispánjának, az 1897. november 4-én elhunyt Terényi Lajosnak az arcképét.¹²²

---

¹¹⁵ BML IV. B. 407. b. 446/1894.

¹¹⁶ BML IV. B. 402. a. 24. kötet. 135/1895.

¹¹⁷ BML IV. B. 407. b. 11155/1897.

¹¹⁸ BML IV. B. 407. b. 11264/1898.

¹¹⁹ BML IV. B. 407. b. 17836/1898.

¹²⁰ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 627/1898.

¹²¹ FÁBRY 1898. 1–17.

¹²² BML IV. B. 402. a. 29. kötet. 206/1898.

A vármegye által kiírt pályázatra hat fővárosi festőművész – Both Menyhért, Endrey Sándor, Gyulai László, Mannheimer Gusztáv, Stettka Gyula és Zilzer Antal – jelentkezett. Végül, 1898. május 26-án a képmás megfestésével Stettka Gyulát (1855–1925) bízták meg.¹²³ Stettka még ebben az évben – 600 forint honorárium fejében – el is készítette a 127 x 95 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A portré 1898. november 18-a előtt érkezett meg Gyulára.¹²⁴ Majd azt 1899. február 27-én leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Bodoky Zoltán főjegyző tartott emlékbeszédet a néhai főispánról.¹²⁵ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹²⁶)

A Terényi Lajosról festett ülő térdkép nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült. Terényi Péter – a főispán fia – egy kéziratban ugyanis azt írja az édesapjáról készült festményről, hogy „a 2-ik világháború utáni fordulatkor a kép eltűnt, valószínűleg a feltűnően gazdag hatalmas ráma birtoklásának diadalára”.¹²⁷ Szerencsénkre azonban a Budapesten élő Walter Terényi Lajosnak – a főispán unokájának – a birtokában a mai napig megtalálható az az igen jó minőségű korabeli reprodukció, amely az egykori portréről készült.

Említést érdemel még, hogy a gyulai Erkel Ferenc Múzeum tulajdonában – és 2001 óta a gyulai városháza dísztermében – található egy Terényi Lajost ábrázoló, 115,5 x 75,5 cm nagyságú, vászonra festett álló térdkép.¹²⁸ Ezt azonban nem a vármegye, hanem Gyula városa készítette 1899-ben Uferbach Jenővel,¹²⁹ és az 1950-es évek elején, Terényi Péter ajándékaént került a múzeum birtokába.¹³⁰

Erzsébet királyné (1837–1898)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – dr. Fábry Sándor alispán javaslatára – 1898. szeptember 19-én határozta el, hogy megfesteti I. Ferenc József király volt feleségének, a kilenc nappal korábban, szeptember 10-én meggyilkolt Erzsébet királynénak az arcképet.¹³¹

A képmás megfestésével idősebb Vastagh Györgyöt (1834–1922) bízták meg.¹³² Vastagh a következő évre – 1500 forint honorárium fejében, amely egyben az uralkodót ábrázoló arckép ára is volt – el is készítette a 250 x 120,3 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A portrét 1899. október 16-án – egyszerre I. Ferenc

¹²³ BML IV. B. 407. b. 11710/1898.

¹²⁴ BML IV. B. 407. b. 25059/1898.

¹²⁵ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 2/1899.

¹²⁶ BODOKY 1899. 1–13.

¹²⁷ BML XIII. 9. 1. doboz. Terényi Péter kézírata Terényi Lajos főispánról. fol. 29.

¹²⁸ EFM ltsz.: 55.30.

¹²⁹ BML V. B. 171. 24. kötet. 182/1897., 27. kötet. 8/1900.

¹³⁰ BML XIII. 9. 1. doboz. Terényi Péter kézírata Terényi Lajos főispánról. fol. 30.

¹³¹ BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 622/1898.

¹³² BML IV. B. 402. a. 30. kötet. 947/1898.

Józsefével – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott emlékbeszédet a néhai királynéről.¹³³ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹³⁴)

Az Erzsébet királynéről festett egészalakos portré 1944 után a vármegyeházáról eltűnt, majd ismeretlen időpontban és körülmények között a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. A képmást csak 1980-ban leltározták be, de ettől függetlenül lehetséges, hogy az már jóval korábban – akár az 1950-es években – a múzeum őrizetében volt. Annyi bizonyos csupán, hogy a festmény a múzeum 1950. augusztus 7-én kelt – Lükő Gábor és Implom József által aláírt – átadási, átvételi jegyzőkönyvében még nem szerepel.¹³⁵ Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – a Kohán Képtár raktárában – található.¹³⁶

Említést érdemel még, hogy a múzeum leltárkönyvében – a képen ábrázolt nőalak személyéről – mindössze annyi szerepel, hogy „Menyasszony”.¹³⁷ Kérdés, hogy a dokumentumba miért nem jegyezték be az igencsak közismert és ezért nagyon könnyen felismerhető, illetve beazonosítható királyné nevét.

Említést érdemel továbbá, hogy idősebb Vastagh Györgynek nem ez volt az egyetlen Erzsébet királynét ábrázoló arcképe. Ő készítette például – 1883-ban – a szegedi városházán található egészalakos királynéi portrét is.¹³⁸

Beliczey István (1827–1902), főispán (1876–1889)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – dr. Fábry Sándor alispán javaslatára – 1902. február 28-án határozta el, hogy megfesteti volt főispánjának, az 1902. január 11-én elhunyt Beliczey Istvánnak az arcképét.¹³⁹

A képmás megfestésével a békéscsabai születésű Veres [Cservenák] Gusztávot (1853–1917) bízták meg.¹⁴⁰ Veres a következő évre – 400 korona honorárium fejében – el is készítette a jelenleg 111 x 91 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A portrét 1903. december 29-én leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Fábry Sándor alispán tartott emlékbeszédet a néhai főispánról.¹⁴¹ (A beszéd nyomtatásban is megjelent.¹⁴²)

A Beliczey Istvánról festett ülő térkép 1944 után – egy gyulai jóakarón keresztül – a főispán unokájához, Beliczey Miklóshoz – aki 1939 és 1944 között szin-

---

¹³³ BML IV. B. 402. a. 32. kötet. 368/1899.

¹³⁴ FÁBRY 1899. 1–25.

¹³⁵ EFM Irattár. B. 39–40/1950.

¹³⁶ EFM ltsz.: 80.4.1.

¹³⁷ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 4/1980.

¹³⁸ HEMMERT 1997. 41.

¹³⁹ BML IV. B. 402. a. 38. kötet. 2/1902.

¹⁴⁰ BML IV. B. 407. b. 987. kötet. 12347/1903.

¹⁴¹ BML IV. B. 402. a. 39. kötet. 963/1903.

¹⁴² FÁBRY 1904. 1–10.

tén Békés vármegye főispánja volt – került. Az igen rossz állapotban lévő portré a család kiskörei és hortobágyi kitelepítése alatt különböző baráti személyeknél volt elhelyezve, majd az 1960-as években visszakerült az időközben ausztriai emigrációba kényszerült Beliczeyekhez. A festményt azóta restaurálták és jelenleg a főispán egyik Németországban élő dédunokájának, Beliczey Istvánnak a tulajdonában található.¹⁴³

Említést érdemel még, hogy Veres Gusztávnak nem ez volt az egyetlen, Beliczey Istvánról készített arcképe. Az Aradon, 1887-ben megjelent Alföldi Képes Emlékkönyvben ugyanis már szerepelt egy metszete a főispánról.¹⁴⁴ Ezenkívül pedig egy másik, Ausztriában élő Beliczey-dédunoka birtokában található egy, a vármegyei házi portréval szinte teljesen – még a feliratának szövegében és méretében (115 x 94 cm) is – megegyező, bár szignó nélküli olajkép, amelyet nagy valószínűséggel szintén Veres Gusztáv festhetett.¹⁴⁵

Reiszig Ede (1848–1908), főispán (1891–1892)¹⁴⁶

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1908. október 14-én határozta el, hogy megfesteti volt főispánjának, az 1908. augusztus 22-én elhunyt Reiszig Edének az arcképét a vármegyei háza ún. kisterme számára. A felmerülő költségekre a törvényhatóság 400–500 koronát szavazott meg.¹⁴⁷

Arról, hogy a képmás valóban elkészült-e, sajnálatos módon semmilyen adatot nem sikerült fellelnünk. A Törvényhatósági Bizottság közgyűlési jegyzőkönyveiben többet nem szerepel a téma. Az alispáni mutatókönyvekben pedig a Reiszig-portréről, mint folyó ügyről 1909-ben olvashatunk utoljára, de a témával kapcsolatos iratok mind ki lettek selejtezve.¹⁴⁸ Ez után az év után pedig egyáltalán nem esik több szó a festményről. Valószínűleg az arckép soha nem is készült el, mivel az 1909-es iratok is csupán a portré megfestetésével kapcsolatos anyagi természetű dolgokkal foglalkoztak. Ez pedig könnyen elképzelhető, ha egy olyan személyről van szó, mint akinek a főispáni székből való távozásakor a Békés című vármegyei orgánus – 1908. augusztus 30-án – a következőket írta: „*Mint idegen jött, mint idegen tartózkodott s ugyanígy távozott körünkből.*”¹⁴⁹

¹⁴³ Beliczey István – a főispán dédunokájának – írásbeli (Bergisch Gladbach, 2003. december 7., december 19.) és szóbeli (Gyula, 2004. január 16.) közlései.

¹⁴⁴ BÁTASZÉKI 1887. 93.

¹⁴⁵ Beliczey István – a főispán dédunokájának – írásbeli (Bergisch Gladbach, 2003. december 22., 2004. február 1.) és szóbeli (Gyula, 2004. január 16.) közlései.

¹⁴⁶ Nincs arról írásos bizonyíték, hogy a Reiszig Ede főispánról festett portré valaha is elkészült volna.

¹⁴⁷ BML IV. B. 402. a. 47. kötet. 600/1908.

¹⁴⁸ BML IV. B. 407. b. 1218. kötet. passim.

¹⁴⁹ Békés, 1908. 35. sz. 5.

Gróf Tisza István (1861–1918)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága – Ambrus Sándor volt főispán és törvényhatósági bizottsági tag és társai javaslatára – 1923. május 30-án határozta el, hogy megfesteti Magyarország volt miniszterelnökének, az 1918. október 31-én meggyilkolt gróf Tisza Istvánnak az arcképét.¹⁵⁰

A képmás megfestésével 1923. június 18-án a budapesti Balló Edét (1859–1936) bízták meg.¹⁵¹ Balló a következő évre el is készítette az olajképet. A portrét 1924. október 11-én leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Berthóty Károly törvényhatósági bizottsági tag, dr. Daimel Sándor alispán, Lukács György nemzetgyűlési képviselő és dr. Pokoly József debreceni egyetemi tanár tartott emlékbeszédet a néhai miniszterelnökről.¹⁵²

A gyulai vármegyeháza közgyűlési terméről 1941-ben készített fényképeken – melyekről a bevezető részben már szoltunk – szerencsénkre látszódik a gróf Tisza Istvánt ábrázoló képmás jobb alsó negyede. E felvétel töredékes mivolta ellenére azonban sikerült megállapítanunk, hogy Balló Ede festménye Benczúr Gyula 1915-ben készített és igen közismert ülőalakos Tisza-portréjának – mely jelenleg a Magyar Történelmi Képcsarnok tulajdonában található – a másolata lehetett. Ez annál is valószínűbb, mivel hasonló, Benczúr után készített Tisza-arcképek más vármegyék – például Tolna – székházaiban is megtalálhatóak voltak.¹⁵³

A gróf Tisza Istvánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült.

Báró Feilitsch Berthold (1867–1949), főispán (1929–1931)¹⁵⁴

Egyes források szerint báró Feilitsch Berthold főispánról is volt arckép a gyulai vármegyeházán.¹⁵⁵ A Felső-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság történeti gyűjteményének a kutatásai szerint a festményt – állítólag Békés vármegye megbízásából – az 1930-as években Karlovszky Bertalan (1858–1938) készítette.¹⁵⁶ A Budapesten élő dr. Eöttevényi Tibor – a főispán unokája – ezt az információt még annyival egészítette ki, hogy a portré az 1970-es évek elején a gyulai városháza padlásán volt elhelyezve. Ennél többet azonban nem tudott mondani a képmásról.¹⁵⁷ (E sorok szerzője 2004. január 28-án végigjárta a volt vármegyeháza

---

¹⁵⁰ BML IV. B. 402. a. 69. kötet. 351/1923.

¹⁵¹ BML IV. B. 407. b. 5381/1923.

¹⁵² BML IV. B. 402. a. 72. kötet. 1470/1924.

¹⁵³ LABÁDI 1996. 28; LOVAS 1999. 444.

¹⁵⁴ Nincs arról írásos bizonyíték, hogy báró Feilitsch Berthold főispánról valóban volt portré a gyulai vármegyeházán.

¹⁵⁵ Góg Imre vízügytörténeti kutató írásbeli közlése (Gyula, 2003. december 23.).

¹⁵⁶ A Felső-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság írásbeli közlései (Nyíregyháza, 2004. január 8., január 19.).

¹⁵⁷ Dr. Eöttevényi Tibor – a főispán unokájának – szóbeli közlése (Budapest, 2003. december 23.).

épületének a padlását – és egyéb raktárait –, de nem akadt rá a báró Feilitzsch főispán ábrázoló – illetve más, az egykori arcképcsarnokba tartozó – festményre.)

A fenti adatok hitelességét alátámasztó levéltári forrást nem sikerült fellelünk. Sem Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyveiben, sem pedig az alispáni iratokban nem történik semmiféle utalás a Feilitzsch-arcképről.¹⁵⁸ Még a vármegye vezető orgánumban, a Békés című lap 1929 és 1931 közötti évfolyamaiban sem tesznek említést a képről, pedig ez az újság mindig beszámolt az ilyen típusú eseményekről. Amennyiben ennek ellenére mégiscsak volt – bár ez az írott források hiányában eléggé megkérdőjelezhető – báró Feilitzsch Bertholdot ábrázoló portré Gyulán, úgy arról annyit állapíthatunk meg – mivel sem a törvényhatósági bizottság, sem pedig a vármegye nem rendelt meg ilyet –, hogy azt maga a főispán adományozhatta a vármegyeháznak.

Ambrus Sándor (1863–1927), alispán (1906–1916), majd főispán (1916–1917)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága először 1917. augusztus 9-én határozta el, hogy megfesteti volt alispánjának, majd főispánjának, Ambrus Sándornak az arcképét.¹⁵⁹ Az I. világháború, az azt követő forradalmi időszak, majd a román megszállás és végül a 20-as évek gazdasági nehézségei miatt a fenti határozatot a vármegye nem tudta végrehajtani. Ezért kerülhetett arra sor, hogy 1931. február 25-én – az előző évi maradványból származó 2600 pengőből – a Törvényhatósági Bizottság ismételen elrendelte az időközben elhunyt Ambrus Sándor – valamint Fábry Sándor főispán és Daimel Sándor alispán – arcképének az elkészíttetését.¹⁶⁰

A képmás megfestésével a mezőberényi születésű és ekkoriban Békéscsabán élő Csabai Wágner Józsefet (1888–1967) bízták meg. Csabai Wágner 1931 és 1932 között el is készítette az olajképet. A portrét 1932. szeptember 29-én – egyszerre Fábry Sándoréval és Daimel Sándoréval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Zöldy János törvényhatósági bizottsági tag tartott emlékbeszédet a néhai alispánról és főispánról.¹⁶¹

Az Ambrus Sándor főispánról festett portré 1944 után a vármegyeházán maradt. Dr. Ambrus Tamás – a főispán unokája – ugyanis 1948-ban még ott látta az akkor már igen rossz állapotban lévő – például kiszúrt szemű – arcképet.¹⁶² Hogy ezután pontosan mi történt a festménnyel, arról sajnálatos módon semmilyen információval nem rendelkezünk. Nagy valószínűséggel azóta ez a képmás is – sok más vármegyeházihoz hasonlóan – megsemmisült.

---

¹⁵⁸ BML IV. B. 402. a. 77–79. kötet. passim.; BML. IV. B. 407. b. passim.

¹⁵⁹ BML IV. B. 402. a. 61. kötet. 320/1917.

¹⁶⁰ BML IV. B. 402. a. 79. kötet. 35/1931.

¹⁶¹ BML IV. B. 402. a. 80. kötet. 144/1932.

¹⁶² Ambrus Júlia – a főispán unokájának – szóbeli közlése (Budapest, 2004. január 16.).

Említést érdemel még, hogy a Budapesten élő Ambrus Júlia – dr. Ambrus Tamás húgának – tulajdonában található egy szintén Csabai Wágner József által Ambrus Sándorról készített, kb. 80 x 60 cm nagyságú, vászonra festett olajkép. Ez azonban 1944-ig nem a vármegyeháza, hanem a Békésmegyei Takarékpénztár Egyesület dísztermének a falán függött. Erről a portréről azt írja Ambrus Lajos – dr. Ambrus Tamás és Júlia öccse –, hogy „*ez a kép a megye részére készített képpel teljesen azonos, annak hiteles másolata*” volt.¹⁶³

Fábry Sándor (1859–1917), alispán (1894–1906), majd főispán (1906–1907)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága először 1917. december 29-én határozta el, hogy megfesteti volt alispánjának, majd főispánjának, az 1917. november 16-án elhunyt dr. Fábry Sándornak az arcképét.¹⁶⁴ Az I. világháború, az azt követő forradalmi időszak, majd a román megszállás és végül a 20-as évek gazdasági nehézségei miatt a fenti határozatot a vármegye nem tudta végrehajtatni. Ezért kerülhetett arra sor, hogy 1931. február 25-én – az előző évi maradványból származó 2600 pengőből – a Törvényhatósági Bizottság ismételten elrendelte néhai Fábry Sándor – valamint Ambrus Sándor főispán és Daimel Sándor alispán – arcképének az elkészíttetését.¹⁶⁵

A képmás megfestésével a gyomai születésű Vidovszky Bélát (1883–1973) bízták meg. Vidovszky – a művész kéziratban fennmaradt jegyzetei szerint – még 1931-ben elkészítette az olajképet.¹⁶⁶ A portrét 1932. szeptember 29-én – egyszerre Ambrus Sándoréval és Daimel Sándoréval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor dr. Berthóty Károly törvényhatósági bizottsági tag tartott emlékbeszédet a néhai alispánról és főispánról.¹⁶⁷

A Fábry Sándor főispánról festett portré nagy valószínűséggel 1944 után megsemmisült. (Vidovszky Béla Békés vármegye számára készített Fábry-arcképe a művész életrajzát feldolgozó monográfia adattárában – amely a múzeumban látható, a megsemmisült és a sajtóban reprodukált képeit írja össze – nem szerepel.¹⁶⁸)

Említést érdemel még, hogy a gyulai Erkel Ferenc Múzeum tulajdonában – és 2001 óta a gyulai városháza dísztermében – található egy Fábry Sándort ábrázoló, 98 x 78 cm nagyságú, vászonra festett olajkép.¹⁶⁹ Ezt azonban nem a vármegye, hanem a néhai főispán családja készítette Mihálovits Miklóssal, és csupán 1969-

---

¹⁶³ Ambrus Lajos – a főispán unokájának – írásbeli közlése (Szentendre, 2003. december 4.).

¹⁶⁴ BML IV. B. 402. a. 61. kötet. 603/1917.

¹⁶⁵ BML IV. B. 402. a. 79. kötet. 35/1931.

¹⁶⁶ Özv. Vidovszky Ferencné – a festőművész egyik örökösének – szóbeli közlése (Budapest, 2004. február 10.).

¹⁶⁷ BML IV. B. 402. a. 80. kötet. 144/1932.

¹⁶⁸ LÁNG 1983. 85–89.

¹⁶⁹ EFM Itsz.: 70.1.

ben, ajándékként került a múzeum birtokába.¹⁷⁰ Ezzel az arcképpel kapcsolatban megjegyzendő még, hogy az adományozó, dr. Fábry Vince – a főispán fia –, mint a „*néhai Dr. Fábry Sándornak, Vidovszky Béla által festett eredeti arcképe díszes keretben*”-ről tesz említést az Erkel Ferenc Múzeum vezetőjének 1969. január 26-án írt levelében.¹⁷¹ A festmény bal alsó sarkában azonban egyértelműen az olvasható, hogy „*fényképről Mihálovits M.*”. Nem zárható tehát ki, hogy a Vidovszky-féle arckép 1944 után – hasonlóan Veres Gusztáv Beliczey István főispánról festett portréjához – a család tulajdonába került. Így elképzelhető, hogy Fábry Vince eredetileg azt akarta a múzeumnak adományozni, de időközben meggondolta magát. Valószínűbb viszont az, hogy csupán rosszul emlékezett a nála lévő festmény készítőjének a nevére. A kérdésre egyértelmű választ csupán dr. Fábry Vince esetleges leszármazottai – mivel ő már bizonyosan nincs az élők sorában, hiszen 1900-ban született – tudnának adni, de róluk sajnálatos módon semmilyen információval nem rendelkezünk.

Daimel Sándor (1866–1946), alispán (1916–1930)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1930. november 22-én határozta el, hogy megfesteti volt alispánjának, Daimel Sándornak az arcképét.¹⁷² A portré megfestetésének anyagi vonzatáról 1931. február 25-én döntött a Törvényhatósági Bizottság. E szerint az előző évi maradványból származó 2600 pengőből kell elkészíttetni Daimel Sándor alispán, valamint Fábry Sándor és Ambrus Sándor főispánok arcképeit.¹⁷³

A képmás megfestésével a Budapesten élő, de Gyulán is alkotó Mihálovits Miklóst (1887–1960) bízták meg. Mihálovits – a festményen található évszám szerint – még 1931-ben elkészítette a 127,5 x 96,5 cm nagyságú, vászonra festett olajképet. A portrét 1932. szeptember 29-én – egyszerre Ambrus Sándoréval és Fábry Sándoréval – leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor Harsányi Pál református esperes tartott beszédet a volt alispánról.¹⁷⁴

A Daimel Sándor alispánról festett térkép 1944 után a vármegyeházáról a Békés megyei Közlevéltárba, majd 1951-ben a gyulai Erkel Ferenc Múzeumba került. Az arckép jelenleg is ennek az intézménynek a tulajdonában – és 2001 óta a „rég helyén”, a gyulai városháza dísztermében – található.¹⁷⁵

¹⁷⁰ EFM Képzőművészeti leltárkönyv 1/1970.

¹⁷¹ EFM Irattár 14/1969.

¹⁷² BML IV. B. 402. a. 78. kötet. 261/1930.

¹⁷³ BML IV. B. 402. a. 79. kötet. 35/1931.

¹⁷⁴ BML IV. B. 402. a. 80. kötet. 144/1932.

¹⁷⁵ EFM ltsz.: 55.33.

Horthy Miklós (1868–1957)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága többször is elhatározta, hogy megfesteti Magyarország kormányzójának, Horthy Miklósnak az arcképét. Dr. Márki Barna alispán például 1938. május 23-án arra tett javaslatot, hogy a kormányzó 70. születésnapja – Horthy Miklós 1868. június 18-án született – jó alkalom lenne a kép elkészíttetésére.¹⁷⁶ Mivel a Horthy-portré több mint két év múlva sem volt a vármegye tulajdonában, ezért a Törvényhatósági Bizottság 1940. szeptember 18-án tartott közgyűlésén Karácson András bizottsági tag megsürgette az ügyet. Márki alispán erre közölte, hogy „*a Kormányzó Úr arcképe befejezéshez közeledik, de a festőművész [Mihálovits Miklós] még azt kérte, hogy a képet, leszállítás előtt, Budapesten, az országos képműkiállításon is kiállíthassa*”.¹⁷⁷

A képmás megfestésével tehát a Budapesten élő, de Gyulán is alkotó Mihálovits Miklóst (1887–1960) bízták meg. Mihálovits végül 1940 őszére el is készítette a valószínűleg 265 x 140 cm nagyságú – mely méretre a bevezető részben már említett, 1951. szeptember 13-án készült jegyzék legnagyobb Horthy-képének az adatai alapján lehet következtetni¹⁷⁸ –, vászonra festett olajképet. A portrét 1940. december 12-én leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatásakor Karácson András törvényhatósági bizottsági tag és dr. Márki Barna alispán tartott beszédet a kormányzóról.¹⁷⁹

A Horthy Miklósról festett portré 1951. november 12-e után – mint arról a bevezető részben már szó esett – bizonyosan megsemmisült.

Említést érdemel még, hogy Mihálovits Miklósnak nem ez volt az egyetlen Horthy Miklóst ábrázoló arcképe. A két világháború közötti időszakban egymaga tíz ilyen festett különböző intézmények számára.¹⁸⁰

Horthy István (1904–1942)

Békés vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1942. szeptember 11-én határozta el, hogy megfesteti Magyarország volt kormányzóhelyettesének, az 1942. augusztus 20-án hősi halált halt Horthy Istvánnak az arcképét.¹⁸¹

A képmás megfestésével a budapesti Asztalos Gyulát (1900–1972) bízták meg. Asztalos a következő évre el is készítette a valószínűleg 210 x 115 cm nagyságú – mely méretre a bevezető részben már említett, 1951. szeptember 13-án készült jegyzékből lehet következtetni¹⁸² –, vászonra festett olajképet. A portrét 1943. december 16-án leplezték le a vármegye közgyűlési termében. Az arckép felavatá-

---

¹⁷⁶ Bvm. Hiv. Lapja, 1938. 43. sz. 293.

¹⁷⁷ BML IV. B. 402. a. 85. kötet. 86/1940.

¹⁷⁸ BML XXVI. 702. 629/1951.

¹⁷⁹ BML IV. B. 402. a. 85. kötet. 161/1940.

¹⁸⁰ KONTHA 1985. 207.

¹⁸¹ Bvm. Hiv. Lapja, 1943. 31. sz. 1.

¹⁸² BML XXVI. 702. 629/1951.

sakor Rohály Mihály békéscsabai evangélikus esperes tartott emlékbeszédet a néhai kormányzóhelyettesről.¹⁸³

A Horthy Istvánról festett portré 1951. november 12-e után – mint arról a bevezető részben már szó esett – bizonyosan megsemmisült.

KATALÓGUS¹⁸⁴

1. AMBRUS SÁNDOR

1931 és 1932 között

Csabai Wágner József (1888–1967)

Olaj, vászon

2. GRÓF BATTHYÁNY LAJOS

1870

Szemlér Mihály (1833–1904)

Olaj, vászon, 126 x 95 cm

Jelezve jobbra lent: „Szemlér M 1870.”

BML ltsz.: 4.

3. BÁRÓ BEDEKOVICH FERENC

1819

Peter Krafft (1780–1856)

Olaj, vászon, 139 x 110,5 cm

Jelezve jobbra lent: „Krafft pinx 1819.”

EFM ltsz.: 55.28.

4. BELICZEY ISTVÁN

1903

Veres Gusztáv (1853–1917)

Olaj, vászon, 111 x 91 cm

Jelezve balra lent: „Veres G.”

Balra fent: a Beliczey család címere

Felirat balra fent: „Stephanus Beliczey de Baicza / Comes Supremus Béké-
siensis / 1827–1902”

Magántulajdon

---

¹⁸³ Bvm. Hiv. Lapja, 1943. 56. sz. 1.

¹⁸⁴ Az alábbi katalógusban csak azok az arcképek szerepelnek, melyek létezéséről megbízható forrásokkal rendelkezünk.

5. DAIMEL SÁNDOR

1931

Mihálovits Miklós (1887–1960)

Olaj, vászon, 127,5 x 96,5 cm

Jelezve jobbra lent: „Mihálovits M. 1931.”

EFM ltsz.: 55.33.

6. DEÁK FERENC

1877

Than Mór (1828–1899)

Olaj, vászon

7. ERZSÉBET királyné

1899

Id. Vastagh György (1834–1922)

Olaj, vászon, 250 x 120,3 cm

Jelezve balra lent: „Vastagh György 1899.”

EFM ltsz.: 80.4.1.

8. FÁBRY SÁNDOR

1931

Vidovszky Béla (1883–1973)

Olaj, vászon

9/a I. FERENC JÓZSEF

1877 előtt

Ismeretlen festő

9/b I. FERENC JÓZSEF

1877

Ismeretlen festő

Olaj, vászon, 162,5 x 107,5 cm

9/c I. FERENC JÓZSEF

1899

Id. Vastagh György (1834–1922)

Olaj, vászon, 250 x 120,3 cm

10. BÁRÓ HARRUCKERN FERENC

1877 előtt

Ismeretlen festő

11. BÁRÓ HARRUCKERN JÁNOS GYÖRGY

1877 előtt

Ismeretlen festő

12. HORTHY ISTVÁN

1943

Asztalos Gyula (1900–1972)

Olaj, vászon, 210 x 115 cm

13. HORTHY MIKLÓS

1940

Mihálovits Miklós (1887–1960)

Olaj, vászon, 265 x 140 cm

14. HORVÁTH ZSIGMOND

1820 előtt

Ismeretlen festő

15. JANCSOVICS PÁL

1894

Veres Gusztáv (1853–1917)

Olaj, vászon

16. GRÓF KÁROLYI GYÖRGY

1876 előtt

Ismeretlen festő

Olaj, vászon

17. GRÓF KÁROLYI JÓZSEF

1821

Ismeretlen festő

18. KOSSUTH LAJOS

1898

Szobonya Mihály (1855–1898)

Olaj, vászon, 233 x 100 cm

19. LÁNCZY JÓZSEF

1877 előtt

Ismeretlen festő

20. LOVÁSZ ZSIGMOND

1820 előtt

Ismeretlen festő

21. BÁRÓ ORCZY JÓZSEF

1820 előtt

Ismeretlen festő

22. GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

1898

Szobonya Mihály (1855–1898)

Olaj, vászon, 233 x 100 cm

23. TERÉNYI LAJOS

1898

Stettka Gyula (1855–1925)

Olaj, vászon, 127 x 95 cm

Jobbra fent: a Terényi [Stummer] család címere

Reprodukció: magántulajdon

24. GRÓF TISZA ISTVÁN

1924

Balló Ede (1859–1936)

Olaj, vászon

25. TOMCSÁNYI JÓZSEF

1876

Orlai Petrics Soma (1822–1880)

Olaj, vászon, 132 x 100 cm

Jelezve balra lent: „Orlay 1876.”

EFM ltsz.: 55.35.

26. BÁRÓ WENCKHEIM BÉLA

1867

Barabás Miklós (1810–1898)

Olaj, vászon, 126,5 x 94,5 cm

Jelezve balra oldalt: „Barabás. 867.”

EFM ltsz.: 55.32.

27. BÁRÓ WENCKHEIM LÁSZLÓ

1881

Szamossy Elek (1826–1888)

Olaj, vászon, 125,5 x 92,5 cm

Jelzés nélkül

EFM ltsz.: 55.34.

FORRÁSOK

BML = BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁR

IV. A. 1. a. = Békés vármegye Nemesi Közgyűlésének jegyzőkönyvei.

IV. A. 1. b. = Békés vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai.

IV. A. 4. a. = Békés vármegye alispánjának jegyzőkönyvei.

IV. A. 4. c. = Békés vármegye alispánjának általános iratai.

IV. B. 253. a. = Békés vármegye Bizottmányának jegyzőkönyvei.

IV. B. 253. b. = Békés vármegye Bizottmányának iratai.

IV. B. 254. a. = Békés vármegye Bizottmányának jegyzőkönyvei.

IV. B. 258. = Békés vármegye alispánjának iratai.

IV. B. 402. a. = Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei.

IV. B. 402. b. = Békés vármegye Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési iratai.

IV. B. 407. a. = Békés vármegye alispánjának elnöki iratai.

IV. B. 407. b. = Békés vármegye alispánjának általános közigazgatási iratai.

V. B. 171. = Gyula város Képviselő-testületének közgyűlési jegyzőkönyvei.

XIII. 9. = A Terényi család iratai.

XXI. 3. a. = Békés vármegye alispánjának közigazgatási iratai.

XXVI. 702. = A Békés Megyei Levéltár iratai.

EFM = ERKEL FERENC MÚZEUM

IRODALOM

BARABÁS 1944

Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza. Kolozsvár, 1944.

BÁTTASZÉKI 1887

Báttaszéki L. (szerk.): Alföldi képes emlékkönyv. Arad, 1887.

BECSY 1992

Becsy A.: Rejtett kincs „elfekvőben”. Gyulai Hírlap, 1992. 14. sz. 4.

BERKESZI 1910

Berkeszi I.: Temesvári művészek. Temesvár, 1910.

BODOKY 1899

Bodoky Z.: Emlék-beszéd, néh. Terényi Lajos Békésvármegye volt főispánja arcképének leleplezésekor. Gyula, 1899.

CENNERNÉ WILHELMB 1982a

Cennerné Wilhelmb G.: Batthyány Lajos ikonográfiája. Folia Historica, 10. (1982) 21–44.

CENNERNÉ WILHELMB 1982b

Cennerné Wilhelmb G.: Than Mór (1828–1899). Budapest, 1982.

CENNERNÉ WILHELMB 1992

Cennerné Wilhelmb G.: Deák Ferenc ikonográfiája. In: Körmöczi K. (szerk.): „...a mi megmarad, fordítsa jó czélokra”. Deák Ferenc hagyatéka. Budapest, 1992. 294–358.

CZEGLÉDI 1994

Czeglédi I.: Munkácsy Békés megyében. Békéscsaba, 1994.

CZEGLÉDI 1996

Czeglédi I.: Gyula útikalauz. Gyula, 1996.

ERDŐS–KELEMEN–VITEK 2002

Erdős F. – Kelemen K. – Vitek G.: Vármegyeháza a bástya és a várfal helyén. Székesfehérvár, 2002.

FÁBRY 1898

Fábr S.: Széchenyi és Kossuth. Emlékbeszéd. Gyula, 1898.

FÁBRY 1899

Fábr S.: Ferencz József és Erzsébet arcképeinek 1899. évi octóber 16-án történt ünnepélyes leleplezése alkalmával elmondott beszédek. Gyula, 1899.

FÁBRY 1904

Fábr S.: Bajczai Beliczey István jellemrajza. Emlékbeszéd. Gyula, 1904.

GÖNDÖCS 1878

Göndöcs B.: Elnöki megnyitó beszéd. BRMTÉ, IV. (1878) 177–186.

GÖNDÖCS 1880

Göndöcs B.: Báró Wenckheim László emléke. BRMTÉ, VI. (1880) 44–53.

HALMÁGYI 1997

Halmágyi P.: „Régi dicsőségünk...” Történelmi arcképek a hajdani Csanád és Torontál vármegyékből. Szeged, 1997. 5. sz. 16–19.

HALMÁGYI 2002

Halmágyi P.: Csanád és Torontál vármegyék tisztségviselői 1779–1944. Makkó, 2001.

HEMMERT 1997

Hemmert J.: Hídatavás. Avagy pannók a Városháza közgyűlési termében. Szeged, 1997. 12. sz. 39–43.

HÉJJA 2002

Héjja J. E.: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Gyula, 2002.

KARÁCSONYI 1896

Karácsonyi J.: Békésvármegye története. I. Gyula, 1896.

KESERŰ 1984

Keserű K.: Orlai Petrics Soma (1822–1880). Budapest, 1984.

KONTHA 1985

Kontha S. (szerk.): Magyar Művészet. 1919–1945. I. Budapest, 1985.

LABÁDI 1996

Labádi L.: Megfestett nagyjaink. Történelmi arcképcsarnok. Szentes, 1996.

LANEVSCI 2003

Lanevsci, G.: Personalități Arădene în portretistica anilor 1760–1918. Kiemelkedő aradi személyiségek arcképei 1760–1918 között. Arad, 2003.

LÁNG 1983

Láng M.: Vidovszky Béla festőművész 1883–1973. Békéscsaba, 1983.

LOVAS 1999

Lovas Cs.: Tolna vármegye hivatali arcképcsarnoka a 19. század első felétől 1945-ig. WMMÉ, XXI. (1999) 413–452.

MERÉNYI-METZGER 2000

Merényi-Metzger G.: Békés vármegye főispánjainak arcképcsarnoka. Turul, 2000. 3–4. sz. 110–117.

MERÉNYI-METZGER 2005

Merényi-Metzger G.: A gyulai városháza „új” arcképcsarnoka. Honismeret, 2005. 2. sz. 48–55.

NAGY 2000

Nagy A., D.: Gyula. Vármegyeháza. Békés megye településeinek címerei a díszteremben. Budapest, 2000.

RÓZSA 1991

Rózsa Gy.: Széchenyi-ikonográfia. In: Éri I. (szerk.): Széchenyi és kora. Budapest, 1991. 269–318.

RÓZSA 1998

Rózsa Gy.: Batthyány Lajos ikonográfiája. In: Körmöczi K. (szerk.): Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete. Budapest, 1998. 207–237.

SCHERER 1938

Scherer F.: Gyula város története. I–II. Gyula, 1938.

SISA 1981

Sisa B.: Békés megye műemlékei. I. Békéscsaba, 1981.

The formal portrait gallery of the County Hall in Gyula

- Gábor Merényi-Metzger -

Resume

The county portrait galleries developed between the 18th and the 20th centuries. The paintings that are part of the collection were usually exhibited in the meeting hall of the County House and usually portrayed the leaders of the county administration, the lord lieutenants, other significant persons playing a national role or members of the reigning family.

It was the same in the case of the County House of Békés County in Gyula. But in the County House of Békés County it weren't only the lord lieutenant's portraits that were hang out, but also portraits of other persons. Portraits of Franz Joseph I. and queen Elisabeth, of governor Miklós Horthy and of the governor's deputy István Horthy, of great statesmen – such as Lajos Batthyány, Ferenc Deák, Lajos Kossuth, István Széchenyi and István Tisza, of other illustrious persons of Békés County – such as László Wenckheim president of the Savings Bank, Pál Jancsovcics and Sándor Daimel deputy lieutenants could be seen as well.

Our investigations pointed out that before 1944 the portrait gallery of Békés County consisted of 27 pieces. Most of them can't be found anymore, because the military command of the Red Army that resided in the building between 1944–1946 sealed the fate of these pieces of art.

Merényi-Metzger Gábor

MTA KSZI

H-1051 Budapest, Nádor u. 18.

E-mail: merenyi.gabor@ella.hu

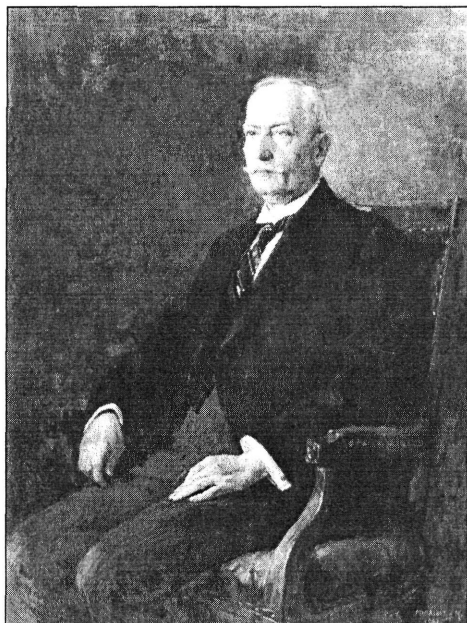
1. kép. Szemplér Mihály: Gróf Batthyány Lajos (Kat. 2.)

2. kép. Peter Krafft:
Báró Bedekovich Ferenc (Kat. 3.)

3. kép. Veres Gusztáv:
Beliczey István (Kat. 4.)

4. kép. Mihálovits Miklós:
Daimel Sándor (Kat. 5.)

5. kép. Id. Vastagh György:
Erzsébet királyné (Kat. 7.)

6. kép. Stettka Gyula:
Terényi Lajos (Kat. 23.)

7. kép. Orlai Petrics Soma:
Tomcsányi József (Kat. 25.)

8. kép. Barabás Miklós:
Báró Wenckheim Béla (Kat. 26.)

9. kép. Szamosy Elek:
Báró Wenckheim László (Kat. 27.)

ELEMZÉSI KÍSÉRLET
NYISZTOR JÁNOS/NEStor *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* CÍMŰ
SOROZATÁRA VONATKOZÓAN KÉT EGYSÉGBEN

– Gyarmati Gabriella –

I. Csendélettörténeti megközelítés

Igencsak lassulni és csendesülni látszik az a ritmus, amely a XX. század első éveit dinamikus változás(ok)ra készíti a képzőművészetet, sőt több évtizede már a folyamat ellenkezője is megfigyelhető, azaz a változástól, a változtatástól való hátrahagyott elzárkózás. Ki ne tudna példákat idézni arra a kényelmes alkotói metódusra, miszerint a művész rátalálva egy motívumra vagy vizuális problémára, évtizedekig képes annak körüljárásával foglalatostkodni anélkül, hogy számottevő tartalmi és formai újításokat, esetleg felfedezéseket tudna felmutatni, vagy, hogy valamiféle eredetiségre törekvő, újszerű, érdekes mondanivalót fogalmazna meg. Az effajta monomániás jelleg egyes alkotók önvédelmi mechanizmusaként is felfogható a művészet funkcióváltozása óta, és „kifizetődő” is, hisz általános értelemben inkább tűnik az elvhű ragaszkodás megnyilvánulásának, mint a fantáziátlanság lelepleződésének. E nagy lépésekkel körüljárt problémakör másik szakasza, hogy bár az elmúlt század első harmadában más tendenciák mutatkoztak, a művészet manapság ismét – a korábbi évszázadokhoz hasonlóan – társadalmi sikertörténetek lehetőségét rejti magában. Kérdéssé válik viszont, hogy mi történik eközben magával a művészetrel, mialatt a többségi művészet változatlanul és alig-alig visszaszoríthatóan teret hódít még az elkerülhetetlenül többségi jellegűvé váló múzeumokban is.¹ A csendélet műfaj változásának körüljárásához kortárs alkotó művét, a festészet történetéből olyan példát igyekeztem választani, amelyre az előbbi jellemzők – jelenünk nap mint nap megtapasztalható negatív kortünetei – nem érvényesek.

„Igazi örömmel mindig a töredékben leljük, aminthogy az élet is akkor nyújt való örömet, ha töredékként szemléljük, mert milyen iszonyú is az egész, milyen iszonyú a kész és a tökéletes...”² Thomas Bernhard előbbi gondolata szervesen kapcsolódik és megoldókulcs gyanánt is használható Nyisztor János/NEStor³

¹ Az előbbiekből természetesen nem következik, hogy a csupán szűk réteget (meg)érintő művészet egyben kvalitásos is, minthogy az sem igaz, hogy a szakma által el nem vagy alig ismert alkotó nem hozhat létre igényes művet a maga szellemi kisebbségi státusában.

² Thomas Bernhard: Régi mesterek. Idézi GYÁRFÁS 2001.

³ Pályakép: Született: Gyula, 1961. augusztus 27. 1980 óta készít táblaképeket és egyedi képgrafikákat, 1989 óta számítógépes grafikával is foglalkozik, először Amiga (1989–1995), majd 1995 óta pc-számítógéppel dolgozik. Amiga számítógéppel számos demo, intro, slade show, több, kézzel rajzolt számítógépes

deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK című sorozata átfogó vázlatának elkészítéséhez és a kollekciónak XI. elemének elemzése során.⁴ (1. kép)

Jócskán és joggal okozott szellemi izgalmat Nyisztor János önálló kiállítása 1999 tavaszán a gyulai Dürer Teremben, mely tárlaton először mutatta be *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* című, huszonnégy darabból álló festménysorozatot.⁵ Az általa keltett nyugtalanságnak több tényezője van, amelyek jó esetben odafordulásra ösztönöznek, ugyanis sok olyan szál is mozgat az alkotót, amely

---

reklámanimáció elkészítésében vesz részt, valamint különféle számítógépes partikon ér el eredményeket. 1994 után munkája térképek, különféle plakátok, arcuattervek és tájépítészeti kézi előrajzok területére terjed ki. 1996-tól figyelme a webgrafika irányába orientálódik; jelenleg a Practicomp Web-design Grafikai Kft. munkatársa.

Kiállítások:

1995: LAMERSHOCK/Kinek kell a harmadosztályú sokk?! (számítógépes grafikák); Galeria NOI, Gyula;

1996: Klónkóros arcok/Faces with clone disease (számítógépes grafikák és festmények, számítógépes zene); Tourinform Kisgaléria, Gyula;

1997: Az álom vagy a kakas, avagy cyber-pumpa a fejemnél/The dream or the cock, or cyber-pump at my head (egy számítógéppel készített underground képregény részletei); SZÜV, Békéscsaba;

1999: *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK/deDOSPHERIC LADSCAPE TEXTURES* (festmények és több számítógépes grafikai sorozat); Erkel Ferenc Múzeum Dürer Terme, Gyula;

2000: THE TRASH OF DDD (számítógépes grafikák); Teleki Tehetséggondozó Kollégium, Miskolc; HUMAN INSTRUMENTALITY PROJECT (számítógépes grafikai alapú installációk); Irodalmi Szalon, Miskolc;

Magyar mesterek. Oroján Istvánnal, Szántó Stellával, Kiss Adéllal és Nemes Auréliával közösen (számítógépes grafikák); Muzeul Tării Crișurilor Oradea/Nagyvárad Körösök Vidéke Múzeum;

2001: XXXII. Alföldi Tárlat, Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba; Adathasábok (számítógépes grafikák és festmények); Practicomp Internet Kávézó, Csaba Center, Békéscsaba;

2002: UNCOVER LINEARITY (számítógépes grafikák); Irodalmi Szalon, Miskolc;

2004: Hibrid adathasábok/HYBRID DATA PRISMS (festmények, számítógépes grafikák, grafikai alapú installációk, számítógépes zene cselló improvizációval); Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba;

2005: GUBANC / Un fold of the tangle (számítógépes grafikák), az Erőmű Kortárs Művészeti Egyesület rendezvénye, Vian Klub, Miskolc.

⁴ A mű adatai: *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK XXIV/XI.* (1997; olaj, farostlemez, fa; 84,5 x 104, 5 x 2,5 cm; jelezve jobbra fent: NESTOR 1997; magántulajdon).

⁵ A sorozat 1995 és 1999 között készült. Az alkotó a Dürer Teremben rendezett kiállítás után máshol nem mutatta be ezt az anyagot, mivel minden önálló tárlatán egy új koncepció alapján készült kollekciónak kíván szerepeltetni, a csoportos bemutatónak pedig csekély értelmét látja csupán. Álláspontja olyasfajta igazhitűségről tanúskodik, amely kevesek sajátja manapság, hisz gyakran a művek tárlatról tárlatra való utaztatásával találkozunk. Legyen szó önálló kiállításról, amely olykor csekély változtatásokkal kerül a közönség elé még több év után is, vagy válogatott csoportos kiállításokról, amelyek felhívásaiban általában kitételként szerepel, hogy csak olyan műveket várnak a szervezők, amelyek még más országos kiállításon nem szerepeltek. Mivel ezeket a műtárgyakat a zsűri sorra beválogatják, úgy tűnhet, hogy e tárlatokat és azok kísérőkiadványait pusztán a grémiumok tagjai nem látják, hisz egyébként – a rendezvények színvonalának megőrzése végett – nem járnának el ennyire elnézően.

mint ismerős elem összekötő funkciót tud betölteni. A dialógus viszont sok esetben megreked a felület letapogatásának szintjén, pedig az effajta személyes állításoknak (azaz minden művészeti ágnak és azok produktumainak) nyilvánosságra van szükségük, e nélkül nem tölthetik be feladatukat, nem teljeseznek ki, lényegük elveszhet.

Nyisztor János szándékainak megértéséhez magát az alkotót idézem egy olyan szövegrészlettel, amely közvetlenül nem kapcsolódik a tárgyalt műhöz, közvetetten viszont az eddigi életmű egészének szemléleti alapját adja:

„...igen, azt mondják/cséplik, hogy már nincs mit kitalálni, mit mutogatni, tehát marad a régi bedolgozása, lejárata. De azt is tudni kell, hogy akkor, amikor új technológiák/eszközök születnek, ismét adottá válik a lehetőség, hogy az új eszközökkel felvértezve gondolkodjunk, azaz azokat tekintsük gondolkodásunk kiindulási alapjának. (Az újdonságok figyelmen kívül hagyására aligha találhatunk racionális magyarázatot.) Azok, akik sirámokkal hangoskodnak, (impotensek, tehetetlenek), a csak leépíteni/bomlasztani képesek tábora pedig mindig is nagyobb volt, mint azoké, akik a megoldások lehetőségének keresésére álltak rá. És hát a mai világban már adtak és elérhetőek azok az új (házi) technológiák, amik mind a vizuális, mind pedig a zenei kultúrához szükségesek, melyekkel ez megvalósíthatónak látszik.”⁶

Nyisztor János a *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK*at négy, egymástól jól elkülönülő egységből építi fel, melyek tűnhetnek egyrészt a való világ, életterünk jól ismert és meghatározó tényezőinek, más nézőpontból vizsgálva viszont a létezés lehetséges szintjeinek. (2., 1., 3., 4. kép)

Bármelyik lehetőséget fogadjuk el, az élő környezet látványát összevetve az alkotó által teremtett világgal, nyilvánvalóvá válik, hogy azok egyáltalán nem esnek távol egymástól. Toposzokat tár elénk, amelyek különböző megjelenési formákat öltenek a négy egységben.

A négy elem értelmezésének két lehetősége:

táj – gyümölcs – állat – robotszerű emberféleségek
ásvány – növény – állat – ember

Az elemek, az egységek egymást kölcsönösen meghatározzák, hatnak egymásra, összefüggenek, a sorozat egésze így érthető eszmeifuttatásként, racionális rendszerként hat.

Kitűnik, hogy a tájtextúrák Nyisztor értelmezésében látványok textúráját jelentik, a különféle látványokat tájszerkezetnek tekinti, de minden esetben utal az azok bensőjében lévőre és lejátszódóra, a szerkezet mellett a lényegükig hatolóra. A kiválasztott kép, a sorozat XI. eleme tehát nem csendéletnek készült, az alkotót más szándékok vezették. A befogadó szubjektuma, egyéni önkénye a műalkotás befogadásának szokásos folyamata során szorította be a művet egy ismert panelbe, egy jócskán a múltban gyökerező gondolati blokkba, a csendéletek egyébként igen széles körébe.

---

⁶ Nyisztor János 2004 októberében kelt levele a szerzőnek.

Visszatérve a tájtextúra definiálási lehetőségeihez, az alkotó álláspontját is közlöm: „A tájtextúra olyan kétdimenziós tájkép (tájfotó), amit rá lehet feszíteni/vetíteni bármilyen háromdimenziós objektumra, jelen esetben egy táblára⁷, azaz bizonyos fajta tárgytextúrázásról beszélhetünk.”⁸

Nem mellékes, hogy a távolságot és abból fakadóan a horizontot is a mindennapi szemlélődés optimumára helyezi az alkotó mind a négy egységben, hisz a vizsgálódást a távolság – annak tárgyától függően – nagyban meghatározza.⁹ Viszont az is lehetséges, hogy amiképpen a feldolgozott témák egymást követik, azaz az egészben egyre mélyebbre merül, úgy lépésről lépésre még inkább megközelíti tárgyát. A tájat távoli, a végtelenbe vesző horizonttal láttatja, a növényi és állati szintet viszont jobban és jobban megközelíti, nagyon kis távolságból engedi tanulmányozni, nem véletlenül, hisz „az érzékletes absztrakciónak leggyakoribb eljárása a részletek kiemelése és felnövesztése”.¹⁰ Érdekességet jelent számomra az, hogy amikor Nyisztor már határozott koncepciót fogalmazott meg és dolgozott ki erre a sorozatára vonatkozóan, nagy számú előtanulmányt és vázlatot is eszközölve, 1996-ban elkészül a *Mikrokozmosz* című film, amely egy rét élete bemutatásának céljával rokon szándékot mutat. A párhuzam pusztán gondolkodásbeli hasonlóságról vall, ugyanis mire a filmet bemutatták Magyarországon, az állatokat ábrázoló táblák már félig kész állapotban voltak, viszont kétségtelen, hogy az alkotót megerősítették elképzelésének helyessége felől. Az embert ábrázoló két táblán viszont túlon túl közel megy tárgyhöz, már be is hatol a szervezetbe, röntgenszerű, az energiaáramlások irányát kitapogatni próbáló képet adva rólunk. Az ábrázolások mindegyike töredékesnek tűnik, de jócskán gondolati alapú, a táblák/képek egymásutániságára épülő látványlogikája szerves egésznek alkot, amely racionalitásra és érzelmekre egyaránt szuggesztív hatást gyakorol. Az alkotó igen artikuláltan és gazdag eszköztár segítségével fejezi ki magát, de a mondanivaló nem tárulkozik fel teljességében azonnal, így az értelmi befolyásolás késleltetve történik, e mechanizmus szuszpenzív jellegű. Ám, hogy a késleltetett hatás megvalósulhat-e egyáltalán, az attól is függ, hogy a néző mennyi időt áldoz, valóban kíváncsi-e, vállalja-e a faggatózással járó nehézségeket, azaz fárad-e eleget a műalkotás befogadása során, mindamelllett persze, hogy a megértésben aligha léphetünk saját lehetőségeinken és a nagyrészt magunk szabta határokon túl.

---

⁷ Ezek a művek nem elégszenek meg a két dimenzió nyújtotta lehetőségekkel, kimozdulnak onnan, ugyanis a fa és a farostlemez találkozása, valamint a tábla kb. 2,5 cm-t kitevő oldala is a kép szerves részeként működik. Az oldalrészek nem a hordozóanyag rögzítésére szolgálnak, vagy a keretezés szükségletenné tételének eszközei. Ezen táblaképek esetében így mélységről is kell beszélnünk, tehát a méretek megadása során a magasság és a szélesség nem elegendő.

⁸ Nyisztor János szóbeli közlése nyomán.

⁹ A térérzékelésben az ember és a tárgy(ak) távolságának érzékeltetésében, azaz a képek belső terének kialakításában, mélységének meghatározásában az optimum megállapításához az alkotó saját szándékait tartotta kizárólag szem előtt, és nem vette igénybe a proxemika eredményeit.

¹⁰ BÍRÓ 1999. 75.

A tizenegyedikről

Általános jellemzőnek tekinthető, hogy a tárgyak, azaz a csendélet elemei környezetükből kiragadva szerepelnek, ebből a szempontból alig van különbség egy gyümölcsökből és zöldségekből komponált csendélet és egy ritkaságokból álló gyűjteményt tartalmazó polc ábrázolása között (pl. Georg Hainz: *Ládika*, 1666). E két típus a jelenlegi kérdésfelvetés szempontjából alapvetően abban tér el egymástól, hogy míg az első esetben a festő a kép előkészítése okán és saját kedvének megfelelően rendezi szín, forma, anyag stb. szerint kompozícióba az elemeket, addig az utóbbit (feltehetően és többé-kevésbé) már így találhatta, amikor megérkezett a megrendelőjéhez, tehát nem ő gyűjtötte és rendezte öncélúan egybe. E problematikából kiindulva kell megközelítenünk a sorozat XI. elemét, vizsgálódásunk tárgyát.

A csendélet – gyümölcsshalom – tájtextúra alap gondolata abból az egyszerű tényből fakad, hogy a gyümölcsök, amelyek egy fa alatt rendeződtek véletlenszerűen a leesés folytán, idővel rothadásnak indulnak. De mielőtt ez megtörténne, formai bemetszésen „esnek át”, bizonyosfajta szögleletességet involválva, mintegy alkony előtti utolsó formai feledés, a pusztulás előtti pillanatban tűnékeny és más lényegű „másodvirágzás” megy végbe. A kép történése folyamatának következő lépésében ez az állapot már nem fokozódik, pusztán térbeli dimenzióváltás játszódik le, amely kettős értelmezési lehetőséggel bír:

↑ a gyeppelel, a gyepterület egy metszetével az asztalra kerül/emelkedik a gyümölcsshalom

↓ a cél: lesüllyedni a talajba, a gyepbe, amíg a szemünk a lehullott gyümölcsök szintjére, horizontjára nem kerül

Tehát első értelmezésben a csendéletnek tekinthető gyümölcsshalom a maga természetének megfelelő talajjal és gyeppelel kerül az asztalra, és nem egy higiénizált környezet művi (ám általában tetszetős, harmonikus és legtöbbször kellemes) beállításává kénytelen merevedni. A második esetben az aljnövényzet legaljának sűrűje előtt „lebbenti fel a fátylat”; figyeljük meg, hogy ha tekintetünket a horizonton, a középtől balra helyezett „felnyitott” felületre szegezzük, a gyümölcsök úgy nyílnak szét, mintha egy almákat ábrázoló festményt hasítottak volna fel, és ekképpen válik láthatóvá a másik valóság, vagyis a titok.

Az almákat két oldalról ölelő aljnövényzet melegséget és biztonságérzetet sugárzó puha nyoszolyának tűnhet, de ha sikerülne beférkőznünk a festménybe, azonnal észrevennénk, hogy nem selymes füvecskén heverésznünk. Hajunkba drót-merev szálak akadnának, amelyek tulajdonképpen olyan vezetékek, amik érendszerként hálózják be az egész Földet, és továbbítják a természet energiáit.

A fény a gyümölcsökre két irányból érkezik, a bal képtér elemei balról, a jobb oldalon lévők pedig jobbról kapnak megvilágítást. A középészre is vetül némi, leginkább a barlangokban érezhető bensőségességet és biztonságérzetet idéző fényfoltocskák. Ami viszont ennél jóval fontosabb, hogy a képben „beépített” fény-

források is működnek, vagyis az alsó sávban elhelyezett fehér téglalap, amely elindítja a tekintetünket fölfelé, és a fent lévő, a szemet a képfelületről kifuttató, szintén fehér háromszög. Lehet, hogy miközben fölfelé fut, a tekintetünk hasítja fel a képet? És ha igen, ez azt jelenti, hogy cselekvő gondolkodásunkkal (a szemlélés, az elemzés során) mi magunk tárjuk fel a műalkotást, fejtjük meg a titkát.

A fentiekben vázolt két megközelítés a részek intenzíven felfokozott, eleven hatására alapoz, alakvizsgálatra és folyamattanulmányra együttesen adva lehetőséget. Az értelmezési variánsok a tér tapasztalásának változó tényezőiről tudósítanak; a térkoncepció alapja nyilvánvalóan a megközelíthetőség, ami a hangsúlyeltolódásról tanúskodik, azaz a részek és a részletek egyre önállóbbá és függetlenebbé válásáról, központi problematikává lényegüléséről.

A csendéleti elemek alapvető tulajdonságainak megmutatását Nyisztor János nem mellőzi, érzékelhetőségük/érzékeltes ábrázolásuk nagyon is fontos, bár ez csak egy momentum az alkotót jellemző erőteljes atmoszférateremtő képességnek. Fogalmazásmódjával az illuzionizmus és a festékanyag teremtette materiális valóság közötti határmezsgyén mozog; jócskán túlmutat a történések és a látvány leltárszerű adatlásán, de a tapasztaltak nyomán sikerül neki egy erőteljesen szubjektumfüggő új szemléletet konstruálni. Hiába tűnik első ránézésre valószerű látványnak a kép, e tábla esetében pusztán a szándék valóságos és reális, a mű – láthatóan – más irányok felé mutat. Elképzelése szerint olyan tartományba viszi/juttatja a nézőt és (vagy) a recenzenst, mely csak néhány szállal kapcsolódik a műhöz, pontosabban egy olyan világba engedi, amely a kép rejtjelekkel teli, sűrített lenyomata.

Az elmúlás, a bomlás evidenciaként való elfogadásának gesztusa egyértelműen leolvasható a képről, bár az alkotó a rothadás folyamatának megindulását pusztán esztétikailag, formailag tartja izgalmasnak (pl. a penész bolyhait és fodrait, zuzmószerű felületeit), ezért is kerüli annak előrehaladott állapotban történő bemutatását. A romlás során más élőlények másfajta élete kezdődik (új lépték; a makro- és a mikrokozmosz egymáshoz való viszonyulása, a kettő határának azonosítása, konkretizálása fontos), ez a folyamat érdeklő, de nem biológiai szempontból, nem teljes egészében és nem száraz drámaisággal akarja feldolgozni. Nem hátrál meg a rothadás dicsérete előtt, csak nem az foglalkoztatja. Elképzelése viszont így is számos kölcsönhatási ponttal bír Peter Greenaway *ZOO* című filmjével, aki viszont módszeresen vezeti végig a bomlás rendjének tanulmányozását, hogy „a pusztulás, a szétesés processzusa után születő harmónia” eshetőségeit, megvalósíthatóságának lehetséges útjai közül egyet részletekbe menően megvizsgáljon.¹¹ A filmben egy ikerpár „meghatározhatatlan természetű küldetését” követhetjük nyomon, amely egy tragédiával kezdődik, aminek feldolgozása összefonódik a lefolytatott vizsgálattal. „Az egyik fivér különleges filmfelvételeket készít. A késleltetve, kockánként exponáló kamera technikáját, mely másodpercekké sűríti a hónapokat, jól ismerjük

---

¹¹ HIRSCH 1991. 37.

a természetfilmekből; ezúttal azonban nem fakadó rügyeket, kibomló virágszirmokat csodálhatunk, hanem oszladozó állati tetemeket.

A pusztulás kockázó fotografálása: ez az ikrek önkéntes munkája; így fognak neki a magasabb feladatnak.”¹² Nyolc élő organizmus rothadását követhetjük, amelyek közül az első egy alma, a nyolcadik pedig az ember; az ikrek meghalnak, utolsóként önmaguk válnak kísérletük alanyává. „Greenaway-t nyilván az ember érdekli, ahogy állattani kutatásaik közepette a zoológus ikerpárt is. Egész pontosan a bűnbeesett ember, akinek testében, mint megtudjuk, a halál beállta után egy meghatározott baktériumfajta indítja el az enyészetet. A bisocosis populi nyilván a Sától való. Éva csókjával átadott néhány százezret Ádámnak, de előtte jutott az almába is, amibe beleharapott, ez volt tehát az első rothadásra ítélt organizmus.”¹³ Míg a filmrendező a makrovilág, az egyetemesség szintjére emeli művének szimbólumrendszerét, az emberiség felhalmozott tudás-, érzék- és érzettartományára alapozva, addig az általunk vizsgált képen – bár ugyanazon témakörön belül – ellentétes irányú törekvéseket figyelhetünk meg, vagyis a mikrokörnyezet középpontba állítását és a megfigyelt tartomány szigorú leszűkítését.

A deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK létrejöttének folyamata

A koncepció jelen esetben több olyan megoldást kínál (és a későbbiekben hordoz) a technikai megvalósítás területén, ami nem feltétlenül abból az alapállásból ered, mely szerint adott a gyümölcsshalom (beállítás) és a megfestendő felület (kép hordozóanyaga), azaz nem a tradicionális kétkomponensű festészeti megoldás realizálódik. A megvalósítás több lépésben, több képi átmeneten keresztül vezet.

- A lépések:
- fotózás
  - számítógépes fel- és átdolgozás
  - átvitel a táblára, ahol a festészet eszközeivel tovább gondolja és fejleszti az alkotó

Az előbbiek nyomán kerülnek megfogalmazásra azok az érzelmi rezdülések (attitűdök), amelyek csendéletformulaként realizálódnak. Ez az alkotóeljárás első látásra eltér a hagyományos festésmódtól (analóg), de kísérleti jellegénél és a hozzárendelt technikai apparátus és feltételek megléténél fogva több értelmezési rétegződést (layer) enged meg.

II. Tájéptörténeti megközelítés

„A művésznek képesnek kell lennie arra, hogy a művészetről szóló kommunikáció igazgatott folyamatának felszínén tudjon maradni, hogy szakadatlan zúgását

---

¹² HIRSCH 1991. 36.

¹³ HIRSCH 1991. 40.

semlegesíteni tudja, és legalább a saját munkájában valamelyest tárgyyszerű tudjon maradni.”¹⁴ Ismerek néhány alkotót, aki a Böhringer által megfogalmazottakat megvalósította munkavégzése során. Az egyikük a dolgozatom tárgyaként választott *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* című sorozatot létrehozó Nyisztor János. De természetesen nagy számban megfigyelhetők más típusú törekvések is manapság. Egyes alkotók például kollaborálnak a közepszerű vásárlói igényekkel vagy az effemer trendekkel, előbbiért a szépség és a harmónia megmutatásának szándékát, utóbbiért a korszerűsödni vágyást hozzák fel mentségeként. Micsoda alibik...

A vágy, ahogyan az alkotókat olykor már túlerőltetett módon csoportosítani akarjuk, a művek analizálására való törekvés, egyáltalán a képzőművészet jelenleg érvényes minőségfogalmi és célrendszerének körvonalazása nem egyszerű feladat, bár az is lehet, hogy a szempontok megadásából, esetleg a kérdésfelvetés módjából fakad csupán a probléma. Ilyen dilemmát jelenthetnek például a köznapi élettel is kapcsolatot teremteni kívánó alkotások kvalitásszintjének egyértelmű meghatározását célzó próbálkozások. (Ha lehet egyáltalán egyértelműségről beszélni ilyen esetekben.) Mert oly sok, úgymond múzeumi atmoszférára termett alkotás létezik, amelyek túl hangosak, erőteljességük révén a mindennapi kontaktus velük szinte lehetetlen, mert intenzitásukkal megkerülhetetlenül determinálják nézőjüket. És létezik a kiállítóterem és a szoba levegőjét egyaránt tűrő alkotás, a közös nevező is (még mindig a színvonalas műalkotások területén vagyunk). Az utolsó kategóriának és alrendszerének vázlatáról, a midcult és a tömegigények kielégítését célzó vállalkozások bemutatásáról pedig inkább lemondanék. Viszont miközben klasszifikálni igyekszünk, az előbbi kategóriák szinte mindegyike megtalálja a maga vásárlóját,¹⁵ hisz a vásárló is sokféle lehet, a minőség-érzékeny műgyűjtőtől a magabiztos kereskedelmi giccsestől állványárhoz a még meg sem száradt táblát leimádkozóig. A minőség – ami alapján bizonyára mindenki igyekszik választani – a legképlékenyebb vagy a leginkább félremagyarázott fogalmaink egyikének tűnik mostanában.

---

¹⁴ BÖHRINGER 1995. 27.

¹⁵ A múzeumi levegőt kívánó műtárgyak múzeumba kerülésének problematikája manapság meglehetősen komplex. A közgyűjtemények éves költségvetésében a gyarapításra szánt keret eleve csekély, javarészen pályázati támogatás útján vásárolhatók meg a rövid és hosszú távú célokat egyaránt szolgáló darabok. A döntéshozó kuratóriumok tagjainak dolga pedig nyilvánvalóan nagyon nehéz, ezért érzi olykor a pályázó, hogy bizonyos döntések meghozatalában valószínűsíthetően elsősorban nem a szakmaiság játszott szerepet. A képzőművészeti gyűjtemények gazdagításának az is akadályja, hogy míg a történeti anyag néhány vagy néhány száz forintért megszerezhető régi képeslap vásárlásával is tételszerűen bővíthető, addig a képzőművészeti alkotások jóval magasabb ára miatt e gyűjtemények éves szinten alig-alig tudnak növekedni. Az 1970-es és 1980-as évek több száz tételt kitevő éves gyarapodásai mellett a pályázati úton, hosszas procedúrával megszerzett tárgyak aggasztóan kevésnek tűnnek. A jelenlegi helyzetnek egyetlen komoly előnye van, hogy így csupán olyan műtárgyak kerülnek be a gyűjteménybe, amelyek valóban magas szakmai nivót képviselnek. Viszont az ajándékozás útján a múzeumokba kerülő darabok esetleg módosíthatják az átlagszínvonalat, de kevés gyűjtemény utasít vissza előbbieik okán adományokat.

*Nyisztor János deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK című sorozata
tájébrázolásainak kezdőpontjáról*

„Nem zúg oly nagyon a viharos tenger tajtékos hullámaival a Scylla és Charybdis között sem, amikor az északi szél felrázza, sem a Stromboli vagy az Etna, amikor kénköves lángjaik felpattantva záraikat roppant erővel kitörnek, s megnyitják a hegyet; követ és földet mennyköveznek a légen át, miközben lángnyelveket okádnak, sem mikor az Etna izzó kohói kiadják a nehezen fékentartott tüzes elementumot, visszahányják és fellökik a maga szférájába, és dühvel hajtják maguk előtt, ami akadály csak lázadó szenvedélyük útjába áll.

Így vont engem maga után óhajom, vágyam, mely látni kívánja a művészi természetet különböző, furcsa formáinak hatalmas seregét...”¹⁶ Azon természeti furcsaságok, amelyek – többek között – már az idézett Leonardot is foglalkoztatják, úgy tűnik, a XX. század utolsó éveiben is szolgálhatnak egy kortárs szellemű képzőművészeti produktum kiindulási alapjaként.

Mit jelent a *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* esetében a táj? A válasz többféle lehet, de ezek között nem szerepel a kellemdús élményforrásként történő használat lehetősége, még akkor sem, ha a művek a megfejtés mellőzésével is nézhető, élvezhető. Úgy tűnik, hogy Nyisztor tájébrázoló eljárásának munkafolyamata során először érzélem-, valóság- és misztikamentesíti a természeti látványt. De miközben feldolgozza azt, a végeredmény erőteljes átdimenzionáltságot nyer, egy másik valóság, a koncepció és a kép valósága születik meg. Viszont a vádbeszéd az ő esetében elmarad, ami azt mutatja, hogy az alkotó nem harciosa, hanem barátja a természetnek. Érvrendszere ettől még lehet radikális, csupán más célok szolgálatába állítja azokat.

Keze között elvész a valóságosság felszínes megnyugtató jellege. A valóságosságnak azt a dimenzióját száműzi, amelynek jelenléte visszafordíthatatlanul felhígítja, feloldhatatlan szellemi roskatagságba taszítja a művet (nemcsak képzőművészeti alkotásokra gondolok). Ezzel együtt a mindennapi élet tempója is hiányzik a munkákból, a fiktív térképzéssel egyszerre másfajta időtartományba is kerülünk. Kérdéses, hogy közben az alkotó egy másik világ széles távlatát nyitja meg előttünk, vagy bennünket nyit meg széles távlatok befogadására. A kérdés nem a hatás meglétére vonatkozik, hanem a hatásmechanizmus jellegére.

Mit jelent e képek esetében a tájban fogalmazott tér? A gondolati/lelki tartomány territóriumának felmérését (nem földmérés!) és annak visszatükrözését (lásd: Szent Pál vonatkozó tétele) segítő eszközként értékelhetjük.¹⁷

---

¹⁶ VINCI 1960. 9.

¹⁷ Általánosságban a képfelület tere ugyanezt jelentheti, már ha nem hakni vagy blabla az, amit nézünk. Bár, ha jobban meggondolom, akkor is a bensőt tükrözi a látvány, viszont olyasmit lehet leolvasni róla, ami – engem legalábbis – érdektelenséggel tölt el.

És ami az alkotót leginkább érdekli: változás a tájban. Ugyanis maga a táj topológiája akkor válik izgalmassá, ha valamilyen kívülről vagy belülről jövő intenzív hatást elszenvedve nyer az eredeti forma és felület új arculatot. (Ilyen lehet például a tenger visszahúzódása nyomán kialakuló új felszín.) De a katasztrófák átjárják az egyén és a tömegek belső tájait is. Ezzel párhuzamosan egy textúra esetében ugyanilyen hatást eredményez annak deformálódása, összegyűrése, nyújtása stb. Csupán zárójelben jegyzem meg, hogy a *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* előkészítése során az alkotónak volt egy olyan ötlete is, miszerint a felületi deformációt egy vászonra vitt tájnyersanyagon állítja elő. A nyersanyag elkészíthető festéssel, vetítéssel, szitanyomással vagy bármilyen leleményes textúraképző eljárással. A táj így újra és újra felhasználható. A tájképi tartalom egyébként másodrendű ebben az esetben, hisz lehet tájrlátvány, de akár felnagyított mikroszkopikus kép is a kiindulási pont. A vásznak széleire fából készült merevítőket tervez, amelyek állhatnak egy összefüggő, de akár több szakaszból is. A tartórészek mozgatásával a táj szintén megmozdítható, változtatható. E gesztus – azaz a tájelemek/jelek önkényes alakítása a tájképen – az alkalmazott jelrendszeren kívüli valósággal való kapcsolat jellegét tehetné szemléletessé, de ezzel együtt tulajdonképpen a textúraelemzés megértésének gyakorlati eszköze is lehetne. Az alkotó ezt az elképzelését végül nem realizálta.

Nyisztor alkotói tevékenysége a(z emberi) gondolkodás, a korszellemmel való kontaktuseremtés kísérlete és a technicizáltság (leginkább a szoftverek változása) együttesének allegóriája.¹⁸ A technika segítségül hívása számára nem teher, legkevésbé pedig függőségi viszony. Előbbihez kapcsolódóan meg kell jegyezni, hogy szerencsés módon az alkotás eszközeit sohasem avatja céllá. Ez egy szükségszerű kapcsolat, melyben a tényezők közötti reláció aligha fordulhat meg.

A festmények alapjául szolgáló grafikák egy része esetében a munka tájképgenerátorral készített tájképnyersanyagok, azaz tájtextúrák előállításával kezdődik. A továbbiaknál a fotóalap beszkennelése az első lépés. Mindkét eljárás során a Photoshop felhasználásával nyerik el a vázlatok végső formájukat. E végső forma pusztán a vázlat szintjén értendő, hisz a táblák megfestése során körülbelül negyven százaléknyi hozzátétellel gazdagodik a tábla a vázlatához képest.¹⁹ A művek – az alkotó szerint – tájlevezetők, amelyek bár festmény formában realizálódnak, velük kapcsolatban mégsem a festés művelete a lényeges. A hangsúly a textúra egyik megjelenési formájának vizsgálatára helyeződik.

---

¹⁸ A technikafüggőségre, pontosabban a technikai produktumokhoz, informatikai háttérhez való szerves kapcsolódásra abban az esetben tudnék igazán szemléletesen rávilágítani, ha az eddigi életművet a maga teljességében bemutatva minden lépéshez társítanám az aktuálisan használt számítógépes program fő jellemzőinek, legfontosabb előnyeinek és hátrányainak rövid leírását. Mivel az alkotó első számítógépét 1989-ben kapta, a vizsgálatás bizonyára nem lenne tanulság nélkül való.

¹⁹ Az alkotó az utóbbi három évben született festményeinek készítése során a vázlatokhoz jóval többet, körülbelül hetven százalékot tett hozzá.

Most pedig lássuk, miféle törekvések nyomán vonhatunk párhuzamot Godfrey Reggio *Koyanisqatsi*²⁰ című filmjével.

A három egységből építkező film a természet paradicsomkertbeli, romlatlan és még bántatlan képeinek folyamával kezdődik. Még nézni is csak csendben lehet, nehogy egy hangosabb lélegzetvétellel megzavarjuk a ritmust, amely áldást hordoz, valamit, aminek leheletében a teremtés hetedik napjának nyugalma rejtekezik. És a következő pillanatban már itt is van a homo sapiens, aki – mint köztudott – minden elképzelhető és elképzelhetetlen bűnt képes elkövetni. Meglehet, hogy a néző anynyira elmerül a látottban, hogy az anyatermészet testén ejtett sebek okozta sajnó fájdalmat sajátján érzékeli. Kizökent világ? Valóban.

A harmadik egység egy utópisztikus látomás, amelynek kézzelfogható jeleivel már a XX. században is szembesülhettünk. Miután ember és természet öltre ment, a verseny a jól felszerelt ember javára látszott eldőlni. De a jól felszereltség mindig függ valamitől, és ha az nincs/elfogy/megszűnik, emberke máris vesztesre áll. És akkor a természet, amely mindig „csupán” saját erejére támaszkodhat, megmutatja nagyságát: lépésről lépésre visszahódítja megtépázott territóriumát, és a rimisztó sebhelyek gyógyításába fog. Energiája határtalan. Születőben egy új világ.

Gondolkoztam azon, hogy a Nyisztor-képek a *Koyanisqatsi* első vagy harmadik etapjával vonhatók párhuzamba. Úgy tűnhet, hogy mivel az ábrázolások egységét nem zavarja mesterséges beavatkozás közvetlen nyoma, akár a harmónia útján való nyomkövetésre is gondolhatunk. De mégsem. Igaz, hogy a táj mesterséges eszközökkel nem sértett, de az emberi elme, amely létrehozta a képeket, keresztülment a civilizációs építve rombolás, rombolva építés sokkján, így tájlátványait kénytelen szisztematikusan felépíteni, azt nyomokból, az emlékezetben élő jelekből újrakonstruálni. De ez a festménysorozat nem csapongó lételméleti teória, amely a hordozófelületre felvitt olajfestékbe fulladt. Nyisztor János nyugalomra int, hisz ez csak textúravizsgálat, nem bonyolult. Nemigen hiszek neki.

A *deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK* című huszonnégy részes sorozat első tíz eleme dolgoz fel tájlátványt. Ebből az egységből igyekszem négy olyan táblát kiemelni, amelyek a táj megközelítésének alaptípusait emblematikusan jelezni tudják. Mindhárom típusban azonos, hogy adott egy tájkivágat (jelen esetben a kép), amelynek csupán egyes részei, bizonyos felületei élesek, azaz részletezően kidolgozottak. Az éles és életlen (homály fedte) felületek komponálása a perspektíva és szinte minden esetben a tradicionális távlatábrázolás szabályainak figyelmen kívül hagyásával történik. A néző és a tájkép közötti diskurzus kialakulásának előfeltétele, hogy tisztázzuk, honnan kell nézni a képet és a tájat. Azon pontok, amelyekre a

---

²⁰ A *Koyanisqatsi* (Kizökent világ) mára filmtrilógiává nőtte ki magát. A második egység a *Powaqatsi* (Átalakuló élet !?!), a harmadik, amely egyébként rövidfilm, a *Naqoyqatsi* (Társadalmi, civilizációs ártalom). A címek a pueblók nyelvéből származnak. Kérdéses viszont, hogy a pueblók életében ugyanazt jelentik/jelenthetik-e a címekké avanszált fogalmak, mint a korholó szándékkal, a technicizáltság rabságába eső civilizáció önsorsrontó tevékenységére rávilágító rendező és nézői számára.

képen lévő táj pásztázása közben fókuszálnunk kell a tekintetünket, azaz az éles foltok több helyen, elszórtan helyezkednek el a felületen. Az élességi pontok jelölésével és összekötésével az ábrázolás vázrendszere rajzolható meg.

Az elgondolás a sorozat I. és II. elemével (2., 5. kép) indul; ezeken a táblákon jelenik meg a tájtextúra kérdése a legnyilvánvalóbb módon. Ugyanis a művi tájmegjelenítéseken kézzelfoghatóbb a textúra különállása, objektumszerű jellege. Nyisztor a tárgyszerűség redukáltságától indulva egyre távolodik, azaz a művinek látszó tájábrázolástól halad az emberi léptékkal megszabott felé.

Keressük, hol is van a nézőpont, kétségtelen, hogy távol, de mennyire távol? Esetleg az űrben? Ezek az ábrázolások általános tájfelületet mutatnak, de nagy távolságból az egyedi vonások egyébként is elmosódnak. A generalizálás kézenfekvő.

Az első képeken a tájképgenerátor által formált tájtextúrát egyszerűen kiteríti, a felső képszel közelében lévő vízszintes kék vonaltól engedi le, mint egy lobo-gót. A tinta töménységű égháttér semleges, homogén felszínére teríti rá a vonalról induló (vagy azzal lezárt, szétterülésében megállított) tájfelületet. A II. kép 180°-kal akár el is fordítható, akkor ugyanis jobban megfelel az „előtérben talaj, háttérben ég” megszokott modelljének. Az elképzelés ebben az esetben is ugyanúgy működik; közben a néző csak a kép szemléléséhez vált nézőpontot, a táj pásztázásához nem.

„Először is ábrázoltassék egy zord hegynek az orma, lábánál néhány környező völgygel. Látszik már, hogy a termőföld kérge elválik az alacsony bozót apró gyökereivel, és lefoszlik a környező szirtek nagy részéről.”²¹ A IX. táblán (6. kép) az éles vonalak a sematikusságot hivatottak oldani az összeomlott tájat alapul vevő háttérfelületen. Az alkalmazott képalapanyag bizonyos felületein használt határozott, éles vonalak, ívek a táj történései, ugyanakkor lehetnek az energiaáramlás irányát mutató erővonalak is. A nyersanyagnak a textúravizsgálatra való átvezetésére, magára a megvalósítás folyamatára az ábrázolásnak ugyanezen elemei utalnak, a nyílszerű, iránymutató vonalívek erre vonatkozó jelzésértékkel is bírnak.

Ahol a szövedékek összeérnek, a tájtextúrák találkoznak, ahol az egyik felület a másik alá gyűrődik, az alkotó szegecsekkel férceli egymáshoz a részeket.²² A montírozásból, a montázssá való átlényegülésből fakadó alá- és fölérendeltségi viszony kiemelése ugyanezen eszközzel történik. Egy másik olvasat szerint viszont a kissé elmosódott felületek ezen a képen sérülések, amelyek a táj élő húsát teszik láthatóvá. E sérüléseket cölöpszerűen beékelte vonalak szegélyezik, amelyekkel a látvány David Cronenberg *Karambol* című filmjének balesetekből így-úgy felépült szereplőire és testükön a balesetek soha el nem tűnő nyomaira emlékeztet.²³ A két

---

²¹ VINCI 1960. 249.

²² Ezeken az ábrázolásokon a képrészek összeválogatása során nem a capricciók esetében alkalmazott elv érvényesül, hisz a cél most egészen más.

²³ A baleseti nyomok Cronenbergnél teljesen más jelentéssel bírnak, ugyanis szereplőiben a történetek olyan halálszenvedélyt szabadítanak fel, amely a sors újból és újból való megkísértésére ösztönzi őket. A párhuzam – még ha sebhelyekről van is szó – pusztán a látvány keltette érzésen alapul.

függőleges képszélen (a farostlemez és a fa találkozásánál) van az ábrázolás vágási felülete, amely szemből nézve fekete, oldalról pedig vörös. Minthogy a kép síkja tulajdonképpen három síkot jelent, további érdekességeket tartogat a néző számára, ha a táblát nézve kimozdul a mértani közlépről.

A X. táblán (7. kép) szintén a tájtextúradarabok egymásba montírozásáról van szó, de az ábrázolás bonyolultabb a sorozat korábbi elemeinél.²⁴ Bonyolultabb, hisz a tájelemekből a látható valósággal kapcsolatot tartó kép már aligha illeszthető össze, a realistól való elszakadás szándéka, a látomásos jelleg ezen a táblán a leg-erősebb. A realitáson túli sugallatát a felső térrész önmagában örvénylő, befelé forduló jellege, és ezzel együtt az alsó harmadban a tekintetnek a végtelen felé való irányítása is erősíti. A jobbra lent fellelhető, a határtalant élénk táró, egymást fedő két felületet Nyisztor a levegőperspektíva szabályainak figyelembevételével festi meg, mely megoldással egyben Leonardo sfumatojára is hivatkozik. Ezen utalás nyomán szembetűnő, hogy tulajdonképpen az egész táblát jóval lágyabb átmenetekkel fogalmazza meg, mint a sorozat előbbi darabjait. A tekintetünket a végtelenbe engedő felületek egyikén egyébként a levegőperspektívát megfordítja, a légszagú és könnyed, világos előtérből gomolygó, tömör sötétségbe jutunk. Természetesen tudjuk, hogy már Leonardo is élénken érdeklődik a természeti katasztrófákhoz kapcsolódó jelenségek iránt, és nagyszámú vázlatot készít e tárgyban.²⁵

A X. képen az alkotó sárga pixeleket szór szét, amivel azt igyekezik vizsgálni, hogy van-e hatása a képben elhelyezett apró fénypontoknak. A sárga foltok ugyanis, amelyek jelen esetben eltérő méretű négyzetek, a fény és a szín tekintetében egyaránt élénkítik az ábrázolást.

Nyisztor számára problematikus, hogy nem vitte még tovább a gondolatkört, hisz akkor a néző számára is könnyebben nyilvánvalóvá válhatott volna a tájtextúra fogalma. A művek a kiállításon nem tudtak úgy működni, ahogyan azt az alkotó eltervezte, aminek háttérében állt, hogy a látogatók döntő többsége hagyományos szemlélettel alkotott tájképeken kondicionálódott szemmel fogott e munkák megnézéséhez. Előbbiek a koncepció jellegéből fakadóan nem meglepőek, és tulajdonképpen nem is jelentenek gondot, hisz „minél nyilvánvalóbb a szándék, annál elkedvetlenítőbb a hatás”.²⁶

Nyisztor János esetében stílustörések egy műcsoporton belül általában nem figyelhetők meg, viszont a nagyon is eltérő gondolati tömbökből fakadó, azok nyomán készült egységek (sorozatok) jócskán differenciáltak. A koncepció kialakítása és a mű tárgyiasulása nála a tudatosság tengelyére feszül. Tárgyszerű, komp-

---

²⁴ A korábbi és későbbi viszonylata a sorozat elemeinek egymást követő rendjére utal, a képek ugyanis nem végleges sorrendjük szerint készültek el.

²⁵ Például az *Örvénylő szelek és szökőár*, a *Felhőszakadás alatt összeomló város* és többek között *A nagy zuhatag* című munkái születnek az elemek harca iránti érdeklődésből.

²⁶ FÖLDÉNYI 1998. 13.

lex, szisztematikus rendszerek keletkeznek olyan ritmusszerű egymásutániségben, amiképpen az alkotó létrehozta egy-egy sorozatát. Azzal biztosan nem vádolhatjuk, hogy a véletlenszerűség a kedvencei közé tartozna.

A kiállítási anyag bemutatására több terv is született. Az első lehetőség a legegyszerűbb, a hagyományos variáció: fehér fal, szellősen elhelyezett műtárgy-sor. A második alternatíva szerint a tárlat elsötétített teremben valósulna meg, *Táj fényteszteléssel* címen. Az ideális éjszakai bemutató lenne, irányított fények használatával (egy mű – több, de változó számú és kisebb átmérőjű fényfolt), ám ennek a feltételei nem voltak biztosíthatók. Ezen igény egyrészt abból fakad, hogy egyes festmények sötét háttérrel készülnek (például a tájképgenerátorral létrehozott tájtextúrák sötét felületei / I. és II. kép a sorozatból), így az éjszakai sötétségben immans módon még jobban beleágyazódnak a kiállítóterbe. Másrészt a festmények éles-homályos felületritmusa áll az elképzelés háttérében, azaz a több (élességi) fókuszponttal történő megfogalmazás le redukálja a háttérrel, és ezek az élesre fókuszált részletek referenciapontokként működve különös viszonyba kerülnek. Az erre irányított fénycsóvák együttes alkalmazása újabb térélménnyel szolgál a néző számára. A harmadik lehetőség szerint a kiállított művek a nézők jelenlétében textúrázódnak tovább, tehát az alkotó egy gigantikusan hosszúra nyúló megnyitó keretében teljesíti ki vizsgálódását. Az egyes képekre vékony, átlátszó fólia kerül, amelyre improvizatív módon gesztusjellegű vonalak rakódnak, mint a paraziták, így a korábbi, „A textúra dicsérete” alapállását „Az élődsiség dicsérete” koncepciója váltja fel. Mindhárom változat egy központi gondolat körül forog, hogy a látogató, a befogadó belekeveredjen a kiállításba, a cél, hogy – ha csak egy csekély időpillanatra is – elveszítse a kapcsolatot a valósággal. Szerencse, ha ez megtörténik.²⁷

IRODALOM

ARDAI 1991

Ardai Z.: Az undor titokzatos tárgya. Filmvilág, 1991. 12. sz. 4–7.

BELTING é. n.

Ezredvégi beszélgetés Hans Belting művészettudóssal. In: www.c3.hu/-bocs/eletharm/ezred/ezred3.htm

BÍRÓ 1999

Bíró Y.: Profán mitológia. Budapest, 1999.

---

²⁷ A bemutatás helyszíne a vidéki múzeumok technikai felszereltségének alsó átlagán mozgott akkori-ban, így sajnálatos és szinte evidens módon csupán az első ötlet kerülhetett megvalósításra. A puritán kiállítási mód viszont kétségtelenül a művek érdekét szolgálta, míg a másik két verzió a koncepció további elmélyítését segítette volna.

BÖHRINGER 1995

Böhringer, H.: Kísérletek és tévelygések. Budapest, 1995.

CASCONE 2003

Cascone, K.: A hiba esztétikája: „Poszt-digitális” tendenciák a kortárs komputer zenében. Balkon, 2003. 12. sz. 39–44.

FÖLDÉNYI 1998

Földényi F. L.: Veronika kendője. Budapest, 1998.

GREENAWAY 1986

Mítoszok kertje. Beszélgetés Peter Greenaway-jel. Filmvilág, 1986. 9. sz. 55–57.

GYÁRFÁS 2001

Gyárfás P.: Táj-képek. In: www.es.fullnet.hu/0113/kritika.htm. Eredetileg: Élet és Irodalom, 2001. 13. sz.

GYARMATI 1999

Gyarmati G.: Jólápolat képzőművészeti poézis. Reflexiók Nyisztor János Dürer Teremben rendezett kiállításáról. Lumina, 1999. 29–31.

HIRSCH 1991

Hirsch T.: Bosun! Greenaway-jegyzetek. Budapest, 1991.

JAKUBECZ 2004

Jakubecz A.: Tudat, percepció, megismerés; a belső beszéd és a lelkiismeret. Nyisztor János (NEStor) képzőművész Hybrid adathasábok/Hybrid data prisms című kiállítása a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban. Bárka, 2004. 3. sz. 109–115.

SCHUBERT é. n.

Schubert G.: Hanyatt a jövőnek. In: filmvilag.hu/xereses_frame.php?cikk_id=2741

VINCI 1960

Vinci, Leonardo da: Tudomány és művészet. Budapest, 1960.

**Attempt to analyse János Nyisztor/NEStor's set of paintings entitled
„deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK” in two sections**

- Gabriella Gyarmati -

Resume

The artist, János Nyisztor/NEStor, who comes from Gyula painted his set of paintings „deDOSPHERIC LANDTEXTURES” between 1995–1998. They were exhibited in 1999 in the Dürer Hall supported by the Erkel Ferenc Museum of the Directorate of Békés County Museums.

The collection of 24 items is divided into 4 sections, that on the one hand seem to be well known and determining factors of the reality and of our private sphere, on the other hand they seem to be the possible levels of existence and can be taken two ways.

The different sections are determined by each other, exercise mutual influence and are connected with each other. Thus the set of paintings give the impression of being a rational and integral whole.

The board nr.XI is part of the stage that deals with the plant life/Flora/ - following the orientations and intentions of the receiver – but it can also be listed to the topic „the evolution of still life”.

The first 10 works are about landscape-views and 4 of them are going to be analysed in detail (boards nr.I,II,IX,X).The study tries to make the concept „landscape-texture” clear, tries to identify the elements of the set of paintings as well as trying to explain the meaning and plot of the works of art under discussion. It allows us to examine the process of the works of art coming into being and the different technical methods during the different stages of the process of preparation.

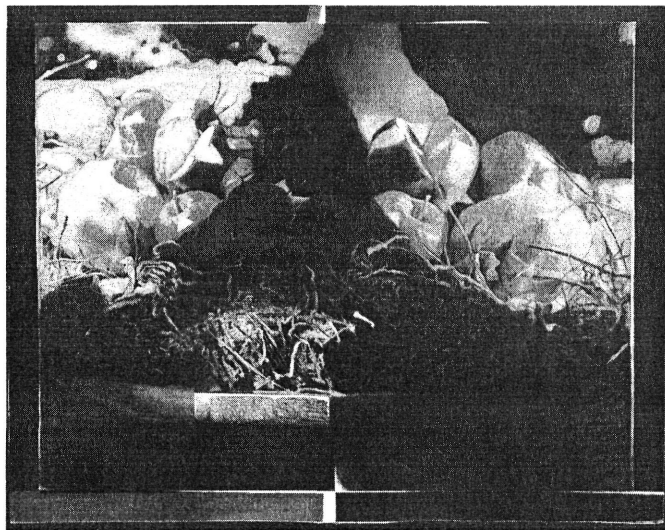
Gyarmati Gabriella

Munkácsy Mihály Múzeum

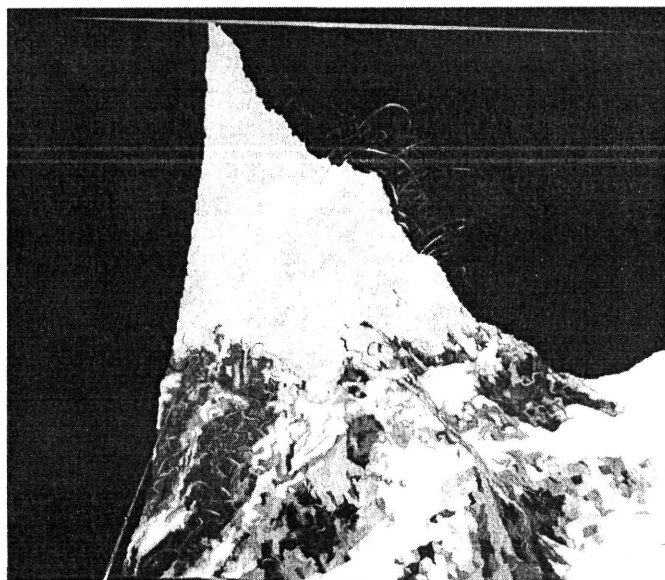
H-5600 Békéscsaba, Széchenyi u. 9.

E-mail: gyarmati@bmmi.hu,

gyarmatigab@citromail.hu

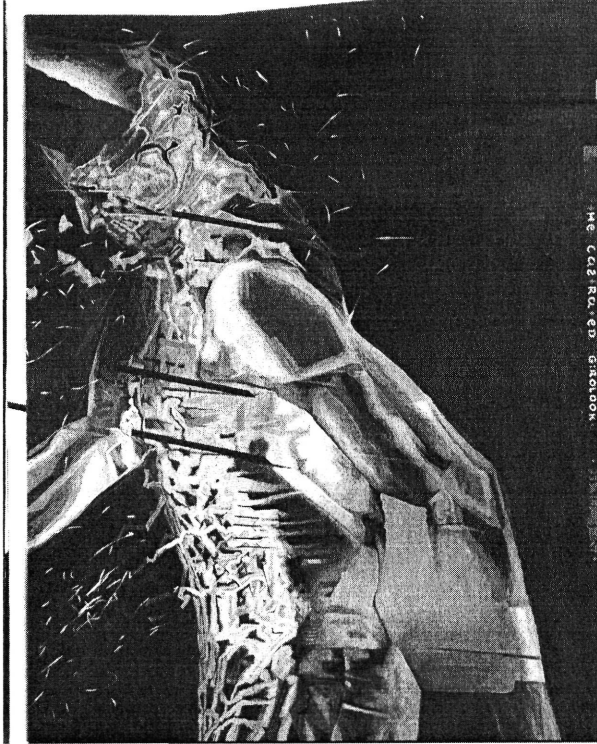
1. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK XI. (1997; olaj, farostlemez, fa; 84,5 x 104,5 x 2,5 cm; jelezve jobbra fent: NESTOR 1997; magántulajdon)

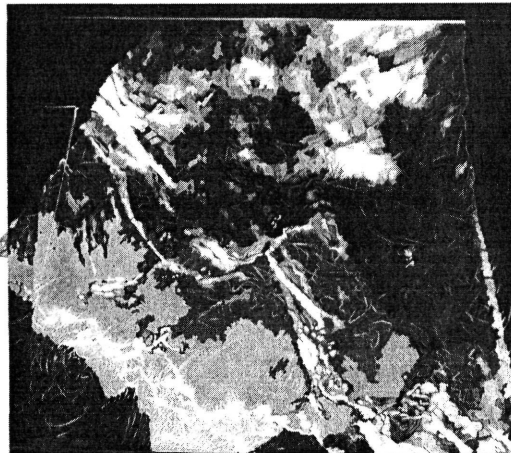
2. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK I. (1996; olaj, farostlemez, fa; 96,2 x 106,1 x 2,5 cm; jelezve balra lent: NESTOR 1996; Munkácsy Mihály Múzeum; ltsz.: 2004.21.1. Vétel a Képző- és Iparművészeti Lektorátus pályázati támogatásából)

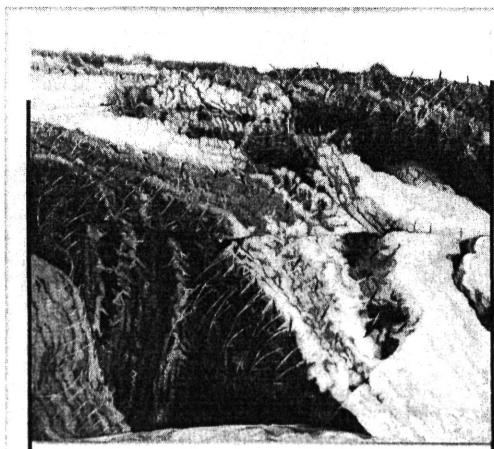
3. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK XVI. (1998; olaj, farostlemez, fa; 100 x 84,8 x 2,5 cm; jelezve balra lent: NESTOR 1998; a művész tulajdona)

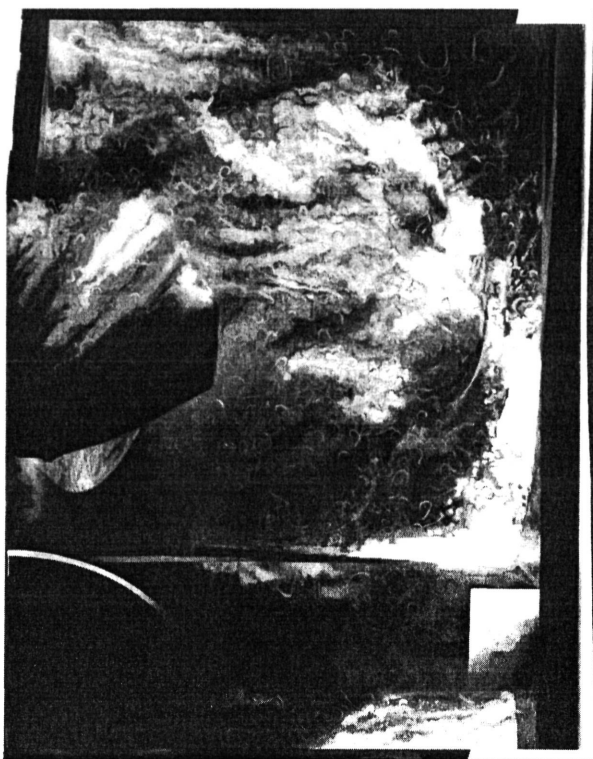
4. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK XXIV. (1998; olaj, farostlemez, fa; 100 x 80 x 2,5 cm; jelezve jobbra középen: NESTOR 1998; a művész tulajdona)

5. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK II. (1996; olaj, farostlemez, fa; 97,5 x 116 x 2,3 cm; jelezve balra lent: NESTOR / 1996; a művész tulajdona)

6. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK IX. (1997; olaj, farostlemez, fa; 102,9 x 112 x 3,1 cm; jelezve jobbra lent: NESTOR / 1997; a művész tulajdona)

7. kép. deDOSZFÉRIKUS TÁJTEXTÚRÁK X. (1996; olaj, farostlemez, fa; 100,2 x 79,9 x 2,3 cm; jelezve balra lent: NESTOR / 1996; magántulajdon)

RÖVIDÍTÉSEK – LIST OF ABBREVIATIONS – ABKÜRZUNGEN

Acta ArchHung	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AJMK	= Az Arany János Múzeum Közleményei (Nagykőrös)
AJMKm	= Az Arany János Múzeum Kismonográfiái (Nagykőrös)
Arch. Rák. I/I–XII.	= Archivum Rákócianum I. osztály: Had- és Belügy. I–XII. kötet
ArchÉrt	= Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchHung	= Archaeologia Hungarica (Budapest)
BÉ	= Békési Élet (Békéscsaba)
BML	= Békés Megyei Levéltár (Gyula)
BMMK	= A Békés Megyei Múzeumok Közleményei (Békéscsaba)
BMN	= Békés Megyei Népújság (Békéscsaba)
BMTÉ	= Békés Megyei Természetvédelmi Évkönyv (Békéscsaba)
BRMTÉ	= A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve (Gyula)
BudRég	= Budapest Régiségei (Budapest)
Bvm. Hiv. Lapja	= Békésvármegye Hivatalos Lapja (Gyula)
Dacia	= Dacia. Revue d'Archéologie et d'Historie Ancienne. Nouvelle Serie (Bucarest)
DDMÉ	= A debreceni Déri Múzeum Évkönyve (Debrecen)
DissPann	= Dissertationes Pannonicae (Budapest)
Dolg	= Dolgozatok a m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Régiségtudományi Intézetéből (Szeged)
EFM	= Erkel Ferenc Múzeum (Gyula)
EMÉ	= Az Egri Múzeum Évkönyve (Eger)
FolArch	= Folia Archaeologica (Budapest)
Fol. Hist.-nat. Mus. Matr.	= Folia Historico-naturalia Musei Matraensis (Gyöngyös)
HBML	= Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (Debrecen)
HBMLF	= Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai (Debrecen)
HK	= Hadtörténelmi Közlemények (Budapest)
HOMÉ	= A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc)
JAM	= Jósa András Múzeum (Nyíregyháza)
JAMÉ	= A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JMM	= Jantyik Mátyás Múzeum (Békés)
KCSL	= Károlyi család nemzetségi levéltára, MOL (Budapest)
KSH	= Központi Statisztikai Hivatal (Budapest)
KTÉ	= Környezet- és Természetvédelmi Évkönyv (Békéscsaba)
MFME	= A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (Szeged)
MMM	= Munkácsy Mihály Múzeum (Békéscsaba)
MMM NéprAd	= Munkácsy Mihály Múzeum Néprajzi Adattára (Békéscsaba)

Rövidítések – List of Abbreviations – Abkürzungen

MMM RégAd	= Munkácsy Mihály Múzeum Régészeti Adattára (Békéscsaba)
MNM	= Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest)
MOL	= Magyar Országos Levéltár (Budapest)
MPEIF	= Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező (Debrecen)
MRT	= Magyarország régészeti topográfiája (Budapest)
MT	= Magyar törvénytár (Budapest)
MTA RI	= Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete (Budapest)
Natura. KTÉ	= Natura. Környezet- és Természetvédelmi Évkönyv (Békéscsaba)
NFMK	= Nádasdy Ferenc Múzeum Kiadványai (Sárvár)
OL-BI	= Országos Levéltár – Bihar Megyei Igazgatósága (Nagyvárad)
OSzK Kt.	= Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)
RégFüz	= Régészeti Füzetek (Budapest)
RKM	= Régészeti Kutatások Magyarországon (Budapest)
RSZL	= A Rákóczi-szabadságharc levéltára, MOL (Budapest)
Spisy Arch. ústavu AV ČR	= Spisy Archeologického ústavu Akademie věd České Republiky (Brno)
StudCom	= Studia Comitatus (Szentendre)
SzBR	= Szent Benedek Regulája (Pannonhalma)
SzKJM	= Szántó Kovács János Múzeum (Orosháza)
SzKJMÉ	= A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve (Orosháza)
TMSz	= Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történetész Társulat Évkönyve (Budapest)
TSM	= Tessedik Sámuel Múzeum (Szarvas)
VIzdok	= Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet (Budapest)
VMMK	= A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (Veszprém)
WMMÉ	= A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve (Szekszárd)

Átm.	= átmérő
Csvh.	= csontváz hossza
Fá.	= fenékméret
H.	= hosszúság
jj.	= jegyzet
ltsz.	= leltári szám
M.	= magasság
Mé.	= mélység
S.	= súly
Sz.	= szélesség
Szá.	= szájméret
t.	= tábla
V.	= vastagság

A MUNKÁCSY MIHÁLY MÚZEUM
ARANY FOKOZATÚ TÁMOGATÓJA:

Trezor-Liktor Rt.

MÉDIAPARTNERE:

Békés Megyei Hírlap

Rádió 1

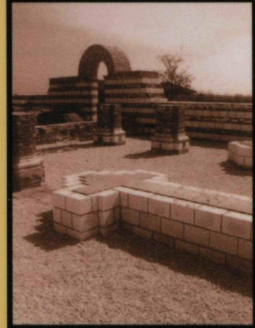
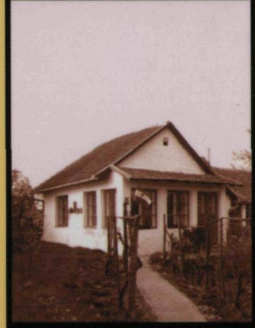
EZÜST FOKOZATÚ TÁMOGATÓJA:

OBI Hungary Retail Kft. Békéscsabai Áruháza

www.munkacsy.hu

